T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ'YE KARŞI MUHALEFET VE MİLLİ MUHALEFET CEPHESİ

(1956-1960) (C.H.P., HÜR. PARTİ, C.M.P.)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet GÜNDÜZ

İstanbul 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ'YE KARŞI MUHALEFET VE MİLLİ MUHALEFET CEPHESİ

(1956-1960) (C.H.P., HÜR. PARTİ, C.M.P.)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet GÜNDÜZ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali SATAN

İstanbul 2007

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet Gündüz'ün " Demokrat Parti'ye Karşı Muhalefet ve Milli Muhalefet Cephesi (1956-1960) CHP, Hür Parti ve CMP" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı Üniversitesi	: Yrd.Doç.Dr. Ali Satan Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Doç.Dr. Orhan Söylemez Marmara	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..18./..06./ 2007 tarih ve ...10/3.....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
ÖZET III
ÖNSÖZ V
KISALTMALAR VI
TABLOLAR IX
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
MİLLİ MUHALEFET CEPHESİ KURMA GİRİŞİMLERİ VE 1957 GENEL SEÇİMLERİ

1.1. Dördüncü Menderes Kabinesi'nden Sonra İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları 15
1.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Gerginleşmesi ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları 53
1.3. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Yumuşama 105
1.4. Kıbrıs Sorunu, C.H.P. ile D.P. Arasındaki Bahar Havası'nın Sona Ermesi ve Muhalefet Partileri Arasındaki İşbirliği Çabaları ve İktidar-Muhalefet İlişkileri 120
1.5. 1957 Genel Seçimleri, İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları 152
1.6. 1957 Genel Seçimleri'nden Sonra İktidar-Muhalefet İlişkileri 174

İKİNCİ BÖLÜM
DEMOKRAT PARTİ'NİN DÜŞÜŞ YILLARI VE MİLLİ MUHALEFET CEPHESİ

2.1.1958 Yılı Bütçe Görüşmeleri, İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları 194
2.2. Milli Muhalefet Cephesi'ne Karşı Vatan Cephesi ve İktidar-Muhalefet İlişkileri 234

2.3. C.H.P.'nin XIV. Büyük Kurultayı, İlk Hedefler Beyannamesi ve İktidar-Muhalefet İlişkileri 253
2.4. Kıbrıs Sorunu, Başbakan Adnan Menderes'in Uçak Kazası ve İktidar-Muhalefet İlişkileri 259
2.5. İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Yeniden Sertleşmesi 263
2.6. İktidar-Muhalefet İlişkilerini Yumuşatma Çabaları 274
2.7. İktidar-Muhalefet İlişkilerini Yumuşatma Çabalarının Sonuçsuz Kalması ve İlişkilerin Yeniden Gerginleşmesi 278
2.8. C.H.P.'de Yaşanan Çekişmeler ve Kasım Gülek'in İstifası 285
2.9. İktidar-Muhalefet Arasındaki Çekişmeler ve İlişkilerin Sertleşmesi 287
2.10. 27 Mayıs'a Giden Yolda İktidar-Muhalefet Arasında Gerginliğin Artması 310
2.11. Muhalefete Karşı D.P.'nin Yeni Önlemler Alması ve Tahkikat Komisyonu 315
2.12. İstanbul ve Ankara Olayları 326
2.13. 555K Olayı 331
2.14. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Son Perde 333
2.15. 27 Mayıs İhtilali ve İhtilal Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri 339
2.16. Yassıada Mahkemeleri 360
SONUÇ 366
EKLER 370
BİBLİYOGRAFYA 392
ÖZGEÇMİŞ 401

ÖZET

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iç ve dış dinamiklerin zorlaması ile çok partili hayata geçmiştir. Çok partili yaşama geçtikten sonra ilk önemli muhalefet partisi olan Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kuruldu. C.H.P. iktidarına karşı ciddi ve güçlü bir muhalefet yürüten Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'nde iktidara gelmiştir. D.P.'nin iktidara gelmesi Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. İktidarının ilk yıllarında büyük hamleler gerçekleştiren Demokrat Parti 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri'nde gücünü daha da artırarak iktidarını pekiştirdi. Ancak bu durum D.P.'nin izlediği bazı politikalarda muhalefeti dikkate almaması sonucu doğurmuştur. Muhalefet partileri D.P.'nin takip ettiği siyasete 1955'nin sonlarından itibaren şiddetle karşı çıkmaya başlamışlardır. Muhalefetin iktidara yönelik eleştirilerini artırması D.P.'yi muhalefet üzerinde daha da baskı kurmaya itmiştir. D.P.'nin giderek baskılarını artırması muhalefet partilerini birbirine yaklaştırmış ve muhalefet partileri arasında işbirliği süreci başlamıştır. 1957 Genel Seçimleri'nden önce muhalefet partileri bir Güçbirliği oluşturmaya çalışmış ancak kendi aralarındaki çekişmeler ve D.P.'nin izlediği politikalar sonucunda bu işbirliği girişimi sonuçsuz kalmıştır. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri'nde D.P.'nin oy oranının düşmesi D.P.'yi daha da hırçınlaştırmıştır. Bu da muhalefet partileri arasındaki işbirliği sürecini hızlandırmıştır. İktidar ve muhalefet arasında kısa süren birkaç bahar havası denemesinden sonra iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler 1958 yılının sonlarından itibaren sertleşmeye başlamış ve cepheleşmeler başlamıştır. Milli Muhalefet Cephesi ve D.P.'nin Vatan Cephesi arasındaki çekişmeler 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile sonuçlanmış ve Türkiye yeni bir döneme girmiştir.

ABSTRACT

After second world war internal and external conditions forced Turkey for transition to multi party system. After transition to multi party system foremost opposition party, which had founded in 7 January 1946, was Demokrat Parti. Demokrat parti strongly contravened to C.H.P goverment and came to power after election of 14 May, 1950. With accede of Demokrat Parti new period started in Turkey. İn its years of govern Demokrat Party effectuated important leaps and assured its position in 2 May, 1954. Because of these achievements Demokrat Parti ignored opposition in its some politics. Opposition parties deprecated DP's politics after 1955. After raising opposition parties' critics Demokrat parti started to oppress opposition. This oppression provoked opposition parties for cooperation against DP. Before general election in 1957 opposition parties tried to aggregate their forces but conflict between them and DP's politics caused failure of this attempt. İn elections of 27 October, DP's votes declined and DP became oppressor for opposition parties. This behave gave rise to cooperation of opposition. Relations between governing party and oppositions parties became fierce and this situation escalated struggle. Conflicts between National Opposition Front and DP's Home Front ended with 27 May 1960 coup and a new period started in Turkey.

ÖNSÖZ

Her iktidar doğal olarak beraberinde muhalefet getirir. Türk siyasi tarihi boyunca iktidarda bulunan güçler tek başına muktedir olmak istemişler ve bu amaçla muhalefeti şiddetli bir şekilde tasfiye etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle Türk tarihinde güçlü iktidar geleceği kadar güçlü bir muhalefet geleneği bulunmaz. Türk siyasetinde muhalefet kimi zaman iktidara bağımlı bir yapı içerisinde gelişmiş ve muhalefetin eleştirdiği durum ortadan kalkınca kendiside ortadan kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye dış ve iç dinamiklerin zorlaması ile çok partili yaşama geçmiştir. Çok partili yaşama geçildikten sonra 1950'de yapılan genel seçimlerde C.H.P. dışında başka bir parti, D.P., iktidara gelmiş ve Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. İktidarı C.H.P.'den devralan D.P. 1954 yılına kadar çok büyük icraatları altına imza atmıştır. 1954'ten itibaren D.P. başta C.H.P. olmak üzere güçlü bir muhalefet ile karşılaşmaya başlamıştır. Bu süreçten 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne giden yolda iktidar-muhalefet ilişkilerini incelediğimiz çalışmamız 1956'dan itibaren D.P.'ye karşı muhalefet Partileri'nin oluşturdukları Milli Muhalefet Cephesi, bu cephenin oluşumuna zemin hazırlayan olaylar ve şartlar ile D.P.'nin Milli Muhalefet Cephesi'ne karşı aldığı önlemler ve Vatan Cephesi'ni kapsıyor.

Konumuzu incelerken ağırlıklı olarak T.B.M.M. Zabıtları ve dönemin gazete ve dergilerinden yararlanıldı. Objektif sonuçlara ulaşabilmek için D.P.'nin yayın organı Zafer, C.H.P.'nin yayın organı Ulus'un yanında Cumhuriyet gazetesi ile Akis ve Forum dergilerinin 1956-1960 yılları arasındaki sayılar karşılaştırmalı olarak incelendi.

Çalışmamda bana büyük yardımları olan tez danışmanım hocam Sayın Yrd. Doç Dr. Ali Satan'a ve ailem başta olmak üzere bana teşvik ve yönlendirmeleri ile destek olan hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na, İSAM, Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve M.Ü. Merkez Kütüphanesi çalışanlarına ve değerli dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet GÜNDÜZ

Fatih 2007

KISALTMALAR

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

a.g.y. : Adı geçen yayın

C. : Cilt

C.E.N.T.O. : Merkezi Antlaşma Örgütü

C.H.P. : Cumhuriyet Halk Partisi

C.M.P. : Cumhuriyetçi Millet Partisi

C.K.M.P. : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Çev. : Çeviren

D.P. : Demokrat Parti

D.P.M.G.M.Z.: Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları

E.O.K.A. : Kıbrıs Savaşçıları Milli Örgütü

Haz. : Hazırlayan

Hür. P. : Hürriyet Partisi

I.M.F. : International Monetary Fund = Uluslar arası Para Fonu

İ.P. : İşçi Partisi

K.P. : Köylü Partisi

M.P. : Millet Partisi

M.B.K. : Milli Birlik Komitesi

M.T.T.B. : Milli Türk Talebe Birliği

N.A.T.O. : North Atlantic Tearty Organization = Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

s. : Sayfa

S. : Sayı

S.B.F. : Siyasal Bilgiler Fakültesi

S.C.F. : Serbest Cumhuriyet Fırkası

T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C.F. : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

T.K.P. : Türkiye Köylü Partisi

TABLOLAR

Tablo 1: 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri Sonuçları 170

GİRİŞ

İktidar, kelime anlamı olarak; güç, kudret, bir işi yapabilme gücü, hükümeti yönetme, bir topluluk veya grup üzerinde maddi ve manevi güç ile söz sahibi olma anlamlarına gelir.[1] Her iktidar doğal olarak beraberinde muhalefeti getirir. Muhalefet, kelime anlamı olarak; karşı koyma, engel olma, iktidarda bulunan siyasi güce karşı, açık veya gizli olarak örgütlenerek faaliyette bulunma anlamlarına gelir.[2]

Türk devlet geleneğinde iktidar muhalefeti tam olarak hiçbir zaman hazmedememiştir. Bu nedenle Türk devlet geleneğinde iktidar geleneği kadar güçlü bir muhalefet geleneğinin oluştuğundan söz etmemiz zor görünmektedir. Hele iktidarın, muhalefet tarafından kontrol edildiği ve dengelendiği bir geleneğin izine bile rastlanılmamaktadır.[3] Türk devlet geleneğinde, iktidar hakkını temellendirmek için, tarih boyunca girişilen çabalar olağanüstü bir zenginlik göstermektedir.[4] İktidar hakkını temellendirmek için kullanılan öğeler; ilahi kaynak, soy, efsaneler gibi meşruiyet dayanakları iktidarın tartışılmasını ve eleştirilmesini zorlaştırmıştır.

İktidarın meşruiyet dayanağı, toplum için hayati olan düzen ve adaletin sağlanmasıdır. Siyasi alanda en korkulan durum, otorite boşluğunun olduğu kargaşa durumudur. İktidarın meşruiyeti de, kendisini zorunlu kılan bu görevi yerine getirme kapasitesi ile ölçülmektedir. Osmanlı siyasi dilinde çok sık geçen "nizam-ı âlem" tabiri, işte bu yeteneği ifade etmektedir. "*Nizam-ı âlem*", asayişin ve güvenliğin sağlandığı herkesin işinde gücünde olduğu düzeni ifade etmektedir. Mevcut iktidarın her alternatifi, toplumun vazgeçilmez önceliği olan güvenliği tehlikeye atma riski taşımaktadır. Yine de iktidarı halkın rızasına dayandıracak, böylelikle iktidar hakkını kuvvetlendirecek, tartışmasız hale getirecek ikinci meşruiyet dayanağı gerekmektedir. Bu kaynak, Türk siyasi kültürü içinde bugün de başat mevkii işgal eden adalettir. İktidarın kaynağının ne olduğu, nereye dayandığı, nasıl ele geçirildiği bu

[1] Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 2001, s. 403
[2] Ejder Yılmaz, *a.g.e.*, s. 604
[3] Halis Çetin, "İktidar ve Meşruiyet", Ed. Mümtaz'er Türköne, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2003, s. 63
[4] Halis Çetin, a.g.m., s. 66

dayanak yanında önemini kaybetmektedir.[5] Bu durum adaletle yönettikten sonra fiili iktidarların hepsini meşru kılmıştır. Bu da güçlü bir muhalefet geleneğinin oluşmasını engellemiştir.

Bir siyasi "muhalefet" eğer mutlak gücü sınırlama, gerçek politika alternatifleri önerme işlevlerine sahip bir mekanizma olarak belirlenirse, o zaman böyle bir muhalefetin Osmanlı İmparatorluğu'nda var olmadığı söylenebilir.[6] Osmanlı İmparatorluğu'nda, padişahın mutlak otoritesinin çerçevesini çizen kurallar ve değerler vardır; ama onu Batı'daki gibi dengeleyen veya sınırlayan bir feodalite veya kilise gibi rakip yoktur. Bu alanda, potansiyel olarak en güçlü konumda olan ulema zümresinin, iktidarla çatışma ihtimalinin bulunduğu bölgelere girmediği görülmektedir. Mutlakıyetçiliğin aşırılıkları, gerçekte, sultan, yeniçeriler, ulema ve kalemiyye-bürokratlar arasındaki zorlu güç dengesiyle dizginlemişti.[7]

Osmanlı reformcularının Avrupa'nın değişik ülkelerinden etkilenerek uyguladıkları ıslahatlar, planlı ve programlı olmaktan çok, pratik ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikteydi. Zira Tanzimatçılar, şu üç şeyin eksikliğini sürekli hissetmişlerdir. Bunlardan birincisi reformları tespit edecek ve uygulayacak, bilgili ve yetişmiş insanların; ikincisi reformlar için gerekli olan paranın ve üçüncü olarak da, bu ıslahatları soğukkanlı bir şekilde düşünmek ve tatbik alanına koymak için ihtiyaç duyulan zamanın yokluğuydu. Bütün bu olumsuzluklara rağmen gerçekleştirilen bu dönem reform hareketlerinde en aktif rolü Hâriciye Nezareti ve Meclis-i Vâlâ oynamıştır. Hemen hemen bütün reformlar, Tanzimatçıların öbekleştiği bu iki müessese tarafından planlanmış ve denetlenmiştir. Reformlar genelde hariciyeden yetişmiş ve bu yüzden Batı ile sıkı bir temasta bulunan memurlar tarafından gerçekleştirilmiştir.[8] 18. ve 19. yüzyıllar da batılılaşma sürecinin hızlanması kalemiyye sınıfının öneminin artmasına neden olmuş ve kalemiyye sınıfı, modernleşme programının öncüsü ve sahibi olarak ön plana çıkmıştır. Kalemiyye ve diğer devlet adamlarının değişimde baş aktörlüğü ellerine aldığı görülen Tanzimat Dönemi'nde doğal olarak değişim, öncelikle devlet katında kendini göstermiştir.[9] Bu durum Osmanlı klasik güç dengelerinin kalemiyye sınıfı lehine değişmesine ortam hazırlamış ve kalemiyye sınıfı bu sayede iktidarı saraydan Babıâli'ye taşımıştır.

Türk siyasal tarihinde siyasal muhalefet hareketlerinin geçmişini Tanzimat'la başlatmak mümkündür.[10] Tanzimat ve Islahat Fermanları döneminde sayıları giderek artan

[5] Halis Çetin, a.g.m.,s. 63-64
[6] Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 177
[7] Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 177
[8] Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836–1856)*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 304–305
[9] Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 506
[10] Turgay Uzun, "Atatürk Dönemi Muhalefet Hareketleri", *Türkler Ansiklopedisi,* Ankara, 2002, C. XVI, s. 569

batı tarzında eğitim veren kurumlardan yetişen Osmanlı aydınları, batı fikirlerinden ve özellikle Fransız düşüncesinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Osmanlı aydınları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "hürriyet, adalet, eşitlik, toplumsal dayanışma, parlamento" gibi kavramları fikir kategorileri arasına yerleştirmeye başlamışlardır.

Tanzimat dönemi paşalarından sultanın yetkilerinin sınırlandırılmasına yönelik bürokratik ıslahatlar isteyenler, anayasaya dayalı temsili bir rejimin devletin yararına olmayacağını düşünmekteydi. Buna karşılık meşruti idare ve çoğunlukla İslâmi bir referansla şûrâ-yı ümmet olarak atıfta bulunulan Meclis-i Meb'usan Yeni Osmanlılar hareketinin liderleri tarafından savunulmaktaydı.[11]

Bu tartışmaların ve Tanzimat'la birlikte yeşermeye başlayan "yasalara dayalı devlet" fikrinin etkisiyle, Osmanlı siyasal hayatında "sistemin değiştirilmesine yönelik" ilk örgütlenmeler de başlamış oldu. Sistemin değiştirilmesine yönelik örgütlenmelerden ilki "Genç Osmanlılar Cemiyeti"dir. Cemiyet, kuruluşunu takip eden ilk iki yıl daha çok fikirlerini yayma ve taraftar toplama düşüncesinde oldu. Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu Avrupa devletlerinde olduğu gibi meşruti bir yönetime geçilmesinde gören Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Agah Efendi gibi aydınlar ve devlet adamları çıkardıkları gazetelerle düşüncelerini yaymaya çalışmışlardır. 1867 yılında Babıâli'ye yürüyerek bir ihtilâl yapmayı düşünen Cemiyet'e karşı Sadrazam Âli Paşa, derhal harekete geçerek cemiyet mensuplarından ele geçirebildiklerini tutuklayarak hapsetmiş, kurtulabilenler ise yurt dışına kaçtılar. Yurt dışına dışına kaçan Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi Türk aydınları çıkardıkları gazetelerle Osmanlı hükümetine karşı muhalefetlerine devam etmişlerdir. Avrupalı devletler ise Osmanlı Devleti'ne karşı bu hareketleri desteklemişlerdir.

1876'da, bir saray darbesi sonucu Sultan Abdülaziz tahttan indirildi ve meşrutiyet yanlısı olan Sultan V. Murat padişah oldu. Sultan V. Murad, amcası Sultan Abdülaziz'in şüpheli ölümü ve "Çerkes Hasan Vak'ası"nın da etkisiyle akli dengesini kaybetti. Bundan dolayı doksan üç günlük saltanatının ardında 31 Ağustos 1876'da tahttan indirildi. Anayasaya dayalı meşruti bir idare kurmak isteyen ve bu yüzden Sultan Abdülaziz ve Sultan V. Murad'ı tahtan indiren Mithat Paşa ve ekibiyle anlaşan II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 Perşembe günü tahta çıktı.[12] Sultan II. Abdülhamid inanmadığı halde Midhat Paşa ve ekibinin baskısıyla 23 Aralık l876'de Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi ilan etti.[13] Böylece

[11] M. Şükrü Hanioğlu, "Meşrutiyet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2004, C. XXIX, s. 390
[12] Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, C.I, s. 217
[13] Cevdet Küçük, a.g.m., s. 217

bürokrasinin yeni bir parçasıyla ittifak kuran, yeni bir tarz içinde teşekül etmiş aydınlar, 1876 yılında anayasal bir yönetim kurmayı başarabilmişti.[14]

Esas itibariyle harici sebeplerin Kanun-ı Esasi'nin hazırlanmasında rol oynadığı söylenebilir. Sultan Abdülaziz'in hal'edilmesi, yerine önce Sultan V. Murad'ın ve ardından Sultan II. Abdülhamid'in geçmesi, hıristiyan tebaanın yoğun olarak yaşadığı Bosna-Hersek'te isyan çıktığı, Bulgaristan'da karışıklıkların arttığı ve bu olayları kendi hakimiyet alanlarını genişletmek için bahane olarak kullanmak isteyen Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği bir döneme rastlar. Sırbistan ve Karadağ'la yapılan savaşın beklenilenin aksine Osmanlı Devleti lehine seyir takip etmesi Rusya'nın müdahalesiyle iki aylık ateşkes antlaşması yapılmasına ve bölgede Rusya'nın güç kazanma ihtimali üzerine bunu kendi menfaatleri bakımından tehlikeli gören İngiltere'nin Balkanlar'daki ihtilafları görüşmek üzere devletlerarası bir konferansın toplamasını istemesine yol açtı. Neticede Osmanlı Devleti, İstanbul'da bir konferans toplanmasına razı oldu. Konferansa Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletler Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya katıldı. Konferansta Batılı devletleri etkilemek ve Balkanlar'da yabancı müdahalesiyle reform yapmaya gerek olmadığını, Osmanlı Devleti'nin genel bir reform yapmaya esasen istekli ve kararlı olduğunu göstermek için Osmanlı tarihinde ilk defa olarak Kanun-ı Esasi ilan edildi.[15]

1877 yılında Rusya ile çıkan savaş, Osmanlı ordusunun ağır mağlubiyeti ve Ayastefanos Antlaşması ile son buldu. Sultan II. Abdülhamid, Berlin Antlaşması'nı imzaladıktan sonra savaş kışkırtıcılığıyla suçladığı ve yaşanılan ağır felaketin sorumlusu olarak gördüğü Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatil etti (13 Şubat 1878). Kanun-ı Esasi, böylece bir anlamda askıya alınmış olduğu halde Osmanlı salnamelerinin başında tam metin olarak yayımlanmaya devam etmiştir.[16] Böylece Sultan II. Abdülhamid, 1878'den 1908'e kadar devam edecek olan kendi kişisel egemenliğine dayalı bir yönetim oluşturdu.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum Sultan II. Abdülhamid'e yeni bir siyaset ihtiyacı hissettirmiştir. Sultan II. Abdülhamid içerde dini ve siyasi güç birliğini korumak, dışarıda nüfuzunu genişleterek denge politikası etrafında halifeliği gündeme alarak etkili bir şekilde kullanmaya başladı.[17] Halifelik makamını Osmanlı Devleti'ni güçlendiren bir unsur olarak değerlendiren Sultan II. Abdülhamid iç politikada halkı yönetime bağlamak için yoğun

[14] Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 178
[15] M. Akif Aydın, "Kanun-ı Esasi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C. XXIV, s. 329
[16] M. Akif Aydın, a.g.m., s. 330
[17] Ali Satan, "Halifeliğin Kaldırılışı" (**Yayınlanmamış Doktora Tezi** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2000), s. 206

şekilde Halifelik makamını vurgulanmış ve dini hususları hiç aksatmadan önemle ön plana çıkartmıştır.[18]

Sultan II. Abdülhamid siyasi açıdan yoğun eleştirilere uğrarken, teknik alanda kendi konumunu zayıflatmaksızın devleti güçlendirebileceğini düşündüğü alanlarda yenilikleri geliştirmeye çalışıyordu. Bu dönemde yurt genelinde eğitim kurumları yaygınlaştırılmıştır. Sultan II. Abdülhamid, ülke içinde denetimi sağlamanın ve sürdürebilmenin yol ve haberleşme ağı ile ilgili olduğunu düşündüğü için ciddi bir demiryolu ve telgraf ağı oluşturmak üzere yoğun bir çaba gösterdi.

Meşruti idare taraftarları 1878 sonbaharında rejime yönelik muhalefete katılmışlardır. 1895'ten sonra hız kazanan Jön Türk hareketi esas olarak Kanun-ı Esasi'nin yeniden uygulamaya konulmasını talep etmişlerdir.[19] Sultan II. Abdülhamid'e karşı ortaya çıkan muhalif hareketler arasında tam bir fikir birliği yoktu ve bu gruplar beraber hareket etmekten çok yönetime karşı olma konusunda birleşiyorlardı. Avrupa'daki bu Jön Türk grupları arasında yaşanan çekişmeler, hareketin kapsamının genişliği, örgütün tek bir düşünce etrafinda bütünleşmesini güçleştirmiş, örgüt içinde bölünmelere yol açmıştır. Bu bölünmeler arasında en önemlisi Paris'te toplanan I. Jön Türk Kongresi'nde ortaya çıkan bölünme olmuştur. Bu kongrede iki grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Ahmet Rıza Grubu adını alan ve daha sonra İttihat ve Terakki Partisi'ni oluşturan gruptur. Bu grup, güçlü bir merkeziyetçi anlayışı savunmuş ve yönetim karşıtı hareketlerde yabancı müdahalesini kabul etmemiştir. Teşebbüs-i Şahsi adıyla anılan Prens Sabahattin Grubu ise, devletin federatif bir biçimde yapılanmasını, adem-i merkeziyet esasına göre yönetilmesi gerektiğini savunmuş, ekonomide de liberal anlayışı ve yabancı sermaye ile işbirliği görüşünü benimsemiştir. İlk kez açık ve farklı bir siyasal görüşün savunuculuğunu yapan bu grubun ilerideki muhalefet hareketlerinin kökenini oluşturduğu söylenebilir.[20]

İç ayaklanmalar, yeni muhtariyet istekleri, dış politikada karşılaşılan güçlükler, devletin işleyişindeki aksaklıklardan doğrudan etkilenen genç memur ve subaylar arasında tepkiler uyandırdı ve zamanla gizli bir muhalefet cephesi oluştu.[21] Sultan II. Abdülhamid'e karşı cephe almış kurumlar arasında doruğa erişen basındır. Bu, muhalefetini açıktan gösteremeyen birçok çevrenin, basının arkasına saklanarak Sultan II. Abdülhamid'e

[18] Cezmi Eraslan, "II. Abdülhamid'in Hilafet Anlayışı", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri Bildiriler 27–29 Mayıs 1992*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, s. 99-104
[19] M. Şükrü Hanioğlu, a.g.m., s. 391
[20] Turgay Uzun, *a.g.e.*, s. 570
[21] Cevdet Küçük, a.g.m., s. 221

muhalefette bulunmayı tercih etmelerinden ileri gelmiştir.[22] Devrin aydınları imparatorluğun kurtuluşu için tek çıkar yolun meşrutiyet olduğuna inanıyorlardı. İttihat ve Terakki Komitesi'nin başı çektiği bu harekette Türk aydınları Ermeni, Rum, Bulgar ve Arap gibi çeşitli unsurlara mensup komitacılarla "*ittihad-ı anasır*" fikri etrafında anlaştılar. Komşu devletlerin yeni bir müdahaleye hazırlanmaları üzerine Makedonya'da bir araya gelmiş olan bazı Türk subayları padişahı Kanun-ı Esasi'yi ilan etmeye zorladılar. Sultan II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu ilan etti.[23] Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti için beklenmedik bir başarıydı. Meşrutiyet'in ilanıyla Padişah'ın geleneksel otoritesi yıkılmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin saygınlığı artmıştır.[24] II. Meşrutiyet adı verilen bu olay, beklenilen aksine imparatorluğun dağılmasını daha da hızlandırdı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Meclisi'ne üye gönderilmesine engel olmak için 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i işgal etti. Aynı gün Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Bir gün sonra da Girit, Yunanistan ile birleştiğini açıkladı.[25]

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu ağır siyasi olaylar sırasında Meşrutiyet yönetiminin getirdiklerinden hoşnutsuzluk duyan Avcı taburlarına mensup bir kısım asker ve halk İstanbul'da "31 Mart Vak'ası" olarak bilinen ve 13 Nisan 1909'da meydana gelen bir ayaklanmanın çıkmasına sebeb oldular. Volkan gazetesinin başında bulunan Derviş Vahdeti ise bu hareketi tahrik eden yazılar yazmaya başladı. Meşrutiyet yönetiminin tehlikeye girmesi üzerine Mahmud Şevket Paşa'nın komutasındaki Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek ayaklanmayı bastırdı. Mustafa Kemal Paşa, Hareket Ordusu'nun kurmay başkanlığını yapıyordu.[26] İttihatçılar bu olayda fena halde sarsılmış, şimdi eski durumlarını kazanmak için işe koyulmuşlardı. İlk olarak 1908 devriminde tahtını koruyan Sultan II. Abdülhamid'i tahtan indirmek oldu.[27] Yeni Padişah V. Mehmet Reşad, iktidarı giderek daha sağlam bir şekilde ele geçiren, İttihat ve Terakki'nin yanında sembolik bir mevki kazandı.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, Yunanistan'ın Girit adasını topraklarına kattığını ilan etmesi, Trablusgarp'ın İtalya'ya bırakılmak zorunda kalınması ve Birinci Balkan Savaşı'nda alınan ağır yenilgi ve bu yenilgide ordu içerisindeki çekişmelerin payının büyük

---

[22] Orhan Koloğlu, "Abdülhamid Basın Rejimi Deyimi Üzerine", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri Bildiriler 27–29 Mayıs 1992*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, s. 35
[23] Cevdet Küçük, a.g.m., s. 221-222
[24] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908–1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 31–32
[25] Cevdet Küçük, a.g.m., s. 221-222
[26] Bernard Lewıs, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 215
[27] Bernard Lewıs, *a.g.e.*, s. 216

olması halk nazarında Meşrutiyet'e duyulanan inancın zayıflamasına, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne duyulan güvenin azalmasına ve kızgınlığın artmasına yol açıyordu.

İttihatçılar, Balkan Savaşın'ın kötü seyrinden iktidarı sorumlu tuttular. 23 Ocak 1913'te gerçekleştirdikleri Bâb-ı âli Baskını ile mevcut hükümeti devirip idareye el koyan İttihatçılar, Sadarete de tarafsız kabul ettikleri Mahmud Şevket Paşa'yı getirdiler.

Mahmud Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'te öldürülmesi, İttihat ve Terakki'nin ülkede muhalefeti sindirerek bir tek parti yönetimi kurulmasına yol açtı.[28] Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi İttihatçılara son hürriyet kırıntılarını da ortadan kaldırmak bahanesi verdi. O tarihten, 1918'e kadar Osmanlı Devleti, Enver, Talat ve Cemal Paşaların egemenliğinde, fiili bir askeri diktatörlükle yönetildi.[29] İttihatçıların liderlerinden Kurmay Yarbay Enver Bey, general yapılarak Harbiye Nazırı Vekili oldu. Enver Paşa Osmanlı ordusu içindeki İttihat ve Terakki'ye muhalif Halaskar Zabitan Grubu[30] mensubu binlerce subayı ihraç edip Harbiyeli İttihatçıların öne çıktığı yeni bir ordu kurdu.

Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderliğinde 1914 yılında Almanya'nın yanında savaşa girdi. Osmanlı Devleti'nin dâhil bulunduğu grup, Harbi Umumi'de mağlubolmuş ve Osmanlı Devleti ağır maddeler taşıyan Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Bu ortam içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti son ve aynı zamanda olağanüstü kongresini İstanbul'da toplamıştır. Bu kongrede partinin kesin olarak siyasetten çekilmesi ya da yıpranmamış isimlerle yeni bir parti kurulması, başka bir deyişle partinin ismini değiştirmek şeklinde iki görüş ön plana çıkmıştır. Bu görüşlerden partinin adının değiştirilmesi görüşü ön plana çıkmış ve İttihat ve Terakki Fırkası feshi ve Teceddüd Fırkası adıyla yeni bir fırkanın kurulması oy çokluğu ile kabul edilmiştir.[31]

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti bir anlamda İttihat ve Terakki'nin eski denetleme iktidarı rolüne dönmesi demekti. Kabinenin kendisi tersini iddia etse de, kamuoyu onu bir İttihat ve Terakki kabinesi olarak tanıyordu. 30 Ekim 1918'de Mondros'ta İngilizlerle mütareke imzalanınca, 1-2 Kasım gecesi Talat, Enver, Cemal, Beyrut Valisi Azmi, eski Polis Müdürü Bedri, Dr. Bahaettin Şakir, Cemal Azmi bir Alman denizaltısı ile ülkeden çıktılar. Bunların ülke dışına çıkmış olması hükümetin durumunu sarstı. Sultan Vahdettin artık istediği gibi

---

[28] M. Şükrü Hanioğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C. XXIII, s. 482

[29] Bernard Lewıs, *a.g.e.*, s. 224

[30] **Halaskar Zabitan Grubu:** İstanbul'da oluşturulan gizli askeri komite. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni iktidardan uzaklaştırmak ve ordunun politikadan çekilmesini sağlamak amacıyla Mayıs-Haziran 1912'de kurulmuş, adını ilk kez 18 Temmuz 1912'de duyurmuştur. (Geniş bilgi için bakınız: *Ana Britannica Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2004, C. X, s. 297)

[31] Dursun Ali Akbulut,"Çöken Devlet", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, C. I, s. 142–143

davranabilirdi. Sultan Vahdettin, İttihat ve Terakki'den kurtulmak için harekete geçti ve İttihat ve Terakki eğilimli olarak gördüğü Ahmet İzzet Paşa Hükümeti 8 Kasım'da istifa etti. Sultan Vahdettin, Sadarete dünürü Tevfik Paşa'yı getirdi.[32] Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra yerine geçen Sadrazam Tevfik Paşa, 21 Aralık'ta Meclis-i Mebusan'ın feshini padişahtan istemiş, padişahda aynı gün Meclis'i feshetmiştir.

Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Osmanlı Devleti fiilen sona ermişti. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı ordusu büyük oranda dağıtılmış, tüm haberleşme ve ulaşım araçlarına İtilaf Devletleri'nce el konulmuştu ve önemli stratejik noktaların birçoğu işgal edilmişti. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti İtilaf Devletlerinin haksız ve keyfi uygulamaları ile karşılaştı. İtilaf Devletleri, sözde güvenliklerini sağlamak için, Ateşkesin 7. maddesini bahane ederek daha önceleri aralarında varılan gizli antlaşmalarla kendilerine düşen yerleri işgal etmişlerdir. 15 Mayıs 1919 günü İngiliz, Fransız ve Amerika savaş gemileriyle korunan Yunan ordusu İzmir'e çıktı; şehir ve civar bölgeleri sistematik olarak işgal ettikten sonra doğuya doğru İç Anadolu'ya yöneldi.[33] Yunan tecavüzü büyük bir milli infiale sebeb oldu. Mondros Ateşkes Antlaşması'yla yurdun bir çok yerinin haksız bir şekilde işgal edilmesi Anadolu'da yerel direniş gruplarını hızlandırdı.

Savaşı kazanan devletlerden İtalya'nın Güneybatı Anadolu'da gözü vardı. İtalya'nın bu isteğine karşı çıkan İngiltere ise, bölgeyi işgal etmesi için Yunanistan'ı kışkırtmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmek için uygun bir zaman beklerken, İngiliz işgal komutanlığı Samsun ve yöresinde Pontos çeteleriyle Türkler arasındaki çatışmaların önlenmesini İstanbul Hükümeti'nden istedi. İstanbul Hükümeti'de 30 Nisan 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'yı, 9. Ordu Müfettişliği'ne atayarak, Samsun ve yöresindeki olayları bastırmak, düzeni tekrar kurmak, Müslüman-Hıristiyan çatışmalarını yatıştırmak, bölgede faaliyet halinde olan yarı askeri çeteleri silahsızlandırmak ve dağıtmak, geriye kalan Osmanlı kuvvetlerinin silahsızlandırılmasına ve terhisine nezaret etmekle[34] görevlendirdi. Ordu müfettişliğinin yanı sıra, sivil ve askeri alanda da geniş yetkiler alan Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a hareket etti. 19 Mayıs 1919'da, geriye kalan Türk kuvvetlerinin dağıtılmasını teftiş

[32] Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat veTerakki***,** Remzi Kitapevi, İstabul, 1987, s. 307–308
[33] Bernard Lewıs, *a.g.e.*, s. 241
[34] Bernard Lewıs, *a.g.e.*, s. 246

etmek için İstanbul'dan verilen emirle, Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa[35], ilk iş olarak eldeki kuvvetlerden faydalanmak Samsun ve havalisinde bozulmuş olan asayişi düzeltti.[36]

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra halkı örgütlemeye çalıştı. Bu amaçla Amasya Genelgesi ilan edildi. Osmanlı Devleti'nin İngilizlerin baskısıyla Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırması üzerine Mustafa Kemal Paşa görevinden istifa etti. Erzurum Kongresi ile kurulan Heyet-i Temsiliye Sivas Kongresi'nde Umumi Kongre ile birlikte ulus adına karar almaya yetkili sayılmıştır. Seçim ve temsil gücündeki eksiklikler kongreyi etkilememiştir. Heyet-i Temsiliye'nin asli olmayan, yani seçimle görevlendirilmiş bulunmayan üyeleri bile kendilerini "*milletin mümessilleri*" olarak görebilmişlerdir.[37] Mustafa Kemal Paşa daha sonra 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açmıştır. Böylece Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.

Kişisel farklılıkların, yanında ulusal bağımsızlık ve özgürlük inancı etrafında toplanan T.B.M.M.[38] bütün farklı görüş ve düşüncelere rağmen vatanın bağımsızlığı konusunda birleşiyordu. T.B.M.M.'de bulunan bütün milletvekillerinin ilk hedefi ve amacı milleti kurtarmak ve vatanın bağımsızlığını sağlamaktı. Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştıran Birinci Meclis içinde, ulusal bağımsızlık konusunda tam bir görüş birliği olmasına karşın, iç politika konularında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.[39] Meclis'te yaşanan görüş ayrılıkları birbirinden çok farklı düşüncelere sahip gruplarında ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa oluşan bu grupları Tesanüt Grupu, İstiklal Grupu, Müdafaai Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve Islahat Grupu olduğunu ifade eder.[40] Meclis içerisindeki bu gruplaşmalar Meclis'i çalışamaz duruma getirmiştir. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, Meclis içinde ve dışında etkili olabilmek için, Meclis'te10 Mayıs 1921 tarihinde"Müdafaa-i Hukuk Grubu" ismi altında bir grup kurmuştur. Bu gruba karşı kısa bir süre sonra İkinci Grup olarak anılan bir grup daha Meclis içerisinde oluşmuştur. İkinci Grup, bir grup muhalefeti olup iktidara gelme amacı taşımamaktadır. Grup'un muhalefeti, Meclis'teki bir takım uygulamalara karşı gelmiştir. Grup, yalnızca duyarlı olduğu konularda muhalefet yapmış ve çoğu zaman Meclis tartışmalarını belirlemiştir.

Lozan barış görüşmelerine geçildiği bir ortamda Birinci Grup'a karşı muhalefet daha da yoğunlaşmış bunun üzerine Birinci Grup muhaliflerinin gücünü azaltmak amacıyla 1 Nisan

[35] Bernard Lewıs, *a.g.e.*, s. 242-243
[36] "Atatük", *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul
[37] Bülent Tanör, *Türkiyede Kongre İktidarları (1918-1920)*, YKY Yayınları, İstanbul, 1998, s. 237
[38] Dursun Ali Akbulut, "Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri ve İnkılâba Tepkiler", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, C. II, s. 43
[39] Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 9
[40] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2001, C. II, s. 594

1923'te Meclis'te genel seçim kararı aldı.[41]İkinci T.B.M.M., Birinci Meclis'e göre daha uyumlu, üyeleri itibariyle birbirine daha yakın görüşlere sahip mebuslardan oluşuyordu. Bu da Meclis içerisinde partileşme olgusunu beraberinde getirdi ve 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası kuruldu. Fakat Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması, öğretimin birleştirilmesi gibi önemli inkılâp hareketlerinde tekrar görüş ayrılıkları baş gösterdi.[42] Bu arada Ordunun siyasete fazla karışmasının sakıncalı bulunması sonucu, "T.B.M.M.'ne İntihap Edilen ve Edilecek Olan Bilumum Mensubin-ı Askeriye'nin Tabi Olacakları Şeriat Hakkında" 19 Aralık 1923 tarih ve 385 sayılı yasa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'nin kabineden çıkartılarak, veka1et yerine riyaset halinde örgütlenmesini öngören, 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı yasa çıkarılmıştı. Bu olaydan sonra orduda Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefet edebilecek hiçbir önemli komutan kalmamıştı. Refet, Halit, Kazım Karabekir, Ali Fuat, Ali İhsan Sabis, Cafer Tayyar Paşa'larda siyasete atılmışlardı.[43]

Cumhuriyet Halk Fırkası içerisindeki muhalefet 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na dönüştü. Bu muhalefet hareketinin başını çekenler arasında Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Refet Paşa gibi Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınında bulunmuş isimler de bulunuyordu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisiydi. Çağdaş bir demokrasinin temel değerleriyle son derece uyumlu olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası halkın hakimetini, demokrasiyi, hürriyeti ve özgürlüğü savunmuştur.[44] Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruluşundan kısa bir süre sonra Doğu'da Şeyh Said İsyanı'nın çıkması Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için sonun başlangıcı oldu. Şeyh Said Ayaklanması vesilesiyle Takrir-i Sükûn Kanunu çıkartılarak ülkedeki tüm muhalefet odakları hedef alındı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925'te tamamen kapatıldı.

1925 sonrasında yerleşen tekparça (monolitik) siyasal sistem, lider takımı içerisinde çekişen fikirlerin serbest ve açık şekilde tartışılmasına çok az, halkın toplumsal hoşnutsuzluğu ifade etmesine ise hiç olanak vermemekteydi. C.H.F. temsilcilerinin halka karşı takındıkları tavır halk arasında geniş bir öfkeye neden oluyordu. Ülkedeki bunalım Meclis'teki canlı tartışmalara hiç yansımıyordu.[45] Meclis'te bir muhalefet partisinin bulunmaması nedeniyle iktidarı kontrol eden bir mekanizma da yoktu. Bu da iktidarın yaptıklarının halk tarafından ne kadar benimsenip benimsenmediğini ve yapılan inkılâpların halk arasında memnuluk yaratıp

[41] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s. 69
[42] Dursun Ali Akbulut, a.g.m., C. II, s. 44
[43] Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Atatürk Dönemi Muhalefet (1919 – 1926)*, Dilmen Kitapevi, İstanbul, 1984, s. 73
[44] T.C.F.'nin Parti programı için bakınız: Erık Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992
[45] Erık Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 259-260

yaratmadığının anlaşılmasını zorlaştırıyordu.[46] Ayrıca Osmanlı borçlarının ödenmesi ile ilgili görüşmeler ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nı da bir muhalefet partisinin gerekliliğini hissettiyordu[47]. Mustafa Kemal Paşa, bu olumsuzlukları ortadan kaldırılması, ülkenin çağdaş ve demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlamak amacıyla bir muhalefet partisinin kurulması gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar'dan istedi. bir parti kurmasını istedi. Ancak Fethi Okyar, İsmet Paşa ile karşı karşıya gelmemek için önce kurulacak muhalefet partisinin başına geçmek istemedi.[48] Mustafa Kemal Paşa, Fethi Okyar'a güvence vermiş ve iki partiye de eşit mesafede olacağını ifade etmiştir. Fethi Okyar, Mustafa Kemal Paşa'dan güvence aldıktan sonra 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı[49] kurdu. S.C.F. kısa sürede büyük ilgi gördü. Parti Atatürk muhaliflerin sığındığı bir yer haline gelmiştir. Partinin İzmir mitinginde istenmeyen olaylar yaşanmıştır. Bu durum karşısında Fethi Okyar, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı karşıya gelmemek[50] ve durumun daha da kötüleştiğini düşünerek 17 Kasım 1930'da partisini feshetti. Böylece yapay bir girişim olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından oluşturulan[51] Serbest Cumhuriyet Fırkası ortadan kalkmış ve Türkiye yeniden Tek Parti dönemine dönmüş oldu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından kısa bir süre sonra 23 Aralık 1930'da Menemen Olayı meydana gelmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinden, iktidarın çıkardığı en önemli sonuç; Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yeteri kadar halka inemediği ve onlarla bütünleşemediği, yapılan yeniliklerin istenildiği ölçüde halka benimsettirilememiş olduğunun anlaşılmasıdır. Öte yandan Serbest Cumhuriyet Fırkası olayı, kuruluşu sırasında hiç umulmayan bir gerçeği de ortaya çıkarmıştır. Halkın iktidara karşı belli bir hoşnutsuzluk içerisinde bulunduğu ve güdümlü de olsa muhalefetin etkinliğinin arttırdığı bir toplumda kurulacak muhalif bir örgütün denetimi mümkün olamayacağıdır.[52]

Atatürk döneminde muhalefetin resmi kanallarla kendisini ifade edebilmesi için iki defa çok partili hayata geçilmeye çalışılmış ancak her iki denemede de bastırılmış muhalefet kendisini ifade edecek bir kanala sahip olunca kendisini coşkun bir şekilde ortaya koymuştur. Bu da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için ciddi bir tehlike olarak görülmüştür. Bu yüzden

---

[46] Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul, 2001, s. 292
[47] Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. XVI, s. 552
[48] Fethi Okyar, *Üç Devir'de Bir Adam*, Yayına hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 388
[49] Rıza Nur bu ismin bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından verildiğini söyler. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıralarım*, Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s. 443
[50] Fethi Okyar, *a.g.e.*, s. 523
[51] Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 247
[52] Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapatılmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 199

Atatürk döneminde yapılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemelerini kısa sürede sona ermiş ve katı bir Tek Parti dönemi başlamıştır. Tek Parti döneminde parti-devlet birlikteliğinin sağlanması zaten cılız olan muhalefetin daha da cılızlaşmasına yol açmıştır. Ancak dünyanın değişen dengeleri, İkinci Dünya Savaşı, bu savaştan hemen sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık dostu Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik açık tehditleri ve Türkiye'nin iç durumundan kaynaklanan değişimler Türkiye'nin çok partili hayata geçmesine neden olmuştur.

Türkiye, başta dış etkenler olmak üzere, varolan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik zorlukların bir gereği olarak çok partili sisteme yeniden geçmiştir.[53] İkinci Dünya Savaşı sonunda, "hür dünya"ya mensup başka ülkelerin yanı sıra Türkiye üzerinde de parlamenter düzeni benimsetmeye yönelik önemli baskılar vardı.[54] Ancak Türkiye'nin idarecileri sırf yabancı devletin hoşuna gitmek için, hükümet şekillerini değiştirmeleri ve iktidarı muhalefete teslim etmeleri, olacak iş değildi.[55] Türkiye'de çok partili hayata geçişte dış etkenler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan yenidünya düzeni, güç dengelerinin değişmesi, dünya siyasetinde demokrasi taraftarı devletlerin güç kazanması, Sovyet isteklerinin Türkiye'yi üzerindeki etkileri ve Türkiye'nin çareyi demokratik cepheye dâhil olmakta görmesi etkili olduğu kadar Türkiye'nin iç dinamikleri de oldukça etkili olmuştur. Parlamentoda hükümeti eleştirmek amacıyla kurulan Müstakil Grub'un etkili olamaması, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında uygulanan ekonomik politikaların halkın ekonomik durumunu düzeltmekte yetersiz kalması, alınan ağır vergilerin halkın durumunu daha da kötüleştirmesi, Tek Parti Yönetimi'ne karşı halkın tepkilerinin giderek artması, C.H.P.'nin giderek halktan kopması ve İsmet İnönü'nün demokratik yaşama geçmek yönündeki istekleri Türkiye'de çok partili hayata geçişte etkili olmuştur.

C.H.P. içerisinde yaşanan çekişmeler bazı partililerin C.H.P.'den ayrılmasına yol açmıştır. 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan "Dörtlü Takrir"i yayınlayarak C.H.P.'den ayrılmışlardır. Dörtlü Takrirciler 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurmuşlardır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla Türk siyasi tarihinden ciddi manada ilk kez muhalefet iktidarın yanında ayrı bir güç olarak yer almaya başlamıştır. 1946 yılında yapılan genel seçimlerde C.H.P. tarafından yapılan yolsuzluklar D.P. tarafından şiddetle eleştirilmiştir. 1946 seçimlerden sonra C.H.P.'nin önünde iki yol vardı; ya muhalefeti bastıracak ya da liberalleşme yolunda ilerleyecekti. D.P. ile C.H.P. arasındaki gerginlik 18

[53] Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 41
[54] Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 12
[55] Bernard Lewıs, *a.g.e.*, s. 313

Aralık 1946'de bütçe görüşmeleri sırasında Başbakan Recep Peker'in Adnan Menderes "Psikopat" demesi ile had safhaya ulaşmıştır. "Psikopat buhranı" denilen bu bunalım giderildikten sonra 1947 yılı başında Ankara'da Demokrat Parti Birinci Genel Kurulu toplandı.[56] Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947'de Ankara'da toplandı.[57] Bu kongre sonunda Hürriyet Misakı yayınlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın bir soğuk savaşa doğru sürüklenmesi, uluslar arası politikada çift kutuplu bir dünyanın daha belirginleşmesi ve Türkiye'nin demokratik cephede yer alması Sovyet düşmanlığını daha da artırmış ve bu ortam içerisinde Türkiye'de yapılabilecek en büyük ve ağır suçlama komünistlik suçlamasıydı. Bu yüzden muhalif görüşler birbirlerini sık sık komünist olmakla suçluyorlardı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'yi sık sık komünistlikle suçlaması iki parti arasındaki ilişkilerin gittikçe gerginleşmesine neden olmuştur. Moskova'nın sürekli baskı ve notaları karşısında, Ankara ve Washington yakın ilişkilerin doğuşuna neden olmuş bu dostluk 12 Mart 1947'de açıklanan Truman Doktrini'yle pekişmiştir. Türkiye'nin dış politikasında önemli değişimlerin yaşandığı bu sıralarda iç politikada siyasi ortamdaki gerginlik her geçen gün artıyordu. Partiler arasındaki ilişkilerin kopma noktasına ulaştığı bu dönemde sorunu çözmek için İnönü aracı oldu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947'de yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesi ile D.P.'ye ve liberal dünyaya Türkiye'de demokrasinin uygulanacağına dair güvence vermiştir. 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra hem C.H.P.'de hem de D.P.'de hizipleşmeler görülmüştür. D.P.'den ayrılanlar 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurmuşlardır. Millet Partisi'nin kurulduğu sıralarda C.H.P.'de de parti içi fırtınalar kopmaktaydı. C.H.P. bu süreçte diğer partilerden daha çok kendi partisi içerisinde yaşanan çekişmelerle uğraşmaktaydı. İsmet İnönü ve Recep Peker arasında yaşanan çekişme İsmet İnönü zaferi ile sonuçlanmış ve Recep Peker Türk siyaset sahnesinden çekilmiştir. Böylece C.H.P. içerisindeki aşırı kanat tasfiye edilmiş oluyordu. C.H.P. içerinde yaşanan çekişmelerden Demokrat Parti ve Millet Partisi yeterince yararlanamamıştır.

D.P.'nin İkinci Büyük Kurultayı 1950 seçimlerinden yaklaşık bir yıl önce, 20 Haziran 1949'da toplanmıştır.[58] Bu kurultayda Millî Teminat Misakı yayınlanmıştır. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'ne kadar Demokrat Parti C.H.P.'ye karşı ciddi ve güçlü bir muhalefet yürütmüştür. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Türkiye tarihinde ciddi kırılmaların yaşandığı

[56] Hıfzı Topuz –Hüsamettin Ünsal, *Cumhuriyetin Beş Dönemeci*, Sergi Kitabevi, İzmir, 1984, 1. baskı, s. 118
[57] Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923–1950)", Ed. Sina Akşin, *Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908–1980)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s. 184
[58] Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. VIII, İstanbul, 1983, s. 2067

bir tarih olmuş ve ilk kez bir muhalefet partisi ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiştir. İktidarda kalacağını düşünen C.H.P. için seçim sonuçları büyük şaşkınlığa neden olmuş ve C.H.P. bu şaşkınlığı uzun süre üzerinden atamamıştır.

Beyaz İhtilal adı verilen 14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle tek başına iktidara gelen D.P. ilk önce devlet aygıtları üzerinde, özellikle ordu üzerinde, otoritesini kurdu. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar ve Tek Parti yönetiminden duyulan hoşnutsuzluklar nedeniyle halk D.P.'ye büyük ümitler bağlamıştır. D.P. aldığı dış krediler ve iç dinamikleri harekete geçirerek 1954 yılına kadar Cumhuriyet tarihinin en büyük yatırım hamlesini yaptı.

9 Aralık 1953'te C.H.P.'nin mallarının hazineye devri T.B.M.M. tarafından kabul edilmiş. Bu durum C.H.P. tarafından şiddetle karşı çıkılmıştır. 27 Ocak 1954'te Millet Partisi kapatıldı. Bu parti yerine 10 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulmuştur. Seçimlerden önce D.P. 7 Ocak 1954'te Genç Demokratlar Teşkilatı'nı kurmuş ve gençliğin D.P. olan ilgisini artırmaya çalışmıştır. 1954 seçimlerinden önce C.H.P. C.M.P. ve Köylü Partisi ile işbirliği yollarını aramış ancak partiler arasında yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmış ve işbirliği girişimi sonuçsuz kalmıştır.

Siyasi ve ekonomik durumda görülen rahatlama 1954 seçimlerinde D.P.'nin ezici bir çoğunlukla ve çok partili hayat boyunca bir partinin aldığı en yüksek oy oranı ile iktidara gelmesini sağladı. T.B.M.M. bu seçimlerden sonra D.P. Meclis Grubu görünümündeydi. C.H.P. 1954 seçimlerinde aldığı ağır yenilgi sonucu normal yolla iktidara gelemeyeceğini hissine neden olmuştur.

1954'ten sonra D.P. yatırımlarına devam etmekle beraber D.P.'nin izlediği politikalar ve C.H.P.'nin tutumu Türk siyasetini oldukça hareketlendirmiş ve 1955'ten sonra Türkiye giderek bir siyasi şiddet ortamına doğru sürüklenmiştir. D.P.'nin izlediği politikalar muhalefet tarafından baskı rejime dönüş olarak algılanmış ve muhalefet bu politikalara şiddetle karşı çıkmıştır. D.P. muhalefeti kontrol altına almaya çalışırken bir yandan da kendi içerisindeki muhalefetle uğraşıyordu. 1955 yılının sonlarına doğru D.P.'de yaşanan çekişmeler sonucunda D.P.'den ayrılanlar 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi adı ile yeni bir oluşuma gitmişlerdir.

Hürriyet Partisi'nin kurulması ile D.P.'ye karşı olan muhalefet cephesi daha da güçlenmiştir. Muhalefetin iktidara yönelik eleştirini artırması ve ağır suçlamalarda bulunması iktidara muhalefete ve muhalefete destek olan basına karşı yeni önlemler almak zorunda kalmıştır. Ancak alınan önlemler muhalefetin eleştirilerinin artmasına neden olmuştur. Muhalefetin eleştirilerini artması D.P.'yi daha hırçınlaştırmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
MİLLİ MUHALEFET CEPHESİ KURMA GİRİŞİMLERİ VE 1957 GENEL SEÇİMLERİ

1.1. Dördüncü Menderes Kabinesi'nden Sonra İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları

Yeni yılın başlangıcında Türk siyaseti oldukça hareketli günler geçiyordu. 1955 yılının Aralık ayında kurulan Hükümet, program bakımından D.P. ve muhalefetin birçok isteğini karşılayacak şekilde düzenlemişti. Ayrıca Demokrat Parti'de yaşanan gelişmeler sonucunda partiden ihraç edilenler ve ayrılanlar 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardı. Hürriyet Partisi'nin kurulması Türk siyasetini hem hareketlendirmiş hem de renklendirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler yeni yıla girerken sıcaklığını koruyordu ve tartışmalar devam ediyordu. Yeni yılın başlangıcında Başbakan Menderes çeşitli toplantılarda halka seslenerek eski durumunu kazanmaya çalışıyor, muhalefete, basın ve üniversitelere çatıyordu. Antalya İplik ve Dokuma Fabrikası'nın 5 Ocak 1956 tarihindeki temel atma töreninde yaptığı konuşmada[59] Adnan Menderes; üç beş gazetecinin varsın aleyhlerinde yazı yazsınlar ancak kendilerinin hakikatleri vatandaşa duyuracaklarını belirtmiştir. Menderes ayrıca "iktisadi tatminsizlikten bahsettiklerini belirtikten sonra 1956 yılı içerisinde 150 eseri bitireceklerini" söylemiş ve muhalefeti "hamamda seslerine âşık olanlardan farkı bulunmadığını, hakikatlerin aslında onların teremüm ettiklerinin aksine olduğunu… beş seneden beri milyarları aşan yatırımların yapıldığını, tam beş seneden beri yapılanların geçmiş iktidarın 25 senesinden 3 misli fazla olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Menderes: "D.P. aslanlar gibi ayaktadır." demiştir. Başbakan Adnan Menderes, Burdur'da yaptığı konuşmada da şunları söylemiştir: "Biz demokrasi bayrağını başkalarına kaptırmamaya azimliyiz. Bizim umdukları hareketleri yapamayanlar ve istedikleri mevkileri ihraz edemeyenler içimizde bulunması bir zaaf alameti olması lazım geliyorsa, bunların partimizden ayrılmaları bizim için bir kuvvet kaynağı

[59] Feroz ve Bedia Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 146

olmuştur."[60] Muhalefetin iktidar partisine yönelik eleştirileri ve demokrasiyi gerçekleştireceklerine dair iddialarına Demokrat Parti aynı yöntemle cevap vermiş ve gerçek demokrasinin kurucusunun ve koruyucusunun kendisi olduğunu söylemiştir. Muhalefetin demokratik sisteme yönelik eleştirileri ve sistemin işleyişinde gördükleri aksaklılara sık sık temas etmeleri Demokrat Parti'yi de demokrasiye sık sık vurgu yapmasına neden olmuştur.

Başbakan Adnan Menderes'e muhalefetten tepki gecikmemiştir. Muhalefet D.P.'nin yaptığı demokrasi vurgusunun tersine D.P.'nin demokrasiye tahammül edemediğini iddia etmiştir. Hürriyet Partisi Meclis Grup Başkanı H. Ekrem Üstündağ, Menderes'e cevap vererek: "Menderes, eskiden olduğu gibi bugünde memleketin dert ve ıstıraplarından bir kısmının olsun ele alınmasına ve tenkit edilmesine bile tahammül edememektedir." demiştir.[61] İktidarla muhalefet arasındaki bu söz düellosu devam ederken Başbakan Menderes ortaokulların programı ile ilgili önemli bir düzenleme yapılacağını açıklamıştır. Demokrat Parti'nin 10'uncu kuruluş yıldönümü nedeniyle konuşan Menderes: "Mühim sayılan bahsede burada temas etmek istiyorum. Türkler Müslüman'dır ve Müslüman kalacaktır. Din dersini derhal ortaokullara da teşmil edeceğiz. Bunda muvaffakta olacağız." Demiştir.[62] Ancak bu konu siyaset gündeminin yoğunluğu nedeniyle muhalefet tarafından yeterince ele alınmamıştır.

Başbakan Adnan Menderes yeni yıla girerken eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Salim Burçak: "Gerçekten de, muhalefetle basın el birliğiyle saldırılarını bilhassa Başbakan'ın üzerine yöneltiyordu." diyerek durumu özetlemiştir.[63] Falih Rıfkı Atay 9 Ocak 1956'da Dünya gazetesinde "şu son kırk yıl içinde ikinci büyük spekülasyon çilesini doldurmağa çalışıyoruz. Birincisi tarihe "Enver Paşa sergüzeşti" olarak geçti.... 1950'den beri tarihe "Menderes sergüzeşti" diye geçecek olan ikinci spekülasyonun fırtınası içindeyiz... Ey baştakiler, eğer akıl yoluna dönmezseniz mali istiklalimizi kaybedebiliriz. Altından kalkamayacağımız çok uzun vadeli bir sefalet devrine gireriz."[64] diyerek durumun ciddiyetini ortaya koymaya çalışılmış Hükümet'in ekonomik politikaları eleştirilmiştir.

İktidarla muhalefet arasında radyo yüzünden Meclis'te söz düellosu olurken[65], D.P. Meclis Grubu üyeleri Menderes'in 6–7 Eylül olaylarındaki rolü hakkında soruşturma açılmasını önermişlerdir.[66] Ancak D.P. Grubu 6–7 Eylül olayları için tahkikat açılmasını

[60] **Hürriyet** 6 Ocak 1956
[61] **Hürriyet** 7 Ocak 1956
[62] **Hürriyet** 8 Ocak 1956
[63] Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950–1960)***,** Nurol Matbaacılık, 1.baskı, Ankara, 1998, s. 297
[64] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 297
[65] **Hürriyet** 10 Ocak 1956
[66] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 146

reddetti. D.P. Meclis Grubu yaptığı gizli toplantıda Halk Partili Kars Mebusu Mehmet Hazer'in 26 Şubat 1955 tarihinde T.B.M.M.'ne verdiği 6–7 Eylül hadiseleri hakkında Meclis tahkikatı isteyen sual takriri görüşülmüştür. Menderes: "Bunlar muhalefetin tasniidir oyunlarına gelmemek lazımdır. Benim bu işi tertip ettiğim yalandır ve her türlü asıl ve esastan uzaktır." demiştir. D.P. Ordu Mebusu Fevzi Boztepe ise C.H.P.'nin önümüzdeki seçimleri kazanmak için her türlü tedbire ve tertibe başvurduğunu ileri sürmüştür. Erzincan Mebusu Hamit Şevket İnce: "Hükümet hakkında umumi efkârda şüpheler vardır. Hatta bu hadiseleri onun tertip ettiği söyleniyor."[67] diyerek Hükümet'in hakkında tahkikat açılmasını istemiştir. Ancak İnce, Grupta protesto edilmiştir. İnce sözlerine "Bunların yalan olduğunu bende biliyorum. Kızmayınız ama bu tahkikatı açarsak iddiaların yalan olduğunu ortaya koymuş oluruz."[68] diyerek gerekçesini ortaya koydu. Menderes bu sözlere "Partiyi müdafaa ediyor gibi görünüyorsun hâlbuki istifaya dair olan mektubunuz cebinizdedir."[69] diyerek tepkisini dile getirmiş ve İnce'nin söylediklerinden samimi olmadığını ortaya koymak istemiştir. Hamit Şevki İnce 1 Şubat 1956'da cebinde taşıdığı istifanameyi D.P.'ye vererek istifa etmiştir.[70]

6–7 Eylül hadiseleri hakkında Meclis tahkikatı reddedildikten kısa bir süre sonra T.B.M.M. eski İktisat ve Ticaret Vekili Sıtkı Yırcalı, eski Maliye Vekili Hasan Polatkan ve eski Devlet Vekili ve Hariciye Vekil Vekili Fatin Rüştü Zorlu haklarında Meclis tahkikatı açılmasına dair olan istizah takririni müzakere ve kabul etmiştir.[71] Bu takririn kabul edilmesi 6–7 Eylül olaylarının soruşturulması isteğinin reddedilmesinden sonra artan tansiyonu düşürmeğe yöneliktir.

D.P. Meclis Grubu adına Grup Reisi Burhanettin Onat ve Elağız Mebusu Selâhattin Toker tarafından verilen takrirlerde şunlar ifade edilmiştir: "Memleketin muhtaç bulunduğu teneke, kalay, çivi, mıh ve yedek parçanın ithal edilmemesi, tahsis ve tevzi işlerinde yolsuzluklar yapılası, kamyon ve çürük lastik ithalatında talipler arasında bazı tercihler yapılması, ithalat işlerinde ve tahsislerin tevziinde bazı suiistimaller yapılmış olması zikredilmekteydi."

Tahkikatın açılmasından memnunluk duyan Sıtkı Yırcalı: "Meclis tahkikatının açılması hakikatlerin bir daha belirtilmesi bakımından rica ediyorum. Meclis'e verilen meselelerin hiç birinde cezai ve mali mesuliyeti icap ettirecek hiçbir delili mevcut değildir." Hasan Polatkan, takrirde geçen meselelerin Bakanlığı ile alakalı olmadığını belirtmiştir. Fatin

[67] **Hürriyet** 10 Ocak 1956
[68] **Hürriyet** 10 Ocak 1956
[69] **Hürriyet** 10 Ocak 1956
[70] **Hürriyet** 2 Şubat 1956
[71] **Hürriyet** 12 Ocak 1956

Rüştü Zorlu ise: "Belki hatalarımız oldu. Belki bazı aksaklıklar görüldü. Fakat memleketin umumi kalkınması kendisine çizilen yoldan geri kalmadı. Bu arada bazı talepleri yerine getirmemek zarureti hâsıl oldu ve bunun neticesi olarak da bu dedikodular başladı." Takrir sahibi Burhanettin Onat da: "Ortada delil yoktur sadece şüphe vardır. Bu şüpheyi bertaraf etmek bizim için bir borçtur."[72] demiştir. Bakanlar için açılan tahkikatı karma komisyon yapmıştır.[73] D.P. üç bakan hakkında verilen tahkikatı kabul ederek muhalefetin kozlarını çürütmeye çalışmış ve bu yolla Hükümet'e yeni bir güç verilmeye çalışılmıştır.

Eski bakanlar hakkında açılan soruşturma talebinin kabul edilmesinden sonra muhalefet partileri Adnan Menderes hakkında da Meclis soruşturması açılmasını istemişlerdir. Ancak Meclis, Menderes hakkında istenen tahkikat talebini reddetti.[74] C.M.P lideri Osman Bölükbaşı: "Mevcut şüpheler ancak Meclis tahkikatı ile kalkar." demiştir. Osman Bölükbaşı'nın bu sözüne karşılık Menderes: "Beklediğiniz fırsatı size asla vermeyeceğiz." Demiştir.[75] Muhalefetin, başbakan ve bakanlar hakkında sürekli Meclis tahkikatı istemesi ve bu konuda ısrar etmesi 1956 yılının başlarında iktidar ve muhalefet münasebetlerinin azami ölçüde gerginleşmesine yol olmuştur.

Türkiye'de bu tartışmalar sürerken A.B.D. Başkanı Eisenhower'ın iktisadi işler danışmanı Mr. Clarence Randall'ı, ekonomik durumu görüşmek üzere Türkiye'ye yollayacağını haber verdi. Bu, hükümetin fiyat artışlarıyla savaşmaya çalıştığı bir dönemdi.[76] Bu arada üç vekil için tahkikat yapan komisyondan C.M.P.'liler çekilmiştir.[77]

Muhalefet partileri arasındaki işbirliği çabalarına yönelik Ocak ayı içinde ciddi bir adım atılmıştır. Kasım Gülek Hürriyet Partisi'ni C.H.P. ile işbirliğine davet etti. Burhaniye'de yaptığı konuşmada Kasım Gülek: "Hürriyet Partisi muhalefet çalışmalarımızda bize yardım etsin, iktidara darbe vursun fakat bizden kuvvet almaya, yani bizi bölmeye çalışmasın."[78] demiştir. Kasım Gülek bu sözleriyle işbirliğinin hangi esaslara göre yapılacağının ipucularını vermiş, muhalefet olarak temel hedeflerinin Demokrat Parti olması gerektiğini ve muhalefet partilerinin gereksiz yere bir biriyle uğraşmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sözler partiler arası ilişkilerin şekillenmesinde rol oynamış ve cepheleşmenin safhalarından birini teşkil etmiştir.

[72] **Hürriyet** 12 Ocak 1956
[73] **Hürriyet** 12 Ocak 1956
[74] **Hürriyet** 14 Ocak 1956
[75] **Hürriyet** 14 Ocak 1956
[76] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 146
[77] **Hürriyet** 24 Ocak 1956
[78] **Hürriyet** 24 Ocak 1956

D.P. milletvekilleri Ekrem Anıt ile Süleyman Çağlar'ın 1956'nın başlarında sebep oldukları bir hadise adeta üniversitenin tamamını D.P.'nin karşısına ve tabii, ister istemez C.H.P.'nin yanına geçirivermiştir. Hadise, Meclis'in İçişleri Komisyonu'nda cereyan etmiştir. İki milletvekili üniversite profesörlerini komünistlikle suçlamışlardır. Bu itham bir şok etkisi yaratmıştır. Evvela Üniversitenin kendisi sert tepki göstermiş ve Ankara Üniversitesi'nin Senatosu toplantıya çağırılmıştır. Bunun üzerine önce Ankara Üniversitesi, sonra İstanbul Üniversitesi birer sert bildiri yayınladılar. Ankaralılar üstelik Milli Eğitim Bakanı'na bir profesörü işten el çektirebilme yetkisi veren 6435 sayılı kanunla üniversite muhtariyetinin zedelendiğini de, inat olsun diye buna eklemişlerdir. Bir kaç sene içinde D.P. için vahim neticeler verecek bir mücadele, 1956'nın başında böyle başlamıştır. Bu, bir komünistlik ithamı ölçüsünden çabuk çıkmış ve az zamanda bir kitabiler-ümmiler savaşı halini almıştır. Üniversitelerin; iki D.P. milletvekilinin isnatlarını reddeden tebliğlerine D.P.'den ilk cevap Zafer kanalıyla verilmiştir. Zafer, üniversiteleri eleştiriyordu. Üniversiteler ve profesörler şahısları itibariyle veya müessese olarak gerekli cevapları verdiler. Bunlar tarafsız gazetelerde veya muhalefetin organlarında her gün manşet oluyor, fakat asıl önemlisi, memlekette D.P.'nin aleyhinde kesif bir hava yaratıyordu.1956'da D.P. ve Menderes Üniversiteyle tam aksi yolu tuttular.[79]

1956'nın Ocak ayının sonlarına doğru Hükümet'ten üniversitelerle ilgili yapılan açıklamalar basına yansıdı. Üniversitelere ilmi muhtariyet tanıyacağına[80] yönelik çıkan haberler Hükümet'in bu konuda yeni adımlar atacağı şeklinde yorumlanmıştır. Menderes'in üniversiteler hakkında "istersek bugün çanlarına ot tıkayabiliriz."[81] demesi üniversite çevreleri ve muhalefet tarafından tepki ile karşılanmıştır. Metin Toker bu söz hakkında düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: "Ben, bu sözün söylenip söylenmediğini doğrusu bilmiyorum. Üslubunda, zihniyetin de Menderes'in üslup ve zihniyetine uyduğu muhakkaktır. Ama adam belki o an bunu bu kelimelerle ifade etmemiştir."[82] Başbakan'ın bu sözlerine Prof. Hıfzı Timur: "Kanunlarla zaten çan tıkalı" diyerek, Prof. Zeki Zeren ise "Üniversitelerin muhtariyeti kaldırmak isteniyor, bu haksızlıktır."[83] diyerek tepkilerini dile getirmişlerdir. Hürriyet Partisi'nden Muhlis Ete: "Üniversitede hocanın siyasetle meşgul olması tabidir. Aynı şekilde üniversite öğrencilerinin de ilmin ılığı altında siyasi mevzuları ele alması tabidir ve hatta bu ileride memleket hizmetinde vazife olacak gençlerin yetişmeleri bakımından

[79] Metin Toker, *İsmet Paşa İle 10 Yıl*, Birinci Cilt (1954–1957) Akis Yayınları, y.y., 1966, s. 154–155
[80] **Hürriyet** 27 Ocak 1956
[81] **Cumhuriyet** 25 Ocak 1956
[82] Metin Toker, *a.g.e.*, s. 155
[83] **Cumhuriyet** 26 Ocak 1956

gereklidir."[84] diyerek Başbakan'ın sözlerine tepki göstermiş ve gelecekte siyaseti şekillendirecek olan gençlerin ancak üniversitelerde yurt meselelerini tartışarak gelişebileceklerini belirtmiştir. Muhalefetten gelen tepkilere cevap veren D.P. Konya Milletvekili Hamdi Ragıp Atademir ise "Üniversiteler bir memleketin müdafaasında ordu gibi hizmet görürler. Üyeler arasında bu bakımdan görüş birliği olması ve milli ideolojiyi tedris etmeleri lazımdır. Üniversite istiklali sadece ilme ve fenne münhasırdır. Bunun dışında muhtariyet olamaz. Bizde ise üniversite öğretim üyeleri muhtariyeti siyasi partilerin gayelerine hizmet manası almaktadır. Üniversiteleri artık siyasi partilerin uşaklığından kurtarmak lazım geldiği"[85] belirtmiştir. Türkiye'de bu sırada tartışılan üniversitelerin muhtariyeti konusu ileri süreçte devam ederek günümüzü kadar sürecektir. Üniversitelerin siyasetle aşırı ilgilenmesi hem Demokrat Parti döneminde hem de devam eden dönemlerde Türkiye için çeşitli sakıncalara neden olmuştur.

Üniversiteler 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne giden süreçte C.H.P. ile yakın ilişkilerde bulunmuşlar ve D.P.'nin izledi siyasete şiddetle karşı çıkmışlardır. 27 Mayıs askeri darbesine doğru üniversiteler önemli bir yer tutacaktır. 1970'lerden sonra Türkiye'de aşırı kanatların ortaya çıkması üniversiteleri eğitim yapılamaz hale getirmiştir. 12 Eylül askeri darbesinin yapılmasına neden olan olay ise üniversitede yaşanan olaylar ve bunun topluma yansımaları olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Demokratların savunduğu üniversitelerde muhtariyetin sadece ilim ve fen noktasında olması gerektiği görüşünün haklılığı ortaya çıkmaktadır.

İki büyük partinin birbirlerine karşılıklı hücumları Şubat ayında da devam etti. Kasım Gülek Ankara'da Yenişehir Ocak Kongresi'nde şunları söyledi: "Ege'den yeni döndüm. Eskiden iki üç arkadaş bir köşede konuştuğumuz bu yerlerde çok muazzam tezahüratla karşılandık. Bunun sebebi açıktır; halk sıkıntı içindedir. Demokrat Parti iktidarından soğumuştur. Artık ona itimat etmemektedir. Vatandaş C.H.P.'ye güvenmektedir."[86] Şubat ayı başlarında işçilere grev hakkının verilmesi ile ilgili yaşanan tartışmalar Hükümetle muhalefet arasında yeni gerginliklere neden olmuştur. Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan işçiye grev hakkının tanınmasının hükümet programında bulunduğunu belirttikten sonra "Grevin tesis edilebilmesi için her şeyden önce sendikaların mali ve teşkilat bakımından fevkalade kuvvetli olması lazımdır. Hâlbuki sendikalar bu duruma gelememişlerdir."[87] demiş ve grev hakkı için henüz erken olduğunu dile getirmiştir. Ancak bu açıklama işçilerin grev hakkının verilmesi ile

[84] **Cumhuriyet** 27 Ocak 1956
[85] **Cumhuriyet** 27 Ocak 1956
[86] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 297
[87] **Hürriyet** 7 Şubat 1956

ilgili düşüncelerini pek değiştirmemiş ve işçiler grev hakkı için ısrar[88] etmişlerdir. Grev hakkı konusunda işçilere açıkça destek veren İsmet İnönü 17 Şubat 1956'da Sendikalar Birliği'ni ziyaret ederek grev hakkı meselesinde "1953 kurultayında biz grev hakkını kabul etmiştik."[89] demiştir.

Muhalefetin iktidara yönelttiği eleştirilerin başında yaşanan hayat pahalılığı geliyordu. Eski başbakan Şemsettin Günaltay İstanbul Beyoğlu Kocatepe Ocak Kongresi'nde, iktidarı şu sözlerle eleştirmiştir: "Bugünkü durum benim için sürpriz değildir. Demokrat Parti iktidara geçtikten altı ay sonra ilk defa Eyüp'te söz almış ve orada bugünkü iktidarın varacağı akıbeti bildirmiştim. Paranın kıymetini kaybedeceğini, nihayet memlekette her şeyin bulunmayacağını, karaborsanın herkesi kıvrandıracağını söyledimdi, dinlemediler. Korktuğumuz akıbet başımıza geldi. Bugün memleket hakikaten buhran içindedir. İktisadi buhran köyde ve kasabada herkesi kıvrandırmaktadır. Siyasi buhran daha ziyadedir. Mali buhranın fecaati ise dışarıdan gelen uzmanlar tarafından da müşahede edilmektedir."[90] Şemsettin Günaltay Başbakan Adnan Menderes'e ağır eleştiride bulunarak şunları söylemiştir: "İlim onun için korkunç bir şuledir. Gözlerini kamaştırıyor. Demokrasi onun için eski derebeyliklerin keyfi idaresidir. Basını tehlikeli görüyor; çünkü o, şehinşahlar, sadrazamlar gibi kasideler bekliyor. İhsanlar dağıtıp, medihler istiyor. Ben onun üniversiteye, vatanperver matbuata yaptığı hücumları gayet tabii görüyorum. İlmin kıymetini, ilimden nasibi olanlar, tenkidi, tenkitten faydalanabilecekler bilir. Demokrasi, devletin ve iktidarın ne dernek olduğunu bilen insanların yoludur. Devleti bir çiftlik, kendilerini çiftlik ağası zannedenler bu yolu anlamaz."[91]

Yaşanan ekonomik zorluklar muhalefetin elinde iktidarı eleştirmek için en önemli silah haline gelmiştir. İktidara yöneltilen eleştiriler ve suçlamalar azami düzeye ulaşmıştır. Muhalefetin bu hamlelerine karşı iktidarda muhalefete ciddi eleştirilerde ve suçlamalarda bulunmuştur. Başbakan Menderes 10 Şubat 1956'da Meclis'te C.H.P. milletvekili Turgut Göle'nin bir sorusuna cevap verirken muhalefete ağır hücumlarda bulunmuştur. Muhalefetin milli birliği bozduğunu söyledikten sonra Kasım Gülek'in Mr.Rundall'la görüşmesinden bahsederken, yabancılara: "Bunlara para vermeyiniz. Bu memleket şu şekilde idare edildiği halde, bu memlekete para verilirse şu olur." diyorsunuz, yazık değil mi Türk milletinin kaderine?" Başbakan, Halkçıların sıralarına doğru dönerek: "Türk milletinin nasibine mani olmakta ne zamana kadar devam edeceksiniz? İktidarda iken bir türlü, muhalefette bir türlü.

[88] **Hürriyet** 8 Şubat 1956
[89] **Hürriyet** 18 Şubat 1956
[90] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 297–298
[91] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 298

Yeter artık sizlerden...” diye bağırdı. İsmet İnönü iki gün sonra İstanbul’da gazetecilerle görüşürken onların sorularını şöyle cevapladı: “Ağır mesuliyetler yüzünden manevi mevkiini çoktan kaybetmiş siyaset adamının hukuken düşeceği gün gelinceye kadar çırpındığını görüyoruz.”

1956 yılı bütçe görüşmeleri de çetin mücadele ve çatışmalarla geçmiştir. Bütçenin kabulünden sonra Meclis tatile girince muhalif milletvekilleri yurt sathına yayılarak mitinglerde veya parti kongrelerinde hükümete şiddetle çatıyor, gazeteler de hemen istisnasız bir surette Demokrat Parti iktidarına hücum etmişlerdir.[92]

Şubat ayı ortalarına doğru D.P.’den çıkarılan üç mebus daha Hürriyet Partisi’ne girmiştir. Hürriyet Partisi, Selâhattin Toker’in iltihakı ile ana muhalefet partisi durumuna gelmiş ve H. Balık ve Cemil Kıpçak’ın katılımıyla partinin mebusları 33’e yükselmiştir.[93] Partilerin milletvekilleri sayılarında değişiklikler olurken Fethi Çelikbaş muhalefet partilerinin işbirliği meselesine temas etmiştir. Fethi Çelikbaş: “Partiler arası işbirliğinin bilhassa rejim meselesinde mümkün olabileceğini ifade etmiş ve bu tarz yakınlaşmaları icap ettirecek şartlar bugün Türkiye’de mevcuttur. Hatta yalnız partilerin değil, her Türk vatandaşının memleket meseleleri üzerinde meşgul olması icap eden bir devre içinde bulunuyoruz. İktidar partisi mensuplarının da liderlerini ikaz etmeleri vazifeleridir.” demiştir.

Demokrat Parti ile Hürriyet Partisi arasındaki gerginlik Şubat ayının sonlarına doğru daha da arttı. D.P. Meclis Grubu Reis Vekili Halûk Şarman: “Hürriyet Partisi siyasi ahlak mevzuunda konuşurken çok ihtiyatlı olmalıdır.” sözü münakaşalara neden olmuştur. Menderes’in Hür. Parti sözcüsü Ekrem Ali Can’a hitaben “Mebusluğu da alıp götürdünüz” diye bağırması onunda Başvekile aynı şekilde mukabelede bulunması “Sizde Halk Partisi’nin mebusluğunu götürmüştünüz.” demesi heyecanları büsbütün tahrik etmiştir.[94] Menderes’in bu sözlerine tepki gösteren Fethi Çelikbaş: “Biz çeteyiz öylemi ispat hakkını kabul edin ondan sonra görüşürüz” dedikten sonra “Şimdi Başvekil cevap versin, dünyanın neresinde bir Başvekil bütün vekillerini feda etmiş yalnız kendi için Meclis Grubu’ndan itimat istemiştir.” Bunun üzerine D.P. Kastamonu Mebusu Süleyman Çağlar “O istemedi biz verdik” dedi.[95] Bu arada Şubat ayının sonlarına doğru Örfi idare İstanbul’da 6 Haziran 1956 tarihine kadar uzatılmıştır.[96]

[92] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 298
[93] **Hürriyet** 13 Şubat 1956
[94] **Hürriyet** 23 Şubat 1956
[95] **Hürriyet** 23 Şubat 1956
[96] **Hürriyet** 1 Mart 1956

Başbakan Adnan Menderes D.P.'nin onuncu kuruluş yıl dönümünde ortaokullarda da din dersinin okutulacağını bildirmişti. Adnan Menderes'in gündeme getirdiği bu konu 1956 Mart'ında T.B.M.M.'de tartışılmıştır. 28 Mart 1956'da T.B.M.M.'de ortaokullarda din derslerinin okutulması konusundaki endişelerini dile getiren Manisa Mebusu Hikmet Bayur şunları şöylemiştir: "Bilindiği gibi zamana uymadıkları için birçok şer'i kanun ve hükümleri gerek Hilafet ve Saltanat, gerekse Cumhuriyet kaldırılmıştır… 5–6 yıl sürecek olan din dersleri sırasında çocuklara bu gibi şeriyyat hükümleri öğretilecek midir? Bu yapılırsa onun henüz zamanın icaplarını kavrayacak bir duruma gelmemiş olan saf dimağında "Tanrı buyrukları bir yana atılmıştır" duygusu ister istemez uyandırılmaz mı? Onun devletin kanun ve nizamlarını içten benimsemiş bir yurttaş olmasına manevi engeller çıkarılmış olmaz mı? Ve onun Atatürk devrimleri sayesinde kapatılmış olan 300 yıllık felaketler devrini masumane özlemesine yol açılmaz mı? Bugün öğrencilerin sayısı Osmanlı devrine göre ölçülemeyecek kadar çoğalmış olduğundan bu gibi manevi tereddütler milletimizin manevi birliği İçin tehlike olmaz mı?... Bu şartlar altında ortaokullardaki din dersleri ya İslam'ın pek sade ve o yüzden de pek kuvvetli olan esaslarını tekrarlamaktan ibaret kalacak ve o vakit bu esaslar zaten ilkokulda öğretilmiş olduklarından ortaokulda daha üç tekrarlanmaları lüzumsuz bulunacak veyahut yukarda anılan meseleler üzerine taşmakla vicdan hürriyetini çiğneyecekler ve çocukların dimağlarında karışıklıklar doğuracaklardır."[97] Demokrat Parti Tokat Mebusu Ahmet Gürkan ise Meclis Başkanlığı'na verdiği soru önergesinde şunları söylemiştir: "Başvekilin Konya'da verdiği son ortaokullarda da din derslerinin okutulacağı müjdesi, hiç şüphe yok ki, Türk Milletinin iştiyakla beklediği bir şeydi. Fakat şunu da ifade etmek lazımdır ki, bu va'din fiiliyata intikal etmesi de aynı derece ve hasretle beklenmektedir. Şu hale göre hiç olmazsa 1956–1957 yılında din derslerinin ortaokullarda okutulmasına başlamak mümkün olabilecek midir?"[98] Sorulara cevap veren Maarif Vekil Vekili ve Devlet Verili Cemil Bengü şunları söylemiştir: "Evvel Sayın Manisa Mebusu Hikmet Bayur'un şifahi suallerine cevaplarımı arz ediyorum. Sayın Başvekilimizin matbuatta intişar eden beyanatı, orta mekteplerde de din tedrisatı yapılması mevzuunda hükümetimizin varmış bulunduğu prensip kararını ifade eylemektedir. Vekâletimiz halen, bu prensip kararının fiiliyata ve tatbikata intikalini temin edecek tetkikat ve ihzarat ile meşgul bulunmaktadır. Bu tetkik ve hazırlıkları süratle ikmal ederek yakın zamanda tatbikata geçmek kararındayız… Orta mekteplerde din tedrisatının kabulü ile, çocuklarımızın inkılapçı bir ruhla yetiştirilmeleri meseleleri arasında bir tezadın mevcudiyetini varit gibi tasavvur etmek asla caiz olamaz ve Sayın Hikmet

[97] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. X, İçtima 2, 28 Mart 1956, s. 1342
[98] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. X, İçtima 2, 28 Mart 1956, s. 1342

Bayur'un ifade ettiği endişelere, ilk mekteplerdeki tedrisatta olduğu gibi burada da kati surette mahal yoktur. Sayın Hikmet Bayur'un, orta mekteplerde din tedrisatının kabulü ile cumhuriyet ve inkılâp esaslarına dayanan medeni mevzuat ve müesseselerimizin zedelenebileceği yolundaki endişelerine iştirak etmiyoruz. Hakiki ve samimi manasında dinin inkılâp ve terakkiye mani olabileceğini asla kabul etmiyoruz. İlk mekteplerde din tedrisatı yapıldığına göre, bunu orta mekteplerde tekrar etmeye lüzum olmayacağı yolundaki mütalaasını da varit görmüyoruz. Zira, ilk mekteplerde, tabiatiyle çok nakafi kalan din tedrisatının, orta mekteplerde de devam ettirilmek suretiyle, hakikaten kifayetli bir seviyeye ulaştırılmasını lüzumlu saymaktayız."[99] Hikmet Bayur: "Milli Eğitim Bakanı arkadaşımızın din derslerinin inkılâpları katiyen zedelemeyeceği ve iman, ibadetten dışarı çıkmayacağı hakkındaki sözlerini, tabii herkes gibi, ben de samimiyetle karşılarım. Yalnız, ahlak konusu üzerinde birkaç söz söylemek lazımdır. Bir umumi ahlakiyat vardır; iyi adam olmak, namuslu adam olmak, çalmamak ve saire.... Ahlakiyatın ikinci kısmı, mevcut içtimai nizamı, mevcut kanunları manevi bakımdan desteklemekle ilgilidir. Şimdi, ahlak dersleri verirken bu iki cihete dikkat etmek lazımdır. Çünkü, bir din hocası pekala diyebilir ki, açık gezen bir kadın ahlaksızdır. Çünkü, Kuranı Kerim'de bu vardır. İşi bu derecelere götürmemek için Maarif Vekilinin dikkat etmesi lazımdır." diyerek bu konudaki endişelerini dile getirmiştir. Bayur'un konuşması devam ederken "Sen dini anlayamamışsın", "Öyle şeyler yok" denilerek tepki gösterilmiştir.[100] Hikmet Bayur Demokrat Parti milletvekilleri tarafından sert şekilde eleştirilmiştir. Demokrat Parti Tokat Mebusu Ahmet Gürkan konuşmasında Başbakan'ın ortaokullarda din dersi okutulması konusundaki beyanatına tepki verenleri çıktığını belirttikten sonra din derslerinin okutulmasına karşı olanların karakterleri üzerinde durmuştur. Din derslerinin okutulmasına karşı çıkanların bir kısmının materyalist ve pozitivist eserleri okuyarak onların tesirleri altında kalanlar olduğunu belirttikten sonra Gürkan sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bir de politika bakımından dini tedrisat aleyhinde görüşler vardır. Onlar da Türk milletinin, arzu ettiği vicdan hürriyetini temin edeceğine inandıkları Demokrat Parti iktidarını ortadan kaldırmak için din derslerinin aleyhinde bulunuyorlar. Bunların halk içinde ve münevverler arasında giriştikleri propaganda bizi düşünceye sevk etmektedir. Başbakanımız, İzmir'de dediler ki; "Gizli bir kuvvet bunları organize etmiş gibi hepsi iktidarımız aleyhine müteveccih bir hareket yolundadırlar." O gizli kuvvetin ismini vermedi,

[99] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. X, İçtima 2, 28 Mart 1956, s. 1343
[100] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. X, İçtima 2, 28 Mart 1956,s. 1343

ben vereyim, o gizli kuvvetin ismi Mason[101] teşkilatıdır, arkadaşlar! Mason teşkilatı bu iki fikri organize etmiştir ve bunları Demokrat Parti iktidarının aleyhinde birleştirmiştir." Ahmet Gürkan, Masonların aleyhlerine çalıştığını ve muhalefetin bu mevzuda Masonlarla işbirliği yaptığına değinmiştir.[102]

Türkiye bu tartışmaların yaşandığı ortam içerisinde muhalefet partileri arasında bir işbirliği gayreti gelişti. C.H.P.'de İsmet Paşa ve birçok arkadaşı bunun faydasına inanıyordu. Turgut Göle işbirliğine itiraz ediyordu. Turgut Göle'ye göre C.H.P. ilk seçimi kazanacaktı. Onun için ne diye iktidara ortaklar alınıyordu? Göle en ziyade, Hür. P.'lilerin karşısındaydı. Onların da, ötekilerden aşağı kalmayan birer İsmet Paşa düşmanı olduğunu, kendilerine inanılmayacağını söylüyordu.[103]

Muhalefet partilerinin işbirliğine karşı, en aleyhte cereyan C.M.P.'de baş göstermiştir. Çünkü onun başında bizzat parti lideri Osman Bölükbaşı vardı.[104] Bölükbaşı'nın sebebi hissiydi. Bölükbaşı şöyle demiştir: "Biz, şimdi Hür. P.'lilerin savundukları her şeyi senelerdir savunuyoruz. O zaman karşımızda bu efendiler vardı. Sonra, partilerinden atıldılar. Aaa, bir de baktık boynuz kulağı geçmiş.. Aklınız neredeydi, efendiler? öyle bir günde hürriyet kahramanı olunmaz bu memlekette. Yağma mı var?" Fakat C.M.P. içinde başkaları aksi kanaatteydiler. Sadık Aldoğan'a göre eğer muhalefet birleşirse D.P.'den iktidar alınabilirdi. İsmet Paşa iki ay kadar sonra, 1 Mart 1956 akşamı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun evine gitti. Bir gün sonra da, öğle yemeğine eve, Hüseyin Balık geldi. Bunların ikisi de bir işbirliğinin zemininin bulunması taraftarıydılar. 1956 Mart ayının başındaki konuşmalarında

---

[101] Masonluk; kaynaklarda, "kökenleri eski Mısır'a kadar giden, gizli ritüelleri olan ve sembollerin önem taşıdığı gizli bir cemiyet" olarak tanımlanıyor. Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk mason locasının 1721'de İstanbul'da Fransız masonlar tarafından kurulduğu biliniyor. 1730'lu yıllardan başlayarak, 18. ve 19. yüzyıl boyunca İstanbul başta olmak üzere Anadolu'daki birçok ilde mason locası kuruldu. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, 1935'te masonlar yeni bir gelişme ile karşı karşıya geldi. Mustafa Kemal Atatürk, 10 Ekim 1935'te mason localarının kapatılması emrini vermişti. Aynı tarihli gazeteler, Türk Mason Cemiyeti'nin "Türkiye Cumhuriyeti'ndeki terakkileri nazar-ı itibare alarak" faaliyetlerine ara verdiğini duyurdu.13 Ekim 1935'te de İçişleri Bakanlığı tarafından resmen kapatıldı. Masonlar bu dönemi "uyku dönemi" olarak tanımladı. 1947'de İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı sırasında localar açılıp tekrar faaliyete başladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da 1952'de Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın mason localarının kapatılmasını öngören kanun teklifini reddederek, dolaylı yoldan bu dernekleri yasal zemine kavuşturmuş oldu. 1909 yılına kadar Osmanlı Devleti sınırları içinde kurularak çalışmış olan mason localarından hiçbiri ulusal (millî) nitelik taşımamıştır. Zaman zaman ve yer yer (özellikle İstanbul, Batı Trakya ve Makedonya'da) bu localara Türkler de üye olarak girebilmiştir. Bunlar arasında adı bilinen pek çok ünlü isim bulunmaktadır. Fakat bu locaların hepsi Batı ülkelerinde kurulu büyük localara bağlı olarak çalışmıştır. (Zaman 28 ağustos 2002) Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren en önemli mason locası 1909 yılında Talat Paşa tarafından kurulan ve İstanbul merkez olmak üzere faaliyet gösteren Hür ve Kabul Edilmiş Büyük Masonlar Locası'dır. Bu locaya üye Türkler ve loca hakkında geniş bilgi için Hür ve Kabul Edilmiş Büyük Masonlar Locası'nın resmi web sitesi olan www.mason.org.tr web adresini ziyaret ediniz.

[102] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. X, İçtima 2, 28 Mart 1956, s. 1344

[103] Metin Toker, *a.g.e.*, s. 156

[104] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973 DP Yokuş Aşağı 1954–1957*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.199

İsmet Paşa Hür. P.'nin Genel Başkanına işbirliğini nasıl düşündüğünü açıklamıştır. Şekil sonradan tespit edilebilirdi. Mesele, siyaset hayatının kuvvetlerinin D.P.'ye ve Menderes'e karşı olduklarını memlekete göstermek, maneviyatı takviye etmek, mücadeleyi güçlendirmekti. Karaosmanoğlu makul ve anlayışlı davrandı. Nitekim Karaosmanoğlu bir kaç gün sonra sesini yükseltti ve muhalefet partilerini bir işbirliğine çağırdı. Karaosmanoğlu'nun ortaya attığı fikir bir Kurucu Meclis'ti. Seçimlerle Kurucu Meclis teşkil edilecek, o Meclis demokratik oyunun kaidelerini kararlaştıracak, sonra herkes serbest olacaktı. C.H.P.'de bu fikre yatkındı.[105] 25 Mart 1956'da yapılan C.H.P. Kadıköy İlçe Kongresi'nde konuşma yapan Burhan Felek muhalefet partileri arasında işbirliğini teklif etmiştir. Burhan Felek D.P.'deki müsamahasızlığıda tenkit ederek: "Ben gazeteci olarak C.H.P. iktidarda iken hükümeti tenkit ederdim, kovulmak şöyle dursun muaheze dahi edildim."[106] demiştir.

Muhalefet partileri arasında işbirliği için yollar aranırken, muhalefet partileri D.P'ye yönelik eleştirilerde bulunmak amacıyla Nisan ayı başlarında Anadolu'da toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Bu toplantılarda ana gündem maddesi D.P.'nin yaptıkları ve özellikle Adnan Menderes'ti. Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Urla'daki kapalı salon toplantısında D.P.'ye, bilhassa Adnan Menderes'e şiddetli tenkitlerde bulundu. Ege bölgesinde yeni bir propaganda kampanyasına başlamış olan Hürriyet Partisi'nin tertip ettiği siyasi toplantılardan ilkini Urla'da bir sinema salonunda yapmıştır. Bu toplantıya Urlalılar büyük bir ilgi göstermişlerdir.[107] Muhalefet ile iktidar arasındaki çatışmalar ve söz düelloları meydanlara taşınmıştır. Nisan ayının ilk haftasında muhalefet parti liderleri işbirliği konusunda önemli mesajlar verdiler. Osman Bölükbaşı yaptığı basın toplantısında şunları ifade etti: "Rejim meselelerini hal için muhalif partilerin işbirliği yapması ve bir kurucu meclis teşkiliyle alakalı suallere toptan cevap vermek isterim. Demokratik hak ve hürriyetleri teminat altına almak ve iktidara gelenlerin zulüm yapması imkânını ortadan kaldırmak meselesi şüphesiz memleketin en hayati davasıdır. Partimizin bu davaya ne kadar bağlı olduğu ise herkesçe bilinen bir hakikattir. Bazı partilerin bu davayı hal yolunda muhalefetin işbirliğine taraftar oldukları intibaını vermeye çalışan bazı telkinler son günlerde kesafet peydah etmiştir. Bununla beraber bu işbirliğinin mahiyet ve şümulü hakkında her türlü tereddüdü ortadan kaldıracak açık bir şey de söylenmiş değildir. Bu telkinleri yapanların mensup oldukları bu mevzuda ciddi ve samimi düşünceleri varsa bunu neden salahiyetli organları vasıtasıyla karara bağlayıp umumi efkâra açıklamadıkları da

[105] Metin Toker, *İsmet Paşa İle 10 Yıl*, s. 156–157
[106] **Ulus** 26 Mart 1956
[107] **Cumhuriyet** 1 Nisan 1956

dikkati çekecek bir noktadır. Bize gelince bu mevzuda verilmiş bir kararımız yoktur."[108] Gazeteciler Bölükbaşı'nın bu beyanını yeterli bulmayarak[109] diğer muhalif partilerin liderlerinin işbirliğini kabul ettikleri ve 1954 seçimlerinden evvel C.M.P. tarafından bu yolda bir karar alınmış olduğunu hatırlatmışlardır. Bölükbaşı: "Onların beyanları salahiyetli olduklarını ispat etmez. Partilerin salahiyetli organlarının neler olduğunu tüzükleri yazar. Bizim 1954'teki kararımıza gelince: O zamana aittir ve o zaman çoktan geçmiştir" demiş ve diğer muhalif partilerle işbirliğine gidilmeyeceğini kesin bir şekilde dile getirmiştir.[110] D.P.'nin yayın organı Zafer işbirliği konusunda muhalif durumda bulunan Osman Bölükbaşı'yı hararetle övüyor, buna karşın işbirliğine taraftar Sadık Aldoğan ve Ahmet Tahtakılıç'ı yerin dibine batırıyordu. Metin Toker bunun nedenini D.P.'nin muhalefetin işbirliği yapmasını, yani seçimlerde karşısına tek vücut halde çıkmasını istememesine bağlamıştır.[111]

Osman Bölükbaşı siyasi toplantıların yasak edileceği yolundaki ısrarlı haberler ve beyanlar karşısında düşündüklerini iktidar liderlerinin muhalefet sıralarında söyledikleri sözlerden misaller vererek cevaplandırmıştır: "Siyasi toplantıların yapılmasından endişe edenler ya milletin idrakinden ve şuurundan şüphe ediyorlar veyahut kendilerinden. Şimdi ise değiştirilmesi icap eden pek çok kanun, usul ve bunların fevkinde tehlikeli bir zihniyet var. Bunlar değiştirilinceye kadar biz de vatan sathında Menderes ve arkadaşlarının vaktiyle açtığı yoldan yürüyerek çatır çatır mücadele edeceğiz. Toplantıların yasak edilme hükmü kanunla vazedilmiş olsa bile meşru sayılmaz. Bu yola saparlarsa sadece yıkılışlarının süratlendirmiş olurlar… Şayet böyle bir kanun çıkarsa mücadele duracak zannedilmemelidir. Fikirlerimizi halka duyurmanın kanuni ve meşru yollarını buluruz. Seçimlerden birkaç ay evvelden itibaren toplantı yapılabilir diye bir kanun çıkarmak toplantı hürriyetini Türklerin tabii haklarından sayan Anayasa'yı yıllar boyunca meriyetten kaldırmak olur."[112] Osman Bölükbaşı muhalefet partileri arasında 1954 seçimlerinden önce yapılan işbirliği çabaların geçmişte kaldığını belirterek yeni bir döneme girdiklerini ifade etmiş ve yeni süreçte muhalefet partileri arasındaki işbirliğine ancak parti organlarının karar verebileceğini belirtmiştir. Osman Bölükbaşı muhalefet partileri arasındaki işbirliğine karşı çıkmasına rağmen Demokrat Parti'yi de oldukça sert bir şekilde eleştirmiştir. Demokrat Parti'nin gündeme getirdiği toplantıların

[108] **Cumhuriyet** 4 Nisan 1956
[109] **Ulus** 4 Nisan 1956
[110] **Zafer** 4 Nisan 1956
[111] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973 DP Yokuş Aşağı 1954–1957*, s. 199
[112] **Ulus** 4 Nisan 1956

sınırlandırılması yönündeki girişimlere karşı çıktığını açıkça belirten Osman Bölükbaşı bunun Demokrat Parti'nin kuruluş ruhuna ve Anayasa'ya aykırı olacağını belirtmiştir.

Tunçbilek Termik Santrali'nin açılış töreninde konuşan Adnan Menderes şunları söylemiştir: "Sanki vatan engizisyon mezalimi içindedir. Onlar milli sevinçlerle sevinmenin hazzını ve saadetini ve milli ruhla olmanın zevkini kaybetmiştir… Türk Milletinde tereddüt uyandırmak gayreti yazık günah değimli? Memleket muazzam bir iktisadi kalkınma içindedir. Fakat buna rağmen memleketteki tahrikler son dereceyi bulmuştur. Adeta memlekette bir ihtilal havası estirilmektedir. Masum bir iktidara toptan haysiyet kırıcı sözler söylemekten çekinmemektedirler. Bu memlekette estirilmek istenilen bir ihtilal havasına maruz bırakılamaz. Elbette bunun tedbiri alınacaktır."[113] Adnan Menderes'e Kastamonu'dan cevap veren C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: "Hangi hürriyet suiistimalinden bahsediyor, Örfi idarenin hâkim olduğu bir memlekette hürriyet olur mu? demiştir.[114]

C.M.P. lideri Osman Bölükbaşı siyasi toplantılarla ilgili görüşlerini açıklamış İktidar Partisi'nin madalyonun karanlık ve ters tarafını milletten saklandığını ve sadece iyi tarafını gösterdiğini, buna mukabil muhalefetin iktidarın hatalı hareket tarzını izah etmek üzere siyasi toplantılar tertiplediğini beyan ederek, Türkiye'de vatandaşların yüzde 70'nin okuma-yazma bilmediğini bu sebeple iktidarın kötü ve noksan tarafları halka mitingler vasıtasıyla duyurulduğunu belirten Bölükbaşı sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bu hareketten ürken iktidar partisi muhalefetin mitinglerini yasak etmek ve bu suretle vatandaşı gözü kapalı oy vermeğe zorlamak yolundadır. İhtilal havası yarattığımızı söylüyorlar. Şuna işaret etmek isterim ki, ihtilal tazyik ile tahammül arasındaki muvazenenin bozulmasında çıkar. İhtilal iktidarda bulunanların zulmünden çıkar. Bin parçaya bölünmüş bir fotoğraftan hiçbir şey anlaşılmaz. Ancak usta bir el bu parçaları yan yana getirirse resmin mahiyeti anlaşılır. Bizde D. P.'nin vaatleriyle icraatını yan yana koyarak hakiki çehreyi ortaya çıkaracağız. Eğer resim güzel çıkarsa öğünmek onlara, kötüyse uğunmak onlara."[115]

6 Nisan 1956'da toplanan C.H.P. Parti Meclisi çalışmalarına üç gün devam etmiş ve bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde son Hükümet'inde vaatlerini tutmadığı ve bütçe müzakerelerinden taahhüt olunan politikaya uygun bir netice alınmadığı belirtmiş ve şöyle denilmiştir: "Rejim buhranı siyasî, iktisadî ve malî bütün huzursuzlukların başıdır. İktidar ise, rejim buhranının ve sıkıntıların gerginliği artıracak yeni hareketlerden çekinmemektedir… Olaylar, artık muhalefet partilerini ve büyük mikyasta tarafsız vatandaşları siyasi emniyet

[113] **Ulus** 7 Nisan 1956
[114] **Ulus** 9 Nisan 1956
[115] **Cumhuriyet** 8 Nisan 1956

tesisinin ve iktisadi sıkıntılarının giderilmesinin tek çaresi rejim buhranının halli olduğu kanaatinde birleştirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, rejim meselelerinin biran evvel halledilmesi için muhalefet partilerinin işbirliği yapmalarına kanidir. Cumhuriyet Halk Partisi bu işbirliğini, yalnız başına iktidara gelmenin çaresi olarak düşünmemektedir. Hatta bu işbirliğini iktidar sağlarsa, seçilen Meclis'in her şeyden evvel rejim meselelerini halletmesi ve demokratik sistemi sağlam teminata bağlaması şarttır… Seçime kadar geçecek zaman içinde, muhalefet partileri, rejimi buhrandan kurtarmak için, kanun hudutları içinde, müşterek mücadeleye devam etmelidir. Umumi efkârın bu çalışmaları destekleyeceğinden şüphe edilemez. İktidar seçim emniyetini sağlamaktan kaçınmaya devam ederse ve muhalefet partilerinin işbirliği yapmasına engeller yaratırsa, o zaman, muhalefet partileri bu engellerin mahiyetlerine göre takip edecekleri yolu kanun hükümleri ve imkânları içinde yeniden araştırmak vazifesi karşısında kalacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi işbirliği hususunun gerektirdiği yetkileri, Parti Genel Başkanına tevdi etmiştir."[116] Bu tebliğle C.H.P. açıkça olmasa da dolaylı yollardan Demokrat Parti'nin iktidar yetkisini kaybettiğini ifade etmiştir. Ülkenin bir rejim buhranı içinde olduğunu ifade eden C.H.P. yeni seçimlerin yapılmasını ve yeni Meclis'inin ilk işinin rejim meselesini halletmek ve demokratik kurumları tekrar sağlam temeller üzerine oturtmak olduğunu ifade etmiş ve Demokrat Parti iktidarının dayanağının kalmadığını ima etmiştir. C.H.P.'ye göre ülkede ciddi bir rejim krizi yaşanıyordu. C.H.P. iktidarın Anayasa'da yaptığı bazı değişikliklerin Cumhuriyet'in ruhu ile bağdaşmadığını iddia etmiştir. Basına karşı alınan önlemler, muhalefet partilerine yönelik baskılar, hakim teminatının ortadan kaldırılması ve adli mekanizmanın zedelenmesi, ünivesitelerin muhtariyetlerine yönelik politikların rejime yönelik ciddi tehditler oluşturduğunu ileri sürmüştür. C.H.P. rejime yönelik bu tehlikeleirn bertaraf edilmesinin ilk şartının muhalefet partilerinin işbirliği yapması konusu üzerinde durmuş ve diğer muhalefet partilerinin endişelerini gidermek amacıyla bu işbirliğini iktidara gelmek amacıyla istemediğini ve rejim buhranı hususundaki hassasiyetinin bir seçim yatırımı olmadığı özellikle belirtmiştir. Ancak bu ima seçimler üzerinden henüz iki yıl geçmeden yapılıyordu. Bu da C.H.P.'nin rejim buhranı konusunda kaygılarının gereğinden fazla olduğunun bir göstergesidir. C.H.P.'nin bu tutumu Demokrat Parti'nin daha da agresifleşmesine ve sert bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler karşısında D.P. muhalefet partilerin arasında işbirliğine yönelik çabaları önlemeye çalışmıştır. D.P. ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşlerini hakkında düzenleme yapacaktır.

[116] **Ulus** 9 Nisan 1956, **Cumhuriyet** 9 Nisan 1956

8 Nisan 1956'da Seyhan Barajı'nın açılışında yaptığı konuşma Menderes muhalefete çatarak: "Nasıl oluyor da bu milletin milletvekilleri olan bu insanlar, muhalefetin ileri gelenleri bu eserlerin birine dahi uğramıyorlar? Bunlara bir ad vermek lazım. Bu harekette bulunanlara gayrimilli, boykotajcılar demek lazım gelir. Türk milletinin bu eserlerine umumi bir boykotaj ilan etmişlerdir."[117] demiştir. Menderes'in muhalefete yönelik bu eleştirilerine Hür. P. Genel Sekreteri Dr. İbrahim Öktem cevap vererek şöyle demiştir: "Sayın Menderes Seyhan nutkunda tevazuu bir tarafa bırakarak vatandaşa da takdir hakkını tanımadan icraatının müdafaasını değil, adeta methiyesini yapmakta, muhalefetin kanunlara uygun faaliyetini ise topyekûn tel'in etmektedir. Bu nutuktan açıkça anlaşılan Menderes'in muhalefetten korkmakta olmasıdır. O kadar ki korkunun dehşeti gözlerinden okunmaktadır. Muhalif milletvekillerinin kendisinin çok kullandığı bir tabirle D.P. milletvekillerine, idare ve zabıta adamlarına jurnal etmekte, hükümet reisi ve parti liderleri otoritelerini haiz bir adam olarak bunlar üzerinde manevi baskı yapmaktadır. Başbakana göre muhalif partiler, gazeteler ve topyekûn umumi efkâr hakikati yalan, yalanı hakikat göstermekte ve beş yıllık icraatının parlak muvaffakiyetini inkârda haksız olarak ittifak etmektedirler."[118]

9 Nisan 1956'da Tarsus Belediye Hali'nin açılış töreninde konuşan Adnan Menderes muhalefete ve basına sert eleştirilerde bulunmuştur. D.P'nin artık gözle görülmeye başlanan muvaffakiyetlerine rağmen muhalefetin sert tenkitler yapmasından şikâyet eden Menderes siyasi partilerin hiç birini muhalefet yapmağa hakkının olmadığını belirtmiştir. C.H.P.'nin hiçbir surette D.P.'yi tenkit etmeye hakkının olmadığını söyleyen Başbakan C.H.P.'nin 25 yıllık iktidarı devrinde hiçbir şey yapmadıklarını iddia etmiştir. Menderes Millet Partisi'nin D.P.'den bir muvazaa yüzünden ayrıldığını, D.P. daha muhalefetteyken bazı milletvekillerinin D.P.'den ayrılıp Millet Partisi'ni kurduklarını ileri sürmüş binaenaleyh bu partinin şimdi Halk Partisi ile işbirliği yapmasını, milletin istihfafla karşılaması icap ettiğini belirtmiştir. Hürriyet Partisi'ni ele alan Adnan Menderes: "Sorarım size bundan dört ay evvel Hürriyet Partisi kurucularının herhangi bir meseleden şikâyetçi oldukları duyulmuş mudur? Hâlbuki şimdi bu adamlar her yaptığımızı tenkit ediyorlar. Kimdir bu adamlar yedi tanesinin D.P. hükümetlerinde vekillik yaptıklarını hatırlatmak maksatlarının ne olduğunu anlamaya kâfi gelir. Bunlar iktidarı istiyorlar ve tenkitleri behemehal iktidara geçebilmek içindir." dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "Muhalefet sözcüleri hesap soracağız diyorlar. Aklı başında olmayan kimselerin kullanacağı bir lisanla hesap sormaktan bahsediyorlar. Bu şekilde konuşmaları iktidara gelip hesap sormak için yapıyorlarsa onların hesabını şimdiden

[117] **Cumhuriyet** 9 Nisan 1956
[118] **Cumhuriyet** 10 Nisan 1956

görmemiz icap eder." Menderes ayrıca basını hakikatleri aktarmamakla suçlamıştır.[119] Başbakan basın hakkında: "Nasıl bakkallar satışlarını artırmak istiyorlarsa gazetecilerde satışlarını artırmak istiyorlar. Bu yüzden muhalefete yardım ediyorlar. Zira iktidar ile muhalefet arasındaki çatışma ne kadar kızışırsa gazetelerin satışı da o kadar artar. Muhalefet zayıf olduğu için kızışmayı kuvvetlendirmek üzere gazeteler muhalefete yardım ediyor." demiştir. Menderes devamla başyazarların davetlerine katılmadıklarını bunun yerine rahat koltuklarında kendileri aleyhinde haberler yazdıklarını ifade etmiştir.[120] 10 Nisan 1956'da Kalecik'te Menderes cevap veren Osman Bölükbaşı şöyle demiştir: "Memleketi ayakta tutan birinci amil baraj, köprü değil hürriyet teminatıdır. Aksi olsaydı Menderes'ten 1000 defa fazla baraj, köprü yapan Hitler malum hale gelmezdi. D.P. liderinin manevi sahada bu memleket bünyesinde bıraktıkları rüsup ve kiri 40 barajın suyu temizlemeğe kâfi gelmez. Vesika ve hadiselere dayanarak yaptığımız tenkitlerin vatandaşı ikna edici bir şekilde cevaplandırılması icap eden D.P. lideri Sayın Menderes iftira ettiğimizi, yalan söylediğimizi, ahlak ve kanun hududu dışına çıktığımızı iddia ediyor. Şüphesiz hiçbir delil göstermiyor. Bu memlekette siyasi ahlaktan hiç bahsetmemesi gereken Sayın Menderes'e bütün isnatlarını aynen iade ediyoruz. Altı yıldan beri hak ve hürriyetler için teminat teşkil edecek hiçbir şey yapmamış olan Adnan Menderes'in şimdi "Demokrasi kurulmuştur" sözünü tereddütsüzce söylemesi siyasi ahlakın üzerinde ibretle duracağı bir vakıa teşkil eder. Öyle bir demokrasi kurulmuştur ki, Meclis'in vereceği sanki kararları cebinde imiş gibi Adnan Menderes bir barajın, bir köprünün, birkaç elektrik santralinin gölgesinde hakkı haykıran ağızları tıkamak için meydanlarda kanunlar çıkarıyor ve halka tebliğ ediyor. Kendinde Meclis'e ve halkın aklıselimine karşı zerrece saygı olsaydı, böyle konuşmazdı."[121] Bülent Ecevit ise "bitmemiş tesisler için yapılan törenlerde göz korkutucu söylevleri" eleştirmiştir.[122]

Muhalefet ve iktidar arasında dozajı giderek artan bu söz düelloları başta Menderes olmak üzere D.P. yöneticilerini giderek bunaltıyordu. Nisan-Mayıs 1956'da Cumhurbaşkanı'nın köşkünde yaptıkları bir dizi toplantı sonunda, yumuşaklık siyasetinin yürümeyeceğini ve muhalefete karşı şiddetli bir karşı saldırıya geçmek gerektiğini kararlaştırdılar. Böylece, hem muhalefetin, hem de iktidarın ödünsüz siyasetlerde karar kılmaları, parlamenter demokrasinin kısa zamanda çıkmaza saplanmasına yol açmıştır. İktidarın bundan böyle izleyeceği sertlik siyasetinin ilk açık işareti, 10 Nisan 1956'da, Adnan

[119] **Ulus** 10 Nisan 1956
[120] **Cumhuriyet** 10 Nisan 1956
[121] **Cumhuriyet** 11 Nisan 1956
[122] Bülent Ecevit, "D.P.'nin Grubu ve Millet"**,** *Cumhuriyet* 17 Nisan 1956

Menderes'in Gaziantep'te yaptığı bir konuşma olmuştur.[123] Menderes muhalefet cephesini ve suçlarını "Muhalefet cephesi inkârcıdır, sabotajcıdır, boykotajcıdır ve memleketi ihtilale götürmektedir." şeklinde dile getirmiştir. Menderes muhalefete ve basına sert tepki göstererek: "Hükümet, sanki Türkiye'nin hükümeti değilmiş ve memleketi temsil etmiyormuş gibi gösterilmek istenmekte bu şeametli gayretler başlıca gazetelerimiz tarafından desteklenmektedir. Muhalefet ve matbuatun açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde bir takım komünist birliklerin hareket hazırlıklarında oldukları görülüyor. Muhalefet bugün hatta memleket düşmanlarıyla bir ittifak cephesi vücuda getirmiştir ve iktidarla boğuşmaktadır. Buna siyasi mücadele gözüyle bakılabilir mi?"[124] demiştir. Adnan Menderes: "Böylesine demokrasi olmaz. Bu ancak kan kavgasıdır. Kan gütme davasıdır. Bu ancak mezhep kavgasıdır, kardeş kavgasına götürür. Bu memleketi uzun zaman bu tahriklere saha yapmak elbette doğru değildir. Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükmü getireceğiz. Eğer adalet mekanizması mevcut kanun hükümlerini anlamakta müşkülat çekiyorsa bunları sarahatle götüreceğiz, müeyyideleri ve kıstasları gayet sarih bir hale getireceğiz. Ta ki ihtilalci metotların bu memlekette sökmeyeceği bir defa… malum olsun ve bu fitne artık mutlak ve muhakkak olarak dinsin."[125] diyerek "ihtilalci" yöntemlerin durması için gerekirse yeni yasalar çıkaracaklarını, "fitne"yi mutlaka bitireceklerini ilan etmiştir.[126] İsmet İnönü'nün buna karşılığı ise çok sert olmuştur. İnönü: "Demokratik rejimi geriye çevirmek herhangi bir babayiğidin harcı değildir. Kim buna teşebbüs ederse daha o günün akşamı dünya başına zindan olacak kendisini arkadaşlarını ve teşkilatını bir kâbusa atacaktır."[127] dedikten sonra "Bizim için başlıca mesele ve çare aradığımız husus rejim eksikliklerini tamamlamaktır. Bunun için muhalifler arasında iş birliği yapılmasını istiyoruz." demiştir. İnönü ayrıca demokrasi inkılâbı üzerinde 11 sene geçtiğini ifade ederek bu yoldan artık dönülemeyeceğini belirtmiştir.[128] Hür. P. Genel Sekreteri Dr. İbrahim Öktem ise, Başbakanı Türk milletinin sağduyusuna inanmamak ve onun olgunluğuna güvenmemekle itham etmiştir.[129]

İsmet İnönü'nün verdiği bu beyanata Zafer gazetesi oldukça sert bir şekilde yanıt vermiştir. 15 Nisan 1956 tarihli sayısında Zafer "Müstebit İnönü Hürriyetçi Rolünde" başlıklı bir başyazı yayınladı. İnönü'nün, demokrasi inkılâbı üzerinde 11 sene geçtiği ve bu yoldan dönülemeyeceği şeklinde ki cümlesine takılan yazı, C.H.P. Genel Başkanını "İnönü bugün

[123] Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–71", Irvın Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 128
[124] **Cumhuriyet** 11 Nisan 1956, **Zafer** 11 Nisan 1956
[125] **Ulus** 11 Nisan 1956
[126] Cem Eroğlu, a.g.m., s. 128
[127] **Ulus** 13 Nisan 1956
[128] **Cumhuriyet** 13 Nisan 1956, **Ulus** 13 Nisan 1956
[129] **Cumhuriyet** 12 Nisan 1956

hürriyetin baş havarisi kılığında. Dünkü zebani olduğunu unutmuş ve yeni rolünü kendine yakıştırmış olabilir. Ama demek değildir ki, Türk Milleti, bir hafızasız ve camiadır!" İnönü'nün 1946 da seçilmediği belirten yazı şu satırlarla nihayetleniyor: "Hürriyeti bahane ederek anarşi getirmek yahut da demokrasiyi bahane ederek son beyanatında ima etmeğe cüret ettiği gibi hükümet darbeler ile tehditlere kalkışmak, eğer İnönü bunun fiiliyatına sabahleyin girişirse, akşamına kendini, arkadaşlarını teşkilatını bahsettiği kâbusun tam merkez ve mihrakında bulacaktır."[130]

19 Nisan 1956 tarihinde Zafer gazetesinde "Muhalefet Koalisyonu" adıyla çıkan başyazıda muhalefet partilerine şu eleştiriler yapılmıştır: "Bütün muhalefet partilerini bir parti imişcesine bir araya getirerek iktidara karşı müşterek bir cephe teşkil etmek fikri C.H.P.'den geliyor."[131] denilmiştir. C.H.P.'nin yaptığı hesapları "Züğürtleşmiş bir tacirin eski defterleri yoklamasına ve aç tavuğun kendisini arpa ambarında zannetmesine" benzeten gazete devamla C.H.P.'nin partiler arasında işbirliği kurma çabalarının tehlikesine dikkati çekmiştir. Gazete bu tehlikeyi şöyle dile getirmiştir: "İktidar olsun, muhalefet olsun partilerin bir koalisyon halinde çatışması, siyaset kavgalarının yatıştırılması ve memleketin bütün siyasî gücünün bir tek cephede toplanmasını icap ettiren fevkalade hallerde kabul ve tasdik edilebilir. Bu haller ise çok ağır tehlikelere, iç ve dış harp hallerine mahsus ve münhasırdır." Gazete devamla ülkede böyle bir hal mevcut olmadığına göre "muhalefet partileri müşterek teklifi"nin[132] kabul edilemeyecek bir durum olduğunu belirtmiştir.

C.H.P.'nin işbirliği konusunda açık vaziyet alması Hür. P.'yi de bir vaziyet almaya mecbur bıraktı. Gerçekten de Hür. P. vaziyetini aldı. 1956 yılının Nisan ayının ortalarında Hür. P.'den hem İsmet Paşa'yı, hem birçok kimseyi şaşırtan bir çağırı yükseldi. Hür. P. siyasi partileri işbirliğine çağırıyordu. Ama çağırdıkları arasında D.P.'de vardı.[133] Hürriyet Partisi'nin rejim mevzuunda bütün muhalif partilere olduğu gibi iktidar partisiyle de iş birliğine gidebileceğini bildiren tebliği şudur:[134]

1. Üçüncü Menderes Hükümeti'nin sükûtunu Dördüncü Menderes Hükümeti'nin iş başına gelişine hazırlayan siyasi, iktisadi ve mali huzursuzluklar herkesin malumudur. O zaman gerek vatandaşlarımızda, gerekse iktidar partisi Meclis Grubunda geniş aksülameller yaratmış bulunan huzursuzluklardan gidebilmek için, Dördüncü Menderes Hükümeti, programında çeşitli taahhütlerde bulunulmuş ve hususile

[130] **Zafer** 15 Nisan 1956, **Cumhuriyet** 16 Nisan 1956
[131] **Zafer** 19 Nisan 1956
[132] **Zafer** 19 Nisan 1956
[133] Metin Toker, *İsmet Paşa İle 10 Yıl*, s. 159
[134] **Cumhuriyet** 23 Nisan 1956

gayrimemnunlukların hakiki kaynağı olan rejim buhranı halletmeğe matuf tedbirleri kısa sürede Büyük Millet Meclisi'ne sunacağını beyan etmişti.

2. Bu sarih vaat ve taahhütlerine D. P. Başkanı Adnan Menderes daha evvel tatbik etmekte olduğu şiddet ve baskı rejimine yeni bir takım antidemokratik tedbirlerin ilavesiyle devam etme zamanın artık hulul ettiğine inanmış olacaktır ki bir kısım iktisadi tesislerin açılışını vesile ittihaz ederek topyekûn bütün demokratik müesseslere karşı yeni bir hücum kampanyasına girişmiş bulunmaktadır.
3. Bu kampanyanın ilk işareti olarak Meclis'te bulunan ve milletimizin emniyetle reyini kullanmasını sağlayacak olan Seçim Kanunu'nun tadilatı geriye alınmış ve iktidar partisi başkanı tarafından memleketi demokratik rejime toptan nihayet vermek üzere yeni bir takım antidemokratik hükümleri havi kanun tasarılarının Meclis'e sunulacağı, bu hareketin öncülüğünü vazifesini gören meydan nutuklarında bildirilmiştir.
4. Bu hareketlerden iktidar partisi ileri gelenlerinin memlekette her gün biraz daha kuvvetlenen muhalefet partileri ve partilere muhabbet besleyen geniş vatandaş kitlelerini korkutmak ve sindirmek, müstereddid ve idarecilerinin nihai gayelerinden şüpheli bir hale gelmiş bulunan iktidar partisi mensuplarından hakikatleri gizlemek ve bir takım indi itham ve suçlamalarla muhalefet çalışmalarına engel olmak ve bu suretle memlekette yeniden tek parti ve tek şef hâkimiyetine zemin hazırlamak niyet ve maksatlarını açıkça müşahede etmemek imkânsızdır.
5. Bu durum karşısında memleketimizin siyasi rejiminin bundan 10 sene evvel başladığı noktaya ve hatta daha vahim şartlara doğru sürüklenmekte bulunmuş olduğunu tespit etmemeğe imkân yoktur.
6. Hürriyet Partisi'nin memleketin siyasi rejim meselelerinin halli hususundaki düşünceleri, programının üçüncü ve müteakip maddelerinde sarahaten ifade edilmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan, daha partimiz kurulurken, Anayasamızın, demokratik bir cemiyetin gerektirdiği içtimai ve hukuki müesseseleri teminat altına alacak, fert haklarını daha iyi koruyacak şekilde değiştirilmesi lüzumunda ehemmiyetle işaret ve bu maksatla Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde esasen mündemiç bulunan kurucu meclis vazifesinin her şeye takdimen ifa edilmesi zaruriyetine olan inancımızı ilan etmiştik. Memleketin bu ana davasının halli mevzuunda bütün siyasi teşekküllerimizin beraber çalışmaları gerektiği hususundaki teminimizi gene programımızın üçüncü maddesi ile ifade etmiş bulunmaktayız. Bu teminimiz partimizin mesul şahsiyetleri tarafından da muhtelif konuşmalarda umumi efkârımıza arz olunmuştur.

7. Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi'nin bu temennimize iştirak ettiğini on günlerde neşredilen bir tebliğinden memnuniyetle öğrenmiş bulunmaktayız. Memleketin yüz yıldan beri hasretini çektiği bu büyük davasının tahakkukunda bütün muhalif partilerle beraber iktidarda bulunan partinin de işbirliği yapmasının davanın süratle ve daha kolay halledilmesi bakımından çok faydalı olacağı şüphesizdir. Bu itibarla Hürriyet Partisi bu mevzuu her türlü hasis partizan emeller dışında müşterek bir milli mesele telakki etmektedir. Esasen bugünün iktidar partisi de memlekete tama ve kâmil bir şekilde demokratik rejimi tesis ve tarsin maksadıyla iş başına getirilmişti. Bu onun başında bulunan idarecilerin tezahür eden anti-demokratik temayüllerinin ve rejimi yeniden tek parti, tek şef devrine götüren arzularının bu parti saflarında samimiyetle vazife almış veya partiye yürekten muhabbet beslemiş olan milyonlarca vatandaşın temayül ve arzuları olarak telakki edilmesine imkân yoktur.
8. Bütün bu hususları ehemmiyetle tetkik ve müzakere mevzuu yapan Hürriyet Partisi umumi idare heyeti milli hâkimiyetin kâmil tecellisini hedef alan demokratik rejimin icapları ve müesseseleri ile memlekete kazandırılması davasında iktidar partisi dâhil bütün partilerle beraber çalışılması lüzumuna bir kere daha işaret etmeği vatan borcu bilmektedir. Bugün Büyük Milet Meclisi'nin kurucu fonksiyonunu ifa edebilmesi ekseriyet partisi grubunun imkânı içinde bulunmaktadır. Dördüncü Menderes Hükümeti programında sarahatle yer almış olan Anayasa tadilatının tahakkukunu ve rejim buhranına son verilmesini bu programa itimat reyi vermekle millette taahhüt eden D.P. Meclis Grubu'nun hukuki imkânlar yolunu açması büyük bir tarihi mesuliyet olarak ortada durmaktadır. Bu açılması şerefiyle kapalı bulundurulmasındaki mesuliyetin ezici ağırlığı altında tercih yapmak zamanı gelmiştir.

Nadir Nadi bu tebliğle ilgili düşünceleri şöyle açıklamıştır: "Hürriyet Partisi adına yayınlanan tebliğ, rejim davasında iktidar-muhalefet ayrılığı gözetmeksizin bütün siyasi toplulukları işbirliğine çağırıyor. Son aylar boyunca yurdumuzda karşılaştığımız olayları göz önünde tutarsak, Hürriyet Partisi'nin bu hareketini uygun bulmamak için ortada bir sebep göremeyiz. Dördüncü Hükümeti'ni Büyük Millet Meclisi'ne sunarken Adnan Menderes bir takım vaatlerde bulunmuş, o arada başta seçim kanunu ve ispat hakkı bulunduğu halde, normal bir hürriyet rejimin rahatça işlemesine bir zemin hazırlanması uğruna gayret harcayacağını söylemiş, anti-demokratik eğilimlerden kaçınacağını açıklamıştı. Bu sözleri ile Sayın Menderes, Demokrat Parti Meclis Grubu'nda baş gösteren hoşnutsuzluğu gidermek amacını güdüyordu. Şahsi ve otoriter bir hal almaya başlayan idare sistemimiz, ortalıkta genel

bir rahatsızlık ortamına yol açmış, bu rahatsızlık Iktidar Partisi Meclis Grubu'na kadar yayılmıştır. Tek partinin çoğunluk kuvvetlerini elinde tutanların o çoğunluğu diledikleri yöne çevirebilmelerinden kaynaklanan bu tatsız durum, şüphesiz bizde on yıldır hüküm süren rejim buhranın bir ifadesinden başka bir şey değildi. Başbakan kalkar da "hürriyeti kötüye kullanıyorlar, buna karşı tedbir alacağım!" diye, sanki Meclis bütün yetkilerini kendisine devretmiş gibi konuşabilirse işte o zaman hürriyetlerimizin teminatsızlığı sırıtıverir. Böyle bir rejimde muhalefetin dileğini söylemesi, basının düşündüğünü yazması hiçbir değer taşımaz. Çünkü söylenen ve yazılan kanuna değil, baştakilerin ruhi mizacına dayanıyor demektir. Bugün öyle münasip görüyorlar ses çıkarmıyorlar. Yarın ellerinden gelirse, yurdumuzdaki bütün hak ve hürriyetleri, alabildiğine kısacaklar. Nitekim kendi parti grubundaki fırtınayı tek başına atlattıktan ve dördüncü hükümetini kurduktan sonra Sayın Menderes bir takım ümit verici vaatlerde bulunmuş, fakat aradan kısa bir müddet geçip de grubu yatıştırınca, açılma töreni vesilesiyle iki ay önce yaptığı vaatleri hiç sayarak yeniden şiddet nutukları çekmeğe başlamıştır."[135] Nadir Nadi, Başbakan Adnan Menderes'i durumun daha vahim hale gelmemesi için uyarmış ve dördüncü hükümetini kurarken verdiği sözleri tutmasını istemiştir.

Hürriyet Partisi'nin işbirliği konusunda yayınladığı tebliğ Demokrat Parti tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Zafer gazetesi başta C.H.P. olmak üzere diğer muhalefet partilerine sert eleştirilerde bulunmuştur. C.H.P.'nin iktidarı D.P.'ye devrettiği günden beri tarihin huzurunda çetin bir imtihan geçirdiğini belirten Zafer gazetesi "Muhalefetleri Nasıl Görüyoruz" başlığı ile çıkan başyazıda: "Demokratik rejimi yürütecek yerde kösteklemektedir. Hatta denilebilir ki C.H.P. bu rejim için bir yük, bir ağırlık olmuştur. Memleketin yeni oluşunu ne anlamakta, ne takip etmekte ne de kolaylaştırmaktadır. Şu halde bu parti, bir firma olarak mevcuttur, fakat fikir stokunu tamamen bitirmiştir. Zaten fikir yapamadığı içindir ki, mütemadiyen fitne ve fesat yapmaktadır. Fikir yapma kabiliyetine haiz olsa, o zaman bu memlekette daha ilk demokrasi devresinin en iyi iki parti ile mi yoksa ehemmiyetsiz ve uydurma partiler kalabalığı ile mi yürütüleceğini düşünür. Fakat fikir bakımından tamamıyla akîm olması, onu böyle ciddi teemmüllerden uzak tutmakta ve meselâ, şu şimdi yaptığı gibi "Koalisyon" maceralarına sürüklemektedir."[136] diyerek eleştirmiştir. Gazete Hürriyet Partisi içinde: "Bunlardan en taze tarihlisi liderlerinin fikri hevasatı itibariyle ziyadesiyle züppe ve alafrangadır. Bunlar zannederler ki evvalâ demokrasi yapılacak, sonra memleket!" diyerek sert bir biçimde eleştirmiştir. Gazete C.M.P. içinde: "Bu, kupkuru ve esassız bir iddianın mahsulüdür." diyerek eleştirmiştir. Gazete muhalefet partilerinin D.P.'ye

[135] Nadir Nadi, "Bir Tebliğ Üzerine", *Cumhuriyet* 24 Nisan 1956
[136] **Zafer** 24 Nisan 1956

yönelik diktatörlük iddialarına da cevap vermiş ve bu iddiaların nedenini "Demokrat Parti iktidarının İsmet Paşa diktatörlüğünü yıkarak iktidara gelmesine" bağlamıştır.[137]

Zafer gazetesinin muhalefet partileri arasındaki işbirliğini kurma çabaları ile ilgili yaptığı haberlere ve çıkan yazılara baktığımızda gazetenin genel olarak bu çalışmaları basite aldığını, bu tür girişimlerin başarıya ulaşamayacağını ve bu tür çalışmaların ülke için ciddi sonuçlarının ve zararlarının olacağını dile getirdiği görülür. Ancak gazetenin bu yaklaşımı işbirliğine yönelik çabaların tamamen görmezden geldiği anlamına gelmez. Yapılan yorumlar Demokrat Partililerin bu tür girişimlerden rahatsızlık duyduğunu ortaya koymaktadır. Muhalefet partileri arasındaki bu girişimleri daha başlamadan bitirmek niyetinde olan Demokrat Parti önce bu tür girişimlerde bulunanları ciddi şekilde eleştirdi ve bunları komünistlik yapmakla ve ihtilal çıkarmaya çalışmakla suçladı. Demokrat Parti'nin muhalefet partileri arasındaki işbirliği çabalarına sert reaksiyon göstermesi muhalefet partilerinin birbirlerine daha da yakınlaşmasına neden oldu. Bu yakınlaşmadan oldukça rahatsız olan Demokrat Parti muhalefete yönelik yeni düzenlemelere gitmiştir.

Mayıs ayının başında Hür. P. Genel Sekreteri İbrahim Öktem işbirliği konusuna temas ederek: "Memleketimizde çok partili hayat henüz yenidir. Başka demokrat ülkelerde gayet basit meseleler üzerinde işbirliği yapılmaktadır. Fakat bizde henüz bu tip anlaşmalar olmamıştır. Partimizin öne attığı, rejim davasında işbirliği efkârı umumiye, olduğundan ayrı bir mana vermektedir. Gayemiz; memleketteki iktisadi, içtimai buhranların temeli olan rejim eksiklilerini gidermek, demokrasi rejimin tam manasıyla gerçekleşmesini temin etmek için partiler arası işbirliğine gitmektir. Partimizin gelişmeyeceğini ve işbirliği mevzuunda diğer partilerle kaynaşıp ortadan kalkacağı yolunda yapılan propaganda yersizdir. Hür. P. bilinen şartlar içinde doğduğuna göre; siyasi anlayışın ifade ettiği programın tahakkuku için çok yaşamağa namzettir. Partimizi müstakil tutmaya amadeyiz; fakat memleket menfaati mevzuu bahis olduğu takdirde işbirliğinden çekinmeyeceğiz." demiştir. Öktem işbirliğine D.P.'nin de davet edilmiş olduğu için cevabının beklendiğini söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir: "Meclis ekseriyetini elinde tutan D.P. isterse Müessisan Meclisi olarak Meclis'i çalıştırabilir. Bizim istediğimiz de budur. İktidar teklifimize cevap vermek mecburiyetindedir. Muhalefetin iyi niyetle ortaya attığı işbirliğine iktidarın hiç olmazsa muhalif partiler kadar hüsnüniyet göstermesi lazımdır. Aksi takdirde, onun nezareti altında yapılabilecek herhangi bir hareketi itimatla karşılamak biraz güç olur. Siyasi ve içtimai zaruret olduğu için bütün muhalif partiler bu işbirliğine gidecektir."[138] Sırası geldiği zaman bu mevzuda Hür. P.'nin partileri müşterek

[137] **Zafer** 24 Nisan 1956
[138] **Cumhuriyet** 1 Mayıs 1956

bir toplantıya davet edeceğini söyleyen Genel Sekreter, son zamanlarda parti kongrelerine yapılan müdahaleler için de şöyle demiştir: "Bu müsamahasızlıktır. Bundan evvelki müsamahasını D.P. kaybetmiştir, elinde gelse toplantıların hepsini kaldıracak. İhtilali muhalefet yapmıyor, ihtilal onların dimağındadır." diyerek Demokrat Parti'yi sert bir biçimde eleştirmiştir. Öktem Demokrat Parti'nin bugünkü durumun tek sorumlusu olduğunu belirtmiş ve Hürriyet Partisi'nin bu durumla sonuna kadar mücadele edeceğini kesin bir dille ortaya koymuştur.

2 Mayıs 1956 tarihinde Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk Emeklilik Kanunu'nun tadil edilen 39'uncu maddesine tanıdığı selahiyete dayanarak üç Yargıtay üyesi ile 15 hâkimi resen emekliye sevk etmişti. C.H.P.'nin yayın organı olan Ulus gazetesi konu ile ilgili verdiği haberde şöyle demiştir: "Hâkim teminatını kökünden zedeleye bu maddeye göre, Bakan istediği anda 25 yılını ikmal eden Yargıtay üyelerini dahi 65 yaşını doldurmadan emekliye sevk edebilmekte, buna karşılık bu kabil memurlar hiç bir idarî ve kazaî müracaatta bulunamamaktadır. Ancak Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti'nin programında da bu madde bizzat Başbakan tarafından tenkit etmiştir."[139] Cemil Sait Barlas konu ile ilgili: "Cumhuriyet tarihinde adalet tevzii makinesine bu tarzda tek merciin kararı ile el uzatış yenidir. İşin hazin tarafı nu kararı tebliğ eden, kâğıda imza koyan ve nazari de olsa emekliye ayırma kararını veren Türkiye'de hukuk fakültesini bitirdikten Avrupa'da da doktorasını yapmış ve Ankara Hukuk Fakültesi'nde Profesörlük payesi kazanmış bir zattır." demiştir. Adalet Bakanı'nın göreve yeni geldiğini belirttikten sonra Barlas Bakanın 4–5 aylık bu kısa zaman zarfında yargıçlar hakkında karar verecek duruma gelmediğini ifade etmiştir.[140]

Hâkimlerin görevden alınmalarına muhalefet partileri oldukça sert tepki göstermişlerdir. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü konu ile bir beyanname yayınlamıştır. İsmet İnönü: "Temyiz hâkimlerinin ve teminatlı hâkimlerin Adliye Bakanının gördüğü lüzum üzerine emekliye ayrılmaları, siyasi ve medeni hayatımıza çok ıstırap verici bir darbe tesiri yapmıştır… Pek ciddi bir vaziyet karşısındayız. Müstakil mahkeme, yalnız teminatlı hâkimle işleyebilir. Hâkim, vicdani kanaatinden dolayı, siyasi kudretin tehdidi altında bulundukça, adalet en zararlı bir tesir altına konulmuş demektir. Bunun mahzurları saymakla bitmez. Bütün ümit Büyük Millet Meclisi'nin vaziyete çare bulmasındadır. Siyasi hayatımızda, münakaşa konusu olan birçok rejim meselelerimizin, en başına bugün Hâkim teminatı geçmiştir. Bu mevzuu, umumi efkârda ve Büyük Millet Meclisi kürsüsünde sarsılmaz bir sebatla aydınlatmağa ve Müstakil Mahkeme, teminatlı hâkim hedefini tahakkuk ettirmeğe

[139] **Ulus** 3 Mayıs 1956
[140] Cemil Sait Barlas, "Elâdlü Esasel-Mülk", *Ulus* 3 Mayıs 1956

bütün azmimizle çalışacağız." diyerek[141] hâkimlerin görevden alınmalarına sert tepki göstermiş ve bu işi ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çözebileceği bir rejim meselesi kadar önemli bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Emekliye sevk edilen hâkimler hakkında C.M.P. İl Başkanı Suphi Batur'da şunları söylemiştir: "Memleketimizde öteden beri devam edegelen fikri ve mani huzursuzluk, son zamanlarda daha da artmış bulunmaktadır. Demokratik bir nizamda benzeri olmayan ve türlü türlü şekillerde tezahür eden bu gibi haller, artık varlığımızı dahi tehlikeye sokacak derecede bir merhaleye vasıl olmuştur."[142]

Zafer gazetesi "Emekliye Ayrılan Hâkimler" adıyla yayınladığı başmakalede: "Politik endişelerle, böyle bir mevzuu ele alarak, vatandaşın hâkimin vicdanına, mahkemenin adaletine karşı duyduğu emniyeti sarsmağa çalışmak, adi bir tahrik ve herhalde memleketin yüksek menfaatlerini tahripten başka bir şey değildir. Muhalefet kendisine düşen vazifeyi yaparken böyle seviyesiz Devlet ve Millet için zararlı manevralar" yapmamalıdır demiştir.[143] Hâkimlerin emekliye sevk edilmelerinden sonra Yargıtay'da olağanüstü bir toplantı yapılmış ve hadise değerlendirmiştir. Yargıtay Başkanı Bedri Köker toplantıyı açış konuşması yapmış ve üç arkadaşlarının yaş hadleri dolmadığı halde emekliye sevk edilmeleri meselesine temasla bu kararda büyük bir hata olduğuna inandığını belirtmiştir.[144] Hâkimlerin emekliye sevk edilmeleri üzerine Yargıtay üyeleri Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk ile görüşmek istemişler ancak Bakan bu görüşme talebini kabul etmemiştir.[145] Emeklilik kararı ile ilgili toplantı yapan 55 Yargıtay üyesi hakkında tahkikat açılmıştır. Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk onuyla ilgili sert bir beyanname yayınlamıştır.[146] C.H.P.'nin Çankaya Bucağı'nda yaptığı konuşmada C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: "D.P. iktidarı şiddete başvurmak için adalet müessesemizi seçmemelidir."[147] diyerek hâkimlerin emekliye sevk edilmesine sevk edilmiştir. Olayı C.H.P. tarafından Meclis gündemine taşınmıştır. C.H.P. Meclis Grubu Başkan Vekili Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ile Malatya Milletvekili Zeki Tulunay ve Kars Milletvekili Mehmet Hazer, Meclis Başkanlığına müşterek bir önerge vermişlerdir: "Son günlerde üç Temyiz hâkimi ile on üç yüksek dereceli teminatlı hâkimin Adliye Vekâletince sebep gösterilmeksizin emekliye sevki adalet teminatını zedeleyen bir tasarruf olarak hem adliye muhitinde ve hem de umumi efkârda emniyetsizlik ve huzursuzluk uyandırmış ve

[141] **Ulus** 4 Mayıs 1956
[142] **Cumhuriyet** 5 Mayıs 1956
[143] **Zafer** 4 Mayıs 1956
[144] **Ulus** 5 Mayıs 1956
[145] **Ulus** 5 Mayıs 1956
[146] **Ulus** 6 Mayıs 1956
[147] **Ulus** 6 Mayıs 1956

büyük endişe yaratmış bulunmaktadır." demişlerdir.[148] 20 Mayıs 1956 tarihinde "Karşımızdaki Ağır Mesele" başlığı ile bir makale yazan İsmet İnönü: "Üç Yargıtay mensubu olmak üzere on altı teminatlı hâkim Adalet Bakanı tarafından emekliye ayrılmıştır. Hadise umumi efkârda hayret ve dehşet uyandırdı. İktidarın hoşuna gitmeyen kararları geçmişte vermiş, gelecekte vermesi mümkün olan hâkimlerin cezalandırıldığından endişe ediliyor ve bütün hâkimlerin iktidarın arzusuna göre hüküm ve karar vermelerin bir ders olarak gösterildiği manasından derin ıstırap duyuluyor… Barolar hâkim teminatına ait bu ağır tezahürleri görüşmek imkânından menedilmiştir… Baroların böyle bir mevzuu ile meşgul olmaları yalnız hakları değil, tabiatıyla vazifelerdir… Adalet sinesinde haksızlık ve yanlışlık yapılması tehdidi ile hâkimlerin vicdanlarına ister istemez tesir edilmesi adalet mefhumundan eser bırakmaz. Cemiyetimizin huzuru ve güveni temeline kadar müteessir olmuştur… İcraya verilmiş hiçbir yetki, haksızlık veya yanlışlık yapmak için kullanılmaz. Böyle bir haksız tasarruf herhalde bir yerde aranacaktır. O arama yeri, kendi kudretine göre bir hüküm verecektir. Merci Devlet Şurası olmazsa, bir başka mahkeme, o da olmazsa nihayet Büyük Millet Meclisi olacaktır.[149]

Hakimlerin emekliye sevk edilmesi muhalefet tarafından adalete müdahale olarak algılanmış ve muhalefet bu icraata karşı sert bir reaksiyon göstermiştir. Hakimlerin emekliye sevk edilmesini muhalefet aynı zamanda rejime bir müdahale olarak kabul etmiştir. Muhalefetin bu tutumuna iktidarın sert karşılık vermesi iki cephe arasında sert tartışmaların yaşanması yol açmıştır.

Onaltı hâkimin emekliye sevk edilmesi olayı ile ilgili tartışmalar yaşanırken D.P. yayın organı Zafer gazetesi C.H.P. içerisinde yaşanan parti çekişmeleri ile ilgili haberler yayınlarken C.H.P.'nin yayın organı Ulus gazetesi de D.P. içerisinde yaşanan parti çekişmeleri ile ilgili haberler yayınlanıyordu. Bu dönemde iktidar muhalefet arasındaki çekişmenin yoğunluğunun yanında hem İktidar Partisi hem de Anamuhalefet Partisi parti içerisinde çekişmeli günler yaşıyordu. C.H.P.'de kurultay öncesinde parti içerisinde Genel Başkan İsmet İnönü ile Genel Sekreter Kasım Gülek arasındaki çekişmeler tekrar su yüzüne çıkmıştır. D.P'de ise İstanbul il teşkilatında yaşanan çekişmeler ve D.P.'nin kurucu üyelerinden Fuad Köprülü ile Adnan Menderes arasında sorunlar yaşanıyordu. Zafer gazetesi yaklaşan kurultay öncesinde C.H.P.'de müfritlerle mutediller arasında sinsi bir mücadelenin yaşandığını belirtmiş ve Kasım Gülek'in Kurultayda Milli Şef'in önünde sıkıntılı dakikalar

[148] **Ulus** 10 Mayıs 1956
[149] İsmet İnönü, "Karşımızdaki Ağır Mesele", *Ulus* 20 Mayıs 1956

yaşamadan yerini perçinleştirmek istediğini yazdı.[150] C.H.P. içinde yaşanan çekişmeleri "post kavgası" olarak niteleyen İlhan Çevik, İnönü'nün Kasım Gülek'i bertaraf etmek için el altında teşebbüslere giriştiğini belirtmiştir.[151] Bu arada Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü'nün, İstanbul D.P. İl Başkanlığı'ndan istifa ettiğine dair söylentiler çıkmıştır.[152]

C.H.P. ve D.P.'de parti içinde yaşanan tartışmalar devam ederken C.M.P.'de de işbirliği konusunda tartışmalar yaşanmaktaydı. C.M.P. Genel İdare Kurulunda işbirliği konusunda yaşanan tartışmalar da rejim tesisi için genel idare kurulu üyelerinden bilhassa Ahmed Tahtakılıç partiler arasında bir mutabakata varılması lüzumunu müdafaa etmiş ve General Sadık Aldoğan da bu fikri desteklemiştir. Tahtakılıç'ın fikri rejim tesisi mevzuunda partilerin hüsnüniyetle bir işbirliğine gitmesi gerektiği şeklindeydi. Tahtakılıç'ın noktai nazarına karşı Genel Merkez İdarecileri teşkilatın işbirliğine taraftar olmadığı, bu bakımdan yakınlaşmaya gidilmesinin tehlikeli bulunduğu tezini müdafaa etmişler ve meselenin büyük kongrede konuşulmasını istemişlerdir.[153] C.M.P.'de bu tartışmalar devam ederken basın C.M.P. ile C.H.P arasındaki soğukluktan bahsediyordu.[154] C.M.P.'nin işbirliğine karşı çıkması D.P.'yi memnun etmiştir. İktidarın yayın organı Zafer gazetesi "Paşanın Oyunu" başlığı ile yayınladığı başmakalede Hürriyet Partisi'nin "yakasını tarafsız(!) basının eline kaptırdığı" ve Hür. P.'nin İsmet İnönü'nün basit bir oyuncağı haline geldiğini yazmıştır ve muhalefet partileri arasındaki işbirliğinin hakiki mahiyetinin[155] İsmet Paşa'yı iktidara getirmek için ortaya atılan bir oyun olduğundan bahsetmiş ve C.M.P.'nin bu oyuna gelmemesinden, takdirle bahsetmiştir.[156] İsmet İnönü'nün Zafer'in niçin Osman Bölükbaşı'yı övmesinden ne anladığına yönelik soruna Metin Toker şöyle cevap olarak: "D.P. muhalefetin işbirliği yapmasını, yani seçimlerde karşısına tek vücut halde çıkmasını istemiyordu." demiştir.

Bu arada basın Adnan Menderes ve Fuad Köprülü arasındaki ihtilaftan bahsetmiş ve Köprülü'nün parti işleriyle ilgilenmediği yazıyordu.[157] 18 Mayıs 1956'da Cemal Köprülü D.P.'den ihraç edilmiştir. Cemal Köprülü verdiği beyanatta: "Ben bugüne kadar yapılan ve yapılmak istenenleri hiç tasvip etmedi. Bunun içinde neticeyi evvelinden biliyordum."[158] demiştir. Newyork Times'ta 10 Mayıs 1956'da Türkiye ile ilgili yayınlanan bir yazıda: "Türkiye'de Menderes Hükümeti'nin kendi basınına karşı ilan etmiş olduğu harbi devam

[150] **Zafer** 7 Mayıs 1956
[151] İlhan Çevik ,"Halk Partisi İçinde Post Kavgaları", Zafer 12 Mayıs 1956
[152] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 150 ve **Ulus** 12 Mayıs 1956
[153] **Cumhuriyet** 6 Mayıs 1956
[154] **Cumhuriyet** 9 Mayıs 1956
[155] **Zafer** 8 Mayıs 1956
[156] **Cumhuriyet** 9 Mayıs 1956
[157] **Cumhuriyet** 12 Mayıs 1956
[158] **Cumhuriyet** 19 Mayıs 1956

ettirmesini görmek şayanı teessüftür. Türkiye son birkaç yıldır çeşitli anormalliklere sahne olmaktadır. Genel olarak konuşmak icap ederse Başbakan Menderes 1923'te kurulan Cumhuriyet'in demokrasi yolunda ilerlemesine bütün imkanlarıyla karşı koymuştur… Türkiye'deki bugünkü durum Atatürk Cumhuriyeti'nden ziyade Osmanlı İmparatorluğunu hatırlatmaktadır. Basın ve söz hürriyeti tahdidi Menderes'in keyfi tevkif emirleri vermesi, Türkiye'nin batılı dostlarını hayal kırıklığına uğratmıştır. " denilmiştir. C.H.P.'nin yayın organı Ulus gazetesi bu haberi sütunlarına taşımış ve bu haberin yazılma sebebinin Menderes olduğunu yazmıştır.[159] Bu haber muhalefetin iktidara yönelik eleştirilerini destekler mahiyetteydi ve D.P. bu haberi şiddetle reddetmiştir.

C.M.P. işbirliğine karşı çıkma amacını açıklayarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin, muhtemel bir iktidar değişikliğinde diğer muhalif partileri atıl bırakmak için işbirliği teklifinde bulunulduğu iddia etmiştir.[160] C.M.P. C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunurken D.P.'ye karşıda oldukça sert eleştirilerde bulunmayı ihmal etmemiştir. C.M.P.'nin Konya düzenlediği açık hava toplantısında Osman Bölükbaşı D.P.nin 1950 seçim beyannamesinde hâkim teminatı bahsinde yer alan vaatleri teker teker okumuş ve aradan altı yıl geçmesine rağmen Demokrat Parti idarecilerinin millete bir yemin mahiyetinde olan bu vaatlerini yerine getirmediğini söyledikten sonra: "Menderes ve arkadaşları öyle istiyorlar ki, Türkiye, korkunun hâkim olduğu bir diyar olsun. Biz öyle istiyoruz ki, Türkiye, hakkın ve hürriyetin hâkim olduğu bir diyar olsun. Onlar iktidara geldikten sonra belki köye çeşme getirdiler, ancak adalet, müsavat ve hürriyetin çeşmelerini kuruttular." diyerek sert eleştirilerde bulunmuş ve Demokrat Parti'nin şimdiki uygulamalarının millete söz verdiği vaatlerden çok farklı olduğunu belirtmiştir.[161]

Hürriyet Partisi de Demokrat Parti'ye yönelik suçlamalarda bulunmuştur. 20 Mayıs 1956'da partisinin Manisa'da düzenlediği ilk siyasi toplasında Genel Başkan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu D.P. için: "Hürriyeti en geniş manasıyla getireceklerini ilan ettiler. Fakat bugün, değil sokakta, Meclis'te dahi üç-beş kişinin bir araya gelmesi şüphe ile karşılanıyor. Başbakan kendisini kurtarmak için her çareye başvuruyor." dedikten sonra partiler arası işbirliğine temas eden Karaosmanoğlu: "Hürriyetlerin teminatı bahsinde rejim bahsinde bütün partilerle iş ve gayret birliği yapmağa taraftarız. İktidar, muhalefet, tarafsızlar, ilim müesseseleri hepsi bir araya gelsin, vatan cephesi kurulsun, bugünkü tehlike bertaraf edilsin,

[159] **Ulus** 15 Mayıs 1956
[160] **Cumhuriyet** 17 Mayıs 1956
[161] **Cumhuriyet** 21 Mayıs 1956

yangın söndürülsün. Ondan sonra hepimiz kendi programlarımız dâhilinde çalışalım." demiştir.[162]

C.H.P.'nin Onikinci Genel Kurultayı 21 Mayıs 1956 tarihinde Ankara'da toplanmıştır.[163] XII. Kurultayın açış konuşmasına İsmet İnönü şu sözleriyle başladı: "1954 Temmuz'undaki XI. Kurultaydan sonra siyasi hayatımız her bakımdan bir imtihan ve buhran devrine girmiştir. Demokrasi denilen yeni hayat tarzının milletimizin bünyesinde yerleşip yerleşmeyeceğine yönelen şüpheli bir sual, iki seneden beri geçen olağanüstü hadiselerden sonra, daha ziyade müspet bir cevap almıştır. Benim samimi kanaatim hülasa olarak ümitli ve iyimserdir. Neticeyi sizin lütûf ile ve sabır ile beklemenize böylece yardım ettikten sonra şimdi hâdiselerin hikâyesine ve tahliline geçiyorum" dedikten sonra Demokrat Parti'nin iki yıl içinde yaptığı icraatları ve uygulamaları anlatan İnönü sözlerin şöyle devam etmiştir: "Bugün siyasi hayatımız üç vahim vakanın altındadır: 6/7 Eylül faciası, iktisadi ve mali sebepler yüzünden bazı Bakanlar hakkında Büyük Meclis tahkikatı açılması, 16 yüksek hâkimin emekliye sevk edilmesi. Bu üç hadise esasında, hukuk devleti prensiplerine kendini bağlı tutmayan bir anlayışın üç ayrı şekilde görünmesidir." İnönü dış politika hakkında da şunları söylemiştir: "Bizim dış politikamız Birleşmiş Milletler üyesi olarak başlıca N.A.T.O. ittifakına istinat eder. Türlü münakaşalar karşısında N.A.T.O. ittifakına bağlılığımızı kesin olarak belirtmek isteriz." İnönü devamla: "Bugün siyasi bünyemizde muhalefet, iktidarın karşı adayı olarak belirmiştir. Bu vatandaş huzuru için kıymetli bir hadisedir. Darlıklar ve sıkıntılar içinde bunalan vatandaş muhalefetten haklı olarak ümit ve teselli bekliyor. İlk önce rejimde huzur ve emniyet meselelerini elbirliğiyle halletmek icap eder."demiştir.[164]

Kurultayda sunulan raporda C.H.P.'nin üye durumuyla ilgili şunlar belirtilmiştir: "Partimizde üye sayısı 1955 yazından beri gittikçe artmaktadır." denilmiştir. Raporda siyasi olaylar hakkında: "Muhalefette bulunduğu sıralarda, hürriyet ve demokrasi mevzuunda millete karşı geniş taahhütlerde bulunan Demokrat Parti, İktidara geçtikten sonra bu vaatlerinin hiç birini yerine getirmemiş, rejimi geliştirmek ve teminata bağlamak yolundaki tarihi vazifesine sadakat göstermemiş, aksine olarak demokrasinin temel müesseselerini tahrip eden baskı ve tehdit hareketlerine girişmiştir. Anayasamızın teminatı altında bulunan söz ve toplantı hakları fiili tecavüzlerle ortadan kaldırılmış, muhalefet partileri için eşitlik emniyetle çalışmak imkânı selbedilmiştir. Üniversite muhtariyeti vahim şekilde zedelenmiştir. Basın hürriyeti, ağır ceza tehditleriyle son derece daraltılmıştır. Devlet memurunun hayatı ve

[162] **Ulus** 22 Mayıs 1956
[163] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 150
[164] **Ulus** 22 Mayıs 1956

istikbali teminatsız hale getirilmiş, hakkını aramak yolu kapatılmıştır. Vatandaş günlük hayatında ve memleket imkânlarından faydalanmada siyasi kanaatine göre farklı muameleye tabii tutulmuş iktidar partisine mensup olmayanlar mahrumiyetlere ve baskılara maruz bırakılmıştır. Muhalefete oy veren Kırşehir ilçe, Abana köy haline getirilmiş böylece seçmenler muhalefete oy verdikleri için cezaya çarptırılmıştır. Kanun dairesinde akdedilen toplantıları dağıtmak, kongrelere kanunsuz şekilde müdahele etmek parti vazifelilerine asılsız suçlar isnat etmek suretiyle iktidar muhalefetin meşru çalışmalarına engel olmak yolunu tutmuştur. Seçim Kanunu'nda eşitlik ve emniyet şartları tesis olunmadıkça ve en azından Seçim Kanunu 1954'ten evvelki haline getirilmedikçe seçim emniyeti meselesi Partimizin daima ısrarla üzerinde duracağı bir memleket davası olarak kalacaktır."[165]

C.H.P. kurultayı ile ilgili Metin Toker izlenimlerini şöyle dile getirmiştir: "Ben, D.P.'nin iktidarı almasından önce birçok büyük kongresini görmüştüm. C.H.P.'nin 1956 Kurultayı, canlılık bakımından onları aratmadı. Bir defa, gözle görülür şekilde bir "taze kan" kendisini hissettiriyordu. Kurultayda iyimser ve dinamik bir ruh vardı, fakat bu daha olgundu. Sanırım bundaki belli başlı neden, İsmet Paşa'nın hazırladığı açış nutkuydu. İsmet Paşanın bu nutku karşısında D.P. organları "Adam kendini hâlâ cumhurbaşkanı, kurultayını da Büyük Millet Meclisi sanıyor ve 1 Kasım nutku veriyor" dediler. Bunları okuduğunda İsmet Paşa güldü. Gerçekten de konuşması, geçmiş bütün olayları irdeliyor, partisinin gelecek için ne düşündüğünü açıklıyordu."[166]

Bu Kurultayda parti programında değişiklik yapılmamıştır. Bu Kurultayda Genel Sekreter Kasım Gülek ve Parti Meclisi'ndeki ekibine karşı bir iç muhalefet geliştirilmiş, Genel Sekreterlik için Ferit Melen aday gösterilmişse de başarı sağlanamamıştır.[167] İnönü'nün parti içindeki durumu güçlenmiş, Gülek'in durumu ise, Genel İdare Kuruluna rakiplerinin seçilmesiyle zayıflamaya başlamıştı.[168] Genel Başkan yardımcılığı müessesesinin yeniden açılması için verilen önerge reddedilmiş, Halkevleri'nin tekrar kurulması istenmiş, bu konuda gerekli karara varması için Parti Meclisi görevli kılınmıştır. Milletvekili seçimlerinde Parti Merkez organına % 20 oranında aday gösterme hakkının verilmesini öneren tüzük değişikliği teklifi önceki Kurultaylarda olduğu gibi kabul edilmemiştir.[169] Kurultaya da ayrıca C.H.P iktidara gelirse anayasada demokrasi doğrultusunda değişiklikler yapacağına söz vermiştir.[170]

---

[165] **Ulus** 22 Mayıs 1956
[166] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973 DP Yokuş Aşağı 1954–1957*, s. 200-201
[167] Suna Kili, *1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler***,** Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 124
[168] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 150
[169] Suna Kili, *a.g.e.*, s. 124
[170] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 150

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü kurultayda, muhalif partilerin işbirliği konusunada değinmiştir. İsmet İnönü: "Muhalefet olarak hep aynı meselelerden şikâyetçiyiz. Yeni kurulan bir memleket partisi, ertesi gün şu ihtiyaç karşısında kalıyor: Ona girmek isteyen her vatandaş çeşitli tazyiklere maruz bırakılıyor. Muhalefet olarak çalışmak için her şeyden önce siyasi emniyet lazımdır. Bunun halli, iktidarın elindedir, iktidarın zihniyetindedir. Rejime ait meselelerde bütün muhalefet partileri aynı şeyi söylüyor: Seçim emniyeti, Anayasa meseleleri, mahkeme istiklali, hâkim teminatı. Bütün muhalefet partileri aynı ihtiyacı hissetmişlerdir. Muhtelif siyasi partiler ilk önce rejim meselelerini halledebilseler emniyet teessüs edecektir. Anayasa meseleleri, mahkeme teminatı seçim emniyeti kabul edildikten sonra her parti kendi programını tahakkuk ettirebilir. Seçimde işbirliği, ana meseleler üzerinde işbirliği meselesinden sonra gelecektir. Bugün rejim davalarını halletmek için iktidara, vatandaşa, seçmene dertleri anlatmakta muhalefet partileri muvazi olarak çalışabilirler. İşbirliğinden kastettiğimiz mana budur. Parti Meclisi bunu görüşmek için Genel Başkanına salahiyet vermiştir. Muhalefet partilerinden biri, Anayasa, hâkim teminatı böyle olsun diyecek, bir diğeri o partiye itimat etmeyin derse bu hal müşterek mevzuun kuvvetini azalmaz mı? Hiç olmazsa muayyen rejim meselelerini konuşurlarken, muhalefet partileri birbirinin aleyhinde bulunmasınlar. Seçmenin kanaati içinde müşterek çalışma yapılmalıdır, birbirini tamamlamalıdır. Rejim mücadelesinde, muhalefet partileri arasında işbirliği yapmakta yalnız başına iktidara gelmek vasıtası arıyor değiliz, mevzular üzerindeyiz. Hangi muhalefet partileri arasında böyle bir çalışma beraberliği teessüs ederse, gaye daha kolay tahakkuk eder. Dışarıda vatandaşlarla konuşurken fikirler birbirini tamamlar, Meclis'te birbirine muvazi olarak çalışırlar. Gerek Meclis'te, gerekse seçmen karşısında ikna kudretinin birbirini tamamlayacak şekilde olması ile işbirliği tahakkuk eder. Seçim meselesini şimdiden tayin imkânı yoktur."[171] demiştir. İsmet İnönü partiler arasındaki işbirliğinin ehemmiyeti üzerinde durmuş ve C.H.P.'nin bu işbirliğini savunmasının nedenin iktidara tek başına gelmek olmadığını dile getirerek D.P.'nin bu konudaki ithamına cevapta vermiştir. Kurultayda İsmet İnönü'nü bu istekleri doğrultusunda önemli bir karar alınmıştır. Bütün muhalefet partilerinin, C.H.P., Hür. P. ve C.M.P.'nin "güç birliği" hareketi içinde bir araya gelmelerini sağlamak, D.P. iktidarı karşısında ortaklaşa mücadele için girişimlerde bulunmak üzere Genel Başkana yetki verilmiştir.[172] C.H.P. Kurultay'da D.P.'ye uzun süredir yönelttiği suçlamalarını tekrarlamıştır. Bütün muhalefet partilerini D.P.'ye karşı işbirliğine çağıran C.H.P. işbirliğinin ayrıntılarına takılmadan ana meselelerin halli için birlikte hareket etmeleri gereği üzerinde durmuştur.

[171] **Ulus** 22 Mayıs 1956
[172] Suna Kili, *a.g.e.*, s. 124-125

C.H.P. göre D.P. Cumhuriyet'in temel değerlerini yavaş yavaş değiştiriyordu ve bunun önüne geçilmesi lazımdı. Bunun içinde muhalefet partilerinin işbirliği şarttı. C.H.P. bu davetteki en önemli amacı D.P.'ye karşı olan bütün dinamikleri harekete geçirmekti.

29 Mayıs 1956'da D.P. Meclis Grubu "gazeteciliği ve gazeteleri, gazete haberlerini, yorumları sınırlayan, tekzip haklarını genişleten yeni bir tasarı"yı kabul etti Konunun görüşülmesi sırasında sert tartışmalar ve eleştiriler olmuştur.[173] D.P. Grubu'nda ilk sözü alan Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk basın mensupların hakkında tedbir almak ihtiyacını neden hissettiklerini açıklayarak, dünyanın hiç bir yerinde basının Türkiye'de olduğu gibi alabildiğine boş bırakılmış olduğunu, Türkiye'de basınının korkunç derecede zararlı neşriyatta bulunduğunu ve mütemadiyen hükümetin icraatından şikâyet ederek ve memleketin bir iktisadi buhran içinde bulunduğunu bildirerek milleti iğfal ettiği için bazı tedbirler almak ihtiyacı hissedildiğini belirtmiştir. Bakan, hazırlanan tasarının esaslarını belirtmiş ve gazetecilerin memleketin iktisadi durumu hakkında yazı, haber ve fıkra neşretmelerinin veya yabancı dergi, gazete ve kitaplarda çıkan bu mesele ile ilgili yazıları iktisap etmelerinin yasaklanacağını, Hükümet'in müspet iş yapmağa iktidarı olmadığı yolundaki neşriyatın önleneceğini ve milletvekilleri hakkında tenkitkar yazılar yazmanın yasak edileceğini açıklamış, şayet bunlar yapılırsa mesullerinin bir seneden beş seneye kadar hapis, bin liradan beş bin liraya kadar da para cezasına çarptırılacaklarını ifade etmiştir. Bakan ayıca mesleğin ıslahı için çeşitli tedbirlerin alınacağını belirtmiş ve bütün gazete sahip ve yazı işleri müdürlerinin yüksek okul mezunu, muhabirlerinin en az lise mezunu olmaları kaydının konulacağını ve mesul müdürün bizzat gazete sahibinin olacağını ilave etmiştir. Bakan'dan sonra söz alan Tokat Mebusu Ahmet Gürkan: "16 hâkim emekliye sevk edildi diye Yargıtay'da kazan kaldıranlar hakkında tahkikat açıldığını Adalet Bakanı söyledi. Bu gibi meselelere kati ve zecri kararlar almak lazımdır. Bunların hepsini vazifelerinden atalım."[174] diyerek hâkimlerin emekliye sevk edilmesi ile ilgili Yargıtay'ın verdiği tepkiye sert cevap verilmesini istemiştir. Grupta Başbakan Menderes muhalefet ve basını sert bir dille eleştirmiş ve bu iki müessesenin memleketi iktisadi uçurum kenarında imiş gibi göstermeye çalıştıklarını belirttikten sonra sözleri şöyle devam etmiştir: "Bugün ellerine fırsat geçse, yarıda bıraktığımız bütün eserlerin altına dinamit koyup atacaklardır. Her gün yeni bir alarm işareti vermekten başka kendilerine iş bulamıyorlar. Hazırladığımız tasarılar hakkında milletvekili arkadaşlarımın gösterdikleri anlayışı teşekkür ederim."[175]

[173] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 150
[174] **Ulus** 30 Mayıs 1956
[175] **Ulus** 30 Mayıs 1956

Grupta kabul edilen tasarıya ilk tepki[176] ılımlı bir parti üyesi olan Burhanettin Onat'tan geldi. Onat Grup Başkanlığı'ndan istifa[177] etti. Demokrat Parti Meclis Grubu yayınladığı tebliğde: "Müzakereler sırasında söz alan Grup Reisi Antalya Mebusu Burhanettin Onat, bu prensipleri üzerindeki kati mutabakatını ifade etmekle beraber, konuşması sırasında grup azalarından bazılarına karşı tarizkar hitaplarının uyandırdığı umumi ve devamlı aksülameller karşısında tekrar söz alarak büyük ekseriyetin itimadını kaybetmiş olması hasebiyle Grup reisliğinden istifa etmiştir."[178] denilerek istifanın nedeni açılanmıştır. D.P. Meclis Grubu'nun söz ve basın hürriyetine yönelik hazırladığı tasarı hızlı bir şekilde T.B.M.M.'ye sevk edilmiştir. Ulus gazetesi bu tasarıyı "Meclis tatile girerken Menderes basına ve muhalefete karşı son kozunu oynuyor"[179] şekilde değerlendirerek eleştirmiştir.

Hükümet, Basın Kanunu ile 6334 sayılı kanunda yapılacak değişikliği Demokrat Parti Meclis Grubu'ndan 5 muhalif oya karşı ezici bir çoğunlukla geçirdi. Bunun üzerine, muhalefet partileri iktidara karşı hücumlarını arttırdılar ve çıkmak üzere olan kanunları engellemek maksadıyla D.P. milletvekillerine karşı tehdit edici ve ürkütücü demeçler vermeğe başladılar. Hürriyet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Enver Güreli Basın Kanunu'ndan bahsederek: "Bu rejimler er geç çökmeğe mahkûmdur. İtalya'da Mussolini'nin, Almanya'da Hitler rejimlerinin akıbetleri meydandadır. Bu memleket kimsenin babasının çiftliği değildir. Türk milletinin şuuru elbette onlara da günün birinde gerekli, layık oldukları dersi verecektir." derken, aynı partinin Meclis grubu ikinci başkanı Fethi Çelikbaş da: "Bu kanunlara rey veren mebuslara tek tek, kanunlar muvacehesinde hesap sorulacaktır."[180] demiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi tasarıya şiddetli bir şekilde tepki göstermiş ve tasarının sonuçlarının memleket için çok kötü sonuçlar doğuracağını düşünmüştür. İktidarın yayın organı Zafer gazetesi "geç bile kalındı" kalındı diyerek Basın Kanunu'nda değişiklik öngören tasarıyı savunmuştur. Gazete: "Bugün artık müsellemdir ki, bir kısım matbuat Hükümet'in hudutsuz tahammül ve alicenabane bir sabırla gösterdiği müsamahadan büsbütün cesaret almış ve hürriyet adına haysiyetleri tepeler, memleket adına memleket menfaatlerini vurur, vatandaş adına vatandaşı birbirine düşürür, dostu düşman eder olmuştur…"[181] diyerek tasarının gerekliğini ifade etmiştir. İktidar ve muhalefet arasında yaşanan çekişmeler ilk önce basına yanıyordu ve basın bu çekişmleri tahrik edici bir politika izlemiştir. Bu politikaya

[176] **Ulus** 30 Mayıs 1956
[177] Feroz ve Bedia Ahmad *a.g.e.*, s. 151
[178] **Ulus** 30 Mayıs 1956
[179] **Ulus** 30 Mayıs 1956
[180] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 299
[181] **Zafer** 31 Mayıs 1956

engel olmak amacıyla D.P. Grubu basına daha sıkı bir şekilde kontrol altına almak istemiştir. Bu girişim muhalefet partileri arasında şiddetle eleştirilmiştir. Muhalefet partilerinin bu kadar sert tepki göstermelerinin nedeni hakla yönelik en önemli araçlarının basın olmasından kaynaklanıyordu.

Hürriyet Partisi'nin kurulması, D.P. ve Hükümet için kamuoyu önünde yıpratıcı sonuçlar yaratmıştır. Çünkü bu partinin kurucuları, kendi alanlarında güvenilen, bazıları da akademisyen olan ve Menderes Hükümetlerinde görev yapan önemli kişilerdi. Öte yandan Türkiye'nin iç ve dış siyasi ve ekonomik sorunlarının, 1956 yılında daha da ağırlaşması, gerek muhalefetin ve gerekse basının, hükümete karşı sert eleştiriler yöneltmesine neden olmuştu. Muhalefetin tepkilerini, kimi zaman meydanlarda, mitingler yoluyla dile getirmesi, iktidarın yeniden huzursuzluk duymasında en önemli etken olmuştur.[182] Tüm bu nedenlerden dolayı Hükümet Basın Yasası'nda yeni bir düzenleme yapma ihtiyacı hissetti bu amaçla 5680 sayılı Basın Yasası'nın; 5, 6, 7, 8,. 16, 17, 19, 25, 29, 30, 32, 34 ve 39'uncu maddelerinin değiştirilmesine ve üç yeni madde eklenmesine karar vererek, bu konuda bir tasarı hazırlamıştır. Tasarı'ya göre; süreli yayınların Mesul Müdürleri'nin Türk vatandaşı ve en az lise mezunu olmaları, 21 yaşını bitirmiş olmaları, Türkiye'de sürekli oturmaları, Devlet memuru, asker veya ordu mensubu olmamaları, mahcur veya amme hizmetlerinden memnu olmaları, ağır hapis veya hapis cezalarından biriyle hükümlü olmaları, muvakkaten amme hizmetlerinden memnuiyet umumi emniyet nezareti altında bulundurulma veya sürgün cezasını mahkûmiyet hallerinde bu ceza ve tedbirler infaz edilmiş"[183] olması şartları getirilmiştir. Tasarı ayrıca Türkiye'de yabancıların süreli yayın çıkarmaları mülki amirin iznini bağlanmış ve sorumlu yazı işleri müdürünün Türk olması koşulu getirilmiştir.[184] Tasarı basın yolu ile işlenecek suçlar ile ilgili şunları içeriyordu: "Mevkutelerde işlenen suçlarda suçu vücuda getiren yazıyı yazan veya resmi yapan veya haber, havadis veya vesikaları veren ile birlikte" mesul müdürde sorumlu tutulmuş, "basın yolu ile işlenecek suçlardan doğacak maddi veya manevi zararları cezaen mesul olanlarla birlikte mevkutelerde sahibi ve mevkute olmayanlarda nasiri müteselsilen tanzim ile mükelleftirler." Tasarı yayınlanacak cevabi yazılar ilgili şu düzenlemeyi öngörüyordu: "Bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatini bozan veyahut hakikate aykırı hareketler, düşünceler ve sözlerle açık veya kapalı şekilde bir mevkutede yapılan yayından dolayı o şahsın imzasıyla gönderilecek cevap ve tekzibi mevkutenin mesul müdürü hiçbir mülâhaza ve işaret katmaksızın ve bu cevap, tekzip

[182] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 268
[183] **Zafer** 1Haziran 1956
[184] **Zafer** 1Haziran 1956

dolayısıyla herhangi bir mütalâa beyan etmeksizin aynen ve tamamen neşre mecburdur." Ayrıca cevabi yazıların süreli yayınların takip eden ilk sayılarında, aynı sayfada ve aynı puntoda yayınlanmaları zorunlu hale getirilmiştir. Bu uymayanlar hakkında 15 günden 3 aya kadar hapis cezası ve 2.000 liradan 5.000 liraya kadar ağır para cezası verilmesi öngörülmüştür. Tasarı ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'nci maddeleri ve neşir yolu ile veya radyo ile yahut toplantılarda işlenecek cürümler hakkındaki kanun hükümlerinin tatbiki suretiyle mahkûmiyet halinde bir aydan üç aya kadar süreli yayının yayınlanmasını yasaklamayı, mevkutenin sahiplerinin bu süre zarfında başka bir isimle yayın yapmalarını yasaklıyordu. Buna uymayanlar 1 aydan 6 aya kadar hapis ve 5.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılmaları öngörülmüştür.[185]

6334 sayılı "Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Suçlar Konusundaki Kanun"da da değişiklik yapılması için bir tasarı hazırlanmıştı. Tasarıya göre: "Matbuat vasıtasıyla he ne suretle olursa olsun, namus, şeref, itibar veya haysiyete tecavüz veya hakarette bulunulması, itibar kıracak veya şöhret, meslek veya servete zarar verebilecek bir suçun isnad edilmesi, kişilerin isteklerine aykırı olarak özel veya aileyi durumlarının yayınlanması halinde; verilecek cezaların 1 yıl ile 3 yıl arasında hapis veya 3.000–10.000 TL arasında para cezası" ile cezalandırılması öngörülmüştü. Tasarı ayrıca "Devletin siyasi ve mali itibarına dokunabilecek ammenin telaş veya heyecanını mucip olabilecek yahut amme nizamını veya halkın Devlete karşı beslediği itimat ve emniyeti sarsabilecek veya her ne suretle olurda olsun ammenin huzur ve sükûnunun bozulmasına tevlid edebilecek mahiyetteki yalan haber ve havadisleri veyahut bu mahiyetteki vesikaları neşredenler veya bu şekilde yazı yazanlar yahut suiniyetle veya maksadı mahsusa müstenit olarak neşriyatta bulunanlar 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve 10.000 liradan az olmamak üzere ağır para cezasıyla" cezalandırmayı öngörüyordu.

Basına getirilmek istenen bu sınırlamalar ve cezalar muhalefet tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiş ve tasarıya tepki gösterilmiştir. Bu ortam içerisinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü de 1 Haziran 1956'da Ulus gazetesinde "Uyandırma" başlıklı bir makale yayınladı. Dönemin iktidar-muhalefet münasebetleri ve muhalefetin iktidara bakış açısını göstermesi bakımından oldukça önemli olan bu makaleyi olduğu gibi alıyoruz: "Toplanma, konuşma ve yazma haklarını tahdit eden hükümlere heves edilirken acele mahiyet alan bir vazifeyi ifaya çalışacağım. Çıkarılacak kanunların elimizde bulunan tasarılan ölçülemeyecek hudutta yıkıcıdır ve cemiyette husule getirecekleri ıstıraplar güç

[185] **Zafer** 1Haziran 1956

dayanılacak derecede acılı olacaktır. Bunlar susturma hükümleri de değildir. Yazı yazan ve konuşan her hangi sevimsiz vatandaşa her halde eziyet etmek arzusu hâkim görünüyor. Haberin yalan, yanlış olmasından sakınmak bir dereceye kadar mümkündür. Doğru haberin, hakikaten kusurlu olan makam sahiplerini kusurlu göstermesinden kurtulmanın çaresini bütün akıllılar bir arada bulamazlar. Maksadı mahsus efsanesinin geniş istismar devrine girmemiz mukadderdir. Her tenkit, makam sahibinin takdir olunmaması manasını kendiliğinden taşıyacaktır. Tenkit sözleri, onları doğru zannedenlerin gözünde tenkit edileni elbette azaltacaktır. Yeni hükümlere göre, bu suretle tenkit eden ağır ceza görecektir. Netice şu olacaktır ki, ilk kurbanlardan sonra tenkit kati olarak kalkacaktır. Bu suretle siyasette, ilimde tamamiyle karanlık yeni bir devire girmiş oluyoruz. Benim kanaatimce Türk milleti 1956 senesinde böyle bir karanlığa lâyık değildir. Benim sarsılmaz kanaatimce Türk milletinin böyle bir karanlık devirde yaşaması kısa sürecektir. Selâhiyet mevkiinde bulunan idealistler vazife yapmamışlardır ve yapmamaktadırlar. Kendi vicdanlarını susturmak için kıymetli özürler ve tefsirler bulabilirler. Ama, kendilerini aldatırlar. İnsanlar, doğru yolda olmayan önderleri tarafından işte bu suretle yardakçı hale getirilirler. Buna, tereddüt veya itiraz edenleri sorum ortağı yaparak ram etme usulü derler. Bu, tarihten gelen bir usuldür. Kültür sahibi, aklı başında insanların bu oyunları takdir etmemeleri şaşılacak şeydir.

Adım adım mutlakıyete gidiyoruz. Yahut geri dönüyoruz, Bu şimdiki dönüşümüzün hiçbir mazereti yoktur. Esasen geçmişte de, hiç birinin mazereti sabit olmuş değildir. Ancak şimdiki dönüş, tarihte her türlü asaletten mahrum olmak hükmünü yiyecektir. Kapalı hayatın bir zevki olabileceğini sananlar aldanırlar. Tarihimizde kapalı hayatın en çok şahsi ıstırabını çekmiş olanları, üstelik en yüksek hizmetli, kendisine en büyük itimadı olanlar arasında görmüşümdür. Tarihimizde medeni bir cemiyet yaşamasına geçebilmek için işte bu içinde bulunduğumuz merhaleyi atlatamıyoruz. Uzun bir iktidarın rejimden kurtulmak nihayet müyesser oluyor. Ancak yeni iktidar sahiplerini tekrar ne olursa olsun iktidardan gitmemek sevdasından kurtarmak mümkün olmuyor. 1908 Meşrutiyet inkılâbını yapanlar tarihimizin en temiz inkılâpçılarıydılar. Beş-altı senede kendilerinden başka kimsede liyakat olmadığını sanar hale gelmişlerdir. Cumhuriyet inkılâbını yapanların meşru yoldan iktidarı devret tikleri siyaset adamlarının aklı ve hamiyeti kendi nefislerinde toplanmış zannetmeleri ve her vasıta ile iktidarı bırakmamak hevesine kapılmış olmaları akıl ve tabiat dışı bir hadisedir. Hususiyle ağır bir iktisadi buhranın ıstırapları ve çirkin enflasyon ve döviz zenginlikleri ve sefaletleri

içinde âlemin susturulmasından medet ummak tehlikeli bir gaflettir. İktidarı destekleyenleri uyandırmak isterim: Gidiş tehlikelidir, mesuliyetinizi biliniz."[186]

Basın yönelik getirilmesi öngörülen düzenlemeyi Hür. Partili Feridun Ergin: "Hükümet'in alelacele Meclis'e getirdiği bu kanun, matbuat aleyhine ağır maddeler ihtiva etmektedir. Tabir caizse, hürriyetin yaşamak için muhtaç olduğu hava diye tarif edilen hava diye tarif edilen matbuat manen prangaya vurulmaktadır. Matbuat hürriyetini tahdit eden her kanun, memlekette rejim istihalesi tevlit edecek mahiyettedir." diyerek tasarıyı şiddetli biçimde eleştirmiştir.[187]

3 Haziran 1956'da İzmir mitinginde yaptığı konuşmada "memleketi ayakta tutan kuvvet fabrikalar, yollar, binalar değil, manevi kuvvetlerdir." diyen Osman Bölükbaşı konuşmasında: "D.P.'nin muhalefette iken tatlı dilli nişanlı kıza benzediğini, nikâhı sağlama aldıktan sonra bu hale geldiğini… C.H.P. idaresinin köhne bir bina olduğunu, D.P. iktidara gelince bu köhne binanın saray yapılacağını söylediğini, ancak iş başına gelince o köhne binaya bir sıva, üzerine de Amerikan yarımlarından bir cila çektiklerini" dile getirmiştir.[188] Osman Bölükbaşı Meclis'te yaptığı konuşmada da: "Bu gidişle memleket karanlık bir uçuruma sürükleniyor. D.P. başında bulunanların bu zihniyetle nerede duracaklarını bilemeyiz." diyerek tasarısını eleştirmiştir.[189] İsmet İnönü ise Meclis'te basın tasarı hakkında yaptığı konuşmada: "Muhterem arkadaşlar, kapalı ve karanlık bir rejime kat'i olarak dönme kararının en kuvvetli delili olan tasarılar elimizde bulunuyor bunlar basında ve toplantılarda milletin dertlerini ve iktidarın hatalarını söylemeyi imkânsız kılmak isteyen vesikalardır. İktisadi buhranın ve içtimai sefaletin her gün artmasına çare bulmayan idaremiz basının yazılarından dehşet duyar olmuştur… İktidar bizi milletçe ihtiyacımızın tam zıddı olan yollara sevk ediyor. Sonu gelen sıkıyönetim yerine basını susturmak suretiyle daha sert ve bütün ülkeyi kaplayan yeni bir sıkı rejim kuruyor… İktidar, kendini küçük düşürecek ve müphem ve suizannı davet edebilecek bahanesiyle hakikatte tenkit yazılarını mahvetmeye çalışıyor… Kurulmakta olan İnsan Haklarının zıddı irtica rejimi muvaffak olmayacaktır. Bu yeni rejim, sonunda bugün en çok kızdığı basından en ağır cezayı alacaktır. Baskı altında bulunan ruhlar kurtuldukları gün coşkunluklarını basın ile göstereceklerdir… Karanlıktan medet umanlar elbette tarihimizin karanlık köşelerinde unutulacaktır."[190] diyerek basın tasarısı sert bir şekilde eleştirmiş ve kapalı bir rejime doğru gittiğini ileri sürmüştür. Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin

[186] İsmet İnönü, "Uyandırma", *Ulus* 1Haziran 1956
[187] **Ulus** 1 Haziran 1956
[188] **Cumhuriyet** 4 Haziran 1956
[189] **Cumhuriyet** 7 Haziran 1956
[190] **Cumhuriyet** 7 Haziran 1956, **Ulus** 7 Haziran 1956

Cahit Yalçın "Hükümet'in Meclis'e getirdiği kanunun dünyanın medeni ve demokrat hiçbir memleketinde görülmemiş ve görülmesi imkânsız"[191] baskılar getirdiğini ve "eğer tasarı Meclis'te olduğu gibi geçecek olursa artık Türk fikir hayatının mezar taşı dikilmiş olacaktır." belirttikten sonra Yalçın bu yasa varken "Hükümete mensup bir kimse, bir bakan veya başbakanın"[192] tenkit edilemeyeceğini belirterek tasarıyı şiddetli bir şekilde tenkit edilmiştir. Münih'te çıkan Münictner Mercur gazetesinin diplomatik muhabiri Frızh Murer verdiği beyanatta: "… Türkiye'de bahsedilen kanun çıktığı takdirde bu, gazeteciliğin sonu olacaktır. Alman ve Avusturya gazeteleri tekzipleri dahi neşretmemekte serbesttirler."[193] demiştir.

Başbakan Adnan Menderes muhalefete tepki göstererek: "Biz bu kanunla hakiki hürriyetin şimdi temelini atmaktayız. Bu anarşik nizam içinde hürriyet denilen, demokrasi denilen çok nadir ve hassas nebat neşvünema bulamaz, nadan ellerde perişan olur… Nadan ellerin cesaretini kıracağız… Bu kanunun maksadı bundan ibarettir."[194] demiştir. Basın Kanunu'nun değiştirilmesinden bir gün önce İstanbul'da dokuz aydır süregelen Sıkıyönetim kaldırıldı.[195] Basın Kanunu'nda yapılacak olan tadilatı eleştirerek D.P. Meclis Grubu Başkanlığı'ndan istifa eden Burhanettin Onat'ın yerine Namık Gedik 152 oyla Grup Başkanı seçildi; Gedik, Rüknettin Nasuhioğlu'nu 90 oyla, Osman Kapani'yi 18 oyla yenmişti. Gedik, Menderes'in adamı olarak bilinmekteydi.[196]

İktidar ile muhalefet arasında yaşanan tartışmalar sırasında Osman Bölükbaşı yeni bir tabiyeye başvurarak, Meclis'te yaptığı muhtelif konuşmaları Meclis zabıtlarından okumak suretiyle iktidarı tenkit[197] etmeye başladı. Muhalefetin Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikleri şiddetli bir şekilde eleştirirken Demokrat Parti Hükümeti yeni bir gelişmeye imza attı. Hükümet 12 Haziran 1956'da 12 yargıcı daha emekliye ayırdı. C.H.P., 20 Haziran'da bu konunun görüşülmesi için bir gensoru önergesi verdi; fakat bu önerge 4 Temmuz tarihinde D.P. çoğunluğunun oyu ile reddedildi.[198]

14 Haziran 1956'da Kasım Gülek'e, "Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetini tahkir ettiği iddiasıyla" bir yıl hapis cezası verildi.[199] Şemşettin Günaltay, Kasım Gülek'in

[191] Hüseyin Cahit Yalçın, "Ucuz Laflar", *Ulus* 3 Haziran 1956
[192] Hüseyin Cahit Yalçın, "Yeni Kanun Çerçevesi İçinde", *Ulus* 4 Haziran 1956
[193] **Ulus** 5 Haziran 1956
[194] **Zafer** 7Haziran 1956
[195] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 151
[196] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 152
[197] **Cumhuriyet** 11 Haziran 1956
[198] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 152
[199] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 152

mahkûm olması durumundan C.H.P.'nin kuvvetinde hiçbir şey kaybetmeyeceğini söylemiş, "Eğer Kasım Gülek hapse girerse, meydana 50 yeni Kasım Gülek çıkar." demiştir.[200]

Haziran ayının ikinci yarısında D.P. cephesinde önemli bir olay yaşandı. Fuad Köprülü Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etti. Fuad Köprülü Başvekâlete gönderdiği istifa mektubunda: "İzahına lüzum görmediğim sebeplerden dolayı Hariciye Vekilliğinden istifamın kabulünü derin saygılarımla rica ederim."[201] demiştir. İstifanın hangi nedenden kaynaklandığına yönelik soruya: "Bunda birçok sebep rol oynamıştır. Ancak istifa dış meselelerle alakalı değildir."[202] diyerek cevap vermiştir. Fuad Köprülü Dışişleri Bakanlığı'ndan istifası üzerine yerine Dâhiliye Vekili Ethem Menderes getirildi.[203] Eski Başbakan Şemşettin Günaltay, Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı'ndan istifasını "Çok geç kalmış bir hareket" olarak değerlendirmiştir.[204]

1.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Gerginleşmesi ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları

Basın Yasası'ndan sonra iktidarın muhalefete karşı aldığı önlemlerden bir tanesi de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'dır. Bu yasa Meclis tatile girmeden hemen önce çıkarılmış toplantı ve gösterileri kısıtlamaya yönelik bir yasa idi. Muhalefet, Meclis tatili süresince yapacağı toplantı ve gösteriler ile iktidara karşı harekette bulunmayı düşünüyordu. Ancak çıkan bu yasa ile muhalefetin bu düşüncesi hayata geçme imkânı bulamamıştır. İktidar hem basını hem de muhalefeti sıkı bir şekilde kontrol altına almak istiyordu.

Bu konudaki yasa tasarının gerekli olduğunu ileri süren Başbakan Menderes, yasa tasarısını savunurken, şu gerekçeye dayanıyor ve; "Böyle bir kanun çıkarmayı biz de istemeyiz. Fakat böyle bir kanunu çıkarmağa bizi icbar ettiler. Henüz seçimlere iki sene var, memleketi bir miting meydanı haline getirdiler. Yalnız seçim zamanlarında propaganda yapmak suretiyle memlekette iş yapmak imkânları arıyoruz. Dört sene müddetle her gün karşılıklı düello yaparsak, bu memleketin hali ve istikbali ne olur?"[205] diyerek iktidarın, muhalefetle uğraşmaktan iş yapmaya fırsat bulamadığını öne sürmekte idi.[206] Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasa Tasarısı Meclis gündemine gelmeden şiddetli eleştirilere uğramıştır.

---

[200] **Cumhuriyet** 22 Haziran 1956
[201] **Cumhuriyet** 21 Haziran 1956
[202] **Cumhuriyet** 20 Haziran 1956
[203] **Cumhuriyet** 21 Haziran 1956
[204] **Cumhuriyet** 22 Haziran 1956
[205] Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963, s.276 Aktaran: Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 287
[206] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 287

Tasarı 27 Haziran 1956 tarihinde T.B.M.M.'de görüşülmüştür. İktidar partisi ise tasarıyı savunmuştur. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasa Tasarısı için D.P. Grubu adına söz alan Kemal Biberoğlu: "Yeni kanun layihası ne Anayasa teminatı altına bulunan toplanma hak ve hürriyetlerini bertaraf etmek, ne de siyasi mahiyetteki toplantılar için, bugün mevcut olan kanun hükümleri hilafina tahdid edici yeni hükümleri ihtiva etmemekte… Muhalefet partilerimiz ve muhalif matbuata, bundan evvel kanuniyet kesbeden diğer hükümler için olduğu gibi, bu layiha vesilesiyle de, zihinlere yerleştirilmek istenen hürriyetlerin tahdidi, demokrasiden inhiraf iddiaları tamamıyla gayri varit, mesnetsiz ve garazkarane iddialardır. Anayasamızın 68. maddesinde: "Muhalefete anarşinin ve hürriyetsizliğin ta kendisi demek olan bir tarif ve vüsat içinde telakki olunan - Hürriyet mevzuunda aynen şöyle demektedir. (Hürriyet başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufatta bulunmaktadır. Hukuku tabiyeden olan hürriyetin herkes için hududu, başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun marifetiyle tespit ve tayin edilir) denilmekte ve 79. maddesi ile de (İçtimaatın ve cemiyetlerin hududu hürriyetinin de kanunlar ile murahhas) olduğu sarahaten ifade edilmektedir. Böylece bu kanunla zedeleneceği ve yok edileceği zannedilen iddia olunan "hürriyet" mefhumun tarifi bahsinde, iktidar ve muhalefet olarak, Anayasamızın sarahati veçhile bir kere birleşip, hürriyeti (başkalarına zarar vermeyecek serbesti) manasında kabul ettikten sonra, toplanma hürriyetinin bizdeki tatbik şekli ile, vatandaşların, topyekun iktidarın, Devlet adamlarının ve hepsinden fenası, âli memleket menfaatlerinin ne derece sembolize edildiğini müşahhas misalleri ile arz edeceğim. Bizde muhalefetin hürriyet anlayışı Anayasamıza aykırı olduğundan, mesul Hükümet ve Büyük Meclis, bu kanunsuz telakkiden doğan fiili gidişi Anayasaya tevfik etmek vazifesi ile karşı karşıya bulunmaktadır… Demokrasi serbest seçimle iktidara gelen bir ekseriyetin kanunlarla muayyen müddet için her halü karda iş başında kalacağını kabul edenlerin rejimidir. Yoksa kendi dediği ve arzu ettiği ekseriyetçe kabule şayan görülmediği için, kendisi ekseriyetin bu kararına bağlı saymayan ve onu boykot maksadıyla muhalefet ve teşrii vazifelerini yapmayanların rejimi değildir. Bizde ise daha ileri gidilerek Büyük Millet Meclisi'nin terki hadiseleri ile karşı karşıyayız…"[207] diyerek yasa tasarısının muhalefetin ve basının dile getirdiği şekilde hürriyetleri ortadan kaldırmak için değil aksine hürriyetleri güvence altına almak için çıkarıldığını ve yasa tasarısının Anayasa'ya aykırı olmadığını dile getirmiştir. Kemal Biberoğlu sözleri devamla: "Milli birlik halinde yaşamayı bir milli terbiye halinde şuurunda ve vicdanında yerleştirip, seçimler dışında, sadece huzur ve sükûn ile iş ve gücünde olmak ve kendisini idare eden Hükümet'in içte ve dışta

[207] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 521

metin ve muktedir olduğuna emin bulunmak isteyen vatandaşlarımız arasına, bu günden yarına yeni bir seçim varmış gibi her Allah'ın günü tertip olunan umumi toplantılarda, sırf parti mülahazası ve rey temini gayretiyle nifak sokulmasına müsaade etmemek ve gerekli tedbirleri almak lüzum ve zarureti ile karşı karsıya bulunuyoruz. Bütün manasıyla birer seçim propagandası demek olan muhalefet miting ve kapalı yer toplantılarının, 15 ayda 226, vasati olarak ayda on beş ve bazen 15 günde 32'ye varan vüsatle, vatandaşı ve sinirlerini daima ayakta tutan bu fiili gidiş mevcut kanunların bahşeylediği bir müsaadenin mahsulü olmayıp, Demokrat iktidarın hüsnüniyet ve müsamahasının nasıl suiistimal ve istismar edildiğini gösteren müessif bir tatbikat olarak kabul edilmek icap eder."[208] demiştir. Kemal Biberoğlu muhalefetin yaptığı gösteri ve toplantılarla memlekette sürekli bir seçim havası yaratmaya çalıştığı ve bununda vatandaşı sürekli sinirlerini gerdiğini dile getirmiş ve bu yasa ile bu sorunun ortadan kalkacağını dile getirmiştir.

Kemal Biberoğlu bu yasa ile ihtiyaçlara cevap vermeyen 1325 ve 1228 tarihli İçtimaatı Umumiye ve Tecemmuat hakkındaki kanunları kaldırıldığını söyledikten sonra tasarının amacını "gayri siyasi türlü toplantıları, günün icaplarına uygun şekilde tanzim edecek hükümler getirmekten ve kanunlara aykırı bir şekilde devam ede gelen fiili duruma son vermekten ibaret" olduğunu belirtmiştir.[209] Biberoğlu muhalefete sert eleştirilerde bulunarak "muhalefetin resmi veya gayri resmi tertiplerle hazırlamakta ve icra etmekte olduğu toplantılarla yer yer vatandaşların meydanlara toplanmakta ve yarın seçim varmış gibi iktidara ağza alınmayacak küfürler, ithamlar, tehditler ve hatta iftiralar savurmakta" olduğunu iddia etmiş ve "iktidar partisi olarak çok daha ağır başlı davranmayıp her yerde hatta aynı meydanın bir diğer köşesinde mensuplarımızı ve tarafsız vatandaşları mukabil asabi reaksiyon içinde toplamış olsa idik, bu vatan topraklarında kardeş kavgasına varan ve ancak dış düşmanları memnun eden ve müstefit kılacağından şüphe olmayan feci ve elîm hadiseler zuhur edebilirdi."[210] diyerek Demokrat Parti'nin muhalefetin saldırılarına karşı itidalli davrandığını dile getirmiştir.

Kemal Biberoğlu muhalefetin başka hiçbir demokrat memlekette iktidara ve memleketin yüce menfaatlerine reva görülmeyen hitabet örnekleri sergilediğini belirterek birkaç örnek vermiştir. Biberoğlu, Osman Alişiroğlu 17 Mart 1956'da Tarsus'ta "Demokrat Parti kodamanlarının çeşit çeşit apartmanları vardır. Demokrat Parti kodamanları hepsi hırsız demektir. İstanbul hadisesi dolayısıyla Kıbrıs'ı kaybediyoruz. İstanbul hadisesini tertip

[208] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 522
[209] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 522
[210] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 522- 523

edenler iki kişidir. Kurtuluşun tek çaresi Adnan Menderes Hükümeti yıkılmalıdır. Demokrat Parti köksüz anonim bir şirket halindedir." dediği Sırrı Atalay'ın ise aynı tarihte şunları iktidar için "İktidar kumaryedi ve mirasyedi düşüncesiyle hareket ediyor. Bir harb olursa ordunun teçhizatını getirecek para kalmamıştır. Hırsızlıkları, uğursuzlukları ilerde mahkeme huzurunda soracağız." dediğini belirtmiştir.[211] Kemal Biberoğlu konuşmasının devamında muhalefetin iktidara yönelik hakarete varan birçok örnek vermiştir. İktidar Partisi'nin muhalefete yönelik eleştirilerinde de ortaya koyduğu gibi muhalefet partilerinin D.P.'ye kullandığı sert lisan D.P.'lilerin tepkisine neden olmuştur. D.P.'liler muhalefetin eleştiri ve suçlamalarına daha sert tedbirlerle karşılık vererek bu eleştirileri ve suçlarının önüne geçmek istemişlerdir. Ancak bu mümkün olmamış muhalefet partileride D.P. karşı tutumlarını daha da sertleştirmişlerdir.

İktidar partisi Demokrat Parti tasarıyı desteklerken muhalefet ise tasarıya oldukça sert tepki göstermiştir. 27 Haziran 1956 T.B.M.M.'de Cumhuriyet Halk Partisi adına söz alan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü toplanma hürriyetinin, Türklerin Anayasa'da ifade edilen tabii haklarından biri olduğunu ifade ettikten sonra toplanma hürriyeti fikir ve söz hürriyetlerinin doğrudan doğruya bir neticesi olduğunu dile getirmiş ve toplanma hürriyetinin, basın hürriyetinden tabiatı itibariyle daha eski bir hak olduğunu, bu hakların Anayasa'nın 70. ve 79'uncu maddelerinde açıklandığını, toplanma hürriyetinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile Devlet'inde bu hakları kabul ettiğini dile getirdikten sonra tasarının: "Yalnız iktidar tarafından tertip edilen, emsalini bildiğimiz toplantıları serbest bıraktığı"[212] ifade ederek Başbakanlığa tasarının reddedilmesi için bir önerge vermiştir.[213] İnönü tasarının: "Vatandaşları ve muhalefet partilerini meşru ve tabii haklarından mahrum ederken, öte yandan muhalefet aleyhine resmi toplantılarda adet haline gelen tecavüzleri temin etmeye dikkat göstermiştir. Toplanma hürriyetinin kaldırılması teşebbüsüne ruhumuzun bütün kuvveti, hür vatandaşın bükülmez, sarsılmaz metaneti ile itiraz ediyoruz. Toplanma hak ve hürriyeti siyasi faaliyetin en tesirli vasıtasıdır."[214] olduğunu dile getirmiştir.

İsmet İnönü sözlerine devamla: "Biz mutlakıyetten bugüne geldik, siz ise bugünden mutlakıyete gidiyorsunuz. Bugün şikâyet edilen sözler, iktidarın en başında bulunanların gerek muhalefet, gerek iktidar zamanında söylediklerinden daha taşkın değildir… Yeni bir siyasi hayat tarzının güçlüklerine rağmen on bir seneden beri yapılan toplantılardan memleketin huzuruna bir zarar gelmemiş ve milletimiz siyasi mesele ve münakaşa bilmeyen

[211] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 523
[212] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 525
[213] **Ulus** 28 Haziran 1956
[214] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 525

en ücra köşelerine kadar memleket dertleri içinde öğrenme ve yoğrulma imkânını bulmuştur. Bu tasarının gerekçesini teşkil eden şikâyet sözlerinin kanuni ve manevi hiçbir kuvvetleri yoktur. Gerekçenin söyleyemediği huzursuzluk sebepleri, bugün cemiyetimizi bunaltan dertlerdir. Bu dertlerin başında idarede partizan zihniyetin vatandaşları eşitlikten ve emniyetten mahrum etmesi gelir. İdarede partizanlık hür vatandaş hayatını adalete varıncaya kadar her sahada zehretmiştir. Bunu vatandaş istemiyor. Bu halin başlıca mesulü meydandadır. Vatanda huzursuzluğu yaratan öteki büyük sebep, başlıca isabetsiz politikanın ve yanlış tedbirlerin mahsulü olan iktisadi buhrandır…" demiştir.[215] İnönü, Demokrat Parti'yi partizanlık yapmakla suçlamış, vatandaşın memleket meseleleri hakkında ancak toplantılar yolu ile bilgilendirildiğini dile getirerek bu Hükümet'in bu yasa ile bunu tamamen engellemeye çalıştığını ve yasanın gerekçelerinin gerçekçi olmadığını ifade etmiştir.

Tasarıya C.H.P. dışındaki diğer muhalefet partileri de oldukça sert tepki göstermişlerdir. Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına 27 Haziran 1956 T.B.M.M.'de konuşan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu: "Müzakere edilen layihanın siyasi ve hukuki manası milli irade Demokrat Partisi'nin lehine tecelli ettiği günlerde o partinin tahakkuk ettirmeyi taahhüdeylediği demokratik rejimi parça parça tahrip ve ifna etmek yolundaki gayrimeşru maksadın yeni tezahüründen başka bir şey" olmadığını dile getirdikten sonra "Meşrutiyet devrinden bu yana mevcut kanunların, yeni ihtiyaçlara göre tekrar tanzimi gibi, alelade bir tekerleme ile maskelenmek istenen bir bahane altında, bu milletin toplanmaya cemiyet halinde çalışma hak ve hürriyetlerini, devamlı bir kanun yoluyla ilga ve iptale tasaddi eden bir teşebbüs vaki olmamıştır. Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun Türkün tabii hakkı saydığı ve hürriyet dünyasında insan haklarının en iptidai tecellisi olarak kabul edilen içtima hürriyetini seçim zamanları dışında, toptan menetmek veyahut realitede hükümetin baskısı altında bulunan makamlardan müsaade almak suretiyle yapılabilmesini istemek hakikaten içtima hürriyetinin Anayasa'mıza yüzde yüz muhalif olarak iptal ve ilgasından başka bir mana" taşımadığı ifade etmiştir.[216] Hür. P. Genel Başkanı Karaosmanoğlu, bu yasa ile Demokrat Parti'nin kuruluşu sırasında vaat ettiklerinin tam tersi istikamette hareket ettiğini ve iktidar tarafından ileri sürülen gerekçelerinin gerçekçi ve inandırıcı olmadığını belirtmiştir.

Tasarıya C.M.P.'de şiddetle tepki göstermiştir. C.M.P. Meclis Grubu adına 27 Haziran 1956'da T.B.M.M.'de konuşan Osman Bölükbaşı: "Türkiye'de vatandaş hak ve hürriyetlerini teminat altına almak ve iktidara gelenlerin… imkânlarını ortadan kaldırmak gayesiyle on yıldan beri devam eden mücadele, bilhassa 1954 seçimlerinden sonra çıkarılan ve demokrasi

[215] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 525-526
[216] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 528

esaslarına ve yeminlerimizin teminatı altında bulunan Anayasa'ya muhalif kanunlarla, yani Demokrat Parti'nin muhalefette iken kullandığı tabirle; "Kanun dışı kanunların" aksine olarak fiilen vatandaş hak ve hürriyetlerini yok eden bir sistemin kurulmasıyla neticelenmiştir. Yazı ve söz hürriyetini ortadan kaldıran son kanunları takiben toplanmayı ve dinlemeyi yasak eden, parti ve cemiyet kurmayı, teşkilatlanmayı ve siyasi faaliyette bulunmayı imkânsız kılan bu Hükümet tasarısı ile bir….. ve bütün vuzuhiyle ortaya çıkmış" bulunduğunu ifade ettikten sonra "O kadar ki, 6/7 Eylül hadiselerinde mal, can ve namusa tecavüz edenlere karşı zabıtanın neden silahını kullanmadığını soranlara cevaben: "Silah kullanılsa idi işte o zaman milli felaket olurdu" diyen Hükümet ve Başvekil şimdi masum halk topluluklarına hedef gözetmeksizin zabıtanın… ateş etmesini isteyecek kadar ileri gitmektedir. Bütün bu tedhiş ve baskı tedbirleri zaafını ve aczini hisseden bir iktidarın zorla işbaşında kalmak gayretlerinden başka bir şey değildir. Demokrat Parti kendini iktidara getiren yolları iktidardan düşmemek için kapamak istemektedir. Bu şartlar içinde seçimlerin bir zevahiri koruma oyunundan başka bir mana taşıyamayacağı da açık bir hakikattir. Bunu ifade etmekle biz tarih ve millet önünde vazifemizi yaptığımıza inanıyoruz. İktidar ve Hükümeti tarih ve millet önünde mesuliyetini bir parça hafifletmek istiyorsa kurduğu rejimin adını artık açıkça ifade etmelidir…" demiştir.[217] Osman Bölükbaşı'nın konuşmasında hakaret varan sözler bulunduğu için bu sözler zabıtlardan çıkarılmıştır.[218] Osman Bölükbaşı bu sözleri muhalefete sert eleştirilerde bulunmuş ve tasarının amacının Demokrat Parti'yi iktidarda tutmaya yönelik bir girişim olarak ifade etmiştir.

İktidarı şiddetle itham eden İsmet İnönü'nün verdiği önergenin reddedilmesinden sonra bütün muhalefet partileri o gün Meclis'i terk ettiler[219] ve ara seçimlerin geri bırakılması meselesinin görüşüldüğü 11 Temmuz 1956 tarihine kadar Meclis'e bir daha gelmediler.[220] Muhalefet partileriyle beraber basın locasında oturan bazı gazetecilerde Meclis'i terk etmiştir.[221] Fakat ne yapılırsa yapılsın Menderes bildiği yoldan dönmemiş ve muhalefetin Meclis'i boykotu da etkisiz kalmıştır.[222] Muhalefet'in Meclis'i terk etmesi Demokrat Parti'nin işini zorlaştırmaktan çok muhalefet partilerini zor durumda bıraktı. Metin Toker bu durumu "İktidarı açmaza alacağız diye muhalefetin kendisi açmaza düştü." şeklinde özetlemiştir.[223]

---

[217] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 529
[218] **Cumhuriyet** 27 Haziran 1956
[219] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 528 ve **Ulus** 28 Haziran 1956
[220] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 303
[221] **Zafer** 28 Haziran 1956
[222] Cem Eroğul, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi, Ankara,1990, s. 122
[223] Metin Toker, *İsmet Paşa İle 10 Yıl*, s. 165

Muhalefetin bu sert eleştirilerine Başbakan Adnan Menderes şu şekilde cevap vermiştir: "Bu kanunu sevk edenler derin bir vicdan huzuru içindedirler. Ve kendilerini suçlu olmak töhmeti altında görmüyorlar. Aksine olarak içtimai ve siyasi hadiselerin zaruret haline getirdiği tedbirlerin yerine getirilmesi yolunda bulunduklarının şuuru içinde huzur duymaktadırlar… Gerek yapılan toplantıların adedi gerek bu toplantılarda konuşulanlar ve yapılan tahrikler dünyanın en ileri demokrasilerinden her hangi birinde yapıldığına işaret edilmek suretiyle bize misalini göstermeye imkân olmayan kesafettedir. Dünyanın hangi memleketinde her hafta başı toplantılar tertip olunur, ağza alınmayacak sözler söylenir, tahriklere girişilir ve hükümet değiştirmek değil, seçim yapılmadan iktidarın değişmesini istihdaf eden türlü metotlar tatbik edilmek suretiyle siyasi mücadele girişilir?"[224] diyerek kanunun çıkarılma gerekçesini ortaya koyduktan sonra "Memlekette nizam ve mesuliyet fikrini ortadan kalkmış olduğunu, burada biraz evvel cereyan etmiş diğer bir hadise ile de ispat etmek mümkündür. Muhalefet, burada bir vaz'ı sahne yaptı, evvelden düşünülmüş, tertip edilmiş nutuklarla hareketleri telif ederek salonu terk ederken, sâmiin locasında hareketsiz bulunmak mecburiyetinde olan birtakım muhalefet gazetecilerinin onlarla beraber ayağa kalkıp gitmesi, bu memlekette nizam fikrinin ne dereceye kadın ortadan kalkmış olduğunu açıkça göstermektedir. Buracıkta milli iradenin tecelligahı olan bu mukaddes çatının altında, milli iradenin bizzat mümessili olan Büyük Millet Meclisi karşısında, Büyük Millet Meclisi'nin azaları karşısında nümayiş yapacak kadar cüretlerini ileri götürülmüş olduğunu ifade edersek tedbir almak zamanının, hatta geçmiş olduğu bile anlaşılır."[225] diyerek muhalefete ve muhalif basına sert eleştirilerde bulunmuştur.

Adnan Menderes: "Dünkü hürriyet nizamı değil mesuliyetsizlik nizamına karşı dahi bu bühtanları yapmakta bir an tereddüt etmediler. Kime beğendireceğiz kendimizi? Bu hareketleriyle kimi tesir altında bırakmak istiyorlar. Bütün bunlar frenklerin, pour le galeri, dedikleri muhteris politikacılara, türlü tahriklere gıda temin etmek maksadıyla yapılmış olan bir vaz'ı sahne tertibinde başka bir şey değildir. Bunlar bize asla tesir edecek değildir. Reva mıdır ki, dünün mutlak hâkimi, dünün diktatörü, dünün milli şefi hürriyeti bu derecelerde suiistimal ile memleketin başına envaı felâketlerin gelebileceği bir hal içine memleketi soksun."[226] diyerek muhalefete ve özellikle İsmet İnönü'ye sert eleştirilerde bulunmuştur. İktidar muhalefetin sert tutumuna karşılık daha da sert bir şekilde karşılık vereceğini açıkça

[224] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 550
[225] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 553
[226] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 553–554

belirtmiştir. Böylelikle iktidar muhalefeti dolaylı yoldan kendi politikalarını desteklemelerini istemiştir. Ancak muhalefetin bu mesaja karşılığı sert olmuştur.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası iktidara mensup milletvekillerinden oylamaya katılan 283 üyenin, 281 olumlu oyu ile kabul edilirken; oylama sırasında, 2 ret oyu kullanılmış ve 243 milletvekili oylamada bulunmamıştır.[227] 27 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın getirdiği hükümleri şöyleydi: "Siyasi partilerce veya siyasi propaganda kastiyle hakiki veya hükmi şahıslar tarafından tertip edilecek toplantılar ve gösteri yürüyüşleri ancak, muhtelif seçimler dolayısıyla Milletvekilleri Seçimi Kanununa göre muayyen olan seçim propaganda devresi zarfında ve mezkûr kanun hükümleri dairesinde yapılır. Hükmi şahıslar kendi mensupları arasında hususi kanun ve nizamnamelerindeki esaslara uygun olarak kapalı yerde içtima akdedebilirler (Madde: 2). İkinci maddede tasrih edilen haller haricinde açık veya kapalı yer toplantıları veya gösteri yürüyüşü yapabilmek için toplantı yahut yürüyüşten en az 48 saat önce o yerin en büyük mülkiye amirine, siyasi ve medeni haklarını kullanma salahiyetini haiz ve bu yerde daimi ikametgâhı bulunan üç kişilik bir tertip heyeti tarafından beyanname verilmesi" gerekmektedir(Madde: 3). Gösteri yürüyüşünde nutuk söylenemez, umumi konuşma ve propaganda yapılamaz, ancak yürüyüşünün mevzuu ve maksadı dövizlerle ifade edilebilir(Madde: 5). Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinde mahalli Cumhuriyet müddeiumumîleri veya muavinleri de hazır bulunabilir (Madde: 8). Mahallin en büyük mülkiye amiri, lüzumu halinde, İl İdaresi Kanununa tevfikan askeri birlikleri muntazır kuvvet olarak harekete müheyya kılmaya salahiyetlidir (Madde: 9). Açık veya kapalı yer toplantısının yapıldığı yerler, toplantının devamı müddetince, umuma açık yerlerden sayılır. Kapalı yer toplantıları saat 8'den 24'e, açık yerlerde yapılan toplantı veya gösteri yürüyüşleri de güneşin doğuşundan batışına kadar devam edebilir (Madde: 10). Kanunsuz toplantı veya yürüyüş sayılan hallerin vukuunda veya umumi sükûn ve nizamının bozulması halinde Hükümet Komiseri yahut mahallinen büyük mülkiye amirinin tayin edeceği memur, o mahalle gelerek topluluğa, kanuna riayetle dağılmalarını ve dağılmazlarsa zorla dağıtılacaklarını ve gerekirse silah kullanılacağını ihtar eder. İhtara rağmen topluluk dağılmazsa evvela mevcut imkân ve vasıtaları kullanarak dağıtmaya çalışır. Muvaffak olunamadığı takdirde havaya üç el silah attırır. Yine dağılmazlarsa hedef gözetmeksizin silah istimal ettirilmek suretiyle topluluğu dağıtır (Madde: 13). İkinci madde hükmüne muhalif olarak açık veya kapalı yer toplantısı tertip edenlerle böyle bir toplantıya iştirak eyleyenler… toplantı dağıtılmakla beraber bir

[227] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 555

seneden üç seneye kadar hapis ve 1000 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla" cezalandırılır (Madde: 14).[228] Bu yasanın kabulü ile, 1325 (1909) sayılı" İçtimâat-ı Umûmiye Kanunu" ile "1328 (1912) tarihli "Tecemmüat Kanunu" yürürlükten kaldırılmış oluyordu.[229]

Hükümet'in Haziran ayı içerisinde çıkardığı iki önemli kanun, Basın Kanunu ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, muhalefet partilerini ister istemez birbirine yaklaştırdı. Demokrat Parti çıkardığı kanunlarla muhalefet partileri arasındaki işbirliği sürecini hızlandırmıştır. Muhalefet partilerinin Demokrat Parti'ye karşı yaptıkları eleştiriler hep aynı noktalarda toplanıyordu; muhalefetin baskı altına alınmaya çalışıldığını, Basın Kanunu ile vatandaşın haber alma hakkının engellendiğini ve bu yasa ile muhalefetin basın yoluyla vatandaşı bilgilendirme yolunun tıkanmaya çalışıldığını, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile muhalefetin büyük bir baskı altına alındığı ve muhalefetin memleket sorunlarını vatandaşlara anlattığı toplantı ve gösterilerin bu düzenleme ile büyük oranda yasaklandığı dile getirilmiştir. Muhalefet iktidarın çıkardığı bu yasalarla yeni bir rejim kurma peşinde olduğunu iddia etmiş ve kurulmaya çalışılan rejimin uzun süreli olamayacağı dile getirilmiştir. Muhalefet kurulamaya çalıştığını iddia ettiği yeni rejime karşı bir bütün olarak hareket etme ihtiyacı hissetmiş ve işbirliği çalışmalarına başlamıştır. Ancak Demokrat Parti'ye karşı olan muhalefet partileri içinde de işbirliği konusunda ciddi tereddütler vardı.

1956 yılının Temmuz ayının başlarında muhalefet partileri arasında iktidara karşı takınılacak tavır hakkında görüşmeler yapılmıştır. 2 Temmuz 1956'da Cumhuriyet gazetesi sağlam bir kaynağa dayandırdığını belirttiği habere göre Türkiye Köylü Partisi'nin "Büyük Millet Meclis'inde milletvekili bulunmamakla beraber, muhalefet partileri bloğuna iştirake ve rejime müteallik meselelerde beraberce hareket etmeğe karar verdiğini, böylece Türkiye'de mevcut bütün muhalefet partileri, rejim meselelerinde iktidara karşı birleştiklerini" yazdı.[230] Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray muhalefet partilerinin işbirliği konusunda: "Muhalefet partileri, işbirliği mevzuunda hayli gecikmiş bulunmaktadırlar. Partimiz daha önce iki defa muhalefet partilerini işbirliğine davet etmiş, fakat ikisinde cevap alamamıştır… Yapılmakta olduğunu öğrendiğimiz temaslar, Meclis'ten çekilmiş bulunan mebuslara ait görülmektedir. Bizim Meclis'te temsilcimiz bulunmadığına göre; meselenin bu safhasına dâhil değiliz. Partilerin işbirliği ancak bundan sonra bahsedilebilir. Bunun içinde,

[228] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, C. XII, İçtima 1, 28 Haziran 1956, s. 531–545
[229] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 289
[230] **Cumhuriyet** 2 Temmuz 1956

Meclis'ten çekilen parti gruplarının umumi efkâra yapacakları deklârasyonu beklemek icap eder. Bugün ağır mesuliyet yükü altında bulunan, bu arkadaşlardır."[231]

Muhalefet partileri arasındaki görüşmelerde gazetecilerin C.M.P. lideri Osman Bölükbaşı gazetecilerin: "Partiniz Meclis grubunun diğer muhalefet partileri Meclis grupları ile müşterek bir beyanname neşrine karar vermesi, evvelce muhalefet partileri arasındaki işbirliği mevzuunda partinizce alınan kararda herhangi bir değişiklik manası taşıyor mu? şeklindeki soruya, şu şekilde cevap vermiştir: "Muhalif partileri arasında, seçimlerde işbirliği yapılması mevzuunda partimiz gene idare kurulunun herhangi bir karar almağa salâhiyetli bulunmadığı yolunda, 6 Mayıs 1956 tarihli tebliğimizde ifade edilen görüş ve kararda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır."[232] Demokrat Parti muhalefet partileri arasıdaki görüşmeleri garip ve gülünç buluyordu. 7 Temmuz 1956'da Zafer gazetesinde "Takma Kanat" adıyla yayınlanan başmakalede muhalefet partileri arasındaki görüşmeler sert bir üslupla eleştirilmiştir. Makalede: "C.H.P. lideri eski bir kumandana alışkanlığı ile muhalefet cephesini tahakkümü altına almak ve memlekette bir der muhalefet partileri değişmez genel başkanlığı tesis etmek hevesinde… Bizim muhalefet partileri bir türlü normal siyasal mücadele metotları içinde faaliyette bulunma istidadını gösterememişlerdir. Her hadiseye sekiz sütun manşet çeken gürültücü bulvar gazeteleri gibi en ehemmiyetsiz düşünce ve hareketlerini dev aynalarından aksettirmek… hususiyetleri haline gelmiştir."[233] denilerek muhalefetin yapmaya çalıştıklarının akıl karı olmadığı ortaya konulmuş ve muhalefetin muhalefet görevi yerine sürekli gereksiz işlerle uğraştığı ve bu işleri de çok mühimmiş gibi göstermeye çalıştığını ifade edilmiştir. Zafer muhalefet partileri arasında kurulmaya çalışan işbirliğini "Muhalif partiler birbiriyle körebe oyununa çıktılar"[234] başlığı ile yayınladığı haberle eleştirmiştir.

C.H.P., C.M.P. ve Hür. P. Meclis Grupları 8 Temmuz 1956'da müşterek bir tebliğ yayınladılar. Tebliğde iktidar partisinin demokratik rejimi ilgilendiren tutumu ve son kanunlar muvacehesinde siyasi durumu gözden geçirdiklerini, muhalefet partilerinin karşı karşıya geldikleri zorlukları, Üniversite Muhtariyeti, Hâkim Teminatı, Memur Güvencesi, Basının Tenkid ve Murakabe Hakları gibi meseleler ele alınmıştır.[235] Tebliğde ayrıca milletvekillerini Anayasa ile sağlanan haklarının sıkça ihlal edilmiş olduğu belirtilmiş. Üç muhalefet partisi, yeni bir seçime kadar mevcudiyetlerinin bile muhafazaya müsaade edilmeyeceği konusundaki

[231] **Cumhuriyet** 5 Temmuz 1956
[232] **Cumhuriyet** 8 Temmuz 1956
[233] **Zafer** 7 Temmuz 1956
[234] **Zafer** 7 Temmuz 1956
[235] **Ulus** 9 Temmuz 1956

şüphelerini de tebliğde belirtmektedir:[236] "Bugün memleketimiz en mühim meselesinin Türkiye'de teminatlı bir demokratik rejim kurulması meselesi olduğunu, Türk Milletinin bu layık olgunlukta bulunduğuna sonsuz inançlarından aldıkları kuvvette imkânlarının son haddine kadar demokratik rejimi kurtarma devam azminde olduklarını umumi efkâra ilana her üç grup müştereken karar vermişlerdir."[237] Demokrat Parti'nin yayın organı Zafer gazetesi muhalefet partilerinin yayınladığı tebliği dağın fare doğurmasına benzetmiş ve "dün yayınlanan tebliğde, ne muhalefetin işbirliğine dair bir kelime, ne de Meclis'ten çekilme hadisesine ve Meclis'e dönülüp dönülmeyeceğine ait bir kelime mevcuttu. İşte bu günlerden beri devam eden toplantıların nasıl bir anlaşmazlık ve fiyasko ile sona erdiğini göstermeğe kâfidir."[238] yorumunu yapmış ve İsmet İnönü'nün bütün muhalif partileri kendi emri altında toplama gayretinin boşa çıktığı dile getirilmiştir.[239]

İktidarla muhalefet arasındaki çok şiddetli çatışmalardan biri de 11 Temmuz 1956 günü ara seçimlerin geri bırakılması münasebetiyle cereyan etti.[240] D.P. Grubu ara seçimlerin ileri bir tarihe ertelemek için önerge vermiş[241] ancak muhalefet buna sert tepki göstererek ara seçimin yapılması gerektiği görüşünü savunmuştur.[242] Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasa Tasarısı Meclis'te görüşülürken Meclis'i toplu bir şekilde terk eden muhalefet partileri D.P.'nin ara seçimlerle ilgili verdiği önerge üzerine 11 Temmuz 1956'da Meclis'e dönmüşlerdir.[243] Bunun üzerine Başbakan Adnan Menderes muhalefet için: "Meclis'i terk ettikleri zaman bir daha gelmeyecekleri zannettik. Bu takdirde de ara seçimi yapacaktık. Hâlbuki tıpış tıpış döndüler. Buna hem sevindik hem de müteessir olduk." demiştir. Muhalefet Menderes'in bu sözlerine şiddetle tepki göstermiştir. Osman Bölükbaşı'nın Menderes'e hitaben "Sende çekildin" demesi üzerine, Menderes bu söze "Bizim Meclis'ten çıkışımız sizinkine benzemez. O zamanki Başbakan bir konuşmasında Grubumuza hakaret etti. Bizde birdenbire "spontane" olarak Meclis'i terk ettik." demiştir. Menderes'in 1947'de Meclis'ten çıkışlarını cevaplandıran Hür. P. Grup sözcüsü Fethi Çelikbaş: "O zamanın Başbakanı psikopat dedi diye çıkmışlardır. Kendileri bize koskoca bir gruba çete dedi ama biz çıkmadık. Ne zaman Meclis'ten çıktık vatandaşın Anayasa ile müemmen olması gereken hakları çiğnendiği zaman Meclis'i terk ettik."[244] diyerek tepki göstermiştir. C.M.P. Genel Başkanı

[236] **Cumhuriyet** 9 Temmuz 1956
[237] **Ulus** 9 Temmuz 1956
[238] **Zafer** 9 Temmuz 1956
[239] **Zafer** 10 Temmuz 1956
[240] Salim Burçak, *a.g.e.*,, s. 303
[241] **Ulus** 12 Temmuz 1956
[242] Salim Burçak, *a.g.e.*,, s. 303
[243] **Cumhuriyet** 12 Temmuz 1956
[244] **Cumhuriyet** 12 Temmuz 1956

Osman Bölükbaşı: "Sayın Başbakan bir hakaret karşısında Meclis'in terk edilmesini tabii buluyor da, bir milletlin en mukaddes haklarının bir ekseriyetin istediği şekilde çıkardığı kanunlarla çiğnenmesi halinde ekalliyette bulunanların hassasiyetini çok görüyor… Meclis'e tıpış tıpış gelme meselesine gelince T.B.M.M. Türk milletinin malıdır. İktidarda bulunan bir partinin babasının evi değildir. Çıkmamız girmemiz bize bırakılmıştır. Millet haklarını çiğneyen kanun tasarılarının müzakeresinde şahit mevkiinde bulunmamak, milleti ikaz etmek, vahim gidişimizi ona anlatmak için tarafımızdan hizmet telakki edilmiş, Meclis'ten çıkılmıştır."[245] sözleriyle tepki göstermiş ve yaptıklarının haklı gerekçelerini anlatmıştır. İsmet İnönü Başbakan'ın sözlerine "Başbakan görüyor ki, tıpış tıpış gelmemişiz. Vazife yapmak için gelmişiz. Başbaka'na kalırsa bir defa gittikten sonra muhalefette kurtulmak için daha tasavvur ettiği marifetler var. Ama bunları bizde görüyoruz."[246] diyerek karşılık vermiş ve Başbakan'ı ağır bir şekilde itham etmiştir. 13 Temmuz 1956'da Zafer gazetesinde "Gel-Git" başlığı yayınlan başmakalede Osman Bölükbaşı'nın sözlerine atıfta bulunularak cevap verilmiştir: "Meclis elbette Başvekilin evi değildir. Oraya girip çıkmak için kimseden müsaade istihsaline ihtiyaç yoktur. Böyle olmakla beraber orası sayın muhaliflerin de evi değildir. Bu sebeple oraya keyiflerine göre değil adabına göre girip çıkmak mecburiyetindedirler."[247]

Muhalefet ara seçimler konusunda çetin bir mücadele vermiş ve parti sözcüleri teklifi şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü iki defa kürsüye gelmiş[248] ve iktidara karşı çok ağır eleştiriler bulunmuştur. O derecedeki Meclis Başkan Vekili İhsan Baç, İnönü'nün sözünü yarıda keserek kürsüden indirmek zorunda kalmıştır.[249] İsmet İnönü: "Ara seçimlerin 1956 senesinde yapılmasını teklif eden bir takrir Anayasa'ya aykırıdır. Bu takririn iktidar partisini birinci derecede temsil edenler tarafından teklif olunmasının Anayasa'ya riayet kayıtları bakımından hususi bir ehemmiyet vardır. Anayasa'nın 29'uncu maddesi derki "Mebusluk sıfatı zail olan veya sakıt olan veyahut vefat eden mebusun yerine bir diğeri intihap olunur." D.P. Grubu'nun evvelce ilan olunan kararına göre yazılmış olan bu takrir eksilmiş mebusun yerine intihap yapılmasını söylüyor. Teklif kabul olunursa Anayasa hükmü açıktan açığa ihlal olunacaktır."[250] demiş ve sözlerine devamla "Aklı başında bir tek adam Anayasa'nın "boşalan mebusluğa yenisi seçilir" hükmünü senelerce "seçilmez" tarzında hiçbir şekilde anlayamaz. İktidar ricali bunu

[245] **Cumhuriyet** 12 Temmuz 1956
[246] **Cumhuriyet** 12 Temmuz 1956
[247] **Zafer** 13 Temmuz 1956
[248] **Ulus** 12 Temmuz 1956
[249] Salim Burçak, *a.g.e.*,, s. 303
[250] **Ulus** 12 Temmuz 1956

neşretsinler öğrenelim. Meselenin tereddüt edilecek yeri yoktur. Teklif, içinde bulunduğumuz idarenin vahim ve bariz vasfını gösteriyor. Anayasa dışı idarenin yeni, apaçık ve kesin bir delilidir. İktidar her türlü kayıtları silkerek Anayasa dışında ısrar etmektedir. Bir memleketin Anayasa dışında idare edilmesi vahim bir gidiştir. İnsan haklarından vatandaşı mahrum ettiğini derin teessürle söylediğimiz iktidarın Anayasa içine avdet etmesini isteriz ve başlangıç olarak Anayasa tanımayan bu takririn reddolunmasını bekleriz." demiştir.[251]

C.M.P. Grubu adına söz alan Ahmet Bilgin de bu takririn Anayasa'ya aykırı olduğunu ve çıkarılan kanunları milletin tasvip edip etmediğini görmek için ara seçim yapılması gerektiğini belirtmiştir. Meclis Başkanı Ahmet Bilgin'in bu sözlerine karşılık "kanun Anayasa'ya aykırı olmaz" cevap vermiştir. C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise yaptığı konuşmada Meclis Başkanı'nın bu sözünü hatırlatarak dünya memleketlerinde kanunların Anayasa'ya aykırı olup olmadığını inceleyen Anayasa mahkemeleri kurduklarını belirtti: "Orada demokrasi, ekseriyetin istediği her şeyi yapabileceği mânasına anlaşılmadığı için ekalliyetin haklarını ekseriyetin tecavüzüne karşı korumak için bu müesseseleri ihdas etmek zaruriyeti hissedilmiştir." demiştir.[252] Üç muhalif partinin ara seçimlerin yapılması yolunda verdikleri mücadele başarılı olamamıştır. 1956 yılının ara seçimlerinin yapılmaması Demokrat Parti mebuslarının oyları kararlaştırıldı.[253]

15 Temmuz 1956 C.M.P.'nin Yenimahalle İlçe Kongresi'nde konuşan C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller, iktidarın tutumunu eleştirmiş ve muhalefet partilerinin işbirliği yapmasını isteyerek şunları söylemiştir: "C.M.P. müktakbel seçimlerde tek partiye ve onun nizamına dayanan bir devlet yerine demokratik müesseselerini kurmuş, onları güvenilir teminata bağlamış, modern ve Avrupai demokratik cumhuriyetin kurulmasının ilk şartı olarak çok partili parlamentoya taraftardır. Öyle bir parlamento ki devleti bir parti idare etmesin. Bir parti ekseriyeti yerine birkaç parti hükümeti teessüs etsin. Bu da muhalefet partilerin müsavi şartlarla seçimlere müşterek liste ile girmeleri takdirinde mümkün olur. Bunun içinde yürürlükte olan milletvekilleri seçim kanunun bu esasa göre değiştirilmesi ve muhalefet partilerinin tek başına iktidara geçmek hülyasından vazgeçerek müştereken mücadele etmeleriyle tahakkuk edebilir." Boyacıgiller sözlerine devamla "demokratik cumhuriyetin payidar olabilmesi, birbirine tahammül eden, birbirine düşman nazarı ile bakmayan birbirini seven, eşit şartlarla çalışan siyasi partilerle mümkündür. D.P. çok elverişli şartlar ve iklim içinde doğdu. Hürriyet ve demokrasi için mücadele etti. Milletin güveni ile iktidara geldi.

[251] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 303
[252] **Cumhuriyet** 12 Temmuz 1956
[253] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 122

Fakat 1950'den beri muhalefet partilerinin mücadelesine tahammül edemez oldu. Siyasi hürriyetlerimizi tahdid etmeye, siyasi faaliyetlerimiz daraltmaya, kısmaya çalıştı ve çalışmaktadır. Bütün bunlara rağmen biz, kanunların bize verdiği kırıntı halindeki hak ve hürriyetlerden faydalanarak netice almaya ve D.P.'yi seçimde mağlup etmeye çalışacağız. Bunda da mutlaka muvaffak olacağız."[254] diyerek Demokrat Parti'yi eleştirmiş ve ellerindeki tüm imkanları kullanarak iktidarı değiştireceklerini söylemiştir.

Muhalefet partilerinin işbirliği yapması konusunda C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller tarafından verilen beyanat, ertesi gün, Genel Sekreter Yardımcısı Ahmet Bilgin'in bu beyanatın sadece Boyacıgiller'in şahsi fikri olduğu ve C.M.P.'yi ilzam etmeyeceği şeklindeki beyanatı ile tavzih edilmiştir.[255] Bu beyanat üzerine Abdurrahman Boyacıgiller yeni bir beyanname yayınlamıştır. Hiçbir partinin seçimi tek başaramayacağını ifade eden Boyacıgiller 1954 seçimlerinden evvel C.M.P. ile C.H.P. arasında, Kasım Gülek'in evinde görüşmeler olduğunu, C.H.P. adına Kasım Gülek ile Nihat Erim, C.M.P. adına da Sadık Aldoğan, Fuad Arna ve kendisinin yapılan görüşmelere katıldığını, C.H.P. heyetinin önce 30, sonra da 100 milletvekilliği teklif ettiklerini, C.M.P. heyetinin teminatlı bir demokrasi kurmak için birleşmek istenildiği ve pazarlık için gelinmediğini ifade ettiğini söylemiştir. Seçimlere müsavi şartlar içinde girilmiş olsaydı bugünkü durumun meydana gelmeyeceğini ifade eden Boyacıgiller, C.H.P.'nin 1954 seçimlerinde elindeki milletvekillerinden yarısı kaybettiğini açıklamıştır. C.H.P.'nin hâlâ hayal içinde olduğunu dile getiren Boyacıgiller, C.H.P.'nin bu görüşüne devam etmesi durumunda gelecek seçimlerde, daha büyük bir darbeye maruz kalacağını beyan etmiştir. Seçim Kanunu'na rağmen, seçimlerde işbirliği yapmalarının mümkün olduğunu söyleyen Boyacıgiller, C.H.P.'nin olağanüstü bir kurultay yapıp, tekliflerini olumlu bir karara bağlarlarsa, kendilerinin de Ekim 1956'da yapılacak olan büyük kongrelerinde işbirliği konusunu bir karara bağlamaya çalışacaklarını belirttikten sonra " Muhalefetin rejim meselelerindeki beraberliği seçimde işbirliğine yol açar. Bugünkü duruma göre, işbirliğinin manası zarîdir. Halk Partisi'nin bir taktiğidir. Onu iktidara getirici bir parti manevrasıdır. İşte bundan dolayıdır ki ben, şimdi C.H.P.'nin idarecilerini, liderlerini halk efkârının huzurunda teklifimi red veya kabule davet ediyorum. Cevap verilmez, verilmemekte devam edilirse, bundan çıkacak mana, Halk Partisi'nin rejim, memleket ve millet davasında samimi olmadığı olacaktır. Buna karşılık C.M.P. ile Hürriyet Partisi ve Köylü Partisi durumunu tezekkür edecek ve mücadelesine yeni

[254] **Ulus** 16 Temmuz 1956
[255] **Cumhuriyet** 19 Temmuz 1956

bir istikamet verecektir." demiştir.[256] C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller C.H.P.'nin işbirliği konusunda takındığı tavrı eleştirmiş ve C.H.P.'yi rejim meselelerini bahane ederek iktidara gelmekle suçlamıştır. Boyacıgiller'in C.H.P.'ye yönelik bu suçlamalarına benzer suçlamalar Zafer gazetesinden gelmiştir. Zafer'de 29 Temmuz 1956'da "İş Birliği" başlığı ile yayınlanan başmakalede C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller son beyanatına atıfta bulunarak: "Bu ifşaatın bize öğrettiği şey muhalefet partiler arasındaki işbirliği teşebbüsünü öteden beri C.H.P.'den geldiği ve bunun C.H.P.'yi dolambaçlı yollardan iktidara getirecek bir çare olarak düşünüldüğüdür." denilmiştir.[257] Muhalefet partileri arasında rejim meseleleri konusunda tam bir birliktelik yoktu. Bazı muhalefet parti mensupları C.H.P.'nin rejimin tehlikede olduğunu ileri sürerek tekrar iktidara gelmeğe çalıştığını iddia etmiş ve C.H.P.'nin samimiyetinden duydukları şüpheyi dile getirmişlerdir.

Ara seçimlerin ertelenmesi muhalefet partileri arasında işbirliği çalışmalarını hızlandırmış ve partiler arasındaki karşılıklı görüşmeler devam etmiştir. 17 Temmuz 1956'da C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Hürriyet Partisi İstanbul il merkezini ziyaret etmiştir. Kasım Gülek burada yaptığı konuşmada: "Son zamanların en iyi hadisesi, beraber görüşelim, bir araya gelelim dememiz olmuştur. Bu, yalnız muhalefet için değil, Türkiye içinde hayırlı, iyi bir adımdır. İyi başladı, iyi devam eder ve meseleleri inşallah beraber halledeceğiz." demiştir. Enver Adakan bu fikre şu şekilde cevap vermiştir: "İşbirliğinin yürüyebilmesi için, üç partinin karşılıklı tolerans, anlayış göstermesi şarttır." Gülek bu anlayışın mevcut olduğunu anlatarak: "Millet de bunu istiyor, bekleneni yapmazsak, halka karşı küçük düşeriz demiştir." Salahaddin Tandal meselenin parti meselesi olmayıp memleket meselesi olduğunu anlatarak D.P.'nin de bu anlaşmaya katılmasının arzu edildiğini söylemiştir. Enver Adakan bunun imkânsız olduğunu, fakat böyle bir birlik kurulduğu takdirde iyi bir akis yaratılacağını söyleyerek demiştir ki: "İşte o zaman bu memleketin görünmeğe başlayan güzel kaderi inkişaf eder ve vatandaşı tam huzura kavuşturur." Kasım Gülek rejimi yerleştirmek için milli bir cephe kurulması gerektiği fikrinde bulunmuştur.[258]

Muhalefet partileri 8 Temmuz 1956'da yayınladıkları müşterek tebliğ ile ilgili basında bazı gerçekdışı haberler ve yorumlar yapılması nedeniyle 18 Temmuz 1956'da bir açıklama

[256] **Cumhuriyet** 19 Temmuz 1956
[257] **Zafer** 25 Temmuz 1956
[258] **Cumhuriyet** 18 Temmuz 1956

yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Muhalefet partilerinin, yanlış yorumlara yol açmaması için açıklama yaptıkları hususlar şunlardır:[259]

1. Rejime karşı girişilen hareketlerin önlenmesi ve memleketimizde tam ve kâmil bir demokrasi düzeni kurulması için muhalefet partilerinin meclis grupları, Meclis içinde ve dışında beraber hareket etmek konusunda herhangi bir tereddüde düşmemişlerdir.
2. Müzakerelere şu veya bu zevatın iştirak etmiş olmasının protokol mülâhazaları ile uzaktan veya yakından hiçbir alâkası mevcut değildir. Muhalefet partilerinin rejimin selâmeti gibi ulvî bir davaya şahsi prestij meselelerinden ve parti mülâhazalarından çok üstün tuttuklarına şüphe yoktur.
3. Bazan parti mümessillerinin kendi salâhiyeti organlarının kararlarını beklemeleri, takdir buyurulacağı gibi, üç ayrı şahsiyeti ve ayrı organları bulunan muhalefet partilerinin demokratik bünyelerinin icabı olmaktan başka bir mana taşımamaktadır.
4. Üç muhalefet partisi müzakereleri tam ve müsavilik içinde yürütmüşler ve kararları da aynı esaslar içinde almışlardır. Kararlar, her üç partinin görüş birliği ve beraberliği ile alınmış olduğundan, ikili toplantıların mevzuu bahis olamayacağı aşikârdır.

Muhalefet partileri arasındaki yakınlaşma parti ileri gelenlerinin müşterek geziler yapmayı planlamalarıyla[260] daha artmıştır. Hürriyet Partisi Genel Sekreteri Dr. İbrahim Öktem ve Hürriyet Partisi Kocaeli Mebusu Turan Güneş'in ortak kanaatlerine göre, Türk köylüsü, muhalif partilerin işbirliği hadiselerini benimsemiştir.[261] Fethi Çelikbaş: "Vatandaşlar 1956 yılının siyaset adamlarını bir bir demokrasi misakı etrafında toplanmalarını istemekte, diğer dertlerin bu misakın tahakkukundan sonra halledileceği kanaatini beslemektedirler."[262] açıklamasını yapmıştır. 28 Temmuz 1956'da C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Karadeniz gezisine çıkmadan önce düzenlediği basın toplantısında şunları söylemiştir: "Geçen seneden beri iç ve dış politikada çok mühim hadiseler oldu. Bilhassa yeni bir takım kanunlar çıktı. Biz kanunlara riayetkârız. Vazife yılmadan devam edeceğiz. Yeni kanunlar karşısında birçok konularda susmak zorundayız ve susmak zorundasınız. Bugün manalı bir sükût içindeyiz. Muhalefet partilerinin anlayış içinde beraber çalışmaları, hayırlı bir hadisedir. Bugün Türkiye'de politika her vatandaşı ilgilendiren bir mevzudur… Bütün vatandaşları memleket meselelerine ve muhalefetin uğrunda mücadele ettiği ciddi vatan davalarında ilgiye davet ediyoruz. İnşallah bu seyahatimiz, geçen sene ki gibi inkıtaa

[259] **Cumhuriyet** 19 Temmuz 1956
[260] **Cumhuriyet** 24 Temmuz 1956
[261] **Cumhuriyet** 24 Temmuz 1956
[262] **Cumhuriyet** 29 Temmuz 1956

uğramaz."[263] Muhalefet partileri arasındaki işbirliği çabalarının vatandaşlar tarafından memnunlukla karşılandığını, sadece muhalefet partilerinin değil vatandaşlarında rejim meselelerinde muhalefete destek vermesini isteyen Kasım Gülek, yeni çıkan kanunlar nedeniyle Karadeniz'e yapacağı gezinin engellenmesinden endişelendiğini belirtmiştir.

Kasım Gülek'in Karadeniz gezisine başladığı ilk günlerde 29 Temmuz 1956'da Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem gazetecilerin işbirliği konusundaki sorularına şu şekilde cevap vermiştir: "Siyasi ufkumuzda bugün doğmuş olan muhalefet cephesi, vatandaşın gün geçtikçe etrafında toplanmakta bulunduğu en ümitli bir hareket sayılmaktadır. Bugün vatandaşların parolası, iktidar partisine karşı, bu partinin dışında kalan, sair vatandaşların tek cephe halinde toplanmasıdır. Demokrasi rejiminin tahakkuku ve buna bağlı bulunan diğer bütün milli meselelerimizin vatandaşın arzu ve ihtiyacına en uygun şekilde halline imkân verecek tek çıkar yol budur. Vatandaş hareketi desteklemekte ve istikbaldeki mes'ud günlerin garantisini bu yolda görmektedir."[264] Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem partiler arasında işbirliğinin önemine temas etmiş ve toplumu D.P. taraftarları ve karşıtları olmak üzere iki şekilde algıladığını ortaya koymuştur. İbrahim Öktem'in bu yaklaşımı daha sonra muhalefette yaygın bir kanı haline gelecek ve buda toplumun cepheleşmesinin nedenlerinden birini oluşturacaktır.

Kasım Gülek'in Karadeniz gezisinin üçüncü gününde C.H.P.'liler tarafından beklenen hadiseler yaşanmaya başladı. Ordu, Giresun ve Trabzon'da Cumhuriyet Halk Partililerin siyasi toplantı ve kongre yapılmasına izin verilmemiştir. Ordu'dan Giresun'a gelen Kasım Gülek burada sıkı güvenlik önlemleri ile karşılaşmıştır. C.H.P. Genel Sekreteri Gülek Giresun'da yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Bizden korkuyorlar. Geceleri uykuları kaçıyor ve milletin gönlüne polis ile jandarma korkusuyla girmek istiyorlar. Bugün başımıza gelen hadiseler yarın diğer muhalefet partilerinin başına gelebilir. Bunu önlemenin çaresi birlikte çalışmaktır ve bu çalışma büyük bir anlayış havası içinde üç ana muhalefet partisi arasında devam etmektedir. Bunu size memnunlukla ifade ediyorum.[265] Karadeniz yurt gezisi sırasında C.H.P.'liler karşılaştıkları durumdan şikâyetçi olmuşlar ve iktidarın tavrını eleştirmişlerdir. Kasım Gülek'e refakat eden C.H.P. milletvekilleri İçişleri Bakanlığı'na telgraf çekerek kanuni toplantıların kanun dışı baskı ve müdahalelerin önlenmesi istemişlerdir. Kasım Gülek verdiği beyanatta: "Partimiz Trabzon merkezine girerken gazetecilerin içeri girmeleri menedildi. Şu anda C.H.P. kapısının içindeyim ve parti içinden

[263] **Cumhuriyet** 24 Temmuz 1956
[264] **Cumhuriyet** 30 Temmuz 1956
[265] **Cumhuriyet** 31Temmuz 1956

sizlere bu hareketin Cumhuriyet kanunlarının bize verdiği hakları kıstığını, kanunun lafzına ve ruhuna aykırı olarak partili arkadaşlarımızla hasbıhalde bulunmamızın menedilişini milletvekillerimizin Meclis'te, parti teşkilatlarımızın yetkili makamları nezdinde ele alınacağını arz ederim. Kanuna harfi harfine ne kadar riayetkârsak kanunun hür vatandaşlar olarak bize bahşettiği hakları son hadde kadar aramayı da vazife biliriz."[266] diyerek tepkisini ortaya koymuş ve kanunların keyfi şekilde yorumlanarak, kanunların ruhuna aykırı uygulamaların yapılmasına şiddetle karşı olduklarını dile getirmiştir. Kasım Gülek'in Karadeniz gezisi, iktidarın baskı kanunlarını şiddetle tatbik etmek niyetinde olduğunu göstermesine vesile teşkil etmiştir.[267] Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem Zonguldak'ta verdiği beyanatta: "Önümüzde dikilen müşkülat ne olursa olsun, Türkiye'mizde de medeni cemiyetlerde olduğu şekilde bir hürriyet rejimini en katî şeklinde kurmak yolunda gerek Hürriyet Partisi'nin ve gerekse muhalefet cephesinin üzerine yüklenen tarihi vazifeler er ya da geç tahakkuk edecektir. Ve onun iradesi bir gün bunu böylece halledecektir."[268] demiştir.

Kasım Gülek'in Karadeniz gezisi sırasında yaşanan olaylar hakkında C.H.P. Malatya Milletvekili Nüvid Yetkin tarafından Başbakan'ın cevaplandırması için Meclis'e bir soru önergesi verilmiştir. Önergede Yetkin, milletvekilleri ile parti üyelerinin temaslarının engellendiğinin, parti kongrelerinin zorla dağıtıldığının, Rize'de Genel Sekreter Kasım Gülek'in altı saat polis gözetiminde tutulduğunu ve basın mensuplarının görevlerini yapmalarına engel olunduğunu şeklinde basına yansıyan haberlerin doğru olup olmadığını, muhalefet partilerin ve basının Anayasa'nın 70. maddesinde belirtilen Türklerin tabii haklarına sahip olup olmadıklarını, sahiplerse bu hakların Anayasa'nın, devletin ve hükümetin teminatı altında olup olmadığını ve bu hakları kullanmaya engel olan kişiler hakkında nasıl bir işlem yapıldığını ve ne gibi tedbirler alınacağını sormuştur.[269] Bu arada C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Rize'de 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na aykırı davrandığı için altı ay hapse mahkûm oldu. Kasım Gülek'in cezası hâkim tarafından tecil edildi, fakat İstanbul'daki mahkûmiyeti Temyiz'de kesinleşirse C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek her iki cezayı birlikte çekecekti.[270] Kasım Gülek'in ceza almasıyla Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ilk defa tatbik olunmuş oluyordu.[271]

---

[266] **Cumhuriyet** 31 Temmuz 1956
[267] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 122
[268] **Ulus** 3 Ağustos 1956
[269] **Cumhuriyet** 5 Ağustos 1956
[270] **Cumhuriyet** 9 Ağustos 1956
[271] **Ulus** 9 Ağustos 1956

İktidarın engellemeleri sadece C.H.P.'ye yönelik değildi. Hürriyet Partisi il başkanlarının 10 Ağustos 1956'da Ankara'da yapmayı düşündükleri toplantı Ankara Valiliği tarafından yasaklandı[272]. Hürriyet Partisi toplantının yasaklanması üzerine İçişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermişler ancak cevap alamayınca Başbakan'a bir telgraf göndererek toplantının yasaklanmasının nedenlerini sormuşlar ve toplantının parti içi bir faaliyet olduğunu belirtmişlerdir.[273] Toplantının yasaklanması dışında Ankara Valisi 11 Ağustos 1956'da Hürriyet Partisi'nin İştişari Kongresi'ne katılmak için Ankara'ya gelen parti delegelerinin Anıtkabir'e çelenk koymalarına izin vermedi. Parti başkanlarının delegeler onuruna vereceği yemeği de yasaklamıştır.[274]

Bu arada Trabzon Valiliği de C.M.P.'nin kongresine izin vermemiştir.[275] Muhalefete yönelik bu engelleme girişimleri muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Muhalefet engellemelerin nedenleri hakkında ve bu engellemelerin kaldırılması için İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlık nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Ortaya çıkan durum karşısında muhalefet partileri arasındaki birlikte harekete etme düşüncesini güçlendirmiş ve işbirliği sürecini hızlandırmıştır. Ancak Temmuz ayında işbirliğini savunan beyanatlar veren C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller Anadolu'da iki boyunca yaptığı temas ve incelemelerden sonra 13 Ağustos 1956'da İstanbul'a dönmüş ve kanaatlerini dile getirmiştir. Boyacıgiller: "Anadolu'da muhtelif bölgelerde partililer ve halkla temaslarım sonucunda muhalefet partileri yüksek kademelerinin muhalefet arasında işbirliği fikrini tatbik mevkiine koyamayacaklarına kanaat getirmiş bulunuyorum. Muhalefet partileri alt kademelerine mensup vatandaşların işbirliğine taraftar olmadıkları açıkça anlaşılmaktadır. Esas partili kütlesini teşkil eden vatandaşların işbirliğine taraftar olmaması halinde işbirliği fikri temenni veya arzudan ileri gidemez."[276] demiş ve muhalefet partileri arasında işbirliği yapılmasının oldukça zor olduğunu belirtmiştir.

15 Ağustos 1956'da Hükümet, l943'te, 33 vatandaşın vurulmasıyla sonuçlanan bir olayda, İnönü'nün rolü olup olmadığı konusunda soruşturma açmak tehdidinde bulunmuştur.[277] Mustafa Muğlalı'nın muhakemesi sırasında kendisiyle görüşen Çankırı Milletvekili Kenan Çığman 15 Ağustos 1956'da Meclis'te yaptığı konuşmada Mustafa Muğlalı'nın kendisine şunu ifade ettiğini söylemiştir: "Bu cinayeti yaptıran ve emri veren

[272] **Ulus** 9 Ağustos 1956
[273] **Cumhuriyet** 10 Ağustos 1956
[274] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 153
[275] **Cumhuriyet** 10 Ağustos 1956
[276] **Cumhuriyet** 14 Ağustos 1956
[277] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 153

İnönü'dür…"[278] Demokrat Parti'nin bu girişimi üzerine C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 16 Ağustos 1956'da İstanbul Taşlık'taki evinde gazetecilere bir beyanat vermiştir. Özalp kazasında meydana gelen olaydan kısaca bahseden İnönü, bu konuda askeri raporların tutulduğunu, daha sonra Meclis tahkikatının açıldığını ve sorumlularının C.H.P. iktidarı tarafından mahkemeye verildiğinden ve sorumlularının ceza aldığından bahsederek İktidarın ve iktidarın yayın organının Özalp davası ile kendi arasında ilişki kurmasının nedenini şöyle açıklamıştır: "Bir muhalefet partisi lideri olarak 6–7 Eylül hadisesinde vatandaşın müdafaa olunmadığından ve hâkimler teminatı ve vatandaşın temel hakları mevzularındaki daimi şikâyetlerimden infial ile bahsolunmaktadır. Bunların misilleme olarak benim hakkımda Özalp hadisesinden istifade edilmek istenildiği görülüyor… Benim geçmişteki ve bugünkü vaziyetim için söyleyeceğim kısa ve sadedir.50 seneden beri birbirinden ehemmiyetli devlet vazifelerinde bulunuyorum. Büyük Millet Meclisi'nde ilk günden beri birinci derecelerde mesuliyet taşıyorum. Bütün mesuliyetlerime kanun devresinde hesap vermeğe mecburum ve buna muktedirim." İsmet İnönü devamla Demokrat Parti'nin yapması gerekenin C.H.P. iktidarının yaptığı gibi muhakemeye verilmesi olduğunu beyan etmiştir.[279]

İsmet İnönü'nün bu beyanatını Devlet Bakanı ve Adalet Bakan Vekili Cemil Bengü cevap vermiştir. Bengü: "İnönü'nün iddiası hilafına hadisenin doğrudan doğruya failleri mevkiinde bulunan ordu kumandanı Mustafa Muğlalı ve beş cürüm ortağı hakkında dahi Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı kendiliğinden ve gönül rızasıyla takibata girişmemiştir. Yani altı sene gibi uzun bir müddet suç takipsiz bırakılmış, örtbas edilmiş, ancak hadisenin üzerinden bu kadar uzun bir zaman geçtikten ve artık tek parti hâkimiyeti muhalefet partisinin kurulmasıyla nihayete erdikten sonra ve o vakit muhalefette bulunan Demokrat Parti'nin ciddi ve devamlı ısrar ve tayziki neticesinde mesele hakkında tahkikat açılması kaçınılmaz bir hal almış ve bu mecburiyetle failler mahkemeye verilmişlerdir… Bunun haricinde zamanın Milli Müdafaa ve Dâhiliye Vekilleri ile diğer ilgilileri hakkında ise bütün iddia ve ısrarlara rağmen her hangi bir muamele ifasına evleviyetle ve asla yanaşılmamıştır. Esasen vekil veya Reisicumhur olan alakalıların nizami ve askeri mahkemelerde muhakeme edilebilmeleri mümkün değildir ki, Meclis tahkikatı açılmadan bunların muhakeme edilip hesap vermiş olduklarını iddia edebilmek kabil olsun… Bilhassa kendisi hesap verme mevkiinde bulunan bir kimsenin bir taraftan her türlü hesabı vermeğe muktedir olduğunu peşinen ileri sürmekten

[278] **Zafer** 16 Ağustos 1956
[279] **Zafer** 17 Ağustos 1956

geri kalmamağa itina gösterirken diğer taraftan bir takım mevhum iddiaların siperine sığınmağa çalışması, son derece calibi dikkattir." demiştir.[280]

C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller'in 13 Ağustos 1956'da verdiği beyanata Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem sert bir cevap vermiştir. C.M.P. ile memleketin ana davaları üzerinde bir cephe birliği kurduklarını söyleyen İbrahim Öktem, Boyacıgiller'in yapmış olduğu haksız ve ölçüsüz beyanatlarının kendi şahsi fikirleri olarak mütalaa etmeye devam edeceklerini söyleyerek sözlerine şu şekilde devam etmiştir: "Şunu hatırlatmak lazım ki; Üç muhalif parti malum şartlar içinde demokrasi rejiminin müdafaa ve ihyası mevzuunda Meclis grupları arasında işbirliği kurduklarını ve bu uğurda, şartlar ne olursa olsun ellerindeki, bütün imkânlarla mücadeleye edeceklerini bir beyannameyle Türk milletine ve bütün dünyaya ilan etmiş bulunuyorlar. Bu beyannamenin altındaki ilk imza ise C.M.P.'nin sayın Genel Başkanı'nkidir." Bu olayın soruşturmasını C.M.P. ileri gelenlerine bıraktığını bildiren Öktem: "Rejime münhasır olan bu işbirliğinde en çok endişe duyan iktidar partisi iken, sayın Boyacıgiller'in müdafaaya azmetmiş olması muhalif partiler yerinei iktidar partisi ile işbirliği haline düştüğü görülmektedir."[281] diyerek C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller'i sert bir şekilde eleştirmiş ve Boyacıgiller'in yaptığı beyanlarla muhalefetin işini zorlaştırdığı, aksine iktidarın ise işini kolaylaştırdığını ifade etmiştir.

22 Ağustos 1956'da Maliye Bakanı Nedim Ökmen hiç bir neden göstermeden görevinden istifa etti. Basın, yeni Basın Kanunu dolayısıyla bu konuda görüşlerini açıklamaktan kaçınmıştır. Başbakan Adnan Menderes geçici olarak bu Bakanlığı üstüne aldı, kendisi aynı zamanda Savunma Bakanlığı'nın işlerini de yürütüyordu.[282]

25 Ağustos 1956'da Cumhuriyet gazetesi "C.M.P. partilerle niçin işbirliği yapmıyor?" başlığı ile verdiği haberde: "Muhalefet partileri arasında işbirliği fikrine C.M.P. teşkilatının taraftar olmadığı şekilden verilen haberler siyasi partiler çevrelerinde geniş ölçüde tepkiler yaratmıştır. C.M.P'de Genel Başkan ve arkadaşları işbirliğine taraftar, fakat partinin alt kademleri buna şiddetle ediyorlar, vaziyet ancak genel kurulda belli olacak." demiştir.[283] Hürriyet Partisi Meclis Grubu Başkanı Fethi Çelikbaş, C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın son beyanatı ve üçlü temaslar hakkındaki görüşünü şu şekilde açıklamıştır: Osman Bölükbaşı, Genel Başkan olarak, ne demişse elbette o parti zaviyesinden, onun sözü doğru telakki edilir. Üçlü temas ve müzakerelerde rejim meselesi dışında her hangi bir müzakere cereyan etmiş değildir. Üç partinin müşterek gayreti ve çalışmalarının hedefi,

[280] **Zafer** 21 Ağustos 1956
[281] **Cumhuriyet** 22 Ağustos 1956
[282] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 153
[283] **Cumhuriyet** 25 Ağustos 1956

demokratik rejimin kurulması olarak gösterilmiştir." Fethi Çelikbaş, Hür. P.'nin rejimin kurulmasında, İktidar Partisi ve muhalefet partileri ile müştereken çalışabileceğinin parti programı 3. maddesinde açıklanmış olduğunu belirttikten sonra konuşmasına "Milletin, rejimin kurulması için yaptığı mücadelelerde, bilhassa manevi sahada, kaybı büyük olmaktadır. Rejim mevzuunda müşterek mesainin devam edeceğini ümit ederim. Çünkü memleketin yüksek menfaatleri bunu âmir bulunmaktadır. Partiler ise, ancak memleket menfaatlerini kendi menfaatlerinden önce düşündüklerinin delillerini vermek suretiyle milletin itimad ve itibarını kazanabilirler." sözleri ile devam etmiştir. Çelikbaş, ayrıca koalisyon kabinesinin kurulması için her zaman seçime ihtiyaç olmadığını söylemiştir.[284] Çelikbaş yaptığı açıklamada memleketin en önemli sorunun rejim meselesi olduğunu ve bu sorunun çözümü için iktidar partisi ve muhalefet partileri ile işbirliği yapabileceklerini dile getirmiştir. Çelikbaş'ın yaptığı açıklamada muhalefet partileri arasındaki işbirliği sağlama çabalarının sürmesi ile ilgili endişeler ön plana çıkmış ve rejim meselesinin partiler üstü bir sorun olduğu, bunu içinde partilerin kendi menfaatlerini bir kenara bırakılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

23 Ağustos 1956'da Ankara'da Genel Başkan İsmet İnönü başkanlığında Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi toplanmış ve Meclis yaptığı görüşmeler sonucunda 25 Ağustos 1956'da bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde özellikle Demokrat Parti tarafından son birkaç ay içinde çıkarılan kanunların memleket bünyesinde meydana getirdiği duruma, ekonomik meselelere, işsizlik ve rejim buhranına ve bunlardan kurtulmanın yollarına temas edilmiştir. Parti Meclisi'nin yayınladığı tebliğ kısaca şöyledir: "… Bir kısım milletvekilleri ve Parti Meclisi üyeleri ile birlikte Karadeniz seyahatine çıkan partimiz Genel Sekreteri Kasım Gülek'in, bu vazife gezisinde karşılaştığı olaylar, son çıkan kanunların asgari hadde indirdiği imkânlar içinde kalsa bile, iktidarın, muhalefet çalışmalarına tahammül edemediği ve idarenin keyfi, indi hareketleri ile bu imkânları da ortadan kaldırmak azminde olduğunu göstermiştir. İktidarın maksadı ve kararı budur… Senelerden beri türlü hastalık arazı gösteren iktisadi bünyemiz, son zamanlarda daha güç bir devreye girmiştir. Buna, teşhiste yanılan ve tedbirleri almakta çok gecikmiş olan bir iktidarın fevkalâde zamanlar tedbirlerine başvurması sebep olmuştur… Rejim buhranı gittikçe daha vahim bir vaziyet almaktadır. İktidar, toplantı ve basın hürriyetlerini tamamen ortadan kaldırmıştır. Muhalefet partilerini ve mensuplarını, Anayasa teminatları dışında bir hayata mahkûm etmek arzusu, gizlenmektedir. Buna karşı muhalefet partilerin rejimi kurtarmak yolundaki mücadeleleri, millet için ümit kaynağı

[284] **Cumhuriyet** 25 Ağustos 1956

olmakta devam etmektedir. Hâlbuki bütün bu meselelerin siyasi münakaşalar için tahammülü kabil ölçüler içinde bir takın salim tedbirlere bağlanması mümkündür. Ve bunun esaslı iki şartı vardır… Bunlardan birincisi; Adalet istiklali ve hâkim teminatıdır. Her münakaşa nihayet hâkim karşısına gelecektir. Vatandaş teminat altındaki adalet hükmünü alacağına emin olursa, meselelerin münakaşası salim şekilde halde yürür. Bunun içindir ki, bugün rejim davalarımızın başında mahkeme bağımsızlığı ve hâkim teminatı gelmektedir… İkinci şart; Anayasa içinde bir idarenin esas tutulmasıdır… Vatandaş şunu bilmelidir ki, Milletçe buna kavuşabilmemiz, reylerimizle bugünkü iktidara son vermemize bağlıdır."[285] C.H.P.'nin yayınladığı tebliğ 30 Ağustos 1956'da Zafer gazetesinde "Tebliğ" adıyla çıkan başmakalede eleştirilmiştir. Makalede: "Halk Partisi Meclisi'nin son tebliğinde Türkiye'de iç siyaset hadiselerine muayyen bir bakış zaviyesine göre ışık tutan bir siyasi vesika olarak ele almaya imkân yoktur. Çünkü bu tebliğinde de bundan evvelkilerde olduğu gibi hakiki siyasi vakıaların tahlilleri değil, hakikatlerden uzak, hayal mahsulü, hasta karihaların icat kerdesi uydurma ve ilk yanlışlıklarını hareket noktalarından alan çok hatalı hükümlere varılmaktadır.[286]

Muhalefet partileri arasında işbirliği ile ilgili tartışmalar yaşanırken Hükümet, Eylül aynının ilk günü muhtar seçimleri ile ilgili çok önemli bir karar aldı. T.B.M.M., muhtar seçimlerini iki yıl erteledi ve 1 Kasım 1956'ya kadar tatile girdi.[287] Muhtar seçimlerinin ertelenmesi ile ilgili C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: "Bunu ara seçimlerin yapılmamasına dair verilen kararın devamı saymak lazım gelir. Seçimlerin zamanında yapılmasını demokrasinin en tabii icabı sayarız." dedi.[288] Muhtar seçimlerinin ertelenmesi Demokrat Parti için bir avantaj sağlıyordu. Bu dönemde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğaz sonucunda ülkede görülen geçim sıkıntısı yakın zamanda yapılacak bir seçim arifesinde Demokrat Parti için oy kaybı anlamına gelebilirdi. Ayrıca 1956 yılı içerisinde çıkarılan kanunlara rağmen muhalefetin ve basının rejim meselesini ve ekonomik zorlukları sık sık dile getirmesi iktidar partisi için olumsuz bir tablo oluşturuyordu. Ara seçimlerin ertelenmesinden sonra Meclis'in iki aylık bir tatil devresine girilmesi de muhalefet tarafından eleştirilmiştir ve Menderes'in ülkeyi Meclis'siz yönettiğine dair iddialar ortaya konmuştur.

Eylül ayının başlarında muhalefet partileri arasında ki işbirliği konusunda C.H.P. ve Hür. P.'nin Gençlik Kolları ortak hareket edeceklerine dair bir tebliğ yayınladılar. Ulus gazetesi bu olayı "C.H.P. ve Hür. P.'li gençler birleştiler" şeklinde okuyucularına

[285] **Ulus** 26 Ağustos 1956
[286] **Zafer** 30 Ağustos 1956
[287] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 153 ve **Ulus** 2 Eylül 1956
[288] **Ulus** 3 Eylül 1956

duyurmuştur.[289] Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İli Gençlik Kolları ile Hürriyet Partisi Gençlik Fikir Ocakları'nın yayınladıkları ortak bildiri şöyledir: "Demokrasi devlet idaresinin kayıtsız şartsız millet egemenliği esasına dayandığı memleket meselelerinin müzakere, münakaşa ve murakabe serbestîsi içinde bütün vatandaşların iştiraki ile yürüttüğü bir rejimdir… Bugün içinde bulunduğumuz şekli ile yeni bir merhale olarak geçirmekte olduğumuz demokrasinin prensip olarak kabul ettiği bu esaslara aykırılığı bir gerçektir. Biz Hür. Partisi Gençlik Ocakları ve C.H.P. Gençlik Kolları olarak rejimin içinde bulunduğu müşkülleri başlıca siyasi alanda vazife alacakların bugüne kadar rejimin gerektirdiği ruh ve anlayışa yetişmemelerinde aydınların memleket meselelerine karşı son derece ilgisiz ve sorumsuz davranışlarında buluyoruz. Bir memlekette her türlü tekâmül ve gelişmeyi temin edecek insanların en tabii haklarını teminat altına alacak sağlam ve istikrarlı bir rejimin yerleşmesini ancak vatandaşları ve mesul mevkilere geleceklerin bu anlayışla yetiştirilmesiyle mümkün olacağına inanan teşkilatlarımız bu hususta işbirliği yapmaya ve kendilerini demokratik bir eğitimle yetiştirmek imkânlarını aramağa karar vermiştir." C.H.P. ve Hür. P. Gençlik Kolları'nın yayınladıkları bu ortak bildiride siyasetçilerin demokrasi tam anlamı ile hazmedemedikleri ve aydınların toplumu aydınlatma ve yol gösterme vazifelerini yerine getirmemeleri ön plana çıkmaktadır. Bu tebliğden kısa bir süre sonra Hür. P. Meclis Grubu Başkan Vekili Fethi Çelikbaş ve C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller benzer konulara temas etmişledir.

Hür. P. Meclis Grubu Başkan Vekili Fethi Çelikbaş 4 Eylül 1956'da İstanbul il merkezinde yaptığı basın toplantısında mebusların halkla temaslarına mani olan zabıtadan şikâyetçi olmuş ve mebus seçimleri geri atılırsa istifa edeceğini söylemiştir.[290] Bu açıklamadan kısa bir süre sonra 7 Eylül 1956 tarihinde Kırklareli'nde C.H.P. ve C.M.P. temsilcilerinin de iştirak ettiği partili partisiz bir vatandaş grubu karşısında işbirliği konusuna temas eden Hür. P. Meclis Grubu Başkan Vekili Fethi Çelikbaş şunları söylemiştir: "Muhalefet partilerinin mutabakata varmaları bir merhaledir. Her partinin hedefi demokrasi rejimini kurmak olmalıdır… Demokratik hayatta mezarlık sükûtu yoktur… Her gün seçim varmışçasına partiler arasında mücadele olur. Kim muvaffak, kim değil. Bu hükmü vatandaş dört sene sonra reyi ile verir. İş başına gelirken rey muhteremde, iş başından giderken değil. Bu olmaz… Bütün parti mülahazaları üstünde demokrasiyi hangi parti kurarsa kursun tek

[289] **Ulus** 5 Eylül 1956
[290] **Cumhuriyet** 5 Eylül 1956

demokrasi kurulsun. Şayet Demokrat Parti bu nizamı kurarsa ellerini öperiz. Halk demokrasi nizamını gayet iyi anlamıştır. Onu anlamayanlar politikacılardır."[291]

Fethi Çelikbaş'ın bu açıklamalarından birkaç sonra C.M.P. Samanpazarı bucak kongresinde konuşan C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller iktidar partisine ve muhalefet partilerine sert bir şekilde eleştirilerde bulunmuştur.[292] Boyacıgiller'in iktidar ve muhalefete yönelik eleştirileri işbirliği mevzusunun gündemde olduğu ve C.M.P.'in işbirliği konusunda ortak tebliğ yayınlayan partilerinden biri olmasına rağmen parti içinde yaşanan çekişmelerin ve çalkantıların had safhada olduğu bir döneme rastlaması eleştirileri daha da anlamlı kılmaktadır. Boyacıgiller iktidar ve muhalefete yaptığı eleştirilerde şöyle konuşmuştur: "Partimizin 1958'de seçimleri kazanması mutlaka lazımdır. Zira bu memlekette hürriyet ve demokrasiyi kurmak üzere teşekkül eden diğer rakip partilerin hiçbirisi, ellerinde her türlü imkân varken bu rejimi tesis etmek istemediler ve hâlâ da istemiyorlar. Demokratlar "Meclis ekseriyeti bizdedir. Her şeyi yapacak durumdayız. Çünkü seçimi çoğunlukla kazandık." diyorlar. O halde, bizim için yapılacak şey, çok kuvvetli olmak, haklı davamızda bu kuvvete dayanarak seçimlerde Demokratları mağlup etmek ve iktidara geçip programımızı gerçekleştirmektir… Bize düşen vazife seçimi kazanmak için gece gündüz çalışmaktır."[293] C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller'in yaptığı bu eleştiriler rejim meselesini bütün parti mülahazalarının önünde tutacaklarını ilan eden muhalefet partilerinin anlayışa ters düşen açıklamalardır. Bu konuşma muhalefet partilerinin Demokrat Parti'ye karşı henüz ortak bir payda oluşturacak olgunluğa ulaşmadıklarının bir göstergesi olması bakımından da önem arz etmektedir.

Muhalefet partileri arasındaki sözlü eleştiriler devam ederken Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, partiler arası münasebetleri eleştiren "Derdin Kökü Derindedir" başlığı ile bir makale kaleme aldı. Yalçın makalesinde kısaca şunları dile getirmiştir: "Partiler arası münasebetlerin aldığı acı ve üzüntü verici şekilden müteessir olan vatanseverler ve mütefekkirler bu zararlı durumun sebebini öteden beri politikacıların öteden beri iptidai zihniyette bulunmalarına atfediyorlar. Bu müşahede az çok doğru olmakla beraber, biz derdin köklerini daha derinde görüyoruz. Memleketin bu halinden şu şekilden şikâyet ediliyor: "Memleketin şu haline bakınız. İktidar partisi liderleri ile muhalefet partileri liderleri birbirleriyle buluşup konuşmuyorlar. Sadece karşıdan karşıya nutuk, tebliğ ve beyanat düellosu yapıyorlar… neden karşılıklı nezaket ve tatlılık içinde münakaşa etmezler" Bu doğru

[291] **Cumhuriyet** 8 Eylül 1956
[292] **Cumhuriyet** 11 Eylül 1956
[293] **Cumhuriyet** 11 Eylül 1956

ve faydalı tavsiye ilk defa istenilmiyor ve hiç tatbik edilmişte değildir. Şu halde? Çünkü ayrılığın sebebi bugünkü had şekle varmış çekişmenin kaynağı "fikirlerde değil prensiplerde"dir… İhtilaf fikir ve program sahasında değildir. Çünkü bugünkü Demokrat Parti ve icraatıyla "demokrasi" arasında uçurumlar vardır… Muhalefetin Demokrat Parti'den istediği şey kendilerinin programlarına sadık kalmalarından ibarettir. Sözü başka özü başka insanlarla fiiliyatta nasıl anlaşabilirsiniz ki?"[294]

9 Eylül 1956 günü İstanbul'da toplanan Hürriyet Partisi Umumi İdare Heyeti Meclis Grubu arkadaşlarının da iştirakiyle beş gün süren çalışmalarından sonra 14 Eylül 1956'da bir tebliğ neşretmiştir. Tebliğde Hürriyet Partisi Umumi İdare Heyeti ve Meclis Grubu üyelerinin katılımıyla yapılan çalışmalar esnasında aşağıdaki mevzuları müzakere etmiştir:[295]

1. İç politikada başlıca meseleleri son iki aylık olayların ışığı altında bütün cephelerle gözden geçirilmiştir… Bu itibarla Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun tatbikidir diye milletvekillerinin vazife gezilerinde vatandaşlarla ve vatandaşların milletvekilleriyle rahatça temaslarına mani olan polis müdahaleleri, demokrasimizin ne hale geldiğinin herkes tarafından iyice anlaşılmasına vesile olmuştur. O kadar ki vatandaş her sahada gereği gibi gelişmemizin baş şarttı olduğuna inandığı demokrasi havasında istifade hususunda bir nevi nefes darlığı geçirmekte bulunduğumuzu tamamıyla teşhis ve tespit etmiş olarak bu derde deva bulmak üzere 1958 seçimlerini hasretle bekler hale gelmiştir.
2. Demokratik idarenin hakkıyla tahakkuku davasında çareler düşünen vatandaşların muhalefet partilerinin rejim mevzuunda işbirliği meselesinin, manası hududu ve hedefi hakkında da açık bir bilgiye sahip olmak istediği ehemmiyetle tespit edilmiştir. Hürriyet Partisi beklenen bu vuzuhu temin edecek teşebbüse karar vermiştir.
3. Milli Korunma Kanunu'nun tatbikatının sanayi, ticaret, ziraat ve iş sahalarımızda ve binnetice bütün iktisadi hayatımızda husule getirdiği boşluklar tıkanıklar ve tutuklukların izalesi hususundaki tedbirler bütün vatandaşların tehalükle bekledikleri başlı başına bir mesele halini almıştır.
4. … Hürriyet Partisi bir taraftan bugünkü imkânlarıyla hizmete devam ederken bir taraftan da teşkilatını genişletmek üzere milletvekilleri ve bütün teşkilat kademeleri ile faaliyetini artırmak hususunda gerekli parti içi tedbir ve kararları almış bulunmaktadır.

C.M.P. Genel Sekreteri Abdurrahman Boyacıgiller 14 Eylül 1956'da gazetelere yolladığı demeçte işbirliği konusuna temas ederek 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'ye karşı

[294] Hüseyin Cahit Yalçın, "Derdin Kökü Derindedir", *Ulus* 12 Eylül 1956
[295] **Ulus** 15 Eylül 1956

sistemli ve programlı bir mücadele yürüttüklerini belirterek şunları söylemiştir: "Hürriyet ve demokrasinin samimiyetle ilk mücahitleri bizleriz. Bizden sonra mücadeleye atılanlar, eğer samimi şekilde aynı yolda yürümek istiyorlarsa, samimiyetlerini müspet vakıalarla ispat etmelidirler. Bunun delilleri bugüne kadar görülmüş değildir. İşbirliği ile neyi murad ediyorlar, birlikte mücadele etmek mi, yoksa Demokratları mağlup etmek mi? Bizi aralarına alıp işbirliğini isteyenler önce bunu Türk milletine açıkça ifade etmelidirler, ondan sonra resmi teklif yapılmalıdırlar. Ne müspet teklifleri var ne de açık bir konuşmaları." Boyacıgiller daha sonra birleşmenin kolay ve mümkün olduğunu söyleyerek bunun için çok pratik ve kolay gördüğü şartları sıralamıştır.[296] Abdurrahman Boyacıgiller işbirliği yapmak için şu hususların tahakkuku gerektiğini ileri sürmüştür:[297]

1. Memleketin başta münevverleri muhalefet partilerine müracaat edecekler, köylere gitmek ve orada vazife almak için müracaat edecekler.
2. Memlekette büyük servet yapmış zenginlerimiz, geniş ölçüde memleket teşkilatlarını ikmal etmiş, muhalefet partilerine para yardımında, nakil vasıtası hususunda yardımlarda bulunacaklar.
3. Partilerin teşkilat kademeleri köylere dağılacaklar ve fiili olarak teşkilatlarını ikmal edecekler
4. Bugünden, seçim zamanında sandıklarda vazife alacakları seçecekler ve sandıklara zeki, cesur, kanun bilgisi sağlam kimseleri göndermek üzere vazifelendirecekler.
5. Seçimlerden üç gün önceki propaganda memnuiyeti günlerinde demokratların köylerde, sokak ve mahalle başlarına tek başlarına propaganda yapmalarına, o kâğıdı toplamalarına imkân vermeyecekler, onlar nereye giderse peşlerinden gidecekler kanun dışı çalışmalara imkân vermeyecekler.

Genel Sekreter ayrıca işbirliği mevzuunda Genel İdare Kuruluna diğer partilerden müracaat vaki olmadığını, şayet bir teklif alınırsa bunun Büyük Kongre'ye arz edileceğini ilave etmiştir.[298] C.M.P. Genel Sekreteri'nin açıklamaları muhalefet partileri arasında henüz birçok pürüzün olduğunu göstermektedir. Muhalefet partilerinin yaşanan bu süreçte sadece ortak noktalarını Demokrat Parti'ye karşı olmak olduğu ortaya çıkmaktadır. Sadece Demokrat Parti'ye karşı olma konusunda birleşen muhalefet partilerinin üzerinde çok önemle durdukları rejim meselesine rağmen partiler arası işbirliği konusunda sorunlar yaşadıkları ve ayrıntılarda anlaşamadıkları ortaya çıkmaktadır. Anlaşmazlık konusu rejim meselesinin kendisi olmayıp,

[296] **Cumhuriyet** 15 Eylül 1956
[297] **Cumhuriyet** 15 Eylül 1956, **Ulus** 15 Eylül 1956
[298] **Ulus** 15 Eylül 1956

rejimin nasıl tesis edileceğiydi, Demokrat Parti iktidarına son verildikten sonra yaşanacak sürecin nasıl olacağı ve Demokrat Parti'den devralınacak iktidarın nasıl paylaşılacağı sorunuydu. Bu sorunlar muhalefet partileri arasında uzun süre tartışma konusu olacaktır. Muhalefet işbirliği siyaset sahnesinin dışına çıkarmış ve işbirliğinin sadece partilerle sınırlı kalmaması gerektiğini, memkeletin zengünlerinin bu işbirliğine maddi destek sağlamaları istenmiştir.

Hürriyet Partisi'nin işbirliğini umumileştirmek maksadı ile giriştiği teşebbüsten sonra ilk konuşmayı 16 Eylül 1956 tarihinde C.H.P. Halkavun Kongresi'nde C.H.P. Genel Sekreter Yardımcısı Kâmil Kırıkoğlu yapmıştır. Kırıkoğlu konuşmasında: "Garp demokrasilerinde partiler huzur içinde programlarının tatbiki ile meşgul olurlar. Fakat bizde rejim meseleleri halledilinceye kadar bu mühim dava safında bütün hüsnüniyet sahibi vatandaşlar ve siyasi teşekküllerinin müşterek çalışmaları lazımdır. Umumi efkârda hissedilen bu ihtiyaca C.H.P. beş ay önce kendi tebliğinde belirtmiş, parti menfaatleri vatan menfaatleriyle mezcederek tek başına iktidarı düşürmediğini açıklamıştır."[299] C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek ise "Türkiye'de hürriyet ve demokrasi rejiminin yerleşmesi yolunda muhalefet partileri arası işbirliği fikrinin taraftarıyız. Bunu çok defa tekrar ettik; bu yolda yapılan her teşebbüsü iyi karşılar, dikkat ve itina ile inceleriz. İşbirliğini saylayacak her türlü temasın hayırlı olduğuna kâiniyiz." demiştir.[300]

22 Eylül 1956'da Bursa'da önemli bir konuşma yapan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek C.H.P.'nin seçimde iktidara geldiği zaman basın hakkındaki bütün tedbirleri kaldıracaklarını belirtmiş ve "seçimler hakkında dedikodular çıkarılmaktadır, seçimler olacaktır, yapılmamasına imkân yoktur, Türk Milleti başka teşebbüsleri aklına bile getirmez." dedikten sonra iktidara geldiklerinde yapacaklarını şöyle sıralamıştır: "Köylüye uzun süreli ve faizsiz para verilecektir, iktisadi sıkıntılara en kısa zamanda çareler aranacak ve tedbirler alınacaktır, bugün yolsuzluk yapanlar varsa bunları tarafsız mahkemeler huzuruna çıkaracağız, nüfuz ticaretinin süratle önünde geçilecek ve kökünden kaldırılacaktır" dedikten sonra "kanuna aykırı emir alanlar evvela kendi vicdanlarına sorup hareket etmelidir." demiştir.[301] Bu arada C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, işbirliği mevzusunda yeni şartların öne sürülmediğini belirttikten sonra bu konudaki prensiplerinin değişmediğini belirtmiştir.[302]

26 Eylül 1956'da Ulus gazetesinde çıkan makalesinde iktidar ve muhalefet temaslarına değinen Hüseyin Cahit Yalçın: "Muhalefet yüksek prensipler uğrunda birbirleriyle işbirliği

[299] **Cumhuriyet** 17 Eylül 1956
[300] **Ulus** 18 Eylül 1956
[301] **Ulus** 23 Eylül 1956
[302] **Cumhuriyet** 25 Eylül 1956

yapmak lüzumunu anladı. Aralarında temas tesis ettiler. Bunu birbirileri arasında yapabilen muhalifler iktidar ile de memnuniyetle temaslara girebilir." dedikten sonra bir uyarıda bulunarak: "Fakat iktidar ile temas demek demokratik prensiplerin ve insan haklarının bir tarafa atılıp keyf içinde "iklim beklemek" manasını ifade ederse hürriyet duygusuna sahip insanlar tabiidir ki böyle bir temasa boyun eğemezler." demiştir.[303] Hüseyin Cahit Yalçın 28 Eylül 1956'da "Muhalifler Neden Birleşmiyor?" başlığı ile Ulus gazetesinde yazdığı başmakalede de şunları söylemiştir: "Muhalefet-iktidar münasebetlerinde bugün açık bir hakikat var: Muhalif partiler iktidar partisine karşı işbirliği yapamıyorlar… Muhalefet partileri arasında program ve zihniyet bakımından ne kadar fark bulunursa bulunsun hepsi en esaslı noktada birliktirler. Yani demokratik cumhuriyetçidirler. Bahis konusu "birleşme"de memlekette bu demokrasiyi Demokrat Parti'ye kabul ettirmek için yapılacaktır. Çünkü her üç partinin zihniyet ve icraat bakımından şikâyetçi oldukları ve bu şikâyette kayıtsız şartsız müttefik bulundukları meydandadır. Gaye bu olunca, ikinci derecede kalan ayrılıkların, parti menfaatleri ve hesaplarının, rekabet -ve şayet varsa- münaferet hislerinin tamamen sükût etmeleri arka planda kalmaları icap etmez mi? Yalçın muhalefet partileri arasındaki işbirliğin hiçbir partinin siyasi tesiri altında olmaması ve sadece demokratik rejimi yeniden tesis etmesi gerektiğini belirttikten sonra: "Memleketteki bütün aklı erenlerin gözleri bugün muhalefete çevrilmiştir. Ümitler hep kendilerine bağlanmıştır. Muhalefetin iktidar hırsına esir olarak birbirlerinin aleyhinde çalışmaları değil çalışır gibi bir duruma yol açmaları bile ümitlerini kendilerine bağlamış olan vatandaşlarda derin bir hayal bir hayal kırıklığı doğuracak ve neticesi yalnız muhalefet için değil memleket ve rejim için zararlı olacaktır." demiş ve çok ciddi bir uyarıda bulunarak: "Muhalefetler bugün esaslı ve kutsi bir vazife ile karşılaşmış bulunuyorlar. Bunun altında kalkamayacak şekilde hareket edip aciz kalmaları buna sebep olacak partiyi millet nazarında hayat hakkından mahrum bırakabilir."[304] demiştir.

Hürriyet Partisi'nin işbirliği konusundaki muhtırasını incelemek ve cevab vermek için C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, C.H.P. Parti Meclisi'ni olağanüstü toplantıya çağırmıştır. 28 Eylül 1956'da C.H.P İstanbul il merkezinde yapılan toplantıda İsmet İnönü, işbirliğinin lehinde uzun bir konuşma yapmış ve toplantıda Hür. P.'nin teklifi kabul edilmiştir.[305] C.M.P. ise Hürriyet Partisi'nin işbirliği konusundaki muhtırasına herhangi bir cevap vermemiştir. Bu partinin işbirliği konusundaki fikrini 12 Ekim 1956'da Ankara'da yapacağı Genel İdare

[303] Hüseyin Cahit Yalçın, "İktidar ve Muhalefet Temasları", *Ulus* 26 Eylül 1956
[304] Hüseyin Cahit Yalçın, "Muhalifler Neden Birleşmiyor?", *Ulus* 28 Eylül 1956
[305] **Cumhuriyet** 29 Eylül 1956

Kurulu toplantısından sonra netleşmesi bekleniyordu.[306] C.H.P. Parti Meclisi'nin Hür. P.'ye verilecek kesin cevabı ile ilgili bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde Hür. P.'nin teklifinin müzakere edildiğini ve verilecek cevabın kararlaştırıldığını, kesin cevabın Hür. P.'ye ve C.M.P.'ye gönderildiği belirtilmiştir.[307] Basına tebliğle ilgili ulaşan bilgilere göre "Hür. P.'nin teklifleri iki kısma ayrılarak tetkik olunmuştur. Rejim buhranın temel meselelerine taallûk eden birinci kısımda, mutabakat ifade edilmiştir. Mühim olmakla beraber, ikinci kısmı teşkil eden mevzuların birlikte görüşülmesi lüzumu kaydolunmuştur. Cevabın mühim bir esası B.M. Meclisi'ndeki muhalefet gruplarının 8 Temmuz tarihli üç beyannamelerinde belirtilen esaslara uygun olarak yeni kararlarında gene, üç muhalefet partisi arasında müzakere yolu ile tespit edilebileceği hususunun açıkça ifade edilmiş olmasıdır." denilmiştir.[308]

Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem kendilerine verilen C.H.P. cevabi muhtırası hakkında şunları söylemiştir: "İşbirliği mevzuunda verdiğimiz muhtıraya C.H.P.'nin, prensiplerde mutabakat ifade eden cevabını aldık… C.H.P.'nin sayın lideri İnönü ile parti reisimiz Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile birlikte görüştük ve bu mevzuda tamamlayıcı izahat aldık. Henüz C.M.P.'den müspet veya menfi bir cevap almış değiliz… İşbirliği meselesinde bir takım yersiz ve haksız anlayış ve tenkitlere maruz kalmış olmamıza rağmen memleketin içinde bulunduğu ağır ve tehlikeli şartlar karşısında tarihi mesuliyetlerini müdrik olarak partimiz yapılması lazım olanı yapmaktan çekinmemiştir." Öktem ayrıca Hür. P. Parti Divanı'nın meseleyi tekrar incelemek için Genel İdare Heyetini 15 Ekim 1956'da Ankara'da toplantıya çağırmaya karar verdiğini söylemiştir.[309]

C.H.P., Hür. P.'nin muhtırasına cevap teşkil eden yazısında muhalefet partilerinin işbirliği yapma konusunu 8 Nisan 1956 tarihli Parti Meclisi tebliği ile umumi efkâra açıklandığı ve 8 Temmuz 1956'da üç muhalefet partisi tarafından bunun müşterek beyanname ile ilan olunduğu ifade edildikten sonra muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin arz ettiği fiilin durumun müşterek beyanname ile tespit ve ilan edilen esaslar çerçevesinde olduğu ifade edilmiş ve "Hür. P.'nin teşebbüsü bugünkü fiili durumdan daha ileri bir işbirliğini istihdaf etmektedir. Bununda C.M.P.'nin de katılmasıyla sağlanacağına şüphe yoktur. Bu sebeple kesin bir neticeye varabilmek için C.M.P.'nin kararını beklemek icap eder."[310] denilmiştir. Yazıda, muhtırada yer alan çeşitli konulara temas edilmiş ve bu konulardan bazılarının rejim davalarının temel meselelerini teşkil ettiği dile getirilmiştir. Garplı manasıyla demokrasinin

[306] **Cumhuriyet** 29 Eylül 1956
[307] **Ulus** 30 Eylül 1956
[308] **Cumhuriyet** 30 Eylül 1956, **Ulus** 30 Eylül 1956
[309] **Cumhuriyet** 1 Ekim 1956
[310] **Cumhuriyet** 2 Ekim 1956

Türkiye'de tutunup yaşayabilmesinin ilk şartının rejim meselesinin elbirliği ile halledilmesine bağlayan C.H.P. cevabi yazısında rejim buhranının temel meselelerinin şunlar olduğunu iddia etmiştir: "İnsan haklarını, basın ve toplantı hürriyetlerini, Anayasa'ya aykırı kanun çıkmamasını ve kaza istiklalini hukuki ve fiili teminat altına alan bir Anayasa tadili lazımdır. Bu tadilat iki Meclis ve Anayasa mahkemesi kurulmasını ihtiva etmelidir."[311] denilmiş ve rejim meselelerin halli için muhalefet partilerinin seçimlere çoğunluğu kazanmaları gereği üzerinde de durulmuştur. C.H.P.'nin, Hür. P.'ye verdiği cevabı Cumhuriyet gazetesi okuyucularına "C.H.P.'nin cevabı partiler arası işbirliğini kat'iyetle suya düşürdü."[312] başlığı ile duyurmuştur. C.H.P. işbirliği mevzusunda Hür. P. ile rejim meselesi gibi temel konularda hemfikir olduğunu açıklamış olmasına rağmen kesin bir cevap vermek için C.M.P.'den gelecek cevabı beklemek istemiştir.

C.H.P.'nin, Hür. P.'ye verdiği cevabı, C.H.P.'liler işbirliğini suya düşürecek bir mahiyet bulunmadığı, Hür. P.'liler ise eski halin devamının istendiği manasını çıkarmışlardır.[313] C.H.P.'nin tavrını eleştiren Hürriyet Partisi Eskişehir İl İdare Kurulu İkinci Başkanı Avukat C.H.P.'nin Hür. P.'nin muhtırasına verdiği cevapla C.M.P.'nin sükûtuna temas ederek, işbirliği mevzuunun daha fazla ileri götürülmemesinin, artık üzerinde ısrar edilmemesinin doğru olacağını söylemiştir. Teşkilatın görüş ve arzularına tercüman olduğunu dile getirerek konuşan ikinci başkan Hikmet Tuncay'a Hür. P. Meclis Grubu Başkan Vekili Fethi Çelikbaş şu cevabı vermiştir: "Acele etmeyin. Durum yakında tavazzuh edecektir. Mesele bir parti meselesi olmaktan çıkmıştır. Bu memleketten her şeyden evvel rejim meselelerinin halledilmesi lazımdır. Bunun içinde muhalefet partilerinin rejim meselelerinde işbirliği yapmaları elzemdir. Endişeleriniz yersizdir." demiştir.[314] Turhan Dilligil'e göre muhalefet partileri arasındaki bu girişim iktidar tarafından olmayacak duaya âmin demekti. Dilligil, Akis'e göre seçmenleri ile temas etmiş olan C.H.P. idarecileri 1958 seçimini avuçlarının içi gibi görmüşler, müsavi şartlarla işbirliği yapmama kararında direndiklerini belirttikten sonra Hürriyet Partisi'nin tecrübesizliğinin kurbanı olduğunu ve eşitlik fikrini vaktinden evvel ileri sürmüştür.[315]

C.H.P.'ye yönelik yapılan eleştiriler üzerine 4 Ekim 1956'da toplanan C.H.P. Genel İdare Kurulu toplantısından sonra C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek gazetecilere işbirliği konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamasında Gülek: "İşbirliğine samimiyetle

[311] **Cumhuriyet** 2 Ekim 1956
[312] **Cumhuriyet** 2 Ekim 1956
[313] **Cumhuriyet** 3 Ekim 1956
[314] **Cumhuriyet** 5 Ekim 1956
[315] Turhan Dilligil, "Muhalif Parti liderleri Anlaşmadı", *Zafer* 3 Ekim 1956

inanıyoruz. Cevabımız müspettir. Mutabık olduğumuz ana prensipleri bildirdik; görüşmeğe hazır olduğumuzu belirttik. Gayemiz Türkiye'de hürriyet ve demokrasi rejiminin kurulmasıdır. Bu gayeye erişmek için muhalefet partilerinin işbirliği elbet büyük kıymettir. Müspet istikametteyiz. Gayelerimizi bu yönde hızlandırmalıyız." demiştir.[316] Gülek 6 Ekim 1956'da Ankara C.H.P. Merkez İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmada ise vatandaşın dertlerini dinlemenin parti çalışmalarının esasını oluşturduğunu belirtikten sonra: "Memleketin her tarafında vatandaşlar Demokrat Parti'den soğuduğunu ve bunun için telaş içinde"[317] olduğunu iddia etmiştir. T.B.M.M.'nin tatile girmesinden sonra muhalefet partileri yurt çapında yoğun bir programla yurt gezilerine başlamışlardır. Bu geziler sırasında muhalefet partileri sık sık polisin baskısında şikâyetçi olmuş ve Hükümeti bu konuda suçlamıştır.

7 Ekim 1956'da yapılan Kuyucak İlçe Kongresi'ne C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü bir mesaj göndermiştir. İnönü mesajında: "Bugün memleketimizin ehliyetli ve temiz ellerde ve doğru yollarda idare edilmesi köylü vatandaşlarımızın isabetli muhakeme ve kararlarına birinci derecede bağlı olmuştur."[318] demiştir.

C.H.P.'nin cevabından sonra Hürriyet Partisi Genel İdare Kurulu 5 Ekim 1956'da Parti Genel Merkezi'nde Genel Başkan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu başkanlığında toplanarak işbirliği konusunu görüşmüştür.[319] Üç gün süren toplantı sonunda 7 Ekim 1956'da Hürriyet Partisi Genel İdare Kurulu bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğle Hürriyet Partisi, 14 Eylül 1956'da diğer muhalefet partilerine verilen muhtıranın esaslarını partili ve partisiz bütün vatandaşlara tek başına ilan etmek kararını almıştır. Tebliğde rejim buhranının siyasi etkenlerinden bahsedilerek şöyle denilmiştir: "Bugün memleketimizde mevcut bütün siyasi teşekküllerin, iktidar partisi dâhil, programlarında ve nizamnamelerinde, maddi ve manevi kalkınmamızın temel şartın demokratik esaslara müstenit bir siyasi rejim kurmak meselesi olduğu belirtilmiştir. Bu siyasi teşekküller, demokratik rejimin bütün icaplarını yerine getirmek suretiyle memlekete hizmet etmek maksadını, kuruluşlarının gayesi olarak ilan etmiş bulunmaktadırlar… Şurası ehemmiyetle dikkate şayandır ki, muhalefet yıllarında Demokrat Parti'nin C.H.P. iktidarından talep edip kabul ettiremediği demokratik hukuki müesseseler, 1950 yılından sonra C.H.P. muhalefeti tarafından D.P.'den talep edilmişler, bu defada bu iktidarın mukavemeti dolayısıyla gene gayrikabili tahakkuk halde kalmışlardır… Memleketimizde siyasi rejimi iktidar organlarının arzularına ve keyfi idarelerine tabi olmaktan kurtaracak hukuki teminat müesseseleri kurulmadığı müddetçe, bu keşmekeş, bu

[316] **Ulus** 5 Ekim 1956
[317] **Ulus** 7Ekim 1956
[318] **Ulus** 8 Ekim 1956
[319] **Ulus** 6 Ekim 1956

med cezir hareketleri devam edecek, partiler hakiki ve samimi siyasi vazifelerini ifadan mahrum, iktidarda ve muhalefette ayrı ayrı siyasi demogojik veçheler gösteren birer teşekkül hüviyeti taşımaktan kurtulamayacaklardır… İktidarın bu menfi gidişi karşısında gayretlerimizi, muhalefet partileri tek bir (Milli Demokrasi Cephesi) etrafında toplama ve 1958 seçimlerine bu yoldan girme istikametine tevcih ettik. 14 Eylül 1956 tarihli muhtıramız, bu gayretlerimizin tarihi vesikasıdır. Meclis'te temsil edilen muhalefet partilerine gönderdiğimiz bu muhtıramızda, C. Millet Partisi'nden cevap alamadık."[320] Tebliğde devamla Hürriyet Partisi'nin rejimi buhrandan kurtarma esasları üzerinde durmuş ve 14 Eylül 1956'da ki muhtıranın ana fikirleri açıklanmıştır: Siyasi partileri, yalnız demokratik idarenin kurulmasına ve işlemesine hizmet eder birer siyasi varlık haline getirilmesi ve Anayasa'nın tadil edilmesi gereği üzerinde durulmuş ve bunların yerine getirilmesi için takip edilecek hareket hattı belirtilmiştir. Hâkim teminatı, basın hürriyeti ve üniversite muhtariyetinin olması, demokratik nizamı takviye edecek ve devlet mekanizmasının suiistimallere yol açmasına mani olacak umumi kazaî murakabe, ispat hakkı ve milletvekillerinin yapabilecekleri işleri ve tahsilâtları tayin edecek bir statünün hazırlanması ve milletvekili sayısının azaltılması gerektiği üzerinde durulduktan sonra bunlar yapılırken ilmi esaslara uygun bir şekilde tespit edilen hareket planı açıklanmıştır. Bu hareket planına göre Hür. P.'nin cevap istediği esaslar şunlardır:[321]

1. Rejimin kurtarma mücadelesinin hiçbir siyasi teşekkülün inhisarında bulunmayan ve hiçbir siyasi teşekküle müteveccih olmayan bir manevi kurtuluş mücadelesi olduğunun açıkça milletimize ilanı.
2. Bütün partilerin, on sekiz ay içerisinde vazifesini ikmal edeceğini millete taahhüt edecekleri bir kurucu meclis teşkili.
3. Bu meclisin seçiminde partilerin gösterecekleri namzetlerin en az beşte birinin müstakil vatandaşlardan olması.
4. Bu meclisin Cumhurreisi ve Meclis Reisini müstakil mebuslar arasında seçmesi ve hükümetin partiler arası bir koalisyon hükümeti olması.
5. Bu hareket planının tatbikine partilerimizin müsavi şartlarla iştirak etmeleri.
6. 18 aylık müddetin hitamında yeni kurulan demokratik müesseselere uygun bir şekilde, mevcut siyasi teşekküllerin münferiden mücadelelerine imkân verecek yeni seçimlere gidilmesi.

[320] **Cumhuriyet** 8 Ekim 1956
[321] **Cumhuriyet** 8 Ekim 1956

Tebliğde ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin Hürriyet Partisi'ne verdiği cevaba da temas edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi siyasi partilerin işler hale getirilmesi ve demokratik idarenin kurulması sorununu paylaştığını ve bu konuda Hürriyet Partisi'nin ile aynı fikirde olduğunu belirtmiş. Rejimi soysuzlaşmaktan kurtaracak çeşitli tedbirler hakkında Hür. P.'nin tekliflerini C.H.P. tali mahiyette mevzular olarak tavsif edilmiş ve bu müzakereleri görüşebileceği belirtildikten sonra şöyle denilmiştir: "Muhtıranın rejimi buhrandan kurtarma bakımından asıl üzerinde durulması gereken ve 1958 meclisinin teşekkül tarzı, Cumhurreisi, Meclis Riyaset Divanının bitaraflığı, bu meclisin hizmet müddeti ve hükümetin teşekkül tarzına temas eden üçüncü kısmındaki hareket planı esaslarımız hakkında ise C.H.P. bir mütalaa beyanından ve taahhüde girmekten dikkatle kaçınmıştır."[322] Muhalefet partilerinin işbirlini farklı şekillerde yorumlamaları işbirliği teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

Hürriyet Partisi, C.H.P.'nin verdiği cevabı yeterli bulmamış ve işbirliği konusunda tatmin edici bir cevap alamadığını ilan etmiştir. Hürriyet Partisi'nin C.H.P. verdiği cevabı menfi bulması C.H.P.'de şaşkınlık yaratmıştır. C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek Hürriyet Partisi'nin ilan ettiği tebliğden sonra bir açıklama yaparak: "Cevabımızdan menfi mana çıkarılmasına hayret ettik. Biz cevabımızın müspet olduğunu ve muhalefetin parti menfaatleri üstünde memleket hayrına işbirliğine samimiyetle inanıyoruz. Hadiselerin eninde sonunda muhalefeti işbirliğine sevk edeceğine kaaniyiz. Konuşarak halledilmeyecek hiçbir mesele yoktur. Konuşmakta hâlâ büyük fayda mülahaza ediyoruz. İşbirliğinin tahakkuku için bütün gayretimizle çalışmakta devam edeceğiz."[323] demiştir. C.H.P. İstanbul İl Başkanı Muhlis Sırmalı tebliğ hakkında gazetecilere düşüncelerini açıklayarak: "Henüz ortada seçim yokken ana davalar henüz kurtarılma arifesinde bulunurken, teferruat üzerinde durarak, yarının belli olmayan seçim neticelerinin menfaatlerini bugünden pay etmek… memleket menfaatine ve partimizin şiarına uygun bulmamaktayız."[324] diyerek tepkisini dile getirmiştir. Eski Başbakan Şemsettin Günaltay ise partiler arası işbirliği konusunda C.H.P.'nin yanlış anlaşıldığını, asıl davanın rejim davası olduğunu, evvala rejim meselesinde tam bir birliğe varmak gerektiğini ileri sürmüş ve küçük meseleleri bırakıp rejim meselesinde birleşmek gerektiğini belirtmiş ve hürriyet ihtiyacına temas etmiş, bugünkü idarenin tek parti idaresi olduğunu, tek partinin başta en şerefli, en fedakar, en vatansever insanlar bulunurken dahi tecrübe edildiğini ve iyi netice

[322] **Cumhuriyet** 8 Ekim 1956
[323] **Cumhuriyet** 9 Ekim 1956
[324] **Cumhuriyet** 9 Ekim 1956

vermediğini söylemiştir.[325] C.M.P. Gaziantep İl Kongresi'nde konuşan Kırşehir Milletvekili Mehmet Mahmudoğlu uzun bir konuşma yapmış ve partiler arası işbirliği aleyhine bulunmuş, bunun tahakkuku mümkün olmayacağını, mevcut mevzuatında böyle bir işbirliğine elverişli olmadığını ileri sürmüş, bilhassa Doğu illerinde Osman Bölükbaşı'nın Partisi'ne büyük teveccüh gösterildiğini, Türk Milletinin bu seferde C.M.P.'yi deneyeceğini iddia etmiştir.[326]

Partiler arası işbirliğinin anlaşmazlıkla sonuçlanmasını esef verici bir gelişme olarak nitelendiren Hüseyin Cahit Yalçın: "Partilerimiz demokratik esaslarda bile yan yana birleşemezlerse hangi davada bir ittifak örneği vereceklerdir?... İktidar, partilerin birleşme hareketinin muvaffakiyetsizliği karşında bütün bütün coşarak muhalefeti tamamen ezek hevesine düşecek midir? Yoksa geçirdiği tehlikenin ciddiyetini düşünerek kendisini umumi efkâra sevdirmek için hareket hattına biraz olsun demokratik şekle sokacak mıdır? Bizim buna da ümidimiz yoktur. İktidar gözü kapalı yürüyüşle prensiplerden uzaklaşmakta devam etmektedir… Memleket ve rejim meseleleriyle ilgi genişliyor ve derinleşiyor. Bu bakımdan 1958 seçimlerinde Demokratların bir sürpriz ile karşılaşmaları pek ihtimal dâhilindedir. Muhalefet birliği bu ihtimali kamçılayabilirdi."[327]

C.H.P.'nin verdiği tepkilere cevap veren Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu: "Partimizin umumi idare heyeti Halk Partisi'nin cevabını müphem ve oyalayıcı bulmuştur." demiş ve C.H.P.'yi işbirliği konusunda samimi olmamakla suçlamıştır.[328] Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem ise C.H.P. ve İsmet İnönü'ye yönelik suçlamalarda bulunarak: "İnönü Cumhurbaşkanı olmak istemekte ısrar etmeseydi işbirliğini bozulmazdı. Cumhurbaşkanlığının müstakil bir vatandaşa tevdiini kabul etmeliydi. Fakat bunu diyemedi." dedikten sonra "C.H.P. bizi aldattı, uyuttu." demiştir.[329] Hür. P.'lilerin C.H.P. yönelik eleştirilerinin odağında İsmet İnönü yer alıyordu. İşbirliğinin bozulmasında İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasında ısrar etmesinin yer aldığını belirtiyorlardı. Turhan Dilligil'e göre Hürriyet Partisi'nin işbirliğinin mahiyetin açıklamakla işbirlikçilerin maskelerini indirmiş ve hakiki çehrelerini umumi efkâra gösterme hizmetinde bulunmuştur.[330]

Muhalefet partileri arasındaki ilişkiler karmakarışık bir hal almıştır. Hürriyet Partisi Cumhuriyet Halk Partisini, Cumhuriyet Halk Partisi ise C.M.P.'yi şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. C.M.P.'de her iki partiye dudak bükmüş ve işbirliği konusunda C.H.P. ile Hür. P. arasında yaşanan çekişmelerden ve söz düellolarından uzak durmaya oldukça dikkat

[325] **Ulus** 8 Ekim 1956
[326] **Ulus** 8 Ekim 1956
[327] Hüseyin Cahit yalçın, "Partiler Arasında İşbirliği", *Ulus* 9 Ekim 1956
[328] **Cumhuriyet** 10 Ekim 1956
[329] **Cumhuriyet** 14 Ekim 1956
[330] Turhan Dilligil, "Birleşemeyen Muhalefet", *Zafer* 10 Ekim 1956

etmiştir. Partiler arasında kurulmaya çalışılan işbirliği konusunda gelinen son noktada Hürriyet Partisi hayal kırıklığına uğramış ve bir anda siyaset sahnesinde yalnız kalmıştır. Bu durum Hür. Partililer arasında C.H.P.'lilere karşı şiddetli bir husumete sebep olmuştur. C.M.P.'nin işbirliğinin dışında kalmaya çalışması ve kendisini işbirliğine ihtiyacı olmayan bir parti gibi göstermeye çalışması muhalefet arasında yeni polemiklerin yaşanmasına neden olmuş ve özellikle C.H.P., C.M.P.'yi bu konuda şiddetli bir şekilde itham etmiştir. Muhalefet partileri arasında işbirliğinin sağlanamaması başta Hürriyet Partisi olmak üzere diğer muhalefet partilerinin de iç bünyelerinde sorunların yaşanmasına neden olmuştur. İşbirliği teşebbüsünün sonuçsuz kalması muhalefet partilerinin rejim buhranına yol açtıklarını iddia ettikleri, Anayasa'nın tadili, basına yönelik düzenlemeler, üniversite muhtariyetine yönelik müdahaleler ve adli teminat gibi ana konularda bile anlaşamadıklarını ortaya koymuştur. Muhalefet partilerini birbirlerine yaklaştıran temel etken D.P.'nin politikalarıydı. Ancak bu etken tek başına muhalefet partileri arasında bir işbirliği kurulması için yeterli olmamıştır. Nitekim işbirliği teşebbüsleri sonuçsuz kalmış ve muhalefet partileri bu konuda birbirlerini suçlamışlardır. Muhalefet arasıdanki işbirliği teşebbüsünün sonuçsuz kalması D.P. için her ne kadar bir başarı ise de D.P.'nin sorunlara yaklaşımı muhalefet partilerini yeniden birbirine yaklaştıracaktır.

C.H.P. ile Hür. P. arasında karşılıklı suçlamalar devam ederken D.P. içinde de parti içinde sıkıntılar yaşanıyordu.12 Ekim 1956'da Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu istifa etti. Böylece Dördüncü Menderes Hükümeti birinci yılını doldurmadan üç bakan istifa etmiş oluyordu.[331]

İşbirliği konusunun partiye prestij sağlamak, avantaj kazandırmak için istismar edilmemesi lazım geldiğini söyleyen Hürriyet Partisi Kocaeli Mebusu Turan Güneş, C.H.P.'nin muhtıraya verdiği cevabının tamamıyla ret demek olduğunu müzakere meselesinden cevapta kat'i şekilde bahsedilmediğini belirterek şunları söylemiştir: "C.H.P.'nin müzakere edelim dediği şey bazı ilmi mevzulardır, esas işbirliği meselesinde müzakere diye bir şey yok."[332] Mevcut durum karşısında Hürriyet Partisi'nin durumu kamuoyuna açıklamaktan başka çaresi kalmadığını dile getiren Güneş: "C.H.P. teşkilatında bilhassa 1950'den sonra vazife almış genç elemanlar, bakanlık sandalyesi tecrübesi geçirmiş C.H.P. Meclis üyelerinin bu anlayışsızlığı karşısında büyük sükûtu hayale uğramışladır."[333] diyerek C.H.P. Meclis üyelerini sert bir şekilde eleştirmiştir.

[331] **Ulus** 13 Ekim 1956
[332] **Cumhuriyet** 16 Ekim 1956
[333] **Cumhuriyet** 16 Ekim 1956

Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem Trabzon'da 16 Ekim 1956'da yaptığı basın toplantısında rejim ve muhalefet partileri arasındaki işbirliği hakkında konuşmuştur. Öktem: "Sözcülerimiz memleket ölçüsünde büyük bir gayret sarf ederken, mukabil partilere mensup lider ve sözcüler, masa başından kalkar kalkmaz vatandaş topluğu karşısına çıkarak kendi partilerinin faydasına zannettikleri şekillerde, işbirliğinin hedef ve gayesi zarar vermekten çekinmemişlerdir. İşte bu sebepledir ki, 14 Eylül tarihli muhtıramızda sarih ve müspet şekillerde işbirliğinin prensiplerini ve bunun tahakkuku için zaruri olan hareket planını teklif etmek mecburiyetinde kaldık… İktidarda ve muhalefetteki bütün partilere samimiyetlerinin gayri kabili ret ve inkâr bir şekilde millete ispat etmeleri için bir fırsat hazırlanmıştı. İstifade etmediler."[334] Hürriyet Partisi işbirliği konusunda muhalefet partileri, özelliklede C.H.P., tarafından aldatıldığını düşünüyordu.

C.H.P. Genel Sekreter Yardımcısı Kâmil Kırıkoğlu Gaziantep'te Hürriyet Partililerin ithamlarına cevap vererek şöyle demiştir: "14 Eylül 1956 tarihli Hür. P. muhtırasını büyük bir anlayışla karşıladık… Teferruata esas hüviyeti vermek davaya hizmet sayılmaz. Her üç partinin maddeler üzerinde şüphesiz ayrı görüş ve mütalâaları ve teklifleri olacaktı. Hürriyet Partisi'nin tekliflerine cevabımızda münakaşa etmemiz herhalde işbirliğine götürecek salim yol ve müspet bir usul olamazdı. Daha başlangıçta bizi gayeden uzaklaştırabilirdi… Yarın iktidar tarafından ne gibi hükümler getirileceği malum değilken mühim olan asıl nokta teferruatın halli hususunda kat'i ve sağlam prensip hükümlerine varmak lazımdır… İşbirliğini parti menfaatleri üstünde memleket davası olarak kabul ettiğimiz takdirde mutlaka tahakkuk edeceğine inanıyoruz."[335] Hürriyet Partisi'nin eleştirilerinin temel noktası C.H.P. iktidara gelme niyetinde olduğu idi. Kâmil Kırıkoğlu C.H.P.'nin böyle bir niyeti olmadığını[336] açıkça ifade ettikleri belirtmiş ve bu konuda yapılan eleştirilerin gerçekleri ifade etmediğini iddia etmiştir. C.H.P.'nin işbirliği konusunda sadece rejim meselelerini ön plana çıkarması, Hürriyet Partisi'nin işbirliği ile ilgili ayrıntılı bir plan hazırlaması ve her konuda C.H.P. ile pazarlık yapmak istemesi görüşmelerin çıkmaza girmesinin temel nedenini oluşturmuştur.

Eski Başbakan Şemsettin Günaltay işbirliği konusu değinerek şunları söylemiştir: "Partiler arası işbirliğinin temini iktidar partisine düşen bir vazifedir. İktidar ve muhalefet işbirliği yapmazsa bunun zararı memleketedir. Partiler arası işbirliği bütün partiler için ve hatta iktidar için faydalıdır. Böyle bir işbirliğine iktidarda katılmalıdır. Kalkınma hamlesi asıl o zaman kuvvetli olur." Günaltay C.H.P.'nin Hürriyet Partisi'ni oyaladığına yönelik iddialara

[334] **Cumhuriyet** 17 Ekim 1956
[335] **Ulus** 18 Ekim 1956
[336] **Ulus** 18 Ekim 1956

böyle bir gayelerinin olmadığını belirttikten sonra bugünkü şartlar seçim olamayacağını söylemiş ve bunun nedenini de baskının olmasına bağlamıştır.[337]

Başbakan Adnan Menderes 18 Ekim 1956'da İzmir'de halka yaptığı konuşmada muhalefete sert eleştirilerde bulunmuştur. Başbakan Menderes konuşmasında iktisadi konulara değinmiş, muhalefetin bir yıl önce memlekette bazı maddelerin bulunmadığını ileri sürerek memlekette iktisadi buhran olduğunu ve Demokrat Parti'yi plansızlıkla suçladıklarını söyledikten sonra muhalefetin bu yolla ülkede sun'i gündem oluşturmaya çalışmakla suçlamıştır. Hürriyet Partisi'ne sert eleştiriler yönelten Menderes bu partiyi bir huruç hareketi olarak niteledikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "Partimizin saflarında bütün mesuliyetlerimize iştirak etmiş olan bazı insanların, fırsat bu fırsat diyerek birdenbire bir huruç hareketine, partimizi bir içerden çökertme teşebbüsüne geçmiş olmaları ve bütün hücum saflarının ve cephelerinin bir anda iktidarımız üzerine yüklenmek tabiyesini bulunmalarıdır… Netice Truva'daki gibi olmamıştır. Tahta atın içindekiler bugün hakiki hüviyetleri kendi kendilerini teşhir etmiş bulunuyorlar. Başbakan Adnan Menderes daha sonra muhalefet partileri arasındaki işbirliği konusuna değinerek şöyle demiştir: "Zaman zaman arkadaşlarım konuşurken bazı sözler kulağıma çalınmaktadır, kulak misafir olduğuma göre; muhalefetler birleşeceklermiş!.. Niçin? Birleşememişler! Niçin? "Birleşecek olanlar kimlerdir ve niçin birleşeceklerdir?.. İşte bu sualin cevabı, işin manevi seviyesizliğini ortaya koymağa kâfidir: Kimler birleşiyor daha düne kadar bizimle beraber eski iktidarı parti tahakkümü ve istibdat idaresi kurmakla itham edenler… Niçin birleşecekler? Sadece ve sadece, iktidara gelmenin ne kadar zayıf olursa olsun, tek ve son ümidini de kaçırmamış olmak için… ne mezbuhane, ne seviyesizce bir teşebbüs… Reisicumhur kim olacak diye çıkan kavgalardan dolayı birleşememişlerdir. Buda gösteriyor ki, afyonhanelerde kendi kendilerine gelin güvey olarak, bir an için kendilerini iktidara gelmiş farzederek, daha şimdiden siyasi ganimet taksimi peşinde öfkeli öfkeli kavgalar yapmaktadırlar. Bunları takip edenler varsa, varsınlar takip etsinler… Biz işlerimize bakalım. Birleşseler ne olacak? Birleşmeseler ne olacak?"[338] Başbakan Menderes yaptığı konuşmada muhalefetin işbirliği çabalarını dikkate ve ciddiye almadığını, önemsiz ve seviyesiz bir girişim olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Menderes muhalefetin gerçek amacının siyasi menfaat sağlamak olduğunu ifade etmiş ve bu çabaların boş hülyalardan başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. Muhalefetin rejim konularına çok sık temas etmesi ve ülkede rejim buhranı yaşadığına yönelik iddialarının ardından muhalefet partileri arasında kurulmaya çalışılan işbirliği çabalarının sonuçsuz kalması Menderes'in

[337] **Ulus** 19 Ekim 1956
[338] **Cumhuriyet** 19 Ekim 1956

tezlerini destekler mahiyette gelişmeler olmuştur. Bu durum iktidar ile muhalefet arasındaki çatışmada iktidarın itibarının halk gözünde daha da artmasına neden olmuştur. Başbakan Adnan Menderes her ne kadar muhalefet partileri arasındaki işbirliği çalışmalarına yönelik verdiği beyanatlarda bu tür girişimleri dikkate almadığını söylese de başarısızlıkla sonuçlanan işbirliği çabalarını Demokrat Parti için bir ikaz vazifesi görmüştür. Demokrat Parti her ne kadar muhalefet partileri arasında işbirliği kurulmasının oldukça güç olduğunu düşünmesine rağmen yinede bu tür girişimlere karşı kayıtsız kalmamış ve ilerleyen günlerde bu girişimleri önlemeye yönelik tedbirler almıştır.

Başbakan Adnan Menderes'in İzmir'de yaptığı konuşmaya muhalefetten tepki gecikmemiştir. C.M.P. İstanbul İl Başkanı Hüsnü Zeki Söylemezoğlu: "Mutad olduğu üzere, çeşitli vaatler ve nihayet muhalefete ağır hücumlardan ibaret olan bu konuşma hakkında söylenecek hiçbir şey yoktur."[339] diyerek tepkisini dile getirmiştir. C.M.P. Genel İdare Kurulu üyesi Suphi Batur hayat pahalılığı "D.P. ricalinin hâlâ tatlı bir rüyanın mahmurluğu içinde bulundukları hakikatini ortaya koymaktadır."[340] demiştir. C.H.P. Meclis Üyesi Şemsettin Günaltay, Adnan Menderes'in "muhalefet birleşemez" sözüne karşılık "olabilir, birleşemez ama millet birleşir" karşılığını vermiştir.[341] Hür. P. Meclis Grubu Başkan Vekili Fethi Çelikbaş ise "Halen tatbik edilen rejim demokrasi rejimi değildir. Biz, hiçbir zaman kaleyi, yani Demokrat Parti'yi içeriden fethetme gayesi gütmedik. Rejim mevzuunda mücadele edip hakikatlerin aydınlanmasını istediğimiz için partiden kovulduk. D.P. mebusları serbestçe dolaşıp açık ve kapalı salon toplantıları yaparken bizim hasbıhallerimize polis ve jandarma müdahale edip dağıtmaktadır. Bu emri verenler elbet bir gün cezalarını çekeceklerdir."[342] diyerek Menderes'e ve D.P. oldukça sert tepki göstermiştir. Muhalefet partileri her ne kadar aralarında anlaşamamışlarsada iktidara yönelik eleştirilerini sürdürmüşlerdir.

Muhalefetin eleştirilerine Demokrat Parti'de sert beyanatlar vererek tepki göstermiştir. Ege gezisi sırasında Turgutlu'da Şemsettin Günaltay'a cevap veren Başbakan Adnan Menderes şunları söylemiştir: "Halk Partisi'nin son zamanlarında Başvekilliğe getirilmiş bahtsız bir zat vardır. Meclis Milletçe seçilmiş Meclis değilken o tezebzüp devresindeki Başvekilliğe pek de Başvekillik denemez ama o kendisini öyle zannetmektedir. Bahtsız ve nasipsizdir çünkü Halk Partisi onu kollarında can vermiştir."[343] Başbakan Şemsettin

[339] **Cumhuriyet** 20 Ekim 1956
[340] **Cumhuriyet** 20 Ekim 1956
[341] **Cumhuriyet** 20 Ekim 1956, **Ulus** 20 Ekim 1956
[342] **Cumhuriyet** 21 Ekim 1956
[343] **Zafer** 21 Ekim 1956, **Cumhuriyet** 21 Ekim 1956

Günaltay'ın şahsında C.H.P.'yede eleştirilerde bulunmuş ve C.H.P.'nin ölen bir parti olduğunu dile getirmiştir.

Başbakan Adnan Menderes'in Turgutlu nutku C.H.P.'lileri sinirlendirmiştir. Başbakan'a cevap veren Şemsettin Günaltay: "Turgutlu nutku Ege'de umduğunu görememekten ve beklediğini bulamamaktan doğan hayal kırıklığının açık bir göstergesi"[344] olduğunu söylemiş ve D.P. halk nazarında itibarını yitirmeye başladığı dile getirmiştir. C.H.P. Kırşehir Milletvekili Osman Alışiroğlu: "Bugünkü muhalefete afyohanedeki bir esrarkeş sıfatını vermeğe hiçbir kimsenin, hatta Başvekilin hakkı yoktur. Bugünkü Türkiye'de afyonhane havası içinde ganimet peşinde koşanlar varsa bunlar şüphesiz muhalefet saflarında değildir." demiştir. C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Menderes ve D.P.'ye oldukça sert tepki göstererek şöyle demiştir: "Buyuruyorlar ki muhalefet insafsızmış, Allah'tan korkarak elini vicdani koyarak kendileri cevap versinler. İnsafsız olan muhalefet mi, kendileri mi? Kendileri kanunun hükmüne rağmen istedikleri gibi toplanırlar, karşılanırlar, istedikleri gibi konuşurlar, söylediklerini milletin radyosunda defalarca tekrarlatırlar. Millet Meclisi kürsüsünde radyonun parti politikası için kullanmayacağına dair teminata rağmen kullanırlar. Sağa sola selam verirken ihtiyatlı davranmak zorundayız. Bütün bunlara rağmen biz mi insafsız oluyoruz?"[345] Muhalefet iktidarın çifte standartlı davrandığını ileri sürmüş ve halka ulaşmanın en etkili yolu olan radyonun tek taraflı kullanımından şikayetçi olmuştur.

Başbakan Adnan Menderes 27 Ekim 1956'da Çanakkale'de yaptığı konuşmada muhalefetten şikâyetçi olmuş ve şöyle demiştir: "Bizde muhalefetin faaliyetleri, maalesef hiçbir zaman yapıcı olmamıştır. Memleket namına, iktidar namına onlardan şikâyetçiyim. Memleketin işlerini sıkıntılara uğramaktan asla geri durmamışlardır. Mesela, iktisadi kalkınmamız bakımından can damarı mesabesinde olan fabrika ve tesislerimiz için hariçten geniş yardımlar gelmeğe başladığını gördükleri günden beri bir vaveylâdır tutturmuşlardı. Bu memleket borçludur, bu memleket müflistir, bu memleket batakçıdır, diyorlardı. Bunları hep biliyorsunuz. Maksatları içerde vatandaşları şaşırtmak, dışarıda da Türkiye'nin itibarını zedelemektir."[346] Muhalefetin sürekli eleştirilerine iktidar sert karşılık vermiştir.

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 28 Ekim 1956'da İstanbul İl Kongresi'nde iç ve dış meseleler ile rejim ve işbirliği konularında çok önemli bir konuşma yapmıştır. İnönü konuşmasında "Şüphe yoktur ki Türkiye'de demokratik rejimin salim bir yolda kurulup yerleşmesi için karşımızda bulunan en vahim mesele adalet teminatı halinde tecessüm

[344] **Cumhuriyet** 22 Ekim 1956
[345] **Cumhuriyet** 24 Ekim 1956, **Ulus** 24 Ekim 1956
[346] **Cumhuriyet** 28 Ekim 1956

etmektedir. Çünkü basın hürriyeti, toplantı hakkı ve muhalefet emniyeti hür vatandaşın insan hakları ile hülasa edilen bütün meselelerde tartışmaları nihayet hâkim karşısında hallolunacaktır. Sarsılmaz samimi kanaatimce adalet istiklali ve hâkim teminatı meselesini biran önce halletmek vazifemizdir. İç politikadaki tartışmalar arasında kanun mevzuu olarak en ehemmiyetli gördüğümüz meselede seçim emniyeti ve seçim eşitliği meselesidir. Seçim emniyetinin 1950 veya 1954 seçimi mevzuatı ve şartlarına kavuşturulması hayati bir ihtiyaçtır. Seçimsiz, yani eşit ve emniyetli şartlar altında bulunmayan bir seçim ile demokratik rejimden bahsolunamaz. Dünyanın her milletinde hal budur. Demokratik rejimimiz garp usulü kaidelerden tamamıyla ayrılmış ve uzakta kalmıştır."[347] demiştir. Dış meselelerde daima uyanık ve tedbirli olmak gerektiğini belirten İnönü: "Balkan Paktı'nın durumu fecidir. Bağdat Paktı'nın yakınlarımız ve uzaklarımız tarafından ne kadar tartaklandığını görüyorsunuz… Şüphe yok ki bizim dış politikamızın esas itibarıyla N.A.T.O. tertibine dayanır. N.A.T.O.'nun kuvvetli kalmasını biz çok yakından takip etmeliyiz."[348] demiştir.

İsmet İnönü sonra partiler arası işbirliği konusuna ve Başbakan Adnan Menderes'in İzmir'deki konuşması ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. İsmet İnönü işbirliği konusunda: "Büyük Millet Meclisi'nin ilk iş olarak rejim teminatını halletmesini biz daha 8 Nisan tarihinde ilan ettik. Bu maksat için yalnız başımıza iktidara gelmeği düşünmediğimizi de söyledik… Hürriyet Partisi 14 Eylül 1956 tarihli bir muhtıra ile teklifler yaptı. 30 Eylül'e kadar cevap istedi. Biz gayret ettik, zamanında cevap verdik. Rejim dışı meseleler usule taallûk ediyor ve ayrıca bir takım yeni ıslahatlardan bahsediliyor. Usule taallûk eden başlıca kısım yeni Meclis'in ilkönce rejim teminatı halleden bir kurucu Meclis gibi çalışmasıdır. Bunda mutabık olduğumuzu 8 Nisan tebliğimize atfederek belirttik. Yalnız başımıza iktidar düşünmüyoruz demek bir koalisyon demek değil midir? Bugün daha fazla ne söyleyebiliriz… Cumhuriyet Halk Partisi cevabında başka iki nokta üzerinde de ısrar etti. Birisi üçlü mutabakat lüzumu ve bu sebeple C.M.P.'nin cevabının alınmasıdır. Öteki noktada seçimde işbirliğinin, hatta mutlak olarak seçim imkânın bugünkü mevzuat içinde tetkik edilmesi ve ona göre mücadele edilmesidir. Hürriyet Partisi bir çok maddeler içinde esas olarak 2-3 konu üzerinde duruyor. Biz bunun hikmetini keşfedemedik. Aleyhimizde yapılan isnatlara kendimizi kaptırmayacağız. Muhalefet partilerinin rejim bahsinde işbirliği muvazi yollarla tabiatıyla bugün mevcuttur. Biz de bu durumu zehirlememeğe dikkat edeceğiz. Zaman ihtiyaçları daha açık gösterecek ve hepimize yeni ilhamlar verecektir."[349] dedikten sonra

[347] **Ulus** 28 Ekim 1956
[348] **Cumhuriyet** 28 Ekim 1956
[349] **Cumhuriyet** 28 Ekim 1956, **Ulus** 28 Ekim 1956

Menderes'in konuşması şu sözleriyle değerlendirmiştir: "İzmir'de söylenen nutka münakaşa zemininde temas etmiyorum. Fikir tahlili için bir cevap konusu bulamadım. Haksız tecavüz ve isnat kelimeleri, konuşma, basın, radyo, mahkeme yolları ile cevaplamak imkânı bulunmadığı için aynile çıktıkları yerde kalırlar. Yalnız cemiyetimiz bu zihniyetlerden ıstırap çekmektedir." demiştir.[350]

İsmet İnönü, İstanbul Kongresi'nde yaptığı konuşma ile Hürriyet Partisi'nin isnatlarının haksız olduğunu belirtmiş ve rejim meselesi ortada dururken Hürriyet Partisi'nin ikinci derece sorunlarla ilgilenmesi anlam veremediklerini açıklamıştır. İnönü iki parti işbirliği nedeniyle yaşanan tüm sorunlara rağmen partiler arasında bir işbirliğini oluşturacak zeminin hâlâ var olduğunu ifade etmiş ve işbirliği konusunun tamamen rafa kaldırılmaması gereği üzerinde durmuştur. C.H.P. rejim konusunda işbirliğine hazır olduğunu İnönü'nün beyanıyla en yüksek ağızdan bir kez daha tekrar etmiştir. Ayrıca C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü tek başlarına iktidara gelmeyi düşünmediklerini ve kuracakları hükümetin bir koalisyon şeklinde olacağını açıkça ifade etmiştir. İnönü koalisyon hükümeti düşündüklerini açıkça ifade etmesine rağmen Cumhurbaşkanlığı konusuna hiç değinmemiş ve Cumhurbaşkanı olmak isteyip istemediği ile ilgili bir açıklama yapmamıştır. Bu da Hür. Partililerin İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmak istediğine yönelik eleştirilerinde haklı olduklarını ortaya koymuştur.

1956 yılının Kasım ayının başlangıcında İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker Akis-Sarol davasında mahkûm oldu. İki yıl süren duruşma sonucunda Toker, 7 ay 23 hapi cezasına ve 7787 lira para cezasına çarptırılmıştır.

1956 yılının Kasım ayı Demokrat Parti için tam bir yaprak dökümü oldu. Kasım ayının başında, 3 Kasım 1956'da İzmir milletvekili Cihad Baban Demokrat Parti'den istifa etmiştir. Cihad Baban D.P. Genel İdare Kurulu'na gönderdiği istifa mektubunda istifasının sebeplerini şöyle açıklamıştır: "D.P. memlekete karşı müteahhid bulunduğu program ve vaatlerden inhiraf etmesi ve kabine beyannamelerinin yerine getirilmemesi ve parti grubunun gerekli murakabeyi yapamaması karşısında kuruluş prensiplerine sadık kalarak partiden istifa"[351] ediyorum demiştir. Cihad Baban Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı açık mektupta şöyle demiştir : "Rejimimiz bugünkü mizacınızın bütün alametlerini taşımaktadır. Bir bakıma Millet Partisi'nin, Köylü Partisi'nin ve şimdi de Hürriyet Partisi'nin kurucusu sizsiniz. Her üç partide müsamaha tanımayan mizacınızın ve yalnız sizin eseriniz olmuştur. Bugünkü basın rejimi dünkü Halk Partisi basın rejiminden, bugünkü toplantılar rejimi dünkü Halk Partisi

[350] **Cumhuriyet** 28 Ekim 1956
[351] **Ulus** 4 Kasım 1956

toplantılar rejiminden geridir." dedikten sonra Menderes'ten parti Başkanlığı ve Başbakanlığı terk etmesi istemiştir."[352] Bu arada C.H.P. Sinop milletvekili Server Somuncuoğlu partisinden istifa ederek Demokrat Parti'ye girmiştir.[353] Server Somuncuoğlu D.P.'nin ekonomik politikalarından övgüyle bahsetmiştir.

Cihad Baban'ın Demokrat Parti'den istifa etmesinden sonra 9 Kasım 1956'da da Elağız milletvekili Suphi Ergene'de Demokrat Parti'den istifa etmiştir. Ergene istifasını telgrafla D.P. Genel Merkezi'ne bildirmiş ve istifa telgrafında şöyle demiştir: "Genel Kurulca malum sebeplerden dolayı Demokrat Parti'den istifa ediyorum." denilmiştir.[354] Suphi Ergene'nin istifası dışında D.P. Elazığ il başkanı da dâhil olmak üzere birçok parti üyesi Demokrat Parti'den istifa etmiştir. Bu istifalar Demokrat Parti'de yeni bir çözüntü devrinin başladığı şeklinde yorumlanmıştır.[355]

Demokrat Parti'deki istifalar İktisat ve Ticaret Vekili Zeyyad Mandalinci'nin 28 Kasım 1956'da İktisat ve Ticaret Bakanlığı'ndan istifasıyla devam etmiştir. Zeyyad Mandalinci'nin yerine İzmir Milletvekili Abdullah Eker getirilmiştir.[356]

1956 yılının Kasım ayı Türk dış siyasetinde oldukça hareketli günlerin yaşandığı bir ay olmuştur. Muhalefet ağıllıklı olarak dış siyasette meydana gelen gelişmeleri takip etmiştir. Macaristan'da meydana gelen ihtilal ve Rusya ile Macaristan arasındaki savaş, İsrail ile Mısır arasındaki savaş, Türkiye'nin İsrail büyükelçisini geri çekmesi gündemi oluşturan konulardı Türk kamuoyunu oldukça meşgul eden konulardı. Ayrıca muhalefet milletvekillerinin polislerce takip ettirildiğine yönelik Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk'e sorulan sorular T.B.M.M.' inde tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Dış siyasette yaşanan hareketli günler iç siyasetteki çekişmelerin kısmen geri plan atılması sonucunu doğurmuştur. Başbakan Adnan Menderes'in yurt dışına yaptığı seyahatlerin bu dönemde artması da Başbakan'ın da iç siyasetle yeterince ilgilenmesi engellemiştir.

1956 Aralık ayında ülke gündeminde dış meseleler ve üniversitelerdeki muhtariyet sorunu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun Vekâletin emrine alınması ile ilgili yaşanan tartışmalar yer almıştır. İsmet İnönü, 3 Aralık 1956 tarihinden Ulus'ta yayınlanan "Üniversite Muhtariyeti" başlıklı makalesinde şöyle demiştir: "Siyasi partilerin günlük münakaşa mevzularından daha ileri ehemmiyette ve cemiyetimizin temeline kadar tesir edecek bir hadise karşısında bulunuyoruz. İktidarda ve muhalefette bulunan siyaset

[352] **Cumhuriyet** 4 Kasım 1956
[353] **Cumhuriyet** 4 Kasım 1956
[354] **Ulus** 10 Kasım 1956
[355] **Ulus** 10 Kasım 1956
[356] **Ulus** 29 Kasım 1956, **Cumhuriyet** 29 Kasım 1956

adamlarımız sükûnetimizi biraz toplayarak cemiyet meselelerini mütalaa edebilsek birçok çekişmelerin lüzumsuzluğunu kavrar ve cemiyet için salim tedbirler bulabiliriz… Siyaset adamlarımızın, yetişmekte olan müstesna istidatta ilim mercilerimizi hiddetlere kapılarak tahrip edecek seviyeden yüksek ve üstün olduklarını kabul ediyorum. Önümüzde acil olarak düzeltilecek sakat bir muamele duruyor. Üniversite muhtariyetini zedelemiş olan son mevzuatın düzeltilmesi ihtiyacının ne kadar kesin olduğu da bir daha göze çarpıyor. Üniversite muhtariyeti demokratik rejim mücadelesinin yalnız bir koludur. Rejimin bütün kollarında eksikler düzeltilinceye kadar ıstıraplar artarak devam edecektir."[357] C.H.P.'ye göre üniversite muhtariyeti sorunu en önemli rejim meselelerinden biriydi. C.H.P.'nin üniversite muhatariyeti üzerinde sık sık durması ve bazı üniversite öğretim üyelerinin C.H.P. verdikleri açık destek C.H.P. ve üniversite arasındaki birlikteliği daha da güçlendirmiştir.

Zafer gazetesinde "İnönü ilim ocaklarından elini çekmelidir" başlığı ile verilen haberde İsmet İnönü'ye ciddi suçlamalar yöneltilmiş ve siyasi partilerin ne muhalefetteyken ne de iktidarda iken üniversiteleri siyasete bulaştırmaması gerektiğini ifade edildikten sonra: Devlet Reisliği zamanında vakıf bulunan İsmet Paşa'nın, muhalefete geçtiği ilk günden itibaren kah hükkam ve kah hocalar ile talebe arasında ne işi vardır? Bu onun, politikanın girmemesi lazım olan yerlerde kaçıncı yakalanışıdır?.. Üniversiteler ilim ocaklarıdır politika pazarları değildir. Politika yapmak istiyorlarsa, evvela üniversiteleri terk etmeleri lazımdır. İnönü de bilmelidir ki, gündüz külahlı gece silahlı gezerek bu yetmiyormuş gibi mesela Mülkiye gibi talebesini ne için yetiştirdiği malum olan bir idare ilimleri fakültesini nazari, ameli ve tatbiki bir C.H.P. ocağı haline koyanlar, kanunun pençesini ebetteki yakalarında hissedilecektir." denilmiştir.[358]

Demokrat Parti'liler İsmet İnönü'nün üniversite muhtariyeti konusunu bir politika kalkanı olarak kullandığını düşünüyorlardı ve üniversitelerde eksikliklerin bulunduğuna yönelik iddiaların asılsız olduğunu ve eğer eksiklik varsa muhalefetten bu eksikliklerin belirtilmesi istenmiştir.[359] D.P. saflarında özellikle C.H.P. tarafından gündeme taşınan ve "birkaç körpe ulemanın kaprislerine"[360] sert bir şekilde eleştiriler getirilmiş ve Demokrat Parti'nin yayın organı Zafer gazetesinde D.P. yönelik eleştirilere yalanlamalar ve sert eleştiriler getirilmiştir. Adnan Menderes, bazı profesör ve doçentlerin öğrencileri derslere devam etmeme ve ayaklanmaya teşvik ettiğini belirtmiştir.[361] Başbakan'ın bu iddialarını Ulus

[357] İsmet İnönü, "Üniversite Muhtariyeti", *Ulus* 3 Aralık 1956
[358] **Zafer** 4 Aralık 1956
[359] **Zafer** 6 Aralık 1956
[360] **Zafer** 4 Aralık 1956
[361] **Ulus** 5 Aralık 1956

gazetesi düşündürücü olarak bulmuştur.[362] Demokrat Parti ile muhalefet arasında yaşanan çekişmeler devam ederken üniversitelerde de öğretim üyeleri istifa etmeye başlamışlardır. Önce Doç. Dr. Muammer Aksoy[363] daha sonrada Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Doç. Dr. Münci Kapani "son günlerde cereyan eden ve fikir ve tedris hürriyetlerini ağır şekilde zedeleyen hadiseler dolayısıyla"[364] istifa etmiştir. Ayrıca Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık emrine alınması dolayısıyla derslere girmeyen 18 Fakülte öğrencisinin Cumhuriyet Savcılığı tarafından ifadeleri alınmıştır.[365] Partiler arasında yaşanan çekişmeler devam ederken Meclis'teki siyasal çoğunluk değişmiş ve Meclis'te 31 milletvekili bulunan C.H.P.'nin yerine Cemal Köprülü'nün Hür. P.'ye katılmasıyla Hür. P. ana muhalefet partisi olmuştur.[366]

Demokrat Parti'nin yayın organı Zafer'de 7 Aralık 1956'da yayınlanan "İlim Sokağa İnemez" başlıklı başmakalede muhalefete ve özellikle C.H.P.'ye sert eleştiriler getirilmiştir. Makalede muhalefetin bütün amacı şu şekilde açıklanmıştır: "Bütün bunlar ne içindir? Bir adam, bir tek adam için! Memleket huzursuz kalabilir ama İnönü işbaşına gelmelidir! İnönü istiyor ki, kendinin sistemli bir şekilde yapmakta olduğu bu soğuk teröre bil mukabil terör ile karşı çıkılsın. Hayır! Onu nasıl bu büyük ve asil millet iradesini kullanarak uzaklaştırdı ise, gene iradesini kullanarak muhalefetten de tasfiye etmesi bilecektir."[367] Zafer gazetesi ayrıca muhalif basını iktidar ve üniversiteleri karşı karşıya getirmeye çalışmakla suçlamıştır.[368]

Demokrat Parti muhalefetten gelen eleştirileri samimi ve ciddi bulmamıştır ama yinede mevcut durumun daha vahim bir hal almaması için önlemler alacağının sinyalleri vermiştir. Turhan Dilligil 1942'de üniversite gençliğine: "Nankörler! Biz İstiklal Harbinde neler yedik. Siz Atatürk'ün cumhuriyeti emanet ettiği gençlik değilsiniz." diyen C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün sahte bir muhabbetle üniversite gençliğine kollarını açtığını ve güya hamilik iddiasına kalkıştığını belirtmiştir.[369] Üniversite muhtariyeti konusunda Demokrat Parti'nin takındığı tavır üniversite çevrelerinde özellikle C.H.P.'ye yakın öğretim üyeleri arasında rahatsızlık yaratmış ve bu rahatsızlık istifalara neden olmuştur. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu ve Şerif Mardin istifa etmiştir. Mardin istifa gerekçesini

[362] **Ulus** 6 Aralık 1956
[363] **Ulus** 6 Aralık 1956
[364] **Cumhuriyet** 8 Aralık 1956
[365] **Cumhuriyet** 8 Aralık 1956
[366] **Cumhuriyet** 5 Aralık 1956
[367] **Zafer** 7 Aralık 1956
[368] **Zafer** 8 Aralık 1956
[369] **Zafer** 10 Aralık 1956

"demokrasinin özü sayılan kıstaslar muvacehesinde" fakültedeki vazifesine devam etmesine imkân kalmadığına bağlamıştır.[370]

Muhalefet partileri ile iktidar arasında 10 Aralık 1956'da radyonun kullanımı ile ilgili Meclis'te tartışmalar olmuştur. Ankara Radyosu'nun Meclis saatinden şiddetle şikâyet eden ve radyonun istismar edilmemesi isteyen C.H.P. Kars Milletvekili Sırrı Atalay: "Başkanlık radyoda okunan bültenleri gözden geçirmeli ve hakiki ve samimi olmasına çalışmalıdır. Vatandaş Devlet Radyosu'ndan iktidarın olduğu kadar muhalefetinde sesini duymak ister. İktidar bu derece istismarcı olmamalıdır."[371]

18 Aralık 1956'da yapılan C.H.P. Ankara İl Kongresi'nde konuşan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü iktidara yönelik eleştirilerde bulunmuş ve Ortadoğu'da yaşanan çatışmalara ile Macaristan'da ki duruma değindikten sonra iç meselelere değinmiştir. İnönü: "İç meselelerimiz esas itibarıyla rejim şikâyetlerinde ve iktisadi ve mali konularda toplanıyor. Rejim davalarını şimdiye kadar halledememiş olmamız hazin bir talihsizliktir. Bu yüzden lüzumsuz ve ıstıraplı tartışmalar sürüp gitmektedir." dedikten sonra İnönü Türkiye'nin demokrasi rejimi ile yönetilen bir devlet olduğunu ve Batı medeniyeti içinde yer aldığını belirttikten sonra bu medeniyette kalmak için demokrasinin tam anlamı ile yerleştirilmesi gereği üzerinde durmuştur. İnönü Türkiye'de yaşanan mevcut duruma değinerek şöyle demiştir: "Bugünkü halimiz pek hazindir. Basın ya tehditler altında vazife yapmamak, ya haysiyetini kaybetmemek yahut bir demokrasi memleketinde pek tabii olan vazifelerinde dolayı ağır cezalar altında ezilip mahvolmak kaderindedir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanun'un tatbikatı bütün yaz müddetinde hem darbeye uğrayan, hem seyirci olan vatandaşlar için çok elem verici olmuştur. Toplantı Kanunu Anayasa'nın sağladığı toplanma haklarını iptal edici, İnsan Hakları Beyannamesi'nin tanıdığı muslihane toplantı hakkına aykırı bir mahiyettedir. Tatbikat kanundan da şiddetli olmuştur." İnönü devamla hâkim teminatı ve bağımsız mahkemeler konusuna değinmiş ve üniversite muhtariyeti konusundaki düşünceleri açıklamış ve Seçim Kanunu'na değinmiştir. İsmet İnönü iktidar partisi ikaz ederek şöyle demiştir: "Türkiye'yi demokratik rejime ve insan haklarına riayet etmeksizin idare etme imkânı kalmamıştır."[372] İsmet İnönü'nün kongrede yapmış olduğu konuşma ile Demokrat Parti'nin hemen hemen bütün icraatlarına karşı olduğunu açıkça ortaya koymuş ve yapılan düzenlemelerin hatalı olduğunu iddia etmiş ve mevcut sorunların bir an önce halledilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. İsmet İnönü'nün konuşması'na cevap veren

[370] **Ulus** 11 Aralık 1956
[371] **Ulus** 11 Aralık 1956
[372] **Ulus** 19 Aralık 1956

Turhan Dilligil şöyle demiştir: "Gene Başkan İsmet İnönü hangi mevzua temas ettiyse ya ters tarafından görmüş ya da doğru olmadığını bilmesi icap eden meseleleri doğru imiş gibi ele alarak bir tahrik unsuru yaratmaya çalışmıştır."[373] 20 Aralık 1956 tarihinde Zafer gazetesinde "Bir Hastalığı Teşhiri" başlığı ile çıkan baş makalede İsmet İnönü'ye oldukça sert eleştiriler getirilerek şöyle denilmiştir: "İnönü'nün "palet"inde "beyaz renk" eksik. Buna karşılık birkaç koyu renk ve tulumlar dolusu siyah renk var. Bu sebepledir ki, "memleket tablosu" diye C.H.P.'nin politika sergilerinde teşhir ettiği tablolar hep karanlık ve mevtâidir." denildikten sonra İnönü'den "Melankolik ve bedbin siyasi tablolar ressamı" diye bahsedilmiştir.[374]

İlmin politikaya alet olmayacağını belirten Başbakan Adnan Menderes, Siyasa Bilgiler Fakültesi'nde üç beş kişinin hazırlamak istedikleri partizanca hareketin kendileri için nasıl bir hüsranla neticelendiğini, gayelerinin nasıl akim kaldığını izah ettikten sonra, Vekâlet emrine alma işinin de tamamıyla kanuni bir ha k olduğunu, yapılan muamelenin mahalline masruf bulunduğunu belirterek "İki öğretim üyesi ile teşriki mesai ederek üniversitede hadise çıkarmaya teşebbüs edip sonrada "işte görüyorsunuz ulûm erbabı da iktidarın aleyhindedir" diyerek memleketi içte ve dışta kötülemelerine asla müsaade edilmeyecektir." demiştir.[375]

Aralık ayının sonlarına doğru 1958 yılında yapılması düşünülen genel seçimlerin önce alınacağına yönelik basında haberler çıkmaya başlamıştır.[376] 27 Aralık 1956'da T.B.M.M.'de bütçe görüşmeleri sırasında muhalefet ve iktidar arasında radyonun kullanımı ile ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Muhalefet radyonun tarafsız olmadığından ve gazetelerin kâğıtsız bırakıldıklarından şikâyet etmiştir.[377] C.H.P. Kars Milletvekili Mehmet Hazer: "Devlet radyoları iktidar partisinin naşiri efkârı haline getirilmiştir. Hâlbuki kuruluş gayeleri bambaşkadır… Bir taraftan bir partinin fikir ve kanaatleri yayınlanırken diğer partilerden katiyen bahsetmemektedir. Meclis müzakerelerinde bile bu böyle olmaktadır." demiştir. İddialara cevap veren Devlet Bakanı Celal Yardımcı radyolara gayri müsavi ve gayri adil neşriyat yapılması için emir verilmediğini ve hatta telkinde bile bulunulmadığını söylemiştir.[378] Radyonun kullanımı iktidar ve muhalefet arasıdan sürekli bir tartışma ve polemik konusu olmuştur.

1957'nin ilk günlerinde hem Türkiye hem de Ortadoğu'yu yakından ilgilendiren ve Ortadoğu'yu komünizme karşı savunmak amacıyla ileri sürülen ve "Eisenhower Doktrini" diye bilinen Amerikan siyaseti resmen açıklanmıştır. Amerika, ekonomik ve askeri yardım

[373] **Zafer** 19 Aralık 1956
[374] **Zafer** 20 Aralık 1956
[375] **Zafer** 10 Aralık 1956
[376] **Cumhuriyet** 26 Aralık 1956
[377] **Cumhuriyet** 28 Aralık 1956
[378] **Ulus** 28 Aralık 1956

isteyen ve hatta ülkelerine, askeri çıkartma yapılmasını bile isteyen Ortadoğu devletlerine bu yardımları sağlıyordu.[379] Bu arada Başbakan Adnan Menderes düzenlediği bir basın toplantısında, seçim olasılığını, "Seçimleri öne almak için hiç bir düşüncemiz yok, hiç bir sebep de mevcut değildir." demek suretiyle yalanlamıştır. Eisenhower Doktrini konusunda ise Menderes: "Türkiye Ortadoğu'da en ehemmiyetli noktayı teşkil etmektedir. Binaenaleyh plandaki mevkiimizin de bu ehemmiyet ile mütenasip olması lazımdır." demiştir.[380]

1957'nin ilk günlerinde 1958'de yapılacak olan seçimlerle ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Muhalefet mevcut seçim kanunu ile seçimlere gitmek istemiyordu. Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü: "1958 seçimlerinin şimdiki kanunla yapılmasında bir mahzur görmüyorum. Ancak teferruatta ve tatbikatta müşahede edilen bazı aksaklıkların tadiline taraftarım. Kanun ana hatları itibarıyla bünyemize uygundur." demiştir. Hürriyet Partisi İzmir Milletvekili Cihad Baban ise: "Bizce, Basın, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunları meriyette iken halkın kanaatlerini ifade edecek bir seçim yapılması ihtimali zayıftır. Dördüncü Menderes Hükümeti programında, seçim kanununa vazedilen tehditlerin kaldırılacağı ilan edilmiştir. Bununla beraber kanaatimiz odur ki, seçim kanunu değişse de, değişmese de mevcut kanunlar kalsa da kalmasa da, millet reyini vermiştir." demiştir. C.H.P. Meclis üyesi İlhami Sancar: "Seçim kanunu 1950'den sonraki tadilleri ile seçime iştirak edenlerin eşitlik haklarını tahdit etmiştir." derken C.M.P.'li Sadık Aldoğan: "Mevcut seçim kanunu ile ekseriyet usulüne sadık kalarak 1958 seçimlerine gidilmesine taraftar değiliz." demiştir.[381]

Muhalefet Seçim Kanunu'nda temsil hakkını artıracak düzenlemelerin yapılmasını isterken Zafer gazetesi, Fethi Çelikbaş[382] ve İsmet İnönü'ye yönelik sert eleştirilerde bulunuyordu.[383] C.M.P. kurucularında Sadık Aldoğan muhalefet partilerini birleşmeye çağırmıştır. Aldoğan verdiği beyanatta şu konulara değinmiştir: "Milletçe geçirmekte olduğumuz buhranın yegâne amili, hiç şüphesiz, Büyük Millet Meclisi'nin bir siyasi partinin mutlak hâkimiyeti altında yürüyen bir parti meclisi halinde devam edip gitmekte bulunmasıdır. Milli hâkimiyetin tecelli unsurlarında biri olan siyasi partilerimizin başındakiler, totaliter idareye can veren ve onu yaşatan başlıca amilin bu olduğunu inanmış bulunsalar ve demokrasiye geçiş esasını, Büyük Millet Meclisi'ni bir siyasi parti meclisi halinden çıkarmayı gaye olarak kabul etmiş olsalardı bunun tahakkukunun nasıl olacağına da

[379] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 158
[380] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 158
[381] **Cumhuriyet** 10 Ocak 1957
[382] **Zafer** 14 Ocak 1957
[383] **Zafer** 17 Ocak 1957

karar verebilirdi. Çok yazık ki, muhalefette bulunan siyasi partilerimiz hâlâ bu gaye etrafında fikren ve ruhen birleşmiş bulunmuyorlar ve bu sebepten dolayı da bütün muhalefetler kararsızlık içinde, ne yapacaklarını bilememekte ve yalnız Meclis içinde ve dışında, haklı olduğunu zerre kadar şüphe olmayan şikâyet ve tenkitlerde bulunmaktadır… Mer'i seçim kanunu ile seçimlere girmek yolu D.P.'nin arzusunu yerine getirmekten başka bir şey olmaz… Muhaleflerin demokrasi davasındaki gayesi: Büyük Millet Meclisi'ni, bir siyasi parti meclisi halinden çıkartmak maksadında birleşmek ve bu maksadın tahakkuku için mer'i seçim kanununun nispi temsil esasına göre değiştirilmesi için uğraşmak olmalıdır." demiştir.[384] Bu arada Türkiye Köylü Partisi yayınladığı tebliğde demokrasi davasının "tek parti veya partiler mevzuu olmaktan çıktığını kabul ile memleketteki her sınıf vatandaşı bu uğurda kanun dairesinde toplu mücadeleye" davet etmiştir.[385] Muhalefetin eleştirilerinin başında D.P. iktidarının Meclis'te muhalefet yokmuş gibi davranması ve T.B.M.M.'nin D.P. Meclis Grubu gibi çalışması geliyordu.

19–20 Ocak 1957 tarihleri arasında Ankara'da Bağdat Paktı toplanmıştır.[386] 21 Ocak 1957'de Dörtlü Toplantı bir tebliğ yayınlamıştır. Pakta üye ülkeler Türkiye, Irak, İran ve Pakistan, Eisenhower Doktrini önemi üzerinde durmuşlardır.[387] Bu toplantıda ortaya atılan bir başka nokta da, üye devletlerarasında ekonomik işbirliği kurulmasıydı, sonradan RCD (Regional Cooperation for Development - Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı) olarak ortaya çıkmıştır.[388] 1957 yılının Ocak ayının sonlarına doğru Kıbrıs konusu da Türk kamuoyunu meşgul etmeye başlamıştır. Basın, Kıbrıs'taki Türk toplumuna karşı girişilen kanlı saldırıları haber vermeğe başlamıştır.[389] Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs konusunda: "Kıbrıs kaabili taksimdir, yeter ki orada Türk Vatanına nigehban bir parça bulunsun ve üzerinde bayrağımız dalgalansın. Oradaki Türk kuvvetleri hudut ötesi hadiseleri kontrol etsin" demiştir.[390]

Demokrat Parti tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik eleştiriler C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Amerika Heyeti ile yaptığı görüşmeden sonra daha da şiddetlenmiştir. Başbakan Adnan Menderes bu görüşme ile ilgili şöyle demiştir: "Halk Partisi Genel Sekreteri memleketin kaderi ile alakalı kararlar vereceklerden zorla randevu talep ederek, bu mülakatta memleketin nasibini kesecek tarzda konuşmakta haklı salahiyetli

[384] **Cumhuriyet** 17 Ocak 1957
[385] **Cumhuriyet** 17 Ocak 1957
[386] **Zafer** 18 Ocak 1957, **Ulus** 19 Ocak 1957
[387] **Zafer** 22 Ocak 1957
[388] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 158
[389] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 158; **Zafer** 22 Ocak 1957; **Ulus** 23 Ocak 1957
[390] **Zafer** 19 Ocak 1957

değildir… Böyle konuşma yapılırsa bunun zabtını aynen ve tamamen vermekle mükelleftir… Sanki Türkiye'de iki hükümet varmış gibi hareket edilmiş, ayrı temas aranmış ve bunlar gizli tutulmuştur."[391] Başbakan'ın bu görüşmeye sert tepki göstermesi Amerika yardımlarıyla ilgili temasların yapıldığı bir döneme rastlanması oldukça etkili olmuştur. Başbakan konuşmasına bakılırsa Kasım Gülek'in Amerikan'ın Türkiye'ye yapmış olduğu yardımlarla ilgili olumsuz görüş bildirdiğini açıkça ortaya çıkmaktadır. Hükümet bu görüşme nedeniyle Amerikan yardımlarının azalmasından veya tamamen kesilmesinden korkuyordu. Kasım Gülek cevabını 23 Ocak 1957'de Zafer gazetesine göndermiştir. Gülek: "Amerika Heyeti Başkanı ile konuştuklarımdan şunları tekrar ediyorum: Türk Milleti hür dünyanın kalesidir. Türk Milletine inanabilir, güvenebilirsiniz. Türkiye'ye yardım en yerinde yapılmış yardımdır. Türkiye'ye edilen yardım arttırılmalıdır. Amerika yardımı, Amerika Millettinden Türk Milletine yapılan yardımdır."[392] demiştir.

20 Ocak 1957'de Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde dış olaylara değinildikten sonra iç politikada yaşanan gelişmelere değinilerek şöyle denilmiştir: "İç politika münakaşalarımız azalmadan devam etmektedir. İnsan Haklarının koruması yolundaki muhalefet gayretleri iktidar tarafından hiçbir kolaylık görmemekte ve aksine olarak ıstıraplar her gün artmaktadır." denildikten sonra hayat pahalılığına ve iktisadi ve mali politikalara değinilmiştir. Tebliğde Seçim Kanunu'na da temas edilerek "İç politikada huzuru tesis edecek medeni tedbirleri kabul etmemekte ısrar eden iktidarda, kendi rejimini devam ettirmek için Seçim Kanunu üzerinde yaptığı tahribatı düzeltmek arzusu görülememektedir."[393] ifadesine yer verilmiştir. Zafer gazetesinde, 22 Ocak 1957'de, "Meclis Dışındaki Meclis" başlığı ile yayınlanan başmakalede C.H.P.'ye karşı alaycı bir üslup kullanılmış ve C.H.P.'nin yüksek kademelerine neden "Meclis" adını vererek T.B.M.M.'ye doğru iltibaslı durumlar ihdas edildiği sorulmuş ve şöyle denilmiştir: "Sanki C.H.P. Meclisi bir ikinci Millet Meclisi yahut kendi kendini kurmuş bir "ayan meclisi"dir. Ve İnönü, hâlâ devlet reisidir. Genel Sekreter payesindeki mülakatlar mütehassısı da, zımnen, hükümet reisidir… İnönü partisi, balkanlı teamülleri tekâmül ettirerek, kendini surun üstünde tutmaya ve hakiki demokrasilerde görülmemiş bir teknik ile Millet Meclisi'nin tam karşısına geçerek şarkkâri "divanı-has"lar kurmaya özenmektedir… C.H.P. mevcut rejimi red ve inkâr etmekte, ayrıca, iş başındaki hükümetin bütün icraatını mugalâta mevzuu kılmaktadır."[394]

[391] **Zafer** 19 Ocak 1957
[392] **Zafer** 22 Ocak 1957
[393] **Ulus** 21 Ocak 1957
[394] **Zafer** 22 Ocak 1957

1957'de Ocak ayı sona ererken iktidar ve muhalefet arasında karşılıklı suçlamalar devam etmiştir. Zafer gazetesi muhalefete yönelik suçlamalarda bulunmuştur.[395] 24 Ocak 1957'de bir basın toplantısı yapan Hürriyet Partisi Ankara İl Başkanı Ferruh Ağan yaptığı basın toplantısında şöyle konuşmuştur: "Demokrasilerde her kudret halkın idaresinden doğar. Muhalefet milli idarenin mahsulü olduğundan mevcudiyeti kanunidir. Meşrudur. Tarizden masun tutulmak lazımdır."[396] D.P. İzmit Kongresi'nde konuşan Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan: "Bugün hürriyet arayanlar, dün hürriyeti ezenlerden başkası değildi. Biz, vatandaşları muhakemesiz kurşuna dizenlerin, arkadan vuranlar bugün hürriyet kelimesini telaffuz etmeğe hakları yoktur."[397] demiştir.

Muhalefetin her fırsatta "hâkim teminatı" ve adli sisteme yönelik eleştirilerde bulunmasına İktidar Partisi tarafından sert bir şekilde karşılık verilmiştir. Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk: "Faaliyetlerini bizler için her zaman iftihar mevzuu olan adalet cihazımızın feragat ve faziletkâr mensuplarını bu kabîl mesnetsiz ve haksız isnatlardan bütün kuvvetimle tenzih ederim." demiştir.[398] Muhalefet ile iktidar arasında 1957 yılı bütçe görüşmeleri sırasında da tartışmalar yaşanmıştır. C.M.P. lideri Osman Bölükbaşı, Hükümet'e yönelik eleştirilerde bulunarak: "İktisadi ve mali hayatımıza nüfuz imkânını verecek bilgi ve tahlillere yer vermeyen bütçe gerekçesi, bundan evvelkiler gibi lüzumsuz bir takım teferruata ile doldurulmuş bir propaganda manzarası arz etmektedir… D.P. iktidarı harp sonrası dünya şartlarının yarattığı çok müsait bir atmosfer içinde iktisadi kalkınma faaliyetlerine girişmiştir."[399] diyerek bütçeyi eleştirmiştir. Hürriyet Partisi Tekirdağ Milletvekili İsmail Hakkı Akyüz ise C.H.P.'ye yönelik eleştirilerde bulunarak şöyle konuşyordu: "Sadece iktidarı itham etmek kolay fakat isabetli değildir. Kalkınma ve eserler güzel şeylerdir… Tenkid edilecek tarafları da olabilir… Fakat bu nevi tenkitlerden evvel hakkı teslim etmek lazımdır.. Bilhassa İnönü, bugünkü elektrikli havanın başlıca müsebbiplerindendir… C.H.P. muhalefet olarak asab bozucu tahriklerden başka bir şey yapmamıştır."[400] Demokrat Parti Milletvekili Kemal Biberoğlu ise muhalefeti iki yüzlülükle ve samimiyetsizlikle suçlamış ve hayat pahalılığının D.P. iktidarına ait olmadığını C.H.P. iktidarı zamanından beri bu pahalılığın

[395] **Cumhuriyet** 24 Ocak 1957
[396] **Cumhuriyet** 25 Ocak 1957
[397] **Cumhuriyet** 28 Ocak 1957
[398] **Zafer**14 Şubat 1957
[399] **Cumhuriyet** 22 Şubat 1957
[400] **Zafer** 23 Şubat 1957

devam ettiğini belirtmiştir.[401] Hürriyet Partisi Meclis Grup Başkanı Fethi Çelikbaş yeni basın kanunun basının elini kolunu bağladığını belirttikten sonra hayat pahalılığına değinmiştir.[402]

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 23 Şubat 1957'de Büyük Millet Meclisi bütçesi görüşmeleri sırasında grubu adına söz almıştır. Muhalefetin Meclis kürsüsünde de emniyet içinde olmadığından şikâyet eden İnönü: "Biz bugün iç politikada ciddi bir rejim buhranı içinde ve münakaşa halindeyiz. Istıraplarımızın başında adalet meselesi geliyor, basın hürriyeti, toplantı hürriyeti için yeni kanunlardan şikâyetçiyiz. Üniversite muhtariyetinin tamamlamasını istiyoruz, büyük memleket davalarını seçmene maledebilmek için seçimde eşitlik lazımdır." demiştir.[403] Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bütçesinin görüşülmesi sırasında C.H.P. grubu adına söz alan Ali Yeniaras, radyo meselesine temas ederek: "Radyo bugün memleketimizde, ekseriyet partisinin fikir ve tekâmüllerini bir taraflı olarak, memleket efkârına duyurmağa yarar bir vasıtadan başka bir şey değildir." demiştir. Bu iddiaya cevap veren Devlet Bakanı Celal Yardımcı muhalefete şu cevabı vermiştir: "Radyo devlet radyosudur. Devlet malıdır, devletin evidir. Bugüne kadar devam eden neşriyat, hükümet icraatını halka duyurmak şeklinde olmuştur. Radyo partilerin münazara yeri değildir. Hükümeti bir partiye addediyorlarsa, tegafül gösteriyorlar. Hükümet devletin bir icra organıdır. Bunun dışında radyonun bir parti sözcüsüne zaman ayırdığı vaki ve varid değildir." demiştir. Başbakan Adnan Menderes ise: "Bir muhalefettir ki, radyoda çıkar enflasyon vardır, bunlar batakçıdır. Zinhar sakın ola ki bunlarla işbirliği yapmayasınız. Buna dünyanın içinde bulunduğu ciddi durumda nasıl devlet radyosu verirsiniz."[404] diyordu.

"Hâkim teminatı" ve "adalet istiklali" konusunda söz alan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü oldukça sert açıklamalarda bulunmuştur. İnönü: "Tarih bakımından adalet meselesi cemiyet ihtiyaçlarının en eskisidir. Adalet, medeni cemiyetlerde mahkeme istiklali üzerine kurulmuştur. Mahkeme istiklali ise hâkim teminatına sıkı sıkıya bağlıdır. Bugün cemiyetimizi meşgul eden mesele hâkim teminatıdır."[405] dedikten sonra "Adalet davasını yedi düvele karşı müdafaa ettim. Bu yaşta ve bu şartlar altında kendi vatandaşlarımı kendi vatanımın hükümetine karşı müdafaa etmek mecburiyetinde kalıyorum." demiştir. İnönü ayrıca hâkimlerin emekliye sevk edilmesi konusuna değinerek: "Adalet Bakanı'nın hiçbir sebep söylemeksizin hâkimleri emekliye sevk etmesi, memlekette sığınacak müstakil hiçbir

[401] **Ulus** 23 Şubat 1957
[402] **Ulus** 23 Şubat 1957
[403] **Ulus** 24 Şubat 1957
[404] **Cumhuriyet** 25 Şubat 1957
[405] **Cumhuriyet** 25 Şubat 1957

mahkemesi olmadığını bütün memlekete, dünyaya ve vatandaşlara ilan etmektedir"[406] Mayıs 1956'da Adalet Bakanı 3 Yargıtay üyesi ile 15 hakimi Emeklilik Kanunu'nun 39. maddesine dayanarak resen emekliye sevk etmişti. Mezkur madde ile Adalet Bakanı istediği anda 25 yılını dolduran Yargıtay üyelerini bile 65 yaşını doldurmadan emekliye sevk edebiliyordu. Muhalefet tarafından bu uygulama uzun süre sert bir şekilde eleştirilmiştir.

Muhalefetin memlekette hürriyetin bulunmadığına yönelik eleştirilerine sert tepki göstererek "bu memlekette bütün esas hürriyetlerin temelleri iklimiyle, havasıyla mevcut"[407] olduğunu belirten Başbakan Adnan Menderes: "Elinizi vicdanınıza koyun ve söyleyin. Memlekette bugün mü hürriyet vardır, yoksa 1945'te, 1940'ta, 1935'te mi vardı? Büyük Millet Meclisi 1945'te, 1940'ta, 1935'te vardı. O zaman muhalefet var mıydı? demiştir.[408]

1.3. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Yumuşama

T.B.M.M.'de devam eden bütçe görüşmeleri muhalefet ve iktidar arasında oldukça gergin bir havanın oluşmasına neden olmuştur. Bu gergin hava çoğu zaman Meclis'te sözlü tartışmalara da neden olmuştur. Ancak gergin havada yaşanan sözlü tartışmalar yerini 25 Şubat 1957'de fiili sataşmalara bırakmıştır. İşte bu gergin hava içerisinde İsmet İnönü 25 Şubat 1957'de İçişleri Bakanlığı Bütçesi'nin müzakeresi sırasında yumuşak bir üslûpla bir konuşma yapmıştır. İnönü'nün bu konuşmasına Başbakan Adnan Menderes'te aynı tonda bir karşılık vermiştir. İsmet İnönü yaptığı konuşmada Kırşehir'in tekrar il haline, Abana'nın da tekrar ilçe haline getirilmesi üzerinde durmuştur.[409] 1954 Genel Seçimleri'nden sonra iktidar muhalefete oy vermesi nedeniyle Kırşehir ilini ilçe, Abana ilçesini ise köy haline getirmişti. Muhalefet bu konu üzerine hassiyetle durmuş ve bu yanlışlığın bir an önce düzeltilmesi için iktidar üzerine sürekli bir baskı kurmaya çalışmıştır. Muhalefetin Kırşehir'in yeniden il yapılması yönündeki isteğine iktidarın olumlu işaretler vermesi iktidar-muhalefet ilişkilerinde yumuşama sağlamıştır.

Başbakan Menderes kıyasıya ve yıkasıya mücadelenin durdurulmasını isteyerek şöyle demiştir: "Eğer bu memlekette milletimiz için pek tabii olan güzel hisler bizleri idare ve sevk edecek olursa, garaz, kin ve kıskançlığı susturabilirse, böylesine memleket aşkı ile vatandan halledemeyeceğimiz hiçbir dava kalmaz… Yeter ki memleket aşkıyla, iyi niyet rehberimiz olsun…"[410] Başbakan'ın bu sözleri muhalefet tarafından heyecanla karşılanmıştır. Uzun

[406] **Ulus** 25 Şubat 1957
[407] **Zafer** 25 Şubat 1957
[408] **Cumhuriyet** 25 Şubat 1957
[409] **Cumhuriyet** 26 Şubat 1957
[410] **Zafer** 26 Şubat 1957

süredir muhalefet ve iktidara arasında devam eden gerginliğin aşılabileceğine yönelik bir ümit oluşmuş ve iktidarla muhalefet arasında bir yakınlaşma başlamış ve bir bahar havası oluşmuştur. Başbakan'ın sözlerine C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı: "Ben ordu bozanlık edecek adam değilim. Rejim davasını halledecek insanların kulu kölesiyim." demiştir. Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise: "Bu memlekette demokratik nizamın icap ettirdiği esaslar hazırlansın ve bu esasları hazırlamak için icap eden yol girilsin. Bu hususta iktidar partisine yardımcıyız." demiştir.[411]

Kırşehir'in tekrar vilayet haline getirilmesi istirham ve dileği ile 25 Şubat 1957 tarihinde İsmet İnönü'nün yaptığı konuşma ve bu konuşmaya Başbakan'ın aynı tarihte verdiği cevaptan sonra, ertesi gün iki lider Meclis'te tekrar konuştular. 26 Şubat 1957 tarihinde D.P. ve C.H.P. liderleri; karşılıklı saygı duyguları içinde T.B.M.M. kürsüsünde tekrar konuştular. İki lider arasında bu şekilde başlayan konuşmalar partiler arası bahar havasının meydana gelmesinde, büyük ölçüde rol oynamıştır.[412] Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü şu konuşmayı yapmıştır: "İç politika meselelerini, salim bir yola getirmek için bu Meclis'te görüşmelere amadeyiz. Geçmiş hizmetlerin itihamı ile birbirimizi kırmak ve vakit kaybetmek için hiç bir arzumuz yoktur. Bize vakit versinler, bütçenin sonunda az veya çok müsait şartlarla konuşalım. Bütçe sırasında Hükümet'in mesuliyetini elbet de anlıyorum. Bütçe kapandıktan sonra, iç politika meseleleri hakkında müzakere açsınlar, asla bu fırsattan istifade ederek, kendilerini, icraatlarını örselemek fikrinde değiliz. Seçilerek gelmiş bir hükümetin muvaffak olması, bütün hataları ile beraber muvaffak olmuş sayılması; hepimize yalnız kuvvet ve şeref verir. Birçok kusurlarımız, vasıflarımız var. Ama bu memleketin mukadderatını biz idare edeceğiz. Bu memleketin, bütün güç meselelerini; bu memleket evlatları idare edeceklerdir. Buna iman etmişiz. Ve buna böyle iman ettiğimiz içindir ki; uzun bir tecrübeden sonra, samimi bir kanaatle; çok partili siyasi hayata girmişizdir. Çok partili hayata girmiş ve buna inanmış olan her insan; bu memlekette kendisinden başka, bir takım vatan çocuklarının, bu memleket işlerini göreceklerine inanmış insan demektir. İşin ruhu bu olduğu için; Demokrat Parti iktidara geldi. Biz; kendimizden başka bu memleketi idare edecek yoktur, kanaatinde elbette gösterilemeyiz. Demokrat Parti'den sonra da, bu memleketi idare edecek, vatan çocukları vardır, diyeceğiz. Demokrat iktidar çekildikten sonra; bir da hatalarından sıyrılmış, tekâmül etmiş olarak, tekrar iktidara gelmek imkânı içinde olacaktır.

[411] **Zafer** 26 Şubat 1957
[412] Fahri Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965 C. I, s. 339-340

Demokrat iktidarın ve her iktidarın muvaffakiyetini arzu ederiz. Sayın Menderes'e, büyük güçlükleri, nihayet selamet yoluna çıkarmış olmanın; gurur ve şerefinin nasip olmasını temenni ederim. Biz, fikirlerimizi söyleyerek; işi selamete çıkarmak için; ne kadar yapıcı davranırsak; Sayın Başbakan da şikâyetlerini söylesin ve bir takım düzeltmek kararlarını vermek için, kendini hazırlamış olarak gelsin. Daha evvel fikirlerini yorsunlar. Bir takım makul fikirlere rast gelirlerse; zaten makul fikir inci gibi şeylerdir. Gaipten bulunacak hikmetler de, değildir. Hepsi bilinen şeylerdir. Bunların üzerinde; bir takım iyileştirici, insaflı kararlar vermeye kendisini hazırlasın ve buraya gelsin. O vakit müspet bir neticeye varırız."[413]

İsmet İnönü'nün bu konuşmasına Başbakan Adnan Menderes, İsmet İnönü'ye teşekkür ederek konuşmasına başlamış ve şöyle demiştir: "C.H.P. Genel Başkanı Sayın İsmet İnönü'nün dünkü konuşmasını; ne derece tehalükle karşıladığımı arz etmiştim. Muhterem İsmet İnönü; Kırşehir mevzuunu ilk defa dün ele almış değildir. Fakat Kırşehir konusunu; ilk defa dün başka şekilde ele almıştır. Bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir ki: Kendisini adeta haksız bulmak mümkün olmamaktadır. Tenkitlerin, söyleniş tarzından söyleniş tarzına büyük farklar vardır. İlla ve illa ben haklıyım, siz haksızsınız, zihniyeti ile ifade edilen tenkitler itibardan uzak kalmaktadır. Bu şekilde ortaya konan tenkitler; karşı tarafı da, tahrik ederek: Hayır ben haklıyım psikozunu doğurmak gibi büyük mahzurlar yaratmaktadır.

Muhterem İsmet İnönü, memlekette çok nazik zamanlarda vazife başında bulunmuş uzun tecrübeler sahibi bir insandır… İsmet İnönü; tarihe hizmetleriyle geçecek bir insandır. Bu kadar büyük mesuliyetler yüklenmiş, bu memleketin kaderi ile hemhal olmuş bir devlet adamı; memlekette, partiler arası münasebetleri, siyasi cereyandaki bozuklukları düzeltmeye muktedir insan demektir… İsmet İnönü; isterse, mutlaka bir kördöğüşü halinde devam ettirilmek istenen iç politika kavgalarını iyi ve doğru bir yola tevcih edebilir ve isterse buna muktedirdir."[414]

Başbakan Adnan Menderes'in konuşmasından sonra söz alan C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Başbakan'ın sözlerine her noktadan katılmadığını belirtikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "Başbakan burada buyuruyorlar ki "Biz, bizden başka memleketi idare edecek adam yoktur, kanaatinde olsak, bu kanaatin icabı olarak seçimleri ortadan kaldırırız." Bu beyanları seçimleri ortadan kaldırmak gibi bir zihniyetin kendilerinde olmadığını göstermesi bakımdan mucibi memnuniyettir. Ama bu beyanın hepimizin dikkatini çekecek ince bir noktası vardır. Demek seçimle iktidara gelenler bile seçimi ortadan

[413] **Cumhuriyet** 27 Şubat 1957, **Ulus** 27 Şubat 1957
[414] **Cumhuriyet** 27 Şubat 1957, **Zafer** 27 Şubat 1957

kaldırabilirlermiş. İşte rejimin teminatsız olduğunun en büyük delili, Başbakan'ın ağzından ifade edilen bu hakikattir."[415]

Muhalefet ile iktidar arasındaki yakınlaşma esasında C.H.P. ile D.P. arasındaki bir yakınlaşma mahiyeti gösteriyordu. Bu nedenle C.M.P. ve Hür. P. bu yakınlaşmaya pek sıcak bakmamıştır. Hatta Hür. P., C.H.P. ile D.P. arasındaki yakınlaşma ve girilen yeni süreç ile ilgili bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Rejim buhranının iktidar partisi başkanının muhalefeti veya onun bir kısmını okşayıcı bir şekilde sarf edeceği bir iki takdirkâr söz ile halline elbette imkân yoktur. Millet haklarının müdafaası mesuliyetini omuzlarına almış bulunan siyasi teşekküller bu hakları bir takım şahsi endişelerin pazarlığı mevzuu haline getiremezler. Buhranı temelden halle matuf tedbirlerle kalkıştıkları zaman ise gene bir takım şahsi endişelerle bu çeşit tedbirleri red yoluna giremezler."[416] Hür. P. ve C.M.P., D.P. ile C.H.P. arasında başlayan yakınlaşmanın hakim teminatı, adli emniyet, üniversite muhatariyeti, basın özgürlüğü, seçimlerde temsil hakkı ve seçim emniyeti gibi sorunlarla muhalefe yönelik baskıları yani rejim buhranını ortadan kaldırmyacağını ve iki parti arasındaki yakınlaşmanın çözüm getirmeyeceğini savunmuştur.

Hür. P.'nin yayınladığı tebliğ Demokrat Parti'nin takındığı yumuşak tavrın muhalefet üzerinde C.H.P. dışında önemli bir tesir uyandırmadığını açıkça ortaya koymuştur. C.H.P. dışında diğer muhalefet partilerinin partiler arası yakınlaşmaya beklenen olumlu tepkiyi vermemeleri aslında Demokrat Parti içinde çok önem arz etmiyordu. Çünkü Demokrat Parti için C.H.P.'nin verdiği olumlu tepki yeterliydi ve D.P., C.H.P. dışındaki diğer muhalefet partilerini C.H.P. kadar ciddiye almıyordu. Bu nedenle bu partilerin durumu ve tavırları Demokrat Parti'yi çok ilgilendirmiyordu.

C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, C.H.P. ile D.P. arasındaki yakınlaşma ile Başbakan Adnan Menderes'in C.M.P.'ye yönelik sözlerine cevap vererek: "Menderes Meclis'teki konuşmasında iktidarın Halk Partisi'ne imtiyazlı bir muhalefet gözü ile baktığını ve diğer muhalefet partilerinin bunu kıskanmamaları ilave ediyor. Bir gün gökyüzüne çıkarmak, bir diğer gün yerin dibine sokmak şeklinde tecelli ve tevali ede gelmiş bulunduğunu milletçe bilinen böyle bir dostluğu ve münasebeti kıskanmak şöyle dursun, bunun dışında kalmış olmayı kendimiz için talihin bir lûtfu telakki ederiz… Bir takım yersiz nesep hesapları ve iddialarla Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin varlığının sebebi olmadığını

[415] **Cumhuriyet** 27 Şubat 1957
[416] **Cumhuriyet** 28 Şubat 1957

ifade etmişlerdir. Demokrat Parti liderlerinin… girdikleri malum yol hürriyet prensiplerini müdafaa için kurulan bütün partilerin tek başına hikmeti vücutlarını izaha kafidir.[417] demiştir.

Şubat 1957'nin sonunda 1957 bütçesi 434 oyla kabul edilmiştir.[418] Muhalefet ise bütçeye aleyhte oy vermiştir.[419] Başbakan Adnan Menderes: "Kırmızı rey verenler nasıl kendi prensiplerini müdafaa ediyorlarsa, bizde inandığımız prensipleri, tatbikatımızı ve muazzam eserlerimizi Demokrat Parti Grubu olarak kemali ciddiyetle ve iftiharla herkese karşı savunmaya devam edeceğiz." demiştir.

Partiler arasındaki tartışmalar devam ederken C.H.P. Ankara İl İdare Heyeti, Genel Merkezce işten el çektirilmiştir.[420] Bu arada Hürriyet Partisi'nin C.M.P. ile birleşeceğine yönelik haberleri Hür. Parti Meclis Grubu Başkan Vekili Feridun Ergin 2 Mart 1956'da Ankara'da yaptığı basın toplantısı ile yalanlamıştır. 3 Mart 1957'de yapılan Hürriyet Partisi Ankara Kongresi'nde konuşan İsmail Selçuk, D.P.'nin muhalefet yıllarındaki tutumuna temas ederek hürriyetlerin gerçekleştirilmesi yolundaki vaatlerine işaretle: "Kalkın ey ehli vatan! dediler; kalktık. Bir de baktık ki yerimize oturmuşlar. Buna bir daha müsaade etmeyiz." demiştir. Aynı kongrede konuşan Hüseyin Balık ise muhalefetin birleşmesi üzerinde durarak bu birleşmenin C.H.P., Hür. P. ve C.M.P. arasında yapılması halinde bir mana ifade edeceğini, Hür. P. ile C.M.P.'nin yapacağı birleşmenin yanlış bir hareket olacağını söylemiştir.[421] D.P. ile C.H.P. arasındaki yakınlaşmaya Hür. P. ve C.M.P.'nin tepki göstermesi bu iki parti arasında bir birleşmenin gerçekleşeceğine yönelik söylentilere neden olmuş ancak Hür. P.'liler bu tür söylentileri yalanlamışlardır.

1957 yılının Mart ayının ilk günlerinde İçişleri Bakanlığı tarafından Kırşehir'in il Abana'nın ise tekrar ilçe yapılması için hazırlanan tasarı muhalefet tarafından oldukça memnuniyetle karşılanmıştır.[422] Senelerden beri iktidar hakkında iyi bir söz yazmağa hasret kaldığını belirten Hüseyin Cahit Yalçın, Kırşehir'in il Abana'nın ise tekrar ilçe yapılması ile ilgili tasarı hakkında şöyle demiştir: "Bütçe görüşmeleri esnasında iktidar ile muhalefet arasında pek hoş bir sürpriz olarak kendisini gösteren itidal ve hissi selimin ilk semeresini verdi." değerlendirmesini yapmıştır.[423] Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi C.H.P. ile iktidar arasındaki yakınlaşmaya temas ederek şöyle demiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki münasebetler, birden düzelmeye yüz tuttu. Büyük Millet

[417] **Cumhuriyet** 2 Mart 1957
[418] **Zafer** 1 Mart 1957
[419] **Ulus** 1 Mart 1957
[420] **Zafer** 2 Mart 1957, **Cumhuriyet** 2 Mart 1957
[421] **Cumhuriyet** 4 Mart 1957
[422] **Cumhuriyet** 5 Mart 1957; Ulus 4 Mart 1957
[423] Hüseyin Cahit Yalçın, "İlk Adım", *Ulus* 6 Mart 1957

Meclisi'nde İçişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken söz alan İsmet İnönü Kırşehir'in il yapılması dileğinde öylesine yumuşak bir üslup kullandı ki onun sözlerini dinleyen Başbakan derhal rikkate geldi, C.H.P. liderini şimdiye kadar alışık olunmayan bir dille övdü. Paşa isterse ileri bir hürriyet rejiminin yurdumuzdan zahmet çekilmeksizin kök salabileceğini söyledi. Kırşehir'in il yapılması yönünde hükümetin bir kanun tasarısı hazırlaması iki taraf arasındaki yumuşama eğilimlerini bir kat daha artırdı. Yedi yıldır birbirlerine diş bileyen, birbirlerinin kaba etine her fırsatta mürekkepli kalem batırmaktan çekinmeyen yazarlar şimdi öpüşüp koklaşmak için sanki bir işaret bekler gibidirler. Bu aşırı iyimserliği biraz tuhaf, hiç değilse biraz acele buluyorsak da, yaratılmak istenen güzel iklimi bozmak istemediğimizi hemen söylemeliyiz. Sabırlı bir iktidar kadar insaflı bir muhalefetinde yurda çok şeyler kazandıracağına öteden beri inanmışızdır. C.H.P. Genel Başkanı Sayın İnönü, birkaç gün önce denediği yumuşak üslubunu 1950 seçimlerinden ona iki yıllık kullanma zahmetine katlansa ve bunu partisine mal etseydi, bugüne dek rejim konusunda epeyce yol alabilirdik. Yedi yıllık bir kıyasıya didişmeden sonra 1958 seçimlerine tam bir yıl kala girişilen denemenin nasıl bir sonuç vereceğini bugün kestirmek güçtür."[424]

Demokrat Parti ile C.H.P. arasında yaşanan bahar havasının bir yansıması olarak D.P. İzmir İl İdare Kurulu, 10 Mart 1957'de İzmir'e gelen İsmet İnönü'yü karşılamışlardır. Bu karşılama İnönü'yü oldukça mutlu etmiştir.[425] İsmet İnönü bu memnuniyetin bir yansıması olarak 12 Mart 1957'de İzmir'den ayrılmadan önce Demokrat Parti İzmir İl Başkanlığı'nı ziyaret etmiştir.[426] 11 Mart 1957'de C.H.P. İzmir İl Kongre'sine İsmet İnönü iç ve dış meselelerle ilgili bir konuşma yapmıştır. İnönü: "Sayın Başbakan, elindeki yüksek emanetin icabı olan samimi vazife hissi ile demokratik rejimi muhafaza esası içinde iç politikada huzuru sağlamağa çalışmak kararını vermiş görünüyor, bu kararın tahakkuk etmesini candan temenni ederiz, bu yoldan elimizden gelen hiçbir hizmeti esirgemeyeceğiz… Emniyet unsuru muhalefet partileri için daimi ve en esaslı bir kaygıdır… İktisadi kalkınma ve cihazlanma müşterek davamızıdır. Planlı hareket etmek lazım… Bugünkü konuşmamı iç politikada huzurun temini gibi selamet noktasına bağlıyorum… Tavsiye ettiğim politikanın sebepleri ve safhaları millet önünde açık cereyan etmektedir, bu yolda hiçbir hususi temasım, hiçbir hususi hesabım ve pazarlığım yoktur."[427]

İktidar ile C.H.P. arasında bütçe müzakereleri sırasında başlayan iyi havanın İzmir nutku ile devam etmesi C.H.P.'nin 1954 seçimlerinden sonra yumuşak bir politika takibine

[424] Nadir Nadir, "Partiler Arası" *Cumhuriyet* 7 Mart 1957
[425] **Ulus** 11 Mart 1957
[426] **Zafer** 13 Mart 1957
[427] **Cumhuriyet** 12 Mart 1957, **Ulus** 12 Mart 1957

taraftar olan "Erim"ciler tarafından iyi karşılanmıştır. Nihat Erim rejim meselelerinin halli için: "Öyle zannediyorum ki bugünkü iç politika buhranının tılsımı bu noktanın hallinde saklıdır. Gerçekten, rejim meselelerinde iktidara yalnız hücum etmek onu durmadan suçlandırmakla hiçbir şey halledilemez." demiştir.[428] İsmet İnönü'nün İzmir nutku muhalefet tarafından farklı tepkilerle karşılanmıştır. Türkiye Köylü Partisi yayınladığı tebliğde C.H.P. ile iktidar arasındaki Meclis içi yakınlaşmasından memnunluk duyduğu belirtmiş ve İsmet İnönü'nün son İzmir nutku esnasında, mer'i kanunların beklenen müsamaha ile tatbikatının her yerde, her zaman ve her parti için aynı olması istenmiştir.[429] Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem ise şöyle demiştir: "İnönü'nün bugüne kadar kendi partisinin takip ettiğinden ayrı bir istikamette olağanüstü bir gayret içinde bulunduğunu görmekteyiz."[430] Bu arada Zafer gazetesinde "Siyasi Hayatın Tanzimine Doğru" başlığı ile yayınlanan başmakalede partiler arasında başlayan müspet havanın bazılarının hoşuna gitmediğini ifade edilmiştir.[431] Memleketin ve rejimin hayır ve selameti namına elbirliği ile ve ciddi bir gayretle çalışılacak zamanın geldiğini düşünen Hüseyin Cahit Yalçın, C.M.P. ile Hür. P. için: "İki muhalefet partisinin durumuna gelince: Hiç birinin kısır ve zararlı mücadelede, sırf mücadele zevki için ısrar etmek isteyeceğini akıldan bile geçiremeyiz." demiştir.[432]

Başbakan Adnan Menderes 15 Mart 1957'de İstanbul'da yaptığı toplantıda C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün İzmir konuşmasına temasla şöyle demiştir: Muhterem İsmet Paşa'nın İzmir'deki nutku esas itibarıyla yeni bir fikir getirmiş değildir. Eski iddiaları tekrar etmektedir… Ancak arada büyük bir yenilik vardır ki, o da nutkun lisanından ve üslubunda ki ferahlık verici başkalıktır… Ortaya atılan iddialara gelince, bunların hepsine karşı cevaplarımız hazırdır… Son derece ikna edicidir, vicdanidir, ahlakidir… Bizde, samimiyetle kendi fikirlerine beslemekte olduğumuz hürmet hissiyle, fikirlerimizi telakki etmesini bekliyoruz…" Başbakan daha sonra rejim meselesi diye bir şeyin mevcut bulunmadığını, basın kanunun en az Amerika'daki kadar demokratik olduğunu, plansızlık iddialarının hiçbir fiili ve tatbiki mahiyet taşımadığını belirtmiştir. Menderes ayrıca: "Son günlerde beliren siyasi havadan ıstırap duyanların, hatta siyasi partileri, İnönü'yü, İzmir nutkundan kolayca anlaşılacak bir endişeye sürükleyip "teşebbüs benden gelmiş değildir, bu işte hususi bir hesabım ve temasım yoktur" dedirtecek kadar baskı altında tutmak isteyenlerin, bu memleketi seviyesiz bir mücadelenin, bir kördüğüm akıbetine tekrar sürükleyebilmelerine elbirliği ile

[428] **Cumhuriyet** 14 Mart 1957
[429] **Cumhuriyet** 14 Mart 1957
[430] **Cumhuriyet** 14 Mart 1957
[431] **Zafer** 14 Mart 1957
[432] Hüseyin Cahit Yalçın, "Muhalefet Safları Arasında", *Ulus* 16 Mart 1957

engel olmayız"[433] dedikten sonra D.P. ve C.H.P. dışındaki diğer partilerin endişeye düştüklerini ve havayı bozacakların kendilerinden başkaları olacağını belirten Başbakan, İnönü'nün bir gayret gösterdiğini söylemiş ve: "Bunun diğer muhalefet partilerine nasıl mücadele edileceği hakkında örnek teşkil etmesi beklenir." demiştir.[434] İktidar muhalefetin rejim buhranı iddialarını reddetmiş ve muhalefet tarafından rejim buhranının önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilen Basın Kanunu'nun Amerika'daki kadar demokratik olduğunu iddia etmiştir. İktidarın muhalefetin rejim buhranı iddialarını reddetmesi ve rejim buhranı konusunda en şiddetli eleştiri yapan C.H.P. ile yakınlaşması Hür. P. ve C.M.P. tarafından hoş karşılanmamıştır.

Hürriyet Partisi Meclis Grup Başkanı Fethi Çelikbaş, Başbakan Adnan Menderes'in son beyanatı hakkında şunları söylemiştir: "Memlekette rejim buhranı olduğunu ilk defa iktidara geçmeden önce D.P. ifade etmiştir. Kanunlar aynı, D.P. iktidarda olduğu için mi rejim buhranı kalmamıştır?"[435] D.P. ile C.H.P. arasındaki yakınlaşmaya temas eden Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem ise: "İktidar ile C.H.P. arasında teessüs ettiği iddia edilen bahar havası karşısında ihtiyatlı bulunuyoruz. Çünkü bizi buna icbar eden sebepler vardır." demiştir.[436] C.M.P. lideri Osman Bölükbaşı, C.M.P. İstanbul İl Merkezi'nde 17 Mart 1957'de yaptığı basın toplantısında Başbakan'a cevap vererek: "D.P. liderinin son basın toplantısındaki beyanlarından anlaşıldığına göre iktidar memleketin en hayati meselesi olan rejim buhranını hal yolunda ciddi ve fiili harekette bulunmak niyetinde bulunuyor… İktidar bilhassa 1954 seçimlerinden bu tarafa Anayasa dışı kanuni ve idari tedbirlerle rejim buhranının en açık misal ve delilleriyle vermiş bulunmaktadır." demiştir.[437] Şiddet politikasının taraftarları olmadıklarını ve iktidarla soğuk harbe girmediklerini belirten Hürriyet Partisi lideri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise: "Muhalefetten şiddet gelmez. Şiddet bu millete daima iktidardan gelmiştir. Kanunları ile, polis ile, zabıta ile, bir takım ihtiyat tedbirlerle, kısıntı tedbirler ile ve Türk Milletinin üzerine baskı ve şiddet kullanılmıştır. Onlardan istediğimiz şey… bu memleketin icap ettirdiği hak ve hürriyetlerin yerine getirilmesidir."[438] dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "Türkiye'de rejim buhranı vardır. Demokratik nizamı taahhüt ederek gelen bir iktidar bu nizamı sıkıntılı bir hal getirirse rejim buhranı başlamış demektir."[439]

---

[433] **Zafer** 16 Mart 1957
[434] **Cumhuriyet** 16 Mart 1957
[435] **Cumhuriyet** 17 Mart 1957
[436] **Cumhuriyet** 17 Mart 1957
[437] **Ulus** 18 Mart 1957
[438] **Cumhuriyet** 18 Mart 1957
[439] **Ulus** 18 Mart 1957

Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, partiler arasındaki bahar havasına ve İsmet İnönü'nün durumuna değinerek şöyle demiştir: "Siyasi hayatımız memnuniyet ve huzur verecek şekilde yürümüyorsa çaresini kendimizde aramalıyız. Prensiplere riayet olunuyor mu? Demokratik müesseseler kuruluyor ve işletiliyor mu?... İstibdat zihniyetiyle idare edilen bir memlekette yüksek nasihatçiye kimse kulak vermez. İsmet İnönü faal siyasi hayattan ayrılmaz. Vatan muhabbeti, vazife hissi onu Halk Partisi'nin başında tutmaktadır. Başladığı demokratik rejime ifa edeceği en büyük hizmet, samimi surette iman ettiği demokrat rejim usul ve prensipleri dairesinde bir çalışma örneği ve bir ders olacaktır. Bu vazifesini de işte muvaffakiyetle yapmaktadır." demiştir.[440] Zafer gazetesinde, 18 Mart 1957'de, yayınlanan "Niçin Telaş edenler Vardır?" başlığı ile yayınlanan makalede muhalefetin tutumu eleştirilmiş ve Menderes - İnönü hareketinin hakiki demokrasiyi teessüs etmek yolunda atılmış önemli bir adım olduğu belirtildikten sonra şöyle denilmiştir: "Bu hareket bir tutumu, ötekilere yani havarice, ya buna iltihak etmek veyahut normal ve meşru zeminin dışına atılmak şıklarından birini tercih etmek kalacaktır. İşte bundan korkuyorlar. Normal ve meşru münasebet zemini, kendileri için müsait ve faydalı telakki etmiyorlar… Demokratik cihazın arızasız çalışması, hakikaten, Başvekilin teklif edip muhterem İnönü'nün de kabul ettiği münasebet ve muaşeret tarzının muvaffakiyetle kurulmasına bağlıdır."[441]

C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, C.H.P. ile D.P. arasındaki bahar havasına temas ederek şöyle demiştir: "Onu bilmem ama Trakya'da bahardan çok memnunum. Fakat malum, bahar fırtına mevsimidir." Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise bahar havası ile ilgili şunları söylemiştir: "Partiler arasında iyi münasebet kurmak her zaman arzu edilen bir keyfiyettir. Yalnız, bunu yapmak isteyen iktidar partisinin evvela memleketin hasretini çektiği ve kendisinin de programı ile vaat etmiş olduğu kanunları getirmesi lazımdır." demiştir.[442] C.M.P., C.H.P. ile D.P. arasındaki yakınlaşmanın geçiciliği üzerinde durmuş, Hür. P. ise bu yakınlaşmaya müspet yaklaşmakla beraber mevcut durumunda değişiklik olmadığı müddetçe bu yakınlaşmanın bir anlam ifade etmeyeceği üzerinde durmuştur.

Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında normalleşen ilişkiler muhalefet tarafından pek hoş karşılanmamıştır. En sert tepkiyi ise C.M.P. vermiştir. C.M.P., D.P. ile C.H.P. arasındaki bahar havasına inandırıcı olmadığını açıkça ortaya koymuş ve "iktidarın

[440] Hüseyin Cahit Yalçın, "Partiler Üstünde", *Ulus* 18 Mart 1957
[441] **Zafer** 18 Mart 1957
[442] **Cumhuriyet** 21 Mart 1957

hoşuna gittiği zaman okşanan, gitmediği zaman şamarlanan"[443] bir parti olmayacaklarını belirtmiş ve dolaylı yoldan C.H.P.'nin bu duruma düştüğünü ima etmiştir. Hür. P. daha ılımlı bir tepki vermekle birlikte iki parti arasındaki bahar havasının samimiyetinden şüphe duymuş ve öncelikle ülkede demokratik rejimin kurulabilmesinin sözlerden çok demokratik kurumların kurulması ve bunların teminat altına alınmasına bağlı olduğunu savunmuştur. Demokrat Parti'nin C.H.P. dışındaki muhalefet partilerini kıskançlıkla suçlaması C.H.P. dışındaki muhalefet partilerinin Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı tavır almasında daha da etkili olmuştur.

Başbakan Adnan Menderes'in rejim buhranı konusunda Dünya gazetesine verdiği beyanatta: "İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı yaptığı devirlerde mi rejim buhranı yoktu?" sualine Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın cevap vererek Atatürk döneminde rejim buhranının ortadan kalkığını belirterek: "Rejim buhranından bizim anladığımız mana memlekette demokratik rejim kurulmamıştır ve günden güne bu rejimden uzaklaşıyor demektir. Türkiye'de her zaman rejim buhranı var idiyse bu esef edilecek durum daima buhran içinde yaşamayı mazur göstermez… Rejim buhranı 1950'de millete aratan ricat ve şiddet hareketleriyle başladı. Elan içindeyiz." demiştir.[444] Hüseyin Cahit Yalçın Başbakan'ın Dünya gazetesine verdiği beyanatta rejim buhranı konusunda vereceğini söylediği cevapların hiçbirinin beyanatında yer almadığını belirtmiş[445] ve şöyle demiştir: "İktidar muhalefetin azgınlığından şikâyetçi. Tarafsızlar seyirci oldukları siyaset sahnesinin halinden şikâyetçi. Muhalefet bütün çektiklerinden şikâyetçi… İktidar elindeki hudutsuz ve kontrolsüz nüfuz ve kudreti istediği gibi kullanarak öyle kanunlar çıkartmıştır ki kimsede ağız açacak hal kalmamıştır… Şu halde muhalefetten ne istenebilir?.. Muhalefet iktidarın gidişini beğenmemekten ileri gelir. Böyle olunca da beğenilmeyen noktalar ileri sürülür ve değiştirilmesi istenir. Muhalefet ağzını kapayıp kalemini kırdığı gün vücudu ortadan kalkar. Çünkü vücudunun hikmeti ortadan kalkmış demektir. Eğer bu durum iktidara ağır ve acı geliyorsa yani muhalefetin haklı konuştuğu için hissediliyor ve inkâr olunmuyorsa muhalefeti susmağa yani intihara sevk etmeyi düşünmek kadar manasız bir şey tasavvur edilemez. Sükûn ve itidal, elbirliğiyle vatanın hayır ve nefsine hizmet ancak iktidarın anlaşılır, insaflı ve doğru gidişli olmasına bağlıdır… Muhalefet bugün bütün idare işlerini, mali ve iktisadi durumu ikinci safta bırakarak isteklerini sadece esas teşkilat üzerinde, rejim meselelerinde

[443] **Cumhuriyet** 22 Mart 1957
[444] Hüseyin Cahit Yalçın, "Ortadaki Dava Nedir?", *Ulus* 19 Mart 1957
[445] Hüseyin Cahit Yalçın, "Başbakan Muhalefetten Ne İstiyor?*", Ulus* 20 Mart 1957

toplamıştır… Durumu düzeltmenin memlekete huzur ve iyimserlik getirmenin anahtarı ve sırrı iktidarın elindedir."[446]

Bu arada bahar havasına yönelik eleştirilerini sürdüren C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Kırklareli Karataş Ocak Kongresi'nde yaptığı konuşmada: "Son zamanlarda bir bahar edebiyatından bahsediliyor. Fakat bizim anlayışımız şudur ki, insan hak ve hürriyetlerinin kanun ve rejim teminatı altındaki bir bahar havası olduğu takdirde ancak hakiki bir bahar havası memlekette esecektir. Menderes rejim buhranı olmadığını iddia ediyor. Her şeyin, tatlılıkla olduğunu söylüyor. Menderes'le aramızda bir şey yoktur." demiştir. Bölükbaşı sonra basın hürriyetine değinerek şöyle demiştir: "Basın bugün bir kuşa döndürülmüştür. Bugünkü haliyle şu yazılanlarla bile gazeteciler birer demokrasi kahramanıdır." demiştir.[447] Osman Bölükbaşı ayrıca: "Mücadelemize devam edeceğiz. Kukla muhalefet haline kat'iyen razı olmayacağız. İç politikada bahar havasından anlayışımız bu değildir… Suni baharlar bu milletin idaresinde bahar açtırmayacaktır… Samimi olanları Anayasa inşaatına harç koymağa davet ederiz… Sorumluluğunu idrak eden hiçbir muhalefet, maksatlar uğrunda iktidarın yardakçılığını yapmamalıdır." demiştir.[448] C.M.P., C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuş ve C.H.P.'yi kukla muhalefet olmakla suçlamıştır.

Muhalefetin iktidara ve C.H.P.'ye yönelik eleştirileri devam ederken C.H.P. içinden de İsmet İnönü'ye yönelik eleştiriler gelmiş ve özellikle C.H.P. Genel Başkanı'nın Zafer gazetesine verdiği beyanat, parti meclisi üyeleri tarafından eleştirilmiştir[449]. Ancak C.H.P. Meclisi 24 Mart 1957'de yayınladığı tebliğ ile C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye olan desteklerini ortaya koymuştur. Tebliğde şöyle denilmiştir: "C.H.P. Meclisi, demokratik rejime bağlılık esası içinde iç ihtilafların halli imkânını memnuniyetle karşılamıştır. Bu anlayış içinde Parti Genel Başkanı'nın Büyük Millet Meclisi'nde ve İzmir İl Kongresi'ndeki resmi beyanları ittifakla tasvip ve teyit eylemiştir. Sayın Başbakan'ın İstanbul'da yaptığı son basın toplantısındaki beyanatı iyi niyetli arzuların geniş ifadesi vermektedir… Siyasi partiler için emniyet mevzuunun vuzuh ile anlaşılmasında fayda vardır: Biz kendimiz için istediğimiz siyasi emniyeti, bugün muhalefette bulunan ve yarın muhalefete geçecek olan partiler için aynı samimiyetle istiyoruz. Demokratik bir nizam içinde, siyasi partiler arasında medeni münasebetlerin tabii bir hal olduğuna şüphe yoktur. Ancak, karşılıklı nezaket ve mücadele usullerinin rejim davalarını unutturacak veya hallini uzatacak bir vasıta olmasından içtinap

[446] Hüseyin Cahit Yalçın, "Yumuşamanın Manası", *Ulus* 23 Mart 1957
[447] **Ulus** 24 Mart 1957
[448] **Cumhuriyet** 24 Mart 1957
[449] **Cumhuriyet** 23 Mart 1957

etmeliyiz."[450] Tebliğ iktidar ve muhalefet tarafından farklı tepkilerle karşılanmıştır. Hür. P. çevrelerindeki kanaate göre tebliğ, bütçe müzakerelerinde konuşma ve İzmir nutkuna nazaran değişiklik arz etmektedir. Bu değişiklik hem ifadelerin tonunda hem de taleplerdeki isticalde kendini göstermektedir. C.M.P. çevrelerine göre ise, C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü bütçe sırasında müzakerelerin seyrini değiştirmek için başvurduğu yeni politikasını devam ettirmektedir. C.M.P.'liler bu politikanın bir takım neticeler istihsali için takip edildiğini ve bu neticelerinin istihsalinin ise mümkün olmayacağını söylemişlerdir. İktidar çevreleri ise iyi karşılamışlardır.[451] Hüseyin Cahit Yalçın muhalefet partilerinin "kavga için kavga" taraftarı olmadıklarını belirtikten sonra münasebetlerin düzelmesi için ortada sebep ve bahanenin kalmadığı belirtikten sonra şöyle demiştir: "İktidar bütün ihtilaflara ve gürültülere mihrak noktası teşkil eden meselelerin halline doğru hiçbir kıpırdama nişanesi göstermemekte ve lakırdısını bile ağza almaktan çekinmektedir… Şimdi durumun bütün ağırlığı ve mesuliyeti, inkar ve tevil kabul etmez surette Demokrat Parti'nin üzerine yüklenmiş bulunuyor. İşte muhalefet resmen ve fiili olarak bir sükûnet ve nezaket safhasına girmiştir. Haydi bakalım sizde işleri düzeltmeye yani hak ve hürriyet rejiminin icralarını iyi niyetle yerine getirmeye başlayınız der gibi bir durum ortadadır."[452]

Zafer gazetesinde, 1 Nisan 1957'de, "Partilerarası Münasebetlere Dair…" başlığı ile yayınlanan başmakalede partiler arası ilişkilere ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın üslubuna değinilerek şöyle denilmiştir: "Partiler arası münasebetlerin normalleşmesi yolunda atılan hayırlı adımlar, bizi şimdiden demokrasi ikliminin ferahlık verici havasına kavuşturacak zemine götürmüş bulunuyor… Fakat… bu umumi gidişe tamamıyla aykırı bazı neşriyata da rastlanıldığını kaydetmemek mümkün değildir. Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın partiler arası münasebetlerin mahiyetine tesir edecek bazı müfrit fikirleri muhtelif yazılarında, makul bir münakaşanın çerçevesine sığmayacak bir şiddetle ortaya atmaktan nedense vazgeçmiyor… Polemik edebiyatımıza "kavgalarım" müellifi olarak girmiş olan Hüseyin Cahit Bey'in siyasi hayatında muayyen fikirleri temsil ve müdafaa etmekten ziyade ateşin kalemi için daima şiddetli mücadele fırsatları arayıp icad etmeğe çalıştığı düşünülürse, bunda şaşılacak bir cihet yoktur."[453]

Türkiye Köylü Partisi 1 Nisan 1957'de rejim meselesi hakkında bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "T.K.P. hakka, hürriyete, adalete esas prensipler olarak yer vermekle beraber, rejim meselelerinin münakaşasını yapmak ve muayyen bir rejim

[450] **Ulus** 25 Mart 1957; **Cumhuriyet** 25 Mart 1957
[451] **Cumhuriyet** 26 Mart 1957
[452] Hüseyin Cahit Yalçın, "C.H.P.'nin Tebliğinden Sonra", *Ulus* 29 Mart 1957
[453] **Zafer** 1 Nisan 1957

uğrunda kurulmamıştır… Her gün kanaat ve hüviyet değiştiren birkaç aydının yaygara ve kaprisleriyle rejim meseleleri halledilemez… Herhangi bir rejimi, millet kabul edip benimsemedikçe, demokrasi prensiplerine riayet edildiği iddia edilemez. İktidar ve muhalefet elbirliği ile tesis edecekleri bir siyasi ve hukuki nizam bile, milletin tasvibine mazhar olmadıkça, bu memlekete yerleşemez. Siyasi partilerimizin rejim meselelerini milleti ikna yolu ile halletmelerini ve davayı millete mal etmelerini en sağlam yol bulmaktayız."[454] 2 Nisan 1957'de Hürriyet Partisi'nin Mesudiye Ocak Kongresi'nde konuşan Feridun Ergin: "Değiştirmek istediğimiz şiddet rejimi, üç seneden beri iktisadi, içtimai ve siyasi hayatımızın bütün safhalarında göstermiştir… Bütün bu şiddet tedbirleri tek bir sebepten ileri gelmektedir. İktidar senelerden beri devam eden hatalı iktisat siyasetinin uyandırdığı tesirleri bilmektedir. Bu tesirlerin seçimlerde aleyhinde tecelli edeceğinden korkmaktadır. İktidarı muhafaza endişesi iledir ki, sert tedbirlere başvurulduğu gibi, bir sözde "bahar havası" yaratmak suretiyle tenkitleri hafiflettirmek çarelerini araştırılmaktadır. Muhalefetin vazifelerini, hava, bahar kokusu taşısa veya fırtınalı olsa da aynı zihniyetle yapmağa devam edeceğine şüphe yoktur." demiştir.[455] Hür. P. her alanda yaşanan sıkıntıları gideremeyen iktidarın eleştirileri hafifletmek için çeşitli yollara başvurduğunu ve bahar havası yaratmaya yönelik çabalarında bu yollardan biri olduğunu iddia etmiştir. Hürriyet Partisi'nin her fırsatta C.H.P. ile D.P. arasındaki bahar havasına temas ederek bu partilere eleştiri bulunmasının nedenlerinden biride ana muhalefet partisi olmalarına rağmen Demokrat Parti'nin Hürriyet Partisi ile değil Cumhuriyet Halk Partisi ile diyaloga geçmesidir. Hürriyet Partililerin çoğunun Demokrat Parti kökenli olmaları da bu partiden Demokrat Parti'ye yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştur. Demokrat Parti'nin C.H.P.'yi tek muhatap olarak alması diğer muhalefet partilerinin D.P. tarafından yok sayıldığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumda C.M.P. ve Hür. P.'nin hiç hoşuna gitmemiştir.

Siyaset sahnesinde partiler arasındaki münakaşalar devam ederken D.P. Isparta Milletvekili İrfan Aksu 4 Nisan 1957'de partisinden istifa etmiştir. Yalvaç Kongresi'nde hizip yarattığı gerekçesiyle Haysiyet Divanı'na sevk edilen Aksu istifa mektubunda şöyle demiştir: "D.P.'nin kuruluş, ruh, prensip, tüzük ve programına sadığım. Bugünkü gidişle asla beraber olmadığım malumunuzdur."[456]

Başbakan Adnan Menderes'in 5 Nisan 1957'de Eskişehir ziyareti sırasında C.H.P. İl Merkezi'ni ziyaret etmesi D.P. ile C.H.P. arasındaki bağların daha da güçlenmesini

[454] **Cumhuriyet** 2 Nisan 1957
[455] **Cumhuriyet** 3 Nisan 1957
[456] **Ulus** 5 Nisan 1957

sağlamıştır. İl teşkilatında büyük bir samimiyetle karşılanan Başbakan şunları söylemiştir: "Birbirimizi çok kırdık. Fakat insan yeni bir ayakkabı aldığı zaman bile onu alıştırıncaya kadar zahmet çeker. Biz de demokrasi olgunluğuna kavuşturmak için zahmet çekmekteyiz… Önümüzdeki seçimlerden sonra demokrasimiz çok daha tabii mecrasına girmiş olacaktır."[457] Başbakan Adnan Menderes'in 6 Nisan 1957'de Bilecik'te halka hitaben yaptığı konuşmada iktidar ve muhalefet ilişkilerine temasta bulunarak: "Demokrasimiz, geçirilmesi zaruri sayılabilecek bir takım bocalamalardan sonra en doğru istikametini mutlaka bulacaktır. Demokrasi, gerek iktidar gerek muhalefet için toptan kötüleme amacı değildir… Ne iktidar muhalefeti ne de muhalefet iktidarı yok edebilir. Birbirimize tahammül etmemiz zaruridir. Bir defa bu anlayışa varıldıktan sonra karşı saflarda bulunmamıza rağmen, birbirimize yardım etmemizde mümkün olur." demiştir.[458] Başbakan'ın Bilecik'teki nutku ile ilgili olarak Hüseyin Cahit Yalçın: "Ne iktidar muhalefeti ne de muhalefet iktidarı yok edebilir. Bunu gazetelerde okurken eski zamanlarda bazı münasebetlerle dilimize dolaşan mısraı bilâihtiyar mırıldandım: İnan, tecrübemle söylerim, sana!.. Siyasetin bahar havası Bilecik'te zarif bir çiçek açıverdi. Yalnız bu çiçeğin ömrü ne kadar olacağı henüz bilinmiyor. Ne çare, bir çiçekle bahar olmaz diye eski bir söz hatırdan çıkmıyor." demiştir.[459] C.H.P. ile D.P. arasındaki bahar havasına C.H.P. yayın organı Ulus gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın temkinli yaklaşması C.H.P. içerisinde D.P. ile sürdürülen yakınlaşma politikasının tam manasıyla bütün partililer tarafından desteklenmediğinin açık bir göstergesidir.

Başbakan Eskişehir ve Bilecik'te yapmış olduğu konuşmalarla muhalefete özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'ne önemli mesajlar vermiştir. Menderes partiler arasında yaşanan gerginlikleri Türkiye'de demokrasinin yeni yerleşmesine bağlamış ve yaşanan zorlukların doğal karşılanması gerektiğini ifade ederek yaşanan zorlukların doğrudan kendisi ve partisiyle alakalı olmadığını iddia etmiştir. Bu yüzden yaşanan sıkıntıların bir tarafa bırakılmasının mümkün olduğunu ortaya koymak istemiştir. Menderes'in iktidar ve muhalefetin birbirlerine muhtaç olduklarını belirtmesi D.P. açısından yapılan hataların anlaşılması, muhalefet açısında da iktidara yapılan eleştirilerde insaflı ve yapıcı olunması gerektiği yolunda bir uyarı niteliği taşır. Menderes yaşanan tüm sıkıntılara rağmen muhalefet ile, özelliklede C.H.P. ile, anlaşabileceklerini ve birbirlerine yardımcı olabileceklerini ortaya koymuştur.

D.P. ile C.H.P. arasında bahar havası karşılıklı ılımlı açıklamalarla sürerken Hür. P. ile C.M.P. arasında bir yakınlaşma başlamış ve hatta bu yakınlaşma birleşme söylentilerinin

[457] **Ulus** 6 Nisan 1957
[458] **Zafer** 7 Nisan 1957
[459] Hüseyin Cahit Yalçın, "Bilecik Nutku", Ulus 12 Nisan 1957

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hür. P. ile C.M.P. birleşmesi yolunda hiçbir resmi temasın yapılmadığını, dostluk görüşmelerinin bu söylentilere sebep olduğunu söyleyen Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem: "Keşke iktidar dâhil, partilerin hepsi rejim meselesinde, müşterek görüş sahibi olarak birleşik hareket etseler, bundan memlekete büyük fayda gelir" demiş ve iş birliği mevzuunda Hür. P.'nin daima hazır beklediğini açıklamıştır.[460] Bu açıklamadan sonra Hür. P. ile C.M.P.'nin birleşme yolunda görüşmeler yaptıkları şeklinde basında haberler çıkmıştır.[461] Ancak bu haberler yalanlanmıştır. Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem tarafından gazetecilere gönderilen bültende, Osman Bölükbaşı tarafından kendilerine verilen yemeğin yanlış yorumlandığını bildirerek: "Memleket davalarında müşterek görüşler tespit edilmiş ve samimi çareler aranmıştır. Bu itibarla… Hür. P. ile C.M.P.'nin birleşmeleri veya bir parti haline gelmeleri hususunda bir müzakere cereyan etmemiş ve bir karar alınmamıştır." demiştir. C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise yaptığı açıklamada şöyle demiştir: "Sayın Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun daha evvel vaki olan yemek davetine bir mukabelede bulundum. Hadise bundan ibarettir. İki partinin birleşmeleri mevzuunda bir müzakere cereyan etmemiş ve herhangi bir karar alınmamıştır."[462] Hüseyin Cahit Yalçın partiler arasındaki birleşmeye destek vererek şöyle demiştir: "Bu işe başlayan iki muhalefet partisi en iyi yolu takdir etmişler demek oluyor. Memleketin bugünkü hali, hakikaten, çok partiye bizleri sevk ve icbar edecek mahiyette değildir. Ortadaki dava her şeyden evvel, demokratik bir rejimin sağlam temelleri kurmağa inhisar etmektedir. Böyle olduğu bütün muhalefet partilerinin ayni gaye ve hizmet uğrunda birleşmelerini mantık emreder."[463] Zafer gazetesi yazarlarından Turhan Dilligil birleşme konusunda iki parti liderleriyle görüştüğünü ancak tatmin bir cevap alamadığı belirttikten sonra şöyle demiştir: "Biz, Hürriyet Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin birleşmeleri haberi üzerine o partilerde mühim mevkiler işgal etmiş ve halende etmekte olan, bizi telefonda, tersleyen Hür. P. lideri de dâhil zevatın noktainazarını işte arz etmiş bulunuyoruz… İki çıplak bir kurnada yaraşır."[464]

Hürriyet Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi arasındaki görüşmelerle ilgili haberler gündemi meşgul ederken Dördüncü Menderes Kabinesi'nden bir istifa daha yaşanmıştır. 12 Nisan 1957'de Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, Adnan Menderes'e bir mektup göndererek: "Tevdi buyurduğunuz vazifeyi şimdiye kadar ifaya çalıştım. Mesaim esnasında izhar

[460] **Cumhuriyet** 6 Nisan 1957
[461] **Ulus** 8 Nisan 1957
[462] **Ulus** 9 Nisan 1957
[463] Hüseyin Cahit Yalçın, "İki Partinin Birleşmesi", *Ulus* 14 Nisan 1957
[464] Turhan Dilligil, "H.P. + C.M.P. = ?" *Zafer* 7 Nisan 1957

buyurduğunuz sıcak ve samimi alakadan mütevellit daimi şükranlarımı ifade ederken itimadınıza mazhar olmanın temin ettiği cesaretle vazifemden af buyurmanızı en derin hürmetlerimle arz ve rica ederim." diyerek istifa etmiştir.[465] Ahmet Özel istifa nedeninin "Sıhhi sebeplerden" olmadığını açıklamıştır. Ahmet Özel'in istifasıyla Dördüncü Menderes Kabinesi'nden istifa eden bakan sayısı yediye çıkmıştır. Daha önce Fuad Köprülü, Fahrettin Ulaş, Zeyyad Mandalinci, Nedim Ökmen, Osman Kapani ve Muammer Çavuşoğlu istifa etmişti. Ahmet Özel'in Milli Eğitim Bakanlığı'ndan istifası üzerine yerine Samsun Milletvekili Tevfik İleri atanmıştır.[466]

1.4. Kıbrıs Sorunu, C.H.P. ile D.P. Arasındaki Bahar Havası'nın Sona Ermesi ve Muhalefet Partileri Arasındaki İşbirliği Çabaları ve İktidar-Muhalefet İlişkileri

Nisan ayı sonlarına doğru Türkiye'de dış siyasetse Kıbrıs konusu, iç siyasette de emekliye sevk edilen hâkimlerin durumu tartılışmıştır. 20 Nisan 1957'de Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk, Emeklilik Kanunu'nun 39. maddesine dayanarak Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi Başkanı Cemal Köseoğlu'nu emekliye sevk etmiştir.[467] Bu olaydan birkaç gün sonra İstanbul Birinci Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Nefi Demirlioğlu Adalet Bakanı tarafından emekliye sevk etmiştir.[468] Bu arada 22 Nisan 1957'de toplanan C.H.P. Ankara İl Kongresi'nde bir konuşma yapan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek hür bir seçim sistemine temas ederek şöyle demiştir: "Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılmadan, radyodan istifade edilmeden, toplantıları meneden kanunlar yürürlükten kaldırılmadan, Basın layıkıyla vazifesini başarmadan hiçbir seçim asla yapılamaz."[469]

Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs konusunda Yunan Hükümeti'ni itham ederek şöyle konuşmuştur: "Makarios'un sözlerinin ve ef'alinin mesuliyeti bütün ağırlığı ile Yunan Hükümeti'nin sırtındadır… Yunan Hükümeti'nin… kendi eliyle tertip ettiği karşılaşma nümayişlerine bütün kadrosu ile iştirak etmesi Makarios'un her hususta ortağı olduğunu açıkça ve bütün delilleriyle ortaya koymaktadır."[470] Kıbrıs konusunda oldukça hassas olan Türk kamuoyunu sarsan bir gelişmede Newyork Valisi Harriman'ın Makarios'u Newyork'a daveti olmuştur. Zafer gazetesi bu olayı "Hayret! Katil Papaz Newyork'a davet edildi."

[465] **Zafer** 13 Nisan 1957
[466] **Ulus** 13 Nisan 1957
[467] **Ulus** 21 Nisan 1957
[468] **Ulus** 23 Nisan 1957
[469] **Ulus** 23 Nisan 1957
[470] **Zafer** 19 Nisan 1957

başlığı ile okuyucularına duyurmuştur.[471] Bu arada Hürriyet Partisi Kıbrıs mevzuunda umumi müzakere istemiştir.[472] Başbakan'ın Bursa Cumhuriyet Alanı'nda Kıbrıs meselesine dair konuşması hakkında Hür. P. Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu şunları söylemiştir: "Hükümet Başkanı Kıbrıs meselesinden bahsetmiştir. Fakat şayanı esastır ki, Başbakan, bu büyük davayı, her zaman ve her meselede olduğu gibi bir iç politika meselesi haline getirmiş, muhalif partilerden bir kısmına hücum vesilesi yapmıştır. Bütün milli davalarımızda hükümetin uğradığı muvaffakiyetsizliklerinin sırrı buradadır."[473]

Kıbrıs meselesinde C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek'in 5 Mayıs 1957'de Edirne'de yaptığı açıklama C.H.P. ile D.P. arasındaki bahar havasının bozulacağının ilk sinyali olmuştur. Gülek konuşmasında: "Rejim meseleleri olduğu gibi duruyor. Bunlar hayati mevzulardır. Bahar havası bunları susturamaz. Rejim konusundaki ıslahatın medeni münasebetler yolu ile halline inanıyoruz. Bunun bu yolla halledileceğine hâlâ inanıyoruz. Karşılıklı iyi dil kullanmak, büyük bir kazançtır. Galiba bahar havasını yegâne kazancı bu oldu." demiştir. Kasım Gülek daha sonra Kıbrıs konusuna değinerek şöyle demiştir: "Kıbrıs partiler üstü bir davadır. Muhalefet meseleyi böyle görmektedir. Kıbrıs iç politika mevzuu olmamalıdır. Biz Kıbrıs meselesini iç politikaya alet olarak kabul etmedik ve etmeyeceğiz. Bu dava ancak milli birlik ve beraberlikle partiler üstü bir mesele sayılarak halledilebilir. Resmi tezimiz: Taksim… Temenni edelim ki C.H.P. iktidarı Hatay davasını hallettiği gibi D.P. iktidarı da Kıbrıs davasını halletsin."[474] Muhalefetin Kıbrıs konusundaki durumu Zafer gazetesi tarafından eleştirilmiştir. Zafer gazetesinde 7 Mayıs 1957'de "Kıbrıs ve Muhalefet" başlığı ile yayınlanan başmakalede: "Bilhassa Hürriyet Partisi mensupları içini, asıl Türkiye'nin içinde bir Kıbrıs meselesi vardır." denildikten sonra muhalefete ve basına göre hükümetin Kıbrıs tezleri verildikten sonra şöyle denilmiştir: "Şimdi, kendimizi biran dışarıda yaşayan bir yabancı farz ederek, Kıbrıs ile alakadar olmak üzere Türkiye'de neler cereyan ediyor, anlamaya çalışalım. Muhterem muhaliflerimizin, birbirini tutmayan ve mukabil tarafın yahut tarafların tezlerini de hiçbir şekilde çürütmeyen ve hatta böyle bir hedefle asla alakası bulunmayan bu mütalaalarına bakınca, ancak şöyle bir hükme varmamız mümkündür: Türkiye'deki muhalefetin Kıbrıs hakkında belli başlı bir görüşü mevcut olmadığı gibi Hükümeti desteklemek hususunda bir isteği de yoktur. Bununla beraber, onu bu meselede bir

[471] **Zafer** 19 Nisan 1957
[472] **Cumhuriyet** 28 Nisan 1957
[473] **Ulus** 5 Mayıs 1957
[474] **Ulus** 6 Mayıs 1957

zor duruma düşürerek hatta buna bile lüzum kalmadan onu sadece bir zor durumda görerek, bundan kendi nam ve hesabına iç politika üstünlüğü tedarik etmek peşindedir.[475]

Muhalefet iktidarı, iktidar muhalefeti Kıbrıs meselesini iç politikaya alet etmekle suçladığı bir ortamdan iktidardan muhalefete yönelik sert bir eleştiri gelmiştir. İktidar muhalefeti adli teminatı politikaya alet etmekle suçlamıştır. Başbakan ve Adalet Bakanı 13 Mayıs 1957'de T.B.M.M.'de üç milletvekilinin sözlü soruyla Meclis'e taşıdıkları adli teminat konusu hakkında açıklamalarda bulunmuşlar ve yapılan uygulamaların kanunlara uygun bir şekilde olduğunu ve muhalefetin hâkimlerin emekliye sevk edilmelerini politikaya alet ettiklerini iddia etmişlerdir.[476] Zafer gazetesinde 14 Mayıs 1957'de "Adli Teminat Siyasete Alet Edilemez" başlığı ile yayınlana başmakalede soru sahibi milletvekillerinin Adalet Bakanı'nın açıklamaları yeterli olduğu halde tatmin olmamaları ve Başbakan'ı açıklama yapmak zorunda bırakmaları eleştirilerek şöyle denilmiştir: "Devlet hizmetinde çalışan bütün insan ve teşekküller gibi hâkimler de, hem de daha yüksek bir vicdan ve murakabe merkezinin kendilerini gözetlediğini, hem de ceza ile mükâfatın kendileri için de mevcut olduğunu bilmeleri lazımdır."[477] Zafer gazetesinde 18 Mayıs 1957'de "Zaaf Alametleri" başlığı yayınlanan başmakalede muhalefet alaycı bir lisanla eleştirilerek şöyle denilmiştir: "Bu memleket için en doğru ve en mümkün politikayı, şu esnada içerde ve dışarıda biz tatbik ediyoruz… Devlet de, her zamankinden sağlam ve muteber olarak ayakta! Ne yapsın bunun karşısında muhaliflerimiz? Bunların hissesine, kala kala, önde liderler bolluğunun bando mızıkası, yapılanı kötüleme ve "daha alası vardır" şarkısını semt semt dolaştırma kalıyor."[478]

C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek'in 21 Mayıs 1957'de Uşak'ta yaptığı açıklamada partiler arası münasebetlere temas etmiş ve muhalif partilerin birbirlerinin aleyhinde bulunmamaları, bunun iktidarın ekmeğine yağ süreceğini söylemiştir. Gülek daha sonra D.P.'lilere karşı partililerin iyi davranmalarını söylemiş ve şöyle demiştir: "C.H.P. baba evidir. Hiçbir evlat babasının evinden ayrıldıktan sonra dönmek istemez mi? Onun için onlara siz iktidarda iken şunu şunu yaptınız diye çıkışmayın bilakis iyi şeyler yapmak istediniz, fakat olmadı, diyerek gönüllerini alınınız."[479]

Muhalefet ile iktidar arasındaki bahar havasının sona ermesinin temel nedeni Türk siyasetinde sürekli bir düğüm haline gelmiş olan iç politikada rejim meselesi, dış politikada ise Kıbrıs meselesi olmuştur. Bu iki konuda muhalefet ve iktidarın birbirlerini eleştirmekten

[475] **Zafer** 7 Mayıs 1957
[476] **Zafer** 14 Mayıs 1957
[477] **Zafer** 14 Mayıs 1957
[478] **Zafer** 18 Mayıs 1957
[479] **Ulus** 22 Mayıs 1957

öteye çözüme yönelik etkin adımlar atamamaları ve çoğunluğun kabul edeceği bir çözüm üretememeleri bu sorunların daha da büyümesine neden olmuştur.

C.H.P. Seçim Kanunu'nu değiştirilmesi için 22 Mayıs 1957'de T.B.M.M.'ye bir teklif sunmuştur. C.H.P. Meclis Grubu Başkan Vekili Sinop Milletvekili Nuri Sertoğlu, Kars Milletvekili Mehmet Hazer, Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu ve Tunceli Milletvekili Arslan Bora tarafından Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve ve bazı maddelerinin kaldırılmasına dair 6428 sayılı kanunun ilgası ve bunu yerine 5545 sayılı Seçim Kanunu'nun eski hükümlerin aynen meriyete konulması ve mezkûr kanunun 47, 50, 56, 96 ve 134. maddelerinin tadili hakkından bir kanun teklifi T.B.M.M.'ye verilmiştir. Teklifte, milletvekili sayısının topladıkları oy nispetinde partiler arasında tevzii demek olan nispi temsil esası ön plana çıkmıştır.[480]

24 Mayıs1957'de Zafer gazetesinde "İtidal mi, İfrat mı?" başlığı ile yayınlanan başmakalede Demokrat Parti'nin milli menfaatler için partiler arasındaki ilişkilerin düzeltmeye çalıştığı ifade edilerek: "İyi ve seviyeli politikanın ilk şartı, memlekete hizmet bakımından, açık ve ikna edici unsurlar ihtiva etmesidir… Demokrat Parti, teşekküllerinde yaptığı muhalefet mücadelesinde, iktidara geldikten sonraki tatbikatında ve en son olarak da bugünkü siyasi tavır ve davranışında, daima bu noktayı ön plana almasını bilmiştir… Bizim partiler arasındaki münasebetlerin düzelmesine verdiğimiz ehemmiyet bundandır. Yoksa, mücadelenin en sıkısını göze almak, mücadele içinde doğmuş ve gelişmiş partimizin tabiat ve mizacında mündemiç bir vasıftır ve onun has hüviyetidir… Kendilerini ikaz etmek isteriz. "Bahar havası" diye alay ettikleri hal, onların iddia etmek istediği gibi, bize yapılmış bir "bahşayiş" ve "ihsan" değildir. Ve bunu bizim tekabül etmiş olmamızda, bundan kendimiz için en karlı neticeleri elde edeceğimiz zannı değildir… Partiler arasındaki münasebetlerde, ifrat, demagoji ve gizli sıtma şeklindeki tahribat yapmak istidadında olan anarşinin, memleket için zararlı olacağı fikrindeyiz."[481] denilmiştir. Makalede devamla Demokrat Parti'nin ülke menfaatlerini sürekli ön planda tuttuğu ve bunu sağlamak içinde ne gerekiyorsa yapacağı ifade edilmiştir.

T.B.M.M.'de 24 Mayıs 1957'de "Mebusların mal beyanına tabii tutulmaları hakkındaki kanun teklifi" üzerine açılan müzakerelerde konuşan Başbakan Adnan Menderes iktisap ile irtikâbın Kanuni devrinden beri mevcut olduğunu iddia eden Feridun Ergin'i kastederek şöyle demiştir: "Bir taraftan bize Amerika'yı misal getirir, diğer taraftan Rüstem Paşa'yı ele alarak bütün milletin tarihini terzil etmekten sakınmaz. Halbuki vatanımızı bize

[480] **Ulus** 23 Mayıs 1957
[481] **Zafer** 24 Mayıs 1957

onlar hediye etmişlerdir… Eğer siz kendinizi temize çıkarmak için istiyorsanız, muhterem pederinizin ve büyük pederinizin iktisapları için beyanname verebilirsiniz. Biz kendimizi hiçbir surette itham altında görmemekteyiz." Isparta Milletvekili Zeki Velibeşe kanun teklifi ile ilgili şöyle demiştir: "Bu, rejimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyetini muhataralara uğratabilecek bir oyundur. Demokratik memleketlerde böyle kanun yoktur." Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen ise: "Bu küçük siyasi taktiğin Meclis'e zararlar getireceğini tahmin ve kabul etmek istiyorum. Bu mevzuun şu çatı altında konuşulması bile Meclis'e zarardır.[482] T.B.M.M.'de yapılan görüşmeler sonrasında 37'ye karşı 250 oyla reddolunmuştur. Oylamada 2 milletvekili de çekimser kalmıştır.[483] Hüseyin Cahit Yalçın, mal beyanının T.B.M.M.'de reddedilmesi ile ilgili öne sürülen sebeplerin zerre kadar isabetli olmadığını söylemiş ve milletvekillerinin halkın oyuyla seçildiğini, şeref ve hasiyet bakımından halktan üstün olmadıklarını belirttikten sonra şöyle söylemiştir: "Memurlardan mal beyannamesi isteyen bir millet şeytana uymak hususunda bir memurdan çok daha fazla fırsatlarla karşılaşabilecek vekillerden pek normal olarak mal beyannamesi isteyebilir. Bir insan mebus seçilmekle layuhti bir mevkie çıkamaz."[484] Hüseyin Cahit Yalçın mal beyannamesinin kabul edilmemesini eleştirmiştir. Başbakan, Feridun Ergin'e kendilerini itham altında görmediklerini söylemesine rağmen bu kanun teklifi zaten mebusların itham altında kalmalarını önlemek amacıyla çıkartılmak isteniyordu. Ancak teklifin reddedilmesinde mebusların itham altından bulunup bulunmasında çok iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin tekrar bozulmaya yüz tutması etkili olmuştur. İktidar bu teklifi bir muhalefeti kendilerini köşeye sıkıştırmak amacıyla geliştirdikleri yeni siyasi taktik olarak algılamış ve şiddetle reddetmiştir.

25 Mayıs 1957'de Başbakan Adnan Menderes Sivas'ta halka yaptığı konuşmada gündemdeki birçok konuya temas etmiştir. Başbakan sosyal adalete değinerek şöyle demiştir: "İçtimai adalet, Bizim kanaatimizce Türkiye'de çiftçi ve köylü davasıdır. Bizim için sosyal adalet ve sosyal inkılâbın asıl manası köylümüzün ve çiftçimizin yaşama seviyesinin yükselmesinden ibarettir." Menderes Türkiye'nin iç ve dış emniyetine temasla: "Biz dünyanın bu tehlikeli devrinde ve bugün hiçbir yerde olmadığı şekilde, memleketin idaresinde bir açık kapı politikası ilan etmek ve türlü dış tesirler altında Türkiye'yi bir siyaset karaborsası haline getirmek niyetinde değiliz." demiştir. Seçim konusunda Başbakan şöyle demiştir: "Serbest seçim rejimi bütün şartları ve icapları ile tahakkuk etmiştir. Seçimlerde yakındır. Şayet onlar

[482] **Zafer** 25 Mayıs 1957
[483] **Ulus** 23 Mayıs 1957
[484] Hüseyin Cahit Yalçın, "Çürük Bir Dâva", *Ulus* 27 Mayıs 1957

haklı, biz hatalı isek millet reyi ile neticeyi tespit eder ve şeriatın kestiği parmak acımaz. İşte mesele bundan ibarettir."[485] Başbakan Adnan Menderes Sivas'ta yaptığı konuşmada erken seçim sinyali vermiştir. Başbakan Adnan Menderes Sivas'ta yaptığı konuşmayı eleştiren İsmail Rüştü Aksal şöyle demiştir: "Sayın Menderes, bizzat kendisinin hakikatleri görmemezlikten geldiğinin en açık misalini binlerce şahit huzurunda vermek durumuna düşmekten kendisini alıkoyamamıştır… Memlekette, "hürriyet nizamının mevcut olduğunu ve bütün vatandaşların bundan faydalanmakta bulunduklarını, iddia edebilmek için, kendisinin bir zamanlar pek kullandığı bir tabirle hakikaten "hadiseleri iktidar gibi ters görmeyi adet edinmiş" olmak lazımdır… Sayın Menderes… bu son iddialarıyla hiç kimseyi oyalayamaz ve avutamaz."[486]

Mayıs ayının sonuna doğru Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınladığı tebliğ Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki "bahar havası" olarak adlandırılan yakınlaşmanın resmen bittiğini ortaya koymuştur. İşin ilginç yanı ise bu tebliğin yayınladığı günlerde gerçekten bahar mevsiminin sonra ermesi yaz mevsimin başlamasıydı. Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi 24 Mayıs 1957'de Genel Başkan İsmet İnönü'nün başkanlığından toplanmış ve 27 Mayıs 1957'de bir tebliği yayınlamıştır. Tebliğde özetle şöyle denilmiştir:[487]

1. İktidar ile aramızdaki ihtilafların başında, İnsan Hakları ve demokratik rejimin temel prensipleri yer almıştır. Bu ihtilafların, karşılıklı itidal ve itimat havası içinde halledilmesine bağlanan ümitler, geçen üç ay zarfında hiçbir ameli netice getirmemiştir… Biz batılı anlayış ile her demokratik rejimin temel şartını teşkil eden hâkim teminatı, mahkeme istiklali, basın ve toplantı hürriyeti gibi mevzuların münakaşa kabul etmeyen asgari şartların mücadelesini yapıyoruz…
2. İktidar ile muhalefet partileri arasındaki münasebetlerin eşit şartlar ve medeni ölçüler içinde cereyan etmesi emelimizdir… İktidarın rejim mevzuundaki davalarımızı ve isteklerimizi azınlığın çoğunluk üstündeki baskısı gibi görmek istemesinin haklı bir sebebi yoktur…
3. Memleketin ekonomik durumu vatandaş için geniş şikâyet konusudur. Hayat pahalılığının ve geçim sıkıntısının büyük halk kitlesine verdiği ağır ıstıraplar devamlı artış yolundadır… İktidar bu durumun ıslahı için isabetli ve inandırıcı tedbirler almaktadır.

[485] **Zafer** 26 Mayıs 1957
[486] İsmail Rüştü Aksal, "Sivas Nutku", *Ulus* 29 Mayıs 1957
[487] **Ulus** 28 Mayıs 1957

4. İç politika meseleleri arasında geniş vatandaş kütlesini alakalandıran sosyal bir dava üzerinde de durmak zaruri olmuştur…
5. … Partimiz, büyük seçimlerin milli iradeyi tecelli ettirilebilmesi için mevzuatın ıslahını ve tatbikatın selametini Büyük Millet Meclisi'nde ve umumi efkâr önünde ehemmiyetle takip edecektir…

Hüseyin Cahit Yalçın tebliğle ilgili olarak şunları söylemiştir: "Bütün kararsızlığın ve huzursuzluğa sebep olan "bahar havası" formülünün hakiki mahiyeti hakkında artık hiç tereddüde yer kalmamıştır. Bahar havası bir muvazaanın bir gizli ve diğer muhalif partiler aleyhinde bir antlaşmanın üstünü örtmek için uydurulan bir dolap olmadığı anlaşılmış bulunuyor… Bizce bahar havasının en kırıcı ve yıkıcı tesirleri partiler arasındaki emniyetsizliği bütün bütün artırmış olmasıdır… Bundan başka, Halk Partisi içinde ve dışında partinin hareket hattı hakkında tereddütlerin uyandığı da görülüyor. İsmet İnönü'nün şahsiyeti ve telkin ettiği hudutsuz itimat ve emniyet olmasaydı Halk Partisi bünyesinde bazı çatlaklar bile peyda olabilirdi… Memleket hakiki bir muamma karşısındadır. Neden tutulan ıslahat yolunda devam edilmiyor? Neden verilen sözler tutulmuyor?.. Partimizin tebliğinden anlaşıldığı üzere, milli davada ne fedakârlık ne gevşeme bahis konusu değildir. Halk Partisi, programı etrafında mütecanis ve azimli bir halde seçimleri beklemektedir. Bunu da ağız kalabalığında, aldatıcı vaatlerden, şiddet ve tehditlerden değil, davasının kutsiyetinden ümit etmektedir."[488]

1 Haziran 1957'de Antakya İl Kongresi'nde bir konuşma yapan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: "İktidar partisi Türkiye'de hürriyet var diyor. Herkes hürriyetlerden faydalanmalıdır. Bazıları için hürriyet olmaz. Cesaretleri varsa bıraksınlar, biz de kendi istekleriyle gelmiş vatandaşlar önünde konuşalım. İktidar partisi korkuyor. Politikada en büyük korku iktidardan düşmektir. Fakat duyulan bu korkunun ölüme faydası yoktur… İktidara geçince yapılmış iyi işlere devam edeceğiz… Hürriyet ve demokrasi ile bağdaşmayan kanunları değiştireceğiz… Anayasaya aykırı kanun çıkmayacak… Milletvekili maaşlarını indireceğiz… Seçim emniyetini sağlayacağız." dedikten sonra bahar havasının sona erdiğini söylemiştir.[489] Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın Başbakan'ın seçimlerin yaklaştığını söylemesine, bahar havasına ve muhalefet partileri arasındaki ilişkilere değinerek şöyle demiştir: "Başbakan'ın seçimlerin yaklaşmış olmasından bahsetmesi ortalığı bütün bütün karıştırdı… Muhalefet partileri birbirine düşecek olursa Demokrat Parti'nin kazanma ihtimali artacağı muhakkaktır. Hatta diyebiliriz ki iktidarın en büyük ümidi muhalefet

[488] Hüseyin Cahit Yalçın, "Halk Partisinin Tebliği", *Ulus* 31 Mayıs 1957
[489] **Ulus** 2 Haziran 1957

partilerini birbirine düşürmek üzerine toplanıyor. Bahar havasını estiren rüzgarın bu manaya delalet etmediğini kim kestirebilir?.. Muhalefet partileri yalnız mıntıka ve halktan gördükleri cereyanlara bakarlar ve Demokrat Parti'yi unutup birbirlerinin kuyularını kazmağa kalkarlarsa hem kendilerini hüsran ile karşılarlar hem de memleketin tarihinde büyük bir mesuliyet altında kalırlar."[490] C.H.P. ile D.P. arasındaki bahar havasına baştan beri temkinli yaklaşan Hüseyin Cahit Yalçın muhalefet partilerini birbirleriyle mücadele etmemesi konusunda uyarmıştır.

İktidar ile muhalefet arasındaki iplerin kopma noktasına geldiği bir ortamda muhalefet partileri arasındaki buzları eritmeye yönelik çalışmalarda başlamıştır. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi bahar havası nedeniyle diğer muhalefet partileriyle yaşadığı sorunları ortadan kaldırmaya yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek resmi yoldan, Ulus gazetesi ve Hüseyin Cahit Yalçın ise sivil ağızdan muhalefet partileri arasındaki yakınlaşmaya dikkat çekmişler ve bu yakınlaşmanın bütün muhalefet partileri için taşıdığı önemden bahsetmişlerdir. Bu ortam içerisinde ise Demokrat Parti bahar havası öncesindeki siyasi politikasını tekrar yürürlüğe koymuştur. Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi ile yakınlaşması sonucunda muhalefet partileri arasındaki ayrılıkların ortaya çıkmış olması Demokrat Parti açısından bir kazanım olmuştur. Bu kazanımın fark edildiği sırada Demokrat Parti'nin seçimleri öne alacağına yönelik açıklamalarda bulunması dikkat çekicidir. Demokrat Parti seçimlerde muhalefet partileri arasında güçlü ve etkili bir birlikteliğin kurulamayacağını keşfetmiştir.

Bahar havasının baharda kalmasından sonra D.P. ve C.H.P. arasında yeniden söz düelloları yaşanmaya başlamış ve bu söz düelloları dozunu gittikçe artırarak sertleşmeye başlamıştır. Bu ortam içerisinde 2 Haziran 1957'de Malatya D.P. Kongresi'nde bir konuşma yapan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri önemli açıklamalarda bulunmuş ve D.P. ileri günlerde takip edeceği siyaset hakkında da ipucular vermiştir. Tevfik İleri: "Demokrat Parti olarak, iktidar olarak, sırtını sekiz senelik büyük icraatına dayayarak en kuvvetli anını yaşamaktadır. Bütün arzumuza rağmen bahar havası devam etmezse dün olduğu gibi yarında istedikleri metotla mücadeleye hazırız… Muhalefet bizden şikâyetçi oluyor. Hakkıdır etsin. Amma, biz de muhalefetten davacıyız. Bizi, bir gün az iş yapıyorsun diye tenkit etmediler… Ve iktidara geldiğimiz günden beri biz bahar havanın hasretini çektik. Bahar havası partilerin inandıkları davalardan feragat etmeleri demek değildir… Bahar havası bizim için bir takım neticeler elde etmek üzere vasıta değil esastır ve muvakkat olmayıp gelecek nesillere intikal

[490] Hüseyin Cahit Yalçın, "Seçim Kaynaşmaları", Ulus 2 Haziran 1957

ettirebileceğimiz bir daimilik ifade eder." demiştir.[491] D.P. bahar havasını devam ettirmek istediğini en yetkili ağızlardan dile getirmiş ancak bu olumlu ortam sürmezse muhalefete anlayacakları tarzda cevap vereceklerini ve mücadele edeceklerini hatırlatmışlardır. D.P. bahar havasının bozulması ile halka muhalefet yönelik işbirliği çabalarına girdiğini ancak muhalefetin buna yanaşmadığını söyleme imkanına sahip olmuştur.

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye tepki gösteren Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın şöyle demiştir: "Sayın Tevfik İleri bahar havası hakkında duydukları aşk için fazla malumat vermemiş gibi görünüyorsa da herhalde kalplerinde taşıdıkları aşkın pek "Eflatuni" olduğu muhakkaktır. Çünkü aşkları ileri gidememiş ve pek nazari kalmıştır… Bahar havası "balık kavağa çıktığı zaman" esen yahut esecek olan tatlı bir rüzgârdan ibaret kalırsa pek tabiidir ki kötümseyenler kendilerinin doğru görmüş ve düşünmüş olduklarını iddia edebilirler. Daha bahar havasının ilk günlerinde demokrasiye ancak 1958'den sonra kavuşacağımızı dair en salahiyetli ağızlardan sözle işitilirse kötümserliğe kapılmak için menfaatlerini fazla sever olmaya lüzum yoktur… Demokrat Parti ileri gelenlerinin hangi bahar havasına ve bahar havasının nesine âşık olduklarını anlamak pek güç oluyor. Bahar havası nezaket dairesinde şikâyet etmekten ibaret ise bu sayede hangi memleket davasının ve hangi demokratik hakların temin edileceğine akıl eremez… Demokrasi davası bütün ciddiyet ve vahametiyle olduğu yerde durmakta ve iyileşmeye doğru gitmek istidadını maatteessüf göstermemektedir."[492]

7 Haziran 1957'de T.B.M.M.'de bir konuşma yapan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü dini siyasete alet edenleri eleştirerek şöyle demiştir: "Dini siyasete alet etmekten fayda beklemeyi demokratik hayatımızda bazı politikacılar dalalete kapılarak bir vasıta zannetmektedirler." İsmet İnönü'nün konuşması Demokrat Parti milletvekilleri tarafından şiddetle eleştirmiştir.[493] İsmet İnönü'nün bu konuşmasıyla bahar havasının bittiği parti genel başkanın ağzından ifade edilmiştir. Bu arada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Bakanlık emrine alınan daha sonra görevinden istifa eden Siyasal Bilgiler Fakültesi eski Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu 7 Haziran 1957'de C.H.P. saflarına katılmıştır.[494]

Ödemiş Merkez Camii Vaizi Fevzi Boyar'ın, dini siyasete alet ettiği için giydiği ve bugüne kadar infaz edilmeyen 10 aylık mahkûmiyet hükmünün affedilmesi hakkında Adalet Komisyonu raporu 10 Haziran 1957'de T.B.M.M.'de görüşülürken konuşan Genel Başkanı İsmet İnönü şöyle demiştir: "Hâkimin vicdanına tesir etmek isteyen siyaset adamı irticaın

[491] **Zafer** 3 Haziran 1957
[492] Hüseyin Cahit Yalçın, "Bahar Âşıkları", *Ulus* 9 Haziran 1957
[493] **Ulus** 8 Haziran 1957
[494] **Ulus** 8 Haziran 1957

müesses misalidir. Hâkimi odasına çağırır kendi adına hâkimlerin şahsını, şerefini haysiyetini şüphe altında bırakan Adalet Bakanı irticaın ta kendisidir… Siyaset adamları Ankara barında çıplak kadının seyrinden zevk alarak eğlendikten sonra, Konya'ya gider Müslümanlık iddiasında bulunursa, buna çok esef etmek lazımdır." demiştir. İnönü'ye D.P.'li milletvekilleri sert tepki göstermişlerdir.[495] 10 Haziran 1957'de T.B.M.M.'de Kırşehir'in yeniden il yapılmasına ilişkin kanun teklifi görüşülürken konuşan İsmet İnönü: "Hükümet'in, Kırşehir vilayetinin yeniden teşkiline süratle karar vermiş olmasını çok memnuniyetle karşıladık… Kırşehir Kanunu bir haksızlığın tamiriyle beraber bir zihniyetin reddi manasından dolayı da bizim için bir kıymet taşımaktadır… Bekliyorduk ki, Kırşehir vilayeti iade olunurken Abana kazası da iade olunsun… Kırşehir vilayetinin iade olunması, muhterem Kırşehir halkına karşı siyasi hayatımızın altında bulunduğu mecburiyetin hepimize düşen ağır yükünün kalkmasını ifade ettiği için hepimize müjdedir. Kırşehir vilayetinin iadesinin Demokrat iktidar tarafından yapılmasını ayrıca memnuniyetle karşılarım. Rejim ihtilaflarından dolayı, rejim meselelerinde dolayı Demokrat iktidar ile aramızda olan çekişmelerin yine Demokrat iktidarın eliyle düzeltilmesini bu memlekette demokrasinin âti selameti için çok faydalı bir tedbir addederim. Çünkü bugün Demokrat iktidarın tekrar iade ettiği Kırşehir vilayetinde vatandaşlar için birbiriyle uğraşmalarını kati olarak nihayete erdirilmek çok kolaylaşacaktır… Ben Kırşehir meselesini ele aldığım günde rejimim âtisi için iki vahim tehlikenin birden tezahür ettiğini ileri sürdüm. Bunun birisi bir vilayet halkının seçim kanaatinden dolayı ceza görmesidir. İkincisi de… vatanda hakim teminatı ve adalet istiklali yüzünden çıkan ihtilafın bizi çok vahim münakaşalara götürmüş olacağından endişe izharıdır. Birinci maksadım hâsıl olmuştur. İkinci maksadım, mahkeme istiklali ve hâkim teminatı meselesi seçim emniyeti için başlıca şart olan temel mevzuların başında olması itibarıyla ehemmiyetini muhafaza etmektedir."[496] Kırşehir'in il yapılması ile ilgili C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı D.P. yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Osman Bölükbaşı, Nevşehir'e bağlanan Kozaklı ve Hacıbektaş ilçelerinin Kırşehir'de kalması gerektiğini vurgulamıştır. Bu isteği kabul edilmeyince de başta Celal Bayar olmak üzere Meclis'e ve Meclis Başkanı'na ağır sözlerle saldırmıştır. Bu sözleri Bölükbaşı'nın başına büyük işler açmıştır.[497] İçişleri Bakanı Namık Gedik Osman Bölükbaşı'nın eleştirilerine: "İşte Bölükbaşı budur… Kırşehirli, Nevşehirli ve bütün

[495] **Ulus** 11 Haziran 1957
[496] İsmet İnönü, *İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1983, s. 224–225
[497] M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi (1950–1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, s. 837
s. 842

memleketteki vatandaşlar kendisini bir defa daha hakiki hüviyeti ile tanısınlar" demiştir.[498] Osman Bölükbaşı Meclis'e hakaret ettiği gerekçesiyle üç oturum için T.B.M.M. genel kurulundan çıkartılmıştır. Bu arada Kırşehir yeniden il olması 12 Haziran 1957 tarihinde T.B.M.M.'de kabul edilmiştir. 1 Temmuz 1957'de yürürlüğe giren kanuna göre Kırşehir ili Mucur, Çiçekdağ ve Kaman ilçelerinden teşekkül etmiştir.[499]

Antalya İl Kongresinde 9 Haziran 1957'de bir konuşma yapan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Cumhuriyet Halk Partisi'ni eleştirerek şöyle demiştir: "C.H.P. zannediyor ki, 1950'de iktidarı kendisinden alıp D.P.'ye devreden millet, 1958'de de D.P.'yi iktidardan düşürüp, C.H.P.'yi iktidara getirecektir. C.H.P., milletin hangi şartlarda ve niçin C.H.P.'yi iktidardan düşürdüğünü unutmuşa benziyor." Devlet Bakanı Celal Yardımcı ise bahar havasına temas ederek: "Bu hal bize oldukça inşirah verdi, şevkimiz artar gibi oldu… Bu tutuma "bahar havası" adı verildi. Fakat son günlerde, bu havanın bulutlarla sislerle kapatılmağa başlandığını görür gibi oluyoruz." dedikten sonra C.H.P. ileri gelenlerin bahar havasına yakışmayan beyanlarda bulunduğunu belirtmiş ve C.H.P.'ye yönelik eleştirilerde bulunmuştur.[500] Bu arada Afyon'da 12 Haziran 1957'de yaptığı konuşmada seçimlere temas ederek şöyle demiştir: "Seçimler ne zaman yapılacaktır? Bunu size şu dakikada katiyetle ifade etmek benim için olduğu gibi hiç kimse için de mümkün değildir. Seçimleri öne almak veya zamanında yapmak gibi şu dakikada verilmiş herhangi bir kararımız mevcut değildir. Seçim mevsiminin yaklaştığı hakikattir."[501] Başbakan'dan sonra Cumhurbaşkanı da seçimlerin öne alınacağına yönelik açıklamada bulunmuştur.

Seçimlerin öne alınacağına yönelik iktidarın verdiği mesajlar devam ederken muhalefette seçimlerin eşit şartlarla yapılması gereği üzerinde durmuştur. C.H.P.'li eski Başbakan Şemsettin Günaltay 12 Haziran 1957'de Sivas'ta yaptığı konuşmada 1950'nin seçim şartlarının yerine getirilmesi üzerinde dururken[502] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü seçimlerle ilgili bir demeç vererek şöyle demiştir: "Seçimlerin 1958'de normal zamanda mı, yoksa öne alınarak bu sene mi, yapılacağını vatandaşlar merak etmektedir… Büyük Millet Meclisi'nin çalışmaları o merhaleye gelmiştir ki, seçim öne alınacak demek hiçbir kanun düzelmeden, umumi efkâra huzur verecek yeni hiçbir tedbir alınmadan, genel seçimleri gidilecek demektir."[503]

---

[498] **Zafer** 13 Haziran 1957
[499] **Ulus** 13 Haziran 1957, **Zafer** 13 Haziran 1957
[500] **Zafer** 10 Haziran 1957
[501] **Zafer** 13 Haziran 1957
[502] **Ulus** 13 Haziran 1957
[503] **Ulus** 15 Haziran 1957

Seçimlerin erkene alınması ve seçimlere bütün partilerin eşit şartlar içerisinde gidilmesi tartışılırken muhalefet partileri arasında yeniden yakınlaşma başlamıştır.C.H.P. ile D.P. arasındaki bahar havası Hür. P. ile C.M.P.'nin şiddetli tepkisine yol açmıştır. Bahar havasının sona ermesi muhalefet partileri arasında yeniden bir yakınlaşma ortamının doğmasına yol açmıştır. C.H.P.'nin D.P. ile yakınlaşması ve iki parti arasında bahar havasının esmesi C.H.P. dışındaki diğer muhalefet partilerinin tepkisine neden olmuştur. C.H.P. ile D.P. arasındaki yakınlaşmanın sonuç vermemesi muhalefet partileri arasında yeniden işbirliğine uygun bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. 16 Haziran 1957'de çıkan başmakalesinde Hüseyin Cahit Yalçın partiler arası işbirliğine ve C.H.P. ile Hür. P. arasındaki ilişkilere değinerek şöyle demiştir: "Bahar havası tecrübesinin hiçte verimli çıkmaması muhalefet partileri ve tarafsız vatandaşlar arasında hayal kırıklığı husule getirdiği görülüyor… İktidar ve muhalefet gerginliği bütün bütün arttı. Bunun neticesi olarak da partiler arasında anlaşma ve birleşme fikri tekrar canlanmak istidadını gösterdi… Hürriyet Partisi ile Halk Partisi arasında temel, gaye ve ideal itibarıyla ne fark olduğunu biz anlamıyoruz. Çünkü bugünkü siyaset mübarezesinde iki partinin davaları birbirinden farksızdır… Bundan dolayıdır ki muhalefet partilerinin birleşmemelerine akıl erdirmekten aciz bulunuyoruz… Hürriyet Partisi kurucuları… Halk Partisi'ne iltihak etmektense ayrı bir parti kurmayı tercih etmişlerdir. Bunu hürriyet uğrundaki milli mücahede bakımından esef edilecek bir kanaat diye karşılarız. Fakat bundan dolayı da Hürriyet Partisi'ne karşı antipati duymuş değiliz… Müşterek davanın selameti ve muvaffakiyeti bakımından, muvakkat bir zaman için, mahdut bir gaye uğrunda olsa da, birlikte hareket etmeleri ve her ayırıcı mülâhazayı sükût ettirerek yalnız hak ve kanun rejiminin kurulmasını temine ehemmiyet vermeleri lâzımdır."[504] Yalçın, Hür. P. ile C.H.P. arasında bir birleşmenin olabileceğinin ilk sinyallerini vermiş ve bunun fikri alt yapısının hazır olduğunu belirtmiştir.

Başbakan Adnan Menderes muhalefeti yeniden iktidara yönelik eleştirilerini arttırdığı bir dönemde 19 Haziran 1957'de T.B.M.M.'de yaptığı konuşmada muhalefet cevap vererek birçok konuya temas etmiştir: "Vatandaşı vergisi ve Türk milletinin gayreti ile ortaya konmuş olan eserleri, Particilik hırsı ile gözlerden uzak tutmanın ve başarılmış işleri içte ve dışta yapılmamış gibi göstermenin Türk milletine şeref verecek teşebbüsler olmadığını ifade etmek isterim… Mevzu ile hiç alakası olmadığı halde ortaya atılan hayat pahalılığı iddiasına gelince, bu iddiada bulunanlara karşı da cevabım şudur: Sizler, falan maddenin fiyatı şuraları şuralara çıkmış diye hayat pahalılığı vardır teranesi içinde fellek fellek meydanları dolaşınız… Fakat

[504] Hüseyin Cahit Yalçın, "Hürriyet ve Halk Partileri", *Ulus* 16 Haziran 1957

ayağından çarığını atmış, sırtından da jandarmanın sopasını atarak üstüne elbise koymuş Türk köylüsü, Türk vatandaşı sizlere inanmamakta devam edecektir… Bir memlekette refah ölçüsü, para olamaz… Refahın ölçüsü vatandaş başına yapılan istihlak miktarı ve milletçe yapılan istihlâkin toptan hacmidir… Bu, ele alındığı takdirde 1950 ile 57 arasındaki büyük fark ortaya çıkar."[505] Bu arada Hürriyet Partili dört milletvekili, Fethi Çelikbaş, Cihat Baban, Selahattin Toker ve Ragıp Karaosmanoğlu, 20 Haziran 1957de Meclis Başkanlığı'na verdikleri iki kanun teklifi ile 6732 ve 6733 sayılı Basın Kanunlarının yürürlükten kaldırılmasını, bu kanunlarla mahkûm veya mefkuf olanların affedilmelerini, bu kanunların yerine 5680 ve 6334 sayılı eski kanunların yürürlüğe konmasını istemişlerdir.[506]

Demokrat Parti Meclis Grubu Başkanı Hayrettin Erkmen'in münhal milletvekilleri için ara seçimlerin yapılmaması hakkındaki önergesi Meclis tarafından 21 Haziran 1957'de kabul edilmiştir. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ara seçimlerin yapılmaması hakkındaki önergenin Anayasa Komisyonu'nda görüşülmesini isteyen teklifi reddedilmiştir. Hür. P. Manisa Milletvekili Muammer Alaknat ara seçimlerin yapılmamasının açıkça Anayasa aykırı olduğunu söylemiştir. Görüşmelerde C.M.P. adına söz alan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin de önergeye karşı çıkmış ve önergenin Anayasa hükümlerini doğrudan doğruya ihlal ettiğini belirtmiştir.[507]

Haziran ayının sonlarına doğru C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın Meclis'e hakaret ettiği gerekçesiyle dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili teklif muhalefet ile iktidar arasından hararetli tartışmalara neden olmuştur. 24 Haziran 1957'de Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili teklifin görüşülmesi dokuz saat sürmüş ve teklif hakkında söz alan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü şunları söylemiştir: "Seçimlere gireceğiz, bu nasıl bir seçim olacaktır ki, siyasi hayatta karşılıklı vazife alacak olanları, iktidar partisinden bulunan bir cereyan, hepsini tevkif edip hepsini muattal bırakacaktır… Eğer Meclis kürsüsünde Milletvekilinin çalışma serbestîsini masun tutmazsak, bunu temin edemezsek, devlet temelinden sarsılmış olur." İnönü devamla rejim münakaşalarına temas etmiştir.[508] C.H.P. Kars Milletvekili Sırrı Atalay ağır zimmet suçundan sanık bir milletvekilinin meselesi dört yıldan beri görüşülmezken, Osman Bölükbaşı'nın durumunun görüşülmesinde bu kadar acele edilmesinin kastı mahsus olduğunu söylemiştir. C.M.P. Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ise Anayasa hükmü gereğince Meclis'te söylenen sözlerin suç sayılamayacağını söylemiştir. Hür. P. adına konuşan Raif Aybar nezaketi ile tanınan

[505] **Zafer** 20 Haziran 1957
[506] **Ulus** 21 Haziran 1957
[507] **Ulus** 22 Haziran 1957
[508] **Ulus** 25 Haziran 1957, İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 230-235

Başbakan Adnan Menderes'in bile Meclis kürsüsünde ağır sözler söylediğini hatırlatmış ve komisyon mazbatasının kabulünün Milletvekilinin dokunulmazlık müessesesine ağır bir darbe olacağı söylemiştir. Aybar sözlerine devamla: "Adalet Bakanlığı'nın tezkeresi ile yağlanmış ipi dokunulmazlık müessesesinin boynuna takmayınız." demiştir. D.P. adına konuşan Rize Milletvekili Osman Kavrakoğlu ise: "Dokunulmazlığı siper yapıp tecavüzlerde bulunuyorlar. Bu siperleri kaldırmak mecburiyeti doğmuştur."[509] demiş ve Bölükbaşı'nın Meclis'e alenen hakaret ettiğini, hiçbir modern anayasanın bu tarzda sözlere cevaz vermediğini, "Teşrii Masuniyet" mefhumuna sığınılarak hakaretamiz sözler sarf edilemeyeceğini belirtmiştir.[510] Savunmasını yapan Osman Bölükbaşı şöyle demiştir: "Bir insan için verilen en büyük karar, tarihin ve milletin vermiş olduğu karardır. Grup adına yapmış olduğum konuşmada sizlere hakaret etmiş değilim" dedikten sonra asıl kendisinin hakaretlere uğradığı belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "Hiç kimse bu kürsüde söylediği sözden dolayı hapse, zindana atılmış değildir. C.H.P.'nin iktidarda olup D.P.'nin muhalefet sıralarında bulunduğu devirde bile böyle bir şey görülmemiştir." Osman Bölükbaşı, Başbakan Menderes'in Meclis'te teşrii vazifesini yapanlara "Profesyonel cani", partilere "Çete" ve buna benzer hatta bunlardan ağır sözler söylediğini fakat dokunulmazlığının kaldırılması için kimseden ses çıkmadığını ifade etmiş ve: "bütün bunlar, Meclis başkanlarının gözleri önünde oldu, sizin huzurunuzda oldu, ne yaptınız?" dedikten sonra sözlerini şöyle bitirmiştir: "Hiç endişem yok. Hürriyet şehidi de olur, gazisi de. Bu hürriyet mücadelesi bu memlekette devam edecek… Fakat unutmamalı ki, bazen asılanı rahmetle, asana lanetle anarlar." Yapılan açık oylamada Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırılması 49'a karşı 247 oyla kabul edilmiştir.[511]

Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek şöyle demiştir: "Bölükbaşı hakkında bu kararın alınışı Anayasamıza taban tabana zıttır. Söz hürriyeti, toplantı hürriyeti ve basın hürriyeti memlekette ağır kısıntılara uğradı. Buna rağmen Meclis bir ümit kaynağı idi… İktidar partisi milletvekillerinin ellerini vicdanlarına koyup teşriî dokunulmazlık kararını kaldırmayacaklarını ummuştuk. Büyük bir hayal kırıklığına uğradık." Osman Bölükbaşı ise düzenlediği basın toplantısında: "Seçimler arifesinde hazırlanan bir tuzak karşısındayız." demiştir.[512]

Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması bahar havasının bitiminden sonra D.P. muhalefete karşı eski sert tavrını devam ettireceğinin en ciddi ve en açık ifadesi olmuştur. Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması iktidar ile muhalefet arasında

[509] **Ulus** 25 Haziran 1957
[510] **Zafer** 25 Haziran 1957
[511] **Ulus** 25 Haziran 1957
[512] **Ulus** 26 Haziran 1957

ilişkilerin daha da sertleşmesine neden olmuş ve bahar havasının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra bu olay iktidarın muhalefet ile uyuşamayacağını açıkça ortaya koymuştur. İktidar ise bahar havasının başarısızlığının nedenini muhalefette görmüş ve muhalefet ile uzlaşamayacağına kesin olarak inanmaya başlamış ve anlaşamadığı muhalefeti baskı altına almaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu arada Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırıldığı gün T.B.M.M. 2 Eylül 1957'ye kadar tatile girmiştir.[513] C.M.P. ise Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Bu ciddi buhran üzerinde bütün muhalefet partilerinin, bütün münevverlerin, hür bir vatanda yaşamak isteyen herkesin çok büyük bir dikkatle durması lazım gelmektedir." Tebliğde ayrıca muhalefetin alakasına teşekkür edilmiştir.[514]

Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasından sonra 2 Temmuz 1957'de tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir.[515] Zafer gazetesi Osman Bölükbaşı'na sert eleştirilerde bulunmuş ve Bölükbaşı'nı "Büyük Millet Meclisi'ne Küfreden Ucuz Kahraman" olarak tanımlamıştır.[516] Osman Bölükbaşı 23 Temmuz 1957'de serbest bırakılmış[517] ancak iki gün sonra tekrar tutuklamıştır.[518]

Osman Bölükbaşı'nın durumu ile ilgili tartışmaların yaşandığı günlerde muhalefet partileri arasıdaki işbirliği yeniden gündeme gelmiştir. İşbirliğinin gerekliliği üzeride ilk önce C.H.P.'liler durmuştur. C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek muhalefet partileri arasında işbirliğine temas ederek şöyle demiştir: "Muhalefet partilerin öteden beri arzu etmekteyiz. Esasen… bunu ilk defa biz ortaya attık. Son sözümüzde "Görüşmekte devam edelim" oldu. Muhalefet partilerinin işbirliğinde ilk adım birbirlerinin aleyhinde bulunmamakla başlar."[519] C.H.P. Kars Milletvekili Sırrı Atalay işbirliği konusuna temas ederek: "Bugün demokrasinin icapları ve teminatlarının mücadelesi değil daha işin birinci merhalesi olan yurttaşın hak ve hürriyetlerinin kurtarılması mücadelesindeyiz. Böyle olunca partilerin hak ve hürriyetlerinin kurtarılması için küçük hesapları, endişeleri, hayalleri bir kenara bırakıp fedakârlığın çoğu ve azı, teşebbüsün senden veya benden gelmesi gibi hususları bir kenara atarak işbirliği yapmalarının zaruri olduğu kanaatindeyim." demiştir.[520]

Amasya'daki belediye seçimlerinde yaşanan olaylar sonrasında ve D.P.'nin bu seçimleri kazanması sonucunda C.H.P. ve Hür. P. seçimlere itiraz etmiştir. C.H.P. Genel

[513] **Ulus** 25 Haziran 1957
[514] **Ulus** 30 Haziran 1957
[515] **Ulus** 3 Temmuz 1957
[516] **Zafer** 3 Temmuz 1957
[517] **Zafer** 24 Temmuz 1957
[518] **Zafer** 26 Temmuz 1957
[519] **Ulus** 2 Temmuz 1957
[520] **Ulus** 4 Temmuz 1957

Sekreteri Kasım Gülek seçimlerle ilgili: "İktidar Amasya'da önümüzdeki seçimde neler yapabileceğinin minyatür örneğini verdi." demiştir. Kasım Gülek ayrıca işbirliği konusuna temas ederek şunları söylemiştir: "Seçimlerin Ekim'de yapılması kuvvetle muhtemeldir. Bu seçimleri C.H.P.'nin kazanması için çalışmak bir memleket vazifesidir. Amasya seçimlerinden alınan ders ise muhalefetin işbirliği lüzumunu ortaya koymaktadır… Muhalefet partileri arasındaki işbirliğinin ilk adımı muhalefet partilerinin birbirleri aleyhinde bulunmamaları ile atılabilir. Bunun aksini yapmak ancak iktidarın ekmeğine yağ sürecektir."[521] Muhalefet partileri arasında işbirliği çabalarının artmasının temel nedeni bahar havası sonrasında D.P.'nin tekrar uygulamaya koyacağı söylediği sertlik yanlısı politikasını uygulama başlamasıdır. Özellikle D.P.'nin Osman Bölükbaşı olayı ile ilgili muhalefete vermek istediği mesaj muhalefet tarafından oldukça iyi bir şekilde algılanmış ve muhalefet kendisinin gelecekte nasıl tehlikeler beklediğini tahmin etmiştir. Bu ortam içerisinde daha önce bahar havasını savunan bir partinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, muhalefet partileri arasındaki işbirliğine yeniden temas etmesi anlam kazanmaktadır. Burada C.H.P. her ne kadar muhalefet partileri arasındaki işbirliğinin gerekliğini ortaya koyan ilk parti olduğunu savunsa da bu işbirliğini tetikleyen Demokrat Parti'nin uygulamaları olmuştur. C.H.P. muhalefet partileri arasıdan işbirliğinin ilk önemli aşamasının muhalefet partilerinin birbirleri aleyhinde konuşmalar yapmamaları olduğunu belirterek bahar havası sırasında Hür. P. ile C.M.P. tarafından C.H.P.'ye yönelik yapılan eleştirilerin sona erdirilmesini istemiştir.

Muhalefet partilerinin işbirliği konusuna temas eden C.H.P.'lilerin açıklamalarında sonra 4 Temmuz 1957'de İsmet İnönü C.M.P. Genel Merkezi'ni ziyaret etmiştir. Burada İnönü, C.M.P. Genel Başkan Vekili Fuat Arna, Hür. P. Meclis Grubu Başkanı Fethi Çelikbaş ile Hür. P. Genel Sekreteri İbrahim Öktem ile görüşmüştür. Bu görüşmede Anayasa buhranı üzeride durulmuştur.[522] Bu arada Turhan Feyzioğlu iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilere ve Osman Bölükbaşı'ın durumuna değinerek: "D.P.'nin bugünkü tutumu, iktidar-muhalefet münasebetleri bakımından bambaşka bir anlayışa dayanmaktadır. Muhalefetin lüzumu inkâr edilmese bile, hakları alabildiğinde kırılmış bulunmaktadır. Siyasi emniyet havası yerine "yarın kime ne yapacaklar" havası hâkim olmuştur… Anayasa'ya aykırı olarak Osman Bölükbaşı'nın milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması, muhalefetin hakları ve emniyeti konusunda ne kadar geriye gidildiğini gösteren yeni ve ibret verici bir örnektir." demiştir.[523]

[521] **Ulus** 5 Temmuz 1957
[522] **Ulus** 5 Temmuz 1957
[523] Turhan Feyzioğlu, "Muhalefete Saygı ve Demokrasi", *Ulus* 5 Temmuz 1957

Muhalefetin iktidara karşı eleştirilerinin ve suçlamalarının arttığı bir dönemde D.P. içinde de gerilim yaşanmaktaydı. D.P.'de yaşanan siyasi çekişmeler sonucunda D.P. İstanbul İl eski Başkanı Orhan Köprülü, 18 Temmuz 1957'de, D.P.'den istifa etmiştir. Köprülü, Menderes'e yolladığı istifa mektubunda "Memleket demokrasiden uzaklaşmaktadır." demiştir.[524] Orhan Köprülü Cumhuriyet Halk Partililer tarafından kendi partilerine katılma daveti almıştır[525].

19-21 Temmuz 1957 tarihleri arasında C.H.P. İstanbul İl Kongresi toplanmıştır. Kongrede muhalefet partilerinin işbirliği yapması konusu üzerinde ısrarla durulmuştur.[526] Kongrede bir konuşma yapan Şemsettin Günaltay D.P.' yi eleştirerek şöyle demiştir: "Bir siyasi parti kendini devlet üstünde tutmaya başlar, hele iktidarda ise devletin menfaatlerini kendi menfaatlerinden aşağı tutmak yoluna saparsa böyle bir parti siyasi parti olmak şerefini kaybeder." C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek muhalefeti milli birliğe çağırarak şöyle demiştir: "Büyük milli vazife muhalefet partilerini kader birliği yapmaya mecbur etmektedir. Bu milleti D.P.'den kurtarmak milli bir vazifedir. D.P.'ye karşı Türk Milleti zaten kaynaşma ve birleşme halindedir. Muhalefet partilerine düşen bunu teşkilatlandırmaktır. Muhalefet partilerinin birleşmesi Demokrat Parti'yi çok korkutuyor. Çünkü taktiği daima karşısındakini ayırmaktır. İşbirliğini Demokrat Parti zararlı hale koyuyor. Normal demokrasilerde her parti ayrı ayrı millet huzuruna çıkar. Demokrat Parti hürriyetleri öylesine kıstı ki birleşme zarureti doğdu. Bugün memleket kendiliğinden ikiye ayrıldı. İktidar ve muhalefet olarak ayrılan bu kısımda biz C.H.P. olarak işbirliğini daima istedik. Geçen yaz konuştuk, bazıları salahiyetsizlik öne sürdüler. Bazıları muayyen şart ve mehil ile cevap istediler. İstedikleri mutlaka müspet cevap olmalı ki, bizim pek ala görüşelim dememizi red manasına aldılar. O günden bugüne köprülerin altından çok su aktı. Hepimiz çok dersler aldık. Şimdi kanuni imkânlar içinde ameli yol aranmalıdır."[527] C.H.P. bir kaç ay öncesine kadar D.P. ile uzlaşmaya çalışan kendisi değilmiş gibi muhalefet partileri arasında işbirliği en çok isteyen kendileri olduğunu iddia etmiştir. Bahar havasının bozulmasından sonra C.H.P. halka iktidarla uzlaşma yoluna gittiğini ancak iktidarın şiddet politikasını sürdürmesi nedeniyle uzlaşmanın gerçekleşmediğini imkanına sahip olmuştur. D.P. ile uzlaşmanın sonuçsuz kalmasından sonra C.H.P. muhalefet partileri ile yeniden işbirliği kurma çabalarıan girmiş ve ilk amaçlarının D.P.'yi iktidardan devirmek olarak belirlemiştir.

[524] **Ulus** 19 Temmuz 1957
[525] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 164
[526] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 164
[527] **Ulus** 21 Temmuz 1957

C.H.P. İstanbul İl Kongresi bir konuşma C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü iktisadi ve mali konulara, adli teminat ve seçim emniyeti konusu değindikten sonra işbirliği konusu üzerinde durarak: " Seçimde muhalefet partileri arasında işbirliği yapılırsa bu halin muhalefet lehine kesin yahut çok ehemmiyetli bir tesiri alacağı kanaat yaygındır. Bu sebeple iktidarın değişmesi arzu eden partili veya partisiz vatandaşlar muhalefet partilerinin aralarında işbirliği yapıp yapmayacaklarını merak ile takip ediyorlar. İşbirliğinin mevzuları üzerinde beraberlik şeklinde bir fikir cephesi bir de seçim oylarıyla birbirine yardım suretinde amelî cephesi vardır. İktidara karşı bu mevzular üzerinde muhalefet partilerinin bir fikir beraberliği umumî hatlariyle çoktan beri mevcuttur. Bu mevzuları rejim meseleleri adı altında hülasa edebileriz. Biz Halk Partililer rejim meselelerinin Anayasa değişmesiyle temelinden halledilmesi fikrindeyiz." dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "Kimse işbirliğini ameli ve kanuni güçlüğünü bilmek istemiyor. Birçok politikacı da işbirliği meselesini C.H.P. aleyhinde bir tazyik ve propaganda vasıtası olarak kullanmak istiyor. Ben vaziyeti her cephesinden hakiki çehresiyle göstermeye çalıştım."[528] Kongrede eski Başbakan Şemsettin Günaltay İstanbul İl Başkanı olarak seçilmiştir.[529]

C.M.P. Genel Başkan Vekili Fuat Arna gazetecilerin işbirliği konusundaki sorularına şöyle cevap vermiştir: "Şahsi kanaatim şudur ki, sonunun nereye varacağını iktidar partisi liderleri tarafından dahi bilinmeyen bugünkü totaliter gidişe son verecek her türlü müspet ve samimi tedbiri almak veya alınacak tedbire, müştereken katılmak C.M.P. için ahlaki bir vazifedir."[530]

Hürriyet Partisi Genel İdare Kurulu 1 Ağustos 1957'de toplanmış ve toplantı sonunda bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde iç ve dış meselelere temas edildikten sonra işbirliği meselesi üzerinde durarak: "Memleketimizde demokrasinin bütün icapları ve teminat müesseseleriyle tesis etmeyi başlıca gaye bilen Hür. Partisi bu davanın halli hususunda partilerin birlikte çalışmaları gerektiğini programının üçüncü maddesinde ifade etmiş bulunmaktadır. Hadiselerin inkişafı ve iktidar partisinin… tutumu, işbirliği mevzuundaki görüşümüzün isabetini açıkça ortaya koymuştur." denildikten sonra daha önce Hür. P. üzerinde durduğu kurucu meclis, rejim teminatı konulara temas edildikten sonra şöyle denilmiştir: "İşbirliğine dâhil herhangi bir partinsin Meclis'te ekseriyet sağlamak hesaplarına iltifat etmemesi lazımdır. Çünkü bu husus millete karşı demokratik rejimi tesis için müştereken girişilecek taahhüdün yerine getirilmesine yegâne müessir emniyet unsuru teşkil eder. Bu temel

[528] **Ulus** 22 Temmuz 1957
[529] Emrullah Nutku, *DP Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946–1958*, Fakülteler Matbaası, tarihsiz, s. 352
[530] **Ulus** 30 Temmuz 1957

prensiplerde mutabakatını beyanda tereddüt göstermeyecek muhalefet partilerinin işbirliği mevzuunda masa başına oturmalarına mani tasavvur edilemez. Hürriyet Partisi işbirliğinin herkesçe bilinen hukuki ve fiili müşküllerinin büyük ve milli bir vazife faslının şevk ve gayreti içinde bertaraf edileceğine inanmaktadır."[531]

C.M.P. Umumi İdare Heyeti 3 Ağustos 1957'de toplanmış ve üç günlük çalışmalarının ardından iç ve dış meseleler, Osman Bölükbaşı'nın durumu ve muhalefet partileri arasındaki işbirliği konularına görüşülmüş ve görüşmeler sonucunda bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde C.M.P.'nin Türkiye'de insan haklarının yerleşmesi için çalıştığı belirtildikten sonra işbirliği konusuna temas edilmiştir: "İktidardakiler ve onlara vasıtalık edenler müstesna bütün vatandaşlar rejimi korumak ve tehlikeden kurtarmak için kendi vicdanında çıkar bir yol aramakta ve memleket ölçüsünde biz zihniyet ve mücadele birliğinin zarureti ortaya çıkmış bulunmaktadır. Hal böyle olunca iktidarı ve taraftarlarını bugünkü tutumu ve telakkileriyle kaderlerine terk ederek, muhalefet partilerinin, fikir ve mücadelelerinde kendilerinde iltihak edeceği muhakkak bulunan büyük vatandaş kitlesi ile beraber bir milli hürriyet cephesi kurmak yolunda işbirliği yapmaları artık kaçınılmaz bir vatan borcu haline gelmiştir. Böyle bir işbirliğinin hedefi sadece iş başındaki şahısları veya partiyi değiştirmek değil, milletin kaderini ve keyfi idareden devamlı olarak kurtaracak nizam ve müesseseleri kurmak olacaktır… Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulduğu günden beri rejim meselelerinin kökten ve toptan hallini partiler üstü bir mesele olarak telakki etmiş ve… muhalefet partileri arasında seçimlerde işbirliğine gidilmesi fikrini müdafaa ve ilan etmiştir… Rejim buhranının… muhalefet partileri arasındaki işbirliği mevzuunda esas olarak alınabileceği kanaatindeyiz… İşbirliği mevzuu etrafında muhalefet partilerinin umumi hatları ile mutabık bulundukları vaki açıklamaları ile anlaşılmış olduğuna göre ve iktidar partisinin memleketi bir seçim emrivakii ile her an karşı karşıya bırakabileceği tezahürleri karşısında… muhalefet partilerini derhal toplantıya davet ediyoruz." Tebliğde ayrıca seçim meselesi ele alınmış ve muhalefet partilerinin seçimlerde ortak irade ile girilmesinin ehemmiyeti üzerinde durulmuştur.[532]

İşbirliği konusunda C.M.P. ve Hür. P.'nin görüşlerini açıklamalarında sonra C.H.P.'nin işbirliği konusunda bu partilere vereceği cevap merakla beklenmiştir. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 7 Ağustos 1957'de İstanbul Heybeliada'da yaptığı açıklamada işbirliği konusundaki fikirlerini açıklamıştır. Öncelikle Hür. P.'nin tebliğine değinen İnönü: "Hür. Partisi tebliği, konuşmaya başlamadan evvel bilmediğimiz temel prensiplerini kabul edeceğimizin teminatını istiyor, ümit ederim ki, daha önce ne söylerlerse kabul edeceğimiz

[531] **Ulus** 5 Ağustos 1957
[532] **Ulus** 6 Ağustos 1957

taahhüdünü vermeden konuşmamız mümkündür." dedikten sonra C.M.P. ile yapılacak görüşmelerin müzakere düzeyinde kalacağını belirttikten sonra şöyle demiştir: "memnuniyetle konuşmaya razıyım. Umumî efkâr önünde meseleleri tahlil etmeğe de razıyım. Anayasa tadilleri için şimdiden söylenebilecek esasları söylediğimizi zannediyorum. Anayasa tadili için daha fazla teferruat ve tafsilata girişmek mümkün olacağını zannetmiyorum. Görüştüğümüz zaman her mütalâadan istifade edeceğiz. Anayasa tadili için şart olan üçte iki çoğunluğu kazanabileceğimizi bu suretle bütün tasavvurların kurucu meclis teşkiline bağlamayı arkadaşlarımızın ne surette mümkün gördüklerini kavramıyorum. Bir kurucu meclis olarak gelmemiz mümkünmüş kolaymış gibi bütün tedbirler ve ümitleri bu noktaya bağlamak umumî efkârı bir yanlış hayale sevk etmek bakımından faydalın bulmuyorum. Bu meselelerde ve işbirliğinin nasıl mümkün olacağı, ne neticeler beklenebileceği hususunda umumî efkâra hakikate daha yakın fikirler söylesek vaziyetimizi kolaylaştırmış olacağımızı zannetmiyorum. Şimdilik söyleyecek fazla bir şey bulamıyorum. C.M.P.'nin daveti üzerine partiler arasında yapılacak görüşmelerde vaziyetin daha ziyade açılması daha ameli bir yola gidilmesinin mümkün olmasını temenni ederim."[533]

İnebolu'da 9 Ağustos 1957'de önemli bir konuşma yaparak seçimlerin yaklaştığını belirten Başbakan Adnan Menderes: "Memleketin iktisadi inkişafını önlemek suretiyle onu dış pazarlara açık bir istismar sahası halinde teslim etmek ve siyasi istiklalimizi bu yoldan tazyiklere maruz bırakmak istikametinde içli dışlı çalışanları Türk milleti mutlaka mağlup edecektir. Aynı zamanda beynelmilel siyaset karaborsasının müseccel simsarlarını da mutlaka hüsrana uğratacaktır."[534] dedikten sonra sözlerine devamla: "Seçimler adeta emrivaki imiş gibi hissedilmeye başlanmış, seçimlere çok yaklaşmış olduğu hakkında kanaatler hâsıl olmuştur. İşte bu yüzdendir ki siyaset pazarının bezirgânlarını son derece telaşta görmekteyiz… İktidar aleyhinde devam ettire gelmekte olan hücum, iftira ve tezvir kampanyası, çok yaklaşmış görünen seçimlere kısa bir müddet sonra nihayet bulacaktır. Seçim güneşi doğacaktır. Onlar millet idaresinin bir defa daha tecellisinden endişededirler."[535] demiştir. İktidar daha önce seçimlerin öne alınacağına yönelik yalanladığı haberleri destekler mahiyette erken seçimlerin yapılacağının sinyallerini vermiştir. Ancak seçimlerin tam olarak ne zaman yapılacağını belirtmemiştir. İktidarın erken seçimlere yönelik açıklamaları bahar havasının sona erdiği ve partiler arası ilişkilerin gerginleştiği sırada artmıştır.

[533] **Ulus** 8 Ağustos 1957
[534] **Zafer** 10 Ağustos 1957
[535] **Ulus** 10 Ağustos 1957

Partilerin karşılıklı açıklamalarından sonra muhalefet parti liderleri 12 Ağustos 1957'de İsmet İnönü'nün Heybeliada'daki evinde toplanmışlardır. Bu toplantıda C.H.P.'yi Genel Başkan İsmet İnönü, Genel Sekreter Kasım Gülek, Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle, C.M.P.'yi Genel Başkan Vekili Fuat Arna, Genel Sekreter Ahmet Bilgin, Genel İdare Kurulu Üyesi Nurettin Ardıçoğlu, Hürriyet Partisi'ni Genel Başkan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Genel Sekreter İbrahim Öktem ve Meclis Grubu Başkan Vekili Enver Güreli temsil etmiştir. Toplantı sonunda C.H.P. Genel Sekreter Kasım Gülek gazeteciler yaptığı açıklama yaparak şöyle demiştir: "Partiler ilk iş olarak muhalefet arasında işbirliğinin vatandaş tarafından arzu ve iltizam edildiğini müşahede etmişler ve bunu müşahede de mutabık olmuşlardır. Bundan sonra işbirliğinin fikir ve prensip cephesinde beraberliği temin edecek esasları tetkike başlamışlardır. Bugün muhalefet arasında işbirliği fikri hakiki bir terakki kaydetmiştir."[536]

Demokrat Parti'nin yayın organı Zafer gazetesi muhalefet partileri arasındaki işbirliğine yönelik görüşmelere sert tepki göstererek ağır eleştirilerde bulunmuştur. Muhalefet partilerinin işbirliğine yönelik toplantılarının ilk gününde yapılan görüşmelerin sonucunda işbirliğini prensipte kabul etmeleri Demokrat Parti tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Zafer gazetesinde, 14 Ağustos 1957'de, "İlk Palavra" başlığı ile yayınlanan başmakalede muhalefet partilerinin işbirliğinin vatandaşlar tarafından arzu ve iltizam edildiğine yönelik açıklamaları eleştirilerek şöyle denilmiştir: "Bu havada kalmış bir hükümdür. Zira vatandaşın muhalefetler arasındaki işbirliğini arzu ve iltizam ettiğini ancak bir referandum ile kabili tespittir. Böyle bir şey yapılmadığına ve yapılamayacağına göre, toplantıya ve toplantılara böylesine bir eda ve süs veriliyor demektir… İşte Heybeliada toplantısına dair ilk müşterek metnin ilk cümlesine, bu ilk palavra, bundan dolayı yerleştirilmiştir… Bir kere, Heybeli yârânı, tek başlarına hiçbir şey yapamayacaklarını itiraf etmiş bulunmaktadırlar. Aksi takdirde, C.H.P. için, bizim döküntülerimizi toplanmakta ne mana olabilir? Şimdi koro halinde "D.P.'yi yıkmak lazım" şarkısını söylemeye hazırlanıyorlar. Fakat bununda yeni bir tarafı yoktur. Eskiden işleri iyi gitmemeye başlayan tulüat kumpanyaları, birleştiklerini ilan ederler ve sahneye öyle çıkarlar. Amma ne oyun değişirdi, ne zenne ne de İbiş!.. 1950 ve 1954 seçimlerinin mağlupları ile D.P.'nin matrudları, baş başa vermişler, münferiden çıkamayacaklarını bildikleri için rey verev vatandaşın huzuruna, müctemian çıkmaya hazırlanıyorlar. Ve milletin huzurunda, bu eski düşmanlar, halka olup şimdi birbirlerini tezkiye ve ibra ediyorlar. Meyhaneci ile bozacı hikayesi…"[537] Zafer gazetesinde, 15 Ağustos 1957'de, "Perendebazlar Toplantısı" başlığı ile

[536] **Ulus** 13 Ağustos 1957
[537] **Zafer** 14 Ağustos 1957

yayınlanan makalede ise şöyle denilmiştir: "Demokrat Parti saflarında mebus olmuş ve sonra parti içinde türlü nifak ve şikak yaratmak, siyasî ahlâka mugayir hareketlerde bulunmaktan tardedilmiş bir kaç kişinin bugün iktisap ettikleri daha doğrusu birbirine hediye ettikleri yeni liderlik sıfatları ile C.H.P. Genel Başkanına hulûs çakmakta yarış edişleri ibretle seyredilecek şeydir… Esasen korkunç ihtirası ve doymazlığı yüzünde milletçe iktidardan sökülüp atılmış bir partinin liderleri ile yine ihtirasları ve doymazlıkları yüzünden D.P.'den kovulmuşların kol kola girip müştereken bir iktidarı sızıltısız deruhte edebileceklerini düşünebilmek en safdillere bile yaraşmayacak bir hayaldir."[538] İktidarın muhalefet partileri arasındaki işbirliği görüşmelerine şiddetle tepki göstermesi ve muhalefet partilerine yönelik küçültücü bir tavır içinde bulunması D.P.'nin muhalefet partileri arasındaki işbirliğinden çekindiği sonucu çıkartılabilir. D.P. ilerleyen günlerde bu işbirliğinin gerçekleşmemesi için ciddi önlemler alacaktır.

Demokrat Parti'nin işbirliği görüşmelerine yönelik sert eleştirileri devam ederken muhalefet cephesinden ise yapılan görüşmelerle ilgili açıklamalar devam etmiştir. 14 Ağustos 1957'de C.M.P. temsilcisi Nurettin Ardıçoğlu görüşmelerle ilgili basına yaptığı açıklamada şunları belirtmiştir: "Muhalefetler arası işbirliği mevzuunda müzakerelere devam eden parti liderleri bugünde işbirliğinin ameli kısımları üzerinde görüşmüşlerdir. Müzakerelerde yeni terakki kaydedilmiştir."[539] Muhalefet liderleri arasında üçlü müzakereler devam ederken Hürriyet Partisi İstanbul İl Merkezi'nde işbirliğinin hukuki cephesini düzenlemek için C.H.P. adına Turhan Feyzioğlu, C.M.P. adına Saadet Kaçar ve Hürriyet Partisi'nden Raif Aybar bir araya gelerek durumu gözden geçirmişlerdir.[540] İşbirliği görüşmelerine 15 Ağustos 1957'de de devam edildikten sonra bir gün ara verilmiştir. C.H.P. Genel Sekreter Kasım Gülek görüşmeler sonrasında basına verdiği tebliğde, varılan sonuçların partilerin yetkili kurullarında görüşüleceğini açıklamıştır.[541]

İşbirliği görüşmelerine C.H.P. içinde bazı Halk Partililer karşı çıkmıştır. Kimi Halk Partililer C.H.P.'nin tek başına seçimleri kazanabileceği görüşündeydi; bu nedenle, diğer partilerle işbirliğine pek de istekli değillerdi. Çünkü bu, seçimlerden sonra iktidar gücünün de paylaşılmasını gerektirecekti. Hürriyet Partisi seçimlerde zafere ulaşılması halinde parti liderlerinden İsmet İnönü ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun Cumhurbaşkanlık ya da Başbakanlık mevkiine geçmemeleri koşulunu ileri sürmüştür.[542] Bu arada İçişleri Bakanı

[538] **Zafer** 15 Ağustos 1957
[539] **Ulus** 15 Ağustos 1957
[540] **Ulus** 15 Ağustos 1957
[541] **Ulus** 16 Ağustos 1957
[542] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 165

Namık Gedik Bursa Ulu Camii'nde meydana gelen olay nedeniyle yaptığı açıklamada irtica konusuna değinerek: "Dinin aziz ve mukaddes gayesini kendi şuursuz ve menfi emellerine alet etmek isteyeceklere karşıda amansız ve kararlıyız." demiştir.[543]

Muhalefet partileri arasında işbirliği görüşmeleri devam ederken Zafer gazetesinin eleştirileri de devam etmiştir. Zafer gazetesinde, 18 Ağustos 1957'de, "Birleşme Piyesi" başlığı ile yayınlanan başmakalede Demokrat Parti'nin yaklaşan seçimlerde halka alının akı ile hesap vereceğini, muhalefet partilerinin ellerinde ise bir şey olmadığı için halkın önünde boş laflarla geleceğini iddia etmiş[544] ve muhalefet partileri arasındaki görüşmelerin uzun sürmesini alaycı bir dille ele alarak "Günlerden beri bir masa etrafında çekişiyorlardı! "Yüzde 50 isterim, yüzde 40 olmaz" diye işbirliği bu muydu? denildikten sonra muhalefet partilerinin samimi olmadıklarını amaçlarının basit olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Bir hengame olurda nasıl iktidara otururuz diye birbirlerini atlatmağa çalışıyorlardı."[545] Zafer ayrıca muhalefet partileri arasındaki işbirliğine büyük ümit bağlayan ve bunun için can atan bazı gazetelerin işin sarpa sarmasından endişe ettiklerini iddia etmiştir.[546] Muhalefet partileri arasındaki görüşmelerin esas amacı rejimi yeniden rayına koymak ve D.P.'yi iktidardan uzaklaştırmaktı. Ancak bu amaç gerçekleşemeden muhalefet partileri arasında seçim sonrasında kazanacaklarını düşündükleri iktidarı paylaşma yarışa girmişlerdir.

Demokrat Parti'nin muhalefete yönelik sert eleştirileri devam ederken C.H.P.'nin yayın organı Ulus da iktidar organlarının sistemli ve saldırgan yayınlarının aciz ve endişelerinin bir delili olduğunu, muhalefetin işbirliğinin Demokrat Parti'yi çileden çıkardığını[547] ve işbirliği görüşmelerinin anlayış içinde devam ettiğini[548] iddia etmiştir. 19 Ağustos 1957'de yapılan görüşmeler sonrasında yayınlanan tebliğde: "Büyük Millet Meclisi'nde memleketin mümtaz evlatlarından kuvvetli bir müstakiller kadrosunun bulunması temayülü açık olarak belirmiştir." denilmiştir.[549] Zafer gazetesi bu tebliğe oldukça sert bir yanıt vererek: "İşbirlikçilerin toplantılarında ortaya attıkları müstakiller formülü, Milli iradenin selametle tecellisine tevcih edilmiş yeni bir darbeden başka bir şey değildir." denilmiş ve muhalefeti yeni tuzaklar hazırlamakla suçlamıştır.[550] Zafer gazetesinde 20 Ağustos 1957'de "Muhalefet Yeni Bir "Hile" Daha Keşfetti" başlığı ile yayınlanan başmakalede şöyle denilmiştir: "Bizim üçlü ittifaklarımız, devşirme kıtalarımız yoktur. Bir

[543] **Zafer** 17 Ağustos 1957
[544] **Zafer** 18 Ağustos 1957
[545] **Zafer** 18 Ağustos 1957
[546] **Zafer** 19 Ağustos 1957
[547] **Ulus** 21 Ağustos 1957
[548] **Ulus** 20 Ağustos 1957
[549] **Ulus** 20 Ağustos 1957
[550] **Zafer** 20 Ağustos 1957

tek fakat son derece kudretli müttefikimiz vardır: Taşlık'ta hazırlanmakta olan tertiplerin manasını mükemmel anlayan şuurlu ve vatansever Türk milleti… Karşımıza teker teker görünemeyeceklerini bildikleri için bir koalisyon süsü vererek, bunun hakikatte de mevcut olduğunu ve seçmenler kütlesinin evsaf ve hususiyetlerini aksettirmekte bulunduğunu, propaganda yolu ile, telkin etmek isteyenler iyice bilsinler ki, bu neviden husumet cepheleri kurmak, siyasi ahlak ile telifi imkansız bir harekettir."[551] Muhalefetin selamet içinde inkişaf eden Türk demokrasine darbe yaptığını ve milli iradeye ihanet yolunda olduğunu dürüst, namuslu ve nizami bir seçimden korktuğunu iddia eden Zafer müstakiller kadrosunun yeni hilesini şöyle açıklamıştır: "Belli ki, C.H.P. C.M.P. ve Hürriyetçilerin bir araya gelmesinden kendileri dahi büyük bir varidat beklememektedirler. Onun için ayrıca tepsi gezdirip parsa toplamak yani muhtemel küskün ve gayri memnunları toplayarak, meşhur koalisyonlarını tevsi etmek istiyorlar. Sade bu kadar da değil. "Müstakiller" formülünü, ayrıca "karma liste" oyununun bir hileyişeriyesi olarak kullanabileceklerini zannediyorlar. Maksatları çünkü şu yahut bu partiyi tutmak değil, futboldaki gibi adam marke ederek vilâyet vilâyet çalışmak ve belki de, zamanında istifa etmişlerden "Müstakil" maskesi altında, seçim sızmaları yapmaktadır… Bir seçim hadisesi karşısında, dünya tarihinde, bu derece hileli ve maksatlı bir tabiyeye gidilmemiştir."[552]

Muhalefet partileri arasındaki görüşmeler 22 Ağustos 1957'de, 3 Eylül 1957'de yeniden başlamak üzere sona ermiştir. İsmet İnönü "İşbirliği tahakkuk etti mi?" sualine "Tabii" diye cevaplandırmıştır. Muhalefet partileri milletvekilleri kontenjanlarının nasıl paylaşacakları konusundan anlaşmışlardır.[553] Bir kundak hareketi ile karşı karşıya olduklarını belirten Zafer, muhalefeti mızıkçılık ve fesat politikası gütmekle ve bu yolla icrayı mefluç bir hale getirme ve siyasi buhran yaratmakla suçlamış ve şöyle denilmiştir: "Bütün hile ve fesat hareketlerini, daima inkâr ettikleri mevcut Türk demokrasisinin mevcut müsaadeleri dâhilinde tatbik edebilmişlerdir. Taşlık kazanı da, yine bu sayede kaynayabilmektedir. Fakat anlaşılıyor ki bütün bunlar, kendilerinin seçimde arzı endam eylemelerine henüz kâfi değildir. Vatandaş kâfi miktarda şaşırtılmıştır. Onun için, siyasi havamızı zorlamak, daha çok zorlamak ve kendilerine bundan ehliyet vesikası çıkartmak istemektedirler. Yapsınlar da görelim. Mütemadiyen minder dışına kaçmaktan başka bir marifetleri mevcut olmayan bu somun pehlivanlarını Türk milleti amme hükmünün bütün şiddetiyle diskalifiye edecektir."[554] Demokrat Parti'nin muhalefete karşı takındığı tavrı eleştiren Hüseyin Cahit Yalçın: "Seçim

[551] **Zafer** 20 Ağustos 1957
[552] **Zafer** 21 Ağustos 1957
[553] **Ulus** 22 Ağustos 1957
[554] **Zafer** 22 Ağustos 1957

hazırlıkları kendisini gösterdikçe, Demokrat Parti'nin memlekette iktidara karşı günden güne daha çarpıcı bir hal alan memnuniyetsizlikten sinirlenmesi de artıyor… Başvurdukları yollar, şikâyetleri ve memnuniyetsizlikleri artırmak ve şiddetlendirmek hareketleridir… Her şey dar ve haris bir iktidar ve hâkimiyet hırsının köpürdüğünü ve iktidarı muhafaza uğrunda en adi çarelere başvurabileceğini anlatmaktadır… 1957 ve 1958 seçimleri Demokrat Parti'yi vazifesini anlamış bir siyasi teşekkül olarak demokrasi tarihinde kıymetli bir mevkie çıkarmalıdır. Onun günahları ancak bu sayede affolunabilir." demiştir.[555]

D.P.'den 18 Temmuz 1957'de istifa eden Orhan Köprülü 23 Ağustos 1957'de Hürriyet Partisi'ne katılmış ve İstanbul İl Başkanı olmuştur.[556] Orhan Köprülü işbirliği konusunda fikirleri ise şöyle açıklamıştır: "İşbirliğinin yalnız muhalefet partisi olarak değil hatta iktidar partisi olarak da tahakkuk ettirilmesini arzu ediyorum. İşbirliğinin fikri cephesinde ısrarla durmama sebep, bu cephenin yalnız partiler tarafından değil, aynı zamanda bütün millet tarafından arzu edilmesinden dolayı idi. Eğer dikkat edecek olursanız, milletin iradesi, muhtelif partileri işbirliğine adeta icbar etmiştir. Eğer işbirliği fikri tahakkuk ettirilmeseydi milletin muhalefet partilerine vereceği not hiçte parlak olmayacaktı."[557]

Orhan Köprülü muhalefet partilerini işbirliğine milletin iradesini sevk ettiğini iddia ederken Zafer gazetesinde 24 Ağustos 1957'de "Politika Hasbıhali…" başlığı ile yayınlanan makalede bu iddianın tam tersi savunulmuş ve muhalif basının maksatlı yayınlarla "iktidar korkuyor psikozunu vermeye" çalıştığı belirtilerek şöyle denilmiştir: "Hiçbir şey yapmadılar demek kolay ama inandırmak şartıyla. Eserleri gizleyebiliyor musunuz? Mesela limaların üzerine bir örtü, barajlara bir maske, yolları boyama, fabrikaları perdeleme… Eh böylece halkın görmesine mani olursunuz rahat rahat inkar edebilir, gazetelerinize yazdırmazsınız!.. "İşbirliği" diye vaveyla kopardılar! Bunun sağır sultan bile farkında! Bu telaş ve çırpınma neye idi? İktidar korkuyor diye mi, yoksa millet nezdinde mevcudiyetlerinin hiçliğini yakından ve fiilen tespit ettiklerinden dolayı mı? Birleşmişler ne olacak birleşmemişler e olacak? Mevcut olmayan itibarları yükselecek mi?"[558] Zafer gazetesinde 24 Ağustos 1957'de "Dağ Fare Doğurdu" başlığı ile yayınlanan makalede ise muhalefet partilerinin işbirliği görüşmelerine son vermelerine ve muhalefet partilerinin bu görüşmeler sonrasında yayınladıkları tebliğler alaycı dille ele alınarak şöyle denilmiştir: "İçtimaları ne kadar uzun sürdü ise tebliğleri de inadına o derece kısa idi. Lakonik ibare bahsinde, Taşlık politikacıları, Ispartalıları da geçtiler. Hatta Jül Sezar'ın meşhur harp raporuna nazire olarak: "Toplandık,

[555] Hüseyin Cahit Yalçın, "İşbirliğini Önlemek İçin", *Ulus* 23 Ağustos 1957
[556] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 164
[557] **Ulus** 24 Ağustos 1957
[558] **Zafer** 24 Ağustos 1957

hoş vakit geçirdik ve dağıldık" deselerdi, siyasi edebiyatın en hırdavatî metni kalacak olan şu son 30 kelimelik tebliğlerinden herhalde daha muhtevalı olurdu."[559]

C.H.P. Kars İl Kongresi'nde, 24 Ağustos 1957'de, bir konuşma yapan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü iktidar yüklenerek: "Uzun dertler her yerde vatandaşa öğretmiştir ki siyasi huzurun teessüsü vatanda imarın ve kalkınmanın süratle olması için Demokrat iktidarın önümüzdeki seçimlerde değişmesi ve muhalefetin iktidara gelmesi lazımdır… Devlet radyosu şahsi mal gibi yalnız iktidarın arzu ettiğini söylerse, muhalefet için haksız ve yakışıksız sözler yayarsa muhalefetin hiçbir düzeltmesine imkan vermezse vatandaş hakikati nereden anlasın?.. Huzur ve emniyet, ilerleyiş, yükseliş, kalkınma, vatandaşın geçim darlığından kurtulması muhalefetin emeli ve hedefidir. Muhalefet arasında işbirliği bu esaslara ve bu tedbirlere başvuruyor. Vatandaş her yerde muhalefet arası işbirliğini ümitle ve teveccühle karşılamıştır." demiştir.[560] Zafer gazetesi İnönü'nün Kars'taki konuşmasını "Taşlık'ta batırdığını Kars'ta çıkarıyor" şeklinde değerlendirmiştir.[561]

D.P. İzmit İl Kongresi'nde, 25 Ağustos 1957'de, bir konuşma yapan İçişleri Bakanı Namık Gedik, muhalefetin tutumuna ve işbirliği temaslarına değinerek şöyle demiştir: "Seçimleri yaklaşmış olduğunu ifade ettikleri bir sırada üç muhalefet partisi her birisi ayrı ayrı Demokrat Parti'nin milletin itimadını kaybettiği yolundaki iddialarına rağmen iktidarı ellerine geçirebilmek için yapmak lüzumunu hissetmiş bulunmalarını bizzat kendi iddiaları ile telif etmek asla mümkün değildir. Teşebbüs ettikleri bir işbirliği, niçin ve kime karşı ve hangi zaruretle ortaya atılmış bulunmaktadır?.. Birbirlerine bünye ve mahiyet bakımından benzemedikleri hiç değilse mefruz olan siyasi teşekküller muhtemelen büyük ekseriyeti ile kendi mensuplarının fikir ve kanaatleri rağmına bir maksat için birleşmek teşebbüsündedirler. Maksat açık, hedef malum. Maksat her ne pahasına olursa olsun iktidara geçmek ve normal bir seçim yolu ile ayrı ayrı milletten rey talep etmeyerek iktidarda bulunan Demokrat Parti'yi bir takım trüklerle alaşağı etmek. Maksatlarının hedefi Demokrat Parti ve iktidardır… Bu birleşme teşebbüsü ne taraftan bakılırsa bakılsın siyasi emniyet hatta bir bakıma siyasi ahlakla kabili telif değildir… Memleketin siyasi istikrarını zedelemek bahasına bir seçim kazanmak vahi ümid ve hülyasında iseler bunu neticesi 1950'nin aynı olacaktır ve millet reylerini mutlak bir şekilde kaybetmeye mahkûm olacaklardır."[562] Demokrat Parti muhalefet partileri arasındaki işbirliği çabalarını D.P.'yi iktidardan düşürme ve muhalefet partilerininn iktidara gelme çabası olarak görmüştür. Bu yüzden muhalefetin iddia ettiği toplumsal yaşayışın her

[559] **Zafer** 24 Ağustos 1957
[560] **Ulus** 25 Ağustos 1957
[561] **Zafer** 25 Ağustos 1957
[562] **Zafer** 26 Ağustos 1957

alanında görülen bozuklukları düzeltmeye yönelik eleştirilerin üzerinde durmamıştır. Muhalefet partileri arasında seçimlerden sonra iktidarın paylaşımı ile ilgili yaşanan tartışmalar D.P.'nin bu düşüncesinin daha da güçlenmesine yol açmıştır. Bu açıdan D.P.'nin şiddet politikası takip etmesi tek başına D.P.'nin kedi dinamiklerinden kaynaklanmamış muhalefette bu süreçte farkında olarak yada olmayarak etkin bir rol üstlenmiştir.

C.H.P. Sinop İl Kongresi'nde, 25 Ağustos 1957'de, bir konuşma yapan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: "Çok ağır şartlar altında çalışıyoruz. Bizim gittiğimiz her yerde arkamızdan jandarma gelir ve halkı dağıtır. Onların bir Devlet Bakanı geldiği zaman jandarma köylere salınıp halk toplatılır. Radyo bugün devletin radyosu değil, D.P.'nin bir propaganda aleti haline getirilmiştir… Muhalefeti işbirliğine Demokrat Parti zorladı. Kabahat varsa onlarındır. İç ve dış düşmanlarla işbirliğinden bahsediyorlar. En ufak bir delilleri varsa tatbikat yapsınlar, tatbikat yapmıyorlarsa müfteri durumundadırlar. Bu şartlar altında işbirliği vatani bir vazifedir… İşbirliğine samimi olarak inanmış bulunuyoruz."[563] diyerek D.P.'yi eleştirmiştir. Bu arada Zafer gazetesi Ağustos ayının sonlarına doğru İsmet İnönü ile ilgili haberler ve makaleler yayınlamaya başlamıştır. İnönü'nün inanılacak ve korkulacak bir tarafının kalmadığını yazan gazete de İnönü hakkında: "İsmet İnönü'nün eğer Türk milletinin meçhulü olan bir tarafı kalmışsa, o da işbirliği oyunun sahnelerinde kendisini tamamen göstermiştir. Arna ile Ardıçoğlu arasında İnönü sadece gülünç bir hadisedir."[564] denilmiş ve İsmet İnönü'nün kendi kendisini harcadığı ifade edilerek: "Mizacı itibarıyla iliklerine kadar tahakküm hareketlerine meyli olan İnönü, kendi ekalliyette kalıp muhalefete geçince, bu sefer ekalliyettin ekseriyet üzerinde tahakküm tesis etmesi yollarını düşünmüş ve bunun tatbikattaki çaresini Meclis içinde yahut Meclis dışında tam bir obstrüksiyona gitmek suretiyle, icrayı ne bahasına olursa olsun felce uğratmakta aramıştır."[565] denilmiş ve İsmet İnönü'ye oldukça ağır itham ve eleştirilerde bulunmuştur.

Hürriyet Partisi İstanbul İl Kongresi 31 Ağustos 1957-2 Eylül 1957 tarihleri arasında yapıldı.[566] Kongrede işbirliği mevzuu tartışma konusu olmuş ve bazı delegeler işbirliğine karşı çıkmışlardır.[567] C.H.P. Zonguldak İl Kongresi'nde, 1 Eylül 1957'de, bir konuşma yapan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: "Hürriyetin şartı D.P.'den kurtulmaktır… Biz sonbaharda da, ilkbaharda da seçimlere hazırız, seçimler ne kadar geciktirilirse bu, D.P.'nin o kadar aleyhinde olacaktır." demiş ve C.H.P.'nin devlet idaresini teminat altına alacağını

[563] **Ulus** 26 Ağustos 1957
[564] **Zafer** 27 Ağustos 1957
[565] **Zafer** 28 Ağustos 1957
[566] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 166
[567] **Zafer** 2 Eylül 1957

söylemiştir[568]. Hüseyin Cahit Yalçın muhalefet partilerinin işbirliği konusunda görüşmelerinin Demokrat Parti üzerindeki etkisi değinerek: "Muhalefetin seçimlerde işbirliği yapmak hazırlıkları Demokrat Parti'de gittikçe artan bir merak ve endişe uyandırdı. Hatta muhalefetin teşebbüsü müspet netice vermek istidadını gösterdikçe bu endişede bir korku ve telaş, adeta bir şaşkınlık ve perişanlık halini aldı… Demokrat Parti milletin emniyetini boşa çıkarmak ve itimadını kötüye kullanmak için elinden ne gelmek kabilse hepsini yaptı… Bugün Demokrat Parti halkı apaçık aldatmış ve ümitlerini herkesin safdilliği üzerinde kurmuş bir teşkilat olarak karşımızda titriyor." demiştir.[569]

Muhalefet partileri arasındaki görüşmeler 22 Ağustos 1957'de sona ermiş ve görüşmelere yeniden 3 Eylül 1957'de başlanacaktı. Ancak 2 Eylül 1957'de bu toplantının Hürriyet Partisi İstanbul İl Kongresi'nin uzun sürmesi nedeniyle 5 Eylül 1957'ye ertelendiği açıklanmıştır.[570] Fakat ani bir kararla toplantı 4 Eylül 1957'de yapılmıştır.[571] İşbirliğini görüşen muhalefet liderleri toplantının sonunda müşterek bir tebliğ yayınlamışlardır. Tebliğde: "Bugün iktidarla muhalefet arasında münakaşa ve mücadele mevzuu olan başlıca mesele rejim davasıdır. Bu davanın halli uğrunda işbirliği yapmaya karar veren partilerimiz için, memleketimizi medenî dünyaca kabul edilmiş insan haklarına bağlı istikrarlı bir hukuk devleti nizamına kavuşturmak ilk hedeftir. Muhalefet cephesi önümüzdeki seçimlerde iktidara geldiği takdirde, bütün antidemokratik mevzuatı ve usulleri kaldırmak ve vatandaş hak ve hürriyetlerini hukukî teminata bağlamak suretiyle memleketimizde hür ve demokratik bir idareyi bütün icaplarıyla derhal tesis edecektir. Mahkeme istiklali ve hâkim teminatı, söz ve basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, ilim hürriyeti ve üniversite muhtariyeti, grev hakkı ve sendika hürriyeti ve mesleki teşekküller kurma hakkı, bütün idari tasarruflar üzerinde kazai murakabe, vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerine göre fark gözetmeyen tarafsız idare derhal gerçekleştirilecektir… Büyük Millet Meclisi'nin hükümet üzerinde yakın, ciddi ve hakiki murakabesi mümkün kılınacaktır. Seçim sistemimiz milli hâkimiyeti en iyi tecelli ettirecek tarzda nispi temsil esasına göre düzenlenecek ve Seçim Kanunu emniyet, eşitlik ve propaganda şartlarında mütekâmil hale getirilecektir… Vazife ve nüfuz suiistimallerine karşı ispat hakkının kabulü de dâhil olmak üzere müessir tedbirle alınacaktır… Partilerimiz memleketi içinde bulunduğu iktisadi çıkmazdan kurtaracak… Muhalefet cephemiz şuna kanidir ki bütün bu demokratik ıslahat Anayasa teminatına bağlandığı takdirde daha kati ve

[568] **Ulus** 2 Eylül 1957
[569] Hüseyin Cahit Yalçın, "Suçlular Korkar", *Ulus* 2 Eylül 1957
[570] **Cumhuriyet** 2 Eylül 1957
[571] **Ulus** 5 Eylül 1957

sağlam bir istikrara kavuşacaktır. Bu sebeple Anayasa'nın değiştirilmesi acil ve esaslı bir ihtiyaçtır. Anayasa tadili için aşağıdaki esaslara şimdiden mutabık bulunuyoruz:[572]

1. Vatandaş hak ve hürriyetleriyle ilgili Anayasa hükümlerinin daha sarih ve teminatlı bir hale getirilmesi suretiyle bu hak ve hürriyetlerin hususi kanunlarla zedelenmesinin önlenmesi
2. Anayasa'ya aykırı mevzuatın çıkmasına ve tatbik edilmesine mani olmak üzere siyasi kuvvetlerin dışında kalacak bir Anayasa mahkemesi kurulması
3. Mahkeme istiklali ve hâkim teminatının bir Anayasa müessesesi haline getirilmesi suretiyle muhkem esaslara bağlanması
4. İki meclis sisteminin kabulü ile teşrii faaliyetin muvazene unsuruna kavuşturulması
5. Teşrii kuvvetin icra kuvveti üzerindeki murakabesinin tecrübelerin gösterdiği bir selamet hududu içinde gereği gibi işlenmesini sağlayacak değişikliklerin yapılması.

… Önümüzdeki seçimlerle kurulacak Büyük Millet Meclisi'nde vatandaşlar oylarıyla muhalefet cephesini 2/3 çoğunlukla iktidara getirdikleri takdirde, o Büyük Millet Meclisi'nin başlıca vazifesi bünyesinde zaten mündemiç olan kurucu meclis salahiyetiyle Anayasa tadilini yapmaktır. Azami iki sene içinde Anayasa tadil ve seçim sistemi nispi usule göre ıslah edilerek yeni seçimlere karar verecektir."

Muhalefet cephesinin yayınladığı tebliğle ilgili haberi okuyucularına "Bir Beyanname ki, Gayesi Milleti Aldatmaktır" başlığı duyuran Zafer gazetesi İsmet İnönü'ye bir soru yönelterek: "Sormak isteriz: Bu milletin hakları üstünde çeyrek asırdan fazla oturmuş olan İsmet İnönü, bu derece hürriyet muhtariyet, grev hakkı ve teşrii murakabe taraftarı idi de, neden onları izhar edebilmek için iktidardan muhalefete düşmeyi neden bekledi?" dedikten sonra şöyle demiştir: "Bu beyanname, bizzat işbirliği tertibi gibi, cesaretsizliği ve aczi örtmeye çalışan bir gösteriş, bir tahrik vesikasıdır. Bir kısım vatandaşlar üzerinde tesir icra edeceği vehm olunan ve defaatla tekrarlanan umumi, parlak, vaatkar laflar, bir kere de müşterek bir beyanname içinde toplanarak, muhalefet cephesinin bir programı şeklinde sokulmak istenmiştir. Kendi kafalarında güya memlekete mal etmek isteyerek, iktidara karşı bir cephe teşkiline teşebbüs eden muhalif partiler, şahsi ihtirasların tazyiki altında, karşılarındaki, Demokrat Parti'nin memlekette ilk defa olarak gerçek ve serbest seçimle iktidara gelmiş ve bu itimadı bir kere daha teyid ettirmiş olduğunu unutacak ve Türk milletini, kendi hakiki hürriyetlerini ve işbirliği tertiplerindeki samimiyetsizliği takdirden aciz telakki edecek kadar gaflet içinde mi bulunuyorlar? Peki Demokrat Parti'ye karşı bu sözde hürriyet

[572] **Ulus** 5 Eylül 1957, **Cumhuriyet** 5 Eylül 1957, **Zafer** 5 Eylül 1957

cephesinin programı mahiyetinde olan bu beyannameye imza koyanlar kimlerdir? Şahsi ihtirasların kader birliği kendilerini bu yola sevk etmeden evvel birbirlerine en ağır sözleri sarfetmiş olan insanlar, inanışları ve programları birbirlerine taban tabana zıt partiler değil mi? Onlar, şahsi menfaatlerin ve siyasi emellerin cazibesi karşısında bu hislerini susturmuş olabilirler, fakat Türk milletinin bunları hatırlayarak, bu derece köklü husumetlerden, bu kadar derin tezatlardan samimi bir birliğin asla vücut bulamayacağını takdir edecek bir olgunlukta olduğunu unutmamak lazımdır."[573] Bu arada D.P. Meclis Grubu seçimlerin öne alınmasına ve 1957 yılının sonbaharında yapılmasına karar vermiştir.[574] Zafer gazetesinde 9 Eylül 1957'de "Cephe Dedikleri Bir Çıkmazdır" başlığı ile yayınlanan başmakalede D.P.'nin seçimlere gitme nedenin şöyle açıklamıştır: "Fitne ve fesadın, en son, Taşlık'da kaynatılan cadı kazanı, bizzat milletin eliyle daha kat'i bir tasfiye görsün ve bu güzel memlekette artık, çalışkan hükümetler, çalışma ve hizmet etme imkânını bulsun. Biz bu seçimlere, bunun için gidiyoruz.[575] Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre seçimlerin öne alınması ile D.P. kendi adına en isabetli kararı vermiştir.[576]

Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat muhalefet partilerinin yayınladıkları bildiriyi sert bir dille eleştirerek şöyle demiştir: "Husumet cephesi kurmak isteyen üç muhalif partinin müşterek tebliği bir tahrik vesikasıdır. Seçmenin karşısına yalnız parlak sözler ve hesapsız vaatlerle çıkılamaz. Milli iradenin sun'i tertipler ve müeyyidesiz beyannamelerle değiştirilebileceğini sanmak Türk milletine karşı bir bühtandır."[577]

Ulus gazetesi muhalefet cephesi ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "1945'ten bu yana geçen 12 yıl, kimin hürriyet ve demokrasiye bir ideal olarak inandığını kimin ise bu kelimeleri iktidara geçmek için bir basamak olarak kullandığını ortaya koymuştur… Memleketin hürriyet ve demokrasi rejimine inanmış bütün evlâtlarım bir araya getiren "Muhalefet Cephesi" fikri tezvirle, tehditle yıkılmayacaktır. Bunu öğreneceklerdir."[578] Muhalefet Cephesi Meclis dışındaki birlikteliğini Meclis içerisinden de hayata geçirmiş ve ilk olarak Adalet Bakanı'na gensoru açılmasını isteyen bir önergeyi 6 Eylül 1957'de Meclis'e vermiştir. Önergede hâkim teminatı, C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın durumu, basın yasakları ile ilgili durum belirtildikten sonra şöyle denilmiştir: "Bütün bu sebeplerle Türk Milleti adına kaza hakkını kullanan mahkemelerin istiklalinin muhafazası. Vatandaşların hürriyet, şeref ve haysiyetlerinin vikayesi bakımında Adliye Vekili hakkında istihaza karar

[573] **Zafer** 5 Eylül 1957
[574] **Zafer** 6 Eylül 1957, **Cumhuriyet** 6 Eylül 1957, **Ulus** 6 Eylül 1957
[575] **Zafer** 9 Eylül 1957
[576] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Seçimlerin Öne Alınması", *Ulus* 9 Eylül 1957
[577] **Ulus** 7 Eylül 1957; Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 167
[578] **Ulus** 6 Eylül 1957

verilmesini arz v teklif ederiz."[579] Rıfkı Salim Burçak işbirliği konusuna ve Millet Partisi'nin işbirliğine bakışına değinerek: "Bugüne kadar muhalefetin işbirliği bahis mevzuu edildikçe Millet Partisi bu yoldaki teşebbüslere daima karşı durmuş, üçüncü büyük kongresinde Fuad Arna tarafından okunan raporda böyle bir birleşmeye karşı mücadeleye hazır olduğunu bildirmiş. Partinin o zamanki naşiri efkârı "Kudret" gazetesi de üçüncü büyük kongrenin en ulvi ve heyecanlı sahnesinin bu olduğunu yazmıştı. Halk Partisi ile işbirliği için bugün gösterilen tehalük ve istical ise, beşer ihtirasının bu teşekkülü ne hale soktuğunun bir başka misalidir."[580] demiş ve muhalefet partilerinin 1956 yılındaki işbirliği teşebbüslerinin nedenlerini şöyle açıklamıştır: "Hürriyet Partisi, bugün Meclis'te mevcut olan mebus sayısını bile önümüzdeki seçimlerde muhafaza edemeyeceği endişesi içeririnde olduğundan işbirliği ne şiddetle taraftarlık etmiştir. Millet Partisi, Halk Partisi ile birleşmenin, kendisi için asla bahis mevzuu olamayacağını Türk Milletine ve kendi mensuplarına defaatle ilan ettiği için iş-birliğine büyük bir müşkülatla ve sıkıntı içerisinde yanaşmıştır. Halk Partisi işbirliği teşebbüslerinin başından beri bazen bir, bazen her iki muhalefet partisinin hücum ve savletlerine maruz kalmış ve fakat hiçbir zaman şiddetli bir aksülamel göstermeden daima sabır, tevekkül ve intizar vaziyetini muhafaza etmiştir."[581]

1957 yılının Eylül ayında yaşanan en önemli olaylardan biri şüphesiz Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Körpülü'nün D.P.'den istifa etmesi olmuştur. Fuat Köprülü 7 Eylül 1957'de D.P. istifa ettikten sonra verdiği demeçte: "Dördüncü Menderes Kabinesi programının hiçe sayılarak tamamıyla buna aykırı bir yol tutulması karşısında, bir müddet intizarda kaldıktan ve ikaz vazifemi azamî derecesinde yaptıktan sonra, hükümetten ayrılmış ve Demokrat Parti Genel İdare Kurulu toplantılarına da iştirak etmemiştim. Demokrat Parti'yi yaratan ve 1946'dan 1950'ye kadar süren çetin bir hürriyet mücadelesinden sonra onu iktidara getiren ana fikirlerin külliyen inkârı demek olan bu yanlış hareket hattının, memleket ve parti için doğurduğu büyük zararlar hor gün biraz daha vazıh ve kati olarak kendini gösteriyordu. Bütün ana fikirlerine ve ruhuna daima sadık kaldığım, programından ayrılmış ve böylece eski hüviyetini tamamıyla değiştirmiş olan bugünkü Demokrat Parti zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle partiden" istifa etme nedeni açıklamıştır.[582]

Fuat Köprülü'nün istifası hakkında C.M.P. Genel Başkan Vekili Fuat Arna şu yorumda bulunmuştur: "Fuat Köprülü'nün bütün mevcudiyetine katıldığı D.P. mücadelesinin

[579] **Ulus** 7 Eylül 1957, **Cumhuriyet** 7 Eylül 1957
[580] Rıfkı Salim Burçak, "İş Birliği!..", *Zafer* 7 Eylül 1957
[581] Rıfkı Salim Burçak, "İş Birliği", *Zafer* 9 Eylül 1957
[582] **Ulus** 9 Eylül 1957

iflas ettiğine şahit olarak kendi eliyle kurduğu müesseseyi terk etmesi, bu müessesenin artık kökten yıkılmakta olduğuna dair kat'i bir işaret olsa gerektir."[583] Emrullah Nutku, Fuat Köprülü'nün istifasında geç bile kaldığını söylemiştir.[584]

Fuat Köprülü'nün istifası muhalefet tarafından ilgi ile takip edilmiştir. Bu istifa muhalefet tarafından Demokrat Parti için bir darbe olara algılanmış ve seçimler öncesinde bir moral kaynağı teşkil etmiştir. D.P. yayın organı Zafer, Fuad Köprülü'nün istifasına değinmemiş, Hürriyet Partisi'nde istifa eden Tekirdağ mebusu İsmail Hakkı Akyüz'ün istifasına ve daha önce Hür. P.'den istifa eden Urfa Mebusu Muzaffer Timur'un D.P.'ye girmesine yer vermiştir.[585]

9-11 Eylül 1957 tarihleri arasında C.H.P. XIII. Kurultayı toplanmıştır. Kurultay'da 9 Eylül 1957'de bir konuşma yapan Genel Başkan İsmet İnönü muhalefet partileri arasındaki işbirliğinin ihtiyaçtan doğduğunu belirterek söylemiştir: "Muhalefet partilerinin rejim davasında işbirliği yapmaları zarureti umumi ihtiyaçtan doğuyor. En münevver cemiyet tabakasından, sade hayatlı ve yalnız muhitlerdeki vatandaşlara kadar herkes, içinde bulunduğu siyasi huzursuzluk, İktisadî darlık, pahalılık şartlarından kurtulmak istiyor. Bunun çaresini vatandaş, iyi niyetli siyasi teşekküllerin işbirliğinde görmektedir. İşbirliği fikri, maşerî vicdandan kurtuluş çaresi olarak tabii bir surette doğmuş ve en geniş ölçüde yayılıp yerleşmiştir… Şu halde vatandaştın ihtiyacına çare bulmak vazifesi, muhalefette bulunan siyasî partilere teveccüh etmiştir." İnönü Muhalefet Cephesi'nin Programı'nı şöyle açıklamıştır: "Şimdi işbirliği halinde birleşerek, bu davaları seçimde vatandaşa anlatmak, bir müspet neticeye vardırmak, demokratik rejimi bütün icapları ile kısa zamanda kurmak programım ilan etmişlerdir. Bu program, herkesin anlayabileceği kadar sadedir. Bir iki senelik kısa devrelidir, memleketi huzursuzluktan daimi olarak kurtaracak bütün çareleri söylemektedir. Artık rejim huzursuzluğu bitmelidir. Hukuk devleti kurulmalıdır. Vatandaşlar, cemiyet, sükûnet, istikrarlı bir cemiyet içinde ilerlemelidirler." İnönü devamla şöyle demiştir: "İşbirliğinin kararlaştırılması cemiyetimizin her tabakasında geniş memnuniyet ve haklı ümitler uyandırmıştır. Vatandaş işbirliği teşebbüsünü samimi olarak ruhunun bütün kuvveti ile desteklemektedir, büyük milletimizin bu arzusu bir âmir talep olarak partilere teveccüh ediyor."[586]

C.H.P. XIII. Kurultayı işbirliğini tasvip etmiş, işbirliği uğrunda bütün parti teşkilatının çalışacağını ve seçim devresinde hal ve şartlara göre gereken bütün kararları

[583] **Ulus** 9 Eylül 1957
[584] Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s. 357
[585] **Zafer** 8 Eylül 1957
[586] **Ulus** 10 Eylül 1957

almak hususunda C.H.P. Meclisi'ne yetkilerini tevdi etmiştir.[587] Parti içi mücadelenin çok zayıf olduğu Kurultayda Parti Meclisi karma bir listeden oluşmuş, İnönü'nün gücünü hissettirmesine karşın Genel Sekreterliğe yine Kasım Gülek seçilmiştir.[588]

1.5. 1957 Genel Seçimleri, İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları

11 Eylül 1957'de T.B.M.M. seçimlerin 27 Ekim 1957'de yapılmasına ve yeni Meclis'in 1 Kasım 1957'de toplanmasına karar verdikten sonra[589] Meclis kendisini feshetmiştir.[590] Seçimlerin yenilenmesine karar verildiği gün Hükümet 5545 sayılı Seçim Kanunu'nun bazı maddelerinin tadil edilmesi için yeni bir düzenleme yapmıştır. Seçim Kanunu tadil tasarısı şu hükümleri ihtiva etmiştir: Partiler müstakil aday gösteremeyecekler, her parti bütün seçim çevreleri için tam aday listesi yapacak, seçim kararından sonra partilerden çekilenler aday olamayacaklar, bir partiliyi diğer bir parti aday gösteremeyecek ve rey pusulaları teksir edilmeyecek.[591] Muhalefet partileri arasında işbirliğini önlemeye yönelik bir girişim olarak görülen bu tasarının Meclis'te ki görüşmeleri sırasında muhalefet ve iktidar arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Tasarı üzerinde ilk sözü alan Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin bu tasarının hükümetten geldiğini, C.M.P. adına konuşan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin Dördüncü Menderes Hükümeti'nin Seçim Kanunu'nda antidemokratik hükümleri kaldıracağına yönelik verdiği teminatı yerine getirmediği, Hürriyet Partisi adına konuşan Urfa Milletvekili Feridun Ergin 1957 seçimlerinde milletin iradesini serbestçe kullanılmasını güçleştiren kanun hükümleriyle karışılacaklarını iddia etmiştir. Bu konuşmadan sonra söz alan Manisa bağımsız milletvekili Hikmet Bayur tasarı lehinde bir konuşma yapmıştır. Hikmet Bayur işbirliğinin memleket için son derece zararlı olduğunu, bu yolun muhtelif partilerden koalisyon kabineler kurulması ve bir istikrarsızlık doğması neticesini doğuracağını iddia etmiştir. Hikmet Bayur hâkimin teminattan uzak bulunması, basının susması, üniversitenin tehdit altında bulunması bütün bunlar geçici ve önemsiz meseleler olduğunu belirtmiş ve bir kere koalisyon kabinesi yoluna girilmesi durumunda demokrasi Fransa'da olduğu gibi soysuzlaşacağını söylemiş ve C.H.P. ve C.M.P. hakkında suçlamalarda bulunarak[592] şöyle demiştir: "Halk Partisi, kendisini Atatürk Partisi ve

[587] **Ulus** 11 Eylül 1957; Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 167
[588] Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908 – 1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 191
[589] **Zafer** 12 Eylül 1957
[590] **Ulus** 12 Eylül 1957
[591] **Cumhuriyet** 11 Eylül 1957
[592] **Cumhuriyet** 12 Eylül 1957

inkılâpların koruyucusu bilir ve öyle der… Millet Partisi veya Cumhuriyetçi Millet Partisi ise, Atatürk'ü her fırsatta küçük düşürmeyi vazife sayar… İnkılâpların düşmanıdır… Bu iki partinin her ne pahasına olursa olsun işbirliği yapmaları, siyasi büyük bir ahlâksızlıktır… Milletimiz siyasi olgunluğa erişmiştir… Amma, bir seçimde çoğunluğu elde edeceğiz diye, milleti irticaa karşı yeniden mücadeleye mecbur etmeye Halk Partisi'nin hakkı yoktur…"[593] Hikmet Bayur C.H.P.'nin Atatürk'ün eserlerini yıkmak isteyen bir parti olduğunu da iddia etmiştir.[594]

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü hem iktidara hem de Hikmet Bayur'a karşı sert eleştiriler getirerek şöyle demiştir: "Biz çift Meclis kurulsun diyoruz. Bu fikre inananlar birleşiyoruz… Adaletimizin bugünkü hali üç yüz senelik kapitülasyon devrini aratmıyor mu?" İnönü konuşması şiddetli gürültülere ve muhalif milletvekilleri ile D.P. milletvekillerinin yumruklaşmalarına neden olmuştur. Oturuma 15 dakika ara verildikten sonra oturum yeniden başlamıştır. İkinci kez kürsüye gelen İnönü sözlerine devam ederek: "Seçimlerde işbirliği düşüncesi üzerinde toplanmış olanlar, evvelâ fikirlerini memlekete arz etmişlerdir. Bu fikir birliğidir. Demokrasi düzenini istikrarlı bir hal şekline bağlamak meselesi basiretli riyaset adamlarına başlıca vazifesi olmuştur… İşbirliğinde, yani bir fikirde olanların, seçmeni ikna etmesi meşrudur. Bu men edilemez. Bunu kanunla menetmek isteyenler, serbest bir seçimle behemehal kaybedeceklerini anlamış olanlardır. Serbest bir seçim yapmak niyetinde olanlar, fevkalâde tedbirlerle seçmenin seçmek hakkını tahdid etmez; basını susturmaz. Banlar, serbest seçim yapılamayacağının en bariz delilleridir." demiştir. İnönü, daha sonra Hikmet Bayur'un C.M.P.'ye yönelttiği iddialara temas ederek C.M.P. idarecilerinin vicdanları temiz, memleket sever insanlar olduklarını ve C.M.P.'lilerin vatanperverlikte, Hikmet Bayur'dan kat kat üstün olduklarını ifade ettikten sonra: "İnkılâplarımızdan bahsetmeye salâhiyeti olmayan tek kişi, bu Meclis'te Hikmet Bayur'dur. Atatürk'ün eserlerini yıkmak isteyenlerin tahribatçıların alkışlayıcısı o olmuştur." İsmet İnönü son olarak işbirliği yapacaklarını belirterek şöyle demiştir: "Biz partiler arasında işbirliği yapacağız. Bu milli bir vazifedir. İnkılâplarımızın en kıymetlisini ve sonuncusunu bu memlekette tahakkuk ettirmek vazifesidir."[595]

Seçim Kanunu tadil tasarısı Meclis'te 11 Eylül 1957'de kabul edilerek kanunlaşmıştır.[596] Kanun 13 Eylül 1957'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe

[593] **Zafer** 12 Eylül 1957
[594] **Cumhuriyet** 12 Eylül 1957, **Zafer** 12 Eylül 1957
[595] **Cumhuriyet** 12 Eylül 1957
[596] **Ulus** 12 Eylül 1957

girmiştir.[597] Tasarı hakkında Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi şu yorumu yapmıştır: "Kanunda yapılan son değişikliklerle önümüzdeki seçimlerin daha ziyade, bir nevi plebisti andıracağını öne sürmek belki daha doğru olurdu. İktidar, vatandaşa sunduğu listelerin harfine dokunulmaksızın ondan oy istiyor, ya da "beğenmezsen beni seçme!" demeye getiriyor. İyi ama iktidarı değiştirmek niyetinde olduğunu vatandaş nasıl açığa vuracaktır? Belli prensipler üzerinde anlaşmaya varan muhalefet partilerinin seçim alanına tek cephe halinde çıkmalarına izin verilmiyor ki!"[598] Tasarının kanunlaşmasını C.H.P. ise işbirliğini önlemeye yönelik bir girişim olarak algılamıştır.[599] Hüseyin Cahit Yalçın D.P.'nin korkusundan dolayı bu yola başvurduğunu ve D.P.'nin tuttuğu yolun millet nazarından korkacak kadar suçlu duruma düşürdüğünü iddia etmiştir.[600] Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise şu yorumu yapmıştır: "Demokrat Parti Seçim Kanunu'nda yaptığı son tadillerle üç muhalefet partisi arasındaki işbirliğini pratik bakımdan sekteye uğratmıştır ama dava birliğini ne sarsmış ne de gevşetebilmiştir." [601]

Seçim Kanunu tadil tasarısın yasalaşmasından sonra üç muhalefet partisi liderleri Ankara'da toplanmışlardır. Toplantı sonunda bir tebliğ yayınlanarak şöyle denilmiştir: "Eski kanunların hiç düzeltilmemesi, aksine, Meclis kapandığı gün çıkan kanunlarla büsbütün ağılaşan durum, partilerarası incelenmektedir. İşbirliği fikri kat'i ve samimi olarak müzakere hâkimdir."[602] Daralan imkânlara göre aktif işbirliği için iki yol ön plana çıkmıştır. Bu yollardan birincisi illerin taksimidir. Buna göre partiler kontenjanına göre en kuvvetli oldukları illerde seçime kuvvetli listelerle girecekler, diğer iki parti ise sembolik olarak iştirak edecektir. Böylece her iki partinin üçüncü partiyi desteklemesi mümkün olabilecektir. Aktif işbirliğinde ikinci yol ise, bütün bölgelerde bir partinin seçime girmesi, diğer partilerin ise tek partiyi desteklemeleridir. Bu fikre göre, üç parti arasında hazırlanacak bir protokolle, seçime girecek parti, iktidara geldiği takdirde seçim kanununun derhal tadil edilerek 3–4 ay içinde seçime gidileceğini taahhüt etmeli ve diğer partiler de seçime gireni desteklemelidir.[603]

Hürriyet Partisi'nin ilk Genel Kongresi 14–16 Eylül 1957 tarihleri arasında toplanmıştır. Kongre de Genel Başkan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, muhalefet partileri ile işbirliği yapılması için gereken çalışmalarla ilgili olarak kendisine tam yetkinin verilmesini

[597] **Ulus** 14 Eylül 1957
[598] Nadir Nadi, "Unutulan Nokta", *Cumhuriyet* 13 Eylül 1957
[599] **Ulus** 12 Eylül 1957
[600] Hüseyin Cahit Yalçın, "Korkularını Açığa Vuranlar", *Ulus* 18 Eylül 1957
[601] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "İşbirliği-Dava Birliği", *Ulus* 20 Eylül 1957
[602] **Ulus** 14 Eylül 1957
[603] **Cumhuriyet** 14 Eylül 1957

istemiş ve bu istek kabul edilmiştir.[604] Kongre de "Vatandaşın 10 yıldan beri çok gelişmiş olan siyasi şuuru, iktidarı düşürmek ve muhalefeti işbaşına getirmek kararında birleşmektedir." denilmiştir.[605] Kongre'de konuşma yapan Muammer Aksoy: "İşbirliği yolları ne kadar kapatılırsa kapatılsın, üç yol daha vardır ve bu yolları muhalif parti liderleri çok iyi bilmektedirler. D.P. bu seçimlerde muhakkak tuşa getirilecektir." demiştir. Kongre'de iktidarı kötüye kullananlardan hesap sorulması, aday yoklamaması yapılmaması ve milletvekillerinden mal beyanı istenmesine karar verilmiştir.[606]

Muhalefet partilerinin işbirliğine yönelik görüşmelerine devam etmeleri ve genel kongrelerinde işbirliği yapılmasına yönelik kararlar almaları D.P. tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Zafer gazetesinde, 16 Eylül 1957'de, "Avarya Vermiş Bir Kalabalık" başlığı ile yayınlanan başmakalede muhalefet partilerin tutumları eleştirilerek şöyle denilmiştir: "Bunlar, Türk Demokrasisi ile Türkiye'nin yeniden kuruluşu davasını birbiriyle irtibatlı olarak düşünemeyen insanlardır. Bütün ucuzcu ve fırsatçı politika esnafı gibi! Ne fikri hazırlıktan, ne de siyasi ahlakları, davayı bütünü ile kavramalarına müsaittir."[607] Zafer'in eleştirileri devam ederken muhalefet partileri arasında işbirliği görüşmeleri devam ediyordu. Ancak bu görüşmeler sırasında partiler arasında görüş ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır. Hür. P. ve C.M.P. tek partinin seçime girmesi tezini savunmuştur. Bu teze göre, üç parti evvelce anlaştıkları nisbetler dâhilinde kuvvetli liste ile girecekleri vilâyetlerde çalışacaklardı ve yeni Seçim Kanunu'nun, partilerin teşkilâtın bulunduğu her bölgede seçime girilmesini şart koştuğu için bir partinin kuvvetli olarak girdiği bölgede, diğerleri zayıf-gölge liste ile seçimlere iştirak edeceklerdir. Bu yolun zorluğu, bölgelerin taksiminden başka, son kanuna göre muvazaanın isnat edilebilmesi seçimlere 40 gün kala bölge taksiminin teşkilâta izahı kuvvetli ve zayıf listelerin ayırt edilmesi de mahzurlarının görülmesidir. C.H.P. idarecilerinin ileri sürdükleri tez ise tek partinin seçime girmesi, diğer partilerin, C.H.P.'yi desteklemeleri olmuştur. C.H.P. bu yolla iktidara geldiği takdirde en kısa zamanda tekrar seçim kararı alınacağını ve bu karar ile diğer partilerle İstanbul toplantılarında kararlaştırıldığı şekilde genel seçimlere gidileceği hususunda teminat vermek istemiştir. Ancak bu yolun da şu mahzurları bulunuyordu; C.H.P.'nin iktidarı kazanamaması halinde diğer partilerin durumunun hayli sarsılması, işbirliğinin fiiliyatta yüzde 50 zayıflaması ve yalnız C.H.P.'nin

[604] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 167
[605] **Ulus** 15 Eylül 1957
[606] **Cumhuriyet** 16 Eylül 1957
[607] **Zafer** 16 Eylül 1957

desteklenmesine diğer muhalif parti teşkilâtlarının pek arzulu olmamaları nedeniyle, seçimlerin sürprizle neticelenmesi ihtimalidir.[608]

Muhalefet partileri arasındaki işbirliği için gerekli yetkiyi teşkilattan almak amacıyla olağanüstü toplantıya çağırılan C.M.P. Genel Kongresi 18 Eylül 1957'de toplanmıştır. Kongrede bir konuşma yapan İsmet İnönü: "Muhalif partiler arasında kader birliği kurulmuştur… Bugün vatandaş iktidara karşı muhalefetin çoğunlukta olduğuna kanidir." demiştir.[609] Bu kongrede yeni Seçim Kanunu'nun getirdiği şartları bertaraf edebilmek için sadece tek muhalif partinin yani C.H.P.'nin seçime girme fikri reddedilmiştir.[610] Zafer gazetesinde 16 Eylül 1957'de "Hilede Uyuşamadılar" başlığı ile yayınlanan başmakalede C.M.P. kongresinde işbirliği ile ilgili alınan karar hakkında şu yorum yapılmıştır: "C.M.P. kongresinde yalnız bir muhalif partinin tek başına seçime girmesi ve diğerlerinin feragati bahis mevzuu olamayacağı sarahaten beyan edilmiş olduğuna göre, işbirliğinin ameli hiçbir kıymeti kalmamıştır."[611]

Muhalefet partileri arasında uzun süre devam eden işbirliği görüşmeleri anlaşmazlıkla sonuçlanmıştır. Müzakerelerin başarısızlığa uğramasından sonra muhalefet partileri ayrı ayrı tebliğler yayınlayarak muhalefet partileri arasında işbirliğinin neden hayata geçirilemediğini her parti kendi açısından açıklamıştır. C.H.P. yayınladığı tebliğde: "Vatandaş hakikaten bugünkü iktidardan şikâyetçidir ve bugünkü iktidar partisinin değişmesini istemektedir… Bu sebepledir ki, Cumhuriyet Halk Partisi seçimlere girmemek fikrini benimsememiştir… Seçimde muhalefetin işbirliğini önlemeyi hedef tutan Seçim Kanunu'nun son tadili, yeni hükümlerle bu üç yolu kapamıştır. Kanunu'n 35'inci maddesinde yapılan son değişiklik ile seçim çevrelerinin partiler arasında taksimi de önlenmiş ve bu maksat, kanunun gerekçesinde ve metninde açık ifadesini bulmuştur. Aksine hareket edildiği takdirde bu yolu tutan partilerin bütün seçim çevrelerinde seçime iştirak hakkını kaybedecekleri kanunda yazılıdır. Demek oluyor ki, seçim çevrelerinin taksimi şekli, muhalefet partilerinin bütün seçim çevrelerinde seçime iştirak hakkını kaybetmeleri neticesine varacaktır. Bu sebepledir ki, Cumhuriyet Halk Partisi, kanunun menettiği usule yani seçim çevrelerinin partiler arasında taksimi yoluna gitmek imkânını bulamamıştır. Şu ciheti açık ve kesin olarak ifade ederiz ki, Cumhuriyet Halk Partisi muhalefet partilerinden yalnız birinin seçime girmesi ve diğerlerinin onu desteklemesi

[608] **Cumhuriyet** 18 Eylül 1957
[609] **Ulus** 19 Eylül 1957
[610] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 168
[611] **Zafer** 19 Eylül 1957

şeklini teklif etmemiştir Tarafsız çevrelerce bugünkü şartlar içinde bu şeklin çıkar bir yol olduğu ifade edilmişse de diğer muhalefet partileri bunu kabul etmemişlerdir."[612]

Hürriyet Partisi yayınladığı tebliğde işbirliğinin anlaşmazlıkla sonuçlanmasını C.H.P.'nin tutumuna bağlayarak şöyle demiştir: "Bütün beyanlarına rağmen Cumhuriyet Halk Partisi, son günlerde seçimlere yalnız girmek istediğini, diğer partilerin seçimlere katılmayıp yalnız kendisini desteklemeleri icap ettiği tezini ifade etmiş ve bu suretle de verilen kararlardan kendi kendine ayrılmıştır. İşbirliğinin hedef tuttuğu neticelerin hiç birini emniyet altına almayan, fazla olarak da milletin muhalefet saflarında birleşen iradesini tehlikeye atacak olan bu arzu, hem partimiz ve hem de Cumhuriyetçi Millet Partisi tarafından kesin olarak reddedilmiştir."[613]

C.H.P.'yi suçlayan C.M.P.'de yayınladığı tebliğde işbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının nedeni şöyle açıklamıştır: "C.H.P. heyeti... seçimlere yalnız başına girmek kararında olduğunu açıklamıştır. Bu açıklamanın muhalefetler arasındaki işbirliği fikrinin nihayet bulduğunu ifade eylediği izahattan varestedir. Müzakerelerinin en son safhasında müspet bir nihaî karara varılacağına bütün umumi efkârın kuvvetle kani olduğu bir zamanda C.H.P.'nin durumunda hâsıl olan bu ani tahavvül bizce kabili izah bulunmamıştır."[614] Zafer gazetesinde 22 Eylül 1957'de "Morg Raporu" başlığı ile yayınlanan başmakale Hür. P. ve C.M.P. tarafından anlam verilemeyen C.H.P.'nin davranışlarından meydana değişikliğin nedeni şöyle açıklanmıştır: "Kendilerinin hangi tehlikeli yolların yolcuları olduğunu sezmiş ve kestirmiştir de ondan dolayı, soldan çark etmiştir! Ne var?"[615]

C.M.P. Genel Başkan Vekili Fuad Arna İsmet İnönü ve C.H.P.'yi suçlayarak şöyle demiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi işbirliği masasından bilfiil çekilmekle kalmayarak geride kalan iki muhalif partinin işbirliği yapmalarına dahi mani olacak tedbirleri düşünmüştür." C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü işbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalmasından sonra yaptığı açıklamada: "Son seçim kanunu karşısında seçimde ameli işbirliği imkânı temin edemiyoruz. Seçime girmemek suretini ihtiyar edemiyoruz. Bu sebeple işbirliği zihniyeti ve anlaşa, programda ve ilan edilen beyannamede tespit ettiğimiz esaslar dâhilindedir."[616] demiş ve muhalefet partilerinin kendilerini itham etmeye hakları olmadığını söylemiştir.[617] C.H.P. Genel Sekreter Yardımcısı Malatya Milletvekili Kâmil Kırıkoğlu işbirliğinin fikri cephesini

[612] **Cumhuriyet** 21 Eylül 1957
[613] **Cumhuriyet** 21 Eylül 1957
[614] **Cumhuriyet** 21Eylül 1957
[615] **Zafer** 22 Eylül 1957
[616] **Cumhuriyet** 21 Eylül 1957
[617] **Ulus** 21 Eylül 1957

Hür. P. ve C.M.P.'nin bozduğunu iddia etmiştir.[618] Enver Güreli Hürriyet Partisi'nin işbirliği esaslarından ayrılmadığını açılamıştır.[619] Nadir Nadi işbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalmasını tepki göstererek şöyle demiştir: "Seçim Kanunu'nda yapılan son değişiklikler muhalefeti kıskıvrak bağlamış, iktidarı beğenmeyen partilerin belli prensipler etrafında birleşip vatandaş önüne beraberce çıkmalarını adamakıllı güçleştirmişti. Buna rağmen biz azimli ve samimî davranmak şartı ile muhalefetlerin her güçlüğü yenebileceklerine inanıyorduk. Onlar mı yeter derecede azimli ve samimi değillerdi, yoksa biz mi aldandık, bunu yalnız zaman gösterecektir."[620] Hüseyin Cahit Yalçın ise: "Muhalefet partilerinin seçimlerde birleşik hareket ederek, her şeyden evvel, memlekette hak ve hürriyet rejiminin tesisi gayesini sağlamak yolandaki teşebbüsleri muvaffakiyetsiz kaldı… Demokrat Parti şüphe yok ki bu neticeden dolayı şenlikler yapacaktır." yorumunu yapmıştır.[621]

İşbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalması Demokrat Parti için seçimler öncesinde muhalefete büyük moral kaynağı olmuştur. Zafer gazetesi işbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalmasını, "Taşlık İşbirliği Anonim Şirketinin İflası", "İşbirliği Fiyaskosu", "Milleti Bunlar mı İdare Edecekti?" başlıklarıyla okuyucularını duyurmuştur.[622] Seçim kampanyasını 21 Eylül 1957'de Malatya'da yaptığı konuşma ile açan İsmet İnönü[623] Malatya'da yaptığı konuşma da D.P.'ye yüklemiştir. İnönü'nü eleştirilerine Zafer cevap vererek: "Memlekette artık İnönü'ye inanacak fert kalmamıştır."[624] ve "İsmet İnönü Milleti iğfal için hakikatleri tahrif ediyor… Bu Millet, Paşa'nın serapa hatalarla dolu olan iktisadi icraatına bir kere daha maruz kalmak gibi bir felâketten kendisini korumak azmindedir... Bu hakikat 1954 de olduğu gün bu seçimler vesilesiyle tekrar tecelli edecektir."[625] demiştir. Zafer gazetesinde, 23 Eylül 1957'de, "Yıpranmış Politikanın Yıpranmış Edebiyatı" başlığı ile yayınlanan başmakale İnönü'nün Malatya gezisine temasla şöyle denilmiştir: "İşbirliği teknesinin fena halde su aldığı ve batmak üzere olduğu anlaşılır anlaşılmaz, İnönü soluğu Malatya'da aldı. Kara haberden önce orada olmak ve kendi seçim dairesindeki reylerin inhilalini önlemek lazımdı. Onun için, derhal oraya seyirtti ve gene "milli şef" edası ile, kendi azamet ehramının tepesinde ey etti."[626] Zafer ayrıca, muhalefeti işbirliğini gölge listelerle yapamayacaklarını

[618] **Ulus** 22 Eylül 1957
[619] **Cumhuriye**t 21 Eylül 1957
[620] Nadir Nadi, "Ne Denir?", *Cumhuriyet* 21 Eylül 1957
[621] Hüseyin Cahit Yalçın, "Birleşemeyen Muhalefet", *Ulus* 23 Eylül 1957
[622] **Zafer** 22 Eylül 1957
[623] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 168
[624] **Zafer** 22 Eylül 1957
[625] **Zafer** 23 Eylül 1957
[626] **Zafer** 23 Eylül 1957

anlayınca gölge işbirliği yapmaya çalıştıklarını belirtmiştir.[627] Zafer gazetesi işbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalmasından sonra muhalefete, özellik de İsmet İnönü ve C.H.P. yönelik eleştirilerini artırmıştır. Zafer, muhalefet partileri arasındaki işbirliği fikrinin baş mimarının olarak İsmet İnönü'yü görmüş ve İnönü'ye önemli suçlamalarda bulunmuştur. C.M.P. ve Hür. P. ise İnönü'nün oyununa alet olduğunu düşünmüştür. Muhalefet ise D.P.'nin yayın organın muhalefete yönelik sistematik yayın yapmakla suçlamıştır.

Seçimlerin yapılacağının kesinleşmesinden kısa bir süre sonra muhalefet partilerinin özellikle Türkiye'de rejim buhranı yaşandığını söyleyerek bir araya gelip yaşanan sorunları halletmek ve D.P.'yi iktidarını devirmek için kendi aralarında yaptıkları işbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalmasında sonra siyaset sahnesi oldukça hareketlenmiş ve partiler arasında karşılıklı eleştiriler ve ithamlar artmıştır. C.M.P. ve Hür. P., C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ve D.P. yönelik eleştiri ve suçlamalardan bulunurken D.P. muhalefete, özellikle C.H.P.'ye yönelik eleştiri ve suçlamalardan bulunmuştur. C.H.P. ise muhalefetten gelen eleştirilere cevap vererek suçlamaları kabul etmemiş ve D.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Muhalefet partilerinin aralarında ikinci kez anlaşamamalarından en kazançlı çıkan parti D.P. olmuştur. Buna rağmen D.P. muhalefetin birleşmesinin tehlikesi görmüş ve bunu Seçim Kanunu'nda yaptığı değişikliklerle önlemiştir. Her ne kadar muhalefet partileri arasında işbirliği anlaşmazlıkla sonuçlanmış olsa da muhalefet partileri özellikle C.H.P. işbirliği fikrinin D.P.'yi ne kadar rahatsız ettiğini anlamış ve bunu Demokrat Parti'nin zayıfladığına yorumlamıştır. Bu durum C.H.P.'nin seçimlerde önemli bir başarı beklentisine sevk etmiştir. Bu nedenle C.H.P. tek başına seçimlere girme konusunda önemli bir tereddüt göstermemiştir. İşbirliği görüşmelerinden en zararlı çıkan parti ise Hür. P. olmuştur. Çünkü bu Parti kuruluş gerekçesini rejim buhranın aşılmasının gerekliği üzerinde durmuş ve işbirliğini en çok arzulayan parti olmuştur. Bu yüzden işbirliği görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması Hür. P.'lileri büyük hayal kırıklığına uğratmıştır. Muhalefet partilerinin rejim konusu öne sürerek işbirliğinin gerekliği net bir şekilde ortaya koyduktan sonra, rejim konusunda değil seçim kazanımlarını paylaşamamaları bu partilerin halk nazarında itibarlarını zayıflamasına neden olmuştur. Muhalefet partileri bu durumu seçmenlere seçimleri kazandıkları takdirde vaatlerde bulunarak aşmaya çalışmışlardır.

İşbirliği sonuçsuz kalması sonrasında tartışmalar devam ederken 28 Eylül 1957'de bir beyanname yayınlayan Türkiye Köylü Partisi seçimlere girmeyeceğini açıklamıştır. Beyannamede seçimlerin, birbirinin icraatından sorumlu iki siyasi zümrenin kendi aralarında

[627] **Zafer** 24 Eylül 1957

hesaplaşması mahiyetinde olduğu belirtilmiş ve C.M.P. ile Hür. P.'ye seçimlere girmemeğe davet edilmiştir.[628]

İşbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalması sonrasında seçimlere tek başına gireceğini açıklayan C.H.P. "Vatandaşa Taahhüt" başlığı Ulus gazetesinde yayınladığı ilanda seçimi kazanması durumunda şunları yapacağını vaat etmiştir: "Vatandaşa beyan ve taahhüt ederiz ki, Cumhuriyet Halk Partisi önümüzdeki seçimlerde Büyük Türk Milletinin güvenine mazhar olduğu takdirde Demokratik rejimin kurtarılması, iktisadî sıkıntıların giderilmesi ve Hukuk Devletinin kurulması esaslarına her zaman bağlı kalacak ve ilk merhale olarak en geç önümüzdeki Mayıs'ta nispî temsil sistemine göre teminatlı, serbest ve adil seçimin bütün şartlarını gerçekleştirerek yeni seçimlere gidecektir."[629] C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, iktidara geldikleri takdirde grev, sosyal meseleler, serbest sendika, sosyal sigortanın şümullendirilmesi, işsizlik sigortası gibi davaların kökünden halledileceğini belirtmiştir. İşbirliğine değinen Genel Sekreter şöyle demiştir: "Biz muhalefet partileri arasındaki işbirliğinin prensip ve tatbikatına inanıyoruz. Bu inancımız ilk günkü kadar samimidir. Ancak son çıkan kanunlar seçimlerde işbirliğine imkân vermedi. Biz bu gün de milletin muhalefeti desteklemesi fikrini savunmakta devam ediyoruz. D.P.'nin suç iddiasını gülünç olarak karşılarız."[630]

D.P. içinde yaşanan kaynaşmalar 1 Ekim 1957 Antalya Milletvekili Burhanettin Onat'ın istifasına da neden olmuştur. İstifası ile ilgili olarak yaptığı açıklamada Onat: "Bu istifaya sebep, bazı prensip ayrılıkları ve partinin sevki idaresini ellerinde tutanlar ile aramızdaki zihniyet farkıdır." demiştir.[631] Bu arada Ankara Milletvekili Dağıstan Binerbay'da D.P.'den istifa etmiştir.[632] Binerbay istifasından sonra C.H.P.'yi desteklediğini açıklamıştır[633].

Seçimlere sayılı günler kala partiler aday listelerini açıklamışlardır. 5 Ekim 1957'de açılanan C.H.P. aday listesinde 221 hukukçu, 59 doktor, 30 gazeteci, 6 eczacı, 20 sanayici, 9 işçi, 9 ziraatçı, 21 idareci, l8 eğitimci, 36 mühendis, 12 iktisatçı, 10 maliyeci, 58 tüccar, 57 çiftçi aday yer almıştır.[634] C.H.P. aday listesinin % 85'i teşkilatça gönderilen genç elemanlardan oluşuyordu. Adayların ortalama yaşı 38 idi.[635] 7 Ekim 1957'de açıklanan Hürriyet Partisi listesinde 137 hukukçu, 80 ziraatçı ve ormancı, 92 tüccar, 43 doktor, 23 gazeteci, 8 general ve amiral ve geriye kalan 139 aday da çeşitli meslek dallarına mensup

[628] **Cumhuriyet** 29 Eylül 1957
[629] **Ulus** 21 Eylül 1957
[630] **Cumhuriyet** 5 Ekim 1957
[631] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 168; **Ulus** 2 Ekim 1957
[632] **Ulus** 2 Ekim 1957
[633] **Ulus** 6 Ekim 1957
[634] **Ulus** 6 Ekim 1957
[635] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 169

bulunuyorlardı. Hürriyet Partisi bu seçimlere, 56 ilde 530 adayla katılacaktı. Ağrı, Van, Mardin, Maraş, Sivas, Bolu, Sinop, Tekirdağ, Afyon, Kırşehir ve Nevşehir'de Hür P. seçimlere girmeyecektir ve bu iller için aday gösterilmemiştir.[636] 7 Ekim 1957'de açıklanan C.M.P. listesinde 177 hukukçu, 124 tüccar, 50 çiftçi, 38 doktor, 16 asker, 14 dişçi, 12 gazeteci bulunuyordu. Adaylar arasında 12 de kadın vardı. Bu parti bütün illerde seçime giriyordu.[637] 7 Ekim 1957'de D.P.'nin aday listesi açıklanınca, partiden topluca istifalar olmuştur. Demokrat Parti'nin aday listesinde, daha önce milletvekili olan 140 kişinin aday gösterilmemesi, bu kişilerin sert eleştirilerine neden olmuş ve istifalara neden olmuştur. Bunlar özellikle kendi seçim bölgelerinde yoklamayı kazandıkları halde, sonradan Menderes'çe reddedilen kimselerdi. İstifalar en çok Manisa, Afyon, Diyarbakır, Giresun ve Samsun'daydı.[638] Aday listelerini hakkında Nadir Nadi şu yorumu yapmıştır: "C.H.P.'nin, bünyesinde esası bir gençleşme gayretine giriştiğin ortaya koyan belirtileri memnunlukla gördüğümüzü söyleyebiliriz Tek parti devrinden kalma şahsiyetlere listede az yer verilmiş, girenlerin de tek parti zihniyetinden sıyrılmış kimseler olmasına dikkat edilmiştir. Gene adayların büyük kısmını, daha ziyade seçim çevrelerince tanınmış Atatürkçü aydınlar meydana getirmektedir… Cumhuriyetçi Millet Partisi adayları için şimdilik fazla bir şey söyleyemeyeceğiz. Başlıca liderleri itibariyle bir iki şöhrete dayanan bu parti bilinen bölgeler dışında nerelere güvenmektedir?.. Hürriyet Partisi, güvendiği başlıca yerleri kamuoyuna açıkça göstermenin çaresini "ispatçı" kurucuları dağıtış şeklinde bulmuştur. Bunların büyük bir kısmını İstanbul listesinde toplamakla bu parti buraya büyük bir önem verdiğini belirtmektedir… Demokrat Parti'ye gelince; yedi buçuk yıldır ezici bir çoğunlukla iktidarda bulunan bu parti, belki beş altı il müstesna, her yerde kazanmak için elinden gelen gayreti esirgememişe benziyor. Kanunun çizdiği müddeti en son dakikasına kadar kullanarak adaylar üzerinde rötuşlar yapması, Yüksek Seçim Kurulu'na kendi listesini en geç ulaştırması da gösteriyor ki, Demokrat Parti bu sefer oldukça çetin engelleri yenmek zorunda kalmış, bir hayli uğraşmıştır."[639]

Seçimlere kısa bir süre kala partiler vatandaşlara giderek iktidara geldiklerinde yapacaklarını anlatmışlardır. Bu süreçte muhalefet partilerinin iktidara yönelik eleştirileri de artmıştır. C.H.P., "C.H.P.'nin Millete Taahhüdü" başlığı ile Ulus'ta yayınladığı bildiri ile seçimleri kazandığı takdirde şunları yapacağına dair vatandaşa söz vermiştir: "Basın, söz, toplantı, seçme ve seçilme hürriyetleri gibi ana hakları bugünkü tahditlerden kurtarıp seçim

[636] **Cumhuriyet** 8 Ekim 1957
[637] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 169
[638] Feroz ve Bedia Ahmad, *a.g.e.*, s. 169; **Cumhuriyet** 9 Ekim 1957
[639] Nadir Nadi, "Aday Listeleri", *Cumhuriyet* 9 Ekim 1957

sistemini nispî temsil esasına göre ıslâh ettikten sonra, en geç Mayıs 1958'de seçimleri yenileyeceğiz. Memleketi, D.P. iktidarı sırasında içine sürüklendiği siyasî buhrandan kurtararak, medenî dünyaca kabul edilmiş istikrarlı bir hukuk devleti nizamına kavuşturacağız. Partizan idareye son vereceğiz. Mahkeme istiklâlini ve hâkim teminatını sağlamlaştırmak için siyasi uzuvlardan müstakil bir Yüksek Hâkimler Şûrası kuracağız. Üniversite muhtariyetini sağlam esaslara bağlayacağız. Bütün idari tasarruflar üzerinde kazaî murakabe sağlayacağız. Memurlara meslekî teşekküller ve sendikalar kurarak haklarını koruma imkânını sağlayacağız. Devlet radyosunu muhtar bir müessese haline getirerek partizan propagandanın aleti olmaktan kurtaracağız. B.M.M'nin Hükümet üzerinde yakın, ciddî ve hakikî murakabesini mümkün kılacak İç Tüzük değişiklikleri yaparak, tedbirler alacağız. Seçim sistemi nispî temsil esasına göre değiştirileceği gibi emniyet ve eşitlik şartlarını da gerçekleştireceği… B.M.M.'de gerekli çoğunluk sağlanırsak Eylül tarihli muhalefet cephesi tebliğindeki esaslar dairesinde Anayasa değişikliğini ele alacağız, iki Meclis, Anayasa Mahkemesi kuracağız…" C.H.P. bu vaatleri dışında iktisadi durumu düzelteceğine de söz vermiştir.[640] C.H.P.'nin taahhüdüne Zafer gazetesinde, 9 Ekim 1957'de, "Ümitsizlik" başlığı ile yayınlanan başmakalede tepki gösterilerek şöyle denilmiştir: "O acayip taahhüt her gün Ulus gazetesinde tekrarlanmaktadır. Bize kalırsa, Halk Partisi, itibarsızlığını haykıran böyle bir vesikayı her gün yeniden umumi efkâra arz etmemeli, bilakis onu unutturmaya çalışmalıydı. Çünkü bir müflisin iadeyi itibar yalvarmasına benzeyen böyle bir hareket bir siyasi parti için çok utandırıcı mana taşımak lazım gelir."[641]

İzmir'de yaptığı seçim konuşmasında Hür. P. Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu: "Vatandaş, reyini muhalefet partilerinden en çok sevdiğine, en çok beğendiğine ve en çok inandığına ver." demiştir.[642] Bu arada C.H.P. 10 Ekim 1957'de seçim beyannamesi açıklamıştır. Beyannamede: "Bu seçim Türkiye'nin ve demokratik rejimin kaderinde hayatî bir rol oynayacaktır. Bugünkü iktidar partisi iş başında kaldığı takdirde, memleketin içinde bulunduğa siyasî ve iktisadî buhran daha vahim bir hal alacaktır." denilmiş[643] ve C.H.P. beyanname ile mahkeme istiklalini ve hâkim teminatı sağlayacağını, memurlara sendika kurma, işçiye ise grev yapma hakkının verileceğini, seçim sisteminin değiştirileceğini, iktisadi kalkınmanın sağlanacağını ve Milli Korunma Kanunu'nun kaldırılacağını, köylü borçlarının ve vergilerin yeniden düzenleneceğini, D.P.'nin demokratik rejimi yaraladığı iddia edilerek antidemokratik kanunların kaldırılacağını, basın hürriyetini

[640] **Ulus** 8 Ekim 1957
[641] **Zafer** 9 Ekim 1957
[642] **Cumhuriyet** 10 Ekim 1957
[643] **Ulus** 11 Ekim 1957

sağlayacağını, milletvekili sayısını düşüreceğini ve üniversite muhtariyeti sağlayacağını vaat etmiştir.[644] C.H.P.'nin beyannamesi eleştiren Zafer, beyanname ile: "Kim ne isterse yapacağım demek gibi bir şey! Vaktiyle rahmetli Recep Peker hükümetinin kabine programı gibi"[645] yorumunu yapmış ve beyannamesi bir ihtilal beyannamesine benzetmiştir.[646] Ulus ise Demokrat Parti'nin millete son vaadinin diktatörlük olduğunu iddia etmiş ve "7 Eylül'de yayınlanan Diktatörlük müdafaanamesi, D.P.'nin seçim beyannamesi olarak karşımızdadır." demiştir.[647]

Seçimlerde muhalefete önceki seçimlerde olduğu gibi yine C.H.P. öncülük etmiştir Seçimin D.P. ile C.H.P. arasında geçeceği ortadaydı. Buna rağmen Hürriyet Partisi, Manisa, Burdur ve Ankara'da başarılı bir seçim kampanyası gerçekleştirmiştir. O güne kadar meydan mitingleri ve kahve toplantılarından öteye gitmeyen propagandalara Hürriyet Partililer ev toplantıları ile renk katmışlardır. 1957 seçimleri, bayrak, afiş ve el ilanlarının o güne kadar görülmedik biçimde kullanılmaya başlandığı seçim olmuştur. C.H.P. ise klasik propagandadan vazgeçmemiş ve Genel Başkanları İsmet İnönü'nün şahsiyeti ve onun söyledikleri sözler üzerine kampanyalarını oturtmuşlardır.[648]

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 11 Ekim 1957'de Trabzon'da yaptığı konuşmada "Türkiye, bugün siyasi ve iktisadi bir buhran içindedir" demiş ve iktidarında bu buhranının kabulünde kendileriyle beraber olduğunu iddia ettikten sonra şöyle söylemiştir: "İktidarın kanaatine göre, gelecek sene hayat daha pahalı olacak, yokluk artacak, geçim derdi güçleşecektir. İktidar bun kanaatledir. Zira altı ay daha bekleyemeyerek seçime gitmektedir." C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek ise C.H.P.'yi dinsizlikle itham edenlere cevap vererek şöyle demiştir: "Şunu hatırlatırım ki C.H.P. Türkiye'de çan seslerine son verdi. Mübarek vatanımız Kâbe'ye döndü. Bunu C.H.P. sağladı."[649] Bu arada muhalefet partileri arasındaki rekabet ve eleştiriler parti afişlerine de yansımıştır. D.P.'nin "Mademki Reyini İstediğine Verebiliyorsun, İşte Demokrasi Budur! Oyunu D.P.'ye Ver"[650] afişine karşılık Hürriyet Partisi'nin "Adı Demokrat, Bayrağı İstibdat, Korkusu Hakikat, Sonu Milleten Tokat!" afişi o günlerin sloganı haline gelmiştir.[651]

---

[644] **Cumhuriyet** 11 Ekim 1957
[645] **Zafer** 10 Ekim 1957
[646] **Zafer** 16 Ekim 1957
[647] **Ulus** 14 Ekim 1957
[648] M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 125
[649] **Cumhuriyet** 12 Ekim 1957
[650] **Cumhuriyet** 11 Ekim 1957
[651] **Cumhuriyet** 11 Ekim 1957

Seçim kampanyası sırasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, her zaman olduğu gibi, D.P.'yi desteklemek için seçim gezilerine çıkmıştır.[652] Afyon'da 11 Ekim 1957'de yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı Celal Bayar iktisadi kalkınma üzerinde durarak: "Türk iktisat tarihinin hiçbir devresinde bu derece ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin neresine giderseniz gidin sizi iktisadi bir eser karşılar… Yalnız sefaleti değil, hatta mahrumiyeti bile bu memlekette kaldırıp atacağız" demiştir. Başbakan Adnan Menderes ise yaptığı konuşmada: "D.P. küçük işlere iltifat etmemiştir… Seçimler arifesinde temennim şudur ki, demokrasinin bu memlekette kuvvetlenmesi mümkün olsun, demokrasi karşılıklı tenkide tahammül etmektir… Bu on beş günlük seçim devresi için samimî temennim, birbirimize tahammül etmek, birbirimize karşı unutamayacağımız kötü sözler söylememek, vatandaş kitleleri arasında doldurulmayacak uçurumlar açılmasına meydan vermemektir." demiştir.[653]

İsmet İnönü 12 Ekim 1957'de Rize'de yaptığı konuşmada rejim buhranı üzerinde durarak şöyle demiştir: "Bugün seçimlere pek mühim iki mevzu ile giriyoruz. Demokratik nizam üzerinde münakaşalar ve iktisadî buhranlar… Demokratik rejim yaşayacaktır… Bu millet demokratik rejimin zevkine varmıştır ve vazgeçemeyecektir."[654] seçim konuşmalarını yaptığı her yerde C.H.P. lideri İnönü'yü eleştiren[655] Başbakan Adnan Menderes 13 Ekim 1957'de Trabzon'da yaptığı İsmet İnönü ve C.H.P.'ye sert eleştirilerde bulunmuştur. Menderes, İnönü: "Türkiye'de rejim buhranı yoktur… Buhran, İsmet Paşa'nın kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Meselâ Asya gribi gibi bir hastalığa tutulmuştur. Onun hastalığının ismi "Darüliktidar"dır. İsmet Paşa iktidardan düştüğü gün onun kavlince bu memlekette siyasî buhran başlamıştır. O da bunun olmadığını bilir. Fakat bir propaganda aleti olarak kullanır. O, esasen iktidardan düştüğü gün vatandaşlar arasında soğuk harbi açmıştır."[656] Başbakan Adnan Menderes 14 Ekim 1957'de Giresun'da yaptığı konuşmada ise şöyle demiştir: "Biz muhalefete düşsek onlara medeni muhalefetin nasıl yapıldığını göstereriz."[657] 14 Ekim 1957'de Menderes'e Samsun'da yaptığı konuşma ile cevap veren İnönü: "Başbakan Trabzon'da Seçim Kanunu'na aykırı konuşuyor. Bunu gazete yazamıyor. İşte rejim davası buradadır. Aynı konuşması gece radyoda yayınlanıyor. Hâlbuki Seçim Kanunu'na göre siyasî partilerin radyoda konuşması kaldırılmıştı. Başbakan tarafından bu kanunların açıktan dışına çıkılabilmesi bir hukuk devleti meselesi, bir rejim davasıdır. Bize (darüliktidar) isnadına radyoda cevap verebilmeyiz. Cevabı men edilen isnatlar ancak söyleyeni mahcup eder.

[652] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 296
[653] **Cumhuriyet** 12 Ekim 1957
[654] **Cumhuriyet** 13 Ekim 1957
[655] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 297
[656] **Cumhuriyet** 14 Ekim 1957
[657] **Cumhuriyet** 15 Ekim 1957

Bununla adam kazanamaz. Adam bununla aşınır." demiştir.[658] 16 Ekim 1957'de Samsun'da yaptığı konuşama da Başbakan Menderes muhalefetin savunduğu nispi seçim sistemine karşı çıkarak şöyle demiştir: "Nispi seçim yurt için bir felakettir."[659] Başbakan Adnan Menderes'in İsmet İnönü'ye yönelik eleştirilerini artırması ve suçlamalarda bulunması üzerine İnönü daha sonra tartışmalar neden olacak cevabını Konya'da 16 Ekim 1957'de vermiştir. İnönü şöyle demiştir: "Eğer D.P.'nin şansı varsa benim sağlığımda çekilmek lûtfuna uğrar. Onları ileride müdafaa edecek tek adam ben olacağım."[660] İsmet İnönü'ye sert bir şekilde 18 Ekim 1957'de Amasya'da yaptığı konuşmada cevap veren Başbakan Adnan Menderes: "Asıl İsmet Paşa'nın şansı milletin ulüvvü cenabıdır. D.P.'nin bu ulüvvü cenaba göre hareket etmesidir. Biz sahte seçimleri ele alıp onu süründürürdük." demiş ve İnönü'ye ağır bir suçlamada bulunarak şöyle demiştir: "Harpten sonra İsmet Paşa telâşlandı. Çünkü demokrat cephe muzafferdi. Memlekette de demokrasi cereyanı gelişiyordu. Rusya ile anlaşarak karsı koymak istedi. Rusya reddetti."[661] C.H.P. ile D.P. arasındaki seçim rekabeti devam ederken, ünlü siyasetçi ve gazeteci Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın 18 Ekim 1957'de vefat etmiştir. Yalçın'ın ölümüyle C.H.P. önemli silahlarından birini seçimlere kısa bir süre kala kaybetmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın yerine Yakup Kadri Karaosmanoğlu Ulus gazetesinin başyazarı olmuştur.[662]

Hürriyet Partisi Seçim Beyannamesi'ni 18 Ekim 1957'de yayınlamıştır. Hür. P. yayınladığı beyannamede, nispi temsil esasına göre seçimlerin yenileceğini, Anayasa'nın demokratik esaslara göre yeniden düzenleneceğini, 60 bin kişiye bir mebusun düşeceğini, ikinci bir Meclis'in kurulacağını, basın hürriyetinin sağlanacağını, köylüye yardım yapılacağını ve işçilere grev hakkının tanınacağını yapacağını vatandaşa taahhüt edilmiştir. Beyannamede ayrıca: "Vatandaşların tabii hak ve hürriyetlerine el uzatanların için hesap verme günü gelecektir" denilmiştir.[663] Seçim kampanyalarında Hürriyet Partisi'nin en büyük moral kaynaklarından ve kozlarında biri Fuat Köprülü olmuştur. D.P.'nin kurucularından olan Köprülü'nün D.P.'den istifa ettikten sonra D.P.'ye yönelik ağır eleştirilerde bulunması ve Hürriyet Partisi'ni desteklemesi Zafer gazetesi tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Zafer gazetesinde, 8 Ekim 1957'de, "Köprülü'nün Kalemi" başlığı ile yayınlanan başmakalede Süleyman Nazif'in Köprülü hakkında söylediği: "Köprülü'nün kalemi yük taşıyan kira arabalarına benzer ki naklettiği eşyanın mahiyetine değil, alacağı ücretin

[658] **Cumhuriyet** 15 Ekim 1957
[659] **Zafer** 17 Ekim 1957
[660] **Cumhuriyet** 17 Ekim 1957
[661] **Cumhuriyet** 19 Ekim 1957
[662] **Ulus** 19 Ekim 1957
[663] **Cumhuriyet** 19 Ekim 1957

kemiyetine bakar" sözüne yer verilerek Fuat Köprülü hakkında ağır eleştirilerde bulunmuştur.[664]

20 Ekim 1957'de yapılan C.H.P. İstanbul mitinginde konuşan İsmet İnönü Başbakan Adnan Menderes'in demokratik rejimin yerleşmesini önlemek için Rusya ile anlaşmaya çalıştığı şeklindeki suçlamalarını reddetmiş ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sert eleştiride bulunarak şöyle demiştir: "Adalette, basında ve seçim emniyetinde bugünkü halin başlıca mürevvici ve teşvikçisi sayın Reisicumhur'dur. Adalet müessesesinin bugünkü hale gelmesini Meclis'te ki nutuklarında daima teşvik buyurmuşlar ve nihayet bugünkü hale getirmişlerdir."[665] İnönü 21 Ekim 1957'de İzmir'de yaptığı konuşmada ise: "Sayın Cumhurbaşkanı konuşmalarında siyasi huzura temas etmiyor, demek ki ona göre rejim meselesi, adalet, basın, seçim emniyeti istediği şekli almıştı ona göre rejim meselesi, adalet, basın, seçim emniyeti istediği şekli almıştır… Memleketimizin bugünkü hali, teminatlı hâkim ve müstakil mahkeme icaplarına uyuyor mu? İzah buyursunlar? Seçim emniyeti bugün yok denecek hale gelmiştir. Radyo Cumhurbaşkanı'nın tarizlerini kanuna aykırı olarak bizim aleyhimize yayınlıyor, haberi var mıdır? İzni var mıdır? Bunun manevî mesuliyeti kendilerindedir, maddî mesuliyeti kimdedir. Bilmek istiyorum... Sayın Başbakan bu memleketi resmî söze inanmak itimadından mahrum etmiştir. Hükümetin teşekkül ettiği zaman verdiği sözlerin hiçbirini Başbakan tutmadı, aksini yaptı. Şimdiki sözlerine itimad etmeye imkân kalmamıştır, inanmıyoruz." demiştir.[666] İsmet İnönü ayrıca: "Bu iktidar değişmelidir, değişecek, göreceksiniz." demiştir.[667] Bu arada Başbakan Adnan Menderes'in, 22 Ekim 1957'de Adana'da yaptığı konuşma, muhalefet tarafından "dinin siyasete alet edilmesi" olarak yorumlanmıştır. Menderes bu konuşmasında, D.P. iktidarının din konusunda yaptıklarını anlatırken, C.H.P.'yi iktidarı döneminde Müslümanlığa önem vermemekle suçlamış ve : "İmam Hatip mekteplerini biz açtık derler. Bu okulların sayılarının bugün 18'e vardığından haberleri yok galiba... Türk milleti Müslüman'dır, Türk Müslüman'dır. Hatta başka memleketlerdeki Müslümanlardan çok daha hulûs ile, çok daha safiyane ve hurafeden azade olarak dinine bağlıdır. Bu memlekette cami inşa etmenin bile kusur telakki edildiği zamanlar oldu. Bir hoca görüldüğü zaman hürmet etmek, itibar etmek gerekirken onunla alay etmek, o devrin âdeti haline gelmişti. Bir kanuna dahi dayanamadan ezanın Türkçe okunması mecburi hale getirilmişti."[668] dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "Demokrat Parti

[664] **Zafer** 8 Ekim 1957
[665] **Ulus** 21 Ekim 1957
[666] **Ulus** 22 Ekim 1957
[667] **Cumhuriyet** 22 Ekim 1957
[668] **Zafer** 23 Ekim 1957'den Aktaran: Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 297

iktidara geldikten beri binlerce fabrika ve tesis vücuda getirildiği gibi, köylerde 15 bin kadar cami de inşa edildi. Bunlar neden yapılamıyordu? Bunun cevabını vicdanlarınızda siz veriniz."[669] Bu konuşması ile Başbakan Demokrat Parti'nin dinsel özgürlüklere verdiği önemi belirterek Cumhuriyet Halk Partisi'nin dinsel özgürlüklere önem vermediğini belirtmiştir. Seçimlerden önce hem iktidar hem de muhalefet dine saygılı olduklarını defalarca tekrarlamışlardır. İktidar muhalefeti, muhalefet iktidarı dini istismar etmekle suçlamıştır.

Demokrat Parti'nin en büyük mitingi ise[670] 21 Ekim 1957'de İstanbul Fatih'te yapılmıştır.[671] Zafer'e göre; 250.000 kişinin katıldığı mitingde Başbakan, yine İnönü'yü suçlamış ve İnönü'nün "seçim emniyeti olmadığı" yolundaki sözlerini eleştirmiştir. Menderes bu konuşmasında da; "Tekrar ediyorum biri çıkar da size, acaba Demokrat Parti serbest seçim yapacak mı? gibi feci bir isnad ve iftirada bulunursa, İsmet Paşa değil, Paşaların Paşası olsa, böyle söyleyen insanın siyasi ahlak, vekar ve haysiyetten hiç bir surette nasibi olmadığını haykırmak vatan borcudur."[672] Menderes ayrıca şöyle demiştir: "Bu seçimlerde kahiri ekseriyet elde etmeliyiz. Aramıza fazla miktarda sızarlarsa iş görmek imkânı kalmaz."[673]

Başbakan'ın Fuat Köprülü'ye yönelik suçlamalarına, Fuat Köprülü 22 Ekim 1957'de Balıkesir'de yaptığı konuşmada cevap vermiş ve şöyle demiştir: "Bu seçtin mücadelesi kanaatime göre tek parti, tek şef sistemini yeniden canlandırmak isteyen bir adam ve insana karşı koca bir milletin maddî ve manevî işbirliğinin mücadelesidir ve bu şuur memleketin her tarafına yerleşmiştir."[674] D.P.'liler Fuat Köprülü'ye sert bir şekilde cevap vermişlerdir. Namık Gedik Fuat Köprülü hakkın ağır eleştire de bulunarak şöyle demiştir: "İspat hakçılarının gizli akıl hocası ve parti içi siyasî fesadın elebaşlarından biri bulunduğu hususundaki kanaat bütün Demokrat Partililerin müşterek kanaatidir." Sıtkı Yırcalı ise Fuat Köprülü hakkında şöyle demiştir: "Kısa bir müddet içinde 11 yıllık mazisini kaybedip, sonra da yaptıklarını tevil, inkâr ve hatta kendi yaptıkları için dahi bir Bizans ruhu ile isnat ve tezvir yoluna sapan kimseler karşısında halkımızın sağduyusu en güzel cevabı 27 Ekim'de verecektir."[675]

Başbakan'a 22 Ekim 1957'de C.H.P. Genel Merkezi'nde düzenlediği bir basın toplantısı ile cevap veren İsmet İnönü şöyle demiştir: "Bütün yurt iktidarı değiştirmek kararını vermiştir, Yurttaş, bunu sen tamamla! Kurtuluş çaresi muhalefete oy vermektir. Bugünkü iktidar dahi huzuru o zaman bulacaktır… Hakikat şudur ki: Tek partinin mutlakıyetçi ve istis-

[669] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 496
[670] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 297
[671] **Cumhuriyet** 22 Ekim 1957
[672] **Zafer** 22 Ekim 1957'den Aktaran: Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 297
[673] **Cumhuriyet** 22 Ekim 1957
[674] **Cumhuriyet** 23 Ekim 1957
[675] **Zafer** 23 Ekim 1957

marcı unsurları ve onların zihniyeti şimdi sizin adınızla karşınıza geçmiş, hasret çektikleri sistemi içlerinde uğraşacak bir İnönü olmaksızın kurmak istiyorlar, ama gene karşılarında biz bulunacağız."[676] demiştir. Bu arada seçimlere birkaç gün kala Nadir Nadi Cumhuriyet'te yayınlanan makalesinde vatandaşların D.P. oy vermemesi gerektiği üzerinde durarak şöyle demiştir: "Şimdi artık son söz yalnız vatandaşındır. Demokrasiyi yıkılmaktan kurtarmak, insan haklarını bu sevgili topraklarda kimsenin el uzatamayacağı bir kutsallığa ulaştırmak bugün yalnız vatandaşın elindedir. Vaadlerini tutmayan, hatta vaatlerini tutmamak ne demek, vaatlerinin tam tersine doğru yürümekten çekinmeyen D.P.'ye vatandaş bu sefer güvenoyu vermemelidir."[677]

İşbirliği çabalarının sonuçsuz kalması sonucunda tek başına seçimlere katılma kararı veren C.H.P., D.P.'ye karşı önemli bir mücadele vermiştir. C.H.P. seçim kampanyasında genellikle şu konular üzerinde durmuştur; Rejim ve demokrasi sorunu büyümeye devam etmektedir, iktisadi kalkınma Demokratların en büyük yalanıdır, hâkim teminatı sağlanamamaktadır, iktidar, radyoyu kendi borazanı haline getirmiştir, hayat pahalılığı sürmektedir, D.P.'nin muhalefete düşmesi gerekir. Böylece sinirleri düzelir, belki normale dönerler, seçimler 1958 Mayısında yani normal zamanında tekrarlanacaktır ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'le girilen polemik olmuştur.[678] Fahri Giritlioğlu'na göre 1957 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin lehine olan şartlar şunlardır; siyasi iktidarda bir değişikliğin meydana gelmesi yolunda umumi arzunun bulunuşu, rejim davasının geniş halk tabakası arasında benimsenmesi, seçim beyannamesi, seçim arifesi gezileri, aday tespitinde gösterilen titizlik ve müessir propagandadır. Giritlioğlu'na göre C.H.P.'nin aleyhine olan şartlarda şunlardır; maddi imkânlardan mahrumiyet, Genel Merkez'in kifayetli bir çalışma gösterememesi, yapılması muhtemel kanunsuzlukların giderilmesi için önceden tedbirlerin düşünülmemiş olmasıdır.[679]

1957 seçimlerinde D.P. hâlâ avantajlıydı. Enflasyona karşın hükümet, ürünlere yüksek bir fiyat ödeyerek ve çiftçi borçlarını erteleyerek seçmen çoğunluğu oluşturan kırsal seçmenlerin gönlünü almıştır.[680] D.P. seçim kampanyasında genellikle şu konular üzerinde durmuştur; memleket kalkınması, muhalefetin hırçınlığı, pahalılığın nedenleri, çözüm önerileri, plansızlık iddialarına verilen cevaplar, nispi temsil sisteminin istikrarsızlığa yol açacağına, dolayısıyla hiçbir zaman uygulanmaması gerektiğine dair görüşler, 1946 Seçimleri

[676] **Ulus** 23 Ekim 1957
[677] Nadir Nadi, "Son Üç Gün", *Cumhuriyet* 23 Ekim 1957
[678] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 125-126
[679] Fahri Giritlioğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 364-367
[680] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 70

ve C.H.P.'nin geçmişine getirilen eleştiriler, ispat hakkı, İsmet İnönü'ye verilen cevaplar, dış politika konuları ve özellikle Sovyetler Birliği ile ilişkiler, Moskova Radyosu'nun yaptığı Türkçe yayınlarda C.H.P.'ye oy verilmesini istemesi, Türk milletinin şuurlu olması, her zaman doğru kararlar vermesi ve sorunların ancak güçlü iktidarlarla çözüleceği.[681]. Fahri Giritlioğlu'na göre 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'nin lehine olan şartlar şunlardır; C.H.P.'nin tekrar iktidara geçeceği endişesi, Demokrat Parti'nin yedi senelik iktidarı müddetince, halkın memnuniyetini davet eden bazı müspet neticeler elde etmesi, pahalılığın mevcut olduğu yolundaki iddiaların realiteyi ifade etmemesi, devlet vasıtaları, kanunsuz propaganda, seçim hileleri, baskı yapılması ve seçim emniyetinin olmaması ve Fiyat ayarlamaları ile halkın aldatılması. Giritlioğlu'na göre D.P.'nin aleyhine olan şartlarda şunlardır; D.P.'nin seçim beyannamesini yayınlamaması, veto hakkının suiistimali ve buğday müstahsilinin tahmin edilememesi.[682]

İktidar ve muhalefet partileri arasında seçim döneminde ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Partilerin birbirlerine karşı ithamları, özellikle D.P. ile C.H.P. arasındaki düello iktidar muhalefet ilişkilerinin temel eksenini teşkil etmiştir. Fuat Köprülü'nün seçimlere az zaman kala D.P.'den istifa edip Hürriyet Partisi'ni desteklemesi D.P. ile Hür. P. arasındaki ilişkilerinde oldukça gerginleşmesine neden olmuştur. Bu gergin ortam içerisinde seçmenler 27 Ekim 1957'de sandık başına gitmiştir.

Seçim sonuçları, 30 Ekim 1957'de, Adalet Bakanlığı tarafından resmen açıklanmıştır. Bu sonuçlara göre D.P.424, C.H.P. 178, C.M.P. 4, Hür. P. 4 milletvekilliği kazanmıştır.[683] 1957 seçimlerinde seçmen sayısı: 12.077.413; Seçime katılan seçmen sayısı; 9.230.814; katılma oranı; %76.43; seçime katılmayan seçmen sayısı; 2.846.599 ve katılmayanların oranı; % 23.57 olmuştur. Seçim sonuçları incelendiği zaman, D.P. iktidarının büyük oy kaybına uğradığı ve muhalefetin belli ölçüde oylarını arttırdığı anlaşılmaktadır. Aslında yeniden ana muhalefet partisi durumuna gelen C.H.P.'nin oylarındaki artış, 1954 seçimlerine göre; % 5.71 olmasına karşılık, D.P.'nin oy kaybı 1954 seçimlerine göre; % 10.72'dir. Bu seçimlerde, D.P.'nin 1954 seçimlerine göre; kaybettiği milletvekilliği sayısı 79'u bulurken; C.H.P.'nin aynı seçimlere göre; kazandığı milletvekili sayısını 147 arttırmıştır**.**

[681] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 126-127
[682] Fahri Giritlioğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 368-372
[683] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 299

Seçmen Sayısı : 12.077.413
Oyunu Kullanan : 9.230.814
Katılım Oranı : % 76.43

Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Aldıkları Oy Oranı %	Kazandıkları Milletvekili Sayısı	Milletvekili Oranı %
D.P.	4.303.190	47.70	424	69.50
C.H.P.	3.768.043	40.82	178	29.18
C.M.P.	663.295	7.19	4	0.66
HÜR. P.	356.419	3.86	4	0.66
BAĞIMSIZLAR ve ÖTEKİLER	39.867	0.43	4	-
TOPLAM	9.230.814	100	610	100

Tablo 1: 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri Sonuçları

Seçim sonuçları bütün partiler için hayal kırıklığına neden olmuş ve ne iktidar nede muhalefet seçim sonuçlarında memnun kalmamıştır. Başbakan Adnan Menderes seçim sonuçlarından sonra yayınladığı mesajda Demokrat Parti'yi tekrar iktidara getiren Türk milletine teşekkür etmiştir.[684] Muhalefet partileri seçimlerde yolsuzluk ve usulsüzlük yapıldığını iddia etmiştir. Muhalefet partileri, muhtarların seçim kurullarına verdikleri listelerle, sandık başlarındaki listelerin birbirini tutmadığını, listelere son anda eklemeler olduğunu, sandık başkanlarını D.P. tarafından baskı altına alındığını iddia etmiş ve oy verme işlemi bitmeden radyonun seçim sonuçlarını yayınlamasına muhalefet partileri Yüksek Seçim Kurulu'na itirazda bulunmuşlardır. Ancak sonuçlar radyoda yayınlanmaya devam edilmiştir.[685] İsmet İnönü D.P.'nin seçim günü radyo ve kütükler vasıtasıyla seçim emniyetini bozduğunu iddia etmiş ve şöyle demiştir: "Radyonun seçim esnasında vatandaşı aldatmak için kullanıldığı Mahkeme hükmiyle ve diğer aşikâr delillerle sabittir. Bazı yerlerde binlerce vatandaşa açıktan oy hakkı verilmiştir, bir taraftan hakkı olanın oy kullanamaması diğer taraftan hakkı olmayanın oy kullanması şeklinde iki kat usulsüz muamele yapılmıştır."[686]

[684] **Zafer** 30 Ekim 1957
[685] **Cumhuriyet** 28 Ekim 1957
[686] **Ulus** 28 Ekim 1957

C.M.P.'de seçimlerde radyonun suç işlediği belirtmiştir[687]. Devlet Bakanı Emin Kalafat muhalefetin iddialarına cevap vererek şöyle demiştir: "Seçim günü tasnif edilen sandıklara ait müteferrik neticelerin radyo ile verilmesi, hükümetin umumî efkârı bir an evvel tenvir etmesi gayesine matuftur ve bunun propaganda ile asla alâkası yoktur. Kendilerine sormak lâzımdır. Acaba 1950 seçimlerinde, seçim günü öğle vakti, saat 11'den itibaren seçim neticelerinin peyderpey verilmesi ile hakikaten böyle bir maksat mı takip edilmiştir."[688]

Seçim sonuçları özellikle Hür. P. için büyük hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Seçim sonucunda Hürriyet Partisi'nin gövdesi olmayan bir baştan oluştukları, yani taban örgütü olmayan bir parti oldukları açığa çıkmıştır.[689] Hür. P. Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu şöyle demiştir: "Seçimlerin neticesi milletimiz için ve muhalif partiler için sevindirici olmamıştır. Esasen seçim kanununun son tadil edilen bu şekli ile iktidarın bildiğimiz zihniyeti ile seçimlere girmenin yersiz olduğunu evvelden düşünse idik kendimizi de milletimizi de hüsrana düşünmemiş olurduk… Bu seçimler, Türk tarihinin en gayri tabii hadisesidir. Demek ki milletin asırlardır devam eden çileği henüz dolmamış."[690] C.M.P. Genel Başkan Vekili Fuad Arna ise şunları söylemiştir: "Muhalefetin kuvvetlenmesi ve bilhassa B.M.M.'de yüksek sayıda milletvekili bulundurması her bakımdan memleket ve millet için büyük bir bahtiyarlıktır. Bu seçimler sonunda milletçe elde edilen muvaffakiyet neticesinde artık çoğunluk saltanatına son verilmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan Demokrat Parti içinde de yeni değişmelere intizar etmek gerekir. Bundan sonrası için Meclis'teki kahir çoğunluğuna dayanarak liderlerin tesisine çalıştığı totaliter idareye ister istemez son vermek mecburiyetindedir."[691]

İktidar, siyasi bir istikrar ve sükûnet sağlamak için erken bir seçime gitmişti; fakat sonuçlar, sadece daha büyük bir istikrarsızlık ve gerilim yarattı. Seçim günü bazı şiddet olayları olmuştur.[692] Seçim sonuçları alınmasından sonra çıkan olaylarda; Kayseri'de 16 kişi, Van'ın Başkale, Konya'nın Ilgın kazaları ile Kastamonu, Çanakkale, Samsun ve Giresun'da yaralananlar olmuştur.[693] Seçimlerden sonra en önemli olay ise, Gaziantep'te yaşanmıştır. Oyların sayımı sırasında, D.P.'nin 1136 oy farkla kazandığı anlaşılınca, Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılan 2500 kadar C.H.P.'li, D.P. binasını taşa tutarak, binanın camlarını kırmışlar, olaylara polis ve asker müdahalede bulunmuş, olaylarda biri komiser ve birisi

[687] **Ulus** 4 Kasım 1957
[688] **Zafer** 1 Kasım 1957
[689] Erık Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 337
[690] **Cumhuriyet** 29 Ekim 1957
[691] **Cumhuriyet** 29 Ekim 1957
[692] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 71
[693] **Cumhuriyet** 30 Ekim 1957, **Cumhuriyet** 1 Kasım 1957

çocuk olmak üzere, iki kişi yaşamını yitirmiştir. Bu olaylar üzerine D.P.'liler de, gövde gösterisinde bulunmak için, 60.000 kişilik bir miting düzenlemişler, miting sırasında, D.P. İlçe Başkanı'nın, C.H.P. bayrağını yırttığı iddiaları üzerine de, olaylar yeniden alevlenmiştir. İki askeri uçak kent üzerinde alçaktan uçuş yaparak, göstericilere, gözdağı verilmek istenmiştir.[694] Olaylar nedeniyle, C.H.P. lideri İnönü de, Menderes'e iki telgraf çekerek, Hükümet'in olaylar karşısındaki tutumunu eleştirmiştir. İnönü telgraflarında şöyle demiştir: "Başlıca mesulü hükümet olan hâdiselerin mesuliyetim âdetiniz veçhile mağdurlara atfetmek teşebbüsünüzün münakaşasını ve hesabını ilerde Büyük Meclis'te yaparız, şimdi acele olan şudur: Bütün dünyaya gazi adlarını tanıtmış olan bir vatandaş kitlesine karşı kendi evlâtlarının tayyare ve silâhlarını kullanmak şiddetini derhal durdurmanızı talep ederim."[695] Başbakan C.H.P.'yi hadiseleri çıkartmakla itham ederek şöyle demiştir: "Seçimleri kaybeden Halk Partisi Merkezi memlekette yer yer bir fakım hâdiseler çıkarmaya yeltenmektedir. Seçimler neticesinde iktidarın hangi partiye ait olacağının henüz belli olmadığı yolundaki iddia ve sözleri, halkımızı şiddetle heyecana sevk etmekte ve hâdiselere sebep olmaktadır. Hakikatle hiç, bir alâkası olmayan bu iddialar, efkârı umumiyeyi bulandırmak ve vatandaşları heyecana sevk ederek hâdiseler çıkarmak maksadıyla yapılmaktadır… Memlekette huzur ve sükûnu bozacak her türlü hareket ve hâdiseleri, tecavüz ve taarruzları karşılamak, tertip ve teşvik edicilerle mütecasirleri şiddetle cezalandırmak hususunda hükümet icabeden bütün tedbirleri atmış bulunmaktadır."[696]

C.H.P; Balıkesir, Bilecik, Diyarbakır, İstanbul, İzmit, Kastamonu ve Konya illeri başta olmak üzere, 11 ilde sonuçlara itirazda bulunmuştur. Ancak Yüksek Seçim Kurulu yalnızca, Diyarbakır'da yapılan seçimin yenilenmesine karar vermiştir. D.P.'nin de, Adana'daki seçimlere itirazı da kabul edilerek, bu ildeki seçimlerin de yenilenmesi gerekli görülmüştür. Bununla beraber Yüksek Seçim Kurulu, siyasi partilerin seçim sonuçlarına itirazlarını inceledikten sonra; Adıyaman, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bolu, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İçel, Kars, Kastamonu, Kocaeli, Kütahya, Kayseri, Muş ve Trabzon illerinde, seçim sonuçlarına yapılan itirazları reddetmiştir.[697]

1957 seçimlerine daha katılım oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır. 1950'deki seçimlerde katılma oranı % 88.88, 1954'teki seçimlerde katılma oranı % 88.63, 1957 seçimlerinde katılım oranı % 76.43 olmuştur. Düşük katılımın olduğu 1957 seçimlerinde Demokrat Parti oyların % 47.70'ni alarak birinci parti çıkmasına rağmen, bu seçimler

[694] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 298-299
[695] **Ulus** 30 Ekim 1957
[696] **Zafer** 30 Ekim 1957
[697] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 299

Demokrat Parti için genellikle ağır bir yenilgi olarak ifade edilmiştir.[698] Bu tabloya göre, D.P. kuşkusuz Meclis üstünlüğünü halen sürdürmekteydi. Seçimlerin bir yıl öne alınmış olmasına karşın, muhalif oy oranlarının yükselişi karşısında D.P. oy oranlarının ciddi bir biçimde düşmüş olduğu dikkate alındığında, D.P.'deki yıpranmanın boyutları iyice belirginleşmiş oluyordu.[699] Feroz Ahmad 1957 seçimlerinde D.P.'in ilk kez oy oranının yüzde ellinin altında kaldığını ifade ederek D.P.'nin milli iradenin emri iddiasında bulunma hakkını yitirmişlerdir.[700] D.P. daha önceki seçimlere göre oy oranın düşmesinin temel sebepleri Salim Burçak'a göre şunlardır: "Demokrat Parti'nin elverişsiz koşullar içinde ve memlekette ekononik sıkıntıların yoğunlaştığı bir dönemde seçime girmesi, aydın kesimin iktidar aleyhinde bir tutum ve davranışın içinde bulunması, ispat hakkı kanun teklifinin iktidar tarafından reddedilmiş olması, Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı ve Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı'nın seçimler sırasında tutuklu bulunması, aday listelerinin tanziminde işlenen hatalar da Demokrat Parti için büyük bir handikap teşkil etmesi"[701] Ayrıca Milli Korunma Kanunu'nun uygulamasındaki başarısızlık ve milletin yeni yüzle görmek istemesi de D.P.'nin oy oranlarının düşmesinde etkili olmuştur.[702]

1957 seçimlerinde muhalefet partileri iktidardan fazla oy toplamışlardır.[703] C.H.P. ise seçimlerde umduğunu bulamamasına rağmen oy oranını % 35.11'den % 40.82'ye yükseltmeyi başarmıştır. Seçim sonuçları C.H.P.'de büyük bir güven kaynağı oluşturmuştur.[704] Salim Burçak seçim sonuçları ile ilgili olarak şöyle demiştir: "1957 seçimleri, muhalefet cephesinde, Demokrat Parti'nin millet oyu ile iktidardan düşürülemeyeceği fikrini pekiştirerek rejim yönünden çok tehlikeli bir istidadın gelişmesine yol açtı: Demokrat Parti kendi açısından son derece elverişsiz şartlar içerisinde girdiği seçimlerden Türkiye'nin gene en güçlü siyasi partisi olarak çıkmış ve oyların yüzde 47'sini toplamağa muvaffak olmuştu. En elverişsiz şartlarda bile bu kadar oy alan bir partinin seçim yoluyla düşürülemeyeceği artık belli idi. O halde, rejim yönünden ufukta tehlikeli bir dönem başlamış, Demokrat Parti'nin bertaraf edilmesi fikri, demokrasinin korunması gibi, Türkiye'miz için tarihi bir önem taşıyan bir büyük siyasi hedefin önüne geçmişti."[705]

Seçim sonrasında muhalefetin daha güçlü duruma gelmesi ve seçimlerde iktidar tarafından hile yapıldığına yönelik iddialar, seçimlerle birlikte bitmesi beklenilen, muhalefet

[698] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 128
[699] Erkan Şenşekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar (1918–1960)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 323
[700] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 71
[701] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 502-505
[702] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 128-129
[703] **Cumhuriyet** 29 Ekim 1957
[704] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 71
[705] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 343

ile iktidar arasındaki çatışmaları daha da arttırmıştır. Seçimlerden sonra karşılıklı suçlamalar devam etmiş ve muhalefet Türkiye'de rejim buhranı yaşandığını iddia ederek D.P.'yi suçlamıştır. Muhalefetin iktidara yönelik eleştiri ve suçlamalarını arttırması iktidarın daha da hırçınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum D.P.'yi muhalefete yönelik yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de ısrarla rejim buhranı yaşandığını iddia eden muhalefet partileri dolaylı yoldan rejim buhranını körüklemişlerdir. Muhalefet burada çok önemli ve tehlikeli bir hatay düşerek siyasileri rejim buhranını reddedenler ve kabul edenler şeklinde iki farklı grup olarak algılamaya başlamıştır ve bu durum ileriki süreçte vatandaşlar arasında da yaşanacak katı ve sert cepheleşmenin ilk önemli adımını oluşturmuştur.

1954 seçimlerine göre önemli oranda oy kaybetmesine rağmen Demokrat Partililer seçimlerde zaferle çıktıklarını belirtmişlerdir. Zafer gazetesinde 1 Kasım 1957'de "Niçin Muzaffer Olduk" başlığı ile yayınlanan başmakalede D.P.'nin her alanda yaptığı yatırımlardan bahsedildikten sonra 1957 seçimlerinde memleketin kaderini kendi davasından muzaffer kalmak isteyen Türk köylüsünün tayin ettiği vurgulanmış ve iktidarı değiştirmek isteyenlerin aldandıkları ifade edilerek şöyle denilmiştir: "İnönü'yü iktidara getirebileceklerini sananların hepsi birden aldanmışlardır! Arkeoloji, siyasete karıştırıldı mı, işte böyle olur!"[706] Bu arada Kırşehir'den milletvekili seçilen C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tahliye taleplerini İkinci Ağırceza Mahkemesi reddetmiştir.[707]

Seçim sonrasında C.M.P. bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride: "Seçimleri itiraz mevzuu olan illerin iktidar tarafından kazanıldığı kabul edilse dahi. D.P.'nin aldığı reylerin toplamı, muhalefet partilerinin aldığı oyların toplamından azdır. D.P, azınlıkta olduğu halde, bugünkü seçim sisteminin haksız neticesi olarak iktidarda kalmaktadır. Muhalefetler arası seçim işbirliği tahakkuk etmiş olsa idi, bu gayri adil neticenin bertaraf edilmesi muhalefet koalisyonun kahir ekseriyeti ile iktidara geçeceği artık rakamlarla anlaşılmıştır."[708]

1.6. 1957 Genel Seçimleri'nden Sonra İktidar-Muhalefet İlişkileri

XI. Dönem T.B.M.M. 1 Kasım 1957'de başlamıştır. Aynı gün yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine C.H.P. katılmamıştır. Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. T.B.M.M. yemin töreni ve seçimlerden sonra 15 Kasım 1957'de toplanmak üzere çalışmalarına ara vermiştir.[709] Bu arada Cumhurbaşkanı Celal Bayar

[706] **Zafer** 1 Kasım 1957
[707] **Zafer** 1 Kasım 1957, **Ulus** 1 Kasım 1957
[708] **Ulus** 5 Kasım 1957
[709] **Ulus** 2 Kasım 1957

yeni kabineyi kurma görevini İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'e vermiştir.[710] Meclis'in tatile girmesi üzerine yayınlanan C.H.P. tebliğinde, memleketin son derece mühim ve acil ve dış siyaset meseleleri ile karsı karşıya bulunduğu şu günlerde bu tatilin mevcut şartlara, meclisin teamüllerine uygun olmadığı hususunda ittifak edilmiştir.[711]

Seçimlerden sonra Hür. Parti Genel İdare Kurulu bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Demokrat Parti süratle artmakta olan siyasi ve iktisadi buhranın kendi aleyhine netice vereceğini düşünerek seçimleri öne almıştır. Hürriyet Partisi'nin henüz inkişaf halinde bulunduğu bir devreye rastlanılan bu seçimlerde; iktidar partisinin partiler arası eşitliği külliyen ihlal eden kanuni ve fiilli her türlü tedbirlerine rağmen, vatandaş ekseriyetinin reylerini iktidar aleyhine kullanmış olması, hiç şüphesiz üzerinde dikkatle durulması gereken bir mana taşımaktadır. 27 Ekim 1957 seçimleri sonunda, 1946 umumi seçimleri takip eden seçimlerde emsaline rastlanılmamış nispet ve derecede itirazlı neticelerin meydana çıkmış bulunması, seçmen kütük ve listelerinde vaki eksiklikler dolayısıyla hemen bütün vilayetlerimizde binlerce vatandaşımızın reylerini kullanmak imkânından mahrum bırakılmış olmaları üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir başka husustur. Seçimlerde kullanılan reyler millet tarafından muhtelif partiler arasında yapılmış bir tercihten ziyade umumi memnuniyetsizliğin ve tek parti idaresine doğru gidişe son vermek ihtiyacının bir ifadesidir. Artık vatandaş ekseriyetin tasvip etmediği tek parti sistemine dönüşe ve iktisadi zorluklara son vermek, demokratik rejimi kurmak, hakiki bir kalkınma yoluna girmek, milli iradenin açıkça ortaya koyduğu bir zaruret olmuştur. Bu zaruretin vatandaş oyları ile tespit edilmesinde Hürriyet Partisi'nin, medeni cesaret ve vatan menfaatini parti menfaati üstünde tutan hizmet şuuru ile memleketin siyasi hayatında oynadığı rolün mühim amillerden biri olduğuna şüphe yoktur. Seçimlerin bu neticesi karşısında partimiz iki yıldan beri karşısına insafsızca çıkarılmış olan çeşitli manilere rağmen, kuruluş ve temel teşkilatlanma devresi gibi en güç gelişme safhasını başarılı bir şekilde geride bırakmış olmanın huzurunu duymaktadır. Bu huzur içersinde bundan sonra yapacağımız imanlı ve azimli çalışmalarda, milletimizin siyasi olgunluğu ve buhranlarda zamanlarda isabetli karar alma yolunda tarih boyunca göstermiş olduğu müstesna haslet, istikbal hakkındaki ümidimizin başlıca teminatı olacaktır."[712]

Muhalefeti destekleyen basının D.P.'ye yönelik eleştirilerine sert bir şekilde yanıt veren Zafer gazetesi maksatlarının Hükümeti çalışamaz hale getirmek olduğunu ifade ettikten sonra: "Bir kere daha bilmeleri lâzımdır ki, Muhalefetin bu oyununa daha fazla müsaade

[710] **Ulus** 3 Kasım 1957
[711] **Ulus** 3 Kasım 195
[712] **Cumhuriyet** 5 Kasım 1957

edilmeyecek, icap ederse Memleketi huzursuzluktan, Milleti devamlı ve sistemli tahrik ve telkinlerden kurtaracak her türlü tedbirlere başvurulacaktır!"[713] denilmiş ve muhalefetin fena yollarda olduğu ifade edilerek: "Milli bünye içinde gittikçe muzır ve tehlikeli bir mahiyet alan bu tertipler karşısında yalnız hükümetin değil, milletin de gayet dikkatli ve tedbirli bulunması lâzımdır. Çünkü görülmektedir, bugün artık muhalefet her türlü memleket endişesinden kendini vareste sayarak menfaatçi, hasut, kin ve garaz İçinde her şeye, amma her şeye saldırmakta,, muvaffak olduğu takdirde de, yıkıntılar ürerinde bir baykuş gibi ötmek bahasına dahi olsa, bunu bir zafer sayhası telâkki etmeye hazırlanmaktadır..!"[714] Nadir Nadi, 27 Ekim seçimlerinin hükümetin politikasına "artık dur" demek manasına geldiği belirtmiş ve "demokratik düzene doğru içten ve güvenli gayretler harcaması" gerektiğini ifade etmiştir.[715]

Muhalefete yönelik eleştirilerine devam eden Zafer gazetesinde, 14 Kasım 1957'de yayınlanan "Muhalefeti Hizaya Getirecek Tedbir Lazımdır" başlıklı başmakalede: "Muhalefet, "Kazanırsam, devirim, kazanamazsam yine deviririm" formülüne göre hareket etmiştir. Etmiştir ve edecektir! Vatandaşlarımız bunu böyle bilmelidir. Bizim bu derece ahlak dışı çalışmaya karar vermiş bir muhalefetle uğraşmaya vaktimiz yoktur. Türkiye'yi, bu adamların mefluç ve kötürüm hale sokmasına müsaade edilemez… Yapılacak şey, bu muhalefeti "devleti tahrip edici" faaliyetleri ile teşhir etmek onu itaate davet etmektir. Bu bakımdan Hükümet Partisi'ne teveccüh eden vazife ve mesuliyetler ağırdır."[716]

Adnan Menderes, yeni hükümeti kurmadan önce, 14 Kasım 1957'de Demokrat Parti Meclis Grubu'nu toplamıştır. Seçimlerden sonra ki durumun ve D.P.'nin gelecekteki politikalarının görüşüldüğü bu toplantı da alınan kararlar D.P.'nin ilerleyen günlerde takip edeceği politika hakkında ipucular vermiştir. Toplantı sonunda yayınlanan tebliğde şöyle denilmiştir: "Demokrat Parti Meclis Grubu, muhalefetin seçimlerde ve seçimlerden sonraki faaliyetleri mevzuunda tam bir tesanüt havası içinde üç celse devam eden müzakereleri neticesinde: Memleketimizin maddi ve manevî huzurunun iadesi vatanın ve rejimin selâmeti ve amme hizmetlerinin iyi ve sürati yürütülmesi için lüzum görülecek kanunî ve idari bütün tedbirlerin derhal alınmasını ittifakla ve alkışlarla karara bağlamıştır."[717] Tebliğ muhalefet tarafından, muhalefet partilerinin çalışmalarını önlemeye yönelik bir girişim olarak algılanmıştır.

[713] **Zafer** 6 Kasım 1957
[714] **Zafer** 7 Kasım 1957
[715] Nadir Nadi, "Bir Büyük Sorum", *Cumhuriyet* 13 Kasım 1957
[716] **Zafer** 14 Kasım 1957
[717] **Zafer** 15 Kasım 1957

C.H.P. 17 Kasım 1957'de seçimlerle ilgili bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde: "Parti teşkilâtımız tarafından mercilerine intikal ettirilen ve seçim emniyet ve serbestîsini ihlâl ve eşitlik tartlarını bertaraf eden bit çok yolsuzlukların mevcut bulunduğu tespit edilmiştir. Devlet radyosunun Yüksek Seçim Kurulu kararına rağmen, seçim günü ve henüz seçim bitmeden suç mahiyetindeki neşriyatına devam eylemesi, kütüklerin ve seçmen listelerinin hazırlanmasında vatandaşın rey hakkından mahrum bırakılması gibi haller bunların başında gelmektedir… Seçim suçlusu radyonun, seçimden sonra muhalefet aleyhine devam eden isnat ve tecavüzleri vatandaşın manevî huzurunu mütemadiyen tahrip eden, elim bir tesir yapmaktadır. İktidar partisi sözcülerinin sıraladıkları gibi, seçimden önce, seçim esnasında ve seçimden sonraki hâdiselerin tahlil ile umumi efkârın aydınlanması asıl Büyük Millet Meclisi'nde yapılacak müzakerelerle kabil olacaktır. Seçim Kanunu'nun 1954'ten sonraki tadillerine ve bilhassa seçimin yenilenmesine karar verildiği günde seçme ve seçilme hürriyetini bir kat daha kayıtlayan değişikliklerine rağmen 1957 seçiminin neticesi, muhalefetin aldığı oy miktarının iktidar partisinin aldığı oy miktarlarından üstün olduğunu göstermiştir. Eşit ve müsait olmayan şartlar altında cereyan eden seçimlerin rakam olarak verilen neticeleri Cumhuriyet Halk Partisi'ne milletimizin beslediği güvenin bir delilidir…" denilmiştir.[718]

Seçimlerden hemen sonra hükümet kurulmamış ve 15 Kasım 1957'de yeniden çalışmalarına başlayan Meclis'te yine Kabine kurulamamıştır.[719] Hükümetin kurulamamış olması ve geçici bir hükümetin işbaşında bulunması muhalefet tarafından eleştirilmiş ve bu durum siyasi bir buhran olarak ifade edilmiştir. C.H.P. Meclis Grup Başkan Vekili Barutçu: "Yeni Hükümetin uzun müddet teşekkül edememesi bir buhran manzarası arz etmektedir." demiştir.[720] Muhalefetin D.P.'nin hükümet kuramamasını eleştirirken D.P. Gaziantep milletvekilleri tarafından hazırlanan ve seçimlerde C.H.P.'nin faaliyeti hakkında Meclis tahkikatı açılmasını isteyen takrirleri iç politikada esasen elektrikli olan hava daha fazla sertleşmiştir. D.P. milletvekillerinin büyük bir bölümünün desteklediği takrirde C.H.P.'ye yöneltilen suçlamalar şunlardı: "Seçimlerde C.H.P. gayri meşru ve gayri ahlâkı mücadele usullerine başvurmuştur. Vatandaşlar arasına nifak tohumlan serpmiştir. Memurları ve diğer vazifelileri devamlı tehdit altında bulundurmuştur. Yer yer ayarladığı ayaklanmalarla hükümete müteveccih bir isyan havası estirmiştir. İktidara haksız taarruz ve tecavüzlerde bulunmuştur." C.H.P. Genel Sekreteri ve Adana milletvekili Kasım Gülek, takrirle ilgili

[718] **Cumhuriyet** 15 Kasım 1957, **Ulus** 15 Kasım 1957
[719] **Ulus** 16 Kasım 1957
[720] **Ulus** 19 Kasım 1957

şunları söylemiştir: "Böyle bir tahkikatın açılmasını memnuniyetle karşılarız. Esasen, parti Meclisimizin tebliğinde de bu meseleyi Meclis'e götüreceğimizi ilan etmiştik." C.M.P. Genel sekreteri Ahmet Bilgin de aynı mesele hakkında şunları söylemiştir: "Tarafsız yapılacak bir tahkikatın her halde muhalefeti değil, İktidarı itham edecek bir neticeye varacağına eminim."[721]

D.P. Meclis Grubu muhalefetin eleştirileri içerisinde muhalefetin seçimlerde, seçimlerden sonraki tutumu ve seçim neticeleri üzerinde şüphe uyandırmak gayesiyle matuf hareketi hakkında Meclis tahkikatı açılmasına karar vermiştir.[722] İktidarın muhalefete yönelik yıldırmaları devam ederken muhalefette, hükümetin kurulmamasını büyük bir buhran olarak ilan etmiştir.[723] Hükümetin kurulamamış olmasını eleştiren C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: Hükümetin halen kurulamamış olması ve Meclis'e arz edilememesi memlekette 22 gündür siyasî buhranı devam ettirmektedir. Bu, Cumhuriyet tarihinde en uzun siyasî buhrandır. Seçimden sonra hükümetin istifa etmesi ve gene hükümetin kurulması, iktidarın zannettiği gibi, sadece bir formalite değil, Anayasanın sarih âmir hükümleri icabıdır." demiştir.[724] Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre hükümet buhranının nedeni D.P.'in kahir ekseriyetle Meclis'e girememesidir.[725]

İktidar ile muhalefet arasında gerilim artığı bir sırada Adnan Menderes 25 Kasım 1957'de Beşinci Kabinesi ilan etmiştir. Yeni Kabine Meclis'te değil radyoda okunmuştur. Kabinede dikkati çeken ilk şey Basın-Yayın Turizm ve İmar Bakanlığı olarak iki yeni bakanlığın kurulmuş olmasıdır.[726] Adnan Menderes yeni kabinesini yaklaşık bir ay süren uzun bir çalışma sonucunda kurmuştur. Beşinci Menderes Kabinesi'nde aşağıdaki Bakanlar görev almışlardır:[727]

Başbakan	: Adnan Menderes, (İstanbul)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Tevfik İleri (Samsun),
Devlet Bakanı	: Emin Kalafat (Çanakkale),
Devlet Bakanı	: Muzaffer Kurbanoğlu (Manisa)
Adalet Bakanı	: Esat Budakoğlu (Balıkesir)
Milli Savunma Bakanı	: Şemi Ergin (Manisa)
İçişleri Bakanı	: Namık Gedik (Aydın)

[721] **Cumhuriyet** 20 Kasım 1957, **Ulus** 20 Kasım 1957
[722] **Zafer** 22 Kasım 1957, **Ulus** 22 Kasım 1957
[723] **Ulus** 23 Kasım 1957
[724] **Ulus** 23 Kasım 1957, **Cumhuriyet** 23 Kasım 1957
[725] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Hükümet Buhranı mı, Rejim Buhranı mı?", *Ulus* 25 Kasım 1957
[726] **Ulus** 25 Kasım 1957
[727] **Zafer** 26 Kasım 1957, **Ulus** 26 Kasım 1957, **Cumhuriyet** 26 Kasım 1957

Dışişleri Bakanı	: Fatih Rüştü Zorlu (Çanakkale)
Maliye Bakanı	: Hasan Polatkan (Eskişehir)
Milli Eğitim Bakanı	: Celal Yardımcı (Ağrı)
Bayındırlık Bakanı	: Ethem Menderes (Aydın)
Ticaret Bakanı	: Abdullah Aker (İzmir)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Lütfi Kırdar (İstanbul)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Hadi Hüsman (İstanbul)
Tarım Bakanı	: Nedim Ökmen (Gaziantep)
Ulaştırma Bakanı	: Fevzi Uçaner (İzmir)
Çalışma Bakanı	: Hayrettin Erkmen (Giresun)
Sanayi Bakanı	: Samet Ağaoğlu
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı	: Sıtkı Yırcalı (Balıkesir)
İmar ve İskân Bakanı	: Medeni Berk (Niğde)

30 Kasım 1957'de T.B.M.M. verilen bütçe hakkında 2 Aralık 1957'de açıklama yapan Maliye Bakanı Hasan Polatkan 1958 yılının bütçesini açıklamıştır. 1958 yılı bütçesi 5.567.612.585 lira idi. 1958 yılı bütçesinde yatırımlara ayrılan miktar bir yıl önceye göre artmış ve yatırım miktarı 1.466.684.179 liraya çıkarılmıştır.[728] Bu arada Hükümet Programı 3 Aralık 1957'de D.P. Grubu'nda okunmuş ve Program oylamaya katılan 322 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilmiştir. Adnan Menderes, Hükümet Programını 4 Aralık 1957'de Meclis'e sunmuştur.

Hükümet Programı görüşülürken muhalefet partileri programı incelemek için 6 Aralık 1957'ye kadar mühlet istemiş ancak bu istekleri D.P. milletvekillerinin oyları ile reddedilmiştir. Önergenin kabul edilmemesi muhalefetin sert tepkisine neden olmuştur. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü Hükümet Programı üzerine söz almış ve programı eleştirerek iç ve dış politika üzerinde durmuştur. İktidarı seçimlerde yolsuzluk yapmakla suçlayan İnönü Gaziantep olaylarına temasla: "Hükümet hukuk düsturları yerine tank ve tayyare ile hâkimiyet yolunu tutarsa millet meyus ve münfail olur... Üstelik tank ve tayyareler hukuk dışı istikametlerde öz millete, karşı işlemezler" demiş ve dış politika ve ekonomi hakkında şunları söylemiştir: "İttifak manzumelerimiz içinde tahrikten sakınan sadık ve samimi ve sulhu kolaylaştırıcı bir müttefik durumu bize en elverişlidir… Bağdat Paktı, vücuda gelmesini gerektiren ihtiyacın dışında bir istidadı sık sık göstermektedir… Hükümet

[728] **Cumhuriyet** 3 Aralık 1957, **Ulus** 3 Aralık 1957

dün, pahalılıktan bahsedenlerin aklına şaşıyordu. Bugün pahalılığa karşı polis tedbirleri ile mücadele etmeğe çalışarak itimat istiyor."[729]

Beşinci Menderes Hükümeti'nin programı, daha öncekilerden çok büyük farklılık ve yenilik getirmemiştir. Başbakan, programın ilk bölümünde muhalefetin yöntemlerini eleştirmiş ve şöyle demiştir: "Maddî ve manevî asayişi iade etmek için, Hürriyet nizamının zararını mucip hâdiselerin ve edinilen tecrübelerin, mevcut ve tatbikat bakımından lüzumlu kıldığı değişiklikleri yüksek Meclis'e arz ve teklif etmeyi bir vazife sayacağız… Esefle kaydetmek icap eder ki ölçüsüzlüklerden faydalanarak ve meydanı boş zannederek harekete geçmiş olan ve siyaset mücadelelerinde ağırlaştırma ve zehirleme gayreti içinde çalışan ve birçok yerlerde barınmak istidadında olan gizli komünistlikle müessir bir mücadeleye girişmek, huzur ve sükûnun temininde ve manevî asayişin iadesinde ehemmiyetli bir tedbir olarak telâkki edilmek icap eder."[730] İçişleri Bakanı Namık Gedik İnönü'ye cevap vererek: "Tek şef, tek insan zihniyetiyle mücadeledeyiz." demiştir. Sebati Ataman da şunları söylemiştir: "Gaziantep Belediyesi'ne yaptıkları taarruzda, Türk bayrağını zorla indirip terine altı oklu bayrağı çeken bu adamların 1946 seçimlerinde işledikleri cinayetleri affetmiştik fakat 1957 seçimindeki cinayetler asla cezasız kalmayacaktır."[731] Muhalefet ile iktidarın birbirlerine karşı kullandıkları dili eleştiren Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi: "Birbirlerine böylesine diş bileyen, karşılıklı hücum geçerken ağır suçlamalara başvurmaktan çekinmeyen şu partilerin, şu millet temsilcilerinin aralarında fikir birliğine vardıkları hiç bir konu yok mu?" dedikten sonra muhalefet ve iktidarın dış politikada fikir birliğinde olduğunu ve ekonomik alanda da muhalefetin ciddi eleştirilerinin olmadığını belirtikten sonra bu durumun neden partiler arası ilişkilerin neden normalleşmediğini sorarak bunun nedeninin iktidar ve muhalefetin politikada anlaşıp rejim konusunda anlaşamamasına bağlamıştır.[732] Hükümet 133 karşı 403 oyla T.B.M.M.'den güvenoyu almıştır.[733]

T.B.M.M.'de iktidar ile muhalefet arasındaki olayların giderek artması üzerine D.P. muhalefeti sıkı bir şekilde denetim altına alabilmek için çalışmalara başlamış ve bu amaçla Meclis İç Tüzüğü'nde yeni düzenlemeler yapmak için bir tasarı hazırlanmıştır. Bu tasarı muhalefet tarafından muhalefetin Meclis içindeki çalışmalarını daraltmak amacıyla yapılan bir girişim olarak algılanmıştır.[734] Meclis İç Tüzüğü'nde yapılması teklif edilen düzenleme ile ilgili 10 Aralık 1957'de bir tebliğ yayınlayan C.H.P. Meclis Grubu tebliğinde şöyle demiştir:

[729] **Ulus** 5 Aralık 1957
[730] **Zafer** 5 Aralık 1957, **Cumhuriyet** 5 Aralık 1957
[731] **Zafer** 5 Aralık 1957
[732] Nadir Nadi, "Birlik ve Ayrılık", *Cumhuriyet* 6 Aralık 1957
[733] **Zafer** 5 Aralık 1957
[734] **Ulus** 8 Aralık 1957

"Dâhili Nizamnamenin tadiline dair teklif Meclis'in icrayı, murakabe ve kontrol hakkını, Meclis çalışmalarının millet huzurumla cereyanına imkân veren aleniyet prensibini, milletvekillerinin kürsü hürriyet ve masuniyetini teminat altına alan Anayasamı bükümlerine açıkça aykırı bulunduğu görülmüş ve bu hüküm prensiplerinin ısrarla müdafaası karar altına alınmıştır."[735] 12 Aralık 1957'de Meclis İç Tüzüğü'nde yapılacak düzenlemeler Anayasa Komisyonu'nda görüşülmeye başlanmıştır. Muhalefet yapılacak düzenlemeye oldukça sert tepki göstermiştir.[736] Bülent Ecevit, "Demokrat Parti için asıl şikâyetin İçtüzükten değil çok partili rejimden kaynaklandığını" belirtmiştir.[737] 14 Aralık 1957'de C.H.P. Meclis Grubu yayınladığı tebliğde "Büyük Millet Meclisi'nde tecelli eden milletin hâkimiyeti prensibi temelinden sarsılmaktadır." denilmiştir[738]. Muhalefetin tüm eleştirilerine rağmen tasarı 26 Aralık 1957'de on saat aralıksız görüşülmüştür. Görüşmeler oldukça sert geçmiş ve muhalefet Meclis'i terk etmiştir.[739] Gösterilen bu tepkilere karşın tüzük değişikliği, 170 olumsuza karşı; 381 olumlu oy ile, 28 Aralık 1957'de kabul edilmiştir.[740] Feroz Ahmad'a göre: "D.P.'lilerin tamamı bile bu önlemlerden memnun değildi ve birçoğu tartışmalardan uzak durdu; oylama sırasında 424 milletvekilinden sadece 381'i oylamada hazır bulunmuştur."[741]

Tasarının kabul edilmesi üzerine muhalefetten çok sert tepki gelmiştir. Hür. P. sözcüsü Burdur Milletvekili Behçet Kayaalp şöyle demiştir: "Fikrilerimizi arz ederken bir acıyı da anıyoruz. Türkiye'de birçok hürriyetler kısılmıştır. Fakat B.M.Meclisi'nde de bunun tatbik edileceğini düşünmemiştik. Böyle vahim bir vak'anın şahidi olmakla üzülmekteyiz... Milletlerin mukadderatına el koyan insanlar tarih boyunca görülmüştür." C.H.P. adına konuşan Ankara Milletvekili Faik Ahmet Barutçu D.P. siyasetinin yeni bir dönüm noktası ile karşı karşıya olduklarını belirtmiş ve tüzüğün kanun kuvvetinin bulunmadığını dolayısıyla dışarıdaki vatandaşları ilgilendirmediği belirtmiştir. D.P. adına konuşan Hamdi Sancar getirdikleri teklifin Barutçu'nun çizmek istediği feci tabloyla alakası olmadığını söylemiş ve dünyanın hiçbir yerinde gazetelerin Meclis müzakerelerinin harfiyen neşretmediğini belirterek gazetelerin gazetecinin işine geldiği tarafları aldıklarını ifade etmiştir. C.M.P. adına konuşan Osman Canatan, iç tüzüğün bir kanun olmadığını belirtmiş ancak gazetecilerin Meclis müzakeratını yazarken tereddüde düşeceklerini söylemiştir. Fethi Çelikbaş ise "teklifin gerekçesinin kısır" olduğunu belirtmiştir. D.P. lehinde söz alan Behzad Bilgin şöyle demiştir:

[735] **Ulus** 12 Aralık 1957
[736] **Ulus** 13 Aralık 1957 ve devam eden sayılar.
[737] Bülent Ecevit, "Gülü Seven", *Ulus* 15 Aralık 1957
[738] **Cumhuriyet** 15 Aralık 1957
[739] **Ulus** 26 Aralık 1957
[740] **Cumhuriyet** 26 Aralık 1957, **Ulus** 26 Aralık 1957, **Zafer** 26 Aralık 1957
[741] Feroz Ahmad, *a.g.e*, s. 72

"Yapılanlar Meclis'i yıkmak değildir… Biz Meclis'i işler hale getirmeye çalışıyoruz. Fikirlere sıra kapaklarını yumruklamakla karşı koyanların bu hareketlerine mani olmak istiyoruz. B.M.M. çalışmazsa hiçbir şey çalışmaz. Hiçbir şey ayakta kalmaz." Turhan Feyzioğlu ise yeni tüzüğün Anayasa ve milli ihtiyaçlara aykırı olduğunu söylemiştir.[742]

Meclis İç Tüzüğü'nün; 22, 25, 26, 46, 67, 80, 81, 85, 91, 93, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 180, 185, 187, 188, 190, 191, 214 ve 219'uncu maddelerinin değiştirilmesi sonucunda getirilen en önemli yenilikler şunlardır:[743]

1. T.B.M.M.'deki toplam milletvekili sayısının % l'i oranında milletvekiline sahip olmayan partiler, Grup kuramayacaklardı. Buna göre; C.M.P. ve Hür. P. Grupları ortadan kalkıyordu.
2. Komisyon toplantılarında, sükûneti bozan milletvekillerine, önce ihtar edilecek, sonra oturumu terk etmeleri istenecekti.
3. Yasa önerilerinde, sözlü veya yazılı sorularda, açık-saçık sözler, aşağılayıcı sözcükler ve üçüncü kişiler hakkında, isim değişimi yoluyla, isnatta bulunulamayacaktı.
4. Görüşmelerde, parti grupları adına yalnız Grup Başkanı veya sözcülerinden biri, bir defa konuşabilecekti.
5. Konuşma yapan milletvekillerinin, bu sırada "lisan nezaketinden ayrılmaları halinde", sözleri Genel Kurul kararı ile tutanaktan çıkarılabilecekti.
6. Meclis'te görüşmelere başlanabilmesi için, çoğunluk bulunması koşulu aranacak, ancak görüşmeler sırasında çoğunluk olmasa bile konuşmalar sürecekti. Yalnız kararlarda, ani oy vermede çoğunluk koşulu aranacaktı.
7. Sözlü sorularda Bakanlar, gerekli gördükleri takdirde, genel çıkarlara aykırı gördükleri konularda, açıklama yapmaktan kaçınabileceklerdi. Sözlü sorular, yalnız cuma günleri yanıtlandırılacak ve yanıtlandırma süresi bir saatle sınırlı tutulacaktı. Bu sorularda her sorunun yanıt ve görüşme süresi, beş dakika ile sınırlı olacaktı.
8. Hazırlık Encümeni'nin yapacağı soruşturma sonucunda, bir milletvekiline yöneltilen suçlamanın takibi gereğine karar alması halinde, dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verilebilecekti.
9. Sövmek suçunun cezası uyarı, Kabine üyelerinden bir veya bir kaçını "tahkir veya tehdit" etmenin cezası ise, Meclis'ten geçici olarak çıkarılma şeklinde belirlenmişti.
10. Geçici çıkarma cezası 3-12 oturum olarak sınırlandırılmış; ancak milletvekilinin ısrarı halinde, cezanın bir kat artırılabileceği kabul edilmişti.

[742] **Cumhuriye**t 26 Aralık 1957
[743] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 515-516; **Cumhuriyet** 11 Aralık 1957, **Ulus** 11 Aralık 1957

11. Uyarı cezasında, milletvekilinin aylık ödeneğinin beşte birinin; geçici çıkarmada yarısının; milletvekilinin Meclis'ten çıkmamakta direnmesi halinde ise, ödeneğin tamamının kesilebilmesi kural getirilmişti.
12. Suç oluşturan veya yargı makamlarınca yayınlanması yasak edilen konuların, Meclis Kürsüsü'nde söylenmesi durumunda, bunlar tutanaklarda yer almış olsalar dahi, gazetelerde yayınlanması yasaklanıyordu.

Meclis İç Tüzüğü'ndeki bu değişiklikler, iktidar ile muhalefet ilişkilerinin giderek sertleşmesinde etkili olmuştur.[744] C.H.P. Meclis Grubu 28 Aralık 1957'de yayınladığı bildiride demokrasi nizamının tekâmülü için çalışılacağı ifade edilerek şöyle denilmiştir: "Rejim dâvasının, her zaman tekrarladığımız, muhtelif mevzuları vardır. Bu mevzulardan, eşit şartlar içinde seçim emniyeti; adalet İstiklâli; basın hürriyeti en başta gelmektedir. Büyük Millet Meclisi çalışmalarını tanzim eden İçtüzük tadilâtının müzakeresinde Meclis Grubunuz vazifesini hakkiyle ifa etmiştir. Parti Meclisi, demokratik rejimin tekâmülü için vatandaşta ve basında gördüğü samimî ve ciddî alakayı kendine istikbal için büyük emniyet ve ümit mesnedi saymaktadır.[745]

1957 yılının son günlerinde yaşanan önemli bir olay 1958 yılının ilk günlerinde Hükümet gündemi teşkil etmiştir. 1957'nin son günlerinde Meclis İç Tüzüğü'nde yapılacak değişikliklerle ilgili görüşmeler devam ederken İstanbul'dan oldukça önemli bir haber Başbakan'a ulaşmıştır. Ordu içerisinde bazı subayların darbe hazırlığında olduğuna dair Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu D.P.'ye ihbarda bulunmuştur.[746] Bu ihbar sonucunda 9 subay tutuklanmıştır. Haberi 27 Aralık 1957'de Cuma günü Meclis'te Atıf Benderlioğlu'nda duyan Salim Burçak derin bir hayal kırıklığına uğradığını belirterek şöyle demiştir: "İktidarımızın karşısına, bugüne kadar hiç kimsenin aklına gelmeyen hayati derecede önemli bir mesele çıkmış demekti."[747]

D.P.'yi olaydan haberdar eden Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu Ankara'da Milli Savunma Bakanlığı'nın temsil bürosunun şefliğini yapmış ve Bakan Şemi Ergin'in mutlak itimat ettiği bir kişiydi. Ordu içerindeki bu tertipte yer aldığı belirlenen Samet Kuşçu, arkadaşlarından şüphelenmiş ve tertip içerinde yer alan emekli Albay Cemal Yıldırım'ın Hükümet tarafından sıkı bir takip altından tutulması şüphelerinin daha da artmasına neden olmuştur. Ayrıca bu gibi olayları izlemek görevli bir teşkilatın Başbakanlıkta kurulması Samet Kuşçu'yu oldukça endişelendirmiş ve olayları Hükümet'e bildirerek kendi yakasını

[744] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 516
[745] **Ulus** 29 Aralık 1957
[746] M. Serhan Yücel, a.g.m., s. 843
[747] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 526

sıyırmak istemiştir. Kuşçu'ya göre darbe şöyle yapılacaktı: "Cumhurbaşkanı Şale köşkünde basılacak, Başbakanın odasına, elinde tabancalı birisi girerek sıkıyönetimin ilan edildiğini haber verip ikinci bir emre kadar yandaki odada ihtilattan memnu olduğunu bildirecek, bir hareket ve mukavemet halinde tabanca kalbine dayanacak, mukavemete devam ederse hesabı görülecek. Radyo evi, elektrik fabrikası ele geçirilecek. Bir münasip yol bulunarak Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı'nın ağzı ile İstanbul'da toplantıya davet edilecek. Kabine üyeleri Yeşilköy hava alanına iner inmez tutuklanacaklar. Operasyon İstanbul, Ankara, Eskişehir ve İzmir'de gerçekleştirilecek, Erzurum operasyon dışında bırakılacaktı."[748]

Yayın yasağı olması nedeniyle[749] bu olay ortaya çıktığı sıralarda basında yer almamasına rağmen Hükümet gündemini oldukça meşgul etmiştir. Salim Burçak, D.P.'lileri en çok şaşırtan olayı şöyle dile getirmiştir: "Hepimizin üzerinde hayret ve merak uyandıran bir nokta vardı: Başbakanlıkta son zamanlarda kurulmuş olan gizli teşkilatın varlığından haberdar olan 4 kişi vardı: Cumhurbaşkanı, Başbakan, İçişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı. Şu halde Samet Kuşçu böyle bir teşkilatın kurulduğunu bu kadar kısa bir zamanda acaba kimden öğrenmişti? Herkesi derin düşüncelere ve şiddetli bir meraka sevk eden soru işte bu idi. Zihnimden bazı ihtimaller geçmeğe başladı: İçişleri Bakanı, Samet Kuşçu'nun Milli Savunma Bakanı'nın çok güvendiği bir yakını olduğunu önemle vurgularken acaba Şemi Ergin'e karşı duyulan bir şüpheye mi işaret etmek istiyordu?"[750]

Başbakan, ihbar üzerine meseleyi resmen ordu komutanlığına intikal ettirmiş ve soruşturma başlamıştır. "Dokuz Subay Olayı"na adları karışan askerler şunlardı: "Emekli kurmay Albay Cemal Yıldırım, Kurmay Albay Raci Aşkın, Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay stajyer Yarbay Faruk Güventürk, Kurmay stajyer Binbaşı Ata Tan, Kurmay Binbaşı Samet Kuşcu, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Kurmay stajyer Yüzbaşı Kazım Özfırat, Yüzbaşı Hasan Sabuncu."[751]

Konan yayın yasağıyla Hükümet, orduda bir ihtilal hazırlığı olduğuna ilişkin izlenimlerin oluşması engellenmeye çalışılmıştır.[752] Dokuz Subay Olayı Türk kamuoyuna Milli Savunma Bakanlığı'nın Temsil Başkanlığı'ndan 17 Ocak 1958 günü yapılan şu bildiri ile duyurulmuştur: "Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasında büyük sayıda tevkiflerin yapılmış olduğu ve binaenaleyh geniş ölçüde bir takım tertiplere girişilmiş bulunduğu yolunda ortada mübalağalı şayialar dolaşmakta ve bu şayialar ecnebi memleket ajanları tarafından da

[748] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 526–529
[749] Erkan Şenşekerci, *a.g.e.*, s. 248
[750] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 529
[751] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 529
[752] Erkan Şenşekerci, *a.g.e.*, s. 248

neşredilmeğe başlanmış bulunmaktadır. Hakikat şudur ki, tevkif edilenler, hepsi İstanbul'da olmak üzere dokuz kişidir. Bunlar da biri emekli olarak 3 albay, 1 yarbay, 4 binbaşı ve 1 yüzbaşıdan ibarettir. Bu hadise, bir subayın ihbarı ile meydana çıkmış bulunmakta ve alakalıların ifadeleriyle teeyyüt etmektedir…"[753]

Hükümet'in gündeminin Dokuz Subay Olayı ile yoğun olduğu günlerde muhalefetin gündeminde de 1957 seçimleri ve Meclis İç Tüzüğü'nde yapılan düzenleme ile getirilen kısıtlamalar yer almaktaydı. Seçimler öncesinde muhalefet partileri arasında kurulmaya çalışılan işbirliğinin sonuçsuz kalmasından sonra 1958'de işbirliğine yönelik ilk girişim Turgutlu'da olmuştur. Turgutlu'da C.H.P. İlçe Merkezi'nde C.M.P., Hür. P. ve C.H.P. ilçe başkanlarını iştiraki ile yapılan toplantı sonunda işbirliği hakkında karar verilmesi her üç parti arasında bahar havası yaratmıştır.[754]

Hür. P. İstanbul İl Merkezi'nde bir konuşma yapan Hürriyet Partisi İkinci Başkanı Dr. İbrahim Öktem iç tüzük tadilatına temas etmiş ve sşyle demiştir: "Biz grubumuz mevcutmuş gibi çalışacağız. Meclis'te konuşamazsak ocak kongrelerinde fikirlerimizi efkârı umumiyeye duyurmağa çalışçağız. Partimiz içinde bir huzursuzluk mevcut değildir. Liderler arasında bir fikri anlaşmazlık yoktur. İktidarın muhalefeti bertaraf etmek için aldığı tedbirler, muhalefet ihtiyacını artıracaktır. Psikolojik olarak bu hava kendiliğinden yaratılacaktır. İktidarın tutumu muhalefetin çalışmasını son derece güçleştirmektedir. Fakat iktidar muhalefetten kurtulamayacaktır."[755] Bu arada devlet memurlarının durumu ile ilgili bir çalışma yapan D.P. Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün: "Devlet memurlarının particilik yapmaları mevzuunu sureti kat'iyede tecviz etmemekteyiz. Memur vatandaşlarımızın küçümsenmeyecek nispette particilik yapmaları ve bu arada ekseriyetle muhalefet partilerini destekledikleri görülmüştür. Muhalif arkadaşlarım Demokrat Parti'yi destekleyen memurları yok mu diyecekler. D.P.'yi açıkça destekleyen memurlarda vardır. Fakat dikkat edilirse D.P.'yi tutan memurların sayısı yüzde 5, Muhalefeti tutanların sayısı ise yüzde 95'dir"[756]

Muhalefet ile iktidar arasında karşılıklı eleştiriler sürerken 1958 Ocak ayı başlarında gazetelerin kullandıkları kâğıt miktarında kısıntıya gidilmiştir. Bu durum karşısında baskı sayısını kısmak zorunda kalan Ulus gazetesi yeni bir strateji geliştirmek zorunda kalmıştır. Ulus düzenlediği kampanya için şöyle demiştir: "Ulus'u ele geçirebilen okurlarımız alamayanları düşünerek bunları okuttuktan sonra, yakınlarına, Ulus severlere versinler. Bu suretle çok yararlı bir yardım yapmış olacaklardır. "Ulus'u okuduktan sonra okut"

[753] Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 530; **Ulus** 17 Ocak 1958; **Cumhuriyet** 17 Ocak 1958
[754] **Cumhuriyet** 3 Ocak 1958
[755] **Cumhuriyet** 4 Ocak 1958
[756] **Cumhuriyet** 7 Ocak 1958

kampanyası kısılan kâğıt durumunun tek tesellisi olacaktır. Bunun önemini Ulus okurları elbette takdir ederler."[757] Bu arada Hürriyet Partisi, D.P.'nin muhalefete yönelik gizli komünistlik suçlamasına bir bildiri yayınlayarak cevap vermiştir. Hür. P. bildirisinde: "İktidar partisi son günlerde muhalefeti sindirmek için yeni bir taktiği denemek ister görünüyor. Bu da her türlü muhalefetin, gizli komünizm tarafından tahrik edildiği iddiasıdır. İktidar gazetesi de bu bahiste ölçüyü o kadar kaçırmıştır ki, Meclis'i müzakerelerini gazetesine haber veren muhabirden Anayasa'yı ilgilendiren kanun ve tedbirler hakkında yorumda bulunan Anayasa Profesöründen, son zamanlarda İnsan hakları bahsinde konferanslar vermek üzere memleketimize gelmiş olan hür milletlere mensup hukuk teşekkülleri temsilcilerine kadar herkes, iktidar gazetesince bu gizli tahrikâtın eseri olarak yorumlanmaktadır. Hürriyet Partisi Türkiye'de hür müesseselerin ve insan haklarının en hararetli koruyucusu olan bir siyasi teşekkül olarak, bu gibi manasız ve çarpık muhakemeli ithamların, bizzat komünizmle mücadeleye zarar vereceğini amme efkârımıza bildirmek ister. Çünkü gizli komünizm, hürriyetperver, vatansever ve idealist bazı memleket evlâtlarının bu şaibe altında bırakılmasından ancak memnunluk duyar. Bu suretle hakiki tahrikçileri daha iyi gizleme imkânı bulur. Biz Türkiye'de bilhassa son zamanlarda komünizmin yayılmasına müsait bir zemin hazırlandığı kanaatindeyiz. Komünizmle mücadelenin okullarda, orduda verilecek derslerden ziyade, Türk cemiyetinde gün geçtikçe artan içtimaî tezatların ortadan kaldırılması ve hür müesseselerin takviyesi ile daha başarılı olacağı kanaatindeyiz." denilmiştir.[758]

Ocak ayının ilk yarısında C.H.P. 27 Ekim 1957 seçimleri öncesinde yayınladığı seçim beyannamesinde vaaddettiği meseleler hakkında birer kanun teklifi hazırlayarak Meclis'e getirmeyi düşünmüştür.[759] C.H.P. seçimlerden önce iktidara tek başına geldiği takdirde birçok konu hakkında düzenleme yapacağına söz vermişti. C.H.P. her ne kadar seçimlerde birinci olamamışsa da oylarını büyük oranda arttırmış ve Meclis'te önemli sayıda sandalye sahibi olmuştu. Bu durum C.H.P.'ye atacağı adımlardan daha güven vermiştir. C.H.P. yapacağı kanun tekliflerinin D.P. tarafından kabul edilmeyeceğini ve reddedileceğini bilmesine rağmen yapacağı teklifle vatandaşa vermiş olacağı sözü tutmuş olacaktı. C.H.P.'nin teklifleri şunlardı:[760]

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun kaldırılması.
2. Milli Korunma Kanunu'nun kaldırılması.

[757] **Ulus** 7 Ocak 1958
[758] **Ulus** 8 Ocak 1958
[759] **Cumhuriyet** 13 Ocak 1958
[760] **Cumhuriyet** 13 Ocak 1958

3. Hâkim teminatının takviyesi ve Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. maddesinin b bendinin ilgası hakkında tekrar,(re'sen emekliye sevk)
4. Basına en geniş şekilde hürriyet tanıyan ve ispat hakkını da ihtiva eden bir teklif.
5. Üniversite kanunu teklifi: Bu teklif üniversitelere; ilmî muhtariyet olduğu kadar, idarî muhtariyette tanımaktadır.
6. Bir anayasa mahkemesi teşkili hakkında teklif: Bu teklif; Meclis tarafından kabul edilen kanunlar ve hükümet tarafından çıkarılan kararnamelerin anayasaya uygun olup olmadığının tespiti için bir anayasaya mahkemesinin kurulmasını derpiş etmekte, eğer kanunlar ve kararlar anayasaya aykırı ise bunların iptalini adı geçen mahkemeye tanımaktadır. Teklif ayrıca, anayasa mahkemesinin teşkili hususunda bazı prensipler getirmektedir.
7. Seçim kanununun tadiline dair teklif: Bu teklif nispi temsil esasına göre hazırlanmıştır.
8. Sendika hürriyetini genişletecek teklif: Teklif, sendika hürriyetini genişletmekten başka memurlara da sendika kurmak hakkını tanımaktadır.
9. Radyonun tarafsız hale getirilmesini hedef tutan teklif de bunlar arasında bulunmaktadır. Bu teklif: radyo yayınlarının her partiden arası bulunan bir komisyon tarafından idaresi şeklindedir.
10. Gelir vergisinin tadili hakkında başka bir teklif de asgari geçim haddini yükseltmektedir.
11. Hayvanlar vergisinin kaldırılması hakkında teklif.
12. İşçiye grev hakkı tanınması ve ayrıca ücretli senelik izin verilmesi hakkında teklif.

Hükümet adına bir açıklama yapan Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Tevfik İleri Hür. P.'ye cevap vererek şöyle demiştir: "Gizli komünistlikle mücadele mevzusunun hükümet programında ele alınmış olması gibi hürriyet ve memleket sevgisi ile meşbu bütün vatandaşların en samimi arzularına uygun bularak memnuniyetle karşılayacakları bir hadise "Türkiye'de hürriyet müesseselerinin ve insan haklarının koruyucusu" olmak iddiasında bulunan Hürriyet Partisi'ni nedense memnun etmemiş görünüyor. Hürriyet Partisi komünizm tehlikesi bahsinde duyulan endişede resmi makamların hassasiyetini anlayışla karşıladığı hususi bir ihtiyatkârlıkla kaydetmeyi ihmal etmemekle beraber, hükümetin gizli komünistlikle mücadele sahasındaki azim ve kararını, umumi efkâr karşısına iktidar partisinin iç politikada muhalefeti sindirme taktiği olarak göstererek küçümsemek ve kötülemek bizzat kendisi bu milli davayı küçük politika maksatlarına mevzu yapmak durumuna düşüyor. Herhangi bir tahrif ve mugalâta meydan vermeyecek bir vuzuhla bu mevzuun umumi efkâr nazarında bir kere daha belirmesi bakımından programın buna dair olan fırkasını aşağıya almayı faydalı

görüyoruz: "Ölçüsüzlüklerden faydalanarak ve meydanın boş zannederek harekete geçmiş olan ve hareket mücadelelerinde ağırlaştırma ve zehirleme gayreti içinde çalışan ve birçok yerlerde barınmak istidadında olan gizli komünistlikle müessir bir mücadeleye girişmek, huzur ve sükûnun temininde ve manevi asayişin iadesinde ehemmiyetle bir tedbir olarak telakki etmek icap eder." Görülüyor ki Hükümet'in maksadı, fırsat kollayarak siyaset mücadelelerini ağırlaştırma gayretleri içinde çalışan ve partiler arası münasebetleri de çığırından çıkararak manevi asayişi, huzur ve sükûnu bozan faaliyetleri önlemektir. Hükümetin "muhalefeti sindirme" veya "hür müesseseleri ve fikirleri tahribe çalışma" gibi maksatlar atfetmek yersiz ve çirkin bir isnattır."[761]

Hükümetin muhalefete yönelik suçlamaları sürerken Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin 19 Ocak 1958'de istifa etmiştir.[762] İstifa gerekçesini istifasından birkaç gün sonra açıklayan Şemi Ergin: "Daha uzun müddet beraber çalışmanın sevincini tedami ettirmek yegâne arzum ise de sıhhi durumum bir müddet için istirahate mecbur etmektedir." demiştir.[763] Hür. P. Genel Sekreteri Turan Güneş: "Şem'i Ergin'in istifa sebebini sıhhi sebeplere atfetmiyorum" demiştir.[764] Şemi Ergin sağlık nedenlerini öne sürmüşse de istifanın gerçek nedeni Dokuz Subay Olayı'dır. Ergin'in yerine Milli Savunma Bakanlığı'na Ethem Menderes getirilmiş, Tevfik İleri'de Bayındırlık Bakanlığı'na getirilmiştir.[765] Bu arada Yüksek rütbeli komutanlar arasında nakil ve tayinler yapılmıştır. İstanbul Merkez Komutanlığı'na Tuğgeneral Vahit Kıratlı, İstanbul Boğaz Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na da Amiral Tevfik Samurkaş getirilmiştir.[766] Yer değiştirmelerin Dokuz Subay Olayı'ndan sonra olması bu yer değiştirmeleri daha da anlamlı kılmıştır.

C.M.P. Konya İl Merkezi'nde hasbıhalde bulunan Osman Bölükbaşı'na bir kişi "Sesiniz çıkmaz oldu, dişlerinizi mi söktüler?" sualine Osman Bölükbaşı: "Bizim manevi dişlerimiz çeliktendir çekiç yedikçe sertleşir." cevabını vermiştir.[767] Bu arada Rusya'nın Türkiye'ye yönelik baskılarının arttığı bir dönemde[768] komünist söylemleri ile ön plana çıkan Vatan Partisi komünist rejimin tesisi için yeraltı faaliyetleri yapmak suçundan İstanbul Birinci Sulh Ceza Mahkemesinin kararıyla kapatılmış ve bu partinin kızıl emelleri peşinde koşan 25

[761] **Cumhuriyet** 14 Ocak 1958
[762] **Cumhuriyet** 20 Ocak 1958
[763] **Cumhuriyet** 22 Ocak 1958, **Zafer** 22 Ocak 1958
[764] **Hürriyet** 23 Ocak 1958
[765] **Cumhuriyet** 20 Ocak 1958
[766] **Hürriyet** 20 Ocak 1958
[767] **Hürriyet** 19 Ocak 1958
[768] **Ulus** 19 Ocak 1958

üyesi tutuklanmıştır.[769] Tutuklananlar arasında Vatan Partisi kurucusu Dr. Hikmet Kıvılcımlı da bulunmaktaydı.[770]

Türkiye'de iç siyasette çalkantılı günler yaşanırken dış siyasette önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Ocak 1958'de Kıbrıs konusunda oldukça önemli gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler Türk gazetelerinde birinci sayfa haberi olarak okuyuculara duyurulmuştur. İngiliz kuvvetlerinin Kıbrıs'ta ilk defa Türklere karşı silah kullanması[771] ve Makarios'un Türkiye'ye gelmek için vize istemesi[772] Türk kamuoyunda önemli yankılar uyandırmış ve Ankara, İstanbul ve İzmir radyoları 29 Ocak 1958'de her türlü müzik neşriyatını kesmiştir.[773] Türkiye'nin dış siyasetinde bu önemli gelişmeler yaşanırken 30 Ocak 1958'de sona eren Bağdat Paktı Konseyi[774] bir tebliğ yayınlanmıştır. Tebliğde Rusya'nın Orta Doğu'ya hâkim olmak için gayretlerini bilhassa Türkiye'ye tevcih ettiği kaydedilerek: "Bu tazyiklere karşı Türkiye'nin soğukkanlı ve cesur durumu Konseydeki dostlarının takdirini celbetmiştir." Denilmiştir.[775] Türkiye'de iktidarın ve muhalefetin dış siyasetini eleştiren Bülent Ecevit şöyle demiştir: "Türkiye'deki Demokrat Parti iktidarının dış siyaseti kadar başarısız bir dış siyaset karşısında Türkiye'deki kadar sessiz bir muhalefet, dünyanın, demokrasiye uzaktan yakından bağlı hiç bir ülkesinde bulunmasa gerektir… D.P. iktidarı, dış siyaset konularında Meclis'e ve muhalefete danışma yoluna sapacak yerde, hâlâ tenkidi ve uyarışlara tahammülsüzlük göstermesi, o tenkid ve uyarışları yapanların değil olsa olsa bu tahammülsüzlüğü gösterenlerin millî menfaatlerimiz üzerindeki titizliğinden şüphe uyandırabilir. Muhalefetse D.P. iktidarının dış siyasetini çok tenkid ettiği için değil ancak yeteri kadar tenkid etmemiş olduğu için bu siyasetin başarısızlığından kendi kendine bir sorumluluk payı çıkarabilir.[776]

Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'nın bütçesinin görüşüldüğü 1 Şubat 1958'de T.B.M.M.'de radyonun kullanımı ile ilgili iktidar ve muhalefet arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. C.H.P. Ankara Milletvekili Bülent Ecevit: "Türkiye'de siyasi bakımdan devlet radyosunun en mahzurlu yönleri, ancak diktatörlüklerde rastlanılan yolu benimsemesidir. Gayri siyasi programlarda ise ticari müessese gibi hareket edilmekte, öğreticiliğe önem verilmemektedir."[777] diyerek radyonun kullanım tarzını eleştirmiştir. C.H.P. Sivas Milletvekili Halim Ateşalp ise gençlerin ahlakını bozan ve milli karakterimize uygun olmayan neşriyatın

[769] **Hürriyet** 26 Ocak 1958
[770] **Cumhuriyet** 26 Ocak 1958
[771] **Cumhuriyet** 29 Ocak 1958, **Hürriyet** 29 Ocak 1958
[772] **Cumhuriyet** 15 Ocak 1958
[773] **Hürriyet** 30 Ocak 1958
[774] **Cumhuriyet** 30 Ocak 1958
[775] **Cumhuriyet** 31 Ocak 1958
[776] Bülent Ecevit, "Dış Siyasette İktidar ve Muhalefet", *Ulus* 20 Ocak 1958
[777] **Ulus** 2 Şubat 1958

kontrol edilmesini istedikten sonra şöyle demiştir: "Turist olarak veya ne suretle memleketimize sızdıkları anlaşılmayan garlarda, barlarda, gazinolarda, genelevlerde ve hatta kumarhane karakterinde olan yerlere kadar sızmış bulunan ecnebi tebaalı kadınların her fırsatta memleket gençlerini her sahada zehirlemekte oldukları görülmektedir."[778] Basın-Yayın ve Turizm Bakanı muhalefete cevap vererek şöyle demiştir: "Biz radyoyu hiçbir partinin malı kabul etmiyoruz. Radyo, milli irade ile iş başına gelmiş iktidarın millet ve memleket menfaatine yaptığı icraatın umumi efkâra duyurulmasına vasıtadır."[779]

İktidar ile muhalefet arasında radyonun kullanımı ile ilgili tartışmalar sürerken 27 Aralık kararlarının Anayasa'ya aykırı olduğunu söyleyen İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı açığa alınmıştı. Kubalı, 1 Şubat 1958'de hükümet aleyhine propaganda yaptığı gerekçesiyle Bakanlık emrine alınmıştır.[780] Kubalı'nın Vekâlet emrine alınmasını muhalefet sert bir şekilde eleştirmiştir. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, Kubalı'nın durumu ile ilgili 3 Şubat 1958'de Ulus gazetesinde yayınlanan makalesinde Hüseyin Nail Kubalı'nın vekâlet emrine alınmasını eleştirmiştir.[781] Nadir Nadi'de Hüseyin Nail Kubalı'nın Vekâlet emrine alınmasını eleştirerek şöyle demiştir: "Demokratik prensiplere sırt çeviren idarelerin birleşik vasfı, tenkide gittikçe tahammül edemez olmalarıdır. Okuttuğu dersle ilgili bir soruyu cevaplandıran profesörün günlük politikaya karışmış sayılması, her halde ortaya koyduğu fikirlerin hükümetçe beğenilmemesinden ötürüdür… Bizim asıl merak ettiğimiz olaydan iktidarın kazandığıdır. Anayasa'ya uygun da aykırı da olsa iç tüzük değişiklikleri yürürlüğe girmiştir. Bu konuda düşündüğünü çekinmeden söylediği için bir profesörün Bakanlık emrine alınmakla şimdi yeni tüzüğün aksayan tarafları düzelmiş mi oluyor?[782] Zafer gazetesi ise muhalefetin Kubalı hadisesi karşısındaki tavrını eleştirmiştir. Zafer gazetesinde, 4 Şubat 1958'de, "Muhalefetin "Ulemaya Rüsumu"" başlığı ile yayınlanan başmakalede Ulus gazetesinin, Başbakan'ın Libya gezisine birkaç cümle ayırıp Hüseyin Nail Kubalı'nın durumunu manşete taşımasını eleştirdikten sonra Kubalı'nın durumuna temasla şöyle demiştir: "Kubalı bizim nazarımızda bir ilim adamı değildir. Bir ilim müessesinde vazife görmekte olduğu halde, muhalefet cereyanları ile münasebet peyda etmiş ve bunun üniversite muhitinde tezgâhtarlığını yapan bir tahrikçidir."[783]

---

[778] **Ulus** 2 Şubat 1958
[779] **Zafer** 2 Şubat 1958
[780] Fatih Artvinli, "Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Y.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, , İstanbul, 2004), s. 76
[781] İsmet İnönü, "Hüseyin Nail Kubalı'nın Vekâlet Emrine Alınması", *Ulus* 3 Şubat 1958
[782] Nadir Nadi, "Kazanan Kim?", *Cumhuriyet* 4 Şubat 1958
[783] **Zafer** 4 Şubat 1958

Muhalefet ile iktidar arasındaki Kubalı hadisesinin yankıları devam ederken Hükümet içinde de yeni bir siyasi deprem yaşanıyordu. Sanayi Vekili Samet Ağaoğlu 4 Şubat 1958'de görevinden istifa etmiştir. Böylece Beşinci Menderes Kabinesi'nden 72 gün içinde istifa eden vekillerin sayısı ikiye çıkmıştır.[784] Hükümet kurma çalışmalarının uzun süre devam etmesine rağmen bakan istifalarının peş peşe gelmesi Beşinci Menderes Hükümeti'nin ileri ki günlerde önemli sorunlarla karşılaşacağının ilk sinyalleri olmuştur. Samet Ağaoğlu istifasından birkaç gün sonra tekrar Devlet Bakanlığı'na getirilmiştir. Sanayi Bakanlığı'na ise vekâleten Ticaret Bakanı Abdullah Aker bakacaktı.[785] Bu arada basında yeni bir üniversite kanununun hazırlanacağına yönelik haberler çıkmıştır.[786] Basında çıkan haberlere göre yeni kanunla üniversitelerin tamamen Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanacağı belirtiliyordu.[787] Yalçın Tuna basında çıkan haberler üzerinde kaleme aldığı makalesinde çıkacak üniversite kanunu eleştirerek şöyle demiştir: "Üniversiteler Kanunu'nda vaki bazı antidemokratik değişikliklerle zedelenmiş bulunan üniversite muhtariyeti esasinin köküne kibrit suyu dökmekte ve bu muhtariyeti büsbütün imha eylemektedir."[788]

Dış politikada Kıbrıs sorununun gündemde olduğu bir sırada C.H.P. dış politikaya dair bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Kıbrıs meselesinde de Meclis'i ve bizi bilgisizlik içinde bırakarak hükümet yalnız başına çırpınmaktadır... Füze üstleri Meclis'ten geçmesi lâzım gelen bir yeni mukavele mahiyeti arz etmektedir... İktisadî vaziyetin memleketi içine koyduğa derin ihtiyaç ve ıstırar vaziyeti, Hükümeti büyük Müttefiklerden yardım görmek peşinde dış politikada irade ve istiklâl sahibi olmak vasfından mahrum kılmış olmasından endişe ediyoruz."[789] Muhalefetin eleştirilerine cevap veren Başbakan Adnan Menderes, C.H.P.'yi eleştirerek şöyle demiştir: "C.H.P. acaba bir tarafsızlık politikası mı istemektedir? Onun şartlan başkadır. O politika bir milleti bir anda başka bir milletin kolları arasına atar. Açık söylesinler, Rusya'dan yardım gören memleketler arasına mı girmemizi istiyorlar? Yoksa kendi yağımızla kavrulalım mı diyorlar? Buna imkân yoktur. Bugün Amerika ve Rusya dahi ittifaklar yapmak mecburiyetini hissediyorlar. Bir memleketin bitaraflık politikası ile kendisini tehlikelere maruz bırakması akla gelecek şeylerden değildir. Dünyanın böyle nazik coğrafî mevkiinde bulunan bir devletin yalnız başına kalarak mevcudiyetini idame etmesine imkân yoktur… 12 Ada'nın kaderi taayyün ederken hiç bir

[784] **Hürriyet** 5 Şubat 1958
[785] **Cumhuriyet** 9 Şubat 1958
[786] **Cumhuriyet** 6 Şubat 1958, **Ulus** 6 Şubat 1958
[787] **Ulus** 7 Şubat 1958, **Cumhuriyet** 6 Şubat 1958
[788] Yalçın Tuna, "Hazırlandığını İşittiğimiz Yeni Üniversiteler Kanunu Tasarısı Münasebetiyle", *Ulus* 15 Şubat 1958
[789] **Ulus** 8 Şubat 1958, **Cumhuriyet** 8 Şubat 1958

mesuliyet hissi duymadan bir el sallaması ile o adaları bahşedenlerin, Kıbrıs meselesinde hükümeti itham etmeğe çalışmaları hakikatte güç anlaşılır bir meseledir... Kıbrıs'ın, Anadolu'nun emniyeti için zaruri bir kara parçası olduğunu bütün dünyaya anlatmış olmamız, takip ettiğimiz yılmak bilmeyen, metin, vakur siyasetimiz sayesinde kabil olmuştur… Kıbrıs'ın nihai kaderi taksimdir."[790]

C.H.P. Meclis Grubu'nun dış politikaya dair yayınladığı tebliğ C.H.P. içerisinde de yaşanan fikir ayrılığını da ortaya çıkarmıştır. C.H.P. Parti Meclisi Üyesi İlhami Sancar, Meclis Grubu'nun son tebliğine işaretle: "Partinin umumî politikasını Parti Meclisi tayin eder" demiştir.[791] Basında C.H.P. içerisinde yaşanan fikir ayrılıklarıyla ilgili haberler devam ederken[792] F. Ahmet Barutçu: "Bu, antidemokratik tedbirlere başvurulduğunun itirafıdır." demiş, C.H.P. Meclis Grubu Başkan Vekili ise "muhalefet sıkıştırıyor ise, memleketin hayrına olan demokratik nizamın yerleşmesi içindir." demiştir. Meclis İç Tüzüğü'nde yapılan son düzenleme ile C.M.P. ve Hür. P.'nin Meclis'te grup kurmalarının önüne geçilmişti. Meclis'te grubu bulunan Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde de ciddi sorunlar yaşanmaktaydı. Seçimlerin hemen ardından bu sorunların yaşanması siyasi çekişmeleri artırmıştır. Bu da hem muhalefetin hem de iktidarın hareket sahasını daraltmıştır. Dış politika konusunda muhalefet ve iktidarın karşılıklı suçlamaları Türk dış politikasında yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur. Türkiye'de bu tartışmaların yaşandığı güne kadar iç politikada yaşanan çekişmeler dış politikaya yansıtılmamaya çalışılmıştır. Bunda her ne kadar tek parti yönetimi etkili olmuş ise de yeni durum Türk dış politikası açısından yapıcı olmamıştır.

D.P. İstanbul Milletvekili Mithat Perin tarafından T.B.M.M.'ye verilen genel af kanunu teklifi[793] Meclis Adalet Komisyonu'nda C.H.P.'lilerin lehte oylarına rağmen D.P. çoğunluğunun aleyhte oy kullanması sonucunda reddedilmiştir.[794] Türk dış politikasında Kıbrıs sorunun gündemde olduğu günlerde Orta Doğu'da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Irak ve Ürdün "Federal Arap Devleti" adı altında birleştiklerini açıklamışlardır. Yeni devletin başkanı Irak Kralı İkinci Faysal olmuş, başkentin altışar ay süreyle dönüşümlü olarak Bağdat ve Amman olması kararlaştırılmış, müşterek orduya ise "Arap Ordusu" denilecekti.[795] Bu arada C.H.P. Parti Grubu 15 Şubat 1958'de yayınladığı bildiride dış siyasetin Meclis'te

[790] **Zafer** 10 Şubat 1958, **Cumhuriyet** 10 Şubat 1958
[791] **Cumhuriyet** 9 Şubat 1958
[792] **Cumhuriyet** 10 Şubat 1958
[793] **Cumhuriyet** 4 Şubat 1958
[794] **Ulus** 13 Şubat 1958
[795] **Ulus** 15 Şubat 1958

tartışılması üzerinde dururken[796] C.H.P. içerisindeki görüş ayrılıkları da derileşiyordu. C.H.P. Maraş Milletvekili Dr. Kemali Bayezıt grup idare heyetinden istifa etmiştir.[797]

[796] **Ulus** 16 Şubat 1958
[797] **Cumhuriyet** 16 Şubat 1958

İKİNCİ BÖLÜM
DEMOKRAT PARTİ'NİN DÜŞÜŞ YILLARI VE MİLLİ MUHALEFET CEPHESİ

2.1. 1958 Yılı Bütçe Görüşmeleri, İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Muhalefet Partileri Arasında İşbirliği Çabaları

19 Şubat 1958'de T.B.M.M. 1958 yılı bütçesini görüşmeye başlamıştır.[798] Başbakan Adnan Menderes görüşmeler sırasında yaptığı konuşmada muhalefete hitap ederek: "Bizim dediğimiz olacak, sizin dediğiniz batıldır. Eğer iki taraf da bunu söylerse bu memleketin idaresi kolay olmaz, sertlikten bir netice çıkmaz." demiştir. C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek ise: "Radyo milletin radyosu, millet herhalde yalnız iktidarı değil, muhalefeti de dinlemek ister" dedikten sonra "elbette memlekete hizmet için D.P. iyi niyetle çalışmıştır, ancak sadece iyi niyet kâfi değildir." diyerek plansızlıktan şikâyet etmiştir.[799] 21 Şubat 1958'de Meclis'teki bütçe görüşmelerinde muhalefet iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur.[800] Meclis Başkanı'nın C.H.P. Grup Sözcüsü İsmail Rüştü Aksal'a söz hakkı vermemesi C.H.P. tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir ve Meclis Başkanı'nın taraf tuttuğu ileri sürülmüştür.[801] Esasen Meclis Başkanı, Aksal'a hiçbir hatibin sataşmadığı kanaatinde olduğu için söz vermemiştir.[802] Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, İsmail Rüştü Aksal'ın bütçeyi bir iktisatçı gibi değil, bir maliye müfettişi gözüyle ele aldığını söylemiştir. Adana Milletvekili Suphi Baykan da bütçeyi eleştirerek şöyle demiştir: "Artık siyasi ve iktisadi hayatta bir huzura gitmeliyiz. D.P. Grubu'nun bunu temin etmesi ve desteklemesi şarttır… Eğer biz tenkit ediyorsak, hürriyet rejimini tespit ettirmekten başka gayemiz yoktur. D.P. doğru yola dönmelidir. Bu hava memleketi iyiye götürecek hava değildir." Sırrı Atalay ise geçim sıkıntısına değindikten sonra şöyle demiştir: "İktisadi kalkınma ancak demokratik nizama riayetle yapılabilir. Siz, biz fabrika kuracağız. Karşılığında hürriyetlerine tahdit koyacağız, diyorsunuz. Böyle kalkınma olmaz, bu kalkınma değildir." C.M.P. Genel Başkanı

[798] **Cumhuriyet** 20 Şubat 1958
[799] **Cumhuriyet** 21 Şubat 1958
[800] **Cumhuriyet** 22 Şubat 1958
[801] **Ulus** 22 Şubat 1958
[802] **Cumhuriyet** 22 Şubat 1958

Osman Bölükbaşı ise iktidara yönelik sert bir konuşma yaparak şöyle demiştir: "Bu memlekette Menderes kadar nisyana maruz kalmış kimse yoktur. Bu memlekette çok kısa süren baharlar gördük. Bu baharlar iktidarın aldığı şiddet tedbirleriyle kara kışa döndü. 1957'de Başbakan bir bahar havası yarattı. Hep elimizi uzattık. İki gün sonra bir muhalefet liderinin üzerine yürüyecek kadar sinirlerinin zebunu oldu… Sıkıştın mı İsmet Paşa'ya, sıkıştın mı C.H.P. söv, devlet adamı böyle yapmaz. İsmet Paşa zalim, Gülek şöyle ne çıkar bundan? Sen nasılsın onu söyle… Adnan Menderes'in hükümetleri bu memlekette itimad fikrini tahrip etmiştir."[803]

22 Şubat 1958'de Meclis'te bütçe görüşmeleri sırasında iktidarla muhalefet arasında siyasi hava oldukça gerginleşmiştir. Başbakan Menderes yaptığı konuşmada: "1939-49 yılları arasında iktisadi kalkınma yatırımlarından eser dahi yokken, memlekette istihlâk seviyesi düşük ve tahdit edilmiş bir vaziyettedir. Böyle olduğu halde, mesela 1949'un yalnız bir ayında evvelki ayına nazaran yüzde yirmi nispetin de bir fiyat artışı vardır. Buna mukabil 1950'den bu yana her sene muazzam yatırımlar yaparken aynı zamanda istihlâki daraltmak söyle dursun, bilakis halkımızın hayat standardını ve istihlâk seviyesini eskisine nispetle yerine göre 3-5 misli yükseltme yoluna gittik. İstihlâkin bu artışına bakılırsa, fiyatlarla iştira gücü arasında eskisi gibi aşılamaz bir mesafe de yoktur." demiştir. Başbakan konuşması yaparken sözleri sık sık C.H.P.'liler tarafından kesilmiştir. C.H.P. Adana Milletvekili Kemal Küçüktepepınar iki defa Meclis Başkanı tarafından uyarılmasına rağmen, Başbakan'ın sözlerine müdahale etmeye devam etmesi üzerine maaşının beşte biri oranında, 450 lira, para cezası verilmiştir.[804] Böylece Meclis tarihinde ilk kez bir milletvekili para cezası ile cezalandırılmıştır. Bu durum C.H.P.'lilerin Meclis Başkanı'nın tarafsız hareket etmediğine yönelik eleştirilere neden olmuştur.[805] Meclis'te yaşanan karşılıklı eleştirilerden sonra C.H.P. Meclis Grubu bir tebliğ yayınlamış ve tebliğde şöyle denilmiştir: "Grup Meclis Başkanlığı'nın tarafsız olmamasından millet menfaatlerinin maruz kaldığı tehlikenin nereye varacağını tahmin edememektedir… Başkanlık tarafından haksız olarak takbih cezası verilen C.H.P.'li milletvekillerinden kesilecek paranın haksızlığa karşı bir dayanışma tezahürü olarak bütün grupça paylaşılmasına karar verilmiştir."[806] Muhalefetin ve özellikle C.H.P.'nin D.P.'ye yönelik eleştirilerine Zafer gazetesi, 25 Şubat 1958'de, "Maskeleri Düştü" başlığı ile yayınladığı başmakalede sert bir yanıt vererek şöyle demiştir: "Halk Partisi Grubu, Meclis müzakerelerini artık çığırından çıkarmış bulunuyor. Bunların kürsüye gelip söyledikleri, bütçe

[803] **Cumhuriyet** 22 Şubat 1958
[804] **Cumhuriyet** 23 Şubat 1958
[805] **Ulus** 23 Şubat 1958
[806] **Ulus** 24 Şubat 1958

müzakeresi ile alâkalı değildir… Kürsüden okunan matbualar Demokrat Parti Grubu'nun kafasına fırlatılmak üzere bir tahrikçi ve nümayişçi teşkilât tarafından hazırlanmış çürük yumurtalardır, bir siyasî partinin mebusları tarafından kürsüde edeple yapılmış tenkit ve beyanlar değildir… C.H.P. Taşlık komplosundan itibaren, meş'um bir planı tatbik peşindedir. Bunun maksatları, üniversite muhtariyeti hâkim teminatı, basın hürriyeti, anayasa tadilatının... mevcut olmadığını iddia etmek yolundan memlekette bir rejim buhranı mevcut fikrini telkin etmektir."[807] Bu arada 23 Şubat 1958'de yapılan bütçe görüşmelerinden Meclis içerisinde muhalefet ve iktidar milletvekilleri sözlü ve fiili saldırılarda bulunmuşlardır. Başbakanın, "O Halk Partisi ki, senelerce milletin aziz dinini inkâr eder" diyen Zeki Erataman'ı alkışlaması ile ortalık karışmış, milletvekilleri birbirlerine girmişler, çantalar havada uçuşmuş, kürsüler kırılmış, birçok milletvekilinin kaşı yarılmış ve kavga yarım saat sürmüştür. C.H.P.'li Selim Soleyin mevlitlerde D.P. için de dua edildiğinden bahisle "Mevlit mevtaya okunduğuna göre bunda şaşılacak bir şey olmasa gerektir" demesini D.P.'liler protesto etmişler ve hâdiseler büyümüştür.[808] İçişleri Bakanı Namık Gedik C.H.P.'yi eleştirerek şöyle demiştir: "Demokrat Parti'nin tarihinde bir 1946 sabıkası asla yoktur. Hâlbuki onlar iktidar olarak bir 1946 yaratmışlar, şimdi de muhalefet olarak bir 1957 imal etmişlerdir. Yani iktidarda iken yaptıklarını son seçimde muhalefet olarak tekrarlamışlardır. 1957 bu bakımdan 1946'nın eşidir."[809] Burhan Felek, Meclis içerisinde meydana gelen olayları eleştirmiş ve bu tür olayların Meclis'e yakışmadığını ifade etmiştir.[810] Başbakan Adnan Menderes ise 27 Şubat 1958'de Meclis'te C.H.P.'ye yönelik oldukça sert bir eleştiride bulunarak şöyle demiştir: "1957 seçimlerinde buraya 180 kişi ile geliniyor, ayağa kalkıyor, itirazlar, protestolar, dışarı çıkmalar, gibi hareketler yapılıyor ve zannediyorlar ki dayanamayacağız ve Meclis'i terk edeceğiz. Biz gidici değiliz. İktisadi kalkınma tahakkuk edecek ve siz bir daha bu ekseriyetle de gelemeyeceksiniz." demiştir.[811]

T.B.M.M. 28 Şubat 1958'de çalışmalarını bitirerek tatile girmiştir. 1958 yılı bütçesi aleyhte 167 lehte 403 oyla kabul edilmiştir.[812] Bütçe görüşmelerinin son gününde muhalefet ve iktidar arasında karşılıklı sert hücumlar olmuştur. Tasarı hakkında konuşan C.H.P. Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu: "Muhalefeti dinleyeceksiniz. Memleket politikası hükümet müsaade ederse burada konuşuluyor, böyle bir şey olmaz… 1946 denildiği zaman 1957 diye mukabele ediyorlar. 1957 seçimleri itiraz edile edile delik deşik oldu, kalbura

[807] **Zafer** 24 Şubat 1958
[808] **Cumhuriyet** 25 Şubat 1958
[809] **Zafer** 26 Şubat 1958
[810] **Cumhuriyet** 27 Şubat 1958
[811] **Cumhuriyet** 28 Şubat 1958
[812] **Cumhuriyet** 1 Mart 1958

döndü… Memlekette iktisadi kriz vardır. Halkın karnını istatistik rakamları doyurmaz… Siyasi hayat, demokratik nizam içinde düzeltilmedikçe ekonomik ve mali siyasetin düzelmesine imkân yoktur. D.P. güzel söylemiştir ama güzel yapamamıştır. Memleketi idare etmek, buhranları önleyici kararlar alabilmek sanatıdır." demiştir. Barutçu'nun konuşmasına D.P.'liler sert bir şekilde tepki göstermişlerdir. Maliye Bakanı Hasan Polatkan C.H.P.'ye sert bir cevap vererek: "C.H.P. müzakerelerin normal şekilde cereyan etmemesi için elinden geleni yapmıştır. Devam ettirdikleri soğuk harbi, mücadelenin temeli olarak kabul etmişlerdir… Bu tedhiş havasına behemahal ve kat'i olarak son vereceğiz." demiştir. Başbakan Adnan Menderes ise bütçenin kabulünden sonra yaptığı konuşmada Meclis'e teşekkür ettikten sonra şöyle demiştir: "Bir millette meşru veya gayrimeşru iktidarı ele geçirmek isteyenler, memleketi yıkıcı faaliyetlerine alet etmek isteyenler aşırı hürriyet taraftarı görülürler… Bir Meclis'in iki partisi olarak otururken şu tarafın vatansever, bu tarafın gafil olduğu düşünülemez."[813]

Bütçe görüşmelerinin sona ermesinden hemen sonra Haluk Şarman, Baha Akşit ve Himmet Ölçmen tarafından 1957 seçimlerine dair Meclis tahkikatı açılması için teklifte bulunmuştur. Teklifte, Mebus seçimleri sırasında, memleketin muhtelif bölgelerinde vatandaşların yekdiğeri aleyhine tahrik olunduğu ve kanlı hâdiselerin çıkmasına sebebiyet verildiği, bu tahriklerin ve hâdiselerin birbirlerine uzak yerlerde vuku bulmalarına rağmen çok dikkate sayan müşabehetler arz ettiği belirtiliyor. Bu gayri kanunî, gayri meşru ve gayri ahlâki tazyiklerle serbest seçim rejiminin ve onun tabiî neticesinin tahrif ve tağyirine teşebbüs muvacehesinde, tahkikat talep edilmiştir.[814] 1957 seçimlerine dair Meclis tahkikatı açılmasının istendiği günlerde İzmir Körfezi'nde meydana gelen yolcu vapuru kazası Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmiştir.[815] 1 Mart 1958'de fırtına nedeniyle batan Üsküdar vapurunda[816] birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Ulus, bu olayı uzun bir süre manşet olarak okuyucularına duyurmuş ve olayı Hükümet'e yönelik bir eleştiri kaynağı haline getirmiştir.[817] Bu arada Ulus gazetesinin 13 Nisan 1957 ve 26 Temmuz 1957 tarihli sayılarında yayınlanan ve Karikatürist Halim Büyükbulut tarafından çizilen "Harikalar Diyarı", "Kervan", "Elbette Eli Boş Dönersin", "Senden Başka Hırsız Yok Mu Sanki" lejandlı karikatürlerden dolayı Ankara Toplu Basın Savcısı tarafından gazete mesulleri ve karikatür sahibi hakkında açılan davalar sonuçlanmıştır. Ulus gazetesi açılan iki ayrı davada mahkûm

[813] **Cumhuriyet** 1 Mart 1958
[814] **Zafer** 3 Mart 1958
[815] **Zafer** 3 Mart 1958
[816] **Ulus** 2 Mart 1958
[817] **Ulus** 2 -16 Mart 1958 tarihleri arasındaki sayılar.

olmuştur. Ulus gazetesine birer aydan toplam iki ay kapatılmasına karar verilmiş, karikatürist de 26 ay hapis ve 21.666 TL para cezası almıştır. Gazete kararı temyiz etmiştir.[818]

1957 seçimleriyle ilgili tartışmalar sürerken C.H.P. Meclisi bir tebliğ yayınlayarak 1957 seçimleriyle ilgili Meclis tahkikatı açılması için verilen teklifi eleştirmiştir. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi olarak öteden beri savunduğumuz, seçimlerde emniyet ve eşitlik tartlarının teminat altına alınması için gerek mevzuatta, gerek tatbikatta görülen ihtiyaçların temin edilmesini memleketin başlıca meselesi saymaktayız. 1957 seçimleri üzerinde partimiz aleyhine açılmak istenen tahkikat karşısında Meclis Grubu'muzun lazım olan vaziyeti ve tedbiri alacağı şüphesizdir.[819] Demokrat Parti'nin C.H.P.'ye yönelik yaptığı hamleye C.H.P. üç bakan hakkında Meclis tahkikatı açılması için verdiği teklifle karşılık vermiştir. C.H.P. tarafından Meclis Grubu Başkan Vekilleri Faik Ahmet Barutçu ve Nüvit Yetkin imzası ile T.B.M.M.'ye verilen takrirlerde; Devlet radyosunun D.P.'nin propagandası için kullanılması, oy verme işlemi devam ederken sonuçların açıklanması, devlete ait motorlu nakil vasıtalarının D.P.'nin istifadesine sunulması, seçim kütükleri ve seçmen listelerindeki karışıklıklar nedeniyle birçok vatandaşın oy kullanamaması ve seçimlerde mahkemelerin vazife ve salahiyetlerine müdahale edilmesi nedeniyle Devlet Bakanı, İçişleri Bakanı ve Adalet Bakanı ile diğer mesulle hakkında Meclis tahkikatı açılması istenmiştir.[820] Zafer gazetesi C.H.P.'nin Meclis'teki hareketini "Devlet ile Meclis'in ve bittabi hükümetin asi bir muhalefet partisi tarafından tasdik edilmemesi, Parlamenter idarenin sistemli bir şeklide sabote edilmesi, sureta kanuni fakat aslında doğrudan doğruya Anayasa aleyhine müteveccih sistemli bir taklibin kuvveden fille çıkarılması" olarak değerlendirmiştir.[821] 27 Mart 1958 tarihli Grup toplantısında bu önerge üzerinde konuşan Menderes, C.H.P.'nin iddialarını reddetmiş, Grupta yapılan oylamada da, oy birliğiyle bu önergenin reddine karar verilmiştir.[822]

Üsküdar Doğancılar C.H.P. Ocağında 9 Mart 1958'de konuşan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek şöyle demiştir: "Seçim bir imtihandır. Son seçimlerde C.H.P. bu büyük imtihanı büyük bir muvaffakiyetle atlatmıştır. Muhalefetin mevcudiyeti ekseriyetin hayrınadır. Bu memleket için feci olan ölü sükûtudur… Bütçemiz denk değildir. Samimi değildir. Tahminler şişirilmiştir. Enflasyon devam etmektedir. İktidar plan ve program üzerine yürümekten korkuyor. Biz rakamların değil, her gün gözümüzün önünde olan kuyrukların izahını

[818] **Ulus** 4 Mart 1958
[819] **Ulus** 4 Mart 1958
[820] **Cumhuriyet** 6 Mart 1958, **Ulus** 6 Mart 1958
[821] **Cumhuriyet** 6 Mart 1958
[822] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 517

istiyoruz." C.H.P. İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay ise 1957 seçimlerine temas ederek şöyle demiştir: "1957'de milletin bu derece uyandığını tahmin etmemiştim. Bundan sonraki seçim D. P.'nin izmihlali katisidir."[823]

C.H.P.'nin iktidara yönelik eleştirileri devam ederken Hürriyet Partisi içindeki ihtilaflar gittikçe derinleşmeye başlamıştır.[824] Hür. P. Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Hür. P. içinde ihtilaf olduğuna yönelik haberlerin doğru olmadığını belirterek şöyle demiştir: "Hür. P. müstakil hüviyetini muhafaza edecek ve kendi doğuşunun icap ettirdiği siyasi vazifesini yerine getirecektir. Memleketin iyi yola, demokratik istikamete gitmesi için hiç bir fedakârlıktan çekinmeyecektir."[825] 14 Mart 1958'de Ankara'da toplanan Hür. P. İstişari Kongresi'nde D.P. ve özellikle C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunulmuştur. Kongrede konuşan Hür. P. Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu şöyle demiştir: " İktidarda milletin sevgisi ile kalmak varken, zorla orada kalmak istemek Türk milletini anlamamak demektir. İktidar şiddet ve homurtu ile yürütülemez. Gücümüz kalp ve aklımızdan gelmelidir. Beraberliğe en fazla ihtiyacımız olduğu bir devirdeyiz Allah aşkına aşıdan yukarıya devam eden bu kısır çekişmeler bitsin." Karaosmanoğlu'nun konuşmasından sonra Genel İdare Kurulu'nca kongre için hazırlanan rapor okunmuş ve rapor geniş çapta tasviple karşılanmıştır. Raporda, işbirliğinin bozulmasından C.H.P.'nin sorumlu olduğu vurgulanmış ve "seçimlerin C.H.P. ile D.P. arasında bir tercih haline sokulduğu" ifade edilmiştir. Raporda ayrıca şunlar söylenmiştir: "Birçok vatandaş demokratik nizamın hararetle taraftarı olduğu halde birçok sebeplerle C.H.P.'yi yalnız başına iktidara getirmeyi istememekte ve D.P.'ye oy vermeyi tercih etmektedir." D.P. idarecilerine de raporda tavsiyede bulunulmuş ve selim bir yolun huzurlu merhalesini tercih etmeleri tavsiye edilmiştir.[826] 15 Mart 1958'de sonra eren Hür. P. Kongresi'nde hazırlanan raporda, Hür. P.'nin müstakil hüviyetinin devamlı olacağı belirtilmiştir.[827] Hür. P.'ye cevap veren C.H.P. İstanbul İl İdare Kurulu Sekreteri Ekrem Özden: "Hür. P.'nin 1957 seçimlerindeki tavrı bize bazı hakikatleri açıkladı. D.P.'yi methetmek iştahı ile onları baş başa bırakmalıyız. Lütfen mazilerini ve aldıkları oyları hatırlamalarını rica ederim." demiştir.[828]

Hür. P. Genel İdare toplantıları sonucunda hazırladığı tebliği 18 Mart 1958'de basına açıklamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Hürriyet Partisi İstişari toplantısı, memleket siyasi bünyesinin yurt menfaatlerine taban tabana zıt, iki muarız ve kaskatı cepheye ayırmakta

[823] **Cumhuriyet** 10 Mart 1958
[824] **Cumhuriyet** 12–13 Mart 1958
[825] **Cumhuriyet** 14 Mart 1958
[826] **Cumhuriyet** 15 Mart 1958
[827] **Cumhuriyet** 16 Mart 1958
[828] **Cumhuriyet** 17 Mart 1958

olduğu ve Demokrat Parti iktidarının vatandaşa ızdırap veren hürriyetsizlik ve murakabesizlik rejimine devam etmek, yahut milletimizin hasletlerine inanarak, başka medeni diyarlarda artık münakaşa mevzuu olmaktan dahi çıkmış hak ve hürriyetleri iade etmek mecburiyetini duyması lazım geldiği bir devrede yapılmış bulunmaktadır… Programımızın üçüncü maddesinden ilham alarak ve bundan sonra iktidara gelecek herhangi bir partinin vatandaş hak ve hürriyetlerini iptal etmesine meydan vermeyecek hukukî nizamı tesis maksadı ile girişti-ğimiz işbirliği teşebbüsünü. İktidarın işbirliğini zorlaştıran kanunlar çıkarmasından istifade ederek ve tek başlarına iktidara gelebilecekleri ümidine kanılarak C.H.P.'nin akamete uğratmış olmasını, bu sebeple tasvip etmiyor ve memleketimiz siyasi hayatının istikrara kavuşturulmasında kaçırılmış tarihi bir fırsat telakki ediyoruz. İktidarda olsun, muhalefette olsun, bütün partilerle, Türk milletini bezdiren, yoran, küçük hesaplarla tahrik ettiği çekişme havasının üzerine çıkarak, fikir ve kanaatlerimizden hiç bir fedakârlık yapmadan, medeni insan münasebetleri içerisinde yasama duygusunda olduğumuzu bildirmeyi de bir vazife sayarız… D.P. iktidarına buhranı hal yolunda girişeceği her türlü teşebbüse yardımcı olmayı ve bu hareketten doğması muhtemel görebilecekleri mahzurları önlemeğe çalışmayı bir borç biliriz."[829] Hür. P. C.H.P. ile gerçekleştirmeye çalıştığı işbirliği çabalarının boşa çıkması üzerine, haklı gerekçelerle D.P. ile yakınlık kurmaya çalışmış ve sorunları muhalefet partileri arasındaki işbirliği yoluyla değil iktidar partisi ile diyalog yolu ile çözme yoluna gitmiştir. Nadir Nadi, Hürriyet Partisi'nin tebliğinde işbirliği konusunda bütün suçun C.H.P.'ye yüklenmesini doğru bulmadığını belirterek şöyle demiştir: "Olayları yakından inceleyen bir gazeteci sıfatı ile Hürriyetçi arkadaşların iddiasını objektif bir hüküm diye kabul etmek oldukça güçtür. İşbirliği meselesi, seçim kanununda yapılan değişikliklerden önce ve sonra her üç parti arasında uzun boylu görüşülmüş, engelleri yenmek uğruna günlerce ve haftalarca gayret harcanmıştı."[830] C.H.P. Meclis Üyesi İlhami Sancar Hür. P.'ye cevap vererek: "Muhalefet partilerinin rejim bahsinde işbirliği vesilesi ile ortaya koydukları fikirlerde ve bunun tahakkuku yolundan kalmaları ve bunu milli dava haline getirmeleri lâzım gelirken birbirleri ile çatışmalar ile meydan verecek hareketlerini doğru bulmam. Hür. P. İstişari kongresindeki dava tıpkı D.P.'nin muhalefet devresinde husumet andı kararı aldığı toplantıdaki havadır. Hatta ondan daha ağırdır diyebiliriz. Tebliğdeki, memleketin siyasi bünyesinin yurt menfaatleri ile taban tabana zıt iki muarız ve kaskatı cepheye ayrılmakta olduğu sözü elbette bir hakikatin ifadesidir. Ama bunda D.P. kadar Hür. P. nin bazı kurucularının mesuliyet payı yok mudur? En ağır antidemokratik kanunlar onların mesuliyet

[829] **Cumhuriyet** 19 Mart 1958
[830] Nadir Nadi, "Hür. P. Bildiri", *Cumhuriyet* 20 Mart 1958

devresinde teklif, imza ve reylerde çıkarılmamış mıdır?.. Kısaca tebliğ çeşitli endişelerin ve D.P.'ye şirin görünme maksadının ifadesi intibaını vermektedir." demiştir.[831] C.H.P.'nin eleştirilerine cevap veren İbrahim Öktem ise yaptığı basın toplantısında şunları söylemiştir: "Hür. P. hiç bir zaman bir muvazaa partisi olmayacaktır. Seçimlerle ilgili olarak açılması kararlaşan B.M. Meclisi tahkikatı vesilesiyle ileri sürüldüğü gibi iktidar C.H.P.'yi kapatmağa teşebbüs ederse karşısında en kuvvetli muarız olarak bizi bulacaktır. Çünkü memlekette siyasî emniyet ve hukuki teminatı kendi partimiz için olduğu kadar, diğerleri için de hayati ehemmiyette görmekteyiz… Dün işbirliği politikasının partimize yüzde yüz zarar vereceğini bildiğimiz halde nasıl milli menfaat kaygusu ile hareket etmişsek, yarın da partimize faydası olmayacak fakat milli menfaat sağlayacak bir politikanın takipçisi olmakta devam edeceğiz. C.H.P. Meclisi üyesi İlhami Sancar'ın beyanında kastettiği gibi Hür. P.'nin bugünkü tutumu iktidara şirin görünmek için değil milli menfaatlerimizle bağdaşabilmek içindir. Biz, Türk siyasi hayatının bugünkü ölü noktasından kurtulmasını istiyoruz. Çıkar yol aramak hepimizin vazifesidir."[832] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hür. P.'nin C.H.P. yönelik eleştirine değinerek şöyle demiştir: "Biz de muhalefet arkadaşlarımıza "tarihi bir fırsat" kaybettiklerini söyleyemez miydik? Pek âlâ söyleyebilirdik. Fakat bizi kendi aramızda böyle bir hesaplaşma ve sitemleşme zemini açmaktan alıkoyan faktör, her şeve rağmen, muhalif partilerin kader ve emel birliği şuurunu hâlâ muhafaza edişimiz olmuştur."[833]

C.M.P. Genel İdare Kurulu üyesi Ahmet Tahtakılıç Hür. P. ile C.M.P.'nin birleşmesi yolundaki çabalarının sonuçsuz kalmasından dolayı müteessir olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Memleketin hayrına olacağına inandığım, Hür. P. ile C.M.P.'nin birleşmesi mevzuunda birçoklarını yakinen tanıdığım Hürriyet Partisi lideri ile yaptığım temaslardan netice çıkmamasından müteessirim. Kaldı ki, amme vicdanı her iki teşekkülün idareci ve liderlerini er geç bu fikre geçirecektir."[834] Tahtakılıç'ın açıklamasından sonra Hür. P. Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu: "C.M.P. ile hiçbir resmi temasımız olmamıştır." Demiştir.[835] Bu arada Hatay'da 20 Mart 1958'de yaptığı açıklamada iktidarı eleştiren C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek: "Memleketteki durumun iktidarın şimdiki tutumu ile düzeltilmesine imkân yoktur… İktidar vatandaşın ihtiyacını karşılayamayınca şikâyetleri

[831] **Cumhuriyet** 21 Mart 1958
[832] **Cumhuriyet** 23 Mart 1958
[833] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Dostça Bir Hasbihal", *Ulus* 27 Mart 1958
[834] **Cumhuriyet** 19 Mart 1958
[835] **Cumhuriyet** 20 Mart 1958

susturma yoluna gitmektedir. Basına yapılan baskı ve toplantı yasağının sebepleri budur." Demiştir.[836]

20 Mart 1958'de Fahri İstanbul Belediye Reisliği payesinin tevcih edildiği törene katılan Başbakan Adnan Menderes "rejim buhranı iddialarının iflasa mahkûm olduğunu" belirttikten sonra şöyle demiştir: "Bu gibi boş iddialar, bizzat muhalefet partisinin milyonlarca insaflı azası arasında dahi hiçbir tesir icra edemeyecek bir mahiyet alacaktır... Biz bugün her zamandan daha kuvvetliyiz çünkü bütün ayrılma ve bölünmeler artık maziye mal olmuştur. D.P.'de bugün mevcut tesanüdün ve parti sevgisinin muazzam kuvveti karşısında, muhalefet için bundan sonra 1957 seçimlerinin menziline yaklaşabilecek netice almak imkânsızdır."[837] Bu arada C.M.P. 30 Mart 1958'de bir tebliğ yayınlamış ve Hür. P. ile birleşme ve C.M.P. içerisinde ihtilaf olduğu yönündeki haberlere cevap vermiştir. Tebliğde: "C.M.P. ile Hür. P.'nin birleşmesi mevzuunda öteden beri bir takım arzu ve temennilerin izhar edildiği bir vakıadır. Her iki partinin bazı mensup ve idarecilerinin karşılıklı olarak izhar ettikleri bu arzu ve temenniler etrafında yapılan şahsi temaslar neticesiz kalmıştır. Hiç bir parti ile birleşmek istemediğini açıklayan Hür. P. tebliği bu neticeyi tespit ve ilân etmiştir. Kurulduğu günden beri en ağır şartlar altında hürriyet mücadelesi yapan C.M.P. bugün her zamandan daha mütesanit ve azimli olarak kendisine mevdu tarihi vazifeyi ifaya çalışmaktadır. Bu itibarın umumi idare heyetinde ihtilâf bulunduğu yolunda çıkarılan maksatlı haberlerin hakikatle hiç bir alâkası yoktur."[838]

2 Nisan 1958'de yaptığı basın toplantısında Hürriyet Partisi'nin dışında, Hür. P.'ye yakıştırılmak istenen iki fikir bulunduğunu, bu fikirlerden biri bir başka muhalefet partisi ile birleşmek, diğerinin de kuvvetli bir muhalefet partisine iltihak ederek, her ne pahasına olursa olsun D.P.'yi devirmek olduğunu, söyleyen Hür. P. Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu sözlerine devamla şöyle demiştir: "Biz iktidarı değil, memleketi hürriyeti ve refahı hedef tuttuğumuz için, tarihten ve içtimai realitelerden mülhem olarak memlekette muhalefeti bir gayrimemnunlar yığını haline getirmek istemedik. Memleket dertleri üzerine eğilen, bu meseleler üzerinde ne düşündüğü belli olan, siyasî, iktisadî, içtimaî, manevi, kültürel alanlarda belirli fikirleri bulunan ve bir gün iktidara gelince, bu fikirlerini tatbik edecek şekilde hazırlanmış bir parti olmak istedik. Hiç bir parti ile birleşmek istemeyişimizin açık ve sarih sebebi budur. Yoksa C.M.P.'ye ve onun başındakilere karşı sonsuz saygımız vardır. C.H.P.'ye karşı da aynı hayırhahlığı duyuyoruz. Son istişari toplantımız dolayısı ile C.

[836] **Ulus** 21 Mart 1958
[837] **Zafer** 21 Mart 1958
[838] **Ulus** 31 Mart 1958, **Cumhuriyet** 31 Mart 1958

H P.'li arkadaşlarımızın bize darıldıklarını biliyoruz. Onlar istediler ki işbirliği gibi siyasi tarihimizde münakaşa mevzua olan bir hâdisenin içyüzü millete açıklanmasın. Biz kendilerine çatmadık, işbirliğinin efkâra maledilmesi lâzım gelen iç yüzünü açıkladık, memlekete karşı dürüst hareket etmek için bunu böyle yapmağa mecburduk."[839]

4 Nisan 1958'de T.B.M.M.'de Hüseyin Nail Kubalı'nın Bakanlık emrine alınması ile ilgili tartışmalar yaşanmış ve muhalefet Kubalı'nın Bakanlık emrine alınmasını keyfi bir hareket olduğunu vurgulamıştır. C.H.P. Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu: "Kubalı kürsüsüne iade edilmelidir, fakat bu arazın sadece tedavisi olur, derdin Kubalı hâdisesine yol açan zihniyeti ortadan kaldırmak lâzımdır" demiştir.[840] 9 Nisan 1958'de Hüseyin Nail Kubalı'nın görevine iade edildi. Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı: "Kubalı Vekâlet emrine alınmakla kanunun icaplarını yerine getirilmiş, ancak hükümetçe bu Vekâlet emrinin daha da devamına lüzum kalmadığı kanaatine varılmış ve karar kaldırılarak vazifesine iade edilmiş ve böylece iş kapanmıştır." demiştir.[841] Muhalefet ile iktidar arasında bir polemik konusu haline gelen Kubalı hadisesi, Hüseyin Nail Kubalı'nın görevine iadesi sonrasında kısmen durulmuş ancak Hüseyin Nail Kubalı'nın görevinin iade edilmesinden sonra yaptığı açıklama yeniden tartışmaların alevlenmesine neden olmuştur.[842] Kubalı'nın konuşmasını değerlendiren İstanbul Üniversitesi Senatosu, Kubalı'ya ihtar cezası vermiştir. Bu ceza ile Kubalı, bir ay müddetle derse girememiştir.[843] C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Hüseyin Nail Kubalı'nın görevinin iade edilmesinden memnunluk duyduğunu belirtmiş ve D.P. iktidarına sert hücumlarda bulunarak şöyle demiştir: "Ulusun kapatılması talihsiz bir zamana tesadüf etti… Ama son seçimler göstermiştir ki millet oyunun çoğunluğu, susturulmak istenen fikirlere yönelmiştir… Kuyruklar kalkmıyor, kopmuyor, her gün uzuyor. D.P. Genel Başkanı "bir pazartesi bakarsınız kuyruklar kalkmış" buyurmuşlar. Korkarım, o pazartesiyi görmek D.P. iktidarına nasip olmayacak. Dünyanın içinde bulunduğu bu bolluk devrinde dünya gazetecilik edebiyatına yeni bir kelime kazandırdık: Yokistan..."[844] İstanbul Üniversitesi Senatosu'nun Hüseyin Nail Kubalı hakkındaki kararı ise iktidar çevrelerinde memnuniyetle karşılanmış, muhalefet çevrelerinde de hayal kırıklığına neden olmuştur.[845]

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki ilişkiler, iktidarın Özalp hadisesini yeniden gündeme getirmesiyle oldukça sertleşmiştir. Mayıs ayı başlarında 30

[839] **Cumhuriyet** 3 Nisan 1958
[840] **Ulus** 4 Nisan 1958
[841] **Cumhuriyet** 10 Nisan 1958
[842] **Cumhuriyet** 12 Nisan 1958
[843] **Cumhuriyet** 13 Nisan 1958
[844] **Cumhuriyet** 13 Nisan 1958
[845] **Cumhuriyet** 14 Nisan 1958

Temmuz 1943'te Van vilâyetinin Özalp kazasında öldürülen 32 vatandaşın T.B.M.M.'ce seçilen tahkikat komisyonu tarafından yapılan soruşturması sona ermiştir. Komisyon soruşturma ile ilgili 40 sahifelik bir rapor hazırlamıştır. Raporda hadisenin o zamanın keyfi idaresinin bir eseri olduğu, mesullerinin mahkemeye verildiği, bunlardan Orgeneral Mustafa Muğlalı ve arkadaşlarının mahkûm edildiği beraat edenlerin ise hakkı müktesebe sahip olduğunu, fakat netice olarak devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile C.H.P. iktidarının manevi sorumluluğu bulunduğu kararına varılmıştır.[846] Demokrat Parti'nin Özalp hadisesini tekrar gündeme getirmesi C.H.P. tarafından şiddetle eleştirilmiştir. D.P. Özalp hadisesini C.H.P.'ye karşı bir koz olarak sürekli elinde tutmuş ve uygun zamanı bulunca da bu kozunu kullanmıştır.

Özalp hadisesinin yeniden gündeme getirilmesi siyasi havayı bozmuş, partiler arası karşılıklı eleştiriler ve suçlamalar yeniden alevlenmiştir. Özalp hadisesi ile ilgili hazırlanan rapor C.H.P.'liler arasında huzursuzluğa neden olmuş ve C.H.P.'liler raporun taraflı bir şekilde hazırlandığını iddia etmişlerdir. C.H.P. Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu: "İnönü aleyhine Özalp hadisesi vesile edilerek 10 yıldan beri tevcih edilen bütün iftira ve itham tertipleri kökünden iflas etmiştir." demiştir.[847] C.H.P. iktidarın Özalp hamlesine ekonomik sorunlar ve irtica üzerinde durarak cevap vermiştir. C.H.P. Meclisi 4 Mayıs 1958'de yayınladığı tebliğde ekonomik durum ve irticaı hadiseler üzerinde durarak şöyle demiştir: "İktidar, memleketi bu dunumdan kurtaracak ciddi ve samimi tedbirler almak anlayış ve cesaretini gösterememektedir. Bir takım isnatlar ve haksız ithamlarla, ıstırap içindeki vatandaşların dikkatlini başka sahalara çekmek gayreti ancak umumi idarede başarısızlığın alametidir."[848] Bu arada iktidar ile muhalefet arasında iplerin gerildiği bir ortamda Hürriyet Partisi İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü muhalefete yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Köprülü, muhalefetin üzerine düşen vazifeyi yapmadığını söylemiş ve buna sebep olarak müşterek bir muhalefet cephesinin teşkil edilememesini göstermiştir.[849]

8 Mayıs 1958'de Polatlı İlçe Kongresi'nde konuşan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü kongrede yaptığı konuşmada: "İktisadî durumun tedavisi inanılmayacak kadar basittir… zahmet ve sıkıntıların müsavi olarak paylaşılması lâzım gelir." demiştir. Kongre'de konuşan Osman Dereköy adında bir delegede: "Çiftçinin koynunda bankanın ihbariye kâğıtlarından başka bir şey yok."[850] diyerek çiftçilerin yaşadığı sıkıntılara dikkati çekmiştir. Bu arada

[846] **Cumhuriyet** 3 Mayıs 1958
[847] **Cumhuriyet** 4 Mayıs 1958
[848] **Cumhuriyet** 5 Mayıs 1958
[849] **Cumhuriyet** 3 Mayıs 1958
[850] **Cumhuriyet** 9 Mayıs 1958

C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Giresun'da C.H.P. hakkında yaptığı bir yorumda: "C.H.P.'deki maya bende olsa Karadeniz'i yoğurt yapardım." demiştir.[851] Haymana İlçe Kongresi'nde, 9 Mayıs 1958'de, konuşan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü kongrede yaptığı konuşmada: "İktisadi sıkıntılar orta halli aileleri çökertmektedir… Bu sınıf çöktü mü 5-10 zengin kalır ve gerisi büyük sıkıntılara düşer, vatan bel kemiğinden çökmüş olur. Kalkınmadan bahsediyorlar. Her mahallede 5-10 milyoner yetiştirmek için kalkınma yapılmaz. Bu kalkınma değildir. Siyasi hayatı garaz ve iftira düzmelerinden kurtarmak lazımdır. Özalp hadisesi diye, bir iftira mevzuu yeniden ortaya çıkarılmıştır… Bu tertipler muvaffak olmayacaktır. Tertip edenler tedavi kabul etmez surette hicap yarası alacaklardır… Böyle iftiralar hakikat karşısında dayanamaz… Bugün vatanımızda çekilen sıkıntıların, dertlerin bir büyük sebebi de, basının söz söylemeyecek hale getirilmesidir. Hakikat söyleyen dil yoktur… Radyo, bütün dünyada, hakikat dilidir. Yalnız, bizde, hususi siyasi menfaatler için kullanılır." demiştir.[852] Bu arara Ulus gazetesi mahkeme tarafından verilen bir aylık kapatma cezasını doldurarak 10 Mayıs 1958'de 12602'nci sayısıyla yeniden yayın hayatına başlamıştır. Ulus, 10 Mayıs 1958 tarihli sayısında "Ulus için kapalı iken üzülenlere" ve "Ulus yayınlarına yeniden başlarken sevinenlere" teşekkür etmiştir.[853] Demokrat Parti'nin basın üzerinde otoriter bir rejim kurduğunu iddia eden Turhan Feyzioğlu "Basının Çektikleri" başlığı yazdığı ve Ulus'ta yayınlanan makalesinde gazetecilerin tutuklanmaları, gazetelerin kapatılmaları, iktidarın basına karşı takındığı çifte tavrı eleştirmiş ve sözlerine bir deyişle devam etmiştir: "Güneş girmeyen yere nasıl mikroplar girerse, basın hürriyetinin girmediği yere de her çeşit yolsuzluk girer."[854]

Hürriyet Partisi Genel İdare Kurulu 10 Mayıs 1958'de iktisadi ve siyasi duruma dair bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "İçinde bulunduğumuz iktisadi şartlarda salâh alametleri belirmek şöyle dursun, vatandaşın günlük hayatını idamede karşılaştığı müşküller her geçen gün daha tahammül edilemez bir hal almaktadır. Istırap ve şikayetleri azaltabilme yolunda, iktidarın bazı münferit ve sathi gayretlerin şahit olunmakta ise de partimizin, kurulduğu günden beri müdafaasını yaptığı iktisadi politikanın temel prensiplerine ait ıslahat tedbirlerinin alınmasında ısrar olunması ve milli imkanların müstahsil istikametlerinde kullanılmakta devam edilmesi, bir taraftan alınan tedbirleri verimsiz kılmakta, diğer taraftan da bu tedbirleri vatandaşların iktisadi hürriyetlerini yeni yeni tahditlere maruz bırakmaktadır… Demokrat Parti rejim tahditlerini de iktisadi tahditlerle

[851] **Cumhuriyet** 9 Mayıs 1958
[852] **Ulus** 10 Mayıs 1958, **Cumhuriyet** 10 Mayıs 1958
[853] **Ulus** 10 Mayıs 1958
[854] Turhan Feyzioğlu, "Basının Çektikleri" , *Ulus* 11 Mayıs 1958

birlikte artırmakta, partizan idareye hız vermekte ve uzun yılların ihmali neticesinde ve aynı zamanda enflasyoncu politikanın çökertici tesirleri ile vatandaşın manevi hayatında meydana gelmiş bulunan boşlukları doldurmak için önemli bir unsur olarak ele alınması gereken ve bu istikamette müspet ve derinlemesine tedbirler bekleyen dini meselelerde güya dinimizin yegane hamisiymiş gibi gözükmek çırpınışları içinde siyasi istikbal ve kaderini kurtarmağa çalışmaktadır… Çok partili hayata girdiğimiz 1946 yılından bu ana, iktidar partilerinin içine düşmekten kendilerini kurtaramadıkları taviz politikasından, maalesef, çok defa, muhalefet partilerinin de masun kalamadıkları bir hakikattir."[855] Muhalefetin iktidara yönelik iktisadi alandaki eleştirileri rejim konusundaki eleştirilerin önünce geçmiştir. İktisadi durumun kötüleşmesi, rejim meselelerinin aksine günlük yaşamda hissedilebilecek tarzdaydı. Bu da muhalefetin iktisadi durumu sık sık gündeme getirmesine neden olmuştur. Vatandaşlarda günlük yaşamlarında hissettikleri ekonomik sıkıntılarla ilgili tartışmalara ister istemez girmek zorunda kalmış ve bu sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmıştır. D.P.'nin iktisadi alandaki politikalarına şüphesiz en sert eleştiriyi getirenler C.H.P.'liler olmuşlardır. C.H.P.'liler iktisadi sıkıntılarla, rejim meselelerini bütünleştiren bir politika izlemişler ve ekonomik sıkıntıların rejim meseleleri halledilmeden çözüme kavuşturulamayacağını dile getirmişlerdir. Hürriyet Partisi, ekonomik sıkıntılar konusunda D.P.'ye eleştirilerde bulunmasına rağmen bu eleştirilerin dozu C.H.P.'nin eleştiri dozuna ulaşmamıştır. Hür. P.'liler C.H.P.'lilerden farklı olarak D.P.'nin iktisadi alandaki gayretleri değinmiş ancak bunların yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Muhalefetin iktisadi durumu ile ilgili eleştirileri sürerken Zafer muhalefetin tavrını "kıyasıya menfi bir politika" olarak değerlendirmiş ve muhalefetin tavrını eleştirerek şöyle demiştir: "Muhalefetin meşhur "hürriyet mücadelesi" devam ediyor. Hürriyetler sayesinde hürriyet istenen ve gene hürriyetler sayesinde içerde nizam dışarıda itibar bırakmamacasına bir gayz ve kin ile "iktidara göz dikmek" büyük ölçüdeki bu sahtekârlığın manivelalarını teşkil etmekte olduğu gibi, işin ameli ve hakiki manası da zaten bundan ibarettir."[856] Bu arada Hüseyin Nail Kubalı, 101 günlük bir aradan sonra 13 Mayıs 1958'de kürsüne dönmüştür.[857]

C.H.P. Meclis Grubu Başkanvekillerinden Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ile Erzincan Milletvekili Adil Sağıroğlu ve Hatay Milletvekili A. Sırrı Hocaoğlu tarafından 16 Mayıs 1958'de Meclis Başkanlığı'na, Başbakan hakkında gensoru açılması için bir önerge verilmiştir. Önerge de şöyle denilmiştir: "Bilhassa 1957 Milletvekili seçimini takiben yeni

[855] **Cumhuriyet** 11 Mayıs 1958
[856] **Zafer** 13 Mayıs 1958
[857] **Ulus** 14 Mayıs 1958

Hükümetin teşekkülünden sonra gittikçe mütekâsif bir halde Hükümet icraatında her Vekâlette ve hatta her mevzuda vatandaşlar arasında parti farklarına veya İktidar Partisi'ne yakınlık derecesine göre ayrı muamele yapıldığı, muhalefet partisine mensup ve hatta mütemayil görülenleri her türlü amme hizmetlerinden ve nimetlerinden mahrum etmek gayret ve temayülü müşahede edilmektedir… Böyle bir zihniyet ve tutumun kanun nazarında ve devlet hizmetlerinde vatandaşların müsavi olduğu yolundaki Anayasa'nın bir temel prensibini ihlallinde başka milli birliği zedeleyeceği ve memlekette huzuru ve muhalefette emniyeti ihlal edeceği izahtan varestedir… İçtüzüğün 157'inci maddesine tevfikan Başvekil'den istizah olunmasını saygı ile rica ederiz."[858] Bu arada Zafer gazetesi muhalefet saflarında çöküntülerin olduğunu ve Türkiye'nin farklı yerlerinden muhalefet partilerinden ayrılan vatandaşların Demokrat Parti'ye girdiklerini iddia etmiştir.[859]

İktidarla muhalefet ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen önemli bir olayda, Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle C.H.P.'nin yayın organı Ulus'un, 19 Mayıs 1958'de, Atatürk'ün Bursa nutkunu yayınlaması olmuştur. "Devrimci Genç!" başlığı ile yayınlanan Atatürk'ün sözleri şöyleydi: "Türk genci inkılâpların ve rejimin bekçisidir. Rejimi ve inkılâbı benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük kırpıntı, bir hareket duydu mu, bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demeyeceksin. Hemen mücadele edeceksin ve kendi eserini koruyacaksın. Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, polis henüz inkılâbın polisi değildir, diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Gene düşünecek: Demek adliyeyi ıslah etmek lazım, diyecek. Onu hapse atacaklar. Diyecek ki: "Ben iman ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve amilleri düzeltmek benim vazifemdir."[860] Ulus'un bu sözleri yayınlaması iktidarla muhalefet ilişkilerini birden bire germiş ve iktidar muhalefeti sert bir dille eleştirmesine neden olmuştur. İktidar organı Zafer, Ulus'ta yayınlanan sözlerin "uydurma" olduğunu ve Atatürk tarafından söylenmediğini ileri sürmüştür. Zafer, 20 Mayıs 1958'de, "Bir Muhalefet Gazetesinin 19 Mayıs Manzarası" başlığı ile yayınladığı başmakalesinde Ulus'u şiddetle eleştirmiştir. Zafer'e göre Ulus, "19 Mayıs günü çıkardığı nüshada Atatürk namına sahte metin tertip ederek, Türk gençliğini, Türk polisine ve Türk adliyesine karşı itaatsizliğe teşvik" etmiştir. Yazıda ayrıca şöyle denilmiştir: "Ulus'taki uydurma manifesto inkılâplarla müphem bir takım şeylerden bahsedildiğine ve bu

[858] **Ulus** 17 Mayıs 1958
[859] **Zafer** 12,18, 28 Mayıs 1958 ve **Zafer** 4, 7 Haziran 1958
[860] **Ulus** 19 Mayıs 1958

uğurda hapse girmesi tavsiye edildiğine göre, bunların Türkiye'nin siyasi tarihine ne Atatürk devrinde, ne ondan önce, ne de ondan sonra asla girmemiş ve girmesi bahis mevzuu olmamış inkılâplar ile yani bir yabancı ihtilalin akide ve gayeleri olması lazımdır." Ulus ise bu sözlerin Atatürk'ün 1937'de Bursa Öğretmen Okulu'nda söylediği nutuktan aldıklarını belirtmişlerdir.[861] Ulus yayınladığı sözlerin Atatürk'e ait olduğunu ve daha önce bazı gazetelerden yayınladığını[862] belirtmiştir. Ulus, Atatürk'ün sözlerin yaklaşık bir hafta boyunca yayınlamıştır.[863] Ulus'un 19 Mayıs 1958'de yayınladığı Atatürk'ün sözleriyle, C.H.P.'nin izlediği politika ile büyük oranda örtüşüyordu. C.H.P., Türkiye'de rejim buhranı yaşandığını ve bunun sorumlusunu Demokrat Parti olduğunu ileri sürüyordu. Ayrıca C.H.P., Demokrat Parti'nin memurlara baskı yaptığını, devlet aygıtlarını parti organları gibi kullandığını, hakim teminatının bulunmadığını dolayısıyla mahkemelerin baskı altında karar verdiği iddia ediyordu. C.H.P.'nin çizdiği Türkiye manzarası ile Atatürk'ün çizmiş olduğu manzara şaşırtıcı bir şekilde örtüşüyordu. C.H.P. doğrudan ifade edemediklerini, Atatürk'ün sözleri ile dolaylı yoldan anlatmaya çalışmıştır. Bu da Demokrat Parti'nin sert tepki vermesine neden olmuştur.

Ulus'un 19 Mayıs 1958'de ki nüshasından hemen sonra yazı işlerini ifadesi alınmıştır.[864] Nadir Nadi, Atatürk'ün sözlerinin muhalefet ile iktidar arasıdan polemik konusu yapılmasını eleştirmiş ve bunun kimseye fayda sağlamayacağını belirtmiştir.[865] Savcılık tarafından, Ulus hakkında soruşturma açılmış, üç gün sonra da "bu söylevin Atatürk'e ait olmadığı" konusunda Ulus tarafından tam sayfalık bir haber yayınlanması sağlanmıştır. İktidar, Ulus'un yayınları karşısında, "muhalefetin memlekette bir isyan havası yarattığı" öne sürmüştür.[866]

C.H.P. Başbakan'dan sonra Adalet Bakanı hakkında da gensoru açılması için Meclis'e bir önerge vermiştir. C.H.P. milletvekillerinden Esat Mahmut Karakurt, Ali Rıza Akbıyıkoğlu, Atalay Akan ve Bülent Ecevit, 21 Mayıs 1958'de Meclis Başkanlığı'na, Adalet Bakanı hakkında verdikleri gensoruda; savcıların yetkilerini kullanmadıklarını ve basın üzerindeki tazyiklerini artırdıkları, sansürün, dolambaçlı yollarla fiilen tatbikine başlandığını ileri sürmüşlerdir.[867] T.B.M.M.'de 23 Mayıs 1958'de yapılan celse Hükümet ile muhalefet arasındaki karşılıklı sözler nedeniyle olaylı geçmiştir. Muhalefet milletvekilleri, iktidarın

[861] **Cumhuriyet** 21 Mayıs 1958
[862] **Cumhuriyet** 22 Mayıs 1958
[863] **Ulus** 19–25 Mayıs 1958 arasındaki sayılar.
[864] **Cumhuriyet** 21 Mayıs 1958
[865] Nadir Nadi, "Ata'ya Saygı", *Cumhuriyet* 24 Mayıs 1958
[866] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 517-518
[867] **Cumhuriyet** 24 Mayıs 1958

muhalefetin toplanmasına mani olduğunu ileri sürmüştür. İçişleri Bakanı Namık Gedik kongrelerdeki konuşmalara işaret ederek şöyle demiştir: "C.H.P.'nin 1957 senesi içinde yapmış olduğu toplantıların adedi 1653'tür. 1958 senesin bu ayına kadar yapmış olduğu toplantıların adedi 134'tür... Eğer kongredeki konuşmalar böyle devam ederse, memleketin şeref ve haysiyetini korumak için İçişleri Bakanı olarak, kongrelere mani olacağım." Namık Gedik'in sözleri C.H.P. tarafından şiddetli bir biçimde protesto edilmiştir.[868]

T.B.M.M.'nin 26 Mayıs 1958'de ve 28 Mayıs 1958'de yapılan oturumlarında, C.H.P. Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu'nun basın suçlarını affı ile Erzincan Milletvekili Nusret Coşkun'un genel affa dair kanun teklifleri görüşülmüştür.[869] Görüşmelerde muhalefet sansürün dolambaçlı yollarla tatbik edildiğini ve bir tazyik rejimi yaşandığını iddia etmiştir.[870] 28 Mayıs 1958'de Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu'nun basın suçlarını affı ile Erzincan Milletvekili Nusret Coşkun'un genel affa dair kanun teklifleri D.P. milletvekillerinin oyları ile reddedilmiştir.[871] Teklif lehine konuşan C.H.P. Adana Milletvekili Suphi Baykam: "Hiçbir bir devirde bu kadar insan hürriyetinden mahrum edilmemiştir." demiştir. Teklif aleyhinde konuşan Kemal Biberoğlu ise şöyle demiştir: "Gazeteci mahkûmlarla diğer mahkûmlar arasında bir fark mı var?"[872] Basın affı tartışmaları yaşanırken Basın mahkemeleri tarihindeki en ağır ceza Akis dergisi mesullerine verilmiştir.[873] Dergi mesullerinden Y. Ziya Ademhan 3 yıl 4 ay, Metin Toker, Abdülkadir Gürol ve İsmail Aras da birer yıl hapis ve çeşitli ağır para cezalarına çarptırılmışlar ve Akis dergisi de 3 ay kapatılmıştır.[874] Bu arada Hür. P.'de istifalar yaşandığına yönelik basında haberler yer almaya başlamıştır.[875] Basında çıkan bu haberler Hürriyet Partisi Genel Sekreteri Turan Güneş tarafından yalanlayarak şöyle demiştir: "Hür. P. Meclis'teki arkadaşlarıyla ve genel kurulu ile dimdik ayaktadır. Teşkilatı da her türlü baskıya rağmen muvaffakıyetli bir imtihan geçirmiştir… Birkaç parti üyesinin şahsi sebeplerle aramızdan ayrılması şahıslara değil fikre ve davaya dayanan Hür. P. için bir kuvvet ve yeni hamleler yapma kaynağı olmaktadır."[876]

Muhalefetin iktidara yönelik eleştirilerinin başında yaşanan geçim sıkıntısı ve iktisadi zorluklar yer alıyordu. Bu eleştirilerin arttığı bir ortamda altın fiyatlarındaki yükseliş muhalefetin eleştirilerini destekler mahiyette olmuştur. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği

[868] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 9, C. IV, İçtima 1, 25 Mayıs 1958, s. 173–174; **Cumhuriyet** 24 Mayıs 1958
[869] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 9, C. IV, İçtima 1, 26 Mayıs 1958–28 Mayıs 1958 s. 197–208 ile 212–236
[870] **Ulus** 27 Mayıs 1958
[871] **Ulus** 29 Mayıs 1958
[872] **Cumhuriyet** 29 Mayıs 1958
[873] **Cumhuriyet** 29 Mayıs 1958
[874] **Ulus** 29 Mayıs 1958, **Cumhuriyet** 29 Mayıs 1958
[875] **Cumhuriyet** 30 Mayıs 1958
[876] **Cumhuriyet** 31 Mayıs 1958

1950 senesinde 39.73 TL olan bir Reşat altının fiyatı, 1954'de 62.27 TL'ye, 1955'te 92.50 TL'ye, 1956'da 107.50 TL'ye, 1957'de 132.50 TL'ye, Ocak 1958'de 146.50 TL'ye, Mart 1958'de 153 TL'ye, Mayıs 1958'de ise 160 TL'yi bulmuştur[877]. Muhalefetin iktidarı eleştirdiği bu ortamda Forum dergisi, muhalefetin üstünde ağır bir baskı olduğunu ve D.P. liderlerinin antidemokratik kanunları kaldıracaklarına söz vermelerine rağmen antidemokratik kanunları daha da şiddetlendirdiklerini iddia etmiştir. Forum, hâkim teminatının, basın hürriyetinin yok edildiğini, fikir ve ilim hürriyetinin olmadığını, iç tüzük ile muhalif partilerin Meclis içinde söz hakkı geniş ölçüde kısıldığını, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile muhalefetinin ayaklarının bağlandığını iddia etmiş ve radyo hakkında şunlar söylenmiştir: "Devlet Radyosu, her gün biraz daha artan bir kesafetle iktidar partisin organı haline gelmiştir."[878] Azmi Erdem ise anamuhalefet partisi C.H.P.'nin üzerine düşeni yerine getirmediğini belirterek şöyle demiştir: "Anamuhalefet partisi C.H.P. seçimlerden bu yana ne yapmıştır. Hemen kaydedelim ki teşkilat olarak hiçbir faaliyette bulunmamıştır. Uzun uykusuna halen devam etmektedir. Parlamentodaki faaliyetleri, iç tüzük tadilleri de hesaba katılarak gene de doyurucudur denilemez."[879]

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün C.H.P. İstanbul İl Merkezi'nde 2 Haziran 1958'de yapmış olduğu basın toplantısının yayınlanması yasaklanmıştır. Bu karara İsmet İnönü tepki göstererek şöyle demiştir: "Fikrimi daima söyleyeceğim. Vatandaşlarımı ümitsizliğe düşmekten korumak istiyorum."[880] İnönü'nün İstanbul'daki bazı konuşmalarına uygulanan yayın yasakları, bu mesele üzerine yeniden dikkati çekmiştir. C.H.P. Meclis Grubu'nun 3 Haziran 1958 tarihli tebliğiyle C.H.P. milletvekillerinin verdikleri bazı önergelerde de yayın yasaklarının uygulanış tarzından şikâyet edilmiş ve Hükümetten bu konuda izahat istenmiştir.[881] C.H.P. Meclis Grubu'nun tebliğinde şöyle denilmiştir: "D. P. iktidarı, vatandaşın günden güne artan maddi sıkıntılarını ve nevi ıstırabını gidermek üzere ciddi tedbirler arayacak yerde, milletin dertlerini dile getiren muhalefeti susturmak için Anayasa ve kanun dışı tedbirler peşindedir. Bu arada milletin öğrenmesinden iktidarın endişe duyduğu her meselede neşir yasakları yoluna başvurulduğu ve bu gibi yasakların her gün biraz daha genişlediği görülmektedir. Bütün hak ve hürriyetlerin teminatı olan adalet müessesesini siyasi kuvvetin nüfuzu altına almak için sarf edilen gayretlerin vahim olduğunu

[877] Aydın Yalçın, "Altın Fiyatlarındaki Dalgalanmalar", *Forum*, C. IX, S. 99, s. 13–14
[878] **Forum**, C. IX, S. 100, s. 18
[879] Azmi Erdem, "Uzun Uyku ve CHP", *Forum*, C. IX, S. 99, s. 18
[880] **Ulus** 3 Haziran 1958
[881] **Forum**, C. IX, S. 104, s. 3

bilhassa dikkati çekmek isteriz.[882]. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 4 Haziran 1958'de gündemin tanzimine dair söz alarak "kâfi derecede zaman geçtiği halde neden şimdiye kadar T.B.M.M.'nin gündemine" şu konuların alınmamış olduğunu sormuş ve şöyle demiştir: "Seçimler için alakalı vekillerin mesuliyetin aranması üzere Meclis tahkikatı isteyen takrir, seçim mevzuatının kusurları hakkında bilgi edinilmek üzere 177 gereğince tahkikat talebinde takrir, Özalp meselesi hakkında Meclis tahkikatı raporu, vatandaşı vatandaş haklarından muameleler üzerine istizah takriri, savcıların tekzip hakkını kötüye kullanmaları ve diğer vazife suiistimalleri hakkında Adalet Bakanı'ndan istizah takriri, hayat pahalılığı ve geçim darlığı hakkında istizah ve fındık ihraç ve takas muamelelerinde büyük suiistimallere dair soru. Bunlar şimdiye kadar Meclis'e gelmemiştir. Hâlbuki bunlar memleketin bugünkü huzurunu ve selameti bu meselelerin bir an evvel el koymasına bağlıdır. Büyük Meclis müessesesi bu vatanı kurtaran müessesedir. Büyük Meclis gününde vazife ele aldığı zaman halledilir. Vatandaş dertleri o gün yüzde elli serinler. Gensoru, Meclis tahkikatı, soru, Büyük Millet Meclisi'nin salahiyetleri cümlesindedir… Bu fiili muamele, B.M.M.'i vazifesinde esas salahiyetlerinden menetmek teşebbüsüdür."[883] Bu arada C.M.P. lideri Osman Bölükbaşı da iktidarı eleştirerek şöyle demiştir: "Demokrat Parti kurduğu ve her gün lisanı hal ile anlatmağa çalıştığı rejimin adını artık açıkça ifade etmelidir. Böyle hareket ettiği takdirde tarih ve millet önündeki mesuliyeti hafifletmiş ve memleket nispi bir huzura ve samimiyet havasına kavuşmuş olur. Bir velinin, bir milletvekilinden isticvaba cüret etmesi rejimin tehlikede bulunduğunun açık bir delili değil midir?"[884]

Hürriyet Partisi ise 7 Haziran 1958'de yayınladığı tebliğde Demokrat Parti'nin iktisadi tutumuna yönelik sert eleştirilerde ve suçlamalarda bulunmuştur. Tebliğ de şöyle denilmiştir: "Demokrat Parti'nin plânsız ve israfçı politikasının yıkıcı tesirleri… devam ediyor. Bilhassa 1946 Hürriyet mücadelesinin ruhunu temsil eden partimiz saflarında şeklen olsun bir çöküntü yaratma gayreti içinde taviz ve tehdit usullerine başvurulduğunun tezahürlerine şahit oluyoruz… Hürriyetsizliğe yönelmiş olan Demokrat Parti'nin kaderi değişmez bir şekilde çizilmiş bulunuyor… Son günlerde… devlet müesseselerinin öncülüğünü yaptığı fiili zamlar, geniş vatandaş kütlerinin ıstırabını dayanılmaz hale getirmektedir. Buna rağmen D.P. iktisadi kalkınma ve imar namı altında giriştiği gösterişçi ve enflasyonu körükleyici hareketlerine devam etmektedir."[885] İktidarın iktisadi politikasını eleştirenlerden biri de C.H.P. Genel

[882] **Ulus** 4 Haziran 1958, **Cumhuriyet** 4 Haziran 1958
[883] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 9, C. IV, İçtima 1, 4 Haziran 1958, s. 315–316; **Ulus** 5 Haziran 1958, **Cumhuriyet** 5 Haziran 1958
[884] **Cumhuriyet** 5 Haziran 1958
[885] **Cumhuriyet** 8 Haziran 1958

Başkanı İsmet İnönü idi. 8 Haziran 1958'de Kırıkkale C.H.P. İlçe Kongresi'nde D.P.'yi şiddetle eleştiren İnönü: "Sıkıntılar iktidarın içerde ve dışarda, bütün itibarını kaybetmesinden çekiliyor… İktisadi, siyasî ve emniyet buhranı vardır… Bu yıl ara seçimleri yapılması lâzımdır." dedikten sonra konuşmalarına getirilen yayın yasaklarına temas ederek şunları söylemiştir: "Şimdi burada konuşuyorum. Yarın İsmet İnönü'nün konuşmasında bir takım suçlu mevzular olduğu bir emniyet memuru tarafından haber verildi diye, tahkikatın selameti için neşri yasak edilmesi ihtimali vardır. Neşir yasağı 7 ay mı, 8 ay mı, bir sene mi sürecektir, bilinmez. Bu, memlekette ne basın hürriyeti, ne adalet var demektir. Bir emniyet memurunun sözü ile hakim neşir yasağı verecek, böyle şey olur mu?.. Geçim darlığından ve sıkıntısından bahsettiğimiz zaman memlekete duyurulmaması için neşir yasağı konulmaktadır… Neşir yasağı haksızdır. Bıraksınlar vazifemizi yapmak imkânını bulalım."[886]

Türkiye iç politikada ekonomik sıkıntılarla uğraşırken dış siyasette Kıbrıs sorunu ile uğraşmaktaydı. Hükümet, Yunanistan ve İngiltere'nin Kıbrıs tutumunu protesto etmek için 8 Haziran 1958'de Beyazıt meydanında 300 bin kişinin katıldığı bir miting düzenlemiştir. İngiliz politikasının şiddetle eleştirildiği bu mitingde konuşan Dr. Fazıl Küçük: "Hürriyetler, ölmesini bilen cemaatler içindir, çarpışacağız." demiştir.[887] Kıbrıs konusunda taraf olan, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın uzlaşmacı olmayan tutumları ve İngiltere'nin Türkiye'nin taksim tezini reddetmesi[888] Kıbrıs sorunu daha da çıkmazsa girmesine neden olmuştur. 16 Haziran 1958'de T.B.M.M.'de Kıbrıs konusunda gizli bir görüşme yapılmış ve görüşme de T.B.M.M. oy birliği ile verdiği kararda Kıbrıs için son hal çaresinin bölme olduğu kararına varmıştır.[889] 19 Haziran 1958'de İngiltere Kıbrıs'a dair planını açıklamıştır. Bu plana göre Ada'da ortak bir idare kurulacaktı. Türkiye ise Kıbrıs'ın taksiminde ısrar etmiştir.[890] Kıbrıs konusunda İsmet İnönü şöyle demiştir: "Tedhişçilerin bir suretle itimad edilemeyecek faaliyetlerine karşı taksim tezinin nihai ve son çare olacağının şimdiden ve ahden tespit edilmesi lüzumlu, haklı bir teminattır."[891] C.M.P. lideri Osman Bölükbaşı, Ada'nın tamamının Türkiye'ye ait olduğu tezini savunmuştur.[892]

Dış siyasette Kıbrıs konusunun Türkiye'yi meşgul ettiği günlerde iç siyasette partiler arasındaki çekişmelerde devam etmekteydi. Demokrat Parti muhalefet partilerinde büyük çöküntüler yaşandığını ve D.P.'ye birçok vatandaşın katıldığını iddia etmiş ve D.P.'ye katılan

[886] **Ulus** 9 Haziran 1958, **Cumhuriyet** 9 Haziran 1958
[887] **Cumhuriyet** 9 Haziran 1958
[888] **Cumhuriyet** 14–15 Haziran 1958
[889] **Ulus** 17 Haziran 1958, **Cumhuriyet** 17 Haziran 1958
[890] **Ulus** 20 Haziran 1958
[891] **Cumhuriyet** 21 Haziran 1958
[892] **Cumhuriyet** 23 Haziran 1958

vatandaşların adlarını listeler halinde yayınlamıştır.[893] Bu arada Hürriyet Partisi, D.P. ve özellikle C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunuyordu. Hür. P. Genel Sekreteri Turan Güneş Hür. P.'den istifa edenler için: "Döküntüler gitti, partiye ısınanlar kaldı." dedikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "D.P. bugün ekalliyet halindedir. Eğer ortada çokluk görülüyorsa, bu memleketimizdeki seçim usulünün bir neticesidir. D.P. çoktan yok oldu. Son zamlarlarda tarihe karıştı." Güneş ayrıca C.H.P.'yi şiddetle eleştirerek şöyle demiştir: "İşbirliği bir nevi siyasi penisilindi. İktidarın antidemokratik gidişine bir ilaçtı. C.H.P.'nin ileri gelenleri mebus olmayacağız diye işbirliğini istemediler ve işbirliği küçük hesaplar yüzünden tahakkuk edememiştir. Bugün memleketin çektiği ıstırapta C.H.P. liderlerinin mesuliyet duyguları büyüktür." Fethi Çelikbaş ise işbirliği mevzuunda şunları söylemiştir: "C.H.P. işbirliğinde Hür. P.'nin muvaffak olmaması için elinden geleni yapmıştır. Bugün hâlâ 200 sene evvelki nizamın mücadelesini yapıyoruz. Eğer C.H.P. mevzuunda samimi olsaydı, bugün ortada şikâyet mevzuu bir rejim davası kalmamış olacaktı."[894] Bu arada 23 Haziran 1958'de C.H.P.'nin 1957 seçimlerinden sonra vatandaşlar arasında ayırım yapıldığına, savcıların yetkilerini kötüye kullandığına, gazetelerin ihtiyaçlarının hangi esaslara göre düzenlendiğine, mal darlığı ve yokluğu hakkında ne düşünüldüğü ve iktisadi politikanın Başbakandan istizah olunmasına dair vermiş olduğu beş gensorusu Meclis'te reddedilmiştir.[895]

25 Haziran 1958'de T.B.M.M.'de ara seçimlerin bir yıl geriye bırakılması ile ilgili takririn görüşülmesi sırasında iktidar ve muhalefet arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. İsmet İnönü ara seçimlerin yapılması gerektiğini belirterek şöyle demiştir: "Ara seçimlerinin bu yıl yapılmasında hususi bir zaruret var. Ara seçimi, kütük marifetlerinin ne halde olduğunu gösterecektir umumi ıstırap göz önündedir; seçim meselesi vatandaşın zihninde işkenceli bir sualdir." Faik Ahmet Barutçu ise: "Ara seçimlerini kaldıran veya gerilere atan bir Meclis milletin oylarını fikirlerini öğrenmekten kendini alıkoymuş olur." demiştir.[896] Meclis'teki tartışmalardan sonra ara seçimler geriye bırakılmış ve Meclis 1 Kasım 1958'e kadar tatile girmiştir. Muhalefet Meclis'in bu kadar uzun bir tatile girmesi eleştirmiş ve bunun aylardır Meclis'e uğramayan Başbakan'ın ve Hükümetin kendisini murakabeden azat ettirmesi anlamına geldiğini savunmuştur.[897] İktidar adına konuşan Samed Ağaoğlu ise boş bulunan on

[893] **Zafer** 21, 22, 23 Haziran 1958
[894] **Cumhuriyet** 23 Haziran 1958
[895] **Cumhuriyet** 24 Haziran 1958
[896] **Ulus** 26 Haziran 1958
[897] **Ulus** 26 Haziran 1958, **Cumhuriyet** 26 Haziran 1958

milletvekili için ara seçim yapılmasının gerekmediğini belirtmiş ve İsmet İnönü'yü şiddetle eleştirmiştir.[898]

Meclis'in tatile girmesinden sonrada muhalefetin iktidara yönelik eleştirileri devam etmiştir. 5 Temmuz 1958'de Hürriyet Partisi Genel İdare Kurulu toplantısından sonra bir açıklama yapan Genel İdare Kurulu üyesi Ekrem Alican şöyle demiştir: "Hadiseler D.P.'nin memleketi idare ehliyet ve siyasetinden mahrum bir siyasi teşekkül olduğunu biraz daha belirli hale getirmektedir."[899] Dış siyasette yaşanan Kıbrıs sorunu iç siyasette yaşanan ekonomik sıkıntılar Demokrat Parti'yi oldukça zorlayan gelişmeler olmuştur. İngiltere ve Yunanistan'ın kendi görüşlerinde diretmeleri sonucunda Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik ciddi bir adımın atılamaması, peş peşe gelen zamlar ve diğer iktisadi sıkıntılar D.P.'nin halk nazarındaki imajını zedelemiştir. D.P.'nin eskisi gibi imajını düzeltecek çalışmaları yapamaması ve muhalefetin bu ortamda eleştirilerini D.P.'nin zayıf noktası olarak keşfettikleri ekonomik sıkıntılara yöneltmesi D.P.'yi daha da hırçınlaştırmıştır. D.P. bu süreçte muhalefete yönelik daha etkin önlemlerin alınması gereği üzerinde durmuştur.

6 Temmuz 1958'de C.H.P. Kadıköy İlçe Kongresi'nde iç ve dış meseleler hakkında C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü bir konuşma yapmıştır. "Bugün bir israf devrin içindeyiz" diyen İnönü[900] konuşmasında: "Osmanlı İmparatorluğunun 60 yılda eline geçirdiği para 135 milyon altın. D.P. iktidarının 8 yılda sarf ettiği 280 milyon altın. Ne var meydanda? Eserler hüzün verici, vatandaş ise ıstırap ve bunaltı içindedir. Yurttaş, ıstıraplarına çare bulucu olarak C.H.P.'ye bakmaktadır." demiş ve dış meselelere değinerek şöyle konuşmuştur: "Ada da asayiş temin olmadan Kıbrıs meselesi üzerinde vehamet ve ihtilaf zail olmaz."[901] Hürriyet Partisi de 7 Temmuz 1958'de yayınladığı tebliğde iktisadi sorunlara değinerek "zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan" iktisadi gidişin arz ettiği tehlikelere işaret etmiştir. Tebliğde ayrıca Kıbrıs meselesinin partiler üstü bir zihniyetle ele alınmamasından Hürriyet Partisi'nin müteessir olduğu belirtilmiştir.[902] C.H.P. Genel Başkanı'nın iktidara yönelik sert eleştirilerine Demokrat Partililerde oldukça sert yanıt vermişlerdir. İnönü'nün buhran yaratmak istediğini belirten Maliye Bakanı Hasan Polatkan şöyle konuşmuştur: "C.H.P. Genel Başkanı mükemmelen bilir ki, bugün alınan yardım ve krediler, müşterek hürriyet cephesinin tam bir tesanüt hissi içinde ve mütekabiliyet esasına müstenit muamelelerdir. İktidara geldiğimiz günden beri, mensup olduğumuz milletler camiasına karşı maddî ve manevî vecibelerimizi

[898] **Zafer** 26 Haziran 1958
[899] **Cumhuriyet** 5 Temmuz 1958
[900] **Cumhuriyet** 7 Temmuz 1958
[901] **Ulus** 7 Temmuz 1958
[902] **Cumhuriyet** 8 Temmuz 1958

tam manasıyla yerine getirdik ve onlar da bize karşı, askerî ve iktisadî sahalarda tam bir itimat havası içinde, vecibelerini yapmağa çalışmışlardır… Devlet bütçesi dışında kalan sahalarda yapılan envestismanlar hakkında, son sanayi sayımından elde edilen neticeler, tek başına İsmet İnönü'nün "Ortada bir şey yok" kabilinden olan bütün iddialarını bir anda hiçe indirmeğe kâfidir. Bu sayıma göre, 1949 sonunda 462 milyon olan hususî sektör yatırımı 1957 sonunda 3 milyar 526 milyon liraya çıkmıştır."[903] Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Sıktı Yırcalı ise şöyle demiştir: "Memleket İnönü'nden şimdiye kadar hatalı, zararlı bütün yaktıklarından ziyade, mümkün olup da yapmadıklarından dolayı davacı olacaktır."[904] İsraf devri İnönü'nün kendi devridir diyen Devlet Bakanı Emin Kalafat da: "C.H.P. Genel Başkanı, hakikatlerin tahrifini o derece ileri götürmüştür ki kısır, geri ve iptidaî şartlar içinde yerinde saymayı istikrar ve kuvvet kaynağı addeden iktidarları devrinden sonra, bu memlekette milletle devletin elele vermesi sayesinde yeni bir Türk mucizesi olarak kısa zamanda tahakkuk eden iktisadî kalkınmamızı kötüleyebilmek için "Bugün bir israf devri içindeyiz." diyor. Hangi israf devri? Milli gelirin ve istihsalin büyük bir hızla arttığı, tabiat ve insan gücü kaynaklarımızdan azami faydalanma yolunda büyük sanayi ve enerji tesislerimizin kurulduğu, asırlardan beri fakir yaşamaya zorlanmış Türk vatandaşının refaha kavuştuğu bir devir, nasıl olup da israf devri diye tavsif edilebilir?" demiştir.[905] C.H.P. ve D.P.'nin karşılıklı suçlamaları siyasi havayı oldukça sertleştirmiştir. Zafer gazetesi İnönü'nün konuşmasını "Manasız Bir Beyanat" olarak değerlendirmiş[906] ve İnönü'nün artık köşesine çekilmesi gerektiğini belirterek şöyle demiştir: "Yüksek devlet kademelerinde hizmet vermiş hatta isim yapmış kimselerin, bu hakikati teslim ederek kendilerini ucuzlatmaktan hazer eylemeleri icap eder. İnönü faal ve işbaşında iken dahi, birçok müspet ve mümkün inkişaflara mani olmuş, engel ve fren teşkil eylemiştir. Bugün ise siyasi ve iktisadi hayatımızı karıştırmak isteyenlerin elinde, bunların kâh vapurdan indirip miting meydanlarına sürdüğü ve kâh attan indirip denize çivileme daldırdığı bir reklâm yaftası olmuştur. Atatürk'e Başvekillik ve memlekete de Devlet Reisliği yapmış bir insanın, kendini bu hallere düşürmeye hakkı yoktur. Mesafeler almakta olan Türkiye'nin iç politikasını dolayısı ile dış politikasını, hayali bir iadei ikbal ile iktidarın kumar fişleri gibi kullanmaya ise, hiç hakkı yoktur."[907] Ulus gazetesi başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Sıtkı Yırcalı'nın İsmet İnönü hakkındaki sözleri sert bir dille eleştirerek şöyle demiştir: "İsmet İnönü kendisinden sonra gelenlere kendisinden evvelkilerin yoluna

[903] **Zafer** 9 Temmuz 1958
[904] **Cumhuriyet** 9 Temmuz 1958
[905] **Zafer** 10 Temmuz 1958
[906] **Zafer** 10 Temmuz 1958
[907] **Zafer** 12 Temmuz 1958

sapmamasını, âdeta içi yanarak tavsiye etmiştir. Bu yol ne yolu idi? İnönü bunun adına "israf yolu" demiştir. İçinde bulunduğumuz devir, israf devri değil de nedir?[908]

İnönü'nün sözlerinin ve D.P.'lilerin İnönü'ye verdikleri cevapların yaratmış olduğu siyasi gerginlik devam ederken C.H.P. Meclisi 13 Temmuz 1958'de bir tebliğ yayınlayarak D.P.'nin politikalarını şiddetle eleştirmiştir. Tebliğde şöyle denilmiştir: "İktisadî durum ağır, geçim derdi ise, yurttaşın derin ıstırabıdır. Artık gösterişli iddiaları bırakıp, vatandaşın geçim meselesini ele almak gereklidir… Esefle ve hüzünle haber verelim ki, iktisadi politikada esaslı ve iyileşmeye doğru kesin kararlı bir dönüş göremiyoruz… Adalet istiklâli meselesi, son hadiselerle yeni bir ibret levhası arz etmektedir… İktidar bugün basında, adalette, seçimde birbiri ardına getirdiği mevzuatla hususi bir rejim kurmuştur."[909] Muhalefet partileri yayınladıkları tebliğlerde, gerek Hürriyet Partisi'nin gerekse C.H.P.'nin üzerinde birleştikleri ve aynı ısrarla durdukları nokta iktisadi durumdaki bozukluk olmuştur. İktisadi durum hakkında her iki tebliğde kullanılan ifadeler bile birbirlerini çok yaklaşmıştır. Mesela, iki muhalefet partisi de, bozukluğun derme çatma tedbirlerle düzeltilmeyeceğini ve bütün meselelerin köklü çözümlerle çözülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak muhalefet partileri arasında iktisadi alanda beliren bu görüş birliği diğer alanlara yansımamıştır. C.H.P. bildirisi, memleketin iki ana meselesinden biri olarak, iktisadi durumun bozukluğundan sonra rejim buhranı üzerinde durduğu halde, Hürriyet Partisi bildirisi, siyasi hayattaki huzur ihtiyacını bir ana mesele olarak ortaya koymamıştır.[910]

C.H.P.'nin tebliğine D.P.'den cevap gecikmemiştir. Devlet Bakanı Muzaffer Kurbanoğlu C.H.P.'nin iddialarına cevap vererek şöyle demiştir: "C.H.P. beyannamesinin her zamanki gibi memleket meselelerine müşahhas olarak temastan kaçınan umumi ve beylik lâflardan ve birçok haksız hükümlerden ibaret olduğu görülmüştür. Her meseleyi mutlaka iktidar aleyhinde çevirebilmeğe çalışmak ve yıkıcı bir propagandayı sistemli olarak tatbike koymak gayreti içinde bulundukları bir kere daha meydana çıkmaktadır… Yıkıcı, iptidai propagandadan ve her türlü tahriklerin tesirlerinden memleketi masun bulundurmak iktidarın vazifesidir. Nitekim İsmet Paşa iktidarının son senelerine kadar memleketi istiklâl mahkemelerinin, darağaçlarının tehdidi ve örfi idare altında bulundura gelmiştir. Rahmetli Recep Peker'in 1948'de İzmir'de Başvekil olarak, "Unutulmamalıdır ki istiklâl mahkemeleri kanunu hâlâ yürürlüktedir" sözünü C.H.P.'ye bir kere daha hatırlatırız."[911]

---

[908] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Gene İnönü'ye Hücum", *Ulus* 11 Temmuz 1958
[909] **Ulus** 14 Temmuz 1958, **Cumhuriyet** 14 Temmuz 1958
[910] **Forum**, C. IX, S. 104, s. 3
[911] **Cumhuriyet** 15 Temmuz 1958

Türkiye'de muhalefet ve iktidar arasındaki gerginlik devam ederken Türkiye'nin sınır komşularından Irak'ta yaşanan ihtilal Türk siyasi gündemini aniden değiştirmiştir. Irak'ta ihtilalciler krallığı kaldırıp cumhuriyeti ilan etmişler ve Kral Faysal, Abdülilah ve Başbakan Nuri Sait öldürülmüşlerdir.[912] Irak ihtilali Orta Doğu'yu oldukça hareketlendirmiştir. İngiltere Ürdün'e asker indirmiş. A.B.D. ise Lübnan'a yeni birlikler göndermiştir. Bu durum Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiş ve Sovyet Rusya Türk-İran sınırında büyük askeri manevralara girişmiştir.[913] Nadi Nadi Orta Doğu'da yaşanan olayların otorite buhranından kaynaklandığını belirtmiştir.[914] Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise Irak'ta meydana gelen hadisenin Uzakdoğu adalarının birinde değil yanı başımızda olduğunu belirterek T.B.M.M.'nin nerede olduğunu sormuştur.[915] Orta Doğu'da yaşanan olaylar karşısında halkı milli birliğe davet eden C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü vatanın müdafaası karşısında her meselenin ikinci planda bırakılmasını bütün vatandaşlara tavsiye etmiş ve şöyle demiştir: "Türk milleti, güç hâdiseler karsısında, fedakârlıkta birbirleri ile yarış ederek beraber hareket etmesini bilen bir millettir."[916] C.H.P. Meclisi Orta Doğu'daki hadiseler nedeniyle T.B.M.M.'nin en geç 26 Temmuz 1958'de toplanmasını istemiştir.[917] Bu arada ise Demokrat Parti, Meclis Grubu'nu acil toplantıya çağırmıştır.[918] Zafer gazetesinde, 27 Temmuz 1958'de, "Hazin Bir Muhalefet" başlığı ile yayınlanan başmakalede C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuş ve Eyüp'te milli birlikten bahsedenlerin milli birliği tahrip ettikleri ifade edilerek şöyle denilmiştir: "Bunların asıl maksadı, dünyayı ve Türkiye'yi son derece tehlikeli görmekte oldukları şu günlerde ve Başvekilimiz ile Hariciye Vekilimizin ehemmiyetli beynelmilel müzakerelerde bulunmak üzere uzakta oldukları bir sırada, Türk iç politikasını azami karışıklık ve gerginlik içinde göstermekten ibarettir."[919] Irak'taki askeri müdahale Türkiye'yi şöyle etkilemiştir: "Irak'taki 14 Temmuz 1958 devrimi, Türk siyaset yaşamına yeni bir boyut katmıştır. Bu durum, halk desteğini arkasına alan askeri müdahaleyi kendi iktidarlarına potansiyel bir tehdit olarak görmeye başlayan D.P. liderlerini derinden etkilemiştir… Zihinlerinde gerçek bir devrim fobisi yaratmıştır. Muhalefete yeni bir gözle, mutlaka hükümeti devirmeye hazırlanıyor gibi bakılmıştır."[920]

---

[912] **Cumhuriyet** 15 Temmuz 1958, **Ulus** 15 Temmuz 1958
[913] **Ulus** 18 Temmuz 1958
[914] Nadi Nadi, "Otorite Buhranı", *Cumhuriyet* 18 Temmuz 1958
[915] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "T.B.MM. Nerede?", *Ulus* 18 Temmuz 1958
[916] **Cumhuriyet** 21 Temmuz 1958
[917] **Cumhuriyet** 23 Temmuz 1958, **Ulus** 23Temmuz 1958
[918] **Cumhuriyet** 24 Temmuz 1958
[919] **Zafer** 27 Temmuz 1958
[920] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 74

26 Temmuz 1958'de olağanüstü toplanan T.B.M.M.'nin toplantısı 45 dakika sürmüş ve toplantıda yalnız iktidar konuşmuştur. Dâhiliye Bakanı Namık Gedik, Dışişleri Bakanı Vekili olarak dış politika etrafında konuştuktan sonra, muhalefete de söz verilmesi hakkındaki önergeler reddedilmiş ve toplantı büyük gürültü içinde sona ermiştir. C.H.P., Hür. P. ve C.M.P. iktidarın tutumunu tenkit eden açıklamalarda bulunmuşlardır. D.P. ise tutumunun İçtüzüğe uygun olduğunu belirtmiştir. C.H.P. Meclisi yayınladığı tebliğde davet amaçlarının gerçekleşmediği ve Hükümet'in takip ettiği dış politikanın T.B.M.M.'de konuşulmasına ve kamuoyuna açıklanması icap eden noktaların duyurulmasına fırsat verilmediği belirtmiştir. Hür. P. yayınladığı bildirire çok mühim olan bu konunun müzakereye açılmasına D.P.'in mani olduğunu belirterek şöyle denilmiştir: "Çok ağır ve ağır olduğu kadar da iç ve dış politikamız bakımından da tehlikeli olan bu tutumu Hürriyet Partisi bütün şiddeti ile protesto ettiğini bildirir." C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise Hükümet'in açıklamasının tatmin edici olmadığını belirtmiştir.[921] İsmet İnönü, 27 Temmuz 1958'de yaptığı basın toplantısında Meclis'i tekrar toplantıya çağıracaklarını açıklamıştır. İnönü: "Dış tehlike, millî birlik, iktisadî düzen için ilk önce; içerde salim bir politika tesis etmeli, Ortadoğu'nun heves edilmeyecek iç idarelerine düşmekten Türkiye'mizi korumalıyız" dedikten sonra yeni Irak hükümetinin tanınması lâzım geldiğim belirtmiş ve Amerikan uçaklarının Adana'ya gelmesi sebebinin Meclis'te izah edilmesi gerektiğini söylemiştir.[922] C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek ise şöyle demiştir: "Muhalefetin Meclis'te konuşturulmayışı millet hayrına olmamıştır. Irak'ta hürriyetleri yok ederek halka rağmen ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak isteyenlerin akıbeti, bütün dünyaya ders olacaktır."[923] Zafer ise, C.H.P.'yi havayı bulandırmakla suçlamıştır.[924] İnönü'nün sözleri milli menfaate aykırıdır diyen İçişleri Bakanı Namık Gedik, İnönü'ye sert eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "İnönü bir taraftan millî birlikten bahsederken diğer taraftan vatan müdafaası günü gelse vatandaşların hür ve eşit olarak çalışmaları mümkün olamayacağı ihtimalini ortaya atmak gibi çok vahim ve bizzat milli birliğe zarar verici bir tahrikten kaçınmıyor. Bilinmesi lâzım gelen hakikat şudur ki, ne olursa olsun buna Türk milletinin vatanseverliği ve karakteri asla müsait değildir. Biz milli birlikle beraberliğin korunmasını samimi olarak arzu eden zihniyetin bu birliği parçalamayı hedef tutan maksatlı yalan ve hasmane haberlere asla iltifat etmemesini haklı olarak istemekteyiz. Aksine, bu neviden teşebbüsleri meselelerin esasına nüfuz etmeden iddialarının bir delili

[921] **Cumhuriyet** 27 Temmuz 1958
[922] **Cumhuriye**t 28 Temmuz 1958, **Ulus** 28 Temmuz 1958
[923] **Ulus** 28 Temmuz 1958
[924] **Zafer** 28 Temmuz 1958

olarak göstermek ihtiyatsızlığını ihtiyar edenlerin ilerde bundan dolayı tevellüt edecek ağır mesuliyetlerle karşı karşıya bulunacaklarını bugünden ifade etmeye mecburuz."[925]

İktidarın eleştirilerini muhalefetin eleştirileri takip etmiştir. C.H.P. Meclis Grubu 28 Temmuz 1958'de yayınladığı tebliğde Meclis Başkanlığı'nı taraf tutmakla itham etmiş ve D.P.'nin tutumunu eleştirmiştir. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Meclis bir gündemle toplandığı halde bu gündem üzerinde her türlü konuşmaya engel olunması hukukla izah edilemez… Memleket meselelerinde karşılaşılabilecek müşküllere en iyi hal çarelerinin T.B.M.M. çatısı altında bulunabileceğine inanmaktayız."[926] C.H.P. 148 milletvekilinin imzasını taşıyan bir önerge vererek Meclis'i, en geç 27 Ağustos 1958'de toplanmak üzere, olağanüstü toplantıya çağırmıştır. C.H.P. verdiği önergede ulusal güvenliğimizi yakından ilgilendiren son dış meseleler ve yurttaşlara hür ve eşit insanlar olarak beraber çalışma yeterliği sağlanması konularının görüşülmesini istemiştir.[927] Bu arada Türkiye, Yeni Irak Hükümeti'ni 31 Temmuz 1958'de tanıdığını resmen açıklamıştır.[928] Irak ise Bağdat Paktı'ndan ayrıldığını açıklamıştır.[929]

Maliye Bakanı İstanbul'da 3 Ağustos 1958'de verdiği beyanatta dış kredinin 359 milyon dolar olduğunu açıklamıştır.[930] 3 Ağustos 1958'de C.H.P. Kasımpaşa Kongresi'nde yaptığı konuşmada C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek iktidarı şiddetle eleştirmiş ve dış kredilere değinerek şöyle demiştir: "Türkiye'nin bugünkü iktisadi durumu hakikaten kritiktir. Peşin parasız en mühim ihtiyaç maddelerini bile alamıyoruz. Bu durumda Türkiye'ye açılan kredi, "kalkınma" kredisi değil "kurtarma" kredisidir. Kredi açılmasına memnunuz ama bu paralar israf edilmemelidir. Krediyi verenler israf edilmemesi için bazı şartlar koyuyorlar, bu şartları millete söylemekte fayda vardır."[931] Zafer gazetesinde, 5 Ağustos 1958'de, "İhtiras Politikası" başlığı ile yayınlanan başmakalede Kasım Gülek'in Kasımpaşa Kongresi'nde yaptığı konuşmada Irak ihtilaline değinerek Demokrat Parti'yi eleştirmesi oldukça sert bir dille eleştirilmiştir ve bu tür açıklamaların hükümeti gerekli tedbirler almağa sevk edeceğini belirtmiştir.[932] Zafer'in eleştirilerine cevap veren Ulus ise: "C.H.P.'lilerin 8 yıldır yılmadan mücadele etmeleri karşısında huzurunu kaybedenler var fakat huzurunu kaybeden memleket değil sadece bir kaç kişidir."[933] demiştir.

---

[925] **Zafer** 29 Temmuz 1958, **Cumhuriyet** 29 Temmuz 1958
[926] **Ulus** 29 Temmuz 1958
[927] **Ulus** 31 Temmuz 1958, **Cumhuriyet** 31 Temmuz 1958
[928] **Ulus** 1 Ağustos 1958
[929] **Ulus** 3 Ağustos 1958
[930] **Zafer** 4 Ağustos 1958
[931] **Cumhuriyet** 4 Ağustos 1958, **Ulus** 4 Ağustos 1958
[932] **Zafer** 5 Ağustos 1958
[933] **Ulus** 6 Ağustos 1958

İktidarın ekonomik politikalarının şiddetle eleştirildiği bir ortamda Hükümet ekonomik darboğazdan kurtulmak amacıyla 4 Ağustos 1958'de yeni bir istikrar programı uygulamaya karar vermiştir. Yeni program gereğince D.P. iktidarı Türk Lirası'nın 11 yıldır sabit tutulan değerini düşürmek zorunda kaldı. Hükümet, borç erteleme ve yeni kredi talepleriyle başvuruda bulunduğu uluslararası kuruluşlardan, ciddi bir istikrar programı uygulanması ve Türk Lirası'nın devalüe edilmesi gibi önlemler alınmadığı takdirde hiçbir destek göremeyeceği cevabını alınca istikrar programını hazırlamak zorunda kalmıştı. İstikrar paketinin ilk önemli kararı, Türk Lirası'nın Amerikan Doları karşısındaki değerinin 2.82 liradan 9.45 liraya düşürülmesi oldu.[934] Böylece Türk Lirası'nın değeri dolaylı yoldan % 322 oranında düşürülmüş oluyordu.[935] 1958 istikrar programının diğer unsurları arasında ise, ithalat ve ihracat rejimlerinde serbestleşmeye yönelinmesi, KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarına zam yapılması, özel kesimin ürettiği mal ve hizmetler üzerindeki fiyat denetiminin kaldırılması, Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı kredilerde ciddi kısıtlamalar getirilmesi gibi önlemler yer alıyordu. Bu önlemlerin alınmasıyla birlikte Türkiye'nin dış borçları konsolide edilmiş ve ödemeler dengesi açığı azalmış, enflasyon düşmüştür. Ancak, büyüme hızı geriledi ve iktisadi durgunluk baş göstermeye başlamıştır.[936] Dış krediler hakkında ve yeni ekonomik program üzerine düşüncelerini açıklayan C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü: "Alınan ekonomik tedbirleri korumak için murakabe şarttır… Her şeyden evvel rejim meseleleri halledilmeli, yoksa kredilerden hiç bir fayda temin edilemez... İktidar, vatandaşları anlayış ve yardıma davet ederken onun murakabe hakkını da mutlaka tanımalıdır… İç piyasada ağırlaşacak hayat şartlarına katlanabilmesi için, alınan tedbirlerin samimiyet ve faydasına vatandaşları inandırmak lâzımdır. Bu ancak tabiî kontrolün, yani halkın elinden alınan haklarının iadesi ile mümkündür."[937] demiş ve rejim meseleleri ve ekonomik meselelerin bağlantılı olduğunu iddia etmiştir.

Muhalefetin bir diğer kanadı C.M.P.'de iktidarın ekonomik politikalarını eleştiriyordu. C.M.P. Genel İdare Kurulu 4 Ağustos 1958'de yayınladığı tebliğde, dış politika, iktisadi durum ve dış krediler üzerinde durmuştur. Tebliğde C.M.P.'nin dış politika meselelerini günlük politikaların üstünde ve milli emniyet ve gelecek meselesi olarak baktığı açıkça ifade edilmiş ve iktisadi duruma değinilerek şöyle demiştir: "Demokrat Parti, takip ettiği plânsız, programsız, partizan ve gösterişçi iktisadi politikası ile gaye ve imkânlar arasında bir ahenk

[934] M. Serhan Yücel, a.g.m., s. 843
[935] **Ulus** 5 Ağustos 1958
[936] M. Serhan Yücel, a.g.m., s. 843
[937] **Ulus** 7 Ağustos 1958

sağlayamamış ve hadiselere istikamet vermekten ziyade hadiselerin peşinden sürüklenerek memleketimizi bugün içinde bulunduğu iktisadi buhrana sürüklemiştir."[938]

Muhalefetin iktidarın ekonomik politikalarına yönelik eleştirilerine D.P. yayın organı Zafer sert yanıt vermiştir. Zafer gazetesinde, 8 Ağustos 1958'de, "Şiddet, şiddeti davet eder!" başlığı ile yayınlanan başmakalede muhalefetin şiddet politikası yürüttüğü ifade edilmiş ve şöyle denilmiştir: "Acaba şiddet peşinde koşanlar gene tek parti rejimini mi geri getirmek istiyorlar? Eğer bu ise maksatları buna ihtilal değil mukabil ihtilal ve inkılâp değil irtica denir! Ve gayet tabii olarak, böylesine bir şiddete kayma teşebbüsü, karşında Devleti koruyan mukabil şiddeti bulur."[939] C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı iktidar partisi yayın organının muhalefete yönelik eleştirilerine cevap vererek şöyle demiştir: "D.P.'nin müfrit çevreleri ne zaman şu veya bu meseleyi bahane ederek hiddetlenmiş görünürlerse arkasından bir takım hareketler, gerilemeler, baskılar gelir. Bunu tecrübe ile bütün millet öğrenmiş bulunuyor. Irak hadisesi vesilesi ile bazı muhalefet sözcülerinin sakit idare hakkında söyledikleri sözleri, iktidar organları, hücum ve ithamlarına vesile yapmışlardır. Onlara göre, bu sözlerle Türkiye'deki iktidara (telmih) de bulunulmuş ve ihtilâl tohumları ekilmek istenmiştir. Bu alınganlığın yersiz ve sunî olduğu aşikârdır. Türkiye'deki bütün muhalefet partilerinin (Meşrutiyetin bittiği yerde biz de biteriz) sözünü düstur ittihaz ettikleri herkesçe malûmdur."[940] Ulus gazetesi başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu D.P.'nin ve Zafer'in eleştirilerine karşılık vererek D.P.'nin C.H.P.'ye karşı dinmeyen bir hınç beslediğini ifade etmiş ve "D.P. iktidarı C.H.P.'nin parasını, mallarını, mülklerini ve bütün mücadele imkânlarını elinden almış, ama şerefini, haysiyetini ve bu memleketteki manevi nüfuzunu bir türlü kıramamıştır. İşte, bundan dolayıdır ki, ona karşı kinini ne suretle yatıştıracağını bilemiyor… İhtilâl dedikleri eğer meşrutiyetsizlik ise bunun birçok karakteristik vasıflarını, sekiz yıldan beri, biz onların davranışlarında görüp durmaktayız."[941] demiştir. Karaosmanoğlu ayrıca D.P. organlarının C.H.P.'yi iktidar hırsıyla lekelemeye çalıştıklarını belirterek D.P. organlarının tutumunu şiddetle eleştirmiştir.[942]

Muhalefetin iktidara karşı tutumunun sertleşmesi ve her fırsatta iktidara yönelik ağır eleştirilerde bulunması, halkın yaşadığı ekonomik sıkıntıların nedeninin D.P.'nin savurgan ekonomik politikalarına bağlaması ve iktisadi sorunların çözümünün ilk adımının rejim sorunun hallolunmasıyla mümkün olacağını dile getirmesi D.P.'nin muhalefete yönelik

[938] **Cumhuriyet** 5 Ağustos 1958
[939] **Zafer** 8 Ağustos 1958
[940] **Cumhuriyet** 11 Ağustos 1958
[941] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Dinmeyen Hınç", *Ulus* 10 Ağustos 1958
[942] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "C.H.P. ve İktidar", *Ulus* 11 Ağustos 1958

tutumunun değiştirmesine neden olmuştur. Hükümetin aldığı dış krediden sonra yaşanan kısmî rahatlamaya rağmen muhalefetin eleştirilerini sürdürmesi Demokrat Parti'yi muhalefete yönelik yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Demokrat Parti Meclis Grubu Başbakan Adnan Menderes'in daveti üzerine 11 Ağustos 1958'de yaptığı olağanüstü toplantıdan sonra muhalefetin tutumuna yönelik bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "C.H.P. sevk ve idaresi, Büyük Millet Meclisi'nin her hangi bir kararını kendi arzu ve maksatlarına uygun bulmadığı hallerde Meclis dışı bir takım faaliyetlere girişmek, Meclis kararlarına karşı tebliğler kaleme almak suretiyle muta olması lâzım gelen bu kararların çiğnenmesine zemin hazırlıyor. Dolayısıyla, memleketi, kanuni muktezasız, devletsiz ve otoritesiz idare ediliyormuş gibi göstermek tarafını tutarak meşru sayılması mümkün olmayan bir mücadele yolunu takip ediyor. C.H.P. sevk ve idaresi bununla da, iktifa etmeyerek... Büyük Millet Meclisi'nin kararlarını Demokrat Partinin kararlan gibi göstermeğe ve böylece zaafa düşürmeğe çalışıyor. İktidarı kaybettiği 1950 yılından beri C.H.P. sevk ve idaresinin meşruiyet hudutlarından daimi kaymalar yaparak bu istikamette çalıştığı, bir yandan teşri cihazını, bir yandan da icrayı felce uğratmayı hedef tuttuğu gözden kaçmamıştır. Bunun manası, kendisi ekseriyette ve iktidarda bulunmadığı için, Meclis ve iktidarı tanımamaktır… Esasen, C.H.P. sevk ve idaresinin 1950 yılından beri takip ettiği Demokratik idareyi tahdit politikasının başlıca hedefini, Türkiye Büyük Millet Meclisi teşkil ede gelmiştir… Halk Partisi, Meclis'in Anayasa ile tayin edilen hudutlar dâhilindeki bir parçasıdır. Onun bu vasfını tekrar ve Anayasa'nın emrettiği hudutlar dâhilinde iktisap etmesini bekleriz. Meclis'in kudret, kuvvet ve salâhiyeti önünde, hürmetkâr ve itaatkâr elması, muhalefet vazifesini meşruiyet hudutları içerisinde başarmağa çalışması, kanunî mecburiyetindir… Bu şarta ve mecburiyetlere riayet olunmadığı takdirde, meşru bir iktidarın, meşru bir devleti tecavüz ve tahripten korumak için vatan emniyet ve menfaatlerinin gerektirdiği her türlü tedbirlere başvurmasının hakkı ve vazifesi olduğu ittifakla karar altına alınmıştır."[943]

Demokrat Parti'nin muhalefete yönelik sert eleştirileri ve suçlamaları ve bunlara karşı tedbir alacağını açıklaması muhalefetin sert tepkisine neden olmuştur. C.H.P. Van Milletvekili Ferit Melen bildirinin açıklanmasından hemen sonra yaptığı açıklamada yapılan suçlamaların çok ağır olduğunu belirttikten sonra şöyle demiştir: "D.P. muhalefete kendi istediği nispette vazife yapmağa müsaade etmek istemektedir. Bizatihi bu düşünce Anayasaya aykırıdır ve rejime vurulmak istenen ağır bir darbedir. D.P. bu arzusunu hiç bir zaman gerçekleştiremeyecek ve tarih huzurunda gülünç bir duruma düşecektir. Muhalefet ise bu türlü

[943] **Zafer** 12 Ağustos 1958, **Cumhuriyet** 12 Ağustos 1958

tehditlere ehemmiyet vermeden vazifesini yapmağa devam edecektir."[944] Ulus, D.P.'nin şiddet yolunu seçtiğini belirtmiş ve C.H.P.'nin meşruiyet yolundan ayrıldığı hakkındaki iddiaların düpedüz iftira olduğunu belirtmiştir.[945] D.P.'nin muhalefete ve özellikle C.H.P.'ye yönelik suçlamalarında sonra C.H.P. Meclis Grubu olağanüstü toplantıya çağrılmıştır.[946]

D.P. bildirisine C.H.P. dışındaki diğer muhalefet partilerinden de sert eleştiriler gelmiştir. D.P.'nin tebliğini değerlendiren Hürriyet Partili Turan Güneş şöyle demiştir: "D.P. bugün artık kendini bizzat Türk Devleti ve bizzat Türk Milleti sayan acınacak bir zihniyetin son tarihi misallerinden biri haline gelmiştir. D.P. bugün ekalliyet iktidarıdır. Şüphesiz Anayasamız gereğince bu iktidar meşrudur. Ama hareketlerinde Anayasamıza ve onun prensiplerin riayet etmek şartı ile meşrudur." Hürriyet Partisi İkinci Başkanı İbrahim Öktem ise D.P.'nin tebliğindeki eleştirilerin sadece C.H.P.'ye yönelik değil bütün muhalefete yönelik olduğunu ve tebliğin maksadının muhalefet partilerini tecrit etmek olduğunu söylemiştir.[947] C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı D.P.'in tebliğine sert bir karşılık vererek D.P.'yi eğer söylediklerinde zerre kadar gerçeklik payı ve ciddiyet varsa T.B.M.M.'de eşit şartlarda millet önünde hesap vermeye davet etmiş ve şöyle demiştir: "D.P. Meclis Grubu tebliği zahiri hedefi kim olursa olsun, hakikatte demokratik rejime ve muhalefetin emniyetine tevcih edilmiş çok tehlikeli bir zihniyetin ifadesidir. Bu itibarla rejime ve hürriyetlere bağlı herkesi karşında bulacaktır." Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise şöyle demiştir: "Tebliğdeki ifade D.P. idarecilerinin 1954'ten sonra arız olan ruh haletinin yeni ve açık bir tezahürüdür. Sinirlilik, telâş ve kendisini zayıf hissedenlerin kuvvetli görünmek gayreti… Bu bakımdan metni okurken hiç hayret etmedim."[948]

D.P.'nin tebliğine iktidar yanlısı basın ile muhalefet yanlısı basın tarafında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Zafer gazetesinde, 13 Ağustos 1958'de, "Tebliğin Hususiyetleri" başlıklı başmakalede Demokrat Parti Meclis Grubu'nun tarihi bir tebliğ neşrettiğini belirtilerek şöyle denilmiştir: "Eğer iktidar ile muhalefet arasındaki münasebeti meşruiyet dışına, saniyen Meclis dışına ve üçüncüsü de vatandaş olarak her birimizin mesuliyeti dışına çıkaracak olursak, bize karşı dışarıdan taaddisi olanların işini kolaylaştırmış oluruz. Demokrat Partisi'nin Grup tebliği işte, hem büyük Türk Milletinin hem de siyasi mücadeleyi gittikçe pervazsız bir hale getirmekten çekinmeyen Cumhuriyet Halk Partisi sevkü idaresini zamanında ikaz etsinler diye C.H.P. mensuplarının dikkat ve ittilaına arz etmiş

[944] **Cumhuriyet** 12 Ağustos 1958
[945] **Ulus** 12 Ağustos 1958
[946] **Cumhuriyet** 13 Ağustos 1958
[947] **Cumhuriyet** 13 Ağustos 1958
[948] **Cumhuriyet** 14 Ağustos 1958

bulunmaktadır."[949] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, D.P.'nin yayınladığı tebliğin muhalefet partilerini yeniden birleştirdiğini ve D.P. yöneticilerin yalnız C.H.P.'yi suçlu göstererek, diğer muhalefet partilerin sevindirerek kendi tarafına çekme planın C.M.P. ve Hür. P. başkanları ve idarecilerinin tepkileri üzerine boşa çıktığını belirtmiştir.[950] Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise "ister muhalefetten ister iktidardan gelsin her türlü şiddet politikasının memlekete zarar vereceğini" belirtmiştir.[951]

C.H.P. Demokrat Parti'nin tebliğine, 16 Ağustos 1958'de, şiddetli bir cevap vermiştir.[952] Tebliğde kısaca C.H.P.'nin sindirilemeyeceği ve milletin sinesinden asla sökülemeyeceği dile getirilerek şöyle denilmiştir: "Çoğunluk grubu, muhalefetin haklarını çiğnediği anda Anayasa ve meşruluk dışına çıkmış olacaktır… D.P. idarecileri; Irak hâdiselerinin vehimleri altında muhalefete karşı yeni şiddet ve baskı tedbirleri aramaktadırlar. Bu gayretlerinde muvaffak olamayacaklardır… Davalarının haklı oluşundan ve bu davaları benimseyen Türk Milletinin sevgi ve güveninden kuvvet alan C.H.P. hiçbir tehdit ve tertiple yolundan döndürülemeyecektir… Şiddet usulleri memlekete, fakat bilhassa buna heves edecek olanlara, sadece ve sadece hüsran getirir... C.H.P. serbest, dürüst ve eşit şartlar altında yapılacak ilk seçimde büyük milletimizin güveniyle, iktidara geçeceğinden emindir."[953] C.H.P.'nin tebliği iktidar ve muhalefet tarafından farklı tepkilerle karşılanmıştır. D.P.'liler, tebliğde bazı boşlukların bulunduğunu ve sekiz yıldır söylenenlerin tekrar edildiğini ileri sürmüşler, C.M.P. ve Hür. P.'lileri ise tebliğin faydalı ve yerinde olduğunu, C.H.P.'yi haklı bulduklarını söylemişlerdir.[954] Bu arada 17 Ağustos 1958'de Ankara'da yapılan C.M.P. Anafartalar Ocağı Kongresi'nde hatipler C.H.P.'ye hücum etmişler ve kuvvetli bir muhalefet cephesi kurulması fikrini ileri sürmüşlerdir.[955]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu D.P.'nin uygulamayı düşündüğü politikayı şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve şöyle demiştir: "D.P. iktidarının, dış yardımlara dayanarak iç politikada, bütün manasıyla bir korkutma ve sindirme rejimi tatbikine karar verdiği görülüyor. Şimdiden, muhalefetin, hassaten C.H.P. muhalefetinin "defteri âmali" gözden geçiriliyor… D.P. iktidarının yeni tutmak üzere olduğu yol bize hatalı görünmektedir. Memlekette suni bir

[949] **Zafer** 13 Ağustos 1958
[950] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Muhalefet Partileri Arasındaki Tesanüd", *Ulus* 16 Ağustos 1958
[951] Nadir Nadi, "İyilik Gelmez", *Cumhuriyet* 13 Ağustos 1958
[952] **Cumhuriyet** 17 Ağustos 1958
[953] **Ulus** 17 Ağustos 1958
[954] **Cumhuriyet** 18 Ağustos 1958
[955] **Cumhuriyet** 18 Ağustos 1958

rahatsızlık icat etmek ve böylece halkın huzurunu kaçırmak ne devlet, ne idare anlamına sığar bir iştir."[956]

21 Ağustos 1958'de gündemsiz olarak olağanüstü toplanan T.B.M.M.'de, görüşmeler 9 saat sürmüştür. C.H.P. Genel Başkan İsmet İnönü Meclis'te yaptığı konuşmada iktidarın dış politikasına değinerek şöyle demiştir: "Dış politikamızın gidişinden endişe etmek lâzımdır. Biz kendi teşebbüsümüzle, tehlikelerin hududunda bulunurken, asker göndermek gayretiyle tehlikeleri üzerimize davet etmekten uzak bulunmalıyız. Bunun aksini bizim Hariciye Vekili gibi diplomatlar marifet sanırlar."[957] Başbakan Adnan Menderes ise Meclis'te yaptığı konuşmada muhalefeti eleştirerek şöyle demiştir: "C.H.P. iktidara geçtiği gün bütün fiyatlar inecek mi? Şimdi ben size tekrar soruyorum. Bu yardımı az mı çok mu buluyorsunuz? Siz daha mı çok alacaktınız? Tedbirleriniz ne olacaktır? Bu eski kurt iktisatçıların tedbirlerini millet bilmek istiyor. Bizim iki ayağımızı bir pabuca sokmak için gösterilen gayretler Milet hayrına değildir... Onların bir arzusu var, memleketin boğazından kesmek suretiyle yapılacak bütün işler… Sizin görüşünüz başka bizim görüşümüz başka. Zaten bu sebeple ayrı partilerde bulunuyoruz. Aldığımız tedbirlerde samimiyiz. Bunlarda sonuna kadar devam edeceğiz. Türkiye'yi mahkûm bulunduğu Orta Asya devleti seviyesinden ileri memleketler seviyesine çıkaracağız."[958] Bu arada iktidar organı Zafer gazetesi İnönü'ye yönelik eleştirilerde bulunuyordu. C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise 26 Ağustos 1958'de Kayseri'de yaptığı konuşmada C.H.P.'ye hücumlarda bulunarak şöyle demiştir: "C.H.P.'liler darılmasınlar, bugünkü durumunun tek sebebi onlardır. Hangi taşı kaldırsak altında C.H.P. çıkıyor. C.H.P. İnönü'sü ile birlikte, Leyla'nın peşinde koşan âşık gibi, hürriyet peşinde koşuyor."[959]

Eylül ayının başlarında Hükümet'te yaşanan istifalar gündemi oluşturmuştur. Sanayi Bakanı Sıtkı Yırcalı 1 Eylül 1958'de Sanayi Bakanlığı'ndan istifa ettiğini açıklamıştır. Basına göre Yırcalı gazete kâğıtlarının fiyatı meselesinde Kabine içinde çıkan ihtilaf nedeniyle istifa etmiştir. Yırcalı'nın yerine Çalışma Bakanı Hayreddin Erken Sanayi Bakanlığı'na vekâleten atanmıştır.[960] Sıtkı Yırcalı'nın istifasından bir gün sonra Beşinci Menderes Hükümeti'nden iki bakan daha çekilmiştir. Devlet Bakanı Emin Kalafat 2 Eylül 1958'de görevinden çekilmiştir. Devlet Bakanı Samed Ağaoğlu'nun da istifa ettiği söyleniyordu.[961] Samed Ağaoğlu istifasını

[956] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "D.P. İktidarı ve Muhalefet", **Ulus** 21 Ağustos 1958
[957] **Ulus** 22 Ağustos 1958
[958] **Cumhuriyet** 22 Ağustos 1958
[959] **Cumhuriyet** 27 Ağustos 1958
[960] **Cumhuriyet** 2 Eylül 1958, **Ulus** 2 Eylül 1958
[961] **Cumhuriyet** 3 Eylül 1958, 3 Eylül 1958

14 Kasım 1958'de açıklamıştır.[962] Hükümet'te üst üste yaşanan istifalardan sonra Beşinci Menderes Kabinesin'de değişiklikler olmuştur. D.P. Meclis Grubu Başkanı Haluk Şarman Devlet Bakanlığı görevine getirilmiş, Abdullah Aker Ticaret Bakanlığı'ndan alınarak Devlet Bakanlığı'na, Çalışma Bakanı Hayreddin Erkmen ise Ticaret Bakanlığı'na getirilmiştir.[963]

Hükümette önemli değişikliklerin olduğu bir ortamda Başbakan Adnan Menderes 6 Eylül 1958'de Balıkesir'de yaptığı konuşma iktidar muhalefet ilişkilerinin oldukça gerginleşmesine neden olmuştur. Başbakan Balıkesir D.P. İl Kongresi'nde konuşmasında muhalefeti kesin bir dille uyarmış ve şöyle demiştir: "Komşu bir memlekette öldürülenlerin cesetlerini haftalarca gazetelerinde neşretmek ve Irak İhtilali'nden imalı bir şekilde bahiste ısrar etmek suretiyle, yurdumuzda da bir serdengeçtinin harekete geçmesini kışkırtmak istemektedirler. Bu iktidarın da, her çareye başvurup yere vurulması icap ettiğini telkine çalışmaktadırlar. Adeta, "Bunları da öldürecek bir serseri çıkmayacak mı?" demektedirler. Allahtan dilerim: bunun en küçük bir tezahürü bir yerde belirmesin ve o zaman bu yaptıklarının pahasını ödemek mecburiyetinde kalmasınlar."[964] Başbakan Adnan Menderes muhalefete yönelik eleştirişlerine 7 Eylül 1958'de Akhisar'da yaptığı konuşma ile devam etmiş ve şöyle demiştir: "Demagoji üzerine kurulmuş politika yapmak ayıptır… Memleketi ihtilâllere, kardeş kavgalarına sürüklememek için kat'i azim sahibiyiz. Böyle bir hareketi kat'iyetle ve azamî süratle kahretmeğe hazırız."[965]

Başbakan Adnan Menderes'in Balıkesir konuşmasında C.H.P.'ye yönelttiği "ihtilalcilik" suçlamalarına C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü Heybeliada'da yaptığı basın toplantısı ile cevap vererek şöyle demiştir: "1958 Türkiye'sinde, iftira ve tehditten yılacak siyaset adamı yoktur. Tecavüzler daima karşılıklarını bulacaktır. Düzeltici tedbirleri almamaya hiçbir kimsenin gücü yetmeyeceğini, hiçbir bahanenin gerçekleri sır perdesi arkasına saklayamayacağını biliyoruz. İç huzuru kuracak esaslı tedbirlerin alınmamasının memleketi her türlü musibetlere sürükleyeceğinden şüphe etmiyorum. Bu yoldan, izanından hasta olmayan hiçbir siyaset adamının gitmeyeceğine inanıyorum iç politikamızda, bir huzur meselesi bulunuyor. Her ne şekilde gelirse gelsin, bir ihtilâl felâket ve istibdat getirir. İktidara söyleyeceğim şudur: Siyasi tartışma hayatımız henüz tamir kabul etmez bir noktaya çok şükür gelmemiştir. Başbakan şunları söylemeliydi; adalet istiklâli, basın hürriyeti, seçim emniyeti ve partizan olmayan idare."[966] Hürriyet Partisi Genel Sekreteri Turan Güneş,

[962] **Cumhuriyet** 15 Kasım 1958
[963] **Cumhuriyet** 5 Eylül 1958
[964] **Zafer** 7 Eylül 1958, **Cumhuriyet** 7 Eylül 1958
[965] **Cumhuriyet** 8 Eylül 1958
[966] **Ulus** 8 Eylül 1958, **Cumhuriyet** 8 Eylül 1958

Başbakan Adnan Menderes'in muhalefete yönelik eleştirileri için şöyle demiştir: "Türkiye'de muhalefet partileri bir ihtilalin ve bir suikasttın peşinde değillerdir. Sadece hürriyetleri savunmaya, serbest secim imkânlarını korumağa çalışmaktadırlar. Muhalefet, memleket için çalışmaktadır. Şu veya bu şahsın iktidarda kalması veya düşmesi, onların hedefi değildir." C.M.P. ise 7 Eylül 1958'de yayınladığı tebliğde Başbakan'ın nutkunun çok ağır tehditler ihtiva ettiğine işaret olunduktan sonra Menderes'in "idam sehpaları"ndan bahsetmesi tenkit edilmiştir.[967] 8 Eylül 1958'de C.H.P. Erzincan İl Kongresi'nde konuşan C.H.P. Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu Başbakan'ın nutkuna cevap vererek şöyle demiştir: "Hür matbuatı ve hür muhalefeti seveceksin, kabul edeceksin, bunlar iktidarın tatlı belasıdır, iktidar rahatlık yeri değildir rahatlık arayan iktidarı bırakmalıdır."

Başbakan Adnan Menderes, İsmet İnönü'nün basın açıklamasından sonra İnönü'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Başbakan şöyle demiştir: "Beyanattaki, "insan hakları dışında iktidar sürmek sevdasına düşen siyaset serserileri ihtilâli zorla meydana getirirler" cümlesi, tek parti-tek Şef düsturunun tatbikçisi ve meşhur mümessili olarak tarihe intikal etmiş bulunan beyanat sahibinin elbette aleyhindedir. Çünkü o, insan hakları dışında iktidar sürmek sevdasına düşerek bu düsturu milletin iradesi karşısında korkup eğilmeye mecbur olduğu güne kadar tatbik etmiştir. Bu düsturun ve tatbikatının ise, elbette ileri sürmek istediği insan hakları ile hiç bir alâkası yoktur… İhtilal tahrikçiliğini bugünkü politikasının mesnedi yapmak istediği hususundaki müşahede ve kanaatler bir kere daha teeyyüt etmiş oluyor."[968] İnönü ise Menderes'e karşılık vererek: "Biz 9 Eylülde İzmir'e girdiğimiz zaman boynumuzda halifenin idam fermanını taşıyorduk, siyasi hayatın hangi safhasında, hangi tehdit oyuncaktan başka bir tesir yapabilir." demiştir.[969] Erzurum C.H.P. İl Kongresi'nde, 10 Ekim 1958'de, konuşan C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek ise iktidarın vehim ve korku içinde olduğunu iddia ederek şöyle demiştir: "Ortada hiç bir sebep yokken sehpadan bahsedilmesinin manası hiç anlaşılmıyor, sehpadan milletin haklarını gasp edenler korkar. Bizim korkacak hiç bir şeyimiz yok. Dünyanın hiç bir yerinde sehpadan muhalefet ders almamıştır. Daima iktidar ders almıştır… Düşmemek için başvurdukları bütün çareler beyhudedir. Ne yaparlarsa yapsınlar muhakkak düşeceklerdir."[970] Yakup Kadri Karaosmanoğlu iktidarın ihtilal tehlikesini sık sık gündeme getirmesinin ve muhalefeti bu noktada eleştirmesinin nedeninin; "muhalefet partilerine karşı alınacak tedbirlerin mucip sebeplerini hazırlamak" olduğunu iddia

[967] **Cumhuriyet** 8 Eylül 1958
[968] **Zafer** 9 Eylül 1958
[969] **Cumhuriyet** 10 Eylül 1958
[970] **Ulus** 11 Eylül 1958

etmiştir.[971] C.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise 12 Eylül 1958'de Adana'da yaptığı konuşmada Başbakan'ın sözlerine temasla şöyle demiştir: "Menderes sehpalardan bahsetti, 11 sene önce Peker İstiklâl Mahkemeleri kanununun meriyetten kaldırılmadığından bahsetmişti. Fark şurada, bugün Menderes daha açık konuştu."[972]

İktidarın muhalefete yönelik ihtilalcilik suçlamaları muhalefet tarafından şiddetle reddedilmiştir. Ancak D.P.'in söylemlerinde ısrarcı olması muhalefeti ister istemez bir savunma psikolojisi içine itmiştir. Bu da muhalefeti istemediği bir tartışmanın bir parçası haline getirmiştir. Muhalefet ihtilalcilikle hiçbir alakalarının olamayacağını birçok defa dile getirmiştir. Ancak D.P.'nin ihtilalcilik suçlamalarının C.H.P.'nin üzerine yoğunlaşması bu partide güçlü bir savunma direncinin oluşmasına neden olmuştur. Bu direnç ilk önce kendisini İsmet İnönü'nün açıklamalarıyla ortaya koymuştur. İnönü'nün açıklamalarından sonra C.H.P. Parti Meclisi 16 Eylül 1958'de bir tebliğ yayınlayarak D.P.'in eleştiri ve suçlamalarına cevap vermiştir. Tebliğde şöyle denilmiştir: "İktidar iç politikada yeni bir şiddet, baskı devri açmak istiyor… Bizim mücadelemiz meşru ve haklı bir mücadeledir… C.H.P.'nin varlığı ve vatanseverliği memleketi ihtilâl tehlikesinden koruyan başlıca teminattır… Girdikleri çıkmazdan kurtulabilmek için son ümit olarak hür basını yaşatmamak hayaline düşmüşlerdir... Bu idareciler yıllardan beri işlemekte oldukları hatalar yüzünden vatandaşları dayanılması güç bir geçim derdine sürüklemişlerdir... C.H.P., serbest, eşit, dürüst, seçimlerle iktidarın el değiştirmesini sağlayan ve ihtilâli lüzumsuz kılan bir rejim olduğu içindir ki demokrasinin bütün icapları ile yerleşmesine yıllardan beri var kuvveti ile çalışmaktadır... Kredi sahasında alınan kati tedbirler ticari hayatımızda daha şimdiden sarsıntılara sebebiyet vermiştir."[973] C.H.P. tebliğine Hükümet adına cevap veren Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu şöyle demiştir: "Şiddet yoluna saparak, nizam çiğneyerek bir azınlığın tahakkümünü korumak teşebbüsü muhalefetten gelmiştir."[974]

Demokrat Parti'ye yönelik muhalefetin eleştiri ve suçlamaları devam ederken Hükümet içinden de sıkıntılar yaşanmaktaydı. Ulaştırma Bakanı Feyzi Uçaner görevinden istifa etmiştir. Uçaner'in istifası ile Kabine'de boşalan bakanlık sayısı üçe çıkmıştır.[975] 19 Eylül 1958'de Diyarbakır'da yaptığı konuşmada C.H.P.'ye şiddetli eleştirilerde bulunan Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı: "Elbette bu hükümetin sıkıntısı üzüntüsü ve sancısı olacaktır. Onlar gibi biz de oturmasını, bir yırtık hırka ile millete eyvallah demesini biliriz. Fakat bu

[971] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "D.P. Ne Düşünüyor?", *Ulus* 13 Eylül 1958
[972] **Cumhuriyet** 13 Eylül 1958
[973] **Ulus** 17 Eylül 1958
[974] **Cumhuriyet** 17 Eylül 1958
[975] **Cumhuriyet** 19 Eylül 1958, **Ulus** 19 Eylül 1958

yoldan gitmeyeceğiz. Suya, sabuna dokunacağız. Bir memleketi kalkınmadan kalkınmaya sevk ettiğimiz bu sırada onlar biz memleketi iflas ettiriyorsunuz demektedirler. Jandarma dipçikleri ile, sehpalarla, kurşunlarla hüküm süren C.H.P. ağalığını unutmadık. Bugün bu memlekette ağalık yoktur." demiştir.[976] Başbakan Adnan Menderes ise İzmir'de 20 Eylül 1958'de yaptığı konuşmada "seçimleri beklemeden iktidara gelmek isteyenlere" çatarak şöyle demiştir: "Ticaret muhtekirlerine nasıl Millî Korunma ile tedbir alınıyorsa siyaset muhtekirlerine de tedbir almak lâzım geliyor."[977] Menderes, İzmir'de 21 Eylül 1958'de yaptığı konuşmada ise: "Tehlike kapıda iken siyasi şantajların yeri olamaz" demiştir. Menderes ayrıca muhalefetin vali ve savcıları tehdit ettiğini belirtmiş ve buna mani olmanın çaresi bulunacağını ve o zaman demokrasiye "paydos" denileceğini, söylemiş ve: "Onlar böyle yaptıktan sonra iktidarın da, iktidarda iken yapabileceğini yapacağını" bildirmiştir.[978] Menderes'e Haydarpaşa'da cevap veren İsmet İnönü şöyle demiştir: "Demokrasiye paydos demeğe D. P. Genel Başkanının gücü yetmeyecektir… 1945'de memleketi içine attığımız demokrasi denilen yeni hayat tarzı bütün icapları ile tahakkuk edinceye kadar vazife başındayım." C.H.P. Genel Başkanı ayrıca: "ibretle görüyorum ki, Nuri Es Said idaresinin yeryüzünde tek hayıflanıcısı ve tek müdafii olarak D.P. Genel Başkanı kalmıştır" demiş ve memlekette huzur ve tesanüdün müstakil adaletle, hür basınla ve seçim emniyeti ile teessüs ettiğini belirterek, "bu şartları yerine getirmeyen kim ise içeride huzuru ve tesanüdü bozan odur" demiştir.[979] Başbakan: "Eski müstebitlerin, İsmet Paşa'nın kendisi olduğunu" belirtmiş ve şöyle demiştir: "İsmet Paşa bana diyor ki, demokrasiyi yıkamayacaksın. Elbette biz yıkamayız. Demokrasiyi ancak o yıkar. Ben demokrasiyi yıkmaktan bahsetmedim. O sözleri kendisine iade etmek lazım."[980] İsmet İnönü ise Adnan Menderes'e yönelik yaptığı eleştirilerini sürdürerek şöyle demiştir: "Kanun dışında hareket edenler elbette hesap vereceklerdir… Doğru yoldan ayrılmış olanları kimse kurtaramaz… D.P. Genel Başkanı bugünkü hatalı adalet sisteminden ve bugünkü basın hayatından vazgeçmeyecekse memlekette demokratik hayatı bütün icaplarıyla kurmak için hiçbir şey yapmamak kararındadır."[981]

Muhalefet ve iktidar arasındaki karşılıklı suçlamalarda C.H.P.'nin D.P. ve özellikle Başbakan Adnan Menderes'e karşı kullandığı dil dikkat çekicidir. Başta C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü olmak üzere, Ulus başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ve diğer

[976] **Cumhuriyet** 20 Eylül 1958
[977] **Cumhuriyet** 21 Eylül 1958
[978] **Cumhuriyet** 22 Eylül 1958
[979] **Cumhuriyet** 23 Eylül 1958, **Ulus** 23 Eylül 1958
[980] **Cumhuriyet** 24 Eylül 1958
[981] **Ulus** 23 Eylül 1958

C.H.P.'lilerin Başbakan Adnan Menderes'ten bahsederken özellikle "Başbakan" tabiri yerine "D.P. Genel Başkanı" tabirini ısrarla kullandıkları görülmektedir. Bu durum C.H.P.'nin var olduğunu ileri sürdüğü rejim buhranına, C.H.P.'nin yapmış olduğu bir katkıydı. Muhalefetin ve iktidarın sorunları Meclis'te konuşarak çözememeleri ve bunun yerine iki tarafında çözümü meydanlarda araması sorunların daha da derinleşmesine ve çözülemez bir hale gelmesine yol açmıştır. İktidarın ve muhalefetin sürekli birbirlerini suçlamaları ve her gün bu suçlamalara bir yenisinin eklenmesi Türk siyasi hayatını bir çıkmaza doğru sürüklenmesine yol açmış ve siyasi partilerin halk nezdinde itibarlarının zedelenmesine neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında muhalefet en az iktidar kadar suçludur. Çünkü iki tarafın sürekli bir çatışma ortamı içinde olmaları ve bir tarafın diğer tarafı tölere edecek politikaları geliştirememesi durumun daha da vahim bir hal almasına yol açmıştır.

İktidar ile muhalefet arasındaki çekişmenin artmasında basında bir tahrik vazifesi görüyordu. "D.P. iktidarı kendi kendini bir çıkmaza sokmuştur." diyen Ulus başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ege'de yaptığı konuşmalarında muhalefete yönelik sert eleştirilerde bulunan Başbakan Adnan Menderes'e cevap vererek şöyle demiştir: "Ege bölgesindeki fırtına suni bir fırtınadır ve tarihî mukadderatımız üzerinde hiç bir tesiri olmayacaktır."[982] Karaosmanoğlu, ayrıca Başbakan Adnan Menderes'in halka ulaşmakta epeyce zorluk çektiğini ve halkın beklentilerinin D.P.'nin beklentilerinden çok farklı olduğunu ileri sürmüştür.[983] 3 Ekim 1958'de Malatya'da yaptığı konuşmada "muhalefetin husumetinin had safhaya ulaştığını" belirten İçişleri Bakanı Namık Gedik Cumhuriyet Halk Partisi'nin, iktidarı kaybettiği tarih olan 1950'den beri giriştiği tezvir ve tahriklere değindikten sonra seçim emniyetinden bahsedenlerin durumuna işaretle şöyle demiştir: "Her halde 1946'nın seçim emniyeti değil. Çünkü o, bizim siyasi hayatımıza seçim şekâvetî şeklinde intikal etmiş bulunmaktadır!"[984] Bu arada Zafer gazetesi, muhalefet partileri arasında şaşkınlık ve paniğin başladığını[985], muhalefet partilerinde büyük çöküntüler yaşandığını ve birçok vatandaşın D.P.'ye katıldığını ileri sürmüştür.[986]

İktidar ve muhalefet arasındaki gerginliğin giderek tırmanması muhalefet partilerini yeninden bir işbirliğine itmiştir. 2–5 Ekim 1958 tarihleri arasında toplanan Hürriyet Partisi Yönetim Kurulu çalışmalarının bitiminde bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde Eylül ayında yaşanan siyasi olaylara ve Başbakan Adnan Menderes'in Ege gezisine temas edildikten sonra

[982] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "İktidar Çıkmazda", *Ulus* 3 Ekim 1958
[983] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Halk Gönlünün Yolu", *Ulus* 4 Ekim 1958
[984] **Zafer** 4 Ekim 1958
[985] **Zafer** 4 Ekim 1958
[986] **Zafer** 6 Ekim 1958

muhalefet partileri arasındaki işbirliği meselesine değinilerek şöyle denilmiştir: "Türkiye Köylü Partisi'nin matbuata dahi intikal etmiş bulunan üç partinin bir tek kuvvet haline getirilmesi teklifine gelince, iktidar partisinin karşısında muhalefet gücünü birleştirme yolundaki teşebbüslere her türlü hissi unsurlardan tecerrüd edilerek girişilmesi gerektiğine inanmaktayız. Biz o kanaatteyiz ki, muhalefet partilerinin bugün halletmek zorunda bulundukları en mühim dava, müstakbel seçimlerde de muhalefet lehine tecelli edeceğinde şüphe olmayan vatandaş ekseriyeti reylerini Meclis ekseriyeti haline getirmek ve bu suretle ekalliyetteki bir partinin (demokratik rejime paydos) diyebilme temayülünü kesin alarak bertaraf etmek davasıdır."[987] Hür. P.'nin tebliğinden sonra Hür. Parti'liler, C.H.P.'lilerle temasa geçmişlerdir. Nadir Nadi, "Hürriyet Partisi Yönetim Kurulu'nun bildirisinde epeyce kapalı bir dille anlatılmağa çalışılan birleşim metodunu" şöyle açıklamıştır: "Kurul küçük partilerin kapılarını kapatıp Halk Partisi'ne katılmalarını, bugünkü şartlar gerekli bulduğunu ifade etmektedir."[988] Hürriyet Partisi'nin muhalefet partileri arasında işbirliğinin gerekli olduğu belirttiği tebliği parti içerisinde ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Hürriyet Partisi Burdur Milletvekili Behçet Kayaalp, partisini şiddetle bir şekilde eleştirmiş ve "Hürriyet Partisi'nin sevk ve idare edenlerin takip edegelmekte oldukları birbirini tutmaz umumi parti politikası ile hiçbir zaman mutabık kalmadım. Yayınlanan son tebliğ "Hürriyet Partisi'ne paydos" manasını taşımaktadır."[989] diyerek tepkisini dile getirmiştir.

C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek C.H.P. İstanbul İl Başkanlığı'nda yaptığı basın toplantısında muhalefet partileri arasındaki işbirliği mevzuuna değinerek şöyle demiştir: "İktidara namzet bir parti olarak memleket hayrına çalışacak idealistlere kapımız açıktır. Menfaat için, artık başka kapıda hayır görmeyenlere ise kapımız kapalıdır. C.H.P. esasen bütün partilerin içinden çıktığı ana partidir. Bütün vatanperver, millet hizmetine hazır olan irfana baba ocağına girmesi ve dönmesi tabiîdir. Hürriyet ve demokrasi uğruna bütün kuvvetlerin birleşmesi elbet gereklidir. Bu yolda en geniş görüş ve anlayış bizdedir."[990] Muhalefet partileri arasında işbirliğinin yeniden gündeme geldiği günlerde de Demokrat Parti'nin muhalefete yönelik suçlamaları devam etmiştir. 8 Ekim 1958'de Erzurum'da halka hitaben yaptığı konuşmada İçişleri Bakanı Namık Gedik C.H.P.'yi eleştirerek: "Gördüklerimizin bizlere telkin ettiği kanaat şudur ki, büyük milletimiz, senelerden beri kendi reyi ile hizmetine koyduğu iktidar ve hükümetlere karşı C.H.P. muhalefetini söz ve hareketleriyle en başta temsil eden malûm bir kaç zatın insafsız ve maksatlı, yıkıcı

[987] **Cumhuriyet** 6 Ekim 1958
[988] Nadir Nadi, "Partiler Arası", *Cumhuriyet* 6 Ekim 1958
[989] **Zafer** 7 Ekim 1958
[990] **Ulus** 9 Ekim 1958

hareketlerini asla tasvip etmiyor. C.H.P. saflarından son günler içinde büyük kitleler halinde ayrılış ve Partimize iltihakların manası budur." demiştir. Tevfik İleri ise Mardin'de halka hitaben yaptığı konuşmada C.H.P.'yi eleştirerek şöyle demiştir: "Muhaliflerimiz, dağarcıklar dolusu tezvir, iftira ve nifak tohumu ile dolaşmaktadırlar. Bizim dağarcıklarımız ise sadece milletimiz için yapılmış ve yapılacak işlerle doludur."[991]

Hürriyet Partisi'nin tebliğine 9 Ekim 1958'de Taşlık'ta ki evinde yaptığı basın toplantısında değinen C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, muhalefet partilerinin birleşmesi konusunda verdiği beyanatta şöyle demiştir: "Hürriyet Partisi tebliği ile yeni bir vaziyet meydana çıkmıştır. Bu vaziyet muhalefet partileri arasındaki görüşmede C.H.P.'nin de konu olarak ele alınmasıdır. Hürriyet Partisi bu kararını ben ciddi bir vazife hissinin eseri olarak memnuniyetle karşıladım… Bizim safımızda, memleket vazifesi görmeye en son karar vermiş alan idealist vatandaş, tam manasıyla hak ve şeref sahibi olarak vazife deruhte eder."[992] Ahmet Cemal Yüksel, muhalefet partileri arasındaki güç birliği çalışmalarına değinmiş ve ana muhalefet partisine diğer partiler tarafından gösterilen yakınlığın memleketini seven herkes tarafından memnunlukla karşılandığını ve arzulandığını ileri sürmüştür[993]. Muammer Aksoy ise D.P.'nin tutumu karşısında muhalefet partilerinin birleşmelerinin zaruri olduğunu dile getirmiş ve birleşme için en uygun partinin C.H.P. olduğunu söyleyerek Hür. P. ve C.M.P.'nin C.H.P.'nin çatısı altında birleşmesi gerektiğini dile getirmiştir.[994]

10 Ekim 1958'de iki günlük çalışmalarını bitiren C.M.P. Genel İdare Kurulu muhalefet partilerinin birleşmesi konusunda bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliği de şöyle denilmiştir:[995]

1. … Mücerret bir iktidar değişikliğini maksadı temine ve demokratik rejimi tesise kâfi olmadığı hakikati, Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ve malum olan icraatı ile bir kere daha anlatılmıştır. Yeni bir devrin açılması ve yeni bir zihniyetin ve Devlet görüşünün memleket hayatına hâkim olması, kanaatimizce mazinin itiyad, zaaf ve mesuliyetleriyle malûl olmayan bir siyasi teşekkülün mücadelesi mümkündür. Bu sebepledir ki: Bünyelerine hâkim bulunan zihniyet, itiyad ve zaaflar bakımından aralarında bir ayniyet müşahede edilen, dünkü ve bugünkü iktidar partileri dışında müessir üçüncü bir siyasi kuvvetin mevcudiyetini zaruri görmekteyiz.

[991] **Zafer** 9 Ekim 1958
[992] **Ulus** 10 Ekim 1958, **Cumhuriyet** 10 Ekim 1958
[993] Ahmet Cemal Yüksel, "Güç Birliği ve Yıkılan D.P.", *Ulus* 25 Ekim 1958
[994] Muammer Aksoy, "Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir", *Forum*, C. X, S. 110, s. 7–10
[995] **Cumhuriyet** 11 Ekim 1958

2. İcraat ve mesuliyetleri meydan da olan Demokrat Parti'nin, muhalefete düşmesi hâlinde, demokratik prensipleri ve millet haklarını açık alınla ve samimiyetle müdafaa edecek ciddi bir muhalefet vazifesi ifa edemeyeceği aşikârdır. Günün hata ve mes'uliyellerini kendinden evvelki iktidarın hata ve mes'uliyetleriyle örtmek ve mazur göstermek yolunda sekiz yıldan beri şahidi olduğumuz gayretlerin memleket içinde hayırlı olduğu meydandadır. Amme hayatımızı çıkmaza sürükleyen böyle bir halin istikbalde tekerrürüne meydan vermemek lazımdır. Sadece bu hakikat bile D.P. ve C.H.P. dışında muvazene ve istikrar unsuru bir muhalif partinin bulunmasını zaruri kılar.
3. … Cumhuriyetçi Millet Partisi, Halk Partisi dışında kalan üç muhalif partinin tek bir siyasi teşekkül haline gelmesi lüzum ve zaruretini her zaman Umumi İdare Heyetinin ittifakı ile kabul etmiş ve bu gayenin tahakkuku için kendine düşeni yapmıştır…
4. Vatandaşların, hadiseleri bu arz ettiğimiz hakikatlere göre hükme bağlayamayacağından ve hareketlerimizin hissi sebeplerle değil derin bir inanışa ve vatani endişelere dayandığını takdir edeceklerinden eminiz.

C.M.P., C.H.P. dışında kalan diğer muhalefet partileri ile, Hür. P. ve T.K.P., birleşmek istediğini açıklamış ve bütün partilerin C.H.P. çatısı altında birleşmesine karşı çıkarak siyasi arenada sadece D.P. ve C.H.P.'nin bulunmasının memleket için faydalı olmayacağını ileri sürmüştür. C.M.P. yayınladığı tebliğ ile daha baştan Hür. P.'nin tebliğinin uygulanabilirliğini geçersiz kılmıştır. Bu arada T.K.P. 10 Ekim 1958'de üçlü birleşme hakkında Hür. P. ve C.M.P. genel merkezine birer mesaj göndermiş ve mesajda üçlü birleşmenin lüzumundan bahsedilmiş ve üçlü birleşmeye karar verecek parti ile derhal görüşmek istediğini resmen teklif etmiştir.[996]

10 Ekim 1958'de başlayan C.H.P. İstanbul İl Kongresi'nde C.H.P.'liler tarafından iktidara yönelik sert eleştirileri de bulunulmuştur.[997] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 12 Ekim 1958'de İstanbul İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada iktidarı eleştirerek şöyle demiştir: "Demokratik rejimi istemeyen kaba kuvvet sahipleri şimdiden manen yenilmiştir… Bizimle beraber çalışmayı isteyecek olanların hareketini; takip ettiğimiz temel konuları esasen öteden beri benimsemiş olan idealist insanların, ideal yolunda güçlerini birleştirmeleri gibi asil bir hareket olarak karşılayacağız… Adalet istiklâli için sarf ettiğimiz emekleri hayatımızın en şerefli çalışması sayıyorum... Yeryüzünde kanun önünde vatandaşa eşit hak, eşit muamele

[996] **Cumhuriyet** 11 Ekim 1958
[997] **Ulus** 11 Ekim 1958

düsturuna itiraz eden hiç bir rejim, hiç bir idare yoktur... Radyo Bakanları hareketlerinin hesabını vereceklerdir... Basınımız ölçüsüz baskılar altında maddi, manevî tahribata uğramaktadır. Basın hürriyetinin kesin zaferi, bir avuç şerefli idealistin fedakârlığı ile emniyete alınmaktadır."[998] Kongrede İstanbul İl Başkanlığı'na oy birliği ile yeniden Şemsettin Günaltay seçilmiştir.[999]

2.2. Milli Muhalefet Cephesi'ne Karşı Vatan Cephesi ve İktidar-Muhalefet İlişkileri

12 Ekim 1958 tarihi iktidar ve muhalefet partileri için bir dönüm noktası olmuştur. Başbakan Adnan Menderes, 12 Ekim 1958'de, Manisa'da "Vatan Cephesi" nutkunu vermiştir. Başbakan nutkunda şöyle demiştir: "Politika ve ihtirastan vareste vatandaşların karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperverâne gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir vatan cephesinin kurulması zarureti kendisini göstermiştir. Böyle bir vatan cephesi ile bu güzel ve muazzam eserlerin Türk milletince müdafaası lâzımdır. Dünkü muarızlarımız, menfi propagandalarla hakikatleri yere sermek davası peşindedirler. Bu güzel ve masum eserleri, ihtirastan azade vatandaşların vatan ve terakki cephesinde birleşmek sureti ile kin ve nifak yaratıcı, bozguncu, iptidai, geri ve tahripkâr propagandalara karşı aslanlar gibi müdafaa etmeleri lâzım geliyor. Muhalefetteki arkadaşlarımızın vatanperverliğine bugün bir defa daha huzurunuzda müracaat ederek rica ediyorum: Kin ve ihtirası desteklemekte devam etmesinler. Vatana hizmetin hangi istikamette bulunduğunu düşünerek muhalefetin kötü gidişine paydos desinler. Anarşiye ve nifaka paydos dedikten sonradır ki, hakiki demokrasinin ve hürriyetin güneşi bütün parlaklığı ile ortaya çıkacak, milletimizin terakki ve tealisine giden yolu daha da aydınlatacaktır. Aziz vatandaşlarım, Vatan cephesinde birleşerek eserlerimizi hep birlikte muhafaza edeceğiz."[1000] Şevket Süreyya Aydemir, Adnan Menderes'i Vatan Cephesi'ni kurmaya iten nedenleri ve Adnan Menderes'in bu cepheden beklentilerini şöyle açıklamıştır: "1957 seçimlerindeki oy kaybı, iktidarı ve özellikle Menderes'i çok tedirgin etmişti. Bu tedirginlikte haklıydı da. Eğer bu böyle giderse, 1960 seçimlerinde iktidarın kaybı kaçınılmazdı… Ne yapıp yapıp, halkın oyu sağlanmalıydı. Mevcut ve müemmen görünen oylara eklenecek yeni oylar. Benim bildiğime göre Menderes bu şekilde ve yeniden, en az 700.000 oy sağlamak istiyordu. O halde D.P. üyeleri veya sempatizanları yetmezdi. İşi daha da sağlama bağlamalıydı. İşte o zaman

[998] **Ulus** 12 Ekim 1958
[999] **Ulus** 12 Ekim 1958, **Cumhuriyet** 12 Ekim 1958
[1000] **Cumhuriyet** 13 Ekim 1958

yeni bir teşkilat, daha doğrusu yeni bir cephe düşünüldü: Vatan Cephesi! Bu öyle bir cephe olacaktı ki, yurdun en ücra köylerine, köşelerine kadar inerek oralarda, gelecek seçim için, D.P.'ye, can ve yürekten oy gönüllüleri temin edecekti. Hem de ne uzun boylu Partileşme merasimi vesaire olmadan. Her isteyen, her istediği anda: Ben Vatan Cephesi'ndenim dedi mi veya bir köyün, bir mahallenin herhangi bir kahvesinin kapısını "Vatan Cephesi" levhası asıldı mı, her şey tamam olacaktı."[1001]

Hürriyet Partisi İkinci Başkanı İbrahim Öktem, Adnan Menderes'in "Vatan Cephesi" fikri çerçevesinde şunları söylemiştir: "Bunun her türlü cazibeden mahrum olduğunu vatandaş ilk nazarda görecektir. Yapıcı ve müspet fikir ile prensiplerden mahrum olan, buna mukabil ağır hatalarla dolu bulunan ve memleket menfaatine aykırı olduğu aşikâr hale gelen bir politikanın mes'uliyetine iştirak manasını taşıyan bu çağrının tek hedefi, olsa olsa Menderes iktidarını uzatmak olacağından, aklı başında hiçbir vatandaşı heyecanlandırmayacak ve reddedilmeğe mahkûm bir davet olarak kalacaktır."[1002] C.H.P. milletvekili İsmail Rüştü Aksal, Menderes'in beyanatına cevap olarak şöyle demiştir: "Sayın Menderes son konuşmalarında vatandaşları bir vatan cephesi kurmaya davet ediyor. Neyi müdafaa etmek için bir vatan cephesi. Dün iktidarı elde edebilmek için alemdarlığını yaptıkları hak ve hürriyetleri bugün vatandaşlara çok gören zihniyetin ikbal hırsına paravana olmak için mi yoksa sonu bir türlü gelmeyen nurlu gelecek vaatlerinin boş bir hayal olduğunu bir defa daha anlamak sıkıntı mahrumiyet ve ıstıraplara ömrü boyunca tahammül etmek için mi? Sayın Menderes'in henüz haberi yoksa biz kendisine haber verelim bu vatan cephesi hakikatte bu memlekette çoktan kurulmuştur. Fakat kendisinin umduğu ve özlediği gibi yanında değil tam karşıda."[1003]

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ise Adnan Menderes'in eleştirilerine Yeşilköy Havalimanı'nda cevap vererek: "D.P. Genel Başkanı, geçmiş için hesaba yanaşmıyor. Gelecek için hesaplı hareket edeceğini söylemiyor. Bizi bol para içinde moratoryuma götürdü, gelecekte nereye götüreceğini bilmiyoruz. Hakikati anlamalı... Radyonun sövmesine karşı millette biriken hiddetin şiddetinden korkuyorum. Millet olarak radyo suiistimaline tahammül etmeyeceğiz." demiştir.[1004] Başbakan Adnan Menderes ise muhalefeti her şeye meş'um gözle bakmakla suçlamış ve şöyle demiştir: "Muhalifler bu memleketi, bambaşka, tam aksine göstermektedirler… Bunda ne fayda elde ederler? Bu iptidai muhalefet telakkisinden bu memlekete nifaktan başka ne netice ve fayda gelir? Bu memlekette yapılan işler daima

[1001] Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1950–1964)*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988, C.III, s. 361-362
[1002] **Cumhuriyet** 14 Ekim 1958
[1003] **Ulus** 15 Ekim 1958
[1004] **Ulus** 15 Ekim 1958

kötülenirse, takdir edilmezse, millet ve memleket uğruna çalışanların nasibi sabahtan akşama kadar hakaret olursa, vatandaşların yüreğindeki yurda hizmet aşkına suikast değil midir?[1005] Adnan Menderes İsmet İnönü'ye yönelik sert eleştirilerine devam etmiş ve 15 Ekim 1958'de Burdur'da yaptığı konuşmada şöyle demiştir: "İnönü ile ona bağlı zevat, şurada burada hesap sormaktan bahsederler… Hususi mahkemeler kuracağız derler... Bu bir diktatörün itiyadlarının sayıklama halinde tekrarından ibarettir... Bu zat, iktidara gelecek, tesirleri geriye giden kanunlar yapacak, sehpalar kuracak... Demokratik bir iktidar eğer bu sözlere ve bu tehditlere bir ciddiyet atfedecek olursa, evvelâ onların yakasından tutarak hesap sorması lâzım gelir... Onlar bu sözlerden rücû edinceye kadar, elimiz daima yakalarında olacaktır. Onları bırakmayacağız."[1006]

Muhalefet partilerinin birleşmeye yönelik çabaları 16 Ekim 1958'de sonuç vermiştir. C.M.P. ve T.K.P. arasında birleşme konusunda yapılan görüşmeler olumlu sonuçlanmış ve bu iki parti 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adı altında birleşmişlerdir. Birleşmeden sonra C.M.P. ve T.K.P. tarafından ortak yayınlanan tebliğde Hürriyet Partisi ve diğer partili ve partisiz vatandaşlar yeni oluşturulan teşekküle katılmaya davet edilmişlerdir.[1007] Muhalefet safında işbirliği çabalarının somut bir netice verdiği sıralarda İnönü ile Menderes arasındaki çekişmelerde gittikçe şiddetlenmekteydi. Başbakan'ın Burdur nutkuna Sivas'ta cevap veren İnönü sert eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "İdealistler hukuk nizamını kurmağa muvaffak olacaktır… Tek partili rejimi 1950 nizamına kadar tekâmül ettirip demokrasiyi getirenler; demokrasiyi ve insan haklarını, demokratik rejime inanmış açıkgözlerin elinden kurtaracaklardır... Radyoda bu milletin evlâtlarına sövüyorlar... Sövme rejimi altında yaşayan bir cemiyet olarak teşhir edilmeye hiçbir vatanperver razı olmayacaktır. Demokraside, milletin iradesiyle gelip milletin iradesiyle sükûnetle gitmeyi öğrenenler muvaffak olurlar… D.P. Başkanı'na göre bir milletin kendi hakkını koruması için Irak'taki usulleri kullanmaktan başka çaresi yoktur."[1008] Adnan Menderes ise Isparta'da yaptığı konuşmada İnönü'yü tenkit ederek şöyle demiştir: "C.H.P. liderleri hakiki hürriyet düşmanıdır!.. Onlar, yıllarca hürriyetlerimizin üzerine bağdaş kurup oturmuşlar, milletin hakkını yemişler, ağızları mühürlemişler, tabutluklar kurmuşlar, yıllarca memlekette sefalet yaratmışlardır!"[1009]

[1005] **Zafer** 15 Ekim 1958
[1006] **Zafer** 16 Ekim 1958
[1007] **Cumhuriyet** 17 Ekim 1958
[1008] **Ulus** 17 Ekim 1958
[1009] **Zafer** 17 Ekim 1958

17 Ekim 1958'de Zile'ye giden İsmet İnönü'ye C.H.P.'liler bir karşılama töreni hazırlamışlar ancak bu törene mahalli idare tarafından izin verilmemiştir. Bunun üzerine Zile'de olaylar çıkmış ve polis ile jandarma İnönü'yü karşılamaya gelen kalabalığı zorla dağıtmıştır. Olaylar sırasında 45 C.H.P.'li gözaltına alınmış ve bunlardan altısı tutuklanmıştır. İnönü çıkan olaylarda D.P.'yi suçlamış ve şöyle demiştir: "Kendileri için bütün kanunların dışında gösteri törenleri yaptıranların halkın masum ve tabiî hareketlerine mâni olmak için giriştikleri tertiplerin memleketi kardeş kavgasına götüren hazırlık yolu olduğunu elemle haber veriyorum. Bu millet sövülmeye asla tahammül etmeyecektir."[1010] Mahalli idareciler ise C.H.P.'nin halkı kışkırtmak için vesile yarattığını iddia etmişlerdir.[1011] İnönü'nün Zile'de topladığı vatandaşları kanuna karşı gelmek üzere tahrik ettiğini ileri süren Adnan Menderes[1012] 18 Ekim 1958'de Afyon'da yaptığı konuşmada muhalefeti eleştirerek: "Muhalefet, her zaman olduğu gibi karşımızda tehditler savurmakta, tehditleri ile bizi korkutacağını, Türk milletini sindireceğini, korku salarak iktidar yolunu kendisine açacağını sanmaktadır. Biz, tehditlere kulak asacak insanlar değiliz ve bu tehditlerin hiç bir manası ve tesiri olmadığını da biliyoruz... Nifakçı zihniyeti hudutlarımızın dışına atana kadar mücadele edeceğiz."[1013] İnönü ise şöyle demiştir: "Biz, bir ihtilâl ve inkılâp rejiminden geldik... Bu memlekette her şeyden evvel partizan idareye son verilmelidir... Milletçe yükselmemiz ancak demokratik rejim içinde, insan hakları rejimi içinde kaabil olacaktır. Demokratik rejim yeni bir hayat tarzıdır. Bu yolu ancak idealist olan idareciler kabul eder." demiştir.[1014]

Forum dergisinde, 15 Ekim 1958'da, "Muhalefet Cephesi" başlığı ile yayınlanan yazıda muhalefet partilerinin birleşme zaruretinin şu nedenlerden kaynaklandığı belirtilmiştir:[1015]

1. Muhalefet, 1957 seçimlerinde D.P.'den çok daha fazla rey aldığı halde, D.P. iktidarda kalmıştır. Oyların % 47'si ile, mebuslukların 2/3'ünden fazlasını elde etmiştir. Muhalefetin reyleri dağınık kaldığı müddetçe, bugünkü seçim sistemiyle, bir azınlık partisinin Meclis'te büyük çoğunluğa sahip olması önlenemez.
2. Muhalif partiler arasında Batı'da benzerleri görülen bir "seçim ittifakı" kurmağa hukuken imkân bırakılmamış; seçim sonuçları da, elverişli bir işbirliği yolu bulmak hususunda hayale kapılmamak gerektiğini göstermiştir.

[1010] **Cumhuriyet** 18 Ekim 1958, **Ulus** 18 Ekim 1958
[1011] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 186
[1012] **Cumhuriyet** 19 Ekim 1958
[1013] **Zafer** 18 Ekim 1958
[1014] **Ulus** 19 Ekim 1958
[1015] **Forum**, C. X, S. 110, s. 3

3. Yalnız bir muhalif partinin seçime katılması ve diğer muhalefet partilerinin onu desteklemesi, birleşme yapılmadıkça, gerçekleştirilmesi güç ve -başarılsa bile - ameli mahzurları aşikâr olan bir usuldür.
4. İktidara bugün nispi temsili kabul ettirmek kabil değildir.
5. Başlıca muhalif partiler, programlarıyla ve taahhütleriyle aynı ideallere bağlı partilerdir. C.H.P. programında seçim sistemi, 2 meclis, Anayasa Mahkemesi, mahkemelerin istiklali ve bir Yüksek Hâkimler Şurası kurulması, basın hürriyeti, idarenin tarafsızlığı, radyonun tarafsızlığı, ilim hürriyeti, toplantı hürriyeti gibi temel konularda mevcut sarih hükümler ve taahhütler, çoğu zaman pek önemsiz farklarla, diğer muhalefet partilerinin programlarında da mevcuttur.
6. Üç muhalif parti, 1957 Eylül ayında, bir müşterek beyanname yayınlamışlar ve müşterek ideallerini Türk efkârına duyurmuşlardır. Bu gün memleket, D.P. idaresinde, o müşterek ideallerden biraz daha uzaklaşmıştır.
7. Eylül 1957 den bu yana, D.P.'nin niyet ve metotlarının ne kadar tehlikeli olduğu daha berrak bir şekilde anlaşılmıştır.

C.M.P ve T.K.P.'nin birleşmesinden sonra Hürriyet Partisi de 19 Ekim 1958'de güç birliğini gerçekleştirmek amacıyla Büyük Kongresi'ni olağanüstü toplantıya çağırmış[1016] ve kongreyi 23 Kasım 1958'de Ankara'da toplamağa karar vermiştir.[1017] İnönü'nü Hür. Parti'in bildirisinde duyduğu memnuniyeti şöyle dile getirmiştir: "Hürriyet Partisinin demokratik nizamın kurulması için güç birliğine karar vermesi ve bu kararı büyük kongreye götürmesi Türk milletinin demokratik nizam içinde yaşaması idealinde samimi olanları sevindirmiştir."[1018] Bu arada Başbakan Adnan Menderes 21 Ekim 1958'de Uşak Otomatik Telefon Santrali'nin açılışında yaptığı konuşmada Vatan Cephesi'ne temas ederek şöyle demiştir: "Kışkırtıcılığa ve yıkıcı hareketlere paydos dedirtmek için hepimiz, vatan cephesinde birleşmeliyiz!" demiştir.[1019]

Muhalefet ve iktidar arasındaki çekişmeler Ekim ayının sonlarına doğru daha da şiddetlenmiştir. Başbakan Adnan Menderes 24 Ekim 1958'de Eskişehir'de yaptığı konuşmada Vatan Cephesi'nin kuruluş amacını şöyle açıklamıştır: "Onların bu kötü gidişinin karşısına, her şeyden önce vatan, her şey vatan için düsturu ile vatan cephesini kurarak çıkmak, onların bu kötü gidişini Türk milletinin beğenmediğini kendilerine öğretmek lâzım geliyor." Menderes ayrıca muhalefete ve İnönü'ye yönelik eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir:

[1016] **Ulus** 20 Ekim 1958, **Cumhuriyet** 20 Ekim 1958
[1017] **Ulus** 23 Ekim 1958
[1018] **Ulus** 21 Ekim 1958**, Cumhuriyet** 21 Ekim 1958
[1019] **Zafer** 22 Ekim 1958

"Onlar hâlâ devleti ve hükümeti tanımamak yolundadırlar. Muhalefet lideri, iktidardan düştük ama bu memleketin hakiki maliki ve sahibi benim, onlar gasıptır, hükümetten uzaklaşsınlar, onlardan iktidarda olmadığım zamanın hesabını soracağım, tehdidini savurmaktadır. Demek ki o hâlâ eski âdetlerinden vazgeçmemiş, demokrasiye aklı yatmış değildir. İşte biz böylesine bir mücadele tarzını meşru ve kanunî bir mecraya irca etmek mecburiyetindeyiz. Yapacağımız budur... Onlar iktidarımızı yalnız çalışmaktan alıkoymakla da kalmadılar. Dışardan alacağımız her türlü yardımı, yapacağımız el ve işbirliğini her vasıtaya başvurarak engellediler. Velhasıl, onların 8 senelik faaliyetleri devamlı sabotaj hareketlerinden ibarettir."[1020] Muhalefete yönelik Başbakan'ın eleştirileri devam ederken Nadir Nadi Cumhuriyet'te kaleme aldığı makalesinde Vatan Cephesi'nin gerçekleşme ihtimali bulunmadığını iddia ederek şöyle demiştir: "Vatan Cephesi derken Sayın Menderes'in kastı milleti, kendi Başbakanlığı altında yüzde yüz öven, dünü ise yüzde yüz yeren bir kütle halinde toplamak olmalıdır. Böyle bir düşünce, ileri sürülen gerekçeler realiteye tam uysa bile, bizce gerçekleşme imkânından yoksundur… Sayın Menderes'in anladığı anlamda bir Vatan Cephesi kurulmasına imkân yoktur."[1021]

Demokrat Parti'nin eleştirilerine 24 Ekim 1958'de Çankırı'da yaptığı konuşmada cevap veren İsmet İnönü şöyle demiştir: "İktidar ne kendisi rahat içinde, ne de millete rahat vermektedir… Demokrat Parti Genel Başkanı kendisi arzu ettiği zamana kadar iktidarda kalmayı münasip görmektedir… Demokrat Parti Genel Başkanı, eşit ve emniyetli seçimden her türlü vasıta ile kaçınmak istediği müddetçe hesap vermekten dehşet duyan siyaset adamı mevkiinden kurtulamaz... Diğer muhalefet partilerinde bütün aldatma ve avlama gayretlerine rağmen demokratik nizamı kurmak için beliren azim ve sebat işaretleri, Demokrat Parti Genel Başkanını huzursuz çırpınmalara sevk etmektedir."[1022] İnönü, 25 Ekim 1958'de Kastamonu C.H.P. İl Kongresi'nde ise şöyle demiştir: "D.P. Genel Başkanı'nın icat edeceği yeni şartların ne milletçe, ne ilimce ve ne de medeniyetçe makbul görünmesine imkân var."[1023] Bu arada Ulus gazetesi, yayınladığı bir karikatür yüzünden bir ay kapatma cezası almış ve karikatürü çizen Karikatürist Halim Büyükbulut ise 14 ay hapse ve 11.166,60 TL para cezasına çarptırılmıştır.[1024] Ayrıca Akis dergisi bir ay kapatma cezası almış, derginin sahibi ve yazı işleri müdürü Tarık Talulu 16 ay hapse mahkûm edilmiştir. Basına yönelik cezalar sadece muhalefete yakın yayın organlarına yönelik değildi. İktidarın yayın organı Zafer gazetesi de

[1020] **Zafer** 25 Ekim 1958
[1021] Nadir Nadi, "Bu Bir Tılsım Değil", *Cumhuriyet* 24 Ekim 1958
[1022] **Ulus** 25 Ekim 1958
[1023] **Cumhuriye**t 26 Ekim 1958, **Ulus** 25 Ekim 1958
[1024] **Ulus** 25 Ekim 1958

cezalardan nasibini almıştır. Zafer gazetesinin yazı işleri müdürü Fatin Fuat Tözer 14 ay hapse mahkûm edilmiş, ayrıca 2333 TL para cezasına çarptırılmıştır. Gazetenin sahibi Mümtaz Faik Fenik'de 11.666 TL para cezasına çarptırılmıştır.[1025]

C.H.P.'liler Başbakan Adnan Menderes'in Vatan Cephesi kurulması düşüncesini ortaya atmasından sonra bu konuya sık sık temas etmişler ve Vatan Cephesi'nin zaten D.P. karşı kurulduğunu iddia etmişlerdir. 27 Ekim 1958'de C.H.P. Kırklareli İl Kongresi'nde konuşan C.H.P. Ankara Milletvekili Bülent Ecevit Vatan Cephesi'ne temasla şöyle demiştir: "Vatan Cephesi D.P.'nin temsil ettiği zihniyete karşı kurulacaktır."[1026] Ulus başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Vatan Cephesi mi? Kara Kuvvet Cephesi mi?" başlıklı makalesinde D.P.'ye şiddetli eleştirileriler de bulunmuş ve D.P.'yi Said Nursi'nin duasından medet beklemekle suçlayarak şöyle demiştir: "Mesele kalmadı. D.P. iktidarı desteğini kara kuvvette arıyor. Bu destek çürük tahtadan bir koltuk değneği kadar bile sağlam değildir ama ne yapsın, memlekette dayanacak başka bir şey görememektedir. Basın aleyhine dönmüştür; aydınlar sınıfı onu tutmamaktadır; köylü ve işçi tabakalarının ondan sıtkı sıyrılmıştır; tüccar, esnaf ve hatta milyonlara gark ettiği iş adamları ona karşı hoşnutsuzluklarını artık gizleyemez olmuştur; cemiyetin bel kemiğini teşkil eden orta hallilerin ise onun hakkında, ne düşünüp ne söylediği herkesin malûmudur. İmdi, D.P. iktidarına kala kala bir, cehalet ye serttik unsurlarının karanlık cephesine sığınmak ve Saidi Nursi'nin duasından medet ummak kalıyor."[1027] Bu arada 31 Ekim 1958'de D.P. Meclis grubunda yapılan Meclis Başkanlığı seçiminde, parti içindeki "Yaylacılar" denen muhalefet grubu, Refik Koraltan'a karşı Şemi Ergin'i aday gösterdi. Koraltan az bir oy farkıyla seçilmiştir. Yaylacılar D.P. içerisinde giderek etkin bir hale gelmişlerdir.[1028]

T.K.P. daha önce C.M.P. ile birlikte yayınladığı müşterek tebliğ üzerine 1 Kasım 1958'de olağanüstü toplanmış ve yapılan toplantıda 4 muhalif oya karşılık çoğunluğun kabulü ile C.M.P. katılmıştır.[1029] 1 Kasım 1958'de T.B.M.M.'nin yeni dönemi açılmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar açış nutkunda iç politika ile ilgili şunları söylemiştir: "Genç demokrasimizin geliştirilmesi gayretlerinde devlet nizamı ve hükümet otoritesini sarsacak, bilhassa böyle zamanlarda mevcudiyeti nizam olan milli tesanüdü zedeleyecek her türlü ifratlardan kaçınılması bir zaruret olur… Her zaman en isabetli tedbirleri bulup tatbik etmesini bilen Büyük Meclis'in, günün arz ettiği endişe verici haller üzerinde hassasiyetle

[1025] **Ulus** 28 Ekim 1958
[1026] **Ulus** 28 Ekim 1958
[1027] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Vatan Cephesi mi? Kara Kuvvet Cephesi mi?", *Ulus* 28 Ekim 1958
[1028] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 186
[1029] **Cumhuriyet** 2 Kasım 1958

duracağına eminim."[1030] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cumhurbaşkanı'nın açış nutkunu eleştirmiş ve şöyle demiştir: "Sayın Cumhurbaşkanı çekmekte olduğumuz geçim sıkıntıları hakkında D.P. iktidarının şimdiye kadarki görüşlerinin ve beyanlarının ötesine geçmeye hiç lüzum hissetmediği gibi huzursuzluğu gidermek hususunda da iktidar erkânının düşündüklerinden başka bir çare bulup göstermedi."[1031] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı'nın açış nutkuna cevap vererek şöyle demiştir: "Anlaşılmıştır ki, 1954'ten beri D.P. Genel Başkanı tarafından kurulan ve daha arkası tasavvurda olan rejimin başlıca ilhamcısı Sayın Cumhurbaşkanıdır."[1032] Bu arada T.B.M.M. Başkanlığı'na Refik Koraltan tek aday olarak yeniden seçilmiştir.[1033]

C.H.P. Meclisi 8 Kasım 1958'de yayınladığı bir tebliğ ile güç birliğini tasvip ettiğini belirtmiştir. Tebliğde şöyle denilmiştir: "C.H.P. Meclisi, güç birliği prensibini ittifakla tasvip etmiştir. C.H.P. ile güç birliği yapmağa teveccüh gösterecek bütün idealistleri C.H.P. teşkilatı sevinçle ve en samimi duygularla karşılayacaktır."[1034] Muhalefet partileri arasında işbirliği görüşmelerinin devam ettiği sıralarda Zafer gazetesi, Vatan Cephesi'nin vatandaşlar tarafından oldukça olumlu karşılandığına ve D.P.'ye birçok vatandaşın katıldığı ifade ederken, muhalefette ise büyük çöküntülerin ve istifaların yaşandığını iddia ederken Ulus'ta D.P.'den büyük istifalar yaşandığını ve C.H.P.'ye katılımların olduğunu iddia etmiştir.

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, 16 Kasım 1958'de C.H.P. Yozgat İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada iktisadi sıkıntılara dikkati çekerek şöyle demiştir: "Vatandaş kitlesi geçim darlığının şiddetinden ve çektiği sıkıntılara ısrarla kayıtsız kalanların ilgisizliğinden bunalmıştır."[1035] 18 Kasım 1958'de İsmet İnönü yaptığı basın toplantısında güç birliği hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. C.H.P. Genel Başkanı, birliğin tahakkukunun bir an meselesi olduğunu, iktidarın buna mani olamayacağını söyledikten sonra Hür. P. ile C.H.P. arasındaki güç birliğinin fikri ve manevi yapısını teşkil eden müşterek temel fikirleri ise şunlar olduğunu belirtmiştir:[1036]

1. Devlet Reisliğinin ve Büyük Millet Meclisi riyaset divanının taraftarlığını milli tesanüdün bir icabı saymaktayız. Tarafsız, kanuna bağlı, vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerine göre hiç bir ayırma yapmayan ve bütün faaliyetlerinde kazai murakabeye tabii bir idare kurulmalıdır…

[1030] **Ulus** 2 Kasım 1958
[1031] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Açış Nutku", *Ulus* 3 Kasım 1958
[1032] **Cumhuriyet** 5 Kasım 1958
[1033] **Ulus** 2 Kasım 1958
[1034] **Cumhuriyet** 9 Kasım 1958
[1035] **Cumhuriyet** 17 Kasım 1958
[1036] **Cumhuriyet** 19 Kasım 1958

2. Devletin temeli olan bağımsız mahkeme ve her türlü tesirden azade teminatlı hâkim konusu gecikmeden halledilmelidir.
3. Söz ve basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hürriyeti gibi medeni dünyaca kabul edilmiş insan hakları Türk vatandaşlarına sağlanmalıdır…
4. Amme hizmeti gören her şahsın vazifesi ile ilgili bütün hareketlerinin denetlenmesi için ispat hakkının ve mal beyanının kabulü zaruridir…
5. Seçimlerin mevzuat ve tatbikat olarak eşit ve dürüst şartlar altında icrası sağlam müeyyidelere bağlanmalıdır…
6. Belirtilen fikirlerin ışığı altında Anayasa'nın değiştirilmesi esaslı ve acil bir ihtiyaçtır…
7. Demokratik inkişafımızı durduran ve gerileten bütün antidemokratik kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılmalıdır...

Forum dergisi, bu temel fikirler arasında, bir parti doktrini çerçevesine girecek tek bir husus bulunmadığını ileri sürmüş ve bu ilkelerde belirli bir sosyal ve ekonomik görüşün ön plana çıkmadığını ileri sürmüştür. Forum ayrıca, bu temel fikirlerde sadece, gerçek bir demokrasinin Türkiye'de bütün hukuki teminatıyla yerleşebilmesi ve verimli işler duruma gelebilmesi için gerekli şartların ortaya konulmuş olduğunu ileri sürmüştür.[1037] Turhan Dilligil ise, Zafer gazetesinde, 19 Kasım 1958'de, "İnönü'nün "Güçbirliği"ni İzaha Dün Gücü Yetmedi" başlığı ile yayınlanan makalede İsmet İnönü'nün işbirliği konusundaki basın toplantısına değinerek şöyle demiştir: "Paşa hazretlerinin "ilân ettiğim" dediği, artık lügatteki manalarını bile kaybedecek kadar suiistimal eyledikleri seçim tekerlemeleridir. Ve bütün bunları eski iktidarın Milli Şefi, ki işitenler için nasıl bir kâbus yarattığı malûmdur, beyan ediyor. Sağ olsun, var olsun amma bir daha 1950 den önceki hayata dönmeyi kim ister?.. Bazan Paşa, elinde bir tomar kâğıtla kürsüye çıkar, konuşur ve alkışlanır... Bazan da Paşa, dünkü gibi, eline tutuşturulmuş yazıları okumakta bile güçlük çeker o kâğıtları kendi el yazısıyla temize çekecek kadar vakit bulamaz, sıkıntıya düşer. Bazan da ve ekseriya, dünkü gibi, önceden hazırlanmadığı suallere cevap vermeye mecbur kalınca bocalar… Peki, işin aslı nedir? Nedir bu işbirliği?.. Hani şu, "fikir partisi", "idealistlerin partisi", "gerçek demokrasiyi bilenler"in partisi "insan haklarının vicdan hürriyetinin, ilâhi adaletin, sosyal emniyetin tek koruyucusu" olan Hürriyet Partisi vardı ya işte şimdi o yok oldu."[1038]

[1037] **Forum**, C. X, S. 113, s. 2
[1038] **Zafer** 19 Kasım 1958

Güç birliği tartışmaları devam ederken 19 Kasım 1958'de T.B.M.M. muhtar seçimlerini bir yıl ertelemiştir.[1039] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, 22 Kasım 1958'de Konya'da yaptığı konuşmada iktisadi durumu eleştirmiş ve dış kredilerle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Konuşmasında güç birliği meselesine temas eden İnönü şöyle demiştir: "Vatanın huzuru ve ilerlemesi ile ilgili her vatandaş iktidarın artık ilan olunan şiddet temayüllerinin getireceği zararlardan milleti korumak gayreti içine düşmüştür. Güç birliğinin rejimin savunma ve korunmasındaki idealistler için bir birleşme ve buluşma zemini yaratması mesut bir hadise olacaktır."[1040] Bu arada Nadir Nadi, Hür. P.'nin C.H.P.'nin saflarında erimesinin memleket için zararlı olabileceğini belirtmiştir.[1041] İktidar ve muhalefet arasındaki çekişmeler devam ederken, hem iktidar partisinden hem de muhalefet partilerinden milletvekili istifaları yaşanmaktaydı. Niğde Milletvekili Ali Gürün ve Urfa Milletvekili Ömer Yüksel C.H.P.'den istifa ederek D.P.'ye katılmışlardır. Ömer Yüksel, C.H.P. Genel Başkanı'na gönderdiği istifa mektubunda istifa nedenini şöyle açıklamıştır: "Memleket menfaatlerini ön planda tutmayan, politikayı her şeyden üstün gören ve parti menfaati zaviyesinden hareket eden bir toplulukta bulunmanın millete hizmet yolu olmadığına kanaat getirmiş bulunmaktayım."[1042] 22 Kasım 1958'de D.P. Zonguldak milletvekillerinden Avni Yurdabayrak, Necati Diken ve Mustafa Saraç D.P.'den istifa etmişlerdir. Milletvekilleri verdikleri ortak demeçte istifa nedenlerini şöyle açıklamışlardır: "Bugünkü maddi buhranlar bir gün geçer, fakat manevî buhranın tesirlerini silmek çok güçtür. Bu hal zannedildiği gibi, yalnız münevverin sinesine işlemiş değildir; köylü de maddi ve manevi buhranın tesirlerini hissetmektedir. Güç birliği tahakkuk ettiği gün biz buna katılacağız."[1043] D.P.'den istifa eden milletvekilleri kısa bir süre sonra C.H.P.'ye katılmışlardır.[1044]

Zafer gazetesi, Hürriyet Partililerin güç birliğini ve işbirliğini protesto ettikleri öne sürmüştür. Bu arada Hürriyet Partisi Ankara İdare Heyeti İkinci Başkanı Feridun Hendek Hür. P.'den istifa etmiştir.[1045] 23 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi'nin olağanüstü kongresi toplanacaktı; fakat 404 delegeden ancak 194'ü hazır bulunduğu için toplantı yapılamamış ve Parti ertesi gün toplanmıştır. Hür. P. Kongresi'nde kendi kendisini dağıtarak C.H.P.'ye katılmaya karar aldı.[1046] Karar 5'e karşı 175 oyla alınmıştır. Kongreden sonra Hür. P. merkezine giden İsmet İnönü: "Demokratik, rejim memlekette yerleşecektir. Çaresi yok."

[1039] **Cumhuriyet** 20 Kasım 1958
[1040] **Cumhuriyet** 23 Kasım 1958
[1041] Nadir Nadi, "Bir Parti Eriyecek", *Cumhuriyet* 23 Kasım 1958
[1042] **Zafer** 6, 14 Kasım 1958
[1043] **Cumhuriyet** 24 Kasım 1958
[1044] **Ulus** 16 Aralık 1958
[1045] **Zafer** 23–24 Kasım 1958
[1046] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 187

dedikten sonra şöyle demiştir: "Akılları varsa kolaylık gösterirler, memleket sarsıntısız huzura kavuşur."[1047] Zafer gazetesi, Hür. P.'nin C.H.P.'ye katılmasını okuyucularına "Hür. P. Dün Siyasi Bir Komedyanın Gürültüsü ile Tarihe Gömüldü" başlığı ile duyurmuştu.[1048] Hürriyet Partisi'nin C.H.P.'ye katılmasından sonra işbirliği tasvip etmeyen bazı Hür. P.'liler partilerinden istifa ederek D.P. saflarına katılmışlardır.[1049] Forum dergisi C.H.P. ile Hür. P. arasında kurulan Güçbirliği ile ilgili şu yorumu yapmıştır: "Güçbirliğinin en güven verici yönü, halkın baskısıyla kurulmuş olmasıdır. Böyle bir baskının varlığıdır ki, partilerini dağıtmağa karar veren Hürriyet Partililerin halk gözünde güç duruma düşmeleri ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Tersine, bu tarihi kararı verenler, şimdi halk gözünde, halkın kendilerinden beklediği, hatta kendilerini zorladığı bir fedakârlığı yapmış insanlar durumundadır… Güçbirliği, memlekette halkın mukavemetine rağmen bir dikta rejimi kurabilmek için en tehlikeli maceraları göze almış bir iktidar zümresine karşı, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi lüzum ve imkânına inanmış kimselerin, aralarındaki başka bütün düşünce ve davranış ayrılıklarını şimdilik geriye iterek, bütün eski kırgınlıkları unutarak, bir safta mücadele etmeğe, mücadele güçlerini birleştirmeğe razı olmalarıdır."[1050] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hür. P.'nin C.H.P. ile birleşmesi ile 1957 seçimlerinde muhalif partilerin işbirliğine mani olan kanunun hükümlerini geçersiz kıldığını iddia etmiş ve bu durumun D.P.'de sinirlilik meydana getirdiğini belirtmiştir.[1051] Forum, Güçbirliği'nin C.H.P.'nin Hür. P. ile birleşmesi ile daha da güçlendiğini ifade etmiş ve buna en büyük dayanak olarak da 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'nin kazandığı illerde C.H.P. ve Hür. P. oylarının toplamının D.P.'nin oylarından fazla olmasını göstermiştir. Örneğin D.P. Adıyaman'da 1957 seçimlerinde beş milletvekilliğinin tamamını 37.865 oyla almıştı. Bu ildeki C.H.P. ve Hür. P. oylarının toplamı ise 37.933'tü. Forum, C.H.P.'nin Hür. P. ile birleşmesi ile oylarını Türkiye genelinde 4.225.000'ne çıkardığını ve C.H.P.'nin bu tablo ile yapılacak bir seçimde milletvekili sayısını 178'den 280'e çıkaracağını iddia etmiştir.[1052]

24–27 Kasım 1958 tarihlerinde Başbakan Adnan Menderes, Trakya'da bir geziye çıkmıştır. Başbakan basına verdiği demeçte, muhalefet partileri arasındaki işbirliğini eleştirmiştir.[1053] Menderes'in eleştirilerine cevap veren İnönü: "Trakya'da, refahtan ve iktisadi muvaffakiyetten bahsedenleri, memleketi, baştanbaşa iktisadi yangına düşmüş gibi inleten

[1047] **Cumhuriyet** 25 Kasım 1958
[1048] **Zafer** 25 Kasım 1958
[1049] **Zafer** 26 Kasım 1958
[1050] **Forum**, C. X, S. 113, s. 2
[1051] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Hürriyet ve Demokrasi Cephesi", *Ulus* 4 Aralık 1958
[1052] **Forum**, C. X, S. 113, s. 3–4
[1053] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 187; **Cumhuriyet** 25 Kasım 1958

yeni icraattan da hiç haberleri yok mu?"[1054] Nadir Nadi Başbakan'ın muhalefet partileri arasındaki işbirliğini "Ehl-i Salib" hareketine benzetmesini eleştirmiş ve Menderes'in vatandaşlar arasında böyle ayırıcı benzetişlerden kaçınması gerektiğini dile getirmiştir.[1055] Başbakan Adnan Menderes, Trakya gezisinde gazetecilere de sert eleştirilerde bulunarak: "Memleketin şerefi, şahısların haysiyeti baltalanacak ve buna demokrasi diyeceğiz. Böyle demokrasi hiç bir tarafta olamaz… Bu gazeteciler 1946'dan evvel en ufak bir pürüzü sütunlarına geçirmekten korkarlardı. Şimdi şeref ve haysiyetlere tecavüz kazançlarına daha uygun görmektedirler Fakat buna müsaade edilmeyecektir… Atatürk'ün nutkunu okuyunuz. Gazetelerin nasıl memleketi birbirine katmış olduklarını görürsünüz." demiştir.[1056] Başbakan'ı eleştirileri devam ederken muhalefette Menderes'i eleştiriyordu. 26 Kasım 1958'de Hür. P. Genel Merkezi'nde bir beyanatta bulunan Hür. P.'li eski Milletvekili Hasan Kangal, Menderes'i eleştirerek şöyle demiştir: "Adnan Menderes C.H.P parti müfettişi iken partisine kâfi derecede hizmet edemeyişinden duyduğu üzüntüyü, D. P. Genel Başkanı olarak telâfiye karar vermiş ve şimdiye kadar hiç bir siyasi partiye girmemek kararında bulunanları dahi C.H.P.'ye sokmak için gayret sarf etmiştir. Tek parti devrine özenen Adnan Menderes bu arzusunu, C.H.P.'nin bu gidişle bütün vatandaşları bünyesinde toplamak suretle görecektir."[1057]

Muhalefet partileri arasında kurulan Güçbirliği'nin amacı demokrasiyi yeniden tesis etmekti. Ancak Milli Muhalefet Cephesi bu düşüncesini hayata geçirmeye çalışırken demokrasi ile bağdaşmayan yöntemlerde kullanabiliyordu. Muhalefetin, görüş ve düşüncesi ne olursa olsun D.P.'ye karşı olanları bir cephe içinde toplamaya çalışırken kullandığı argümanlar, Birinci Meclis'te düşmana karşı kullanılan argümanlarla büyük benzerlik gösteriyordu. Bu da D.P.'nin dolaylı yoldan bir düşman olarak gösterilmesi anlamına geliyordu. Bu durum D.P.'nin hırçınlanmasına neden olmuştur. Başbakan Adnan Menderes'in Güçbirliği'ni "Ehl-i Salib" olarak nitelemesi bu hırçınlığın bir göstergesiydi. Milli Muhalefet Cephesi'nin ayrıca halkın oylarıyla iktidara gelmiş olan Demokrat Parti'yi diktatörlükle ve iktidarda zorla kalmakla suçlaması D.P.'nin daha da hırçınlaşmasına yol açmıştır. Muhalefetin tahrikleri karşısında D.P. yeni tedbirler alma ihtiyacı hissetmiş ve alınan tedbirler kimi zaman demokrasi ile bağdaşmayan tedbirlerdi. Bu durum muhalefetin eleştirilerinin daha da artmasına neden olmuş ve iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler doğrusal bir orantı şeklinde bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir.

[1054] **Cumhuriyet** 26 Kasım 1958
[1055] Nadir Nadi, "Neye Benzer", *Cumhuriyet* 26 Kasım 1958
[1056] **Cumhuriyet** 27 Kasım 1958
[1057] **Cumhuriyet** 27 Kasım 1958

Başbakan Adnan Menderes, 27 Kasım 1958'de Pınarhisar Çimento Fabrikası'nın açılışında basına ve muhalefete oldukça sert eleştirilerde bulunmuş ve basını ve muhalefeti milleti bölmeye çalışmakla suçlayarak şöyle demiştir: "Onların tutumuna bakılırsa bu memlekette adeta iki karargâha mensup iki ayrı halk vardır, memleketi ikiye bölerek bir siyasî mücadeleyi seneler senesi, aralıksız olarak, her fırsattan bilistifade devam ettirmektedirler. Bunun ne kadar zararlı olduğunu huzurunuzda söylemek suretiyle büyük milletimizin dikkat nazarlarını, bu kötü siyaset üzerine çekmek isterim. Eğer memlekette siyasi partiler kurulduysa bu, vatandaşların birbirlerinin boğazlarına sarılsın diye değildir. Daha büyük bir gayretle çalışalım, eserlerimizi çoğaltalım ve böylece asırların ihmalini kısa zamanda telâfi edelim diyedir. Memleketin emniyetini kuvvetlendirelim, vatandaş haysiyetine daha çok sahip olalım diyedir."[1058] Başbakan'ın eleştirilerine 28 Kasım 1958'de Afyon'da yaptığı konuşma ile cevap veren C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü: "D.P. Genel Başkanı bizi kâfir olarak, ehlisalip olarak ilân ediyor. Düpedüz kanlı bir irtica teşebbüsüdür. Bunun neticelerinden ve akıbetinden kendisini sakınmaya davet ederim... Gazeteciler, bir siyasi kampı dolduracak kadar hapishanelerde bulundurulmaktadır. Gazeteciler için verilen cezalar hırsızlara verilen cezalardan ağırdır."[1059]

Cumhurbaşkanı Celal Bayar Çorum'da 28 Kasım 1958'de bir konuşma yapmıştır. Cumhurbaşkanı'nın bu nutku muhalefet ile iktidar arasında yeni bir çekime konusu oluşmuştur. Cumhurbaşkanı Bayar nutkunda şöyle demiştir: "Atatürk zamanında yaşayanlar hatıralarını yoklarlarsa görürler ki, Atatürk hiç bir zaman bu memlekette bedbinliğe imkân vermemiştir. O, kendisini ve milleti, bu memleketin yükseleceğine ve fena düşüncelerin ayaklar altında ezileceğine inandırmıştır… İyiliğe doğru gitmekteyiz, hadiseler bunu gösteriyor, rakamlar bunu ispat etmektedir. Milletin maneviyatı her zaman olduğu gibi yüksektir. Bu milleti refah ve emniyet içinde yaşatmak için ne mani vardır. Ne mani olabilir. Eğer bir mani çıkarsa, bu milletin azim ve iradesi o maniyi bir karınca gibi ayağının altında ezmeye muktedirdir..."[1060] Cumhurbaşkanı'nın muhalefete yönelik sert sözlerine İsmet İnönü, 29 Kasım 1958'de Isparta'da yaptığı konuşma ile cevap vermiştir. İnönü, konuşmasında güç birliğine, Menderes'in suçlamalarına ve Cumhurbaşkanı'nın eleştirilerine cevap vererek şöyle demiştir: "Güçbirliği memlekette bütün idealistlerin birleşmesi gibi ulvi bir manzara arz

[1058] **Zafer** 28 Kasım 1958, **Cumhuriyet** 28 Kasım 1958
[1059] **Cumhuriyet** 29 Kasım 1958
[1060] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 187-188.; Gazetelerde yer alan bu metin dışında Fahri Giritlioğlu ve Şevket Süreyya Aydemir Bayar'ın bu konuşmasını aynen şu sözlerle aktarmışladır. "Kıskançlar, dış yardımı istemeyenler, milli kalkınmayı istemeyenlerdir. Milli kalkınmaya mani olmak isteyen milli irade karşısında karınca gibi ezileceklerdir." Kuşkusuz bu sözlerde tehdit havası bulunmakta fakat gayet ince bir şekil de belirtilmektedir. (Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 187-188; Fahri Giritlioğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 389)

etmektedir 31 Mart'a mani olmak için çırpınan gazeteler D.P. Genel Başkanı'nın karşısındadır. 31 Mart dini siyasete âlet eden bir irtica hareketidir. Bugün dini siyasete alet eden irtica hareketi bizleri ehlisalip olarak ilân eden zihniyettedir. Basına karşı D.P. Genel Başkanı'nın hareketi tavır ve tecavüzü baştan aşağıya haksızdır. Kanun yollarından hür basınla mücadele edemeyecek haldedir. Kanun dışı usullerle mücadele etmektedir… Milli kalkınmaya mani olan Cumhurbaşkanı'nın iltizam ettiği zihniyettir. Mesuliyeti olsa milli kalkınmaya mâni olan kendisidir. İktisadi bünyemiz aciz, iflâsa, varmıştır. Memleketin mallarının üzerine alacaklılar el koymuştur. Her doların verilmesi ita emri ellerindedir. Şimdi bizim kanaatimiz şudur: Milli kalkınmaya mâni olan Cumhurbaşkanı'nın iltizam ettiği politika yüzünden hükümettir."[1061]

Maliye Bakanı Hasan Polatkan 1 Aralık 1958'de 1959 yılının mali bütçesini açıklamıştır. Buna göre 1959 mülhak bütçeler dâhil 6.247.603.155 TL idi.[1062] Nafıa Vekili Tevfik İleri ise Afyon'da yaptığı konuşmada Güçbirliği Cephesi'ni "iktidar hırsı içinde olanların cephesi" olarak tarif etmiş ve şöyle demiştir: "Muhalefetin tutumu karşısındadır ki Türk milletini hangi partiye mensup olursa olsun Türk vatandaşını bu güzel eserlerin muhafazası ve yenilerinin yapılması için birliğe, beraberliğe, maddi ve manevi tesanüde çağırıyoruz ve mütesanid bir milletin teşkil ettiği bu cepheye vatan cephesi diyoruz. Onlar, bu milletin ıstıraplarını bile bile onu susuz, onu yolsuz, onu çarıksız, onu kefensiz, onu şekersiz, çaysız, onu mektepsiz, hülasa onu sahipsiz bırakmış kaderine terk ederek sefil ve perişan kalışına yıllar yılı bigâne bir tavır takınmışlardı."[1063] Bu arada D.P.'nin yayın organı Zafer, Güçbirliği'ni tasvip etmeyen birçok vatandaşın Vatan Cephesi'ne katıldığını iddia etmiş[1064] ve Vatan Cephesi'ne katılanları listeler halinde yayınlamaya başlamıştır.[1065] Zafer ayrıca, İnönü'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuş, İnönü'yü şiddet politikası gütmekle itham etmiş ve İnönü'nün bir engelden ibaret olduğunu belirtmiştir.[1066]

Muhalefet ile iktidar arasında radyonun kullanımı ile ilgili tartışmalar yaşanırken partilerin dışında radyonun yayınlarını protesto etmek amacıyla bir dernek kurulmuştur. Devlet radyosunun yayınlarından huzursuzluk duyan Bedrettin Çalışkur, Altınay Onat, Fehmi Demirtaş, 29 Kasım 1958'de, "Radyo İstasyonlarından Ajans Haberlerini ve Partizan Neşriyatı Dinlemeyenler Derneğini" kurmuşlardır. Kurucular adına Bedrettin Çalışkur şunları söylemiştir: "Derneğimizin hiç bir siyasi partiyle ilgisi yoktur ve hiç bir siyasi partinin

[1061] **Cumhuriyet** 30 Kasım 1958
[1062] **Cumhuriyet** 2 Aralık 1958
[1063] **Zafer** 1 Aralık 1958
[1064] **Zafer** 1, 2, 5 Aralık 1958
[1065] **Zafer** 7 Aralık 1958
[1066] **Zafer** 3 Aralık 1958

gayesine hizmet etmemektedir. Radyoda siyasi konuşma dinlediğim zaman geniş ölçüde huzursuzluk duyuyor ve sinirleniyoruz. Onlara mukabele edemeyiz, ama düğmeyi kapatmak elimizdedir. Radyo istasyonları ile yapılan partizanca neşriyattan şikâyetçi olanları bir araya getireceğiz... Dernek aynı zamanda bu kabil neşriyattan mağdur edilen hakiki ve hükmi şahısları teselli edecek asabı bozulanlara tıbbi ve psikolojik yardımlarda bulunacaktır."[1067] Burhan Felek, radyonun tek taraflı yayının eleştirmiş ve bunun muhalefet safının gitgide sıklaşmasına neden olduğunu ileri sürmüş ve Radyo İstasyonlarından Ajans Haberlerini ve Partizan Neşriyatı Dinlemeyenler Derneği adında bir derneğin kurulmasının haklı olduğunu şu sözleri ile dile getirmiştir: "Bir kimse kanaatine ve hürmet ettiği mevzu ve şahıslara uluorta hücum eden hem de kendi verdiği paralarla işleyen bir istasyonu dinlememekte haklıdır."[1068] Radyo Dinlemeyenler Derneği kurulduktan birkaç gün sonra kapatılmış ve kurucuları adalete verilmişlerdir.[1069] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, böyle bir derneğin kurulmasına neden olan ortamı, İstanbul Valisi'nin bu derneği kurmak isteyenler hakkında suç duyurusunda bulunmasını eleştirmiştir.[1070] Yalçın Tuna ise derneğin kapatılmasının meşru olmadığını ve mahkeme kararı ile derneklerin kapatılabileceğini belirtmiştir.[1071]

C.H.P. Meclisi 4 Aralık 1958'de yayınladığı tebliğinde güç birliği meselesine değinmiş ve iktidara yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Tebliğde: "Her partiye mensup veya tarafsız vatandaşlar, Cumhuriyet Halk Partisi içinde güç birliğini, siyasi hayatımız içini selâmet yolu olarak görmektedirler." denildikten sonra iktisadi sıkıntılara, hayat pahalılığına, insan haklarına ve basına yönelik baskılara değinildikten sonra devamla şöyle denilmiştir: "Muhalefet ise; Ehli Salip gibi gösterilmekte, emniyete ve kalkınmaya engel olduğu bahanesiyle karınca gibi ezilmek tehdidi ortaya atılmaktadır. Bütün bunların yeni şiddet tedbirlerine zemin hazırlama gayreti ile yapıldığına şüphe yoktur. Şiddet politikasından, medet ummanın memlekete sadece zarar ve tehlike getireceğini, iktidar partisi sorumlularına hatırlatmayı ve kendilerini basirete davet etmeyi vazife sayarız. Bugünkü halde, siyasi huzurun en kısa yoldan gerçekleşmesi, iktidar partisi içinde vazife hissi ve sağduyunun hâkim olmasına bağlıdır."[1072] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaptığı konuşmalarda iktidara yönelik sert hücumlarda bulunmuştur. İnönü 5 Aralık 1958'de Adana'da yaptığı konuşmada: "C.H.P., Hür. P.'lilerin iltihakı ile hazinelerini arttırdı, Hür. P.'lilerin davaları C.H.P.'nin davalarına inanmalarından ileri

[1067] **Cumhuriyet** 2 Aralık 1958
[1068] Burhan Felek, "Radyo Dinliyenler ve Dinlimeyenler", *Cumhuriyet* 2 Aralık 1958
[1069] **Zafer** 3 Aralık 1958
[1070] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Bir Radyo Meselesi", *Ulus* 5 Aralık 1958
[1071] Yalçın Tuna, "Radyo Dinlememek Bir Suç Sayılmaz", *Ulus* 13 Aralık 1958
[1072] **Ulus** 5 Aralık 1958, **Cumhuriyet** 5 Aralık 1958

gelmektedir." demiştir.[1073] 6 Aralık 1958'de Hatay'da yaptığı konuşmada ise iktidara yönelik sert hücumlarda bulunarak: "Türkiye halkının; hür vatandaş muamelesinden başka bir muameleye tahammül edebileceğini yalnız insafını değil, aklını da kaybetmiş bir kimse düşünemez... Halkamız, basiretsiz ve isabetsiz bir iktisadi politikanın ıstırap verici neticeleri ile pençeleşiyor... İç politikada en büyük şiddet projesi, vatandaş için hiç bir huzur bırakmayacak surette ortaya konmuştur."[1074] diyen İsmet İnönü 8 Aralık 1958'de Maraş'ta yaptığı konuşmada: "İç politikada huzura muhtacız. Bugün huzur ve cemiyetimizi bozan başlıca dert, partizan bir gidiş içinde eziyet çekmemizdir." demiştir. İnönü, aynı tarihe Gaziantep'te yaptığı konuşmada ise iktidara yönelik eleştirilerini sürdürerek: "Türk milleti efradının Ehlisalip muamelesi görmesi ve karıncalar gibi ezilmesi asla mümkün olmayacaktır. Siyasi hayatımız Güç Birliği hareketi ile yeni bir selamet yoluna girmiştir. Bir hususi hedef peşinde olmayan idealist vatandaşlar, insan hakları davalarının zahmetli yolunda birleşmişlerdir. Şimdiden geniş vatandaş kitlesinin yardımını kazanmışlardır. Güç Birliği hareketi bütün siyasi partilere, bağımsız vatandaşlar, vatanda emniyet ve huzurun bir çaresi olarak görülmektedir." demiştir.[1075] İsmet İnönü, 8 Aralık 1958'de Urfa'da yaptığı konuşmada şiddet politikalarından bahsederek şöyle demiştir: "Türklerin köle gibi yaşayacaklarına ihtimal vermek mühim bir gaflettir. Artık milleti aldatmak mümkün olmayacaktır... İptidaî şeref ve adalet duygusu olan bir kimsenin yapamayacağı küçüklük vatandaşa partizan muamele haksızlığını yapmaktır... İktidar partisi içinde şiddetten fayda beklemeyenler çoktur, ancak şurası ehemmiyetlidir ki, şiddet politikasını iltizam edenler en başta olanlardır... İmtiyazlı bir zümrenin zenginleşmesine karşı geniş halk kitlesi sefalete düşmüştür... Demokrat Parti Başkanı'nın arzusuna uymayan kararları vermiş olan hâkimlerin, görülen lüzum üzerine emekliye, ayrılması daima mümkündür."[1076] Aynı gün Kasım Gülek yaptığı konuşmada iktisadi sıkıntılara değinmiş, Fethi Çelikbaş ise iktisadi şartların ağırlaşmasına temas ettikten sonra şöyle demiştir: "Güçbirliği saflarında yurttaşlar birer meçhul asker gibi yer almalıdır. En büyük idareci ve asker olduğunu ispat eden İsmet İnönü ile beraber olmalısınız."[1077]

İktidarın muhalefete yönelik uyarılarının muhalefet tarafından uygulanmaması ve muhalefetin iktidara yönelik eleştirilerini artırması Demokrat Parti'yi muhalefete yönelik yeni siyaset geliştirmesi yol açmıştır. Demokrat Parti Meclis Grubu 8–9 Aralık 1958'de olağanüstü toplanmış ve toplantı sonunda bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde içişleri sorunlarının

[1073] **Ulus** 6 Aralık 1958
[1074] **Ulus** 7 Aralık 1958, **Cumhuriyet** 7 Aralık 1958
[1075] **Ulus** 8 Aralık 1958
[1076] **Ulus** 9 Aralık 1958, **Cumhuriyet** 9 Aralık 1958
[1077] **Ulus** 9 Aralık 1958

görüşüldüğü ve "alınması muktezi tedbirleri" saptamak üzere bir komisyon kurulmasına karar verildiği açıklanmıştır. Tedbirleri Tespit Komisyonu'nun 15 milletvekilinden oluşması öngörülmüş ve bu milletvekillerinden on ikisinin ismi açıklanmıştır. Komisyonda yer alan milletvekilleri şunlardı: Halil Özyörük, İzzet Akçal, İlhan Sipahi, Ekrem Anıt, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Burhan Belge, Hadi Tan, Halim Alyot, Osman Bibioğlu, Zeki Erataman ve Mehmet Daim Süalp.[1078] Tedbirleri Tespit Komisyonu Halil Özyörük'ün başkanlığında çalışmalarına başlamış[1079] ve D.P. Grubu'nun temayülleri ile Hükümet'in isteklerini tespit etmiştir. Tedbirler iki noktada toplanmıştır; basına karşı alınacak tedbirler ve siyasi parti toplantılarının ve tezahüratlarının daha dar bir açı içinde yeniden düzenlenmesi.[1080] Bu arada C.H.P. Meclis Grubu 11 Aralık 1958'de yaptığı toplantıdan sonra radyo hakkında Meclis tahkikatı açılması için başvuruda bulunmayı kararlaştırmıştır.[1081] C.H.P. 20 Aralık 1958'de Radyo hakkında tahkikat açılması için Meclis'e bir önerge vermiştir. C.H.P. önergesinde "Cumhuriyet ve demokrasiyi yaymakla görevli olan Devlet Radyosu'nun partizan idarenin zihniyeti haline geldiği iddia edilmiş" ve radyonun yalan haberlerle muhalif partilerinin itibarını kırmaya çalıştığı ve radyo yayınlarının inandırıcılığının ortadan kalktığı iddia edilmiştir.[1082] C.H.P. İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay, 14 Aralık 1958'de Şehremini Gençlik Kongresi'nde yaptığı konuşmada Halkevlerini yeniden açacaklarını belirtmiş ve D.P. eleştirerek şöyle demiştir: "D.P. idarecileri muhalefette iken demokrasinin aşıkı idiler, fakat iktidara geldikten sonra demokrasiyi ideal değil, bir merdiven telâkki ettiklerini çabuk göstermişlerdir."[1083]

Demokrat Parti'nin basına yönelik tutumuna değinen Ulus, 15 Aralık 1958'de, 1955 ve 1958 yılları arasında gazeteye karşı açılan davaların listesi yayınlanmıştır.[1084] Bir gün sonrada Adalet Bakanı Esat Budak, T.B.M.M.'de 1944 ile Mayıs 1958 tarihleri arasında 238 gazetecinin mahkûm olduğunu söylemiştir.[1085] 14 Mayıs 1950 ile 14 Mayıs 1958 tarihleri arasında 2324 basın mensubu hakkında takibat yapılmış ve bunlardan 811'i mahkûmiyet kararı verilmiştir.[1086] Bu arada D.P. Afyon Milletvekili Kemal Özçoban ve arkadaşları tarafından hazırlanan basın suçlarının affına dair teklif 16 Aralık 1958'de Meclis'e

[1078] **Cumhuriyet** 10 Aralık 1958, **Zafer** 10 Aralık 1958
[1079] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 188
[1080] **Cumhuriyet** 13 Aralık 1958
[1081] **Ulus** 12 Aralık 1958, **Cumhuriyet** 12 Aralık 1958
[1082] **Ulus** 21 Aralık 1958, **Cumhuriyet** 21 Aralık 1958
[1083] **Ulus** 15 Aralık 1958
[1084] **Ulus** 15 Aralık 1958
[1085] **Cumhuriyet** 16 Aralık 1958
[1086] **Ulus 19 Aralık 1958, Cumhuriyet** 19 Aralık 1958

sunulmuştur.[1087] D.P. Genel İdare Heyeti ile Grup Yönetim Kurulu, Kemal Özçoban'dan teklifini geri almasını istemiş ancak Özçoban bunu reddetmiştir.[1088] D.P. Genel İdare Kurulu uzun müzakerelerden sonra teklifi Tedbirler Komisyonu'na sevk etmiştir.[1089] Bu arada D.P.'nin yayın organı Zafer, Vatan Cephesi hareketinin bütün yurda yayıldığını[1090], muhalefetin çöküntü içerisinde olduğunu[1091] ve Vatan Cephesi'ne kitleler halinde iltihaklar olduğunu iddia ediyordu.[1092] C.H.P.'nin yayın organı Ulus ise, Zafer'in tam aksine Güçbirliği'nin geliştiğini iddia ediyordu. Ulus başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Cephesi'ni eleştirerek: "D.P. iktidarının Hürriyet cephesine karşı bir Vatan Cephesi kurmağa çabaladığı görülüyor. Bu hususta birçok olağanüstü çarelere başvurduğuna, idarenin ve parti teşkilâtının gayretlerini durmadan kamçıladığına, hatta bazı yerlerde baskılar yapmakta olduğuna şüphe yoktur. Devlet Radyosunun, Anadolu Ajansı, işi gücü bırakmış, "iltihak" havadisleri, daha doğrusu, şayiaları yayıp durmakladır." Dedikten sonra D.P.'nin muhalefete yönelik politikasını eleştirmiştir.[1093]

İktidar ve muhalefet partilerinin yayın organlarının karşılıklı eleştirileri devam ederken C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'de D.P. yönelik eleştirilerine devam ediyordu. İnönü 21 Aralık 1958'de Eskişehir'de yaptığı konuşmada D.P. yönelik ağır eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "Halk, insan hakları içinde huzur ile alışmaktan başka bir şey istemiyor… Bütün müesseseler; insafsız bir partizan hastalığı ile işleyemez hale gelmişlerdir... Kaba tahriklerle vatandaşın hiddet ve infiali galeyana getirilmiş oluyor... Bizim kanaatimizce milleti refah ve emniyet içinde yaşatmak için tek mâni D.P. Başkanı'nın politikasıdır… Güçbirliği fikri bir aydınlık yol olarak bütün vatanda itibar kazanmıştır.[1094] İnönü, 28 Aralık 1958'de C.H.P. Ankara İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada Demokrat Parti'ye yönelik eleştirilerini sürdürerek şöyle demiştir: "Millet iradesi, insan haklarına karşı koymak isteyen kuvveti yenecektir… İktidar, muhalefete ve basına karşı Essait idaresinin ve Cenubi Amerika'nın zorba misallerinin ölçülerini aşan bir iftira kampanyası açmıştır… Mesul olanların bizleri Ehlisalip olarak ve hür basını, 31 Mart'ı basını olarak ilân etmesi ise, milletin çoğunluğunu teşkil eden muhalefete ve hür basına karşı vahim bir irtica tahrikidir… İktidar mesuliyetini

[1087] **Cumhuriyet** 17 Aralık 1958
[1088] **Cumhuriyet** 18 Aralık 1958
[1089] **Cumhuriyet** 19 Aralık 1958
[1090] **Zafer** 16 Aralık 1958
[1091] **Zafer** 15 Aralık 1958
[1092] **Zafer** 22 Aralık 1958
[1093] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Bir Temenni", *Ulus* 17 Aralık 1958
[1094] **Ulus** 22 Aralık 1958, **Cumhuriyet** 22 Aralık 1958

taşıyan siyasi partinin, bir iktisadi reform devrini, felâkete sebep olmamış yeni ehliyet unsurları ile tatbik etmeye teşebbüs etmemesi milletler tarihinde az görülmüştür."[1095]

1959 yılına yeni ümitlerle giren Türk halkının ümitlerinin boşa çıkağının ilk sinyallerini iktidar ile muhalefet arasındaki çekişmeler vermiştir. Türk halkı huzurlu bir ortam ve daha müreffeh bir hayat beklerken iktidar ve muhalefetin çekişmesi Türk siyasetini artık işleyemez bir durumuma getirmiştir. Muhalefetin iktidarı yönelik sert eleştirilerine iktidar daha sert yanıtlar vermiştir. İktidar, muhalefetin takındığı tavırdan usanmış ve muhalefeti kırıcı ve yıkıcı propaganda da ısrar etmekle suçlamıştır.[1096] İçişleri Bakanı Namık Gedik Bütçe Encümeni'ndeki konuşmasında muhalefeti ve bilhassa C.H.P.'yi bir inkâr politikasına sapmakla suçlayarak şöyle demiştir: "Bugün memleketimizde mevcut vaziyeti gözden geçirmek, millet olarak bütünlüğümüzü parçalamağı, devlet ve hükümet denilen müesseseleri temelinden sarsmağı hedef tutabilecek siyasi mücadeleye her istikamette "dur" demek, kanunları zorlayan, kitleleri günün 24 saati senenin 365 gününde esir gibi emrinden tutan siyasi nümayişlerden vatanın sathını temizlemek ve memleketin artık susadığı iç huzuru ona iade etmek için tedbirleri biran evvel almak lazımdır."[1097]

Muhalefet siyasi ortamı Milli Mücadele ortamına benzetmiş ve ilk iş olarak da rejim meselesinin halledilmesi gereği üzerinde durmuştur. Muhalefet rejim meselesinin halli için ilk adım olarak D.P.'nin iktidardan düşürmek gerekliliğini ifade etmiştir. Hiçbir muhalif partinin tek başına Demokrat Parti'yi iktidardan düşüremeyeceğinin açıkça ortada olması nedeniyle muhalefet partileri arasıda Güçbirliği oluşturma çabaları başlamış ve bu girişimler C.M.P.'nin T.K.P. ile C.H.P.'nin de Hür. P. ile birleşmesi ile sonuçlanmıştır. C.H.P.'nin arzu etmesine rağmen bütün muhalif partiler C.H.P. çatısı altında birleşmemiştir. C.M.P. Türk siyasetinde sadece iki partinin yer almasının Türk demokrasisi için ciddi zararlar oluşturabileceğini açıkça ifade etmiştir. Muhalefetin oluşturduğu Milli Muhalefet Cephesi'ne karşı D.P. Vatan Cephesi ile karşılık vermiş ve bu da siyasi ortam oldukça gerginleşmiştir.

Bütün muhalif partilerin C.H.P. çatısı altında birleşmemesine rağmen C.H.P.'nin diğer partilileri Güçbirliği'ne katma girişimleri sürmüştür. C.M.P. eski Genel İdare Kurulu Üyesi Suphi Bayur başta olmak üzere İstanbul'da birçok C.K.M.P.'li partilerinden istifa ederek Güçbirliği'ne katılmışlardır. Bu vesileyle yapılan tören sonunda konuşan C.H.P. İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay: "Bugün memleketin hali Milli Mücadele'deki kadar endişe vericidir. Güçbirliği idealistler birliğidir. Memlekette milli menfaati her şeyin üstünde tutan

[1095] **Ulus** 29 Aralık 1958, **Cumhuriyet** 29 Aralık 1958
[1096] **Havadis** 6 Ocak 1959
[1097] **Zafer** 6 Ocak 1959

bütün vatandaşların birleşeceği cephedir. Memleketini seven bütün vatanseverler Güçbirliği'ne iltihak ediyorlar. Zafer hakkındır." diye konuşmuştur.[1098] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ise Balıkesir C.H.P. Gençlik Kongresi'ne yolladığı mesajda: "Güçbirliği'nin rejim için hakiki bir selamet çaresidir." olduğu belirtmiştir.[1099]

2.3. C.H.P.'nin XIV. Büyük Kurultayı, İlk Hedefler Beyannamesi ve İktidar-Muhalefet İlişkileri

Anamuhalefet Partisi C.H.P. 12-15 Ocak 1959 tarihlerinde On Dördüncü Büyük Kurultayı'nı toplanmıştır. Bu Kurultay, Hürriyet Partisi'nin C.H.P.'ye iltihakını takip eden ilk kongre olması bakımından ayrıca önemliydi.[1100] Kurultay, Genel Başkan İsmet İnönü'nün nutku ile başlamıştır. İnönü konuşmasında iktidara yönelik eleştirilerde bulunmuş ve özetle şöyle demiştir: "Meydana çıkmıştır ki; millet iktisadi ve idari hayatından pek şikâyetçidir, ilk defa olarak memleket, seçim oylarınca resmen azınlıkta olan bir partinin iktidarında kalmıştır… Memleket kendi kaderini korumasını bilecektir ve iradesi ile haksızlıkları düzeltecek bir kudrete sahip olduğunu gösterecektir, millette gördüğümüz kararlı hal bize yeni devrin çalışmalarında yol gösterici bir ışık olmuştur… İktidar ricali 1957 seçimlerinde tatbik ettikleri kanunların ve usullerin kâfi gelmediği kanaatine varmış ve gelecek seçimlere kadar muhalefeti ve basını daha ziyade tahrip etmeye karar vermiştir… Hayal yapmayalım. İktidar başındakiler şiddet tedbirlerinde devam yolunu arkadaşlarına kabul ettirmek için uğraşmaktadırlar."[1101] Kongre'nin ilk gününde C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Parti Meclis Raporu'nu okumuştur. Raporda üzerinde durulan noktalar şunlardı; Partizanlığın kaldırılması, Millet Meclisi'nden başka bir ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliğinin sağlanması, bir anayasa mahkemesinin kurulması, bir yüksek hâkimler meclisinin kurulması, memurların mahkemeye başvurma haklarının tanınması, basın hürriyetinin anayasa teminatına bağlanması, üniversite özerkliğinin eksiksiz sağlanması, bir yüksek iktisat şurası kurulması ve sosyal adaletin anayasaya girmesi.[1102] Kongre'de konuşan delegeler iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmuşlardır.[1103] 14 Ocak 1959'da kongrede Parti Meclis Raporu çerçevesinde "İlk Hedefler Beyannamesi" adıyla bir beyannameyi kabul etmiştir. Beyannamede özetle şöyle denilmiştir: "Demokratik inkişafımızı durduran, gerileten, bütün antidemokratik kanunlar, usuller zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır. Anayasamız, modern demokrasi ve

[1098] **Ulus** 6 Ocak 1959
[1099] **Ulus** 11 Ocak 1959
[1100] Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 366
[1101] **Ulus** 13 Ocak 1959, **Cumhuriyet** 13 Ocak 1959
[1102] **Ulus** 13 Ocak 1959
[1103] **Ulus** 14 Ocak 1959, **Cumhuriyet** 14 Ocak 1959

cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir… Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, ilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, şahıs ve mesken masuniyeti, toplanma ve dernek kurma hürriyeti, mal ve mülk emniyeti, çalışma ve iktisadi teşebbüs hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkı, kanun önünde eşit muamele görme ve amme hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı vatandaşlara sağlanacaktır." Beyannamede ayrıca Parti Meclis Raporu'ndaki esaslara değinilmiş ve "Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı, tahakküm ve baskı zihniyetinin milli irade tarafından tasfiye edileceğine inanmaktadır." denilmiştir.[1104]

C.H.P.'nin On Dördüncü Büyük Kurultayı'nda kabul ettiği "İlk Hedefler Beyannamesi" muhalefetin görüşlerini bildirmesi ve C.H.P.'nin iktidara geldiği takdirde yapacaklarını göstermesi bakımından önemli bir siyasi belgedir.[1105] Fethi Çelikbaş'a göre bu belge C.H.P.'nin millete açık taahhüdü idi.[1106] C.H.P.'nin bu bildirisi aynı zamanda iktidar partisine verilen siyasi bir ültimatom niteliği taşıyordu.[1107] Bu nedenle C.H.P.'nin "İlk Hedefler Beyannamesi" iktidar tarafından şiddetle eleştirilmiş ve D.P. yayın organı Zafer gazetesi bu bildiriyi, "C.H.P'nin Bölücü Beyannamesi" olarak nitelemiş ve C.H.P. yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur.[1108] Havadis ise C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yönelik eleştirilerde bulunarak "eğer bir huzursuzluk varsa bunun mesulü İnönü'dür." demiş ve İnönü'yü yalan söylemekle suçlamıştır.[1109]

C.H.P.'nin On Dördüncü Büyük Kurultayı 15 Ocak 1959'da sona ermiş ve Kongre'de İsmet İnönü Genel Başkanlığa, Kasım Gülek ise Genel Sekreterliğe yeniden seçilmişlerdir.[1110] Kongre'de İsmet İnönü'nün desteklediği, Genel Sekreterin denetlenmesine dair madde Kasım Gülek'in muhalefetine rağmen kabul edilmiştir. Bu madde ile ilgili Kongrede tartışmalar yaşanmıştır.[1111] C.H.P. On Dördüncü Kurultayı'nda kendisine karşı güvenini yenilemiş[1112] ve kongre sonunda oluşan yeni Parti Meclisi Güçbirliği ruhu hâkim olmuştur. Parti Meclisi'ne sekiz eski Hür. P.'li girmiştir.[1113] Ulus başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu C.H.P.'nin yeni Parti Meclisi'nin bir Güçbirliği Meclisi olduğunu söylemiş ve memleket davasının parti

[1104] **Ulus** 15 Ocak 1959, **Cumhuriyet** 15 Ocak 1959
[1105] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 524
[1106] Fethi Çelikbaş, "Meclis Çalışmaları", *Akis*, C. XIV, S. 240, s. 5
[1107] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 524
[1108] **Zafer** 16 Ocak 1959
[1109] **Havadis** 14 Ocak 1959
[1110] **Ulus** 16 Ocak 1959
[1111] **Cumhuriyet** 16 Ocak 1959
[1112] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 189
[1113] **Cumhuriyeti** 17Ocak 1959

endişeleri üstünde tutmak yolunda ilk adımı atıldığını kaydederek şöyle demiştir: "Güçbirliği, bizim yalnız sayımızı artırmakla kalmadı, bize bir takım yüksek değerler de getirdi."[1114]

Siyasi ortamın gerginleştiği günlerde, 19 Ocak 1959 tarihinde, 15 ilin 78 köyünde yapılan muhtar seçimlerinden 68'ini D.P.'nin kazanması, iktidar için küçük bir moral kaynağı olmuştur.[1115] Aynı günlerde muhalefet ise, Hükümetin A.B.D. ile yaptığı iki garanti antlaşmasını, bu devlete "kapitüler haklar tanıdığı" gerekçesiyle, şiddetle eleştirmiştir.[1116] Dâhiliye Vekili ve Hariciye Vekâleti Vekili Namık Gedik kapitülasyon suçlamasını kesin olarak reddetmiş ve muhalefete şu cevabı vermiştir: "Hükümet memlekette ecnebilere imtiyaz verilmesi veya kapitülasyonlara yol açılması gibi şüphe ve tereddüt uyandırabilecek mefhumların bahis mevzu edilmesine dahi tahammül edemeyecek kadar bu mevzuda hassastır."[1117] Bu arada C.H.P. yayın organı Ulus, D.P.'ye kayıt konusunda memurlara baskı yapıldığını öne sürmüş[1118] ve C.H.P. Meclis Grubu da "devlet, belediye ve özel idarelerle bunlara bağlı iktisadi teşekküllerde memur, hizmetli ve işçilerinin Demokrat Parti'ye girmeleri için yapılan tehdit ve tazyikler sebebiyle" Meclis tahkikatı istenmesine oy birliği ile karar vermiştir.[1119] Bu arada Ulus gazetesine iki ayrı davadan iki ay kapatma cezası verilmiştir.[1120]

İktidarla muhalefet arasındaki çekişmeler siyasi ortamı oldukça germiştir. Muhalefet D.P.'nin devlet radyosunu bir parti aracı haline getirmesinden şikâyetçi olmuştur. Ulus başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, halkın radyoya "devlet borusu" adını taktığını anımsatarak devlet radyosundan Vatan Cephesi'nin propagandasının yapılması ve Vatan Cephesi'ne kaydolanların isimlerinin radyodan okunmasını şiddetle eleştirerek şöyle demiştir: "Vatan Cephesine, çoluk çocuklarıyla iltihak ettikleri bildirilen köylü yurttaşlarımızın D.P. Genel Başkanı'na çektikleri yüzlerce telgraf yalnız bir şey ifade ediyor: Güçbirliği'ne karşı koymak azmini. O halde Vatan Cephesi hareketinin mana ve amacı küçüle küçüle bir Güçbirliği ile toptan mücadele cereyanı şekline giriyor demektir. D.P, stratejisi bunda muvaffak olduğu takdirde elde edilerek netice nedir? Hemen söyleyelim: Tek parti rejimi."[1121] Muhalefetin Vatan Cephesi'ne yönelik eleştirilerini sürdürürken, Üsküdar Adnan Menderes Vatan Ocağı'nı kuran Hasan Erim, kendisine vadedilen parayı alamadığını ve kendisine

[1114] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "C.H.P.'nin Güçbirliği Meclisi", *Ulus* 18 Ocak 1959
[1115] **Zafer** 20, 22 Ocak 1959
[1116] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 524
[1117] **Zafer** 20 Ocak 1959
[1118] **Ulus** 21, 24 Ocak 1959
[1119] **Ulus** 23 Ocak 1959
[1120] **Ulus** 22 Ocak 1959
[1121] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Kalkın Ey Ehli Vatan", *Ulus* 27 Ocak 1959

verilen çekin karşılıksız çıktığını iddia etmiştir.[1122] Muhalefetin Demokrat Parti'yi eleştirmek için bir koz olarak kullandığı bu iddiayı D.P. kesin bir dille reddetmiştir. İstanbul Belediye Başkanı ve D.P. İstanbul İl Başkanı Kemal Aygün; çekin sahte olduğunu, olayla ilgisi olanlar hakkında gerekli mercilerce tahkikata başlandığını ve bu iddianın Vatan Cephesi'ne her gün biraz daha artan iltihakları durdurmak amacıyla ortaya atılan bir iftira olduğunu belirtmiştir.[1123] Ulus ise çekin sahte olmadığını belirtiyordu.[1124] C.H.P. 28 Ocak 1958'de yeni çalışma programını açıklamış ve On Dördüncü Kurultay kararlarının çerçevesinde on bir komisyon kurulmuştur. Kurulan komisyonlar şunlardır; Antidemokratik Kanunlar Komisyonu, Basın Kanunu Komisyonu, Toplantı ve Cemiyetler Kanunu Komisyonu, Seçim Mevzuatı Komisyonu, Adlî İstiklâl ve Hâkim Teminatı Komisyonu, Üniversite Komisyonu, İçtüzük Komisyonu, Sendika ve İş Kanunu Komisyonu, Anayasa Komisyonu, Suiistimalleri Önleyici Tedbirler Komisyonu, İktisadi ve Mali Tedbirler Komisyonu.[1125]

Muhalefetin Güçbirliği'ne katılmayı bir vatan borcu olarak[1126] ilan ettiği sıralarda iktidarda Vatan Cephesi'ne katılmanın öneminden bahsediyordu. Nadir Nadi, "14 Mayıs zaferinin sarhoşluğu ile pek farkına varılmayan" bir noktaya temas ederek bir takım açık gözlülerin eski iktidar partinin yuvarlanıp gittiği görünce kazanan tarafa geçmenin yolunu aradıklarını ve bunu kolayca bulduklarını belirtmiş ve bunlar arasında Tek Parti devrinin gönüllü kahramanlarının da yer aldığını ve bunların iki üç ay geçmeden silme demokrat kesiliverdiklerini söylemiştir. Nadi, bu görülmemiş rağbetin yeni iktidara hiçbir şey kazandırmadığını, 1954'den sonra D.P.'nin adım adım gerilediğini ve 1957 seçimlerinin bu gerileyiş hakkında bir fikir verdiğini ancak D.P.'nin toparlanma ve derlenme, kendine çeki düzen vermek için önünde fırsat varken Demokrat Parti'nin bunu yapmadığını söylemiş ve D.P.'nin Vatan Cephesi politikasını eleştirerek şöyle demiştir: "Bu çabalardan partinin bir şey kazanabileceğini sanmak, bizce büyük hatadır… Siyasal partiler, kâğıt üzerindeki üye sayılarının fazlalığı ile değil fikir ve prensiplerin sağlamlığı ile başarı kazanırlar. Demokrat Parti'ye bu gerçeği nasıl anlatmalı?[1127] Salahattin Hakkı Esatoğlu'da D.P.'nin iktidardan düşmemek için meşru sınırların dışına çıktığını iddia ederek şöyle demiştir: "Vatan Cephesi adıyla ortaya çıkmış olan partiye yeni iltihak muamelesinin, tamamen bir baskı, tertip ve menfaat eseri olduğu anlaşılmış bulunmaktadır… Sayın Demokratlarımız, Vatan Cephesi adı altında kendi saflarına taraftar toplamak için vatandaşları, zayıf taraflarından yakalamak,

[1122] **Ulus** 28 Ocak 1959, **Cumhuriyet** 28 Ocak 1959
[1123] **Havadis** 29 Ocak 1959
[1124] **Ulus** 31 Ocak 1959
[1125] **Ulus** 29 Ocak 1959, **Cumhuriyet** 29 Ocak 1959
[1126] **Ulus** 1 Şubat 1959
[1127] Nadir Nadi, "Yazık Oldu", *Cumhuriyet* 1 Şubat 1959

onları kandırmak yolandadır."[1128] Mustafa Nuri Okçuoğlu ise iktidarın milli duygularını istismar etmeye çalıştığını belirterek şöyle demiştir: "Vatan Cephesi'nin teşkili için ne memleket düşman istilâsına maruz, ne düşman Sakarya'ya gelmiş, ne de Namık Kemal merhumun feryadına sebep olan tehlike mevcuttur. Bu sebeplerden hiç birisi mevcut olmadığına göre bu cephenin teşekkülünden çıkarılacak mana, iktidarda kalmak için öteden beri devam edilmekte olan milleti birbirine hasımı can etmek siyasetinde ısrardan ibaret olacaktır. Diğer bir deyimle, tesisinde hakiki bir sebep ve lüzum olmayan Vatan Cephesi, husumet andının bir tezahürü ve muhalefete mensup olanları ehlisalip telâkki etmenin başka bir ifadesidir."[1129] Beyoğlu Boğazkesen semtinde 8 Şubat 1959 tarihinde açılan Vatan Cephesi'nin açılışında konuşan D.P. Beyoğlu İlçe İkinci Başkanı Vahit Cebeci Vatan Cephesi ve Güçbirliği üzerinde durmuş, Güçbirliği'nin muhalefetin iktidara gelme hırsı içinde kurulduğunu belirterek şöyle demiştir: "Vatan Cephesi Başvekilimiz Adnan Menderes'in isimlendirdiği gibi memlekete hizmet cephesidir. Halk Partisi evvelce jandarma dipçiği ile yaptığı zulümler yetmezmiş gibi şimdide bir takım tezvirlerle memleketi felakete sürüklemek istemektedir."[1130] Muhalefet her ne kadar D.P.'yi milli duyguları istismar ettiğini öne sürmüşse de kendiside çoğu zaman eleştirdiği hayata düşmüştür. Muhalefet iktidara yönelik siyasetini milli bir dava haline dönüştürmeye çalışmış ve iktidara geldiği takdirde yapmayı vaddettiği düzenlemeleri bir kurucu meclis olarak yapacağını ilan etmiştir.

İktidar ve muhalefet arasındaki çekişmeler 2 Şubat 1959 tarihinde Basın-Yayın ve Turizm bütçesinin komisyonda görüşülmesi sırasında devam etmiştir. İktidar ile muhalefet karşılıklı suçlamalarda bulunmuşlar, muhalefet basın üzerindeki baskıdan ve radyonun kullanımından şikâyetçi olmuş, iktidar ise basının müspet işlerden bahsetmediğinden ve isnat ve iftiralara büyük manşetler ayırmakla suçlamıştır.[1131] İktidar ile muhalefetin basın konusundaki çekişmeleri sürerken Yenigün gazetesine bir ay kapatma cezası verilmiştir.[1132]

C.K.M.P. Genel İdare Kurulu, 9 Şubat 1959'da yayınladığı tebliğde C.K.M.P.'nin Vatan Cephesi'ne iltihak edeceği şeklindeki haberleri şiddetle yalanlamıştır. C.K.M.P. tebliğde ayrıca iktidar ve muhalefete sert eleştirilerde bulunarak üçüncü bir siyasi kuvvet olarak kalacaklarını belirtilerek: "Memleketi iki husumet ve ihtiras kampına bölmek isteyenlerin: Hürriyet ve demokrasi nizamını tesis mücadelesini bir kadro mücadelesi ve şahısların kavgası haline getirenlerin ve siyasi bünyemizde bir ihanet pazarı kurmak ve

[1128] Salahattin Hakkı Esatoğlu, "Vatan Cephesi'nin Bedeli", *Ulus* 14 Şubat 1959
[1129] Mustafa Nuri Okçuoğlu, "Vatan Cephesi'nin Hukuki Mahiyeti", *Ulus* 19 Şubat 1959
[1130] **Zafer** 9 Şubat 1959
[1131] **Ulus** 3 Şubat 1959
[1132] **Ulus** 14 Şubat 1959

haysiyetleri alınır satılır birer meta haline getirmek yolunda hiç bir manevi ölçü tanımadan gayret sarf edenlerin memleketin içtimai ve siyasi bünyesinde yaptıkları ve yapacakları tahribat artık kimsenin gözünden kaçmamaktadır. Bu gayretlerin memleketi nereye götüreceği sualinin ciddi olarak sorulması lazım gelen bir merhalede bulunmaktayız." denilmiştir.[1133] Zafer gazetesinde,13 Şubat 1959 tarihinde "Vatan Cephesi" başlığı ile yayınlanan başmakalede muhalefetin Vatan Cephesi'ne yönelttiği eleştirirlere cevap verilmiş ve Güçbirliği'ne değinerek şöyle demiştir: "Vatan Cephesi gerçek bir demokratik ve siyasi terbiyenin, aynı zamanda Türkiye'nin bütün hayat cepheleri boyunca terakki ettiğini inanan ahlaki esasları ihtiva eder. Vatan Cephesi'nin kapıları bütün vatandaşlara açıktır. Nüvesini Demokrat Parti teşkil etmekle beraber her kim ki çok partili hayat başladığı günden itibaren, Halk Partisi'nin inanmamayı, yapılanı inkâr etmeyi, her iyi ve müspet işi engellemeyi, hülasa ruhi ve zihni tesevvüs ile bozgunculuğu hedef tutan tahriklerden bezmiştir, o vatandaş "Vatan Cephesi"nin tabii mensubudur. Bugün siyasi planda bir ahlak buhranı geçirdiğimize şüphe yoktur… Demokratik idareyi süratle tereddiye memleketi nafı-idareye zihinleri ise içinde çıkılmaz karışıklığa götürmek isteyen bir muhalefeti kendi mefsedef sahası içine tıkacak olan salim ve sıhhatli hareket Vatan Cephesi'dir… Güçbirliği münhasıran iktidara göz dikmek politikayı bir nevi allaklık telakki etmek, ilerlemeyi gerileme, artan istihsal ile birlikte daima daha büyük sayıda vatandaşların servet yaratma ameliyesine katılmalarını, sefalet iftiraları ve uydurmaları ile kötülemek gayesini güden siyasi kombinezonlar, şimdi artık bir "milli seferberliği"nden başka bir şey olmayan Vatan Cephesi'ni kaya gibi karşılarında bulacaklardır."[1134]

İktidar ve muhalefet farklı argümanlar kullanmakla birlikte, iki tarafın da birbirlerine karşı takındıkları tavır aynı hataya düşmelerine neden olmuştur. Bu durum zaten sorunlu olan Türk siyasi hayatını daha da sorunlu bir hale getirmiştir. Partiler arasında yaşanan çekişmeler parti boyutunu aşmış ve basında bu çekişmeler içersindeki yerini almıştır. Basının takındığı tavır partiler arası ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açmıştır. C.H.P.'nin yayın organı Ulus'un D.P.'ye yönelik yayınları, D.P.'nin yayın organı Zafer'in C.H.P.'ye yönelik yayınları başta olmak üzere diğer basın organları ortamın daha gerginleşmesine yol açmıştır. Ulus'ta D.P. ile ilgili, Zafer'de C.H.P. ile ilgili tek bir olumlu habere rastlamak neredeyse imkânsızdı. İktidarın muhalefetin karşına Vatan Cephesi, muhalefetin ise iktidarın karşısına Milli Muhalefet Cephesi olarak çıkması iki tarafında demokrasinin ruhu ile bağdaşmayan metotlar izlemesine zemin hazırlamıştır. Ankara'da T. Hasan adlı bir okur Forum dergisine "Güç

[1133] **Cumhuriyet** 10 Şubat 1959
[1134] **Zafer** 13 Şubat 1959

Birliği" başlığı ile gönderdiği yazısında C.H.P. ile Hür. P. arasında iktidara karşı oluşturulan Güçbirliği'ne temas etmiştir. Hasan, yazısında önce Hür. P. idarecilerini sert bir dille eleştirdikten sonra şöyle demiştir: "Güçbirliği taraftarlarının ileri sürdükleri ve savundukları gerekçe şu: D.P. iktidarının maksadı artık açıkça anlaşılmıştır. Buna bir set çekmek gerek. Bunun içinde realist davranıp D.P. karşısındaki en kuvvetli muhalefet partisi ile birleşerek iktidarı devirecek bir mücadeleye atılmak bir zarurettir. İşte bu düşünce tarzının altında, Türk İnkılâbının ruhunu ve gayesini gerçekten anlamış ve benimsemiş olanlar tarafından şiddetle muhalefet edilmesi gereken bir zihniyet yatmaktadır. Bu zihniyet önce, bu memleketin demokrasi davasını bir iktidar değişmesiyle çözüleceğini sanmak şeklinde tecelli ediyor… D.P. iktidarının Güç Birliği gibi metotlarla düşürülmesinin memlekete faydadan çok zararı dokunacaktır. Bugün sabık Hür. P.'nin ileri gelenlerinin birçoğu gibi daha az cazip, daha az gürültülü patırtılı olmakla beraber inkılâp Türkiye'si için çok daha önemli fonksiyonlarını bir kenara bırakıp, var güçleriyle iktidarın değişmesine savaşan ve bununla demokrasinin, hürriyetin kalkınmanın geleceğini sanan yarı aydın kişilerden gerçek aydınlığın her şeyden evvel bir namus meselesi olduğunu bilmeyen sözde aydınlardan bu memlekete bir fayda gelmeyecektir."[1135]

2.4. Kıbrıs Sorunu, Başbakan Adnan Menderes'in Uçak Kazası ve İktidar-Muhalefet İlişkileri

Türkiye'de iç siyasetin oldukça hareketli olduğu günlerde, Şubat 1959'da, Kıbrıs konusunda ciddi gelişmeler yaşanıyordu. Kıbrıs sorunu 1958'de giderek N.A.T.O. içinde ele alınmaya başlanmış ve 25 Kasım-5 Aralık 1958 tarihleri boyunca Birleşmiş Milletler de görüşüldükten sonra, Meksika delegesinin önerisiyle, "barışçı, demokratik ve adil bir çözüme varılması için tarafların çaba göstereceklerine güvenildiğini" belirten bir karar, oylanmaksızın, kabul olunmuştur. Atina, böylece, Kıbrıs'ta salt Yunanistan'ın tek taraf olarak tanınamayacağını anlamış ve Batı sisteminin istediği biçimde Türkiye ve İngiltere'yle bir masaya oturup çözüm arama formülünü onaylamıştır. 1959 Şubat başlarında Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlarının katılmasıyla Kıbrıs görüşmelerinin Zürih'te başlaması bu koşullarda gerçekleşmiştir.[1136] Zürih'te yapılan görüşmelerde taraflar 11 Şubat 1959'da anlaşmaya varmışlardır. Görüşmeler sonrasında taraflar ortak bir tebliğ yayınlayarak; Türklerle Rumların eşit haklara sahip olacağı ve Türk askeri Kıbrıs'ta üsleneceği ilan edilmiştir.[1137] Başbakan

[1135] **Forum,** C.X, S. 117, s. 14
[1136] Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s. 137-138
[1137] **Havadis** 12 Şubat 1959, **Zafer** 12 Şubat 1959

Adnan Menderes görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada: "Artık Kıbrıs'ta kanlı kavgalar nihayete erecektir… Bu anlaşma ile N.A.T.O. camiası büyük huzura kavuşmuştur." demiştir. İngiltere ise endişelerini gidermek amacıyla Türk ve Rum cemaatinin temsilcilerini Londra'ya davet etmiştir[1138]. Kıbrıs Türk cemaatinin lideri Dr. Fazıl Küçük ise "Zürih Antlaşması ile Kıbrıslı Türklerin hakları korunmaktadır." demiştir.[1139] Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise Zürih Antlaşması ile Türkiye'nin Atlantik Paktı camiasının en fedakâr üyelerinden birisi olduğunu ortaya koyduğunu belirtmiştir.[1140]

Başbakan Adnan Menderes 16 Şubat 1959'da Türk-İngiliz-Yunan görüşmeleri için Londra'ya hareket etmiştir.[1141] Ancak Başbakan ve Türk Heyetini taşıyan "Sev" adlı uçak 17 Şubat 1959'da yoğun sis nedeniyle Londra Havaalanı'na inememiş ve Gatwich Havaalanı'na sevk edilmiş ancak uçak iniş sırasında düşmüştür. Düşen uçakta Başbakan Adnan Menderes sağ salim olarak kurtulmuş[1142] ancak kazada aralarında Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu'nun da bulunduğu 16 kişi yaşamı yitirmiş ve 9 kişide yaralanmıştır.[1143] Uçak kazası bütün yurtta derin bir üzüntü yaratmıştır.[1144] Ölenlerin bazılarının Türk bürokrasisi ve siyaset hayatının önde gelen kişileri olması, olayın yurtta ve dünyada geniş yankı bulmasına yol açmıştır.[1145] Kaza sonrasında Türk siyaseti kısmî bir durulma dönemine girmiştir. İktidar ile muhalefet arasındaki çekişmeler kısa bir süreliğine durmuştur. Muhalefet kaza nedeniyle derin üzüntüsünü Adnan Menderes'e ve diğer D.P. yöneticilerine bildirmiştir. İsmet İnönü, Menderes'e geçmiş olsun telgrafı yollamıştır.[1146] Kazadan sonra Başbakan Adnan Menderes Radyo Gazetesi yoluyla Türk halkına bir mesaj göndermiştir. Menderes, mesajında üzüntüsü ve kazanın dehşeti karşısında yaşadıklarının hiç kaldığını dile getirmiştir.[1147]

Kazanın üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra Taraflar (Türkiye, Yunanistan ve İngiltere) arasında görüşmeler yapılmıştır. Taraflar görüşmeler sonrasında anlaşmışlar ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması'nı imzalamışlardır. Antlaşmaya göre toplumsal temele dayanan Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Antlaşma göre Cumhurbaşkanı Rumlardan seçilecekti. Ayrıca bu antlaşma ile bir Türk Başbakan Yardımcısı atanmıştır.[1148] Anlaşmada ayrıca Cumhurbaşkanı ve yardımcısını beş süreyle seçilecek, Temsilciler Meclisi, Cemaat

[1138] **Havadis**14 Şubat 1959
[1139] **Ulus** 15 Şubat 1959
[1140] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Zürih Uzlaşması", *Ulus* 15 Şubat 1959
[1141] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 191
[1142] **Cumhuriyet** 18 Şubat 1959, **Havadis** 18 Şubat 1959, **Ulus** 18 Şubat 1959
[1143] **Ulus** 18 Şubat 1959, **Cumhuriyet** 19 Şubat 1959
[1144] **Ulus** 19 Şubat 1959
[1145] Ali Murat Güven, "Menderes'in Mucizevî Kurtuluşu", *Yeni Şafak,* 20 Şubat 2006
[1146] **Ulus** 19 Şubat 1959
[1147] **Havadis** 20 Şubat 1959, **Cumhuriyet** 20 Şubat 1959
[1148] **Havadis** 20 Şubat 1959, **Cumhuriyet** 20 Şubat 1959, **Ulus** 20 Şubat 1959

Meclisi, Yüksek Anayasa Mahkemesi olacak ve Bakanlar Kurulu yedi Rum üç Türk bakandan oluşacaktı.[1149] Sonuç olarak, Türkiye, Londra'da diplomatik bir başarı elde etmiştir, 650 askerini bulundurduğu adada, Türk toplumunun varlığını sürdürmesini sağlamış ve teminat anlaşması gerekli kıldığında Kıbrıs'a müdahale hakkını da elde etmiştir.[1150]

T.B.M.M. 4 Mart 1959 tarihinde Londra Antlaşması'nı onaylamıştır. T.B.M.M. C.H.P.'nin aleyhinde oy verdiği Londra Antlaşması'nı 138'e karşı 347 oyla kabul edilmiştir.[1151] Antlaşmada Enosis'in fiilen bertaraf edilmediğini söyleyen İnönü şöyle demiştir: "Buna karşılık, Anlaşmada taksim tezi hukuken olduğu gibi; fiilen de bertaraf edilmiştir… Ada'da ki Türk Cemaatine iktisadi her nevi yardımın yapılabileceği, gerektiği şekilde tasrih edilmemiştir."[1152] İnönü'ye cevap veren Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise "Taksim ve Enosis arasında garanti bakımından hiçbir farkın" bulunmadığını belirtmiştir.[1153]

Başbakan Adnan Menderes'in uçak kazasından sonra Meclis'te oluşan aile havası[1154] 20 Şubat 1959 tarihinde başlayan 1959 yılı bütçe görüşmeleri sırasında dağılmış ve iktidar ile muhalefet arasındaki çekişmeler yeniden alevlenmiştir.[1155] Maliye Bakanı Hasan Polatkan 1959 yılının denk bütçesinin 5.980.630.000 TL olarak açıklamıştır.[1156] Polatkan bütçe konuşmasında 4 Ağustos 1958 tarihli denge programının çok başarılı sonuçlar vermiş olduğunu söylemiştir.[1157] 21 Şubat 1959 tarihinde yapılan bütçe görüşmelerinde de sert tartışmalar yaşanmıştır. C.H.P. Adana Milletvekili Suphi Baykam iktidara sert eleştirilerde bulunmuş, D.P. iktidarının vaat ve taahhütlerini yerine getirmediği söylemiş, bazı suiistimallerden bahsetmiş ve bunlara ait vesika ve fotoğrafların elinde bulunduğunu iddia etmiştir. Baykam ayrıca radyonun D.P. lehinde ve Vatan Cephesi konusundaki neşriyatını şiddetle eleştirmiştir. Baykam'a cevap veren Samed Ağaoğlu isnatlara cevap vermiş ve ima yolu dahi ile olsa bu iddialarda bulunup da ispat edemeyenlerin namusuz ve alçak insanlar olacağını söylemiştir.[1158] İktidar ile muhalefet arasındaki çekişmeler Meclis'te daha sonra devam eden bütçe görüşmeleri sırasında da devam etmiştir.[1159] İsmet İnönü bütçe müzakerelerinin sona ermesi nedeniyle yaptığı konuşmada "iç politika davalarının askıda

[1149] **Ulus** 24 Şubat 1959, **Cumhuriyet** 24 Şubat 1959, **Zafer** 24 Şubat 1959
[1150] Menter Şahinler, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, Yeni Karar Matbaası, İstanbul, 1979, s. 26
[1151] **Havadis** 5 Mart 1959, **Zafer** 5 Mart 1959
[1152] **Ulus** 5 Mart 1959
[1153] **Cumhuriyet** 5 Mart 1959
[1154] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Sev Uçağı Faciası", *Ulus* 22 Şubat 1959
[1155] **Ulus** 21 Şubat 1959
[1156] **Havadis** 21 Şubat 1959
[1157] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 192
[1158] **Cumhuriyet** 22 Şubat 1959
[1159] **Ulus** 23, 25, 26, 27 Şubat 1959

bırakıldığını" söylemiş ve iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur.[1160] T.B.M.M. 1959 yılı bütçesini 151'e karşı 363 oyla kabul etmiştir.[1161] İktidar ise muhalefeti gerçekleri görmemekle suçlamıştır.[1162] D.P. ile C.H.P. arasındaki karşılıklı suçlamalar devam ederken C.K.M.P. Şehremini Melek Hatun Ocağı'nda konuşan Dr. Enver Malca, Güçbirliği'ni eleştirerek şöyle demiştir: "Güçbirliği cephesi milleti aldatma cephesidir. Millet artık bu yolu öğrenmek istiyor. Yarın C.H.P. iktidara gelse, gene işler doğru gitmeyecektir. İşler, nispi temsil ile halledilecektir. Millet reylerine göre temsil edildiği zaman ortada muhalif kalmayacaktır."[1163] Bu arada Hükümet, muhalefetin ekonominin iyi gitmediğine yönelik eleştirilerinin arttığı bir dönemde memurların maaşlarına % 100 zam yapmıştır.[1164] Bu arada Toplu Basın Mahkemesi, Tevfik İleri'ye hakaret ettiği gerekçesiyle Ulus gazetesi hakkında açılan davayı sonuca bağlamıştır. Mahkeme, Ulus'a bir ay kapatma cezası verirken, gazetenin mesul müdürlerinden Beyhan Cenkçi'yi bir yıl hapse ve 3.000 TL para cezası ödemeye mahkûm etmiştir.[1165]

Başbakan Adnan Menderes uçak kazasından sonra yurda dönerek 26 Şubat 1959'da İstanbul'a gelmiştir.[1166] Menderes 28 Şubat 1959'da ise Ankara'ya gelmiştir. Başbakan'ı karşılayanlar arasında C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek'de bulunuyordu.[1167] İnönü ile Menderes havaalanında, çok nadir olaylardan biri olarak ve son defa el sıkıştılar.[1168] Adnan Menderes için iki binden fazla kurbanın kesildiği coşkun bir karşılama töreni hazırlanmıştır.[1169] Feroz Ahmad'a göre 17 Şubat 1959'daki Gatwick uçak kazasında Menderes'in kurtulması siyaset ortamına yeni bir öğe soktu: biri diğerini tamamlayan Menderes kültü ve Din. Delegasyondan 14 kişinin ölümüne yol açan trajik bir uçak kazasından Menderes'in kurtulması Türkiye'de bir mucize olarak sunulmuş ve Menderes Allah'ın koruduğu biri olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Çok partili dönem boyunca her iki parti de dini istismar etmişti; fakat istismar etme açık ve kontrolsüz hale gelmiştir. D.P. bir dindarlık imajı yansıtırken C.H.P. ateist ve İslam karşıtı olmakla suçlanmıştır.[1170] 8 Mart 1959 tarihinde D.P. Adana İl Kongresi'nde konuşan C.H.P. Genel Başkanı'na eleştirilerde bulunan Konya Milletvekili Himmet Ölçmen: "Bu milletin başında

[1160] **Ulus** 1 Mart 1959
[1161] **Cumhuriyet** 1 Mart 1959
[1162] **Havadis** 2 Mart 1959
[1163] **Havadis** 2 Mart 1959
[1164] **Zafer** 28 Şubat 1959
[1165] **Ulus** 26 Şubat 1959
[1166] **Zafer** 27 Şubat 1959
[1167] **Zafer** 1 Mart 1959 **Ulus** 1 Mart 1959, **Cumhuriyet** 1 Mart 1959
[1168] Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 281
[1169] **Zafer** 1 Mart 1959 Ulus 1 Mart 1959, **Cumhuriyet** 1 Mart 1959
[1170] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 75

Peygamberin, Allah'ın tayin ettiği bir lider var, bu da Menderes'tir." demiştir. Delegelerden Mahmud Aydınoğlu ise yaptığı konuşmada, 1950'denberi halk tarafından milletvekili, Cumhurbaşkanı tarafından Başbakan seçilen Menderes'in Londra civarında vuku bulan müessif uçak kazası ile Allah tarafından Başbakan olarak tayin edildiğini söylemiştir.[1171] Başbakan Adnan Menderes ise kongreye gönderdiği mesajda: "Muhalefet faaliyetlerinin tehlikeli safhalar arz ettiği ve memlekette kardeş kavgasını tahrik edecek istidadlar gösterdiği, iktidarımıza karşı yapılan hücumların normal bir muhalefet tezahürü olmaktan çok ileri giderek adeta ve maalesef hasmane bir mahiyet aldığı zamanlarda, en kıymetli teminat, birbirimize müşterek emel ve mefkûrelerle bağlı olmamızdır."[1172] diyerek muhalefete karşı birlik olmaları gerektiğini öneminden bir kez daha bahsetmiştir. 11 Mart 1959 tarihinde T.B.M.M.'de C.H.P. milletvekili Ferda Güley Başbakan'ın cevaplandırması isteği ile bir soru önergesi vermiş, Güley önergesinde C.H.P.'nin Müslüman dinine bağlı olmayan bir parti olduğunu söyleyen yayınlara karşı hükümetin neden hiç bir davranışta bulunmadığını ve sorumluların neden kanunun pençesine teslim edilmediğini sormuştur.[1173] Forum dergisi "Türbeli Siyaset" başlığı ile yayınladığı imzasız makalede D.P.'ye yönelik eleştirilerde bulunulmuş ve denilmiştir: "Başbakanın kazadan kurtuluş ile şimdiye kadar takip ettiği siyaset arasında bir münasebetin varlığı ortaya konulmağa çalışılmıştır."[1174]

2.5. İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Yeniden Sertleşmesi

İktidarın muhalefete ve İsmet İnönü'ye yönelik sert açıklamaları devam ederken C.H.P.'de iktidarın tutumundan bahsederek D.P.'yi eleştiriyordu. C.H.P. Beykoz ilçesi Akbaba köyü Güçbirliği Ocağı'nın 8 Mart 1959'da yapılan açılış töreninde konuşan C.H.P. İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay, vatan içinde vatandaşlara karşı "Vatan Cephesi"nin tehlikeli olduğunu söylemiş; Çankırı milletvekili Ferhan Arkan da "Kendileri davul zurna ile Vatan Cephesi Ocakları açmakta, fakat bizi dört duvar içinde konuşmaya mecbur bırakmaktadırlar." diyerek iktidarın tutumunu eleştirmiştir.[1175] Bu arada Ulus gazetesi, yazar Poulliam'ın kaleme aldığı ve Amerikan gazetelerinde çıkan ve iktisap yoluyla aldığı yazıdan dolayı bir ay kapatma cezası almış, gazetenin mesul müdürü Ülkü Arman ise 16 ay hapse

[1171] **Cumhuriyet** 9 Mart 1959
[1172] **Zafer** 9 Mart 1959
[1173] **Cumhuriyet** 12 Mart 1959
[1174] **Forum**, C. X, S. 120, s. 1
[1175] **Cumhuriyet** 9 Mart 1959

mahkûm edilmiştir.[1176] 14 Mart 1959'da ise C.H.P. Meclis Grubu Başkan Vekili ve Ankara Milletvekili Faik Ahmet Barutçu ölmüştür.[1177]

İktidarın C.H.P.'yi dinsizlikle itham eden açıklamalarına C.H.P. oldukça sert yanıt vermiştir. Bu gidiş muhakkak hadise çıkarır diyen İsmet İnönü: "Bugünkü vaziyet, iktidar çevresini muhalefeti ve tarafsız basını dinsizlikle itham ederek, siyasi bir taarruza geçmesi hareketidir." demiştir.[1178] İnönü İstanbul'da yaptığı basın toplantısında Demokrat Parti'ye sert eleştirilerde bulunmuş ve iktidarın dini siyasete alet etmesinde şikâyetçi olmuştur. D.P.'nin yeni bir seçim tecrübesine girişeceğini[1179] belirten İnönü şöyle demiştir: "D.P. Genel Başkanı iktidar partisi için 1957 seçimlerinden beri takip ettiği politikada aynı şiddet ile devam etmeyi münasip görmektedir. Esas itibariyle bu politika 1958'de muhalefeti Ehlisalip ilân ederek iktidar politikasına engel sayılanları karınca gibi ezmek ve mevcut mevzuata ilave olarak yeni şiddetli tedbirleri tatbik etmek şeklinde hülasa edilmişti. İki aydan beri bu politikaya yeni unsurların ilâvesiyle 1958'den daha ileri gidilmek istendiği görüyoruz… İktidar, demokratik rejimi yerleştirmek için Güçbirliği şeklinde çalışmalarını birleştiren idealistlere karşı "Vatan Cephesi" namı altında yeni bir faaliyete geçmiştir. Bu faaliyetin kanun ve insaf dışı olan mahiyeti şuradadır: Radyo iktidar partisinin hususi ve şahsi faaliyeti olan Vatan Cephesi teşkilâtında faal bir surette kullanılmıştır. İktidarın bu tasarrufu bütün manasıyla kanun dışındadır. Bütün belediyeler, iktisadi devlet teşekküllerindeki vazifeliler doğrudan doğruya veya Vatan Cephesi şekli altında D.P.'ye kaydedilmeye zorlanmaktadır… Demokratik hayatımızın ilk ve son merhalesi seçim emniyeti, bu iki üç ay sarfında valiler, D.P.'nin kazandığı muhtar seçimleriyle öğünecek derecede ileri gitmişler ve devlet teşkilâtı seçimleri iktidar partisinin kazanması için aşırı derecede faal olmuşlardır. Bugün Demokrat iktidarın devlet ve millet işlerinin en ilerisinde tuttuğu mesele 1957 27 Ekim akşamı geçirdiği buhranı bir daha geçirmemek için tedbir almak ve tedbir düşünmek konusudur… İktidar son zamanda muhalefet partisi aleyhine dinsizlik iftirasıyla yeni bir faaliyete geçmiştir. Senelerden beri her seçimde C.H.P. aleyhine iktidarın kullandığı dinsizlik iftirası ve tecavüzleri yeni bir hız almıştır… Din yolu ile vatandaş emniyetine kasteden bu derece zararlı teşebbüsler belki geçmiş tarihimizin hiç bir devrinde bu kadar uzun müddet takip edilmemiştir…"[1180] İktidar ise muhalefeti irtica yolu ile memlekette huzursuzluk yaratmaya çalışmakla suçlamıştır. Memlekette irtica yoktur diyen İçişleri Bakanı Namık Gedik ne inkılâpları tehdit eden bir

[1176] **Ulus** 12 Mart 1959, **Cumhuriyet** 12 Mart 1959
[1177] **Ulus** 15 Mart 1959, **Cumhuriyet** 15 Mart 1959
[1178] **Cumhuriyet** 20 Mart 1959
[1179] **Cumhuriyet** 21 Mart 1959
[1180] **Ulus** 21 Mart 1959

irtica hareketinin ve ne de bu neviden teşebbüslere müsamaha edecek bir zihniyetin mevcut olmadığını belirtmiş ve şöyle demiştir: "Böyle bir iddiayı olgunluk ve ileri vasıflarından hiç kimsenin asla şüphe edemeyeceği aziz milletimiz adına şiddetle reddederim. Bu çeşit çeşit isnatları zaman zaman maksat ve emellerinin tahakkukuna bir vasıta diye kullanmak isteyenlere karşı da Hükümet olarak çok kuvvetli ve kararlı olduğumuzu ifade etmeliyim."[1181]

C.H.P.'nin iktidarı dini siyasete alet etmekle suçlamasını iktidar kesin bir dille reddetmiş ve C.H.P.'ye yönelik eleştirilerde bulunmuştur. C.H.P. ise iktidarın isnatlarına cevap vermek amacıyla 28 Mart 1959'da bir tebliğ yayınlamış ve kendisine tevcih edilen dinsizlik isnadını kesin olarak reddetmiştir. D.P.'nin sert bir şekilde eleştirildiği tebliğde ayrıca şöyle denilmiştir: "D.P.'nin bazı idarecileri iktisadi alanda son zamanlarda iç ve dış politikada uğradıkları mütemadi başarısızlıkları vatandaşın gözünden ayırıp dini vasıta kılarak yapılan tecavüz hareketleriyle örtmek maksadını takip etmektedirler. Bu tecavüz hareketlerinin vatandaşın çokluğu aleyhine devam ettirilmesinin, düşmanlık ve vatandaşlara tecavüz arzularını uyandırmak, memleketi kardeş kavgasına sürüklemek neticelerini doğurmasından ciddi olarak endişe ediyoruz. Dini siyasete alet eden insanlar Müslüman vatandaşını bir kısmını, hatta çokluğunu "Ehlisalip" ilân ederek vatandaşı tahrik etmekle felâketlere sebep olmuşlardır… Hangi partiye mensup olursa olsun, vatandaşlarımızın sağduyusunun her türlü tehlikeyi önleyecek kemalde olduğuna samimi ve kesin olarak inanmaktayız."[1182] C.H.P.'nin tebliğine ve D.P.'ye yönelik suçlamalarına Havadis'te 31 Mart 1959 tarihinde "Bir Vatandaş Kavgasının Kışkırtıcıları Kendileridir" başlığı ile yayınlanan başmakalede oldukça sert bir yanıt verilmiştir. Makalede C.H.P.'nin dini siyasete karıştırdığını belirtilerek şöyle denilmiştir: "Bunlar her teşebbüslerinde ve her hareketlerinde olduğu gibi, bu defa da yine kendi hayalhanelerinde bina ettikleri bir takım yalan ve düzenlere dayanarak muhakkak bir hâdise çıkarmak, havayı dumanlandırmak ve akılları sıra bundan faydalanmak hülyası peşindedirler… Kimse, C.H.P.'yi dinsizlikle itham etmiş değildir. O halde böyle bir iddiayı kendilerine yapılmış gibi göstermek ve bunun üzerine fikir bina ederek, durup dururken mukaddes mefhumları bir acayip politikanın tırnaklarıyla zedelemek değil de nedir?.. Bir de kardeş kavgasından bahsederler. Asıl kardeş kavgalarının kışkırtıcıları, vatandaşları dinliler, dinsizler diye iki kısma ayrılmış gibi göstermeğe kalkanlardır. Büyük sorumluluk kendilerinin sırtlarındadır…"[1183]

[1181] **Havadis** 21 Mart 1959
[1182] **Ulus** 29 Mart 1959, **Cumhuriyet** 29 Mart 1959
[1183] **Havadis** 31 Mart 1959

C.H.P. ile D.P. arasındaki siyasi çekişmeler sürerken C.H.P. içerisinde Genel Sekreter Kasım Gülek'e karşı olan cereyanın varlığı da, T.B.M.M. 3 Nisan 1959'da Avrupa İstişari Asamblesi'ne gönderilecek milletvekillerinin seçimi sırasında, açıkça ortaya çıkmıştır Avrupa İstişari Asamblesi'ne iştirak edecek milletvekillerine C.H.P. Grubu tarafından Kasım Gülek ve Bülent Ecevit aday gösterilmiştir. Ancak toplantıya katılan 134 C.H.P. milletvekilinden Kasım Gülek'e 90, Bülent Ecevit'e ise 96 oy verilmesi nedeniyle C.H.P.'nin iki adayı da seçilememiştir.[1184] Bu arada Zafer, C.H.P.'nin Meclis'te sözlü soru müessesini tezvire alet ettiğini ileri sürmüştür.[1185]

Zafer'in muhalefet yönelik eleştirileri devam ederken C.H.P. Parti Meclisi 6 Nisan 1959 tarihinde yayınladığı bir bildiride iktidarı seçim emniyetini ve eşitliğini biran önce tesise ve ara seçimler ile mahalli seçimleri vaktinde yapmaya davet etmiştir. Tebliğde Güçbirliği'ne ve Vatan Cephesi'ne değinilerek şöyle denilmiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi ile Hürriyet Partisi'nin birleşmesini ifade etmekten çok öteye geçen ve Türkiye'de insan haklarına saygı gösterir bir hukuk devletinin kökleşmesini isteyen milyonlarca vatandaşın güvenle bağlandıkları Güçbirliği hareketi Demokrat Parti idarecilerinin iktidarı kaybetme endişelerini ve telaşlarını bir kat daha arttırmıştır… Memlekette seçmen azınlığın ve Meclis'te kanuni ekseriyeti temsil eden Demokrat Parti, itibarını kaybetmiş bir siyasi teşekkül olarak evvela bütün vatandaşlar için aziz olan vatan mefhumunu istismar suretiyle bir nevi isim değiştirme teşebbüsüne girişmiş ve bununla da yetinmeyerek dini siyasete alet etmek gibi kanunların suç saydığı ve medeni varlığımızın temelini teşkil eden inkılâplarımızı tahrik edici vahim bir yola sapmıştır."[1186] Bu arada Ulus'ta yeni bir kapatma cezası almıştır. Hatay Milletvekili İhsan Ada'nın bir sorusuna Adliye Bakanı tarafından verilen cevabın tahrif edilerek yayınlandığı iddiasıyla açılan dava sonunda Mesul Müdürü Beyhan Cenkçi 1 yıl hapse ve 10.000 TL para cezasına mahkûm edilmiş Ulus gazetesi de 1 ay kapatma cezası almıştır.[1187]

Muhalefet ile iktidara arasındaki irtica konusundaki çatışmanın giderek büyüdüğü[1188] bir ortamda C.H.P. 17 Nisan 1959 tarihinde bahar taarruzuna Trakya'da başlamıştır. Lüleburgaz'da konuşan İsmail Rüştü Aksal: "Bugün Türkiye'nin iktisadi ve mali vaziyeti dış yardım kampanyası olmadan yaşayamaz hâle gelmiştir. Gemi karaya oturmuştur." demiş Turhan Feyzioğlu ise "Ebedi iktidar kimseye nasip olmamıştır. İktidardan düşmek D.P. için

[1184] **Zafer** 4 Nisan 1959
[1185] **Zafer** 5 Nisan 1959
[1186] **Ulus** 7 Nisan 1959,**Cumhuriyet** 7 Nisan 1959
[1187] **Ulus** 7 Nisan 1959
[1188] **Cumhuriyet** 15 Nisan 1959

yalnız mukadder değil yakın bir akıbettir. Ama mesele paraşütle düşmesini bilmektir."[1189] Konya'da yaptığı konuşmada C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise iktidarı eleştirmiş ve Vatan Cephesi'ne temas ederek şöyle demiştir: "Vatan Cephesi adında bir cephe kurulacaksa bunun mutlaka D.P.'nin dışında kurulması icap eder."[1190] Bölükbaşı 24 Nisan 1959 tarihinde Eskişehir'de yaptığı basın toplantısında da iktidara yönelik eleştirilerini sürdürmüş ve "hakiki bir Vatan Cephesi'nin D.P.'nin dışında ve ona karşı kurulması" gerektiğini belirtmiştir.[1191] C.H.P.'nin D.P.'ye yönelik eleştirileri devam ederken[1192] Zafer'de C.H.P.'yi "Dümensiz Pusulasız Bir Parti" olarak nitelemiş ve C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur.[1193] Bu arada İsmet İnönü'nün dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir. 1958'de Ankara İl Kongresi'nde İnönü'nün yaptığı konuşmayı, Menderes'in "şeref ve itibarını kıracak mahiyette" gören Savcılık, İnönü'nün dokunulmazlığını kaldırılması talebini Adalet Bakanlığı yerinde bulunmuş ve Başbakanlık tezkeresi Meclis'e gönderilmiştir.[1194]

Muhalefet ve iktidarın karşılıklı suçlamaları sürerken C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü düşüncelerini halka anlatmak amacı ile Ege'de uzun soluklu bir geziye çıkmıştır. 17 Şubat 1959'da, Başbakan Menderes'in Londra'da geçirdiği uçak kazasının şaşkınlığıyla, partiler arasındaki gerilim kısa bir dönem için rafa kaldırılmıştı.[1195] Bu süreç uzun sürmemekle birlikte kısmı bir rahatlama dönemi sağlamıştı. Ama İnönü'nün 29 Nisan 1959'da çıktığı Batı Anadolu gezisi sırasında gerginlik yeniden tırmanmıştır.[1196] İsmet İnönü'nün "büyük taarruzu"na Uşak'ta başlaması ise oldukça anlamlıydı. Uşak, Garp Cephesi Kumandanı iken İnönü'nün Yunan Cephesi Başkumandanı Trikopis'i ve maiyetini esir aldığı yerdi. Bu cephede ve bu şehirde onun büyük bir zafer hatırası vardı. O günleri görmüş Uşaklıların elbette ki hatıralarında yaşamalıydı. Bu şanlı hatıralar, onun Uşak'a ayak basması ile elbette canlanacaktı. Uşaklılar, şimdi oylarını gene istedikleri partiye verebilirlerdi. Ama o şanlı kanlı günlerde, kendilerini kurtaranların başlarından biri olan eski Garp Cephesi Kumandam İsmet Paşa'yı, elbette ki hatırlayacaklardı.[1197] İnönü geziye 46 milletvekili ve

[1189] **Cumhuriyet** 18 Nisan 1959
[1190] **Cumhuriyet** 20 Nisan 1959
[1191] **Cumhuriyet** 25 Nisan 1959
[1192] **Cumhuriyet** 24 Nisan 1959
[1193] **Zafer** 23Nisan 1959
[1194] **Cumhuriyet** 25 Nisan 1959, **Ulus** 25 Nisan 1959
[1195] İsmet İnönü, *Defterler, (1919–1973)*, Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 2001C. II, s. 755
[1196] İsmet İnönü, *a.g.e.*, C. II, s. 755
[1197] Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, 5. basım, s. 281-282

birçok gazeteci ile katılmıştır.[1198] İlk uğrak yeri olarak seçilen Uşak'ta İnönü'yü büyük bir kalabalık karşılamıştır. Kalabalık D.P. İl Binası'nın önünden geçerken, il başkanının binadan attığı çay bardağının İnönü'nün yanındaki bir gazeteciye isabet etmesiyle birlikte olaylar başlamış,[1199] kavgada D.P. İl Binası tahrip edilmiş[1200] ve polis halkı dağıtmak için göz yaşartıcı bomba kullanmıştır.[1201] İnönü, Uşak'ta yaptığı konuşmada iktisadi duruma değinmiş ve "memleketin işlerini düzene koymak ve selamet yoluna çevirmek zamanı geldiğini" belirtmiştir.[1202] Ertesi gün, 1 Mayıs 1959'da, kafile Uşak'tan hareket etmek üzere istasyona geldiğinde, burada bekleyen D.P.'lilerle C.H.P.'liler birbirlerine girmişler ve büyük bir arbede çıkmıştır. Kargaşa sırasında bir taş İnönü'nün başına isabet etmiş[1203] ve İnönü D.P.'lilerin aleyhte tezahüratı altında güçlükle Uşak'ta ayrılabilmiştir.[1204] Olaylara polis ve jandarma "biz emir almadık" diyerek müdahalede bulunmamış ve olaylar sırasında dört gazeteci yaralanmıştır. C.H.P. milletvekillerin "vatandaş güvenliğini, memleket emniyet ve asayişini temelinden sarsmak istidadında olan bu tecavüzler karşısında tertipçiler ve mütecavizler hakkında" tedbirler alınmasını isteyen telgrafına verdiği cevapta İçişleri Bakanı Namık Gedik, tertipçilerin C.H.P.'liler olduğunu belirterek[1205] şöyle demiştir: "Tertipçilerin büyük Ege taarruzunu düşünüp mevkii tatbike koyanların ta kendileri olduğunda şüphe yoktur. Kanuna mugayir hareketler Uşak'a ayak basıldığı zaman ve evvelden hazırlanmış bir hareketin neticesi olarak başlamıştır… Memleketin huzur ve asayişine bu derecelerde kastederek tertipler yapmaya ve bu tertipleri bir zamanlar memleketi istilâ eden düşmanı kahr ve imha etmek hareketine benzetmeye kimsenin hakkı yoktur."[1206] Uşak'ta çıkan olaylar ve muhalefetin bu konudaki demeçleri ile ilgili yayın yasağı konulmuş[1207] ve gazetelerin sütunları boş çıkmıştır.[1208]

Uşak'ta meydana gelen olayları Manisa'da yaptığı konuşmada değerlendiren İnönü: "Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine ehli salip isnadı ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından

[1198] Mehmet Kabasakal, *a.g.e.*, s. 196
[1199] **Cumhuriyet** 1 Mayıs 1959, İsmet İnönü**,** *a.g.e.*, C. II, s. 755
[1200] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 189
[1201] **Cumhuriyet** 1 Mayıs 1959
[1202] **Cumhuriyet** 1 Mayıs 1959
[1203] İsmet İnönü, *a.g.e.*, C. II, s. 755
[1204] **Zafer** 2 Mayıs 1959
[1205] **Cumhuriyet** 2 Mayıs 1959
[1206] **Zafer** 2 Mayıs 1959
[1207] Mehmet Kabasakal, *a.g.e.*, s. 196
[1208] **Cumhuriyet** 2 Mayıs 1959

mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor."[1209] Uşak olayları ile D.P.'nin önünü alamayacağı bir süreç başlamıştır. Partiler arasındaki çekişmeler meydanlara taşmış ve bu çekişmeler fiili çatışmalara dönüşmüş ve Demokrat Parti olayları kontrol edemez bir sürece girmiştir.

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 2 Mayıs 1959'da, Manisa'dan İzmir'de doğru hareket etmiş ancak yolda olaylar meydana gelmiştir. İzmir'de İnönü'yü kalabalık bir halk kitlesi karşılamıştır. Bu olaylara ait haber ve resimlerin basında yayınlanması yasaklanmıştır.[1210] Cumhuriyet gazetesi yasaklama ile ilgili şunu demiştir: "Gazetemiz basılırken zabıta, İnönü'nün demecine ait neşir yasağını tebliğ etti ve onun nezaretinde sahife kalıplarından kazıntılar yapıldı; basılan gazeteler de polis tarafından müsadere olundu."[1211] İçişleri Bakanı Namık Gedik, İnönü'nün gezisinin maksatlı bir seyahat olduğundan bahsederek şunları söylemiştir: "Halk Partisi'nin başta reisleri olduğu halde kırk küsur milletvekili ve bazı gazetecilerle Ege taarruzu namı atında ve şerefli Milli Mücadele tarihimizi istismar ederek, kendi partilerinden olmayan vatandaşları, idareyi ve hükümeti adeta müstevli düşman olarak ilân ve kabul edip bunlara karsı fiili harekete geçmek kararı ile girişmiş oldukları son derece ağır tahrik bütün vahameti ile devam etmektedir.[1212]

İzmir'de İnönü'nün karşılanması sırasında olaylar çıkmış ve İnönü'ye tezahürat yapan halk barikatları aşmıştır. Bunun üzerine İzmir Valisi Kemal Hadımlı C.H.P. kongresinin toplanmasını ve her çeşit spor faaliyetlerini yasaklamıştır.[1213] İnönü C.H.P. kongresinde bir konuşma yapacaktı ancak yasak kararından sonra kongre ileri bir tarihe ertelenmiştir.[1214] İçişleri Bakanı, C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye ve C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "Türk milleti ile onun meşru iktidarını evvelâ sokaklarda, sonra da kendi hariminde tedhişi hedef tutan tertipli hareketleri kökünden sökmek hükümetin acil vazifesidir."[1215] Zafer'de, İnönü'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuş ve İnönü için "bir türlü tövbekâr olmayan günahkâr" tabirini kullanmıştır. Zafer C.H.P.'yi de fesat tohumları saçmakla suçlamıştır.[1216]

Büyük Taarruzun Ege ayağını tamamlayan İnönü 4 Mayıs 1959'da İstanbul'a geçmiştir. Yeşilköy Havaalanı'na inen İnönü, oradan arabayla şehre hareket etmiştir. Ancak

[1209] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 149
[1210] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 195
[1211] **Cumhuriyet** 3 Mayıs 1959
[1212] **Cumhuriyet** 3 Mayıs 1959
[1213] **Cumhuriyet** 4 Mayıs 1959, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 195
[1214] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 150, **Cumhuriyet** 4 Mayıs 1959
[1215] **Zafer** 4 Mayıs 1959
[1216] **Zafer** 4 Mayıs 1959

Arabası Topkapı'ya gelince 10-15 kişilik bir grubun saldırısına uğramıştır.[1217] Saldırganlar aracın camlarını taşlamışlar, kapıları açmaya çalışmışlar, bazıları da aracın üzerine çıkmıştır. Orada bulunan bir binbaşının yanındaki askerlerle olaya müdahalesi sonucu aracın önü açılabilmiş ve İnönü tehlikeyi atlatmıştır.[1218]. Topkapı Olayı'nın neşri yasaklanmıştır. Bu arada C.H.P. Meclis Grubu bir tebliğ yayınlayarak "örfi idare şartlarını aşan" bir rejim tesis edilmek istediğini iddia etmiştir.[1219] 5 Mayıs 1959 tarihinde İstanbul'da bir basın toplantısı düzenleyen İsmet İnönü: "Korumak hakkı istiyoruz." demiş ve memleketin "vahim bir safhaya doğru süratle ilerlediğini" iddia etmiştir.[1220] Zafer gazetesi, 6 Mayıs 1959 tarihinde, "Millet Çıkar Hesap Sorar" başlığı ile yayınladığı başmakalede C.H.P.'ye sert eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "Son hâdiseler, memleketin nizam ve asayişine zerre kadar ehemmiyet vermeyerek sun'i bir anarşi ve fetret havası yaratmayı, siyasi ilmihaline yazmış olan C.H.P.'nin bile bile tertiplediği ve darbe yahut taklip edası ile tatbik ettiği bir aksiyonun neticeleridir… Bu memleket, eğer 3 hatta 4 serbest seçimde İnönü ile partisini tutmadı ise, bunun için memleketi mi feda edelim? Bunlar, hürriyet bahanesi ile anarşiyi iyice tesis ettiklerine kaani olduktan sonra bu seferde anarşi bahanesi ile eski rejimlerini tesis etmek isterler… Bir kapı, aynı anahtarla hem kilitlenir hem de açılır. Ne açarken ne de kaparken zorlamaya lüzum yoktur. Milletlerin hayatında bu anahtar, milli irade ve itimadın karşılığıdır. C.H.P., işte bu anahtarı kaptırdığından onun mahrumu kalacağını bildiğinden kapıyı zorlamaktadır."[1221]

İsmet İnönü 6 Mayıs 1959'da sıkı güvenlik tedbirleri içinde İstanbul'dan Ankara'ya hareket etmiştir. Büyük bir kalabalık İnönü'yü uğurlamak için toplanmış ve emniyet müdürlüğü fotoğraf servisi memurları da, yüzlerce resim çekerek orada bulunanları saptamaya çalışmışlardır. İzmit'te toplanmış olan kalabalık da polisçe dağıtılmış ve Ankara'da da sıkı güvenlik tedbirleri alınmıştır.[1222] İsmet İnönü'nün Ankara'ya dönüşü de olaylı olmuştur. Toplanan kalabalık polisçe dağıtılmış ve C.H.P. milletvekilleri ile polis arasında çatışmalar yaşanmıştır.[1223] Metin Toker, İsmet İnönü'nün Ankara'ya dönmesinden sonra, sadece gençlik örgütlerinin temsilcileri veya kişileri adına üniversiteliler değil, üniformalı subaylarında eve

[1217] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 139
[1218] İsmet İnönü, *a.g.e.*, C. II, s. 755 (Topkapı Olayı ilgili Ş.S. Aydemir vaka yerine her hangi bir uygunsuz hareketi önlemek için polis ve askerin yerleştirildiği ancak polis ve askerlerin olaya seyirci kaldığını belirtirken, (Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, s. 285) Cem Eroğul ise olay yerinden talih eseri bulunan binbaşının yanındaki askerlerle olaya müdahale etmesiyle İnönü'nün olay yerinde ayrılabildiğini belirtmiştir. (Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 149))
[1219] **Cumhuriyet** 5 Mayıs 1959
[1220] **Cumhuriyet** 6 Mayıs 1959
[1221] **Zafer** 6 Mayıs 1959
[1222] **Cumhuriyet** 7 Mayıs 1959
[1223] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 195

gelip geçmiş olsun dileğinde bulunduğunu belirterek şöyle demiştir: "İsmet Paşa bir gün şunu anlattı: "Geliyorlar, olanlardan üzüntülerini söylüyorlar. Gözlerinin yaşlandığını, hırs içinde olduklarını fark ediyorum. Biraz cesaret versem, beraber ihtilal yapmayı teklif edecekler. Lafı değiştiriyorum, işi şakaya vuruyorum. Ödüm patlıyor, bana bir sır söyleyecekler diye. Zira söyleyecekleri sırrın ne olduğunu biliyorum..." İsmet Paşa'nın o günlerdeki başka bir endişesi, bu subaylardan birinin kafasının kızması ve emrindeki birliklere "yürüyün" emrini vermesiydi. Bu endişesini söylediği zaman ben, büyük komutanların aynı ruh durumu içinde bulunmayabileceklerini belirttim. İsmet Paşa, orduda işlerin her zaman öyle yürümediğini bildirdi. "zaman gelir, hava o hali alır ki bir binbaşı tümenine hâkim olur, onun başına geçer ve onu istediği istikamete götürür. Böyle bir delilik ihtimali beni korkutuyor."[1224]

Zafer gazetesi, C.H.P.'nin "büyük bahar taarruzu"nun fiyasko ile neticelendiğini belirtmiş ve Ankara'da İsmet İnönü'yü karşılamaya gelen C.H.P.'lilerin olay çıkarmaya çalıştıklarını ancak bunda muvaffak olmadıklarını belirtmiştir.[1225] C.H.P.'nin "Büyük Ege Taarruzu"ndan sonra Demokrat Parti, C.H.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuş ve muhalefete karşı yeni tedbirler alacağını 6 Mayıs 1959 tarihinde yayınladığı tebliğle resmen açıklamıştır. Tebliğde, evvelce kurulmuş D.P. komisyonunca hazırlanmış tedbirlerin yetersiz olduğuna ve "daha tesirli ve esaslı tedbirler" üzerinde tetkikler yapmak üzere 14 Mayıs 1959'da toplanılmasına karar verildiği ilân olunmuştur.[1226] Ertesi gün de "Tedbirler Komisyonu" tekrar çalışmaya başlamıştır.[1227] Forum dergisi "Rejimin Adı" başlıklı yazısında Tedbirler Komisyonu'nun yeniden çalışmaya başlamasını sert bir dille eleştirerek şöyle demiştir: "Muhalefet liderinin son gezisinden sonra beş altı aydır uykuda bulunan Tedbirler Komisyonu'nun tekrar harekete geçirilmesi, gezi esnasında vuku bulan hadiselerin ne maksatla yaratıldığını ortaya koymuştur… İktidarın gayesi, bir taraftan demokrasinin esas kaidelerini hiçe saymak ve muhalefeti sımsıkı bağlamak, diğer taraftan Türkiye'de demokrasi oyunu devam ediyormuş intibaını vererek iktidarda kalmaktır. Böyle bir rejimin adı ne o1ursa olsun, özü demokrasi değildir… Demokrat Parti idarecileri kendilerini demokrasi kahramanı, karşısındakileri de demokrasi düşmanı olarak tanıtmak amacını güden bir taktik peşindedirler."[1228] C.H.P. Meclis Grubu ise 8 Mayıs 1959'da yayınladığı tebliğde İsmet İnönü'ye yönelik "tecavüzler ve mükerrer suikast teşebbüsleri" olduğunu iddia etmiş ve Başbakan ve İçişleri Bakanı hakkında Meclis tahkikatı açılması için önerge verileceğini

[1224] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–173 Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 234-235
[1225] **Zafer** 8 Mayıs 1959
[1226] **Zafer** 7 Mayıs 1959, **Cumhuriyet** 7 Mayıs 1959
[1227] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 195
[1228] **Forum,** C. XI, S. 124, s.1-2

açıklamıştır.[1229] C.H.P. önergesini 9 Mayıs 1959'da Meclis'e vererek, Uşak, Turgutlu, Akhisar, İzmir ve İstanbul olaylarından dolayı Başbakan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturma açılmasını istemiştir.[1230] C.H.P.'nin önergesi 11 Mayıs 1959'da Meclis'te Demokrat Partililerin oylarıyla reddedilmiştir. Meclis'te önerge yüzünden milletvekilleri arasında sert tartışmalara yaşanmış ve önergenin reddedilmesinden sonra C.H.P. milletvekilleri Meclis'i terk etmiştir.[1231] Zafer, C.H.P.'nin bu tutumunu oldukça sert bir şekilde eleştirmiş C.H.P.'ye ağır suçlamalarda bulunmuştur. Muhalefetin Meclis'e karşı baskı kurma teşebbüsünde bulunduğunu iddia eden Zafer, C.H.P.'yi "siyasi şantaj" yapmakla suçlamıştır. D.P. Denizli Milletvekili Baha Akşit C.H.P.'lileri eleştirerek: "Millet huzurunda mahcup olacaksınız" demiştir.[1232]

Muhalefetin D.P.'ye karşı sert eleştirilerine Demokrat Parti tarafından oldukça sert yanıt verilmiştir. D.P.'nin yayın organı Zafer, C.H.P.'ye yönelik sert eleştirileriler de bulunmuş ve kendilerini kanun ve nizama bağlı görmeyen C.H.P. milletvekillerini Meclis'i çalışamaz hale getirmekle ve gayrimeşru davranışlarda bulunmakla, küfürden zorbalığa kadar her vasıtaya başvurmakla suçlamış ve C.H.P.'liler için şöyle demiştir: "Sokakta, hürriyet adına, hürriyeti suiistimal etmenin kanunları, nizamları ihlâl etmenin, devlet otoritesini ayaklar altına alma teşebbüsünün, demokrasiyi, huzuru, emniyeti ve sükûnu çiğnemenin bütün örneklerini verdiler. Liderleri Türkiye'de Reisicumhurluk yapmış olmasına rağmen, bu sıfatın bir insana verebileceği vakarı kaldırımlara düşürdü. Macerası hesabına başına topladığı gayri mes'ul kitleleri talimli S.S. kıtaları halinde harekete geçirerek Atatürk'ün zafer yollarına düştü. Bu zaferi şahsı hesabına istismar etme gayretine kapıldı. Kanunu ihlâl ettiği için inzibat kuvvetler ile karşı karşıya geldi. Kendisini ve taraftarlarını kurtuluş hareketinin müteşebbislerine, siyasî muarızlarını muhakkak imha edilmesi lâzım gelen bir yabancı istilâ kuvvetinin mensuplarına benzettiği için, halk vicdanının isyanı ile karşılaştı. Büyük bir muvaffakiyet ümidi ile yola düştüğü halde, maceralı seyahatinden muzmahil ve perişan bir halde döndü."[1233] D.P. Meclis Grubu, 14 Mayıs 1959 tarihinde yaptığı toplantısına son günlerde meydana gelen olayları ve C.H.P.'nin tutumunu görüşmüş ve görüşmeden sonra bir tebliğ yayınlamıştır. C.H.P.'nin itham edildiği tebliğde şöyle denilmiştir: "Milli birlik ve tesanüdü ihlâl ve vatandaşları birbirlerine karşı husumete tahrik edici faaliyetlerine ilâveten... Meclis çalışmalarını felce uğratmak için her çareye başvurdukları, hâdiseler ve iftiralar tertip

[1229] **Cumhuriyet** 9 Mayıs 1959
[1230] **Cumhuriyet** 10 Mayıs 1959
[1231] **Cumhuriyet** 12 Mayıs 1959
[1232] **Zafer** 12 Mayıs 1959
[1233] **Zafer** 14 Mayıs 1959

ettikleri, Büyük Millet Meclisi'nin yüksek otorite ve mehabetini hiçe indirmeye matuf ağıza alınmaz sözlerin kullanılmasını mutad hale getirdikleri, Meclis kürsüsüyle riyaset makamına fiilî tecavüz ve taarruzda bulundukları ve en kötüsü toplu hareketlerle Meclis mesaisine devamı imkânsız hale getirmiş oldukları Grubumuzca ve ittifakla müşahede ve tespit edilmiştir. Grubumuz, bu cidden tehlikeli durumun aziz milletimizin ıttılaına arzını ilk tedbir olarak keza ittifakla karar altına almış bulunmaktadır."[1234] İsmet İnönü ise D.P.'lilerin C.H.P.'lilere tecavüz ettiklerini ileri sürmüştür. C.H.P. ve D.P.'nin karşılıklı suçlamaları siyasi ortamın oldukça gerginleşmesine neden olmuş ve gerginlik kendisini en fazla T.B.M.M.'de hissettirmiştir. Meclis'te iktidara ve muhalefet milletvekilleri arasındaki sözlü sataşmalar olmuş, kavgalar yaşanmış, kavga sırasında bir C.H.P. milletvekili kafasına baston darbesi ile yaralanmış ve Meclis koridorlarının camları kırılmıştır.[1235]

C.H.P. İsmet İnönü'nün Ege gezisi ve dönüşü sırasında yaşanan olayları ve Meclis'teki siyasi ortamı kendi siyasal çıkarları için kullanmak istemiştir. C.H.P. "İnönü'ye Atılan Taş ve Akisleri" adıyla yayınladığı kitapçıkta D.P. idarecilerinin mevkilerini korumak için her şeyi mubah gördükleri, İsmet İnönü'ye yönelik suikast teşebbüslerinde bulunulduğu ve sansür mahiyetinde neşir yasaklarını yapıldığı iddia edilmiştir.[1236] C.H.P. ve D.P. arasındaki ilişkilerin gittikçe gerginleşmesi C.K.M.P.'yi harekete geçirmiştir. Genel Başkan Osman Bölükbaşı başkanlığında C.K.M.P. heyeti partiler arasında uzlaşma sağlamak amacıyla 17 Mayıs 1959 tarihinde Başkanlıkta, Başbakan Adnan Menderes ile üç saat, C.H.P. Genel Merkezi'nde ise İsmet İnönü ile bir buçuk saat görüşmüştür.[1237] Ancak C.K.M.P.'nin partiler arası uzlaştırma teşebbüsü bir sonuç vermemiştir.[1238] C.K.M.P.'nin girişiminin sonuçsuz kalmasından sonra C.H.P. Meclis Grubu 20 Mayıs 1959 tarihinde yayınladığı tebliğde "cereyan eden hadiselerin partizanlığın memleket ve millet hesabına son derece tehlikeli bir raddeye" ulaştığı belirtildikten sonra "Türkiye'de rejim sorunun bir dönüm noktasına geldiğini" iddia etmiştir. Bu arada C.H.P. milletvekilleri, tahkikat önergeleri gündeme alınmadığı için 20 Mayıs 1959 tarihinde de Büyük Millet Meclisi toplantısına katılmamışlardır.[1239] Zafer, C.H.P.'nin tutumunu "Garabetler Silsilesi" olarak nitelemiş ve C.H.P.'lileri çocuk tavrı sergilemekle itham etmiştir.[1240]

[1234] **Zafer** 15 Mayıs 1959, **Cumhuriyet** 15 Mayıs 1959
[1235] **Zafer** 15 Mayıs 1959, **Cumhuriyet** 15 Mayıs 1959
[1236] *İnönü'ye Atılan Taş ve Akisleri*, C.H.P. Yayınları, Rüzgarlı Matbaası, Ankara, 1959, s. 10-11
[1237] **Cumhuriyet** 18 Mayıs 1959
[1238] **Cumhuriyet** 19 Mayıs 1959
[1239] **Cumhuriyet** 21 Mayıs 1959
[1240] **Zafer** 21 Mayıs 1959

Muhalefet ile iktidar ilişkilerinin oldukça gergin olduğu bir ortamda 22 Mayıs 1959'da Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı görevinden çekildiğini açıklamıştır. Celal Yardımcı'nın istifasıyla kabinede boş bakanlık sandalyesi altıya yükselmiştir. Kabinede boş bulunan bakanlıklar şunlardı; Çalışma, Sanayi, Eğitim, Basın, Ulaştırma ve Devlet. Bu boş bakanlıklara Başbakan Yardımcısı da eklendiği takdirde kabinedeki boş sandalye sayısı yediye çıkıyordu.[1241] Boş bulunan bakanlıklara Hükümet'in yakında atama yapması bekleniliyordu.[1242] Bu arada 23-24 Mayıs 1959 tarihlerinde D.P. Ankara İl Kongresi toplanmıştır. Kongrede Hükümet hayli eleştirilmiş, özellikle zamlar konusunun idaresizlikten meydana geldiği ileri sürülmüştür. Bazı Demokratlar bile Uşak olayını ele alarak, Hükümet'in zor kullandığını söylemişlerdir. Kongre'ye Menderes'in gelerek bir konuşma yapması bekleniyordu; fakat gelmemiştir.[1243]

2.6. İktidar-Muhalefet İlişkilerini Yumuşatma Çabaları

Muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkilerin artık kopma noktasına geldiği sırada C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, 23 Mayıs 1959 tarihinde C.H.P. Genel Merkezi'nde yaptığı basın toplantısında siyasi havayı yumuşatmak için iktidarla Meclis dışı konuşmalara katılmağa hazır olduğunu açıklamış ve C.H.P.'nin Meclis'ten çekilmeyeceğini belirtmiştir. İnönü konuşmasında kısaca şöyle demiştir: "Yabancılara, C.H.P.'nin iktidara gelince nötralist bir politika takip edeceğinin söylendiğini işitiyorum. Bu söylentiler, kesin olarak yalandır… Memleketimize gelen yabancı misafirlerin muhalefeti tanıyıp temas etmelerini iktidarın arzu etmediğini görüyoruz… İç politikada C.H.P.'nin ihtilâlle iktidara gelmek islediğini, iktidar çevreleri, yabancılara kadar söyleyecek hale gelmişlerdir. Bu sözlerin hakikatle hiç bir ilgisi yoktur." İnönü, "memleketin ikinci bir 12 Temmuz Beyannamesi'ne ihtiyacı var mıdır?" sorusuna ise şu cevabı vermiştir: "Memleketin çoktan beri buna ihtiyacı var. 12 Temmuz Beyannamesi iktidarla muhalefetin hak sahibi olduğunu eşit hakla kanun önünde oldukları kadar tatbikatta da her siyasi kanaatleri muhtelif olan vatandaşla eşit haklara sahip olduğunu dünden temin etmiştir. Partizan idareyi kaldırmıştır. Partizan idareyle iktidarda kalmak isteyenler bir 12 Temmuz Beyannamesi'nin eşini çıkaramazlar."[1244] Zafer gazetesinde, 24 Mayıs 1959'da, "12 Temmuz Beyannamesi mi?" başlığı ile yayınlanan başmakalede İnönü'nün, yeni bir 12 Temmuz Beyannamesi'ne ihtiyaç duyduğuna yönelik sözleri eleştirilmiş ve bugünkü iktidarla, 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlayan iktidarın bir

[1241] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 196, **Cumhuriyet** 23 Mayıs 1959
[1242] **Cumhuriyet** 24 Mayıs 1959
[1243] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 196, **Cumhuriyet** 24 Mayıs 1959
[1244] **Cumhuriyet** 24 Mayıs 1959

olmadığı, bugünkü iktidarın meşru olduğu ifade edildikten sonra şöyle denilmiştir: "Bugün iç huzurun teessüsü, 12 Temmuz Beyannamesi'ne benzer bir beyannamenin neşrine değil, sadece ve sadece Halk Partisi muhalefetinin kanunlarla tayin edilen hudutlar içinde kalmaya itina etmesi şartına bağlı bulunuyor."[1245] Zafer devam eden günlerde İnönü'ye yönelik eleştirilerini sürdürmüştür.[1246]

İsmet İnönü'nün açıklamasının akislerinin devam ettiği günlerde C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, daha önce başlattığı arabuluculuk çalışmalarına sürdürerek 26 Mayıs 1959'da İsmet İnönü ile iki saat süren bir görüşme yapmıştır. Görüşmede muhalefet lideri partiler arası münasebetleri gözden geçirmişlerdir.[1247] Bölükbaşı ile İnönü 29 Mayıs 1959'da yeniden görüşmüşlerdir.[1248] Siyasi havayı yumuşatmak amacıyla iktidar tarafından da bir adım atılmıştır. Başbakan Adnan Menderes, İnönü ve Bölükbaşı arasında görüşmesinin yapıldığı gün C.K.M.P. İdare Kurulu üyelerinden Orhan Akça, Hasan Dinçer, Lütfi Bornovalı, Enver Batumlu, Hazım Bozca ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden Suphi Batur ile öğle yemeği yemiştir.[1249] Yemekte Başbakan davetlilere ileride her şeyin düzeleceğini söylemiştir.[1250] Bu arada C.H.P. milletvekilleri hâlâ Meclis oturumlarına katılmıyorlardı.[1251]

Osman Bölükbaşı'nın partiler arası uzlaşma çabaları sürerken D.P. Genel Merkezi, C.K.M.P.'de çözülmeler olduğunu iddia ediyordu.[1252] Zafer, C.K.M.P.'nin kalesi olan Kırşehir'de çöktüğünü ve burada 11.730 kişinin Demokrat Parti'ye geçtiğini iddia ediyordu.[1253] Bu arada C.H.P. Meclis Grubu 28 Mayıs 1958'de yeni bir bildiri yayınlamıştır. C.H.P. bildirisinde; C.H.P.'lilerin "Şartlar ne olursa olsun yeni bir mücadele azmiyle davalarını Meclis içinde ve dışında savunacakları" bildirilmiştir.[1254] C.H.P. Küçük Kurultayı da 1 Haziran 1959 tarihinde bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde şöyle denilmiştir: "Meclis tahkikat önergesinin gündeme alınmasını temin hususunda Meclis grubunun yapmak ta olduğu azimli mücadele bütün parti teşkilatı tarafından takdirle karşılanmıştır. C.H.P. prensiplerinden hiç bir taviz vermeden mücadeleye azimle devam edecektir."[1255] C.K.M.P.'de yayınladığı tebliğde C.H.P.'nin Meclis tahkikatı tahrirlerinin müzakeresine imkân verilmesi istemiş ve tebliğde: "Rejim meselelerinin halli için lüzumlu mütareke zemininin, B.M.M.'nin

[1245] **Zafer** 24 Mayıs 1959
[1246] **Zafer** 26 Mayıs 1959
[1247] **Cumhuriyet** 27 Mayıs 1959
[1248] **Cumhuriyet** 30 Mayıs 1959
[1249] **Zafer** 27 Mayıs 1959
[1250] **Cumhuriyet** 2 Haziran 1959
[1251] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 197
[1252] **Cumhuriyet** 27 Mayıs 1959
[1253] **Zafer** 29 Mayıs 1959
[1254] **Cumhuriyet** 29 Mayıs 1959
[1255] **Cumhuriyet** 2 Haziran 1959

vakarına yakışmayacak hareketlerden sakınılması ve mevcut buhranı daha da artıracak yeni şiddet tedbirlerinin alınması temayülünden vazgeçilmesi ile elde edileceğine" işaret edilmiştir.[1256] Muhalefet peş peşe tebliğ yayınlamaya devam ederken C.H.P. milletvekilleri hâlâ Meclis oturumlarına katılmıyordu.[1257] Bu arada Hükümet'te yeni bir değişikli olmuş; Haluk Şaman 13 Haziran 1959'da Çalışma Bakanlığı'na aslen atanmıştır.[1258] Aynı gün C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü düzenlediği basın toplantısında "önümüzdeki tatil günlerinde hakikatler yurdun her tarafında millete anlatılacaktır" dedikten sonra iktidarı eleştirerek şöyle demiştir: "İç huzursuzluğun tamiri mevzuu üzerindeki çalışmaya imkân bulunamadı." İnönü ayrıca, iç huzursuzluğun son olaylarla ileri dereceye vardığını iddia etmiştir.[1259] İnönü'nün açıklamasından yaklaşık bir hafta sonra 21 Mayıs 1959 tarihinde C.H.P.'den heyetler, Vatan Cephesi'nin propagandalarına karşı çıkmak için Türkiye gezisine başlamışlardır.[1260] Basında erken genel seçim söylentilerinin yer aldığı bir sırada[1261] C.H.P.'liler Anadolu'ya yeni bir geziye başlamışlardır.[1262]

C.H.P. Uşak İl İdare Kurulu üyesi iken, istifa ederek Vatan Cephesi'ne katılan Kudret Güngören 24 Haziran 1959'da düzenlediği basın toplantısında C.H.P.'ye sert eleştirilerde bulunmuş ve C.H.P.'nin "Ege Taarruzu"nu eleştirerek bu gezinin "kardeş kavgasını ve mücadelesine yol açan bir metotla hazırlandığını" belirtmiştir.[1263] Bu arada Ulus gazetesi, Ankara Toplu Basın Mahkemesi tarafından iki ay kapatma cezasına çarptırılmıştır.[1264] Basına yönelik alınan sert tedbirler neşir yasakları ile devam etmiştir. İnönü'nün C.H.P. İstanbul İl merkezinde yaptığı basın toplantısının metninin yayınlanması yasaklanmasından[1265] sonra C.H.P. Kadıköy Göztepe Ocak Kongresi'nde yaşanan olayların neşri yasak edilmiştir. Böylece son üç içerisinde basına onuncu neşir yasağı konulmuş oluyordu. Uşak hâdiselerinden bu yana gazetelere yollanmış olan on neşir yasağından sekizi Halk Partisi ile ilgiliydi.[1266] Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi, basına yönelik neşir yasaklarını eleştirerek şöyle demiştir: "Yayın yasaklarını gittikçe siyasal bir niteliğe bürünüyor. Bir muhalefet lideri bir demeç vermiştir. Demeç daha yayınlanmadan gazetelere yayın yasağı geliyor. Herkes gibi bir muhalefet lideri de sözleriyle suç işleyebilir veya savcılık tarafından suç islemiş

[1256] **Cumhuriyet** 3 Haziran 1959
[1257] **Cumhuriyet** 4 Haziran 1959
[1258] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 197
[1259] **Cumhuriyet** 14 Haziran 1959, *İnönü'ye Atılan Taş*, s. 16-17
[1260] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 197
[1261] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 198
[1262] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 76-77
[1263] **Zafer Akşam Postası**, 25 Haziran 1959
[1264] **Cumhuriyet** 9 Temmuz 1959
[1265] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 198
[1266] **Cumhuriyet** 14 Temmuz 1959

sayılabilir. Fakat bir demecin suç sayılabilmesi için ilkin yayınlanmış bulunması şart değil midir?.. Yürürlükteki sistemin iktidar partisine de ne kazandırabileceğini kavramak güçtür. Birbirini kovalayan yayın yasakları karşısında vatandaşın düşüncesi gittikçe daha menfidir. Açıkça duyurulmasında Hükümet hesabına zarar görülen hususların halktan saklandığı hissi ortalığa yayılmaktadır. Bu ise eşit şartlar altında yapılması gereken fikir savaşına iktidarın artık cesareti kalmadığı intibaa yol açmaktadır."[1267] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ise neşir yasakları politikasını eleştirerek şöyle demiştir: "Anayasamıza göre gazetelerdeki haberler neşrinden evvel kontrol edilemez."[1268] Muhalefetin basına yönelik neşir yasaklarına tepkileri sürerken Zafer, muhalefete sert eleştirilerde bulunmuş ve muhalefeti iflah olmamakla suçlamıştır.[1269]

Neşir yasağı tartışmaları sürerken Demokrat Parti'nin seçimleri erteleme kararı C.H.P.'de asabiyete neden olmuştur.[1270] Muhalefetin şiddetli eleştiri ve itirazlarına rağmen Meclis muhtar ve ara seçimleri 20 Temmuz 1959 tarihinde bir yıl ertelemiştir. Bu karardan sonra Meclis 1 Kasım 1959 tarihine kadar yaz tatiline çıkmıştır.[1271] Böylece, muhalefetin, hükümete eleştirilerini duyuracak bir olanağı kalmamıştı. Sadece seçim kampanyası sırasında toplantılar yapılabiliyordu.[1272] İktidar, taleplerinin kanunlara ve hukuka uygun olduğunu, muhalefet ise ara seçimlerin tehiri ile bir anayasa hükmünün ilga edildiğini iddia etmiştir. C.K.M.P. Kırşehir Milletvekili Çopuroğlu ise iktidarı eleştirerek: "Vatan Cephesine iltihaklara inanmış olsalardı bir gövde gösterisi yaparlardı. Bu sebeple D.P. iktidarı milletin karşına çıkmaktan çekiniyor." demiştir.[1273] Seçimlerin ertelenmesinden sonra C.H.P. Meclisi 21 Temmuz 1959'da bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, siyasi ve iktisadi durum tenkit edilerek iktidarın, gergin vaziyeti yumuşatmak yoluna girmediği belirtildikten sonra şöyle denilmiştir: "Seçimlerin tehiri, İktidar Partisi'nin çok zayıf durumunun meydana çıkmasını örtme vasıtası olarak kullanılmak istenmiştir."[1274] Zafer gazetesinde, 23 Temmuz 1959'da "Gene Tebliğ Buyurdular ki" başlığı ile yayınlanan başmakalede C.H.P.'nin tebliği sert bir dille eleştirilmiştir. Tebliğin safsata biçiminde olsa daha öncekilerden farklı olmadığı söylenmiştir.[1275]

[1267] Nadir Nadi, "Yasaklar Rejimi", *Cumhuriyet* 15 Temmuz 1959
[1268] **Cumhuriye**t 25 Temmuz 1959
[1269] **Zafer** 15 Temmuz 1959
[1270] **Cumhuriyet** 19 Temmuz 1959
[1271] **Zafer** 21 Temmuz 1959
[1272] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 198-199
[1273] **Cumhuriyet** 21 Temmuz 1959
[1274] **Cumhuriyet** 21 Temmuz 1959
[1275] **Zafer** 23 Temmuz 1959

Mahkeme tarafından verilen üç ay kapatma cezasını dolduran Ulus gazetesi 25 Temmuz 1959 tarihinden yeniden çıkmaya başlamıştır. 25 Temmuz 1959 tarihli sayısında Demokrat Parti'ye oldukça sert eleştirilerde bulunulmuştur. İsmet İnönü, Ulus'un yeniden yayın hayatına başlaması şu sözleriyle değerlendirmiştir: "Siyasi partilerin birbirlerine sitemleri anlaşılır bir şeydir. Anlaşılmayan, iktidarın, kanuni ve idari baskılarla gazeteleri ve devlet müessesesi radyoyu haksız maksadı için kullanmağa çalışmasıdır. İç politikamız bugün iktidarın her şikâyete meydan okuyan bir ölçü ile her sahada partizan politika takip ettiği devirde bulunuyor." İnönü ayrıca Ulus'un "demokratik rejimin son kurtuluş mücadelesinde kendisine düşen vazifeyi yapmağa çalışacağını" belirtmiştir.[1276] Bülent Ecevit ise İsmet İnönü'ne yönelik suikast girişimlerinde bulunulduğu ve C.H.P.'ye yönelik baskıların arttığı bir dönemde Ulus'un kapatılmasına dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: "Türkiye artık, Ulus'un kapanış tarihinden önceki Türkiye değildir. Bugün Ulus, uzun bir uykuya dalıp da gözlerini bambaşka bir çağda yeniden açmış gibidir."[1277] 26 Temmuz 1959 tarihli Ulus'ta Ulus imzası ile çıkan "Kapandıkta Ne Oldu" başlıklı yazıda Ulus'un kanun tarafından kapatıldığı ancak bu kanunun hukuka uygun olmadığı belirtilmiş ve D.P.'ye yönelik eleştirilerde bulunularak şöyle denilmiştir: "Sustuğumuz her gün, konuştuğumuz her günden onlar için daha yıkıcı olmadı mı? Demokrat Parti Türkiye'de, hürriyet rejimini öylesine sıkıştırdı ki, şimdi artık ne yaparlarsa yapsınlar, fayda göremeyecekleri marazi bir hale düştüler. Ulus neşriyat yaparsa her şeyden çok onlara zarar verecektir. Kapanırsa bu zarar daha büyük olacaktır."[1278] Ulus gazetesi üç aylık kapatma cezasını doldurduktan sonra daha önce sergilediği çatışma ortamını destekleyici yayınlarına devam edeceğini açıkça belirtmiştir. Ulus kapatılma nedeniyle Hükümeti sert bir dille eleştirmeyi sürdürürken dört gazeteci daha mahkûm olmuştur. Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman 1 yıl 3 ay 16 gün, yazı işleri müdürleri Selami Akpınar ve Naim Tirali 16 ay, Nazilli'de Kervan dergisinin sahibi de 1 yıl 1 ay 10 gün hapis cezası almıştır.[1279]

2.7. İktidar-Muhalefet İlişkilerini Yumuşatma Çabalarının Sonuçsuz Kalması ve İlişkilerin Yeniden Gerginleşmesi

Demokratlar 28 Temmuz 1959'da Kasım Gülek'in N.A.T.O.'da yüksek bir yeri olan Albay Fens'e gönderdiği mektubu açıklamışlardır. Sözü geçen mektupta Gülek, Türkiye'nin N.A.T.O.'ya kabul ediliş koşullarını, yani demokrasi, hatırlatarak Albay Fens'den birkaç

[1276] İsmet İnönü, "Vatandaş "Ulus"a Kavuşuyor", *Ulus* 25 Temmuz 1959
[1277] Bülent Ecevit, "Taş Devri", *Ulus* 25 Temmuz 1959
[1278] **Ulus** 26 Temmuz 1959
[1279] **Cumhuriyet** 30 Temmuz 1959

muhalefet üyesinin N.A.T.O. Parlamento Kongresine çağrılmasını istiyordu. Gülek'in, kendi parti üyesi Nüvit Yetkin hakkında küçültücü sözler yazdığı da söylenmekteydi. Oldukça zor bir duruma düşürülen Gülek, bunların hepsini yalanlamıştır.[1280] Ancak Gülek daha sonra bu mektubu yazdığını kabul etmiştir. Bu yüzden Gülek, C.H.P. içerisinde sert eleştirilerin hedefi olmuştur. Mektubunda Gülek, Nüvit Yetkin için şöyle demiştir: "Muhalefetten giden tek üye de Türkçe'den başka dil bilmez ve milletlerarası toplantıların tamamıyla cahilidir." Sonra, Albay Fens'ten Atlantik kongresi başkanı olarak Türkiye'den "bir veya iki muhalefet temsilcisi" daha davet edip edemeyeceğini soruyor ve ilave ediyordu: "Eğer böyle bir davetiye gönderebilirseniz ben şahsen kongreye katılmaktan çok memnun olacağım."[1281]

Muhalefetin iktidara yönelik eleştirilerine D.P.'de oldukça sert yanıt vermiştir. Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri 29 Temmuz 1959 tarihinde Zonguldak'ta yaptığı konuşmada muhalefeti sert bir dille eleştirmiş ve "iktidarın hizmeti halka götürmek için, muhalefetin ise nifak tohumları atmak için gezdiği" söylemiştir. Radyo Gazetesi de muhalefeti sert bir dille eleştirmiştir. Radyo Gazetesi, Türkiye'deki muhalefetin enternasyonal soğuk harp taktikçilerine malzeme hazırladıklarını ifade etmiş ve bu işte kullanılan yolun, beyanatlar, kongre nutukları, mülakat ve makaleler olduğunu söylemiş ve 1957 Haziran'ından bu tarafa İnönü'nün 31 mesaj, 21 basın toplantısı, 3 mülakat, 21 beyanat verdiğini ve 39 parti kongresinde konuştuğunu belirtmiştir.[1282] C.H.P.'de D.P.'ye yönelik sert açıklamalarda bulunmuştur. Bülent Ecevit, iktidarın zaaf, korku ve güvensizlik olduğunu iddia etmiş ve kendilerine devlet aygıtlarında cevap verme hakkının verilmemesini eleştirmiştir.[1283] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Radyo Gazetesi'nin hücumlarına sert karşılık vermiş ve D.P. iktidarını memleketin müşterek malı olan Radyo'yu işgal etmekle suçlamıştır.[1284]

Muhalefetin iktidara karşı tutumunu sertleştirdiği günlerde Demokrat Parti içerisinde de sorunlar yaşanmaktaydı. İstanbul D.P. teşkilatında hizipçiliğin had safhaya çıktığı sırada[1285] Başbakan Adnan Menderes başkanlığında 30 Temmuz 1959 tarihinde İstanbul'da yüksek kademeli iki toplantı yapılmıştır. Ulus ise Demokrat Parti içerinde hizipçiliğin gün geçtikçe arttığını iddia etmiştir.[1286] Forum dergisi D.P.'deki hizipçiliğin kaynağının maddi menfaat rekabetleri olduğunu iddia etmiştir.[1287] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, D.P.'de ki

[1280] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 199, **Ulus** 31 Temmuz 1959
[1281] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–173 Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, s. 250-253
[1282] **Cumhuriyet** 30 Temmuz 1959
[1283] Bülent Ecevit, "Korku Kimde?", *Ulus* 30 Temmuz 1959
[1284] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Radyo Gazetesinin Soğuk Harbi", *Ulus* 5 Ağustos 1959
[1285] **Cumhuriyet** 28 Temmuz 1959
[1286] **Ulus** 31 Temmuz 1959
[1287] **Forum**, C. XI, S. 130, s. 3

hizipleşmelerin en ciddi safhasının İstanbul'da geçirdiğini belirtmiş[1288] ve parti teşkilatında buhran yaşandığını ve D.P. idarecilerinin bu buhranı önlemek için akıllarında kuvvet baskıdan başka bir metodun geçmediğini iddia etmiştir.[1289] Akis dergisi de Demokrat Parti içersindeki hizipleşmeleri ve İstanbul'da Başbakan tarafından yapılan toplantıları şöyle değerlenmiştir: "İktidar Partisi'nin hasta olduğu hakikati nihayet kabul edilmiş bulunuyor. Hem de İktidar Partisi'nin kendi genelkurmayı tarafından. Babıâli toplantılarının tek manası budur… D.P.'nin hastalığı ideal buhranıdır… D.P. için bir tek kurtuluş çaresi vardır: Zihniyet değişikliği. Bu, ekip değişikliği demektir. Memleketin realitelerini bugünkü ekip idrak edecek halden çıkmıştır."[1290]

D.P. bir yandan kendi içerisinde yaşanan sorunlarla ilgilenirken bir yandan da muhalefetin dozu gittikçe artan eleştirilerine ve suçlamalarına cevap veriyordu. Muhalefet ise eleştirileri sürdürüyordu. Bülent Ecevit, Vatan Cephesi'nin iktisadi hayatımıza çok büyük zararlar verecek politikalar izlediğini iddia ederek şöyle demiştir "İktisadi devlet teşekkülle-rinde ve devletin hâkim durumda bulunduğu birçok sınaî müesseselerde, "Vatan Cephesi" denilen, hukuk dışı İktidar Partisi organın, memur ve işçilerin, işlerinden atılma tehdidi altında, yani ekmekleriyle oynanarak üye olmağa zorlanmaları, ahlakı olduğu kadar, memleket iktisadiyatını da tahrip etmektedir.[1291] C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Demokrat Parti'ye karşı sert eleştirilerde bulunarak: "C.H.P. ihtilal çıkaracak diyorlarmış Türk Milleti çok büyük bir millettir. Bu olgun milletin böyle alçakça teşebbüse ihtiyacı yok. Biz millet reyi ile meşru seçimlerle iktidara geleceğiz. Seçimi kaybetsek bile iktidara vermeyeceğiz, diyorlarmış, biz seçimi kazanalım da onlar iktidarı vermesinler bakalım." demiş ve radyo konusuna değinerek sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bugün memlekette iki radyo mevcuttur, birisi iktidarın elinde bulunan ve tek taraflı çalışan devlet radyosu millet bunun kolayını buldu, düğmesini kapatmasını öğrendi. İkinci radyo halkın radyosu olan fısıltı radyosu bunun anteni yok, fakat dalgası ve çevresi çok geniş. Sonra pile de ihtiyaç yok. İşte halk hakikatleri bu kendi radyosundan öğrenmektedir."[1292] Bu arada C.H.P. Ankara Milletvekili Hasan Tez, Başbakan'ın cevaplandırması isteği ile bir soru önergesi vermiştir. Hasan Tez önergesinde Başbakan'dan Vatan Cephesi adında ayrı bir parti teşekkül edip etmediğini hakkında bilgi istemiştir.[1293] D.P.'de muhalefetin hücumlarına oldukça sert tepki vermiştir. 3 Ağustos 1959'da Sarıyer İlçe Kongresi'nde bir konuşma yapan Bursa Milletvekili

[1288] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "DP Teşkilatında Hizipleşmeler", *Ulus* 3 Ağustos 1959
[1289] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "DP Teşkilatında Buhran", *Ulus* 7 Ağustos 1959
[1290] **Akis**, 11 Ağustos 1959, C.XVI, S. 263, s. 5
[1291] Bülent Ecevit, "Vatan Cephesi'nin İktisadi Tehlikesi", *Ulus* 2 Ağustos 1959
[1292] **Ulus** 3 Ağustos 1959
[1293] **Ulus** 4 Ağustos 1959

Muhlis Erdener, C.H.P.'ye sert eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "C.H.P. gibi hakikatleri görmeyen muhalefet olacağına olmasın daha iyi. Biz kendi aramızda namuslu ve dürüst bir şekilde muhalefet vazifesini yerine getiririz. Böyle bir muhalefet ile çalışılmasına imkân yoktur. Muhalefet iflâs etmek üzeredir. İflâs borusu da yakında çalacaktır."[1294] Erdener, konuşmasında Müstakil Grub'a benzer bir yapıdan bahsetmiştir. Bu sözler bile gittikçe olgunlaşması gereken Türk demokrasisine iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliğin verdiği zararı açıkça ortaya koymuştur.

D.P. eleştirileri sürerken C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, 30 kişilik bir nıilletvekili heyetiyle birlikte Karadeniz bölgesinde geziye çıkmıştır.[1295] Büyük Ege Taarruz'undan sonra bu gezi C.H.P.'nin en önemli kampanyalarında biriydi. Meclis'in tatilde bulunması nedeniyle Meclis'te konuşma imkânı bulamayan C.H.P.'liler sorunlarını geziler yolu ile halka duyurmak istiyorlardı. Ancak bu gezilerde C.H.P.'lilerin iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmalarına D.P.'liler oldukça sert tepki göstermiştir. Zafer gazetesinde, 9 Ağustos 1959'da, "Siyasi Hidrellez" başlığı ile yayınlanan Zafer imzalı başmakalede Kasım Gülek'in gezine değinilerek C.H.P.'lilere sert eleştiri ve suçlamalarda bulunulmuş ve "Kasım Gülek'in yanına hazır kıtasını alarak Karadeniz kıyılarında huzur ve sükûnu bozmaya çıktığı" iddia edilmiştir. Makalede Ecevit'e yönelik de eleştirilerde bulunulmuştur.[1296] Zafer devam eden günlerde de C.H.P.'lilerin Karadeniz gezisine yönelik eleştirilerde bulunmuş ve geziyi "Fiyasko" olarak nitelendirmiştir. "C.H.P.'nin "iktidara gelme" kumpanyası veya kampanyası, Karadeniz sahil şehirlerimize kabağın tadına götürmüştür." diyen Zafer, C.H.P.'yi kendi varlığını devam ettirmek için demokratik nizamı bilerek yozlaştırmakla suçlamıştır.[1297] Kasım Gülek'in radyonun soğuk harp yaptığına yönelik eleştirilerine sert bir şekilde cevap veren Zafer, C.H.P.'nin siyasetini "elem verici bir boşluk ve boşboğazlık manzarasına" benzetmiştir.[1298]

C.H.P. Eminönü İlçe Kongresi'nde 16 Ağustos 1959 tarihinde yaptığı konuşmada C.H.P. Genel Sekreteri D.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuş ve radyoyu soğuk harp yapmakla suçlamıştır. Gülek konuşmasında D.P.'lilerin üç gruba ayrıldığını belirtmiş ve bu grupları şöyle sıralamıştır: "1- Ar demokratları. 1945'den 1953'e kadar D.P.'ye hizmet eden demokratlar. 2- Kâr demokratları 1953'den sonra kâr etmek için D.P.'ye girenler. 3- Zor demokratları, bugün zorla V.C.'ye kaydettirilenler." Gülek devamla: "V.C. ile D.P. arasında

[1294] **Cumhuriyet** 4 Ağustos 1959
[1295] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 199
[1296] **Zafer** 9 Ağustos 1959
[1297] **Zafer** 12 Ağustos 1959
[1298] **Zafer** 14 Ağustos 1959

korkunç bir mücadele var. Devlet işlerini görmek için kurulmuş vilâyet D.P. V.C. hiziplerini halletmeye çalışıyor." iddiasında bulunmuştur.[1299] Yakup Kadri Karaosmanoğlu'da D.P. içindeki hizipleşme ve huzursuzluğa Vatan Cephesi'nin neden olduğunu belirtmiş ve D.P.'nin bugünkü duruma gelmesinde en başta şahsi idarenin neden olduğunu belirtmiştir.[1300]

D.P. Genel İdare Kurulu 22 Ağustos 1959 tarihinde bir bildiri yayınlayarak "ihraç edilen, çekilen ve müstafi sayılan bütün eski üyeleri" yeniden partiye katılmaya çağırmıştır.[1301] Demokratlar, parti içinde birliği tekrar sağlayabilmek için çok uğraşıyorlardı.[1302] Demokrat Parti'nin parti içerisindeki birlikteliği sağlamaya yönelik girişimleri devam ederken Bülent Ecevit, Demokrat Parti'nin Vatan Cephesi siyasetini eleştirmiş ve bu maskesinin aşındığını iddia etmiştir.[1303] Bu arada eski D.P. İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü C.H.P.'ye saflarına katılmıştır. Babası Fuat Köprülü'nün de C.H.P.'ye katılmak istediği; fakat parti içinde buna kesinlikle karşı çıkanların bulunduğuna dair basında söylentiler yer alıyordu.[1304] 31 Ağustos 1959 tarihinde ise Hükümet'te yeniden değişiklik olmuştur. Ulaştırma Bakanlığı'na vekâlet eden Muzaffer Kurbanoğlu aslen bu Bakanlığa, İzzet Akçal Devlet Bakanlığı'na atanmışlardır.[1305]

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'yi sert biçimde eleştirmesi ve özellikle yaptığı yurt gezilerinde D.P.'ye yönelik suçlamalarda bulunması iktidar tarafında sert bir dille eleştirilmiştir. C.H.P.'nin eleştirilerini geziler yolu ile Meclis dışına taşıması tartışmalarında seyrini değiştirmiştir. İktidar, C.H.P.'yi ülkeye nifak tohumları ekmekle suçlamıştır. C.H.P.'nin de iktidarı partizanlıkla ve demokratik rejimi bozmakla suçlaması iktidar-muhalefet ilişkilerinin oldukça gerginleşmesine neden olmuştur. C.H.P.'nin eleştirilerine cevap veren Zafer şöyle demiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi propagandası, yapılmış ve yapılmakta olanları en acı bir dille, anarşistlere medet okutacak ve millette beliren en güzel ümitlerin korkunç bir karanlıkla örtülmesine imkân verecek şekilde tenkit etmekte toplanıyor… Bütün bunları yaparken, yol göstermek, teklif yapmak, bir istikamet işareti vermek yok. Ağızlarındaki tek lâf iktidara gelirsek ne yapacağımızı görürsünüzden ibaret kalıyor. Buna mukabil her şeyi İsmet İnönü'nün mazisine yüklüyorlar. Bu mazi bir siyasi hecin deveci gibi sanki bütün dertlerin, meselelerin, işlerin ve teşebbüslerin en ideal hal çareleriyle yüklü imiş gibi. Sanki İnönü'nün bir zaman Garp cephesi kumandanı olmuş

[1299] **Ulus** 17 Ağustos 1959
[1300] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Vatan Cephesi ve D.P. Teşkilatı", *Ulus* 18 Ağustos 1959
[1301] **Cumhuriyet** 23 Ağustos 1959
[1302] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 200
[1303] Bülent Ecevit, "Aşınan Maske", *Ulus* 28 Ağustos 1959
[1304] **Cumhuriyet** 27 Ağustos 1959, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 200
[1305] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 200

bulunması bütün meselelerimizi hal edermiş gibi."[1306] Zafer C.H.P.'ye yönelik eleştirilerde bulunurken C.K.M.P.'de 4 Eylül 1959'da yayınladığı bir tebliğle 1946 ruhunu taşıyan D.P.'lileri C.K.M.P.'ye davet etmiştir. Tebliğde ayrıca D.P.'nin "Vatan Cephesi efsanesi" icad ederek milletin D.P.'ye teveccüh ettiği hissi yaratılmak istendiği, bütün bunlara rağmen D.P.'den çözülmelerin devam ettiği ve ayrılanların C.K.M.P.'ye girdikleri kaydedilmiştir.[1307]

İktidarla muhalefet arasındaki gerginlik Eylül ayında yeniden olaylara neden olmuştur. 9 Eylül 1959'de Kasım Gülek ve bazı milletvekilleri İmroz bölgesinde geziye çıkmışlardı.[1308] 11 Eylül 1959'da Çanakkale ilinin Geyikli ilçesine gelen Gülek ve arkadaşlarına Uşak, İzmir ve İstanbul'daki gibi, D.P.'li olduğu iddia edilen küçük bir grup[1309] tarafından saldırıda bulunulmuştur.[1310] Ulus'a göre C.H.P. heyetine saldıranlar beş yüz kadar D.P.'liydi.[1311] Geyikli'de çıkan "sokak kavgası" niteliğindeki olaylar, polisin müdahalesi ile önlenmiştir.[1312] Kasım Gülek olaylardan bir gün sonra yaptığı basın toplantısında D.P.'yi eleştirerek: "Geyikli olayı yeniden bir cana kast ve öldürme teşebbüsüdür… Bu hadiseler memlekette tevali ederse cidden ağır sonuçlar meydana gelebilir. D.P., bu yolu itiyat haline getirmemelidir."[1313]

C.H.P. Genel Merkezi, Geyikli olayını "soruşturmak" için milletvekillerinden oluşan bir grubu Çanakkale'ye göndereceğini açıklayınca ortalık karıştı. Hükümet, isteyenin istediği yerde soruşturma yapmasının mümkün olmadığını açıklamış ve C.H.P.'nin artık tahrikten vazgeçmesini isteyerek, "netice ve mesuliyetin müteşebbislere ait olacağını" belirtmiştir.[1314] Buna rağmen "C.H.P. Soruşturma Heyeti", "hiçbir tahrik bizi vazifemizden alıkoyamayacak" diyerek 18 Eylül 1959 tarihinde Çanakkale'ye gitmiştir.[1315] Fakat polis C.H.P. heyetinin gemiden inip Çanakkale'ye çıkmalarına müsaade etmemiştir.[1316] C.H.P. heyeti bir gün sonra, 20 Eylül 1959'da, Çanakkale'ye çıkabilmiş[1317] ancak güvenlik nedeniyle heyetin Geyikli'ye gitmesi polis izin vermemiştir.[1318] Bunun üzerine C.H.P. İçişleri Bakanı'na bir telgraf göndererek: "Her vatandaşın dilediği yere rahat ve korkusuzca gitmesini sağlamaya kanunen

[1306] **Zafer** 3 Eylül 1959
[1307] **Cumhuriyet** 5 Eylül 1959
[1308] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 201
[1309] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 139
[1310] **Ulus** 12 Eylül 1959
[1311] **Ulus** 12 Eylül 1959
[1312] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 139
[1313] **Ulus** 13 Eylül 1959, **Cumhuriyet** 13 Eylül 1959
[1314] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 139
[1315] **Ulus** 19 Eylül 1959
[1316] **Ulus** 20 Eylül 1959
[1317] **Cumhuriyet** 21 Eylül 1959
[1318] **Cumhuriyet** 22 Eylül 1959

ve vicdanen mecbursunuz." demiştir.[1319] C.H.P. heyeti 24 Eylül 1959'da İstanbul'a geri dönmüştür.[1320]

İktidarın, muhalefete karşı Geyikli'de uygulamaya koyduğu bu engeller muhalif basının sert eleştirilerde bulunmasına yol açmıştır. Forum dergisi, " Uşak'tan Geyikli'ye" başlıklı makalesinde, Geyikli ve Çanakkale'de yaşanan olayların hükümet otoritesi buhranı yarattığını, Uşak'taki olaylarda rol alanların cezasız bırakılmasının, Geyikli olayını yaratanlara cesaret verdiğini öne sürerek, bu olaylar sırasında vali ve güvenlik görevlilerini görevlerinin gereğini yapmamakla suçlamış ve şöyle demiştir: "Son hadiseler bir defa daha göstermiştir ki, hükümet mesnetsiz, yersiz ihtilal vehimlerine kendini kaptırmaktadır. Bu kompleks hükümet etmeğe de mani olmaktadır. Binaenaleyh bir hükümet değişmesine kati ihtiyaç vardır. Bu, yalnız memleketin değil, bizzat Demokrat Parti'nin de menfaatine olacaktır."[1321] Geyikli olayları, iktidar ile muhalefet arasındaki çekişmeleri daha da artırmış ve bu olay iktidar ile muhalefet uzlaşmazlığında önemli bir adım olmuştur. Bu olaylarda, muhalefetin siyasi hesap uğruna tahrik yaptığı, özellikle Irak İhtilali'ni gündemde tutmaya çalışarak iktidara gözdağı verdiği, ancak iktidarın da desteklediği Demokrat Partililerin ve iktidarın "muhalefet tanımaz hareketleri", giderek, işin çığırından çıkmasına yol açacaktı.[1322]

C.H.P.'nin şiddetli eleştirileri devam ederken D.P.'de C.H.P.'ye ağır suçlamalarda bulunmuştur. Zafer gazetesi C.H.P. heyetinden "C.H.P. Tahrik Heyeti" diye bahsetmiştir.[1323] Devlet Radyosu da muhalefeti "vatandaşları isyan ve ihtilale teşvik etmekle" suçlamıştır. C.H.P.'nin gayrimeşru bir hale geldiğini ileri süren Radyo Gazetesi: "Zararlı bir muhalefet yoluna girdiklerini beyan etmek mecburiyetindeyiz." demiş ve 1961'den önce seçim olmayacağını belirtmiştir.[1324] Devlet Radyosu ayrıca Çanakkale olaylarına temas ederek şöyle demiştir: "Soğuk harbi mutlaka önleyeceğimizi beyan ediyoruz. Soğuk harbi önleyeceğiz, bu zaman uzak değildir."[1325] D.P. Eminönü İlçe Kongresi'nde, 20 Eylül 1959'da, bir konuşma yapan D.P. Genel İdare Kurulu Üyesi Samed Ağaoğlu C.H.P.'ye sert eleştirilerde bulunarak "devri sabık yaratmayacaklarını" belirtmiş ve "Türkiye'de basın hürriyeti tamamen olduğunu" iddia etmiştir.[1326] İktidarın C.H.P.'ye yönelik ağır suçlamaları ve Radyo Gazetesi'nin soğuk harbi önlemek için gereken bütün tedbirlerin alınacağını açıklaması İktidarın, C.H.P.'yi kapatacağı söylentilerinin çıkmasına neden olmuştur. Bu söylentileri değerlendiren Nadir

[1319] **Cumhuriyet** 22 Eylül 1959
[1320] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad**,** *a.g.e.*, s. 201
[1321] **Forum**, 1 Ekim 1959, C.XII, S. 133, s. 1-2
[1322] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 527
[1323] **Zafer** 22 Eylül 1959
[1324] **Cumhuriyet** 13 Eylül 1959
[1325] **Cumhuriyet** 23 Eylül 1959, **Zafer** 22 Eylül 1959
[1326] **Cumhuriyet** 21 Eylül 1959

Nadi C.H.P.'nin kapatılması durumunda en büyük zararın D.P.'nin göreceğini belirtmiş ve C.H.P.'nin kapatılmasının D.P. için kurtarılması mümkün olmayan manevi bir yenilgi olacağını iddia etmiştir. Ayrıca Nadi, daha önceki Millet Partisi tecrübesini örnek göstererek kapatılan bir partinin ad değiştirerek kısa sürede yeniden kurulabileceği ve yeni kurulan partinin daha da güçleneceğini dile getirmiştir.[1327]

C.H.P. ile D.P. arasındaki çekişmelere C.K.M.P.'de D.P.'ye yönelik eleştirileri ile katılmıştır. C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı 12 Eylül 1959 tarihinde Maraş'ta yaptığı konuşmada 1946 ruhunu kendilerinde olduğunu belirtmiş ve o ruhu taşıyan D.P.'lileri kendi partisine davet ederek şöyle konuşmuştur: "D.P. siyaset borsasında iflas etmiştir. On sene önce nasıl hürriyet mücadelesi yaptıksa şimdi de aynı mücadeleyi yapıyoruz."[1328] Bölükbaşı 20 Eylül 1959'da Adana'da yaptığı konuşmada da D.P.'ye yüklenerek şöyle demiştir: "D.P. iktidarına sorarsanız her şey halledilmiş fakat muhalefet inkârı prensip haline getirmiştir. Ben Recep Peker devrinde çok acılar çekmiş bir adamım. Fakat şimdi ona rahmet okumayı insanlık icabı sayıyorum. Bir İnönü'nün başına taş, atılır; bir Bölükbaşı zindana sokulabilirse icabında kimsenin dertleriyle ilgilenmediği sessiz birer vatandaş olan sizler birer karınca gibi ayaklar altında ezilmez misiniz?"[1329]

2.8. C.H.P.'de Yaşanan Çekişmeler ve Kasım Gülek'in İstifası

C.H.P.'nin D.P.'ye yönelik eleştirileri sürerken C.H.P. içerisindeki çekişmelerde gittikçe şiddetleniyordu. Kasım Gülek'in Çanakkale gezisi esnasında Geyikli'ye program harici ayrı ekiple gitmesinin C.H.P.'liler tarafından tenkit edildiği günlerde[1330] Kasım Gülek, Genel Sekreterlik görevinden istifa etmiştir. Genel Sekreterlik görevine Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal getirilmiştir.[1331] Kasım Gülek'in istifa etmesinde Albay Fens'e gönderdiği ve C.H.P. Meclisi Grup Başkanvekili Nüvit Yetkin'e yönelik küçültücü mahiyette sözlerin yer aldığı mektupta etkili olmuştur.[1332] Kasım Gülek'in istifası ile uzun sürenden beri bilenen Gülek ve İnönü çekişmesi İnönü lehine sonuçlanmıştır. İnönü parti içersinde tam egemenliği eline almıştır.[1333] D.P.'lilerin beklediği Kasım Gülek'in istifası[1334] C.H.P. içerisinde geniş yankı uyandırmıştır. C.H.P. yüksek kademeleri istifadan memnun olurken, teşkilâtta ise olayı

[1327] Nadir Nadi, "Kaparsa Ne Olur?", *Cumhuriyet* 23 Eylül 1959
[1328] **Cumhuriyet** 13 Eylül 1959
[1329] **Cumhuriyet** 21 Eylül 1959
[1330] **Cumhuriyet** 27 Eylül 1959
[1331] **Ulus** 28 Eylül 1959
[1332] **Cumhuriyet** 28 Eylül 1959
[1333] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 201
[1334] **Cumhuriyet** 28 Eylül 1959

olağan bir hâdise olarak kabul etmeyenler olmuştur.[1335] Zafer, Gülek'in Parti Meclisi'nin ağır baskısı sonucunda istifa etmek zorunda kaldığını belirtmiş ve Kasım Gülek'in görevinden uzaklaştırılmasının C.H.P. içerisinde tam bir ihtilafa neden olduğunu iddia etmiştir.[1336] Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi, Kasım Gülek'in istifasına değinmiş ve Albay Fens'e gönderilen mektubun ve Geyikli olaylarının hastalığın sebebi değil ancak önemsiz belirtileri olduğunu belirtmiştir. C.H.P.'nin yüksek kademelerinde yaşanan ihtilafın bazı kişisel çıkar ve kaygıların yer aldığına yönelik düşüncelere yer veren Nadi, daha sonra ana muhalefet partisinin genel seçimler yaklaştıkça iç bünyesinde yaşanan çekişmelere dikkat çekmiş ve ana muhalefet partisinin şahıslardan önce kendi program ve prensiplerine dayanarak yaşamasına inanması gerektiğini söylemiştir.[1337] Metin Toker ise Gülek'in istifasının nedeninin "Fens Mektubu" olmadığını belirterek şöyle demiştir: "Fens mektubu, aslında Gülek'in başına gelenlerin nedeni değildir. Yoksa artık olayların düzeyi altında kalmış bu politikacının defterinin dürülmesine parti içinde çoktan karar verilmişti. İhtiyatlı ve ağırbaşlı İsmail Rüştü Aksal da Gülek'e karşı tavır alınca ve bilhassa ilk Geyikli Olayları'nın iktidardan çok Gülek'in tertibi olduğu fark edilince, parti meclisinde genel sekretere güvensizlik iyice açığa çıktı."[1338] Meral Balcı'ya göre ise Kasım Gülek'in istifasının arkasında yatan gerçek neden 1950'den sonra genel sekreterin kurultaylar tarafından seçilirken 12 Ocak 1959'da ki XIV. Parti Kurultayı'nda Gülek'i çekemeyenlerin genel sekreter seçilme yetkisini parti meclisine vermesinden kaynaklanmaktadır.[1339]

Kasım Gülek ise istifasının mühim bir sebepten ileri gelmediğini belirtmiştir.[1340] Bu arada C.H.P. Meclisi 28 Eylül 1959'da yayınladığı tebliğde kısaca şöyle demiştir: "Vatansever ve meşruiyetçi bir muhalefetin en tabii faaliyetlerini dahi ihtilâlcilik isnadı ile karşılayan iktidar partisi idarecilerinin bu muhataralı gidişten bir an önce vazgeçmeleri lüzumuna dikkati çekmek isteriz... Serbest, eşit ve dürüst bir seçimle iktidarın el değiştirmesi Türkiye'de hukuk hâkimiyetinin gerçekten kurulmasını ve bir huzur devrinin açılmasını sağlayacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı hiç bir zaman bir kin ve intikam politikası gütmeyecek, siyasi muarızları dâhil her hangi bir vatandaşın hak eşitliğinin ve emniyetinin ihlaline müsaade etmeyecektir."[1341]

[1335] **Cumhuriyet** 29 Eylül 1959, **Cumhuriyet** 2 Ekim 1959
[1336] **Zafer** 29 Eylül 1959
[1337] Nadir Nadi, "Gülek'in Çekilişi", *Cumhuriyet* 29 Eylül 1959
[1338] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–173 Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, s. 247
[1339] Meral Balcı, "Bir Siyaset Portresi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1905-1996)", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 141
[1340] **Cumhuriyet** 17 Ekim 1959
[1341] **Ulus** 29 Eylül 1959

2.9. İktidar-Muhalefet Arasındaki Çekişmeler ve İlişkilerin Sertleşmesi

Muhalefetin Demokrat Parti'ye karşı takındığı tavır D.P.'nin de muhalefet yönelik sert hücumlarına neden olmuştur. Muhalefetin, iktidarın demokratik yönetimden uzaklaştığına yönelik eleştirilerine iktidar, muhalefeti demokratik nizamın ve kanunların dışına çıkmakla suçlayarak cevap vermiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, iktidar ile muhalefet arasındaki kavgalara değinerek D.P.'nin en çok C.H.P.'nin halkla ve basınla olan temasından sinir olduğunu ileri sürmüş ve D.P.'nin çıkmazdan sıyrılabilmesinin ancak demokratik nizamı tam manasıyla kurmasına, hürriyetleri iade etmesine, hâkim teminatını sağlamasına, ispat hakkını vermesine ve Seçim Kanunu'nu değiştirmek suretiyle muhalefetin başlıca polemik temalarını hükümsüz hale düşürmesine bağlı olduğunu belirtmiştir.[1342]

Muhalefet ile iktidar arasındaki çekişmelerin arttığı bir dönemde Başbakan Adnan Menderes, 4 Ekim 1959 tarihinde 7-9 Ekim 1959 tarihleri arasında yapılacak olan CENTO Paktı Bakanlar Konseyi'ne toplantısına katılmak için Amerika'ya hareket etmiştir.[1343] Ali Gevgilili'ye göre Başbakan bu toplantıyı "Birleşik Amerika'dan büyük bir dış kredi sağlamak, ekonomik darboğazı kısa bir süre için rahatlatmak ve yeni bir seçime giderek yine güçlü bir biçimde iktidara yerleşmek" amacıyla kullanmıştır.[1344] Dallas'ta Türk-Rus münasebetlerine dair bir konuşma yapan Menderes: "Rus barış çağrılarının Türk milletini aldatmadığını" söylemiştir.[1345] Toplantının bitiminden sonra 16 Ekim'e kadar Amerika'da kalan Menderes[1346] Amerikalı yatırımcıları Türkiye'ye çekmeye çalışmıştır.

Başbakan Menderes Amerika'daki temaslarına devam ederken Genel Sekreter olarak ilk konuşmasını yapan C.H.P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, C.H.P.'nin intikam almayacağını açıklayarak[1347] şöyle demiştir: "C.H.P. kendi iç bünyesinde vazife anlayışından doğan bir ihtilâfı açıkça ve cesaretle umumi efkâra bildirmekten endişe duymayan ve bunun icabını medeni insanlara has bir olgunlukla yerine getirmesini bilen bir siyasi teşekkül olarak vatandaş nazarında ayrı ve müstesna bir itibar kazanmıştır, C.H.P.'liler ne küçük hesaplar için kaderlerini muayyen şahıslara bağlayan, insanlardır ne de kaderlerini şahıslara bağlayan bir teşekkülden memlekete hayır geleceğine kaanidirler... C.H.P. olarak mes'uliyet ve hesap sorma mevzularının bir siyasi tezvir ve intikamın vasıtası olarak kullanılmasına asla müsaade edemeyiz. Hukuk dışı, Anayasa dışı kanunlar vaz'ı ve hususi mahkemeler teşkili gibi ihtimaller hiçbir suretle bahis konusu değildir. Ancak açıkça belirtmeliyiz ki, kanunların suç

[1342] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "İktidar-Muhalefet Kavgası", *Ulus* 3 Ekim 1959
[1343] **Cumhuriyet** 5 Ekim 1959
[1344] Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s. 143
[1345] **Cumhuriyet** 13 Ekim 1959
[1346] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 201-202
[1347] **Cumhuriyet** 5 Ekim 1959

saydığı her türlü hareketler ve suiistimallerin üzerinden bir sünger geçirmek de düşünülemez."[1348] Genel Sekreter'in hesap sorma konusundaki açıklamaları C.H.P. içerisinde yeni bir tartışmanın başlamasına yol açmıştır. Partinin alt kademeleri "Hesap sormanın" gerektiğinde hususi kanunlarla yapılmasını ve zaman aşımına tabii olmamasını istemişlerdir.[1349]

Radyo Gazetesi, C.H.P.'lilerin saplandıkları politika bataklığından hâlâ çıkmadıklarını belirterek eleştirirken[1350] C.H.P. Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin ise iktidarı, hatalı politikayı bir imtiyaz haline getirmekle suçlamış ve şöyle demiştir: "Ne kadar zalim olurlarsa olsunlar millet oyu hilâfına bir dakika bile karşı duramayacaklardır."[1351] İktidar ve muhalefet cephesinde karşılıklı suçlamalar devam ederken C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 11 Ekim 1959'da yapılan C.H.P. Kadıköy İlçe Kongresi'ne gönderdiği mesajda genel seçimlerden bahsederek C.H.P.'nin 1960'da genel seçime hazır olmasını istemiştir.[1352] İnönü konuşmasında şöyle demiştir: "Bizim iktidara gelişimiz memlekette güvenin tam teessüsü devri olacaktır… İktidar değişmesi olursa yıllardan beri bunca eziyet çekmiş ve çekmekte olanların hukuk ve kanun dışı tedbirlerle intikam hırsına kapılmaları istidadı, çekici bir surette ve kolaylıkla beslenebilir. Böyle bir cereyana karşı şimdiden kesin olarak karşı duramazsak, memlekette huzur ve emniyetin tesisi gibi bir ana davamızı gerçekleştiremeyiz. Kesin olarak ifade edelim ki, böyle sakim yolları hiçbir bedel mukabilinde asla açmayacağız."[1353] İnönü mesajında D.P.'lilere de dolaylı yoldan uyarıda bulunmuştur. İnönü, seçimlerin 1960 yapılması gerektiğini görüşünü 15 Ekim 1959'da yapılan C.H.P. Bolvadin İlçe Kongresi'ne gönderdiği mesajda yinelemiştir.[1354]

Ege bölgesinden parti faaliyetlerinde bulunan Ulaştırma Bakanı Muzaffer Kurbanoğlu ve D.P. İdare Kurulu Üyesi Samet Ağaoğlu İzmir'de yaptıkları konuşmalarda C.H.P.'ye sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Kurbanoğlu, muhalefeti başka dünyalardan gelen insanlara benzetmiş ve "C.H.P.'nin, D.P.'yi kıskandığını" iddia etmiştir. Ağaoğlu ise C.H.P.'nin yalan iftira ve tezvir yolunda olduğunu söylemiştir. Bu arada C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı daha önce sıklıkla dile getirdiği çağrısı yineleyerek 1946 ruhunu taşıyan Demokrat Partilileri kendi partisine çağırmıştır.[1355] Bu arada Demokrat Parti'de Meclis Başkanlığı için çekişmeler yaşanmaktaydı. Refik Koraltan'a karşı adaylığını koymaya karar veren Sıtkı

[1348] **Ulus** 5 Ekim 1959
[1349] **Cumhuriyet** 6 Ekim 1959
[1350] **Zafer** 2 Ekim 1959
[1351] **Ulus** 11 Ekim 1959
[1352] **Cumhuriyet** 12 Ekim 1959
[1353] **Ulus** 12 Ekim 1959
[1354] **Ulus** 16 Ekim 1959
[1355] **Cumhuriyet** 12 ve 26 Ekim 1959

Yırcalı'nın lehinde D.P. içersinde kuvvetli bir cereyan başlamıştı.[1356] Yırcalı'nın adaylığını açıklamasından sonra 16 Ekim 1959'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Yırcalı'yı Çankaya'ya davet etmiş ve kendisi ile bir müddet görüşmüştür.[1357] D.P.'nin içerisinde Meclis Başkanlığı için, Refik Koraltan'ın karşısında Sıtkı Yırcalı'nın adaylığını koymasını isteyen bir grup vardı.[1358] Bu yüzden Koraltan'a muhalif olup yeni bir Başkan seçimini arzulayanlar Yırcalı'nın adaylığını memnunlukla karşılamışlardır.[1359] Bu grup istediği sonucu elde ederse parti içinde Menderes'in egemenliği tehlikeye düşecekti.[1360] Bu nedenle Meclis Başkanlığı seçimin oldukça önemliydi. Tartışmaların yaşandığı sıralarda Başbakan Adnan Menderes 18 Ekim 1959'da Amerika'dan yurda döndü. Menderes'in grubu Meclis Başkanlığı için D.P. Kırklareli Milletvekili Hüsnü Yaman'ı aday göstermeğe karar vermişlerdir. Bu taktikle oyların bölünmesi sağlanacağından Koraltan'ın durumu güçlenecekti.[1361] Nadir Nadi Cumhuriyet'teki makalesinde, D.P. kurucuları arasında yer alan Refik Koraltan'ın çetin rakiplerine karşı yerini savunmak zorunda kaldığını ve statüko meraklısı aşırı partililerin Sıtkı Yırcalı'nın adaylığa heveslenmesini bir türlü affedemedikleri belirtmiştir. Nadi ayrıca Meclis Başkanı kim olursa olsun bunun vatandaşı ilgilendirmediği ve Meclis Başkanı'nın Meclis oturumlarını idare ederken tarafsız olmalarının önemli olduğunu söylemiştir.[1362]

Demokrat Parti içerisinde Meclis Başkanlığı için çekişmeler devam ederken C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, C.H.P. kongrelerine gönderdiği mesajlarda D.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. 18 Ekim 1959 tarihinde yapılan C.H.P. Beyoğlu İlçe Kongresi'ne gönderdiği mesajda "ana prensip, emniyet ve eşit haklardır" diyen[1363] İnönü 22 Ekim 1959'da yapılan Konya ilçe kongrelerine gönderdiği mesajda: "Seçimleri sağduyunun, doğru yolun kazanması lâzımdır… Seçim güçlüklerini zihinlerde büyütmeksizin kanuni ameli tatbikat yollarını iyi bilmek, iyi anlatmak, bilgi cesaretle vazife görerek neticeyi almak vatandaşın elindedir." demiştir.[1364] 24 Ekim 1959'da yapılan Sivas ilçe kongrelerine gönderdiği mesajda İnönü partizan idareden şikâyet ederek şöyle demiştir: "Bugün siyasi hayatımızı zehirleyen dertlerin basında partizan idarenin zararları geliyor… Partizan idareyi yalnız kanunun menetmiş olması kâfi gelmez. Her vatandaşın hâl için ve ati için partizan idareyi kanun dışı olduğu kadar insanlık dışı, ahlâk dışı bir ayıp sayması lâzımdır. Mücadele yalnız kanun içinde

[1356] **Cumhuriyet** 16 Ekim 1959
[1357] **Cumhuriyet** 17 Ekim 1959
[1358] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 202
[1359] **Cumhuriyet** 17 Ekim 1959
[1360] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 202
[1361] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 202
[1362] Nadir Nadi, "Başkanlık Adayları", *Cumhuriyet* 28 Ekim 1959
[1363] **Ulus** 19 Ekim 1959
[1364] **Ulus** 23 Ekim 1959

değil, ahlâk zemininde de büyük bir önem taşımaktadır… C.H.P. partizanlığın hiç bir şekilde uyanmaması için kanuni ve ahlâki müeyyideleri kurmak kararındadır."[1365] İsmet İnönü'nün C.H.P. kongrelerine gönderdiği mesajlar Zafer gazetesi tarafından eleştirmiştir. Zafer'de "Mesajlara Dair" başlığı ile 24 Ekim 1959'da yayınlanan makalede C.H.P. liderinin izlediği "Büyün Taarruz" yolunun tutmadığı ve İnönü'nün şimdi de mesajlar devrini başlattığı belirtilerek İnönü'ye yönelik eleştirilerde bulunmuştur.[1366]

D.P. Meclis Grubu 31 Ekim 1959'da ki toplantısında 218 oy alan Refik Koraltan'ın karşısında, aldığı 121 oyla Sıtkı Yırcalı yenilgiye uğramıştır. Bu sonuçtan Yırcalı umutsuz değildi. Yırcalı: "Handikaplara rağmen aldığım sonuç gayet iyidir." demiştir. Sıtkı Yırcalı'yı destekleyenlerden İlhan Sipahioğlu, Mahmut Gologlu'nun yerine Meclis Başkan Yardımcılığı'na seçilmiştir. Yırcalı'ya oy veren 121'ler D.P.'nin içinde bir muhalefet grubunu kurmuşlardır.[1367]

1 Kasım 1959'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, iç politikadan çok dış politikaya ağırlık verdiği bir nutukla, Meclis'in yeni dönemini açmıştır. Bayar, nutkunda Kıbrıs meselesine, geniş bir yer ayırmış. Rusya'nın yeni politikasından bahsetmiş ve "Türkiye'nin Doğu ile Batı münasebetlerinin düzelmesi için yapılan bütün teşebbüsleri takdirle karşıladığını" söylemiştir.[1368] Meclis Başkanlığı seçimlerinden sonra Meclis on dört gün tatile girmiştir.[1369] İktidar, Cumhurbaşkanı'nın nutkunu oldukça olumlu karşılarken[1370] muhalefet ise Bayar'ın konuşmasını tenkit etmiştir.[1371] Cumhurbaşkanı'nın Meclis'te yaptığı konuşmasının akisleri sürerken C.H.P. Parti Merkezi'nden teşkilata gönderilen tamimde genel seçimlere gidilmesinin muhtemel olduğu ifade edilmiş ve her kademede yapılacak olan kongrelerin tarihlerinin tespit edilmesi istenmiştir.[1372] Bu arada Cumhuriyet gazetesinin bildirdiğine göre hayat pahalılığı bir önceki yıla göre % 28 artmıştı.[1373]

C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı hakkında, 12 Haziran 1957 tarihinde Kırşehir'in yeniden il yapılması hakkındaki kanun tasarısı Meclis'te görüşülürken yaptığı konuşmayla "meclisin manevi şahsiyetini tahkir ettiği" ileri sürülerek, 10 ay hapis cezası verilmiştir.[1374] Mahkûmiyet kararından sonra İsmet İnönü, Bölükbaşı'nı evinde ziyaret

[1365] **Ulus** 25 Ekim 1959, **Cumhuriyet** 25 Ekim 1959
[1366] **Zafer** 24 Ekim 1959
[1367] **Cumhuriyet** 1 Kasım 1959, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 202, **Ulus** 1 Kasım 1959
[1368] **Cumhuriyet** 2 Kasım 1959
[1369] **Ulus** 2 Kasım 1959
[1370] **Zafer** 3 Kasım 1959
[1371] **Cumhuriyet** 4 Kasım 1959
[1372] **Cumhuriyet** 6 Kasım 1959
[1373] **Cumhuriyet** 7 Kasım 1959
[1374] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 203, **Cumhuriyet** 8 Kasım 1959, **Ulus** 8 Kasım 1959

etmiştir.[1375] Osman Bölükbaşı 10 Kasım 1959'da Uşak C.K.M.P. İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada iktidarı sert bir dille tenkit etmiş ve şöyle demiştir: "Bugünkü şartlar içinde D.P.'nin yıkılması en büyük hedeftir."[1376] Bu arada C.H.P. iktidara yönelik eleştirilerini sürdürmeye devam etmiştir. C.H.P. Manisa İl Kongresi'nde konuşan C.H.P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal: "Basiretsiz iktidar partisinin, hiçbir derdimize deva bulmasına imkân kalmamıştır… Seçimlerde düşmeleri mukadderdir." derken C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü seçimlere işaret ederek şöyle demiştir: "İktidar mahfilinden vakit vakit görülen işaretler memleketimizin de ihtiyacına uygun olarak, seçimlerin önümüzdeki sene yapılmasını ihtimal dâhilinde göstermektedir."[1377] İnönü, 12 Kasım 1959'da C.H.P. Beypazarı İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmada iktidara yönelik eleştirilerini sürdürmüştür. İnönü: "Gelecek seçimle memleketimiz yeni tekâmül devrine girecektir... Milletimizin yüksek teveccühü bizi tekrar iktidara getirdiği zaman, idaremizde vatandaş huzura kavuşacak ve eşit hakları gerçekleştirecek şartlar en kısa zamanda temin olunacaktır… Bugünkü aksaklıklardan çok ıstırap duyuyoruz." demiştir.[1378]. İsmet İnönü'nün Demokrat Parti'ye yönelik eleştiri ve suçlamalarına Zafer sert bir tepki göstermiştir. Zafer gazetesinde, 14 Kasım 1959'da, "Zorbalık Devri Çoktan Kapandı!" başlıklı Zafer imzalı başmakalede huzuru bozanların muhalefet olduklarını belirterek şöyle demiştir: "Muhalefet liderinin kanaatine göre eğer milletin teveccühü onları tekrar iktidara getirirse idareleri altında vatandaşlar huzura kavuşacakmış. Huzuru muttasıl bozanlar onlar olduğuna göre; böyle bir faraziye yürütülebilir. Ancak bunu millete sormak lazım. Zira eğer bu faraziye doğru olsa idi, millet üç büyük ve serbest seçimde, bizi değil onları seçerdi. Bunu yapmadı, zira tecrübelerine dayanarak biliyordu ki, huzurun şartı Halk Partisi'ni bir daha iktidara getirmemektir." Ayrıca Zafer muhalefetin suni bir seçim gündemi yaratarak halkı kışkırtmaya çalışmakla suçlamıştır.[1379]

Muhalefet ve iktidarın karşılıklı suçlamaları devam ederken Hükümet 15 Kasım 1959'da irtica hareketlerine karşı bir tebliğ yayınlamıştır. İçişleri Bakanlığı, Anayasa ve rejime karşı bedbaht şahısların yapacakları hareketler karşısında Hükümet'in uyanık ve kararlı olduğunu resmen bildirmiştir. Bu bildiri Manisa D.P. Merkez İlçe Kongresi'nde Ajdan Erden adındaki bir üyenin hilafeti istemesi üzerine çıkarılmıştır. Bu üye adli makamlarca tutuklanmış ve D.P.'den atılmıştır.[1380]

[1375] **Cumhuriyet** 9 Kasım 1959, **Ulus** 9 Kasım 1959
[1376] **Cumhuriyet** 11 Kasım 1959
[1377] **Ulus** 9 Kasım 1959
[1378] **Ulus** 13 Kasım 1959, **Cumhuriyet** 13 Kasım 1959
[1379] **Zafer** 14 Kasım 1959
[1380] **Cumhuriyet** 16 Kasım 1959

Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu, CENTO toplantısına katılmak için Tahran'a gittiği[1381] günlerde 18-20 Kasım 1959 tarihleri arasında Ankara'da C.K.M.P.'nin Dördüncü Büyük Kongresi yapılmıştır. İsmet İnönü başkanlığındaki bir C.H.P. heyetinin de katıldığı Kongre'nin ilk gününden C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı yaptığı açış konuşmasında iktidara çatmış ve iktidar sahiplerinin totaliter bir felsefenin cezbesine kapılmış bulunduklarını ileri sürmüştür. Bölükbaşı ayrıca memleketin hâlâ tek parti devrinden kalan kanun ve müesseselerle ve o devre has zihniyetle idare edildiğini belirtmiştir.[1382] Kongre de Osman Bölükbaşı yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir. Bölükbaşı yeniden Genel Başkanlığa seçildikten sonra yaptığı konuşmada yine D.P.'yi eleştirmiş ve şöyle demiştir: "Memleketin hal ve atisini tehdit eden D.P.'yi zaman gelince tedavisi imkânsız bir uzuv gibi siyasi hayatından koparıp atmak milletimize düşen en büyük vatanseverlik ve basiret vazifesi haline gelmiştir."[1383] Bu arada muhalefet genel seçimlerin yakın olduğunu belirterek ve seçim hazırlıklarına hız vermiştir.[1384]

Muhalefetin iktidara yönelik eleştirileri devam ederken Başbakan Adnan Menderes 25-28 Kasım 1959 tarihlerinde Trakya gezisine çıkmıştır.[1385] Adnan Menderes, 26 Kasım 1959 tarihinde Edirne'de yaptığı konuşmada basına çok sert şekilde hücum ederek: "Gazeteler eski iktidarı yapmadıkları ile övüyor, bizi ise yaptıklarımızla yeriyorlar, ama üç densizin söylediklerine aldırmayalım." demiştir.[1386] Menderes'in seçim gezisine bürünen[1387] Trakya gezisinde muhalefete yönelik eleştirilerine muhalefette sert bir üslupla cevap vermiştir. C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Menderes'in rejim sorunu olmadığını bir kez daha tekrar ettiğini belirtmiş ve "her türlü ilerlemenin ilk ve tabii şartı memlekette huzur ve emniyetin" sağlanması olduğunu söylemiştir.[1388] Bu arada T.B.M.M.'de de muhalefet ve iktidar arasında çatışmalar yaşanıyordu. T.B.M.M.'nin 27 Kasım 1959 tarihinde yapılan oturumunda C.H.P. Adana Milletvekili Suphi Baykam, İçişleri Bakanı Namık Gedik'i eleştirerek Gedik'i "memleketin içine düştüğü ıstırabın müsebbibi" olmakla suçlamıştır. Namık Gedik ise iktidarın müsamahası sayesinde C.H.P. milletvekillerinin memleket içinde dolaşabildiklerini söylemiş ve muhalefet sözlerini "milli iradeye saygı duymayan bir beyan" olduğunu söylemiştir.[1389] Bu arada C.H.P. Parti Meclisi 30 Kasım 1959'da yayınladığı

[1381] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 203
[1382] **Cumhuriyet** 19 Kasım 1959
[1383] **Ulus** 21 Kasım 1959
[1384] **Cumhuriyet** 24 Kasım 1959
[1385] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 203
[1386] **Cumhuriyet** 27 Kasım 1959
[1387] **Cumhuriyet** 28 ve 29 Kasım 1959
[1388] **Cumhuriyet** 29 Kasım 1959
[1389] **Cumhuriyet** 28 Kasım 1959, **Zafer** 28 Kasım 1959

tebliğde seçimlere değinerek şöyle denilmiştir: "Millet seçimi sabırsızlıkla bekliyor… C.H.P. seçimlerin bir an önce yapılmasını zaruri görüyor… Millet kendi iradesini hâkim kılmağa kararlı ve kudretlidir. Seçim emniyetsizliğini kaldırma yolunda her adım memlekete kazançtır… Partizan idarenin sorumluları, Millete olduğu kadar kendilerine de ne kadar zarar verdiklerini çok geçmeden anlayacaklardır... Hele kanunsuz emirler verenlerin, bu emirlere alet olacak kimseleri sonunda nasıl yalnız bırakarak kendilerini kurtarmağa çalıştıktan Uşak hadiseleriyle ilgili son gelişmelerde bir defa daha sabit olmuştur."[1390] C.H.P. uzun süredir dile getirdiği seçimlerin 1960 yılında yapılması gerektiği söylemini bu tebliğle yazılı olarak da halka ilan etmiştir. C.H.P. Genel Başkanı'nın dile getirdiği düşünceleri de bu tebliğle ilan edilmiştir. C.H.P.'lilerin daha önceki seçimle ilgili beyanatları gibi bu tebliğde de yapılacak seçimlerde sanki C.H.P. iktidara gelecekmiş izlenimi verilmiş ve devlet görevlileri uyarılarak D.P. politikalarına alet olunmamaları istenmiştir.

Maliye Bakanı Hasan Polatkan 1 Aralık 1959'da 1960 yılı bütçesini açıklamıştır. Yeni bütçe 7.621.362.714 TL idi ve yeni bütçe geçen yıla göre % 22,3 oranında artış olmuştur.[1391] Yeni bütçe muhalefet tarafından eleştirilmiştir. C.H.P. Van Milletvekili Ferit Melen bütçenin "görülmemiş kalkınma edebiyatının tekrarı" olduğunu iddia etmiştir.[1392] Bu arada C.H.P. Seçim Kanunu teklifinin esaslarını açıklamıştır. C.H.P. teklifinde; Her milletvekili seçiminden önce kütükler ve seçmen listelerinin yeniden tanzimi, Hükümet tasarısındaki, mükerrer oy vermeye yol açabilecek hükümlerin reddi, bir bölgeden öteki bölgeye kayıt nakliyle ilgili hükmün değiştirilmesi, kütüklerin, ev ev dolaşılarak ve parti temsilcilerinin huzurunda yazılması, alfabetik kontrol listesi tanzimi, kütük faaliyetinin seçimden en az 3 ay önce başlanması, askı süresinin 7 güne çıkarılması istenmiştir.[1393]

Uşak olayları ile ilgili 2 Aralık 1959'da Meclis'te yapılan oturumda iktidar ile muhalefet arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. C.H.P. Grup Başkanvekili Fethi Çelikbaş, Uşak olaylarını ele alarak İçişleri Bakanı Namık Gedik'in istifa etmesini istemiştir. "Başkanlık divanı Meclis tahkikat önergelerini gündeme almamak suretiyle delilleri yok etmek isteyenlere fırsat vermektedir." diyen Fethi Çelikbaş, Başkan tarafından kürsüden indirilmiştir.[1394] C.H.P. Meclis Grubu da 3 Aralık 1959 tarihinde Uşak olaylarıyla ilgili bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde; İçişleri Bakanı'nın Uşak olaylarıyla ilgili olduğu ve buna ait delillerin C.H.P.'nin elinde bulunduğu iddia edilmiştir. C.H.P. Meclis Grubu; İçişleri

[1390] **Ulus** 1 Aralık 1959, **Cumhuriyet** 1 Aralık 1959
[1391] **Cumhuriyet** 2 Aralık 1959
[1392] **Cumhuriyet** 3 Aralık 1959
[1393] **Ulus** 2 Aralık 1959
[1394] **Cumhuriyet** 3 Aralık 1959

Bakanı'nın Meclis önünde icraatının hesabını vermedikçe yurtta huzursuzluğun devam edeceğini söylemiş[1395] ve bütün gerçeğin meydana çıkması için tek çarenin Meclis tahkikatı olduğunu belirtmiştir.[1396]

Muhalefet ve iktidar arasındaki çekişmelerin sürerken Hükümet'te çatlaklar meydana gelmiştir. Ulaştırma Bakanı Muzaffer Kurbanoğlu 4 Aralık 1959'da Menderes'le aralarındaki görüş ayrılığı nedeniyle görevinden çekilmiştir.[1397] Kurbanoğlu istifa gerekçesinde sıhhi sebepleri öne sürmüştür.[1398] Ulaştırma Bakanı Muzaffer Kurbanoğlu'nun istifasıyla kabinedeki boş bakanlık sayısı altıya yükselmiştir.[1399] Hükümet'te yeni atamalar 7 Aralık 1959'da yapılmıştır. Şemi Ergin Ulaştırma Bakanlığı'na, Atıf Benderlioğlu'da Milli Eğitim Bakanlığı'na atanmıştır.[1400] Bu arada C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı 4 Aralık 1958'de Karabük'te yaptığı konuşmada iktidarı eleştirmiş ve seçimlerden bahsederek şöyle demiştir: "Seçimler anlaşılıyor ki, aydınlıkla karanlığın mücadelesi şeklinde cereyan edecektir."[1401]

A.B.D. Başkanı Eisenhower, iki günlüğüne 6 Aralık 1959'da Türkiye'ye gelmiştir. Ankara'da Eisenhower'ı yaklaşık 400.000 bin kişi karşılamıştır. Bu manzara karşısında Eisenhower: "Şimdiye dek hiç bir yerde böylesine karşılanmadığını" belirtmiştir.[1402] Eisenhower 7 Aralık 1959'da Türkiye'den ayrılmıştır. Ziyaret sonrasında Türk-Amerika Müşterek tebliği yayınlanmıştır. Tebliğde; Bayar'ın, Türkiye'nin coğrafi durumunun kendisine tahmil ettiği mesuliyetleri lâyıkıyla tekabül edebilmesini mümkün kılmak için Türk milletinin hayat seviyesinin elverişli şekilde yükselmesinin sağlanmasının önemini belirttiği kaydedilmiştir.[1403] Eisenhower'ın ziyaretinden sonra C.H.P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal 9 Aralık 1959 tarihinde C.H.P. Çarşamba İlçe Kongresi'nde Başbakan Adnan Menderes'in Edirne nutkuna cevap vermiştir. Uşak hadiselerine temas eden Aksal: "Mesuliyetlerin hesabının görüleceği zamanın uzak olmadığına inandıklarını." belirtmiştir. Samsun Merkez İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmada ise Aksal şöyle demiştir: "Demokrat Parti'nin programı yoktur, onun tek maddeli programı her şeye rağmen iktidarda kalmaktır... Önümüzdeki seçimler, bir iktidar mücadelesi değil, bir bakıma memleketin dert ve

[1395] **Cumhuriyet** 4 Aralık 1959
[1396] **Ulus** 4 Aralık 1959
[1397] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 203
[1398] **Cumhuriyet** 6 Aralık 1959
[1399] **Cumhuriyet** 5 Aralık 1959
[1400] **Cumhuriyet** 8 Aralık 1959
[1401] **Cumhuriyet** 5 Aralık 1959
[1402] **Cumhuriyet** 7 Aralık 1959
[1403] **Cumhuriyet** 8 Aralık 1959

ıstıraplarının dinmesi için bir kurtuluş mücadelesidir."[1404] D.P. Meclis Grubu 10 Aralık 1959'da yayınladığı tebliğde Başbakan Adnan Menderes ve ilgili bakanların iç, dış, iktisadi ve mali konulara dair izahat verdiğini belirtilmiştir. Uşak hadiselerine de değinilen tebliğde, Uşak hâdiselerinin son günlerde yayıldığı şekilde değil mahiyeti değiştirilerek umumi efkâra empoze edildiği D.P. milletvekillerine duyurulmuştur. Buna göre Uşak'ta ne bir suikast hadisesi ne de "vurun" emri veren bir âmir bulunmamaktadır. Hâdisenin bu şekilde tezahür göstermesi muhalefetin bir marifetidir.[1405]

4 Aralık 1959'da Hükümet'teki son istifalardan bir hafta sonra 11 Aralık 1959'da yeni atamalar yapılmıştır. Medeni Berk Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığına, Koordinasyon Bakanı Sebati Ataman Sanayi Bakanlığına, Devlet Bakanı Abdullah Aker Koordinasyon Bakanlığına ve gene Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı kendisinde kalmak üzere, Hayrettin Erkmen vekâleten İmar Bakanlığına getirilmiştir. Kabinede hâlâ İmar, Basın-Yayın ve üç Devlet Bakanlığı boştu.[1406] Bu arada C.H.P. verdiği tahkikat önergeleri T.B.M.M. gündemine alınmıyordu. C.H.P. tarafından verilmiş yedi tahkikat önergesinden ikisi 1957 seçimleri, ikisi de Zile ve Uşak, Manisa, İzmir, İstanbul hâdiseleri ve İçişleri Bakanı ile alâkalı; diğer önergelerden birinde de Samet Ağaoğlu hakkında tahkikat talep ediliyordu.[1407]

Muhalefetin seçimlerin yaklaştığına dair beyanatları ve çalışmaları devam ederken D.P. çiftçi borçlarının tecili ile ilgili bir teklifte bulunmuştur. Bu teklif muhalefet tarafından seçimlerin 1960 yılında yapılacağının güçlü bir işareti olarak kabul edilmiştir.[1408] İktidar bu vaatleriyle köylülerin oylarını kendi partisine çekmiş olacaktı.[1409] Seçim tartışmaları sürerken Ulus başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu muhalefet ile iktidar arasındaki sonu gelmeyen monologlara dikkat çekerek: "Biri hürriyet, demokrasi insan hakları temaları üzerine söyler durur; öbürü yollar, limanlar, barajlar, fabrikalar ve imar diye bar bar bağırır durur. Halk da öyle. Vatandaşların bir kısmı yoksulluktan inlerken, diğer kısım refah ve bolluk şarkısını çağırır. Dinleyiciler kim? O da malum değil. Sanki her biri bir boşluğu seslenmektedir." demiş ve iktidara ve muhalefetin tutumunu eleştirerek bu monologların ne zaman diyalog şekline gireceğini sormuştur.[1410] Bu arada 1959 Temmuz'unda ceza almış olan Ahmet Emin

[1404] **Cumhuriyet** 10 Aralık 1959
[1405] **Cumhuriyet** 11 Aralık 1959
[1406] **Cumhuriyet** 12 Aralık 1959
[1407] **Cumhuriyet** 13 Aralık 1959
[1408] **Cumhuriyet** 13 Aralık 1959
[1409] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 204
[1410] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Sonsuz Monologlar", *Ulus* 13 Aralık 1959

Yalman, Selami Akpınar ve Naim Tirali cezaları Temyiz tarafından tasdik edilmiş ve Vatan gazetesi 1 ay kapatılmıştır.[1411]

C.H.P. yayın organı Ulus gazetesi 20 Aralık 1959 tarihinde Urla önemli hadiselerin olduğunu, D.P.'lilerin tahrikleriyle vatandaşların ve gazetecilerin dövüldüğünü iddia etmiştir.[1412] Zafer gazetesi de D.P. kazandığı Urla Belediye seçimlerinde C.H.P.'lilerin kaybedeceklerini anlayınca bazı şahıslar vasıtasıyla hadiseler çıkarmak istediklerini ancak bunda başarılı olmadıklarını belirtmiştir.[1413] Bu arada C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü C.H.P. Yozgat İl Kongresi'ne gönderdiği mesajında yine seçimlere temas etmiş ve iktidarı eleştirerek şöyle demiştir: "Önümüzdeki seçim israf idaresinin sona ermesini temin etmeğe mecburdur; israf idaresinin senelerden beri memleket idaresinde maddi, manevî sebep olduğu yıkımlar çok geniş ölçüdedir."[1414]

C.H.P. Aralık ayının ikinci yarısında iktidara karşı eleştirilerinin dozunu artırmıştır. C.H.P. yayınladığı tebliğlerle D.P.'nin basın rejimine şiddetli hücum etmiştir. C.H.P. Meclis Grubu 22 Aralık 1959 tarihinde yayınladığı tebliğde basın üzerindeki ağır baskılardan bahsederek şöyle demiştir: "Türkiye'de halen basın rejiminin, basın hürriyetini her bakımdan baltaladığı, hükümet tatbikatının basını ağır baskılar altında bulundurduğu, böyle bir tutumun kanunlar ve milletlerarası anlaşmalar karşısında Türk Milletinin ve demokrasimizin itibarını kırdığı üzerinde ittifak edilmiştir." C.H.P. Meclis Grubu ayrıca 24 Aralık 1959 tarihinde yayınladığı tebliğde ise basınla ilgili tahkikat önergesi verilmesi kararlaştırılarak şöyle denilmiştir: "Bugüne kadar umumi efkârca beklenen affın çıkmaması ve mevzuatın şahsi husumet istikametinde kullanılmağa başlanması karşısında daha fazla vakit geçirilmeden bu konuda umumi bir af kanununun teklifine karar verildi."[1415] Bu arada Kim dergisi 1 ay kapatılmış ve yazı işleri müdürü Şahap Balcıoğlu'da 16 ay hapse mahkûm olmuştur.[1416]

1959 yılı iktidar ve muhalefet ilişkilerinin oldukça gerginleştiği bir dönem olmuştur. M. Serhan Yücel'e iktidarın İsmet İnönü'ye ve C.H.P.'lilere yaklaşımının, 1959 yılından itibaren oldukça sertleştiğini belirterek şöyle demiştir: "C.H.P. zaten siyasi havayı sertleştirmek istiyordu. D.P. ise C.H.P.'nin oyununa gelmiş ve 1946–1950 arasında C.H.P.'nin kendisine uyguladığı baskıların benzerlerini bu kez kendisi, C.H.P.'ye karşı kullanmaya başlamıştı."[1417] Türkiye yeni yıla, 1960'a, iktidar ve muhalefet arasındaki

[1411] **Cumhuriyet** 17 Aralık 1959, **Ulus** 17 Aralık 1959
[1412] **Ulus** 21 Aralık 1959
[1413] **Zafer** 21 Aralık 1959
[1414] **Ulus** 21 Aralık 1959
[1415] **Ulus** 25 Aralık 1959, **Cumhuriyet** 25 Aralık 1959
[1416] **Ulus** 24 Aralık 1959
[1417] M. Serhan Yücel, a.g.m., s. 844

ilişkilerin gerginliği ve çekişmeleri altında girmiştir. 1960 yılının ilk haftaları D.P. Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes ile C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün karşılıklı eleştiri ve suçlamalarına sahne olmuştur. 1959 yılında iktidar ve muhalefet arasında gerginleşmiş bulunan ilişkilerler 1960'ta da dozunu artırarak devam etmiştir. C.H.P.'nin Meclis'te D.P.'ye karşı etkili bir muhalefet ortaya koyamaması C.H.P.'lilerin Meclis dışında bir siyaset geliştirmesine zemin hazırlamıştır. C.H.P.'lilerin Meclis dışında adeta Meclis'teymiş gibi iktidara yönelik sert eleştirilerde, açıklamalarda bulunmaları ve C.H.P.'nin D.P.'ye yönelik sert eleştiri ve ağır suçlamaların yer aldığı tebliğler yayınlaması iktidar ve muhalefet ilişkilerin oldukça gerginleşmesine yol açmıştır. Bu gerginlik kimi zaman iki taraf arasında fiili çatışmalara da neden olmuştur.

Başbakan Adnan Menderes 1960 yılında ilk gezisini Adana'ya yaptı. 3 Ocak 1960'ta Adana'ya gelen Başbakan Adnan Menderes'in büyük bir kalabalık karşılamıştır. Başbakan burada yaptığı konuşmada: "Türkiye bütün müşkülleri yenmiş bulunuyor. Artık içerde ve dışarda Türkiye'nin iktisadi durumunun kötülüğünden bahseden yok." demiş ve gazetecileri eleştirmiştir.[1418] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 6 Ocak 1959'da ziyaret ettiği Gazeteciler Cemiyeti'nde: "Basına, eskiden olduğu gibi, güdümlü bir şekil verilebileceği ümidi yanlıştır, buna zerre kadar ihtimal yoktur." demiştir. Aynı gün Vatan gazetesi ile Kim dergisini de ziyaret eden İnönü, Saidi Nursi'nin, muhtemel seçimler için vazifelendirildiğini zannettiğini de söylemiştir.[1419] İnönü Gaziantep Parti teşkilatına gönderdiği mesajında seçimlerden bahsederek: "1960 yazında seçim yapılması için iktidarca geniş hazırlığa geçilmiştir." demiştir.[1420] C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı da 6 Ocak 1959'da Ankara'da yaptığı konuşmada basın hürriyetinden "zindanlı hürriyet" diye bahsetmiştir.[1421] Muhalefetin eleştirilerine 7 Ocak 1960'ta Silifke'de yaptığı konuşma ile cevap veren "Türkiye'mizde tenkit hürriyeti, basın hürriyeti, hepsi mevcuttur." diyen Başbakan Adnan Menderes, Erdemli de yaptığı konuşmada ise: "Siyaset mücadeleleri hiç bir zaman muti Yak defimize tesir etmeyecektir." demiştir.[1422] Başbakan Adnan Menderes ayrıca "D.P.'nin, Saidi Nursi'yi seçim için vazifelendirdiğini söyleyen İnönü'den bu sözlerini geri almasını istemiş."[1423] ve İnönü'nün bu iddiasını "adi bir isnat ve iftira" olarak değerlendirmiştir.[1424] İsmet İnönü ise Menderes'e 9 Ocak 1960'ta Bursa'da yaptığı konuşma ile karşılık vermiş ve burada yaptığı

[1418] **Cumhuriyet** 4 Ocak 1960
[1419] **Cumhuriyet** 6 Ocak 1960, **Ulus** 6 Ocak 1960
[1420] **Cumhuriyet** 8 Ocak 1960
[1421] **Cumhuriyet** 6 Ocak 1960
[1422] **Cumhuriyet** 8 Ocak 1960
[1423] **Cumhuriyet** 9 Ocak 1960
[1424] **Zafer** 9 Ocak 1960

konuşmada Saidi Nursi konusunda tekrar değinmiştir.[1425] Başbakan Adnan Menderes, İnönü'nün Bursa nutkuna sert bir şekilde cevap vermiştir. İnönü'nün sözlerinin iftira olduğunu belirtmiştir.[1426]

Başbakan Adnan Menderes ile C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü arasındaki söz düellosu ilerleyen günlerde de devam etmiştir. İsmet İnönü 10 Ocak 1960'ta Bilecik'te yaptığı konuşmada: "Vatandaşlarım emin olsunlar ki seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır… Yurttaşlar arasında tefrik kökünden kaldırılacak partizan idare silinecektir Bugünkü iktidar, artık siyasi ve içtimai huzursuzluk sebepleri üzerinde, gösteriş için bile olsa, kendini müdafaa etmek ve mazur göstermek cesaretinde değildir."[1427] demiştir. Konuşmasında İnönü ayrıca: "Bugün beyhude ıstırap çekiyoruz ve birbirimizle didişiyoruz." demiştir.[1428] İsmet İnönü 11 Ocak 1960'da Bilecik'te yaptığı ikinci konuşmada ise seçimlerden ve dini kötü amaçlarla kullanılmasından bahsederek: "Seçim mücadelesini açtık. Daha ilk anda, dini politikaya âlet ederek propaganda başladı." demiştir. İnönü ayrıca Ankara'ya dönüşünde: "D.P. Genel Başkanına belki faydası olur diye haber vereyim: 1960 seçimlerinin kampanyasını, en çetin hakikatleri açıkça, hulûs ile pervasızca millete anlatarak yapacağız." demiştir.[1429] İnönü oldukça sert yanıt veren Başbakan Adnan Menderes: "Demokrat Partiyi millet iradesine karşı hareket etmekle itham etmek, hatta onu bir ihtimal ve faraziye olarak dahi uzaktan ya kından böyle bir şüphe ve tereddüt şaibesi altında göstermek kimsenin haddi değildir. Bu sözler devlet hayatında en yüksek mevkilere gelmiş kimselerin değil, siyaset hayatı ile hiçbir alâkası olmayan insanların dahi ağıza alacakları sözler nevinden değildir. Böyle konuşmak lâzım gelirse biz de deriz ki: Sakınınız. Aklınızı başınıza alınız. Ekalliyette iken diktatörce konuşmak hevesi -ne, muhalefette iken tahakküm sevdasına sakın kapılmayınız. 1946 seçimlerinde olduğu gibi bir siyasi zorbalık hevesine kapılanların, 1957 seçimlerindeki gibi tedhiş usullerine cüret gösterenlerin, kendi tabirleri ile âlem mutlaka başlarına yıkılır." demiştir.[1430] Menderes ayrıca radyoda yayınlanan beyanatında seçim için bir karar alınmadığını belirterek: "Kuruntu mahsulü bir beyanla böylesine açılmış olan bir seçim mücadelesi de başladığı noktada böylece bitmiş oluyor"

[1425] **Cumhuriyet** 10 Ocak 1960, **Ulus** 10 Ocak 1960
[1426] **Zafer** 11 Ocak 1960
[1427] **Ulus** 11 Ocak 1960
[1428] **Cumhuriyet** 11 Ocak 1960
[1429] **Cumhuriyet** 12 Ocak 1960
[1430] **Zafer** 11 Ocak 1960

demiş ve vatandaşların irtica töhmeti; altında bulundurularak korkutulmak istendiğini[1431] belirterek İnönü'nün "mezbuhane ve şaşkınca bir gayret" içinde bulunduğunu söylemiştir.[1432]

Muhalefet ile iktidar arasındaki seçim tartışmaları devam ederken C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 13 Ocak 1960 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'ten 1960 yılında seçimlerin yapılıp yapılmayacağını kesinlikle açıklaması istemiş ve[1433] 1957'de verilen ani seçim kararı karşısında halkın şaşırmış olduğunu ve bunun tekrarlanmasına izin vermeyeceğini bildirmiştir.[1434] İnönü konuşmasında radyonun tecavüzlerine ve din istismarcılığı konularına da değinmiştir.[1435] İsmet İnönü, C.H.P. Adana İl Kongresi'ne yolladığı mesajda ise: "Demokratik rejimin gelişmesi hareketi kolay ve üzüntüsüz geçeceğe benzemiyor." demiştir.[1436] Başbakan Adnan Menderes, İsmet İnönü'nün D.P.'ye yönelik ithamlarına sert bir dille cevap vermiş ve İnönü'ye yönelik ağır ithamlarda bulunarak: "Karşımızdakiler, iktidardan düştükleri andan itibaren, derin bir kin ve husumetle hareket ederek, memlekete ve millete rahat ve huzur yüzü göstermemişlerdir… Anlaşılıyor ki, bu zat ve partisi iktidardan uzaklaştırılmış olmayı, kendilerine milletçe reva görüleri bir haksızlık telâkki etmişlerdir. Asıl kavgaları bizimle değil, dört seçim boyunca onları reyinden mahrum eden milletledir. İnkârcı, nifakçı ve iftiracı bir politikanın sathı mailinde yuvarlanıp gitmektedirler. Bu memleketin talihsizliği, tek parti hâkimiyetinin temsilcisi olan bir zatın, bir hürriyet havarisi edası ile memleket işlerini engellemesi ve yıkıcı hareketlerle milletin başına musallat olmasıdır… Mevcut olmayan sıkıntıları icad eden, mevcutları geniş buhranlara götürmeğe çalışan bir muhalefet olmasaydı, onları bu yıkıcı faaliyetlerinde destekleyen bazı gazeteler bulunmasaydı, iktisadi kuruluş devrimizin sıkıntılarını daha rahat atlatırdık… Önümüzdeki seçimlerde dini istismar edeceğimiz hakkındaki sözlerini en ağır bir isnat ve iftira olarak nefretle red ve iade etmek vazifemdir… Lâikliğin din düşmanlığı olmadığını söyledim, kendisi aksi kanaatte midir?.. İlerilik, gerilik, irtica gibi hikâye ve tertiplerle vicdanlarda tazyik ve kalplerde korku mu yaratmak; istiyor?" demiştir.[1437] Adnan Menderes'e İnönü'de aynı sertlikte cevap vermiştir. İnönü: "D.P. iktidardan düştüğü zaman vatandaşın vicdanı hür olacak, vatandaşın ibadeti hür olacak, fakat D.P. Genel Başkanı'na evliyalık ve peygamberlik izafe eden dalkavukluk kalmayacaktır." "demiş ve "Türk milletinin din istismarcılığı ile hakiki dindarlık arasındaki farkı görecek kadar uyanık" olduğunu

[1431] **Cumhuriyet** 13 Ocak 1960
[1432] **Zafer** 13 Ocak 1960
[1433] **Ulus** 14 Ocak 1960
[1434] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 205
[1435] **Ulus** 14 Ocak 1960
[1436] **Cumhuriyet** 17 Ocak 1960
[1437] **Zafer** 17 Ocak 1960

belirtmiştir. İnönü ayrıca: "İktidarı işgal eden zat devlet radyolarını tek taraflı kullanmakta devam ediyor. Millete saygısı, hakka riayeti söylediklerine inancı olan insan bu yola başvurmaz. Zaafının ve haksız davranışının açık delili budur… İktidardan düşme korkusuyla başvuracağı hiç bir tertip kendisini mukadder akıbetinden kurtaramayacağını" belirtmiştir.[1438]

İnönü ile Menderes arasındaki karşılıklı eleştiri ve suçlamaları devam ederken C.H.P.'li 54 milletvekili basın hürriyetini zedeleyen mevzuatın durumu ile ilgili hazırladıkları önergeyi 17 Ocak 1960'da Meclis Başkanlığı'na vermişledir.[1439] Bu arada Menderes ve İnönü arasındaki çatışmada şiddetini artırarak devam ediyordu. Başbakan Adnan Menderes 21 Ocak 1960'ta radyoya verdiği beyanatta İnönü'ye ve basına yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. "Vicdan hürriyetine vuku bulacak her tecavüzü karşılamaya hazırız." diyen Menderes, İnönü'nün "kalplere haşyet ve dehşet salmak ümidini hâlâ içinde yaşatmakta ve hâlâ bu mezbuhane gayretlerden netice alınacağını, sanmakta, olduğundan" bahsederek, C.H.P.'lilerin, Irak'ta ihtilal çıkması üzerine aynı ihtilâlin memleketimizde de yapılabilmesi işinin kolaylaştığını hayal ettiklerini, bu vesile ile gazetelerin tahriklere giriştiklerini belirtmiştir.[1440] Bu arada Zafer gazetesindeki yazısından Bahadır Dülger, C.H.P. milletvekillerinden "Kabadayılar" olarak bahsetmiş ve sokağı Meclis'e taşımakla suçlamıştır.[1441]

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 22 Ocak 1960'ta yaptığı açıklama ile Başbakan Adnan Menderes'e yönelik eleştirilerinin dozunu iyice artırmıştır. İnönü: "D.P. Başkanı, adeta "Devlet Benim" anlayışına varan sakat ve tehlikeli bir felsefeyi benimsemiş görünüyor." diyerek Menderes'e çatmış ve "İhtilalle iktidara gelmek ihtimalini bize isnat etmek Başbakan'ın ilk günden beri âdetidir. Bu hal, baskı idaresi kurmak hevesinin mantıki neticesidir. Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daima ihtilal tehlikesi karşısında görürler." demiştir.[1442] İnönü, Menderes'e basının kendisine karşı takındığı tavır karşısında düşünmesi tavsiye etmiş ve eleştirilerini sürdürerek: "Din istismarcılığını Başbakan bırakmayacaktır, büyük fedakârlık olarak Peygamberlik sıfatını şimdilik bırakmış, evliyalıkla iktifa etmiş görünüyor." demiştir.[1443] İnönü ayrıca Menderes'e cevaben şunları söylemiştir: "Bizim idealimiz, memleketimizde ihtilal devirlerinin kesin olarak sona ermiş olduğunu görmektir. Biz, ihtilal ihtimallerini bertaraf eden bir rejim olduğu içindir ki, demokratik rejimin davacısı ve takipçisiyiz. Dürüst seçim teminatı verirseniz rahat edeceksiniz.

[1438] **Ulus** 18 Ocak 1960, **Cumhuriyet** 18 Ocak 1960
[1439] **Cumhuriyet** 18 Ocak 1960
[1440] **Cumhuriyet** 22 Ocak 1960, **Zafer** 22 Ocak 1960
[1441] Bahadır Dülger, "Kabadayılar", *Zafer* 22 Ocak 1960
[1442] **Cumhuriyet** 23 Ocak 1960
[1443] **Ulus** 23 Ocak 1960

Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem fena gideceksiniz."[1444] Bu arada C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı da Menderes'e yönelik sert eleştirilerde bulunuyordu[1445]. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise muhalefet lideri ve iktidar başkanı arasında süregelen söz düellolarına temas ederek, söz düellolarında söylenen sözlerin ilginç bir yanını olmadığını ve uzun zamandan beridir söylenen sözler olduğunu belirtikten sonra ilginç noktanı İnönü'nün savunduğu düşüncelerin Menderes'in muhalefet yıllarında savunduğu düşüncelerin tıpkısı olmasına dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: "Halk Partisi zamanla hatasını anladı, 1948'den itibaren adım adım normal halk idaresine doğru yürüyerek 1950 şartlarını hazırladı. Oysa Demokrat Parti, 1960 yahut 1961 seçimlerine yaklaştığımız şu sırada antidemokratik tedbirleri yumuşatmaya hiç de görünmüyor."[1446]

Muhalefet tarafından seçimler 26 Ocak 1960'ta yapılan C.H.P. Urfa İl Kongresi'nde yeniden gündeme getirilmiştir. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü kongreye gönderdiği mesajda seçimlerden bahsederek: "İktidarın 1960 ilk yazında ansızın seçim getirmesi ihtimali vardır. Pahalılık ve israf devrinin sonu gelecektir." Kongre de yaptığı konuşmada C.H.P. Urfa Milletvekili Esat Mahmut Karakurt da: "3 ay sonra seçimlere gidiyoruz. Bu, C.H.P.'nin Urfa'da son muhalefet kongresidir." demiştir.[1447] Bahadır Dülger, Zafer'deki başmakalesinde muhalefetin ısrarla seçim istemesinin üzerinde durarak amaçlarının "batan gemiden birkaç parça mal kurtarmak olduğunu" belirtmiş ve "herkesten çok İnönü'nün her geçen günün Halk Partisi aleyhinde olduğunu" bildiği için seçime gitmek istediğini belirtmiştir[1448]. Bu arada Zafer gazetesi de muhalefeti iftira kampanyası yürütmekle[1449] ve Meclis çalışmalarına ilgisiz kalmakla suçlamıştır.[1450] C.H.P. Meclis Grubu ise 27 Ocak 1960'ta yayınladığı bildiride "Meclis Başkanlığı tüzüğe riayetsizliği usul haline getirmekle" suçlamıştır.[1451]

Muhalefet ve iktidar arasında süregelen gerginlik Şubat ayında da devam etmiştir. Başbakan Adnan Menderes 1 Şubat 1960'ta Kırşehir'de yaptığı konuşmasında muhalefeti "geri, iptidai ve nifakçı bir politika takip etmekle" suçlamış ve şöyle demiştir: "Hepimiz, milletçe refahın, hürriyetin, nizam ve istikrarın en doğru yolunu arıyoruz... Yeni girdiğimiz demokratik hayatta bu yolu bulmanın uzun yıllara ve birçok tecrübelere ihtiyaç gösteriyor."[1452] Menderes Kırşehir'de 2 Şubat 1960'ta yaptığı konuşmada ise muhalefete sert

[1444] İsmet İnönü, *Defterler*, C. II, s. 774
[1445] **Cumhuriyet** 23 Ocak 1960
[1446] Nadir Nadi, "Bir Düello", *Cumhuriyet* 24 Ocak 1960
[1447] **Cumhuriyet** 26 Ocak 1960
[1448] Bahadır Dülger, "Seçimi Kim İstiyor?", *Zafer* 25 Ocak 1960
[1449] **Zafer** 27 Ocak 1960
[1450] **Zafer** 28 Ocak 1960
[1451] **Ulus** 28 Ocak 1960
[1452] **Cumhuriyet** 2 Şubat 1960

eleştirilerde ve iktisadi alandaki kalkınmalara temas ederek şöyle demiştir: "Denilebilir ki iktidardan düşmenin yarattığı kin ve husumetle bütün bu 10 sene ihtilâl ve ayaklanma teşviklerine kadar giden bir tecavüz, bir tahrik ve bir şiddet politikasının hazin bir macera ve hikâyesinden ibaret olmuştur. Şiddet politikası memleket menfaatleri diye bir şey tanımadı… Demokrasi ahlâkının hesapları ona ve hudutlarına hürmet etmedi. Takip etmekte olduğu yolun doğru olup olmadığını aramadı. Tatbik ettiği usul ve kullandığı imkânların meşru olup olmadığına hiç ehemmiyet vermedi. Ve memleketi tam 10 sene bir an bile huzura kovuşturmamak için elinden geleni yaptı… Kine, her türlü yıkıcı propagandalara rağmen Türk iktisadi kalkınma hamlesinin daha şimdiden ulaştığı seviye muhteşem bir eser olarak önümüzdedir."[1453] Başbakan Adnan Menderes'in eleştirilerine C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı oldukça sert bir üslupla cevap vermiştir. Bölükbaşı şöyle demiştir: "Koca bir vilâyeti verdiği reyden dolayı toptan cezalandıran, onu kaza yapan, halkına türlü ıstıraplar çektiren ve Milletvekilini zindana attıran sanki başkaları imiş gibi davacı mevkiine yükselerek konuşabilmesi her faniye nasip olabilecek bir hüner değildir… Kırşehir'e reva görülen muameleleri, alınganlıklar ve dargınlıklarla izaha çalışan Menderes bu haliyle Devleti prensiplerin değil, iş başında bulunanların his ve öfkelerinin idare ettiğini bir kere daha itiraf etmiş bulunuyor."[1454]

Muhalefetin ve iktidarın birbirlerine karşı sert hücumları sürerken muhalefet partileri içersinde de çekişmeler ve hizipçilikler yaşanmaktaydı. 5 Şubat 1960'ta C.H.P. İstanbul İl İdare Kurulu istifa etmiştir. Geçici kurul başkanlığına gene Şemsettin Günaltay getirilmiştir. C.H.P. Merkez İdare Kurulu Üyesi Turgut Göle: "İstanbul parti teşkilatını sağlam bir hale getirmek için her şey yapılacaktır. Burada parti mücadelesi olacaktır. Partililerin birbirleriyle mücadelesi olmayacaktır." demiş ve Parti içinde ikilik yaratanlara asla müsaade edilmeyeceğini belirtmiştir.[1455] C.K.M.P.'de de eski Türkiye Köylü Partisi ileri gelenleri ve bütün azaları başta Tahsin Demiray olduğu halde ayrılmayı ve müstakil kalmayı tercih etmişlerdir. Demiray, C.K.M.P.'den ayrılma nedenleri açılayarak; bu partinin Köylü Partisi mensuplarına karşı taahhütlerini yapmadığını ve evvelce iki parti arasında imzalanan protokole riayet etmediğini söylemiştir. Köylü Partililerin ayrılması ile C.K.M.P. tekrar C.M.P. haline geliyordu.[1456]

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ve beraberindeki heyet 7 Şubat 1960'ta Ankara'dan Konya'ya gelmiştir. İsmet İnönü'nün Konya'ya gelişi hadiseli olmuştur. Polisi ve jandarma,

[1453] **Zafer** 3 Şubat 1960
[1454] **Ulus** 3 Şubat 1960, **Cumhuriyet** 3 Şubat 1960
[1455] **Cumhuriyet** 6 Şubat 1960
[1456] **Zafer** 7 Şubat 1960

İnönü'yü karşılamaya gelen halkı dağıtmak için cop, gaz bombası ve kırbaç kullandığı iddia edilmiştir.[1457] İnönü, Konya da yaptığı konuşmada Menderes sert eleştiride bulunmuş ve D.P.'nin seçimde gideceğini belirterek: "Millet dürüst olmayan seçim yollarına gitmek isteyenleri baş aşağı getirecektir. Bunun için bütün kararlarımız verilmiştir. Ve dürüst şartlardan başka hiç bir çare bırakılmayacaktır… Dürüst eşit ve emniyetli olmayan bir seçimle iktidarda kalma yolu bulunur gibi hayaller son derece tehlikelidir. Böyle hayal sahiplerini uyanmaya, akıllarını başlarına toplamaya davet ederim." demiş ve D.P.'nin politikalarını eleştirerek: "Demokrat iktidar zamanında hâsıl olan gelişmeler, en ihmalci ve israfça bir idarenin bile becerebileceği huduttan ileri gitmemiştir… Türk milleti demokratı dediğimiz idare tarzını lâyık olduğunu ispat etmiştir. Demokrat Parti başlarının, iktidara geçtikten sonra, bu idareyi kaldırmak, tekrar tek parti devrine dönmek ve daha geride mutlakıyet hasretlerine gidermek hevesleri vatandaş tarafından teşvik görmemiştir."[1458] İsmet İnönü'nün Demokrat Parti'ye yönelik sert eleştiri ve suçlamalarına iktidar aynı sertlikle karşılık vermiştir. Zafer gazetesi Çankaya'dan Başbakanlığa gitmenin bile mesele olduğu kış vaktinde İnönü'nün Konya'ya gitmesini eleştirmiş ve İnönü'yü fitne ve fesat peşinde olmakla suçlamış[1459] ve İnönü'nün Konya'da hüsrana uğradığını, nutkuyla büsbütün acınacak duruma düştüğünü belirtmiştir. Zafer ayrıca C.H.P. iktidarı ve D.P. iktidarı döneminde yapılanları karşılaştırarak İnönü'ye sert eleştirilerde bulunmuş[1460] ve İnönü'nün aradığı nizamın millete tarafından memleketten kovulduğunu belirtmiştir.[1461] Bahadır Dülger, İsmet İnönü'nün durup dinlenmeden gövde gösterilerine giriştiğini, ancak herkesin bu gövde gösterilerine karının tok olduğunu belirtmiştir.[1462] Başbakan Adnan Menderes ise 13 Şubat 1960 tarihinde Antakya'da halka hitaben yaptığı konuşmada İnönü'nün Konya nutkuna cevap vermiştir. Hacet hininde millet, işlerine el koymasını, "yeter, söz milletindir" demesini bilir diyen Menderes: "Bu memlekette siyasi istikrarı kuracak, hürriyetleri soysuzlaşmaktan kurtaracağız… Onlara rey hırsızlığı yapanların Demokrat Parti olmadığını söylemekle ilk cevabımı vermiş oluyorum. Bu mevzuda sabıkalı aramak lâzım gelirse sabık iktidarın başı ne güne duruyor? Bizim iktidarımızın hiç bir kötü hareketi olmayacaktır." demiştir.[1463] Menderes, 14 Şubat 1960'ta İskenderun'da yaptığı konuşmada ise yine muhalefete yüklenmiş ve "iktidara gelebilmek için

[1457] **Cumhuriyet** 8 Şubat 1960
[1458] **Ulus** 8 Şubat 1960
[1459] **Zafer** 8 Şubat 1960
[1460] **Zafer** 9 Şubat 1960
[1461] **Zafer** 10 Şubat 1960
[1462] Bahadır Dülger, "Gövde Gösterisi", *Zafer* 8 Şubat 1960
[1463] **Cumhuriyet** 14 Şubat 1960, **Zafer** 14 Şubat 1960

bir usul olarak kullanılan nifakı mağlup etmenin lazım" olduğunu belirtmiştir.[1464] Muhalefeti "Nifak Cephesi" olarak vasıflandıran Menderes muhalifleri "Vatan Cephesi"ne geçmeğe davet etmiştir.[1465] Başbakan'ın muhalefetten "Nifak Cephesi" olarak bahsetmesi muhalefet tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Bülent Ecevit, muhalefetten "Nifak Cephesi" olarak bahseden Menderes'in bundan böyle T.C. Başbakanı sayılabilmesinin güç olduğunu ve Menderes'in kendi Başbakanlığını Vatan Cephesi ile sınırlandırdığını iddia etmiştir. Ecevit ayrıca Menderes'i Vatan Cephelilerden başka millet tanımamakla suçlamıştır.[1466]

Muhalefet ve iktidar arasındaki gerginlik C.H.P. tarafından daha önce verilmiş olan 11 soru önergesinin 15 Şubat 1960 tarihinde Meclis'te görüşülmeye başlanmasıyla daha da artmıştır. Önergelerde Başbakan ve birçok bakan hakkında Meclis soruşturması açılması isteniyordu.[1467] Bu önergelerden radyonun kullanımı ile ilgili Server Somuncuoğlu hakkından verilen takrir, Somuncuoğlu'nun vefatı nedeniyle takrir sahipleri tarafından geri alınmıştır.[1468] C.H.P.'nin diğer 10 önergesinden sadece Ankara Mebusu İlyas Seçkin ve Adana Mebusu Muslihittin Yılmaz Mete'nin Kromit Limited Şirketi ile bu şirketin kurucusuna Ziraat Bankası tarafından açılan kredi dolayısıyla Meclis tahkikatı açılmasına dair takrir kabul edilmiş ve tahkikatın Adalet Komisyonu'nca yürütülmesine karar verilmiştir[1469]. Önergeler görüşülürken iktidar ve muhalefet arasında sert tartışmalar ve kavgalara yaşanmıştır. Kavgalarda bazı milletvekilleri yaralanmışlardır.[1470] İktidar C.H.P. tarafından verilen soru önergeleri nedeniyle C.H.P.'yi oldukça sert bir dille eleştirmiştir. Zafer, C.H.P.'nin isnat ve iftira kampanyası yürüttüğünü belirtmiş[1471] ve C.H.P. tarafından ileri sürülen ithamların temelsizliğinin delilleriyle birlikte ortaya konduğunu belirtmiştir.[1472] Bahadır Dülger ise C.H.P.'nin verdiği önergelerin reddedilmesi ile C.H.P.'nin bozguna uğradığını belirtmiştir.[1473]

İktidar ile muhalefet arasında C.H.P.'nin vermiş olduğu soru önergelerinin görüşülmesi sırasında yükselen tansiyon 19 Şubat 1960'ta[1474] başlayan 1960 yılı bütçe görüşmeleri sırasında yükselerek devam etmiştir. Bütçe görüşmeleri sırasında D.P. sözcüsü "bütün borçlar ödenecek ve bizden geri memleketlere yardımlarda bulunulması imkân altına

[1464] **Zafer** 15 Şubat 1960
[1465] **Cumhuriyet** 15 Şubat 1960
[1466] Bülent Ecevit, "V.C. Başbakanı", *Ulus* 25 Şubat 1960
[1467] **Ulus** 15 Şubat 1960 **Cumhuriyet** 15 Şubat 1960
[1468] **Ulus** 19 Şubat 1960
[1469] **Ulus** 19 Şubat 1960
[1470] **Cumhuriyet** 18 Şubat 1960
[1471] **Zafer** 18 Şubat 1960
[1472] **Zafer** 19 Şubat 1960
[1473] Bahadır Dülger, "Bozgun", *Zafer* 20 Şubat 1960 (C.H.P.'nin verdiği önergelerle ilgili geniş bilgi için 15 Şubat-19 Şubat 1960 tarihleri arasındaki Cumhuriyet, Zafer ve Ulus Gazetelerine bakınız.)
[1474] **Cumhuriyet** 19 Şubat 1960

girecektir." demiş,[1475] C.H.P. sözcüsü Ferit Melen ise "D.P. Türkiye'yi dış destek olmaksızın ayakta duramayacak hale düşürdü" demiş ve Menderes Hükümetleri'ni israfçı ve gösterişli olmakla suçlamıştır.[1476] C.H.P. Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata ise Menderes'i sert bir dille eleştirerek şöyle demiştir: "Menderes kendi siyasi hayatını korumak, demokrasinin istikbalini korumak, istiyorsa tek vazifesi kalmıştır, o da fazla beklemeden istifa etmektir."[1477] Bahadır Dülger, Hıfzı Oğuz Bekata'nın Menderes'in istifa etmesi gerektiği sözlerin alaycı bir dille ele almış ve sanki iktidar bugünden yarına C.H.P.'lilere geçecekmiş gibi davrandıklarını belirterek C.H.P. 'lileri eleştirmiştir.[1478] Bütçe görüşmelerinde muhalefet D.P.'yi askeri vasıtaları emrinde kullanmakla suçlamıştır.[1479] 24 Şubat 1960'taki bütçe görüşmeleri sırasında C.H.P.'li Selim Soley'in Başbakan'a yönelik sözleri Meclis'te sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Soley, Meclis Başkanı tarafından üç oturum Meclis'ten çıkarmıştır.[1480] 25 Şubat 1960'ta ise Dışişleri bütçesinin görüşülmesi sırasında söz alan İsmet İnönü "İkinci Cihan Harbi'nden bu yana müdafaamızı Batı safında görüyoruz." demiş ve Türkiye'nin Amerika ile olan münasebetleri üzerinde önemle durmuştur.[1481] Bütçenin tamamı üzerine söz alan D.P.'li Celal Yardımcı muhalefet sert eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "muhalefet-sistemlerin değil, şahısların peşinde ve yakasındadır. Biz biliyoruz ki, muhalefet hizmetlerin murakabesi gayesiyle değil, iktidar partisinin liderini tasfiye etmek emeliyle çalışmaktadır. Ama onlara bu fırsatı vermeyeceğiz."[1482] Başbakan Adnan Menderes ise eski Hürriyet Partisi Ankara İl ve İlçe teşkilatında görevli idare heyetleri mensuplarının D.P. katılmaları nedeniyle verdiği kokteyl de C.H.P.'liler için "Bütçe konuşmalarında Balkan komitecileri üslubuyla konuşuyorlar." demiştir.[1483]

Bütçe görüşmeleri sürerken Zafer gazetesinde, 27 Şubat 1960 tarihinde "Demokrat Parti Türkiye'de Vicdan Hürriyetinin Bekçisidir" başlığı ile yayınlanan başmakalede muhalefete yönelik ağır suçlamalarda bulunmuştur. Muhalefeti, Türk iktisadiyatının çökmekte olduğu iddialarının tamamıyla çürüdüğünü gördükten sonra ağız değiştirdiğini belirtilmiş ve muhalefetin "Türk Milletinin vicdan hürriyetine tamamıyla sahip bulunmasını Atatürk inkılâplarından bir ayrılış olarak tasrif" ettiğini söylemiştir. Makalede devamla şöyle denilmiştir: "Halk Partisi, Türkiye'yi arzu ve iradelerinin esiri görmek isteyen yabancılar için

[1475] **Cumhuriyet** 19 Şubat 1960
[1476] **Ulus** 20 Şubat 1960
[1477] **Ulus** 21 Şubat 1960
[1478] Bahadır Dülger, "Bir Başbakan Aranıyor", *Zafer* 20 Şubat 1960
[1479] **Ulus** 25 Şubat 1960
[1480] **Cumhuriyet** 25 Şubat 1960, **Zafer** 25 Şubat 1960
[1481] **Ulus** 26 Şubat 1960, **Cumhuriyet** 26 Şubat 1960
[1482] **Zafer** 24 Şubat 1960
[1483] **Cumhuriyet** 25 Şubat 1960

yeni mücadele malzemesi hazırladıktan ve onlara böylece yardım elini uzatmıştır."[1484] Zafer ayrıca, muhalefeti Meclis kararlarını şüpheli göstermeye çalışmakla suçlamıştır.[1485] C.H.P. Ankara Milletvekili Bülent Ecevit ise, Başbakan Adnan Menderes'e yönelik eleştirilerde bulunmuş ve Başbakan'ın seçimleri ilkbaharda yenilemek niyetinde olduğunu söylemiştir. Ecevit, Menderes önünde üç yol bulunduğunu belirterek bu yolları şöyle sıralamıştır: "Seçimleri bir buçuk yıl erken yapmak, seçimleri, Anayasa gereğince yapılması gereken zamandan daha sonraya bırakmak ve hiç seçim yapmamak."[1486] İktidar ve muhalefet arasındaki çekişmeler devam ederken Uşak olayları nedeniyle C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün dokunulmazlığının kaldırılması için Başbakanlık tezkeresi Meclis Başkanlığı'na verilmiştir.[1487] Bu arada Ulus gazetesi mahkeme tarafından bir ay kapatılmasına karar verilmiş, ayrıca yazı işleri müdürü Beyhan Cenkçi bir yıl 15 gün, Cemil Sait Barlas ve Erdoğan Tamer 10'ar ay hapse mahkûm edilmişlerdir.[1488] Daha önce 1,5 yıl hapis cezası bulunan Büyük Doğu'nun sahibi Necip Fazıl Kısakürek ise 5 yıl 2 ay 15 gün hapse mahkûm olmuştur.[1489]

Muhalefet ile iktidar arasındaki çekişmelerin şiddetini gittikçe artırdığı bir sırada 29 Şubat 1960'ta 1960 yılı bütçesinin oylanması sırasında Meclis'te iktidar ve muhalefet arasında yaşanan tartışmalar iki taraf arasındaki gerginliği ve anlaşmazlığı artırmıştır. C.H.P. Grup Başkanvekili Avni Doğan 1960 bütçe görüşmeleri sona ermesi münasebetiyle Meclis'te yaptığı konuşmada D.P. sert eleştirilerde bulunarak: "Demokrat Parti iktidarı, partilerinin kuruluşuna hâkim olan gaye ve prensipten uzaklaşmış ve böylece kendi kendini inkâr mevkiine düşmüştür… Demokrat Parti İktidarı demokratik memleketlerin hiç birinde eşine rastlanmayan ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmasına imkân olmayan partizan bir idare kurmuştur… D.P. İktidarı, devamlı olarak takip ettiği enflasyoncu politikasının yıkıcı tesirleriyle ağır bir buhranın doğmasına sebep olmuş, çok geç kalmış olarak birlerini, daha önce alınması gereken diğer lüzumlu tedbirler silsilesine bağlamadığı için iktisadi bünyemizde derin yaraların açılmasını önleyememiştir."[1490] Muhalefetin eleştirilerine iktidardan sert yanıt gelmiştir. Başbakan Adnan Menderes 1960 bütçesine temas ederek: "1960 yılı bütçesi 1950'den beri dizilen Devlet Bütçeleri zincirine bir yeni altın halka olarak bağlanmıştır... 1960 yılı bütçesi gelişme yolunda süratle ilerlemekte olan memleketimize

[1484] **Zafer** 27 Şubat 1960
[1485] **Zafer** 29 Şubat 1960
[1486] Bülent Ecevit, "Seçim veya Vatan Cephesi", *Ulus* 23 Şubat 1960
[1487] **Cumhuriyet** 27 Şubat 1960
[1488] **Ulus** 25 Şubat 1960
[1489] **Cumhuriyet** 25 Şubat 1960
[1490] **Ulus** 1 Mart 1960

mes'ud hamleler ve çok daha üstün başarılar getirecektir." demiş ve muhalefeti eleştirerek şöyle demiştir: "Şu 15 günlük kesif müzakere ve mücadeleler neticesinde iktidarla muhalefet bir tek meselede olsun anlaşmış değildir… İktidar ile muhalefet arasındaki mesafe kısalmamıştır. Şu anda birbirimizden daha fazla uzaklaşmış olarak ayrılmaktayız… Karşımızdaki muhalefet ak denilene kara, kara denilene ak diyor… Muhalefet murakabenin mintarafillah kendisine mevdu olduğunu zannediyor, murakabenin Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti maneviyesinde mündemiç olduğu aklına bile getirmiyor."[1491] Muhalefet ve iktidar arasındaki tartışmalardan sonra yapılan oylama C.H.P. 1960 yılı bütçesine güvenoyu vermemiştir[1492]. Bütçe 158'e karşı 396 oyla kabul edilmiştir.[1493] Oylamadan sonra Meclis 4 Nisan 1960 kadar tatile girmiştir.[1494] Meclis'in tatile girmesi ile muhalefet ve iktidar arasındaki bir kavga alanı eksilmiştir ama milletvekillerinin seçim bölgelerine dağılmalarıyla tahrik unsuru daha da artmıştır.[1495]

Meclis'teki bütçe görüşmelerinden sonra C.H.P. 1 Mart 1960 yaptığı olağanüstü toplantı sonunda bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde Başbakan Adnan Menderes ve D.P.'ye yönelik sert eleştirilerde bulunularak kısaca şöyle denilmiştir: "Hiçbir Parlamento rejiminde yılda bir defa, o da Meclis çalışmalarını tenkit etmek üzere, Parlamentoya gelen Başbakan görülmemiştir... Demokratik rejimin gelişmesini önleyen Başbakanın zihniyetidir... Bu gelişmeye engel olanlar ilk seçimlerde nüfuz ve kudret mevkilerinden indirilecektir... Mücadele, Türkiye'de eşit, serbest ve dürüst seçimin bütün şartları yeniden kuruluncaya kadar; Türk basını hürriyetine yeniden kavuşuncaya kadar; milletin radyosu, Menderes'in elinde bir şahsi öğünme ve muarızlarını tahkir vasıtası olmaktan kurtarılıncaya kadar, vatandaşları ikiye bölen nifakçı partizanlığın ve amme hizmetlerinde her türlü suiistimalini kökü kurutuluncaya kadar; hülasa Türk milleti; D.P. iktidarının elinden aldığı bütün haklarına yeniden kavuşuncaya kadar bütün hızı ile devam edecek ve mutlaka muzaffer olacaktır." Tebliğde devamla iktidar ve muhalefet arasında temel konularda bir anlayışa varılabilmesi için, ilk önce Başbakan'ın millet çoğunluğunu "Nifak Cephesi" olarak görmekten vazgeçmesi; ak'a ak, karaya kara demeği kabul etmesi gerektiği belirtilmiştir.[1496] C.H.P.'nin yayınladığı tebliğin önemi üzerinde duran Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu tebliğin muhalefetin bir seçim arifesindeymiş gibi tetikte durmak mecburiyetini de işaret ettiğini

[1491] **Zafer** 1 Mart 1960
[1492] **Ulus** 1 Mart 1960
[1493] **Cumhuriyet** 1 Mart 1960
[1494] **Ulus** 1 Mart 1960, **Cumhuriyet** 1 Mart 1960
[1495] Cem Eroğul, a.g.e., s. 153
[1496] **Ulus** 3 Mart 1960

belirtmiştir.[1497] "Muhalefetin yolu, yıkıcı ve bozguncu bir yoldur." diyen Zafer, muhalefete sert eleştirilerde bulunarak: "Türk Milleti, onların inkârcı ve menfi politikalarına hiç bir zaman iltifat etmemiştir, şimdiden sonra da etmeyecektir!" demiştir.[1498] Tebliğin yayınlanmasına tepki gösteren Zafer gazetesi başyazarı Bahadır Dülger, Başbakan'ın konuşmasının C.H.P.'liler arasında hoşnutsuzluğa neden olduğunu belirterek C.H.P. Meclis Grubu'nun demokratik usullerine riayet etmediğini, buna rağmen normal bir muhalefet partisine gösterilen hürmet ve alakadan nasiplenmek istediğini söylemiştir. Dülger ayrıca C.H.P. Meclis Grubu'nu partiler arası münasebetleri dejenere etmekle, muhalefet ile münafıklığı birbirine karıştırmakla ve kardeş kavgalarını bile mubah görerek şekilde milleti ikiye ayırmakla suçlamıştır.[1499]

C.H.P., iktidarı baskı altına almak ve hareket sahasını daraltmak amacıyla yeni girişimlerde bulunmuştur. C.H.P. daha önce reddedilen İspat Hakkı'nı yeniden Meclis gündemine taşımıştır. 3 Mart 1960'ta C.H.P.'li 51 milletvekili tarafından imzalanan teklifin gerekçesinde şöyle denilmiştir: "Bütün medeni ülkelerde "ispat" müessesesi vardır… Yapılacak seçme, hürriyet ve demokrasi yoluyla, diktatörlüklerin ve totaliter sistemlerin tuttukları yol arasında seçmedir… İspat Hakkı'nın tanınmaması demek, cemiyet için bilinmesi faydalı olan bir hakikati söylemekten başka hiç bir kusur işlememiş insanların mahkûm olmaları demektir. İspat Hakkı'nın tanınmaması demek, aleniliğe dayanan bir rejimde halk efkârınca bilinmesi zaruri olan birçok hakikatlerin gizli, kalabilmesi demektir."[1500] Bu arada daha önce 1 yıl 3 ay 16 gün hapis cezası alan Ahmet Emin Yalman, cezasını çekmek için 7 Mart 1960'ta Toptaşı Cezaevi'ne girmiştir.[1501] Basına yönelik cezalar ise devam etmiştir. Peyami Safa'nın bir yazısı nedeniyle Tercüman gazetesi 1 ay kapatılmıştır.[1502] Cezalar sadece basına yönelik değildi. C.H.P. Iğdır İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşma nedeniyle hakkından açılan dava sonucunda mahkeme tarafından 9 Mart 1960'ta Kars Milletvekili Sırrı Atalay 10 ay hapse ve 3 ay Ankara'da ikamet etme cezası çarptırılmıştır.[1503]

Dört elle seçim hazırlıklarına sarılan C.H.P.'de Küçük Kurultayı 9-11 Mart 1960 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır. 67 il başkanının katıldığı toplantı, İnönü'nün nutku ile açılmış, seçim ile alâkalı tedbirleri tespit etmek amacıyla 8 komisyon oluşturulmuştur.[1504] Toplantının sona ermesi münasebetiyle C.H.P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal yaptığı

[1497] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "CHP Meclis Grubunun Bildirisi Münasebetiyle", *Ulus* 7 Mart 1960
[1498] **Zafer** 7 Mart 1960
[1499] Bahadır Dülger, "Bir An Evvel", *Zafer* 3 Mart 1960
[1500] **Ulus** 4 Mart 1960
[1501] **Ulus** 8 Mart 1960, **Cumhuriyet** 8 Mart 1960
[1502] **Ulus** 10 Mart 1960
[1503] **Ulus** 10 Mart 1960
[1504] **Cumhuriyet** 9 Mart 1960

açıklamada C.H.P.'nin seçimleri kazanacağını belirtmiştir.[1505] Toplantı sonunda 11 Mart 1960'ta yayınlanan tebliğde il başkanlarının iç politika durumunu ve seçim mevzuunu bütün yönleriyle inceledikleri belirtilerek şöyle denilmiştir: "1957 seçimlerinde demokratik düzeni savunanlar karşısında seçmen reylerinin ancak azınlığını alabilmiş olan D.P. memleketin her tarafında süratle gerilemektedir… C.H.P. İl Başkanları vatandaş ekseriyetine tecavüz vasıtası olarak kullanılan radyonun ve misli görülmemiş partizanlığın desteği ile ayakta kalabileceğini zanneden D.P.'nin ilk seçimlerde milli irade tarafından mahkûm edileceğini, memleketin sathında hâkim kanaat olarak ittifakla müşahede etmişlerdir."[1506] Muhalefetin iktidara yönelik eleştirileri ve suçlamaları sürerken iktidarda muhalefete yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Zafer, muhalefeti basın hürriyeti konusunda sert bir dille eleştirmiş ve muhalefeti samimi olmamakla suçlayarak: "İşte samimiyetsizlik: Matbuata hudutsuz hürriyet verilmesine taraftarmış gibi görünen muhalefet bugün hükme bağlanmış 23 basın davasından on üçünün davacısı mevkiini işgal etmektedir." demiş ve eleştirilerini şöyle sürdürmüştür: "İktidarları devrinde, memleketin hürriyetsizlikten nefes olmasına bile imkân vermeyen hürriyet, seçim, milli hâkimiyet mefhumları ile alay eden ve sükûtun muzlim perdesi arkasında basın hürriyetini yok edenler; bu gün millet huzurunda hürriyet havarisi rolü oynayarak aklıselimle istihzaya cüret ediyorlar."[1507] C.H.P.'ye yönelik sert eleştiride bulunan Zafer, C.H.P.'yi devlet memurlarını politik oyununa alet etmek istemekle suçlamış ve şöyle demiştir: "Bugün seçim bahsinde namustan bahseden bu parti 1946 seçim faciasının kahramanıdır."[1508] Zafer ayrıca Demokrat Parti'ye büyü kitleler halinde katılımlar olduğunu belirtmiş ve sadece Ankara'da D.P.'ye katılanların sayısını altmış bini aştığını kaydetmiştir.[1509] Bu arada önemli işadamlarından Vehbi Koç 11 Mart 1960'ta C.H.P.'den istifa etmiştir.[1510]

Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi beklenen tebliğini 14 Mart 1960'ta yayınlamıştır. Sert bir dille yazılan tebliğ, il başkanları toplantısında alınan kararlar üzerinde durmuş, bunlardan neticeler çıkarmıştır.[1511] D.P.'nin mukadder akıbetinin düşmek olduğunun ifade edildiği tebliğde kısaca şöyle denilmiştir: "Seçimlerde milli iradeye karşı gelmeye teşebbüs edecek olanlar, vatandaşların azim ve cesaretini ve bütün C.H.P. teşkilâtını karşılarında bulacaklardır… Partizan baskısı tehlikeli bir raddeye varmıştır... Vatandaş, ekmeği ile oynanarak, tehdit edilerek veya menfaat sağlanarak, kanaatlerine aykırı davranmağa ve inancı

[1505] **Ulus** 11 Mart 1960
[1506] **Cumhuriyet** 12 Mart 1960
[1507] **Zafer** 11 Mart 1960
[1508] **Zafer** 14 Mart 1960
[1509] **Zafer** 11 Mart 1960
[1510] **Zafer** 12 Mart 1960
[1511] **Cumhuriyet** 15 Mart 1960

dışı beyanda bulunmaya zorlanmaktadır… D.P.'nin hiçbir kanuni ve manevi engel tanımayan tutumu, siyasi, içtimai ve iktisadi bünyemizdeki tahribatları artırmaktadır."[1512] Bu arada Bülent Ecevit D.P. ile hürriyet savaşı içinde olduklarını iddia etmiştir.[1513] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ise 18 Mart 1960'ta C.H.P.'nin basın rejimi ve basına olan vaatlerini açıklamıştır. İnönü: "İktidara gelince, hemen D.P.'nin basın rejiminin temel taşını teşkil eden "Neşir yolu ile veya radyo ile yahut toplantılarda işlenen suçlar hakkında kanun" yürürlükten kaldırılacaktır. Neşir yolu ile yahut toplantılarda işlenecek suçlar en demokratik ölçülerle tadil edilecektir... Tadillerden biri: İspat hakkının kabulü olacaktır." demiştir.[1514]

İçişleri Bakanı Namık Gedik, 20 Mart 1960'ta Isparta'da yaptığı konuşmada muhalefeti memleket menfaatlerine baltalayıcı politikasına temas etmiş ve şöyle demiştir: "Milletimiz hakikaten kararını vermiştir. Bu karar onu iktidara getirmek kararı değil, bu memlekette lüzumlu olan halis bir muhalefetin meydana gelebilmesi için Halk Partisi'ni muhalefetten de menetmek ve tasfiye etmek kararıdır."[1515] İktidar C.H.P.'yi yurtta tedhiş havası estirmekle suçlamıştır.[1516] D.P. Konya Milletvekili Himmet Ölçmen ise İstanbul'da 20 Mart 1960 tarihinde basın toplantısında şunları söylemiştir: "Muhalefet mütemadiyen yasalara aykırı bir kampanyaya girişerek, özgürlüğün mevcut olmadığını iddia etmekle ihtilali haklı göstermeye çalışıyor."[1517] İktidarın muhalefete yönelik eleştirileri sürerken Tekirdağ C.K.M.P. teşkilatını kendisini feshetmiş ve Vatan Cephesi'ne katılmıştır.[1518] Bu arada D.P. ile arasında irtibat kurulmaya çalışılan Saidi Kürdi 23 Mart 1960 tarihinde Urfa'da vefat etmiştir.[1519]

2.10. 27 Mayıs'a Giden Yolda İktidar-Muhalefet Arasında Gerginliğin Artması

Muhalefet ile iktidar arasındaki gerginlik ve asabiyet o kadar artmıştır ki 15 Mart l960'ta Güney Kore'de meydana gelen iç bunalım bile hemen Türkiye'ye yansımıştır.[1520] Güney Kore'de zorla iktidara gelmiş ve zorla iktidarda kalmak için silah gücünü kullanan diktatör Syngman Rhee karşı Güney Kore gençliği, bir ayaklanma başlatmış ve ateşli çatışmalar olmuştur.[1521] Vaktiyle Irak olayları için olduğu gibi, muhalif gazeteler hemen bu

[1512] **Ulus** 15 Mart 1960
[1513] Bülent Ecevit, "İçimizdeki D.P.", *Ulus* 18 Mart 1960
[1514] **Ulus** 19 Mart 1960, **Cumhuriyet** 19 Mart 1960
[1515] **Zafer** 21 Mart 1960
[1516] **Zafer** 23 Mart 1960
[1517] Taşkın Tuna, *Adnan Menderesin Günlüğü*, Şule Yayınları, İstanbul, 2002, s. 289
[1518] **Zafer** 20 Mart 1960
[1519] **Cumhuriyet** 24 Mart 1960
[1520] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 153
[1521] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 289

haberleri geniş ölçüde kamuoyuna aktarmışlardır. Bu da özellikle üniversite çevresinde bu haberler sinirleri daha da germiş, asabiyeti iyice artırmıştır.[1522] Başbakan Adnan Menderes basına sert tepki göstererek şöyle demiştir: "Şimdi "9 Subay Olayı"nda da bizimkiler, Mısır tipi bir ihtilale heveslenip, gizli örgüt kurmaya kalkışmışlardı ya, bu kez basın da ihtilale çanak tutup, Türkiye'deki durumla, Güney Kore'deki durumu karşılaştırıyor ve "Hadi artık, gecikme" demeye getiriyor! Yazıklar olsun Dünya gazetesine!"[1523]

Bu genel asabiyet içinde Kayseri'de cereyan eden olaylar nihayet bardağı taşırmıştır. Bundan bir ay önce, Kayseri'ye bağlı Yeşilhisar'da, C.H.P. ilçe başkanı ile D.P.'li belediye başkanı arasında bir, silah çekme olayı, olmuştu. 23 Mart 1960'ta Kayseri Ağır Ceza Mahkemesi'nde bu davaya bakmıştır.[1524] Ancak C.H.P.'lilerin olay çıkarmaları, izinsiz yürüyüşleri ve güvenlik kuvvetlerine saldırmaları sonucunda[1525] polis ile halk arasında 24 Mart 1960'ta çatışmalar olmuş, polisin ateş açması sonucunda üç kişi yaralanmıştır.[1526] Yeşilhisar'da meydana gelen olayları sert bir dille eleştiren C.H.P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal "yıldırma hareketlerinin hüsrana uğrayacağını" belirterek şöyle demiştir: "6-7 Eylül hâdiselerinden, Uşak hâdiselerine kadar çeşitli ve vahim tezahürleri görülmüş olan zihniyet, masum vatandaş kanının akıtılmasına kadar ileri varmıştır."[1527] "Halk Partisi, çaresiz ve devasız bir zaaf içinde bocalamaktadır." diyen Zafer gazetesi Yeşilhisar'da meydana gelen olayları tahrik edenlerin C.H.P.'liler olduğunu ileri sürmüştür.[1528]

Ziraat Bankası İzmir Şubesi'nde 27 Mart 1960'ta düzenlediği basın toplantısı ile Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Medeni Berk seçim konusuna temas ederek şöyle demiştir: "Seçim ilkbaharda da olabilir, sonbahara da kalabilir. Muhakkak olan D.P.'nin ilkbaharda da sonbaharda da seçime rahat ve hazır bir vaziyetle oluşudur. Buna mukabil C.H.P.'nin bu sene seçimi istemediği gayet iyi bilinmektedir."[1529] Medeni Berk seçimlerin sonbaharda yapılacağının sinyallerini vermiştir. Berk'in açıklaması Hükümet tarafından seçimlerin yapılacağına dair ilk açıklamaydı.[1530] Bununla birlikte D.P. içinde seçimlerin yapılmasını isteyenlerle 1961 yılına bırakılmasını isteyenler arasında anlaşmazlık yaşanmaktaydı.[1531] Bu arada C.H.P. radyonun yayınlarından şikâyet ediyordu.[1532]

[1522] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 153
[1523] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 289
[1524] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 153, Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 289
[1525] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 290
[1526] **Ulus** 25 Mart 1960
[1527] **Ulus** 26 Mart 1960
[1528] **Zafer** 28 Mart 1960
[1529] **Zafer** 28 Mart 1960
[1530] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 290
[1531] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 206
[1532] **Ulus** 29 Mart 1960

İsmet İnönü, Kayseri'ye gitmeden önce 1 Nisan 1960'ta Ankara'da yaklaşık bin üniversiteliye hitap etmiştir. İnönü hitabesinde: "İnsan haklarını bilen, anlayan savunan gençler olunuz, önümüzdeki günlerde sizi önemli vazifeler bekliyor."[1533] demiş ve ileriki günlerde yaşanacak olayların haberini vermiştir. Kayseri'de yaşanan olaylar üzerine İsmet İnönü, hem olayları incelemek, hem de 3 Nisan 1960 tarihinde yapılacak olan Kayseri Kongresi'ne katılmak için bizzat Kayseri'ye gitmeye karar vermiştir.[1534] Fakat, İsmet İnönü'nün her gittiği yerde kavga çıkması Kayseri Valisi Ahmet Kınık'ı tedirgin etmiştir. Kayseri Valisi Kınık, İnönü'ye telgraf çekerek "halkın Yeşilhisar olaylarından dolayı heyecanlı bulunduğunu, il dâhilinde parti kongreleri ve siyasi toplantıları yasakladığını", bu nedenle İnönü'den Kayseri'ye gelmemesini istemiştir. Ancak İnönü, programını değiştirmemiş ve 2 Nisan 1960 günü Ankara'dan Kayseri'ye trenle hareket etmiştir.[1535] Ancak İnönü'yü taşıyan motorlu tren Kayseri'ye 30 kilometre mesafedeki Himmetdede İstasyonu'nda durdurulmuştur. Burada Kayseri Vali muavini İnönü'ye Ankara'ya dönmesini bildirmiş, ancak C.H.P. Genel Başkanı şehre girmekte ısrar etmiştir ve üç saat sonra trenin hareketine izin verilmiştir." İnönü'nün Kayseri'ye girişinde herhangi bir olay yaşanmamıştır.[1536] Ama, İnönü Yeşilhisar'a gidemeden Ürgüp'ten Ankara'ya geri dönmek zorunda kalmıştır.[1537] Himmetdede İstasyonu'ndaki askeri birliklerin komutanı Binbaşı Selahattin Çetiner, İsmet İnönü'yle konuşması nedeniyle mahkemeye verilmiştir.[1538] Selahattin Çetiner, 5 Nisan 1960 tarihinde ordudan istifa etmiştir. Binbaşı, kendisine verilen görevi subay çıkarken ettiği yeminle bağdaştıramadığını söylemiştir.[1539] Binbaşı Selahattin Çetiner'in istifası ile ilgili neşriyat 7 Nisan 1960 yasaklanmıştır.[1540]

Kayseri'de yaşanan olaylarla ilgili Ürgüp'te bir açıklama yapan İnönü iktidarı sert bir dille eleştirerek şöyle demiştir: "Vatandaşlarıma emniyetle haber veririm ki, esasen azlıkta olan kanun dışı partizanların mecalleri zayıflığın son haddine gelmiştir, Nihai kalıntılar vatandaş iradesi önünde tarumar olmak yolundadır."[1541] Kayseri'de meydana gelen olayları D.P.'nin pervasızlığının bir tezahürü olduğunu iddia eden C.H.P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal 3 Nisan 1960'ta C.H.P. Hatay İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada D.P.'ye ve Başbakan'a sert eleştirilerde bulunarak şöyle demiştir: "Vatandaş her gün memleketin her

[1533] **Cumhuriyet** 2 Nisan 1960
[1534] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 153
[1535] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 140
[1536] **Cumhuriyet** 3 Nisan 1960
[1537] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 529
[1538] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 207
[1539] **Cumhuriyet** 6 Nisan 1960
[1540] **Cumhuriyet** 8 Nisan 1960
[1541] **Ulus** 4 Nisan 1960

yerinde farklı siyasi kanaate sahip olmanın eziyetini çekmektedir. Bütün bunlardan daha da önemlisi, D.P. başlarının bu partizanlığın başlıca tahrik ve teşvikçisi olmalarıdır." Aksal ayrıca Başbakan'ın Hatay ve İskenderun konuşmalarına temas ederek şöyle demiştir: "Başbakan yaptığı konuşmada, hiçbir mesuliyet hissi taşımadan, vatandaşları Vatan Cephesi ve nifak cephesi diye ikiye ayırmıştır. Radyo yayınlarında ve iktidar organlarında son zamanlarda sık sık yapılan bu tefrikin kimin tarafından telkin edildiği şimdi açıkça anlaşılmıştır."[1542]

Zafer gazetesi Kayseri olayları nedeniyle İnönü çok sert eleştirilerde ve ağır suçlamalarda bulunmuştur. "Eski Milli Şef bir türlü eskidiğini fark edemiyor." diyen Zafer C.H.P.'yi suçlayarak: "Halk Partisi, gösteriş ve kabadayılığı cakacı, çalımlı bir politikanın malzemesi olarak kullanmakta devam ediyor." demiştir.[1543] C.H.P.'nin her ne pahasına olursa olsun, ortalığı karıştırmak istediğini belirten Zafer C.H.P. liderlerini Balkan Komitacılığı yapmakla suçlayarak: "Türk milleti kendi kaderini; maskesi düşmekte olan komitacı politikasının zebunu olanlara terk edemez. Halk Partisi Başkanı'nın Kayseri seyahati gösterilmek istendiği gibi orada yapılacak kongrede hazır bulunmak için değil, ortalığı karıştırmak hedefine göre çizilmiş olan plânın tatbikinden ibaret bulunmaktadır. Halk Partisi Başkanı ve yanındakiler illâ Yeşilhisar'a gideceğiz diye tutturdular. Yeşilhisar, azdırılmış Halk Partililerin Hükümet basmaya kıyam ettikleri yerdir. Orada, adalet çalışmakta, hakikatleri ortaya çıkarmaya uğraşmaktadır."[1544] 3 Nisan 1960'ta yapılan Malatya Demokrat Parti İl Kongresi'nde Konya Milletvekili Himmet Ölçmen yaptığı konuşmada C.H.P.'yi eleştirerek şöyle demiştir: "C.H.P. yıllar boyu bu vatanı ihmal etmiştir."[1545] Muhalefetin iktidara yönelik sert eleştirileri sürerken Adalet Bakanı Esat Budakoğlu 2 Nisan 1960'ta istifa etmiştir.[1546] Budakoğlu'nun yerine Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı Adalet Bakanlığı'na getirilmiştir.[1547]

Kayseri olayları siyasi ortamın oldukça gerginleşmesine yol açmıştır. Muhalefet ve iktidar arasındaki çekişmelerin gittikçe sertleşeceğin ilk açık örneği olan Kayseri olayları Türk siyasetini oldukça hareketlendirmiştir. Bu hareket 27 Mayıs'a giden yolda artık muhalefet ile iktidar arasındaki ilişkilerin geri dönülemez bir şekilde bozulduğunun da bir göstergesidir. Muhalefetin "yanlış" tutumuna iktidarında "yanlış" bir tutumla cevap vermesi Türk siyasetinin bir kördüğüm haline gelmesine yol açmış ve bu kördüğüm gittikçe karmaşık

[1542] **Ulus** 4 Nisan 1960
[1543] **Zafer** 3 Nisan 1960
[1544] **Zafer** 4 Nisan 1960
[1545] **Zafer** 4 Nisan 1960
[1546] **Cumhuriyet** 3 Nisan 1960
[1547] **Zafer** 4 Nisan 1960

bir hal almıştır. C.H.P.'nin Demokrat Parti'ye yönelik tutumu bu dönemde ağırlıklı olarak D.P.'ye olan kamuoyunu desteğini kendi tarafına çekmekti. Bunun için en iyi yol halkın gündemi teşkil edecek ve D.P.'yi yanlışlara itecek siyasi gezilerdi. C.H.P.'yi bu tutuma iten nedenler ise sadece kendi dinamiklerinden kaynaklanmamıştır. İktidarın muhalefete yönelik baskısı, C.H.P. tarafından verilen Meclis tahkikatların çoğunun reddedilmesi, muhalefetin Meclis'te demokrasinin kalmadığını iddia etmesi ve D.P.'nin radyo üzerindeki kontrolü muhalefeti doğrudan halkla temas etmeye itmiştir. Muhalefetin siyasi ortamı yumuşatmak yerine siyasi ortamı daha da geren politikalarında ısrar etmesi D.P.'yi de daha sert politikalar takip etmesine yol açmıştır. D.P.'nin siyasi tansiyonu düşürecek politikalar yerine muhalefet üzerinde daha da baskı kurarak sorunları halletmeye çalışması zaten gergin olan siyasi ortamında daha da gerginleşmesine yol açmıştır.

Kayseri olayları nedeniyle C.H.P. Meclis Grubu 5 Nisan 1960'ta bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde yurdun selâmeti bakımından seçimlerin bir an önce yapılmasını temin için ısrarla çalışılacağı bildirilmiştir. C.H.P. Meclis Grubu, İçişleri Bakanı hakkında Meclis tahkikatı istemek özere hazırlık görmeye, Genel Başkan İnönü'ye seçim katileşmeden kendisini fazla yormamayı tavsiyeye ve Kayseri hadiseleri münasebetiyle silâhlı kuvvetlere teşekküre karar vermiştir.[1548] Radyo Gazetesi ise, C.H.P.'nin İstanbul örgütünce yayınlanan gizli bir broşürün hükümet yöneticilerinin eline geçtiğini bildirmiştir. Bu broşür C.H.P. kollarına, gizli çalışmalara hazırlanmalarını bildiriyordu.[1549] Zafer, C.H.P.'yi komünist partilerin yöntemiyle çalışarak gizli bir nifak teşkilatı kurmakla suçlamıştır.[1550] Bahadır Dülger ise muhalif basını Kayseri olaylarını abartmakla suçlamış ve Turhan Feyzioğlu'nu da İnönü'ye suflörlük yaptığını belirtmiştir.[1551] Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasında yaşanan gerginlikler günlük yaşamı da etkilemeye başlamıştır. C.H.P. üyesi olan Muazzez Doğan, eşi C.H.P. Başkanvekili Avni Doğan'ın oğlu Süha Doğan hakkından Vatan Cephesi'ne geçtiği için boşanma davası açmıştır. Sekiz yıldan beri Süha Doğan ile evli bulunan Muazzez Doğan olayla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "Ben Süha ile C.H.P.'li olduğu için evlendim. D.P.'ye geçerse kendisinden boşanacağımı da birçok defa söylemiştim. Bu şartlar altında kendisi ile geçinmeme imkân yoktur." C.H.P. Başkanvekili Avni Doğan ise oğlunun aile muhitinden on sekiz yıldır uzaklaştırdığını belirtmiş ve Süha Doğan'ın Vatan Cephesi'ne geçmesini bir ihanet olarak yorumlamıştır.[1552]

[1548] **Cumhuriyet** 6 Nisan 1960
[1549] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 207
[1550] **Zafer** 6 Nisan 1960
[1551] Bahadır Dülger, "Sefr-i Lider Paşa Becanibi Kayseri", *Zafer* 6 Nisan 1960
[1552] **Cumhuriyet** 6 Nisan 1960

2.11. Muhalefete Karşı D.P.'nin Yeni Önlemler Alması ve Tahkikat Komisyonu

Demokrat Parti Meclis Grubu son yaşanan siyasi olayları gözden geçirmek ve muhalefete karşı alacağı tutumu belirlemek amacıyla 7 Nisan 1960'ta 5,5 saat süren bir toplantı yapmıştır. Toplantıda D.P. Meclis Grubu 11 Ağustos 1958 tarihli Grup tebliğinin ihtiva ettiği esaslar çerçevesinde Halk Partisi'nin bütün hareket ve faaliyetleri gözden geçirilmiştir.[1553]. Başbakan Adnan Menderes parti grubunda yaptığı konuşmada şöyle demiştir: "Memleket bugün kabil-i idare olmaktan çıkmıştır. İşler çoktan laçka olmuştur. Adliye işlemez hâle gelmiş, idare acze düşmüştür. Matbuat, muhalefetle beraber koskoca bir hıyanet makinesi kurmuştur. Hükümetin tek başına hiç bir şey yapmasına imkân kalmamıştır. Artık lâf yerine kanuni tedbir almanın zamanı gelmiştir."

Demokrat Parti Meclis Grubu toplantı sonunda bir tebliğ yayınlamıştır. C.H.P. ve basına yönelik yeni tedbirlerin alınacağının belirtildiği tebliğde son olaylar hakkında Meclis tahkikatı açılması kararı da bildirilmiş, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi ve basına karşı şiddetli ithamlar serdedilerek[1554] şöyle denilmiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı ve memleketin emniyetini tehlikeye düşürücü faaliyetini, her türlü yalan neşriyat ile hakikatleri ve hadiseleri tahrif etmek suretile destekleyen bir basının tahripkâr hâdiseleri ölçüsüz bir dereceye vardırmaktan kaçınmadığı hususu da müşahede edilmiş bulunuyor. Bu basının bilhassa devlet memurlarını, asayişi muhafazaya memur inzibat kuvvetlerini, kanun hükümlerini tatbike memur adalet cihazını yıkıcı maksatlarla baskı altında tutmak yolunu da açıkça ihtiyar etmiş ve bu istikametteki faaliyetini son haddine getirmiş olduğu kanaatine varılmıştır." Ayrıca tebliğde muhalefetin takip ettiği yolu memleket için zararlı olduğu ifade edilmiş ve muhalefet ayaklanma çıkarmakla suçlanmıştır.[1555] D.P. Grubu'nun yayınladığı tebliği değinen Zafer gazetesi bu konu ile ilgili "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" başlığı ile verdiği haberde iktidarın memleketi anlı bir mecraya götürmeyeceği belirtilerek şöyle denilmiştir: "Silahlar, tabancalar, bıçaklar toplanacak, siyasi çeteler dağıtılacak, yeraltı teşkilâtının başı ezilecek ve ancak ondan sonra kimsenin tereddüt ve şüphesine meydan bırakmayan seçimler yapılacak."[1556] Nadir Nadi ise D.P.'nin tebliğinde siyasi gerginliği yatıştırıcı herhangi bir ize rastlamadığını belirterek tebliğin en dikkat çekici yanının Meclis tahkikatı istemesi olduğu belirterek: "Eğer Meclis tahkikatı açılır da bütün milletin güzü önünde olaylar serin kanla bir

[1553] **Zafer** 8 Nisan 1960
[1554] Piraye Bigat Cerrahoğlu, *Demokrat Parti Masalı*, Milliyet Yayınları, 1.baskı, İstanbul, 1996, s. 92-93
[1555] **Zafer** 8 Nisan 1960
[1556] **Zafer** 9 Nisan 1960

bir incelenirse, uzak bir ihtimal de olsa, belki iktidarla muhalefet arasında uzlaştırıcı bir düzey bulmak mümkün olur." demiştir.[1557]

D.P.'de muhalefete yönelik alacağı yeni tedbirlerin neler olacağının tartışılırken[1558] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü 1 Nisan 1960'ta Ankara'da üniversite öğrencilerine yaptığı konuşmada verdiği mesajlara benzer mesajları 8 Nisan 1960'ta İstanbul'da vermiştir. İnönü konuşmasında: "Siyasi hâdiseler son derece ehemmiyetli bir safhaya girmiştir. Bunları dikkatle takip ediyoruz. Memleket mukadderatını iyi istikamete tevcih zamanı gittikçe yaklaşmaktadır. Bu istikameti kapamak için her teşebbüsün mutlaka kırılacağı anlaşılmıştır. Teşebbüs sahipleri mukadder akıbetlerini çabuklaştırmaktan başka bir şey yapmış olmayacaklardır."[1559] Bu arada ilk defa muhalefet saflarında konuşan eski D.P. kurucusu Fuat Köprülü D.P.'ye yönelik eleştirilerde bulunarak: "D.P.'nin davaları ile isminden başka alâkası kalmamıştır. 1946'dan çok gerideyiz. D.P. programı1954'ten sonra yavaş yavaş hatta hızlı hızlı tatbik sahasından kaldırılmış nizam ve hürriyeti kuracak yerde totaliter gidişli bir siyaset tatbikine başlamıştır… Mücadelemi milli muhalefet saflarında yapacağım. C.H.P.'ye geçmeyeceğim."[1560]

D.P.'nin yayınladığı tebliğe 9 Nisan 1960 tarihinde yayınladığı tebliğle cevap veren C.H.P. Meclis Grubu D.P.'nin iddialarını redderek şöyle denilmiştir: "Memlekette hüküm süren siyasi gerginlikten kurtulmanın yolu, yeni baskı ve şiddet tedbirleri aramak değildir. Çarelerin başında en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün vazifelilerin tam bir tarafsızlıkla hareket ederek siyasi partiler arasında ayrılık gütmemeleri ve bütün vatandaşlara eşit muamele yapmaları gelir. Memleket için selâmet yolu, D.P. idarecileri için de ruhlarını ezen huzursuzluktan kurtulma yolu, dürüst ve eşit şartlar altında genel seçimlere gitmek ve milletin vereceği hükme boyun eğmektir."[1561] İsmet İnönü Samsun C.H.P. İl Kongresi'ne gönderdiği mesajda D.P. eleştirerek şöyle demiştir "Elleriyle ve zihniyetleriyle hazırladıkları mukadder akıbetlerinden zorlamalarla kurtulmalarına imkân kalmamıştır, tek çareleri milletin şahlanmış iradesi karşısında boyun eğmektir."[1562] İnönü Amasya C.H.P. İl Kongresi'ne gönderdiği mesajda ise Vatan Cephesi'ni eleştirerek ve seçimlerden bahsederek: "Kendisini umumi efkâra Başbakanın en yakını diye takdim eden bir zat ve bazı bankaların umum müdürleri elele çalışarak iktisat âleminin belirli şahsiyetlerini Vatan Cephesi'ne kaydetmeğe çalıştılar. Tazyiki bahane ederek daha geniş kazanç peşinde koşanların hareketini tahlile lüzum

[1557] Nadir Nadi, "D.P. Bildirisi", *Cumhuriyet* 9 Nisan 1960
[1558] **Cumhuriyet** 9 Nisan 1960
[1559] **Cumhuriyet** 9 Nisan 1960
[1560] **Cumhuriyet** 9 Nisan 1960
[1561] **Cumhuriyet** 10 Nisan 1960, **Ulus** 10 Nisan 1960
[1562] **Ulus** 10 Nisan 1960

yoktur… Buna rağmen görüyoruz ki Vatan Cephesi baskıları devam ederken bütün tertiplerin bir anda iflâs edivermiş olması karşısında tertipçiler ne yapacaklarım şaşırmış vaziyettedirler. Kendilerine güvenemeyen, hareketlerinin dürüst olmadığım bilen partizanlar kapıldıkları korku içinde ellerinden gelen fenalığı yapacak haldedirler… Seçimleri şimdi tehir etmiş olsalar bile bilmeleri lâzımdır ki, 27 Ekim 1961 akşamı güneş battığında, seçimleri yenilememişlerse gayrimeşru olacaklardır."[1563] İnönü'nü mesajı üzeri Türkiye Bankalar Birliği bir tebliğ neşrederek iddialardan duyduğu üzüntüyü belirtmiş ve İnönü'yü iddialarını ispat etmeye davet ederek: "Aksi takdirde kendileri Türk efkârı umumiyesi önünde, muayyen maksatları tahakkuk ettirme pahasına her türlü tertip ve tasnilere başvurmakla asla tereddüt etmeyen bir hüviyet iktisap etmiş olacaklardır." denilmiştir.[1564]

İsmet İnönü'yü rahatsızlığı nedeniyle evinde 9 Nisan 1960'ta ziyaret eden C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı da D.P.'yi eleştirerek: "Mağdurları suçlu göstermek yolunda sarf edilen son gayretler mukadder akıbetin yaklaştığını gösteren bir hırçınlık tezahürdür. Memlekette huzuru tesis etmenin ilk şartı seçimlerde D.P.'yi iktidardan uzaklaştırmaktır.[1565] Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise D.P.'yi muhalefeti sindirmek ve yok etmeğe çalışmakla suçlamıştır.[1566] Bu arada muhalefet Milli Muhalefet Cephesi Ekibinin 10 Nisan 1960'ta Diyarbakır'a girişleri sırasında polisin halkı dağıtmak için zor kullanıldığını iddia etmiştir.[1567] Muhalefet Milli Muhalefet Cephesi'nin Elazığ'a gelişi sırasında da polisin baskısından şikâyetçi olmuştur.[1568]

Muhalefetin eleştirilerine, iktidarda sert eleştirilerde bulunarak cevap vermiştir. C.H.P.'nin tahrik hareketlerine devam ettiği belirten Zafer: "Komitacılık metotları ile bu memlekette her türlü politika yapmak teşebbüsleri bertaraf edilecektir."[1569] 12 Nisan 1960 tarihinde toplanan D.P. Meclis Grubu 5,5 saat C.H.P.'nin tutumunu ve alınacak tedbirleri görüşmüştür.[1570] D.P. Meclis Grubu, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek ve bununla beraber memleketin her tararında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek ve bunlarla alâkalı meseleleri ele almak" amacıyla Meclis tahkikatı açılmasını

[1563] **Ulus** 11 Nisan 1960, **Cumhuriyet** 11 Nisan 1960
[1564] **Zafer** 13 Nisan 1960
[1565] **Cumhuriyet** 10 Nisan 1960
[1566] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "D.P. Meclis Grubunun Bildirisi Üzerine", *Ulus* 10 Nisan 1960
[1567] **Ulus** 14 Nisan 1960
[1568] **Cumhuriyet** 16 Nisan 1960, **Ulus** 16 Nisan 1960
[1569] **Zafer** 12 Nisan 1960
[1570] **Cumhuriyet** 13 Nisan 1960

kararlaştırmıştır.[1571] D.P.'nin bu kararında bir gün sonra C.H.P.'de D.P. hakkında Meclis tahkikatı istemeye karar vermiştir.[1572] Bu arada Zafer, Kırklareli'nde C.H.P. ve C.K.M.P.'den ayrılan 7113 kişin D.P.'ye katıldığını bildirmiştir.[1573]

Demokrat Parti Meclis tahkikat önerisini 15 Nisan 1960'ta açıklamıştır. D.P. Meclis Grubu Başkan ve Başkan Vekilinin imzalarıyla verilen önergede C.H.P. ve basın, 7 madde ile çok ağır şekilde itham edilmiştir. Önergede ayrıca 15 kişilik geniş salâhiyetli bir tahkik encümeninin teşkili ile tahkikatın üç ayda bitirilmesini teklif edilmiştir.[1574] Kurulacak Tahkik Encümeni, gerekirse siyasi hareket ve faaliyetleri durdurabilecekti. D.P.'nin tahkikat önerisinde C.H.P.'ye yöneltilen suçlamalar şunlardı: "C.H.P. siyasi mücadelede meşru hudutları ziyadesi ile aşmıştır, seçimlerde namuslu vatandaşlar ve iradesini tam bir hürriyet içinde izhar etmelerine mani olmak üzere şerirler ve sabıklardan müteşekkil silahlı siyaset çeteleri tehdit ve tecavüz için hazırlanmaktadır, bir kısım basın gayrimeşru gayelerinin tahakkuku yolunda C.H.P. ile işbirliği yapıyor, Orduyu siyasete karıştırmak, Ordu Kuvvetlerini emir ve kanun dinlemez bir hale getirmek için gizlice çalışmaktadırlar Hücre usulü ile çalışan kollar kuruluyor ve bu kolların da meşruiyeti hususunu çekinmeden ve açıkça müdafaa etmektedirler."[1575] Süleyman Yeşilyurt'a göre önergede Halk Partisi'ni kapatmaya yönelik herhangi gayret ve çalışma söz konusu değildi.[1576] Kasım Gülek önergenin amacının C.H.P.'yi seçimlerde atıl bırakmak olduğunu iddia etmiştir. İsmet İnönü ise "her zamankinden daha kuvvetli olduklarını" belirtmiştir.[1577] Zafer ise "Meclis tahkikatının Halk Partisi'nin kanun dışı faaliyetleri ile nasıl bir gayrimeşru teşekkül haline geldiğini göstereceğini" iddia etmiştir.[1578]

C.H.P. milletvekillerine üsluplarından dolayı ve D.P.'ye karşı söyledikleri sözler nedeniyle Zafer gazetesi başyazarı Bahadır Dülger: "Halk Partisi'nin mebusları siyasi mücadeleyi kanın gövdeyi götürecek bir vahamete getirilmesine pek fazla taraftar ve hevesli görüyorlar. Bu hevesi onların ruhlarını ezen bir aşağılık duygusuna bağlamak pek yerinde olur. Seçim, neticelerine göre iktidarın sessiz sedasız değişebilmesinin mümkün olduğu bir memlekette iktidarın ancak zorla ve şerle elde edilebileceğini düşünmek, her şeyden

[1571] **Zafer** 13 Nisan 1960, Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1986, s. 420
[1572] **Cumhuriyet** 14 Nisan 1960, **Ulus** 14 Nisan 1960
[1573] **Zafer** 15 Nisan 1960
[1574] **Cumhuriyet** 16 Nisan 1960
[1575] **Zafer** 16 Nisan 1960
[1576] Süleyman Yeşilyurt, *Bayar Gerçeği*, Serajan Stratejik Arıştırma Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s s. 237
[1577] **Cumhuriyet** 18 Nisan 1960
[1578] **Zafer** 18 Nisan 1960

seçimlerde ümidin kesilmiş olduğuna delalet eder." demiştir.[1579] Bu arada 15 ay hapis cezasını çekmek üzere 7 Mart 1960'ta hapse giren Ahmet Emin Yalman, hapse girdikten kısa bir süre sonra hastalanarak hastaneye yatmıştı. Hastalığının devam etmesi üzerine Yalman'ın hapis cezası ertelenmiş ve tahliye edilmiştir.[1580]

C.H.P. iktidarın kendilerine karşı yaptığı Meclis tahkikatı önerisine aynı yolla cevap vermiştir. C.H.P. 16 Nisan 1960 tarihinde Başbakan Adnan Menderes hakkında 21 ayrı meseleden dolayı Meclis tahkikatı açılmasını istemiştir. Öneri'de Menderes'in keyfi idare kurmak istediği iddia edilmiştir.[1581] Muhalefet ve iktidar arasındaki gerginliğin had safhaya ulaştığı bu dönemde 14 emekli general ve amiral İsmet İnönü'yü evinde ziyaret etmiştir. İnönü görüşmede "Cemiyetin ordu grubu karakter sağlamlılığını muhafaza etmektedir." demiştir.[1582] Yurt gezilerine devam eden Milli Muhalefet Cephesi Ekibi Elazığ'daki temasları sırasında D.P.'ye eleştirilerde bulunmuşlardır. C.H.P. Urfa Milletvekili Yaşar Alhas C.H.P.'ye yapılan isnatları reddederek şöyle demiştir: "Eğer D.P. iktidarının karşısında C.H.P. yerine bir başka muhalefet grubu olsaydı, çoktan kardeş kavgası çıkardı." demiştir. Fuat Köprülü ise D.P.'nin 1946 mücadelesinden bahsederek: "Bugün memlekette siyasi mücadele çok çirkin bir hal almıştır. Memleket menfaatine aykırı bir yola girilmiştir. Demokrasi milleti iki gruba ayırıp "Sen vatan hainisin" demek değildir. 1945'de biz iktidara bu şekilde hücum etmedik onlar da bize böyle ithamda bulunmadılar. Şimdi Vekillerin radyo ile konuşmalarında çok korkunç şeyler dinliyoruz." demiştir. Köprülü ayrıca C.H.P.'yi kastederek bu partinin memleket huzurunu bozacak bir parti olmadığını bildirmiş ve bütün vatandaşlara radyo gazetesini dinlemelerini tavsiye etmiş ve eski D.P.'lileri ve bağımsız vatandaşları Milli Muhalefet Cephesine katılmaya davet etmiştir. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise mücadelelerinin "milletle iktidara arasındaki münasebeti tanzim etmek" olduğunu belirtmiştir.[1583] Milli Muhalefet Cephesi Ekibi Elazığ'dan sonra Malatya'ya gitmiştir.[1584] Milli Muhalefet Cephesi'ne ve İsmet İnönü'ye ağır suçlamalarda bulunan Zafer başyazarı Bahadır Dülger, 1957 seçimlerinden önce İsmet İnönü'nün Hürriyet Partisi ile Güçbirliği kurmaya çalıştığını ve böylece birçok D.P.'linin Hürriyet Partisi'ne katılacağının sanıldığını ifade ederek, 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi'nin hüsrana uğradığını belirtmiştir. Dülger, İnönü'ye ve Milli Muhalefet Cephesi'ne yönelik eleştirilerini sürdürerek şöyle demiştir: "Lider Paşa sabık Garp cephesi kumandanı ya, politikada da bir türlü cephesiz olmuyor,

[1579] Bahadır Dülger, "Kelle Meselesi", *Zafer* 16 Nisan 1960
[1580] **Ulus** 16 Nisan 1960
[1581] **Ulus** 17 Nisan 1960, **Cumhuriyet** 17 Nisan 1960
[1582] **Ulus** 17 Nisan 1960, **Cumhuriyet** 17 Nisan 1960
[1583] **Ulus** 17 Nisan 1960
[1584] **Ulus** 18 Nisan 1960

olamıyor ya? Siyaset sahnesinde onu eğlendirmekle kendilerini vazifeli görenler Lider Paşa'ya bu sefer de hemencecik bir oyuncak cephesi kurdular. Hani sünnet çocuklarına alınan tahta atlar gibi bir şey, Lider Paşa şimdi bu tahta ata binip tahta kılıcını çekecek ve durduğu yerden bir adım dahi ileri gitmeğe muvaffak olmadan sallanacak, sallanacak. Bu yeni cephe küçük ama büyük: Milli Muhalefet Cephesi." Bahadır Dülger ayrıca Güçbirliği'nin ardında Hürriyet Partisi'nin bulunduğunu ancak Milli Muhalefet Cephesi'nin ardında sadece Fuat Köprülü'nün bulunduğunu belirterek Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti saflarını yarmak amacıyla kullanıldığını ifade etmiş ve Milli Muhalefet Cephesi'ni bir komediye benzetmiştir.[1585]

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına ilişkin önergenin görüşüldüğü Meclis'in 18 Nisan 1960 tarihli oturumunda çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Önergenin Anayasa'ya aykırı olduğunu ileri süren muhalefet önderi İnönü, "D.P."nin çok tehlikeli bir yola saptığını"[1586] ileri sürerek şöyle demiştir: "Biz ihtilal metodları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ayaklanma olur. Buna mahal vermemek içim idarelerin demokratik yolda olması. İnsan haklarının yürürlükte olması şarttır. Bu fikir beyannamenin ruhunu teşkil ediyor. Demokratik rejim, insan hakları yürütülüyor mu, yürümüyor mu? Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa baskı rejimi kurulursa ihtilâl behemehal olur. Biz böyle bir ihtilâl içinde bulunmayız, bulunamayız. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır."[1587] İnönü'nün açıklaması iktidar tarafından sert bir dille eleştirilmiş ve zaten gergin olan siyasi ortamı germekten başka bir işe yaramamıştır.

T.B.M.M.'de 18 Nisan 1960'ta C.H.P. Meclis tahkikatı açılması önergesi kabul edilmiş ve tahkikatı yapacak Tahkikat Komisyonu kurulması kabul edilmiştir. Tahkikat Komisyonu muhalefet ve basın aleyhinde ortaya atılan suçların soruşturmasını yapacaktı. Tahkikat Komisyonu'nun üyeleri şunlardı: Osman Kavuncu (Kayseri), Bahadır Dülger (Gaziantep), Nüzhet Ulusoy (Samsun), Said Bilgiç (Isparta), A.Hamdi Sancar (Denizli),

[1585] Bahadır Dülger, "Tahta At", *Zafer* 17 Nisan 1960
[1586] Çağlar Kırçak, *Türkiye'de Gericilik 1950–1990*, İmge Kitapevi, Ankara, 1993, 2.baskı, s. 80-81
[1587] İsmet İnönü, *İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları*, s. 299-300

Vacid Asena (Balıkesir), Kemal Biberoğlu (Çorum), Kemal Özer (Kütahya), Hilmi Dura (Kastamonu), Ekrem Anıt (Samsun), Nusret Kirişçioğlu (Sakarya), Turan Bahadır (Denizli), Selami Dinçer (Sakarya), Himmet Ölçmen (Konya), Necmeddin Önder (Nevşehir). Komisyon başkanı ise Hamdi Sancar'dı.[1588] Komisyon ilk toplantısında üç tebliğ yayınlamıştır. Komisyon yayınladığı 1 numaralı tebliğle üyeler arasında görev paylaşımı yapmış, 2 numaralı tebliğle partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasi faaliyetleri yeni teşkilat kurmaları yasaklanmıştır. 3 numaralı tebliğ ile de Komisyon'un faaliyetiyle ilgili bütün neşriyat yasaklanmış ve Büyük Millet Meclisi'nin tahkikat takriri ile ilgili müzakerelerin neşri yasaklanmıştır.[1589] Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasında bir gün sonra C.H.P. Meclis Grubu 19 Nisan 1960'ta yaptığı toplantısında, en acil vazifenin Anayasayı ve hürriyetleri korumak olduğunu kararlaştırmıştır.[1590] Tahkikat Komisyonu 19 Nisan 1960'ta yayınladığı 4 numaralı tebliğde ise İsmet İnönü'ye sert bir dille eleştirilerde bulunarak: "Cumhuriyet Halk Partisi Lideri, memleketimizde vuku bulacağını sarih olarak ifade ettiği ihtilâl ve ayaklanmayı, konuşmasının bir noktasında aynen "Şartlar tam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır." demek suretiyle mergup ve şayanı teşvik gördüğünü, yine sarahatle beyan ve ifade etmiştir. Dünyanın en muhataralı bölgelerinden birinde bulunan memleketimizde, bu çeşit teşviklerin ve tahriklerin ne kadar tehlikeli neticeler tevlit edebileceği izahtan varestedir." demiştir.[1591] İnönü ise "Encümen tarafından alınacak tedbirlere mukavemet edileceğini" açıklamıştır.[1592]

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasından sonra ilk öğrenci olayı Ankara Kızılay'da meydana gelmiştir. C.H.P. lideri İnönü'nün Kızılay'dan geçerken lehine gösteri yapılmış ve bu gösteri kısa süre içinde, iktidar aleyhine bir gösteriye dönüşmüştür.[1593] Gösteri sırasında polislerle ve göstericiler arasında olaylar çıkmış ve 1'i gazeteci, 11'i öğrenci olmak üzere toplam 22 kişi gözaltına alınmıştır.[1594] Gözaltına alınan göstericilerden 5'i Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet etmekten dolayı tutuklanmıştır.[1595] İçişleri Bakanlığı yayınladığı tebliğde olayların tertipli olarak yapıldığı açıklamıştır.[1596] Bu arada basında da Güney Kore'deki halk ayaklanması ile ilgili haberleri ve fotoğraflar yayınlamayı

[1588] **Zafer** 19 Nisan 1960
[1589] **Zafer** 19 Nisan 1960, **Cumhuriyet** 19 Nisan 1960
[1590] **Ulus** 20 Nisan 1960
[1591] **Zafer** 20 Nisan 1960
[1592] **Ulus** 20 Nisan 1960
[1593] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 535
[1594] **Ulus** 20 Nisan 1960
[1595] **Ulus** 20 Nisan 1960
[1596] **Zafer** 20Nisan 1960, **Cumhuriyet** 20 Nisan 1960

sürdürüyordu.[1597] Gazeteler, 27 Nisan'da Cumhurbaşkanı Syngman Rhee'ni düşüşünden sonra bile bu resimleri yayınlamaya devam etmişlerdir.[1598]

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla oldukça gerginleşen siyasi ortam muhalefet partilerini birbirine yeniden yaklaştırmıştır. C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı 20 Nisan 1960 tarihinde C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'yü evinde ziyaret etmiş ve yaklaşık bir saat görüşmüştür. Bölükbaşı gazetecilere yaptığı açıklamada: "Vatanseverlerin basiretleri, uyanıklıklar ve tesanütleri nöbettedir."[1599] diyerek muhalefetin ortak hedeflerini ve muhalefet arasındaki birliği ortaya koymak istemiştir. C.K.M.P. ayrıca hazırladığı bir önerge ile 15 D.P. milletvekili hakkında Meclis tahkikatının açılmasını istemiştir.[1600] Bu arada Tahkikat Komisyonu Meclis'ten çıkarttığı bir kararla, D.P. önergelerine değgin Meclis görüşmelerinin basında yayınlanmasını yasaklamıştır. Karara aykırı davranan gazeteler toplattırılmıştır. Fethi Çelikbaş'ın 12, Osman Bölükbaşı'nın 6 oturum için Meclis'ten, uzaklaştırılması kararı alınınca, C.H.P. milletvekilleri hep birlikte Meclis'i terk etmişledir.[1601]

Muhalefet ve iktidar arasındaki sert eleştiri ve ağır suçlamalar sürerken T.B.M.M. Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini tayin eden teklifi 21 Nisan 1960 tarihinde kabul etmiştir.[1602] Muhalefete sert bir dille eleştiren Başbakan Adnan Menderes radyoda yaptığı konuşmada vatandaşlardan maksatlı haberlere inanmamalarını isteyerek: "Memlekette kargaşalık çıkarmak maksadıyla yayılan bu gibi haberlerde, mecrasını takip edip merkezlerine kadar gidebilmek için, hükümet makamlarına ve vazifelilere derhal malûmat vermek suretiyle yardım etmenizi rica ederim." demiş ve eleştirilerini sürdürerek şöyle demiştir: "İstanbul'da ve Ankara'da çıkarılmak istenen hâdiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selâmetine karşı girişilmiş ağır ve vahim suikastlardır. Bunların tertipçileri olduğu gibi işi iyice bilmeden ve anlamadan kendilerini tertipçilerin âleti haline sokmuş bulunanlar da vardır. Genç mekteplilerimiz üzerinde bir zamandan beri yapılmakta olan tahrikler neticelerini göstermektedir. Bu manzara ve hadiseler, memleketin bir takım genç ve masum evlâdının tahrikçi ve tertipçilerin nasıl âleti haline getirildiği hakkında açık bir fikir vermektedir… Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir… Memleketin asayiş ve selâmeti ile vatandaşlarımızın huzur ve emniyeti ile oynanamaz. Bu huzur ve emniyetin bozulmasına çalışılan sükûn ve asayişin muhafazasına Hükümet'imiz son

[1597] **Cumhuriyet** 20, 27 Nisan 1960
[1598] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 208, **Ulus** 28 Nisan 1960, **Cumhuriyet** 28 Nisan 1960
[1599] **Cumhuriyet** 21 Nisan 1960
[1600] **Cumhuriyet** 22 Nisan 1960
[1601] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 208, **Cumhuriyet** 21 Nisan 1960
[1602] **Zafer** 22 Nisan 1960

derece azimli ve kararlıdır."[1603] D.P. liderlerinin iktidardan düşme korkusu içerinde olduklarını iddia eden İnönü Tahkikat Encümeni'ne verilecek yetki ve görevler hakkındaki kanun tekfinin doğurabileceği sonuçlar üzerinde durarak şöyle demiştir: "Yıllardan beri safha safha kurulmak istenen baskı idaresinin bu son adımı da atıldığı takdirde fiilî bir rejim değişikliği yapılmış ve Anayasa nizamı tamamen yıkılmış olacaktır. Açık hakikat şudur: Artık mücadele, partiler arası bir siyasi mücadele olmaktan çıkmıştır. Bu mücadele Türk Milleti ile onun haklarını gasp etmeğe çalışan bir avuç insan arasındadır."[1604]

Tahkikat Komisyonu ile ilgili kanun teklifinin T.B.M.M.'de görüşülmesine bazı Anayasa Profesörlerinden sert tepki gelmiştir. İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Kürsüsü Profesörü Hüseyin Nail Kubalı gazetecilere verdiği beyanatta: "Anayasa ağır şekilde ihlâl ve hukuk devleti prensibi açıkça inkâr edilmiş olacaktır. B.M.M. Tahkikat Komisyonlarına bir kanunla geniş kazai yetki verilmesi, onun yapılmasını temin edenleri ağır mesuliyetten kurtaramaz." Yine aynı üniversitende Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya: "Tahkikat Komisyonlarına kazai yetkiler tanımak Anayasa ihlalidir."[1605] Tahkikat Komisyonu'na karşı çıkanlar arasında İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar'da bunuyordu. Süleyman Yeşilyurt profesörlerin Komisyon aleyhine aldıkları tavırlarını eleştirerek: "Bu profesörler Tahkikat Komisyonu çalışmaları Anayasa'ya aykırıdır derlerken, yanılgılar içerisinde olduklarını bildikleri halde, bilmez gibi görünüyorlardı. Anayasa'nın çok geniş yetkilere haiz olduğunu bu profesörlerimiz evvelki yazdığı kitaplarda açık seçik bildirmişler. Hatta Anayasa'nın geniş yetkilerine ve muhtevasına uygun olduğunu söyledikleri kendi kitaplarını, Üniversitelerde ders olarak okutmuşlardır."[1606] Bazı öğretim üyelerinin basındaki yazılarında, Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkilerini düzenleyen yasayı eleştirmeleri, Hükümeti tedirgin ettiği için, Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne 28 Nisan 1960 tarihinde bir yazı yazarak, bu gibi kişilerin "Vekâlet emrine alınması" konusunda, Üniversite Senatosu'nun görüşlerini sormuştur.[1607]

Tahkikat Komisyonu ile ilgili kanun teklifinin T.B.M.M.'de görüşülmesi sırasında D.P. Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı: "Böyle bir yetkiyi bir gayri mesul heyete vermek, sıkıyönetim kanununda kabul edilmiş yetkilerin bile ilerisindedir, yalnız Anayasa'ya değil, adli sisteme de uygun değildir." diyerek komisyona tahkik görevi dışında yetki verilmesine

[1603] **Zafer** 22 Nisan 1960
[1604] **Ulus** 26 Nisan 1960
[1605] **Ulus** 27 Nisan 1960
[1606] Süleyman Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 237-238
[1607] **DPMGMZ**, XI, C. 304: 2-3'den Aktaran: Mustafa Albayarak, *a.g.e.*, s. 536

karşı çıkmıştır.[1608] Muhalefetten oldukça sert tepki alan Tahkikat Komisyonu ile ilgili kanun teklifinin T.B.M.M.'de görüşülmesi sırasında C.H.P. Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal iktidara sert eleştirilerde bulunarak: "Siyasi rakibini meşru mücadele usulleriyle yenemeyen bir iktidar, onu. Anayasa dışına çıkararak ezmek gayreti içindedir." demiş, Şahap Kitapçı ise "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hayatında muhtelif vesilelerle tahkikat encümenleri kurulmuştur. Fakat hiçbiri bir Encümeni kaza ve icra organlarının yetkileri ile teçhiz etmeyi düşünmemişlerdir… Bu teklif kanunlaştığı takdirde, bugün mevcut olan huzursuzluk daha ziyade artacak, tasavvur edilmeyen tatbikatla karşılaşacaktır." demiştir. Komisyona, İstiklal Mahkemelerine benzer yetkiler verilmek istendiği belirten Hıfzı Oğuz Bekata: "Bu madde kabul edilirse memleketimizde fiili bir rejimi kurulacağını." belirtmiştir. C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise D.P. Milletvekillerinin tarihi bir mesuliyet karşısında bulunduklarını belirterek şöyle demiştir: "Milli hâkimiyet ve anayasa nizamı bir darbeye maruzdur."[1609] Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi ise kanunun kabul edilmesi durumunda: "Artık Türkiye'de bir hürriyet rejiminin göstermelik kabilinden olsun yürürlükte bulunduğunu, ne içeride, ne dışarıda kimseye kabul ettiremeyeceğiz." dedikten sonra şöyle demiştir: "Büyük Millet Meclisi tarafından soruşturma komisyonuna tanınması istenen yetkiler. Anayasanın vatandaşlara sağladığı hak ve hürriyetleri tamamen ortadan kaldıracak kuvvettedir… Bu şartlar altında bir hukuk rejiminin himayesi altında yaşadığımızı iddia etmek güç olacaktır."[1610] 27 Nisan 1960 tarihinde T.B.M.M.'de yapılan görüşmelerin neşri Tahkikat Komisyonu tarafından yasaklanmıştır.[1611] Neşri yasaklanan konuşmasında C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını sert bir dille eleştirerek: "Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz, diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur, mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir." demiştir.[1612] İsmet İnönü bu sert eleştiri nedeniyle Meclis'ten 12

[1608] **Cumhuriyet** 27 Nisan 1960
[1609] **Ulus** 27 Nisan 1960
[1610] Nadir Nadi, "Nasıl Bir Rejime Gidiyoruz", *Cumhuriyet* 27 Nisan 1960
[1611] **Ulus** 28 Nisan 1960
[1612] Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 157

oturum uzaklaştırılmıştır.[1613] Bu gelişme, muhalefetin Meclis'te liderlerinden yoksun bırakılması sonucunu yaratmış ve iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri yeniden gerginleşmesine yol açmıştır.[1614]

27 Nisan 1960 tarihinde T.B.M.M.'de yaşanan sert tartışmalardan sonra Tahkikat Encümenine ait 7468 sayılı kanunu kabul edilmiştir. Kanun oylamaya katılan 354 D.P. milletvekilinin oy birliği ile çıkmıştır.[1615] Meclis içtimasından sonra D.P. Grubu toplanmıştır. Başbakan Adnan Menderes ise Tahran'a gitmekten vazgeçmiş, Tahran'a Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu gitmiştir.[1616] Kabul edilen Meclis Tahkikat Komisyonlarının Vazife ve Salahiyetleri Hakkındaki Kanuna göre Komisyon'un görev yetkileri kısaca şöyleydi: Madde 1: "Türkiye Büyük Millet Meclisi encümenleri ve naip olarak vazifelendirecekleri Tali Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddeiumumîsine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askeri adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salahiyetleri haizdir." Madde 2: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri: a) Tahkikatın selametle cereyanını temin maksadıyla her türlü neşriyatın yasak edilmesine; b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayri mevkutenin tabi veya tevziinin menine; e) Mevkute veya gayri mevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına; ç) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına; d) Siyasi mahiyet arzeden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya; e) Tahkikatın selametle intacı için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye dahi salahiyetlidir." Madde 3: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Madde 4: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararların icra ve infazında ihmal veya suiistimali görülen vazifeliler, ihmal halinde altı aydan iki seneye, suiistimal halinde bir seneden üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar." Madde 5: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir..." Madde 9:

[1613] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 209
[1614] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 536
[1615] Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, s. 913s. 920
[1616] **Cumhuriyet** 28 Nisan 1960

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan karar veya tedbirler kati olup aleyhine itiraz olunamaz."[1617]

İktidarın muhalefete yönelik sert eleştirileri ve C.H.P.'nin yıkıcı ve gayrimeşru faaliyetlerine sık sık değinmesi C.H.P. kapatılacağına dair haberlerin çıkmasına neden olmuştur.[1618] Bu tür haberlere muhalefet ve muhalif basın tarafından sert dille eleştiriler gelmiştir. Muammer Aksoy, 15 Mayıs 1960 tarihli Forum dergisindeki "Halk Partisini Kapatmağa Kimsenin Gücü Yetmez" başlıklı yazısında C.H.P.'ye yönelik eleştirilere ve C.H.P.'nin kapatılacağına dair ima ve haberlere sert bir şekilde cevap vermiştir. D.P.'nin kendisini devlet sanma vehmine kapıldığını belirten Aksoy, Radyo Gazetesi'nin 29 Şubat 1960 tarihinde muhalefete yönelik eleştirileri değindikten sonra "Halk partisini kapatmanın bugün ifade ettiği mana, hürriyet ve demokrasi fikrini imha etmeğe yeltenmenin ta kendisidir." olduğunu iddia etmiş ve "D.P. ve onun ortakları, C.H.P.'nin binalarına belki bir müddet için kilit vurabilirler, daha doğrusu gafletin bu son haddini dahi gösterebilirler, fakat C.H.P.'yi, bir inanç ve varlık olarak asla ve asla ortadan kaldıramazlar!" demiştir. C.H.P.'nin kapatılmasının tehlikelerine işaretle "artık mesul bir merkez ve teşkilat tarafından kontrol edilemeyen milyonlarca muhalif vatandaş'ın yer yer kuvvete başvurmalarına mani olunamayacağını" belirtmiş ve D.P.'ye uyarıda bulunmuştur.[1619]

2.12. İstanbul ve Ankara Olayları

T.B.M.M.'deki iktidar ve muhalefet arasındaki gergin havanın Meclis dışına taşması uzun sürmemiştir. Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunun 27 Nisan 1960 günü T.B.M.M.'de kabul edilmesinden bir gün sonra İstanbul'da, iki gün sonra da Ankara'da binlerce öğrencinin katıldığı hükümeti protesto gösterileri yapılmıştır.[1620] İstanbul'daki olaylar, İstanbul Üniversitesi Senatosu'nun toplantı yapacağı gün olan[1621] 28 Nisan 1960 Perşembe günü saat 09.30'da İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin, üniversite bahçesinde toplanmalarıyla başlamıştır. Polis, toplanan öğrencileri önce kordon altına almış, sonra üniversite bahçesine girerek müdahale etmiştir. Öğrenciler polise taş atarak engel olmak istediler. Bu arada İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, İçişleri Bakanı Namık Gedik'le bir telefon görüşmesi yapmış, polisin üniversiteye girme yetkisinin olmadığını söylemiştir. Rektör Onar da, öğrencilerine destek için bahçeye inmiş, olaylar

[1617] **Cumhuriyet** 28 Nisan 1960
[1618] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 534
[1619] Muammer Aksoy, "Halk Partisini Kapatmağa Kimsenin Gücü Yetmez", *Forum*, C.XIII, S.147, s.5-6
[1620] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 141
[1621] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 536

sırasında yere düşüp başından yaralanmıştır. Olaylar kısa süre sonra Beyazıt Meydanı'na sıçramış ve burada toplanan kalabalık, Laleli'ye doğru yürüyüşe geçmiştir. 1970'li yıllardan itibaren sıkça görülecek bu manzara Türkiye'nin o günkü şartlarına çok yabancıydı. Polis, göstericilerin önüne barikat kurduysa da öğrencileri durduramamış ve çatışma çıkmıştır. Olaylar sırasında Turan Emeksiz isimli öğrenci seken bir kurşunla ölmüş, bir polis ağır olmak üzere 16'sı polis 40 kişi yaralanmış ve 150 dolayında öğrenci de gözaltına alınmıştır. Aynı gün İstanbul Teknik Üniversitesi'nde de öğrenciler dersleri boykot ederek, gösteri yapmışlar ve kısa süre içinde öğrenci olayları İstanbul Tıp Fakültesi'ne de sıçramıştır.[1622]

Olaylar büyünce İstanbul Valisi Ethem Yetkiner Hükümete "derhal sıkıyönetim ilan edilmesi" teklifinde bulunmuştur. Hükümet de bu teklife uyarak 28 Nisan 1960'ta saat 15.00'den itibaren[1623] İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmiş ve olaylarla ilgili neşir yasağı getirilmiştir.[1624] İstanbul Örfi İdare Kumandanlığına Orgeneral Fahri Özdilek, Ankara Örfi İdare Kumandanlığına da Korgeneral Namık Argüç tayin edilmişlerdir.[1625]

Olaylar üzerine Bakanlar Kurulu 28 Nisan 1960'ta toplanmış ve gün boyu toplantı halinde kalmıştır. Ayrıca C.H.P. ve D.P. Meclis Grupları da uzun toplantılar yapmışlardır.[1626] 29 Nisan 1960 tarihinde iki defa toplanan D.P. Meclis Grubu'nun sabahki toplantısında Başbakan Adnan Menderes, olayları tahrik edenlerin bazı Halk Partililerin çocukları ve Üniversite öğretim üyeleri olduklarını savunarak şunları söylemiştir: "Bu üniversiteye gireceğiz, temeline gireceğiz... Bize vatan lazımdır. Siyaset yapmak için, üniversite kurmak için vatan lazımdır... Bugün fiilen ihtilal içindeyiz. İhtilalin kendine göre (bir) mantıklı icapları vardır. Biz bunları yaparken mümkün olduğu kadar memleket menfaatlerini müdafaa etmek ve kestirim yoldan her yerde her memleketi lokalize etmek suretile neticeler alma yolunda tertiplerimizi almaktayız. Şimdi aziz arkadaşlarım bu gazeteleri kapatacağız, bu adamları içeri tıkacağız. Girilemezmiş?.. Emir verdik derhal girin dedik, Üniversiteye girmek değil, temelinin altına gireceğiz... Muhterem arkadaşlar, Anayasa'ya uygun mu değil mi? Tedbirlerimiz ne olacaktır? diye konuştuğumuz zamanlar hadiselerin nereden nereye süratle geldiğini gördük. Belki bu akşam belki yarın akşam bir hususi mahkeme derhal kuracağız.". Menderes bu konuşmasında ayrıca, Tahkikat Komisyonu'nun milletvekillerine davetiyeler göndermek suretiyle, onları sorguya çekeceğini" belirttikten sonra, 28 Nisan Olayları'nda yakalananların "hepsinin ceplerinden Halk Partisi'nin pankartları çıktığını" iddia ederek,

[1622] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 536
[1623] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 142
[1624] **Cumhuriyet** 29 Nisan 1960, **Ulus** 28 Nisan 1960
[1625] **Ulus** 29 Nisan 1960
[1626] **Cumhuriyet** 29 Nisan 1960

"Hareket eğer isyan ise, ihtilal ise, bu Halk Partisi İhtilalidir, Halk Partisi isyanıdır..." şeklinde konuşmuştur.[1627]

Sıkıyönetimin ilanı, olayların Ankara'ya sıçramasına engel olamamıştır. Ankara'daki olaylar 29 Nisan 1960 Cuma günü Hukuk Fakültesi'nde başladı. Kısa sürede Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne sıçrayan gösterilerde, öğrencilerin "Diktatör Kahrolsun" ve "Menderes İstifa" sloganlarına güvenlik güçleri havaya ateş açarak karşılık vermiş, sonra da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kapılarını kırarak binaya girmiş ve zor kullanarak gösteriyi bastırmıştır. Ankara'da bir başka olay Gazi Eğitim Enstitüsü'nde meydana gelmiştir. Başbakan Adnan Menderes, burada yürüyüş yapan öğrencilerle konuşmaya gelmiş ancak, sloganlarla protesto edilmiştir. Olaylar, polisin müdahalesi ile son bulmuştur. 30 Nisan 1960'ta İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen gösteriler sırasında da ise Nedim Özpolat isimli bir öğrenci ölmüştür.[1628]

Olaylar nedeniyle İstanbul ve Ankara'da geceleri sokağa çıkma yasağı konmuş eğlence yerleri kapatılmış, kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantı yasaklanmıştır.[1629] Olaylar nedeniyle İstanbul Üniversitesi 3 gün Ankara Üniversitesi 2 gün tatil edilmiştir.[1630] Ardından İstanbul Üniversitesi ve yüksek okullar Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından bir ay süreyle kapatılmışlardır. İzmir'de ise öğrenciler sessiz bir yürüyüş yapmışlardır.[1631] İçişleri Bakanlığı yayınladığı tebliğde göstericilerin üzerinde ve evlerinde C.H.P. pankartları çıktığını belirtmiştir.[1632]

Olaylar sürerken D.P.'de yaşanan istifalar da parti içerisinde gerginliği artırmıştır. D.P. Zonguldak Milletvekili Hasan Balık D.P.'den,[1633] D.P. Balıkesir Milletvekili Mücteba Iştın ise hem D.P.'den hem de milletvekilliğinden istifa etmiştir. Ayrıca D.P. Grup Başkanı Mazlum Kayalar da görevinden istifa etmiştir.[1634]

Başbakan Adnan Menderes olaylar nedeniyle radyoda bir konuşma yapmıştır. Vatandaşlardan yalan haberler inanmamalarını isteyen Başbakan, devamlı olarak tebliğler yayınlanarak vatandaşların bilgilendirileceğini belirtmiştir. Vatandaşlardan itidalli olmalarını isteyen Başbakan Adnan Menderes konuşmasında olayları çıkaranları çok sert bir şekilde eleştirerek şöyle demiştir: "İstanbul'da ve Ankara'da çıkarılmak istenen hâdiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selâmetine karşı girişilmiş ağır ve vahim suikastlerdir.

[1627] **DPMGMZ**, XI, C. 304: 9- 22'den Aktaran: Mustafa Albayarak, *a.g.e.*, s. 536-537
[1628] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 142
[1629] **Cumhuriyet** 29, 30 Nisan 1960
[1630] **Cumhuriyet** 29 Nisan 1960
[1631] **Cumhuriyet** 30 Nisan 1960
[1632] **Zafer** 30 Nisan 1960
[1633] **Cumhuriyet** 29 Nisan 1960
[1634] **Ulus** 29 Nisan 1960

Bunların tertipçileri olduğu gibi işi iyice bilmeden ve anlamadan kendilerini tertiplilerin aleti haline sokmuş bulunanlar da vardır… Fakat bu tahrikçi ve tertipçilerle bunların aleti haline getirilmiş olanların teşkil ettiği iki ayrı zümreden başka bir de üçüncü zümre daha vardır. Bu üçüncü zümre yine bir zamandan beri daimi tahrik ve kışkırtıcı politikasına maruz bırakılmış olan bir takım müteâssıp particilerdir… Bunlar aynı vatandaki kardeşlerini düşman telakki eden bedbahtlardır. Bunların hepsi yani tertipçiler de ve tertibe ilk elden alet ve vasıta haline getirilenler de, gözü dönmüş parti müteâssıpları da huzur ve nizam isteyen milyonlar ve milyonların arasında ancak birer zorbadan ibaret kalır… Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir… Memleketin asayiş ve selâmeti ile ve vatandaşlarımızın huzur ve emniyeti ile oynanamaz. Bu huzur ve emniyetin ve bozulmasına çalışılan sükûn ve asayişin muhafaza sına hükümetimiz son derece azimli ve kararlıdır."[1635]

İktidar olaylar karşısında çıkış yolu arıyordu. Bu amaçla 29 Nisan 1960 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında, Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Erdelhun, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç, Samet Ağaoğlu, Namık Gedik, Fatin Rüştü Zorlu, Refik Koraltan, Atıf Benderlioğlu, Profesör Ali Fuat Başgil ve bazı bakanların katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Hükümet'in hukuk danışmanı olan Ali Fuat Başgil yemekte, Tahkikat Komisyonu'nun hukuki durumu ve son olaylar üzerinde görüşlerini açıkladıktan sonra hükümetin bazı uygulamalarını eleştirmiştir. Başgil, ihtiyatlı davranılması gerektiğini belirterek iktidara yetki kanunun hükümlerinin uygulanmamasını ve bilhassa gençliğe karşı sert tedbirlere başvurulmamasını tavsiye etmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı bu görüşe katılmadığını belirterek tahrikçilere karşı ibret verici cezalar vermek gerektiğini belirtmiştir. Başgil, krizden çıkmanın yolunu da "Menderes'in istifa ederek bir süre dinlenmesinde, hava yumuşadıktan sonra görevine geri dönmesinde" bulduğunu açıkladı. Menderes bu öneriyi desteklerken, Cumhurbaşkanı Bayar ise Menderes'in istifasının "bir zaaf alameti" olacağını belirterek bu öneriye karşı çıkmıştır.[1636] Sonunda yine Bayar'ın dediği olmuş ve D.P. iktidarı siyasi uzlaşmayı sağlamanın yolunu, daha sert önlemler almakta buldu.[1637]

İktidar ve muhalefet arasındaki hücumlar devam ederken konulan yasaklara uymayan basına da kapatma cezaları verilmiştir. 1 Mayıs 1960'ta Cumhuriyet gazetesi 10 gün, 4 Mayıs 1960'ta Yeni Sabah 10 gün, 8 Mayıs 1960'ta Milliyet 15 gün, Zafer bir hafta, 18 Mayıs

[1635] **Cumhuriyet** 30 Nisan 1960
[1636] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 304-312, Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, Rek-tur Kitap Servisi, İstanbul, 1967, s. 160-161
[1637] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 142

1960'ta Akşam 20 gün süreyle kapatılmıştır.[1638] Anadolu'nun dört bir yöresindeki halk ise gelişmeleri radyolardan ve gazetelerden izliyordu. En önemli haber kaynağı olan "fısıltı gazeteleri" ise şimdiden İstanbul ve Ankara'daki olaylarda ölen öğrenci sayısının 70'in üzerinde olduğunu yaymaya başlamıştı.[1639] Bu arada 2 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul'da N.A.T.O. ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı başlamıştır. Toplantının yapıldığı binanın önünde gösteri yapan kalabalık polisçe dağıtılmıştır. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu konferanstaki delegelere, olayın pek önemsiz bir şey olduğunu söylemiştir.[1640] Başbakan Adnan Menderes Ankara'dan ayrılamadığı için bu toplantıya katılamamıştır.[1641]

İktidar çareler ararken muhalefete de oldukça sert eleştiri ve ağır suçlamalarda bulunmuştur. Başbakan Adnan Menderes 1 Mayıs 1960'ta radyoda yaptığı konuşmada memleketin kin ve husumetin, körleşmiş zalim bir gafletin suikastına maruz kaldığını ve memleketteki bütün güzel ve müspet manzaralara rağmen zehirli bir çöl rüzgârının bu manzaranın bütün güzel renklerini soldurmaya çalıştığını belirtmiş. Menderes sözlerine devamla şöyle demiştir: "Memleketimiz, ne bir ihtilal karşısındadır ne de ihtilalin sözde haklı sebepleri bu memlekette mevcuttur. Bütün memleket ve halkımızın kahir ekseriyeti ortada dolaştırılan bu üç beş bin kişinin manzarasını taaccûpla, tecessüsle, hayretle ve eminim ki te-essürle ve nefretle seyretmektedir… Bu bir ayaklanmadır. Bu asilik hareketidir. Zorla iktidarı ele geçirmek teşebbüsüdür. Hükümet darbesi, siyasi suikast hareketinden başka bir şey değildir. Bunun adım koymanın ve sıfatlarını tarif ve tespit etmenin günüdür artık… Ortada sebep olarak gösterilmek istenilenlerin hepsi, söylenilen ve her şeyi, sadece yalan ve iftiradan ibaret tek ve hakiki hedef, millet iradesine suikast ve her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek. İşte mesele bu." Başbakan olayların tek merkezden idare edildiğini belirttikten sonra olayların CENTO Tahran toplantısına, 1 Mayıs Bayramı'na ve 2 Mayıs İstanbul N.A.T.O. toplantısının yapılacağı bir dönemde meydana geldiğine dikkat çekerek bunların ayarlanmış olduğunu belirterek: "Bütün yalanlar ve her an piyasaya sürülen şayialar... Bunlar maksatsız değildir. Bunların hepsi komünist usullerine göre hesaplanmış ve tertiplenmiş ve kitaplarda yeri olan malûm usullerdir." demiştir.[1642]. Başbakan Menderes sert eleştirilerini 2 Mayıs 1960'ta radyoda yaptığı konuşma ile sürdürmüştür. Adnan Menderes, "tertiplerin milli jurnalcilerin eseri" olduğunu ve amaçlarının "N.A.T.O. içtimai münasebetiyle bir jurnalcilik hareketinde bulunmak ve dışarıdaki itibarınım düşürmek" olduğunu belirtmiştir. Menderes

[1638] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 209
[1639] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 142-143
[1640] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 209
[1641] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 313
[1642] **Zafer** 2 Mayıs 1960

yaşanan olayların "iki parti arasındaki mücadelenin tezahürleri ya da iktidar ve muhalefet mücadelesi olmadığını olayların parti mücadelesini çoktan aştığını" söylemiştir.[1643]

3 Mayıs 1960'a gelindiğinde ortam sakinleşmişti ve sıkıyönetim yetkilileri sokağa çıkma yasağı saatlerini düşürüp kahvehane, sinema ve gece kulübü gibi kamuya açık yerlerin sokağa çıkma yasağının başlayacağı saate kadar açık kalmasına izin vermişti.[1644] 3 Mayıs 1960'ta Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel de, Milli Savunma Bakanına Ethem Menderes'e bir mektup göndererek krizin nasıl aşılabileceğine dair önerilerde bulunmuştur.[1645] Bu mektupta, Cumhurbaşkanının istifa etmesi, hükümetin değişmesi, İstanbul ve Ankara Valileri ve Emniyet Müdürleri süratle değiştirilmesi, Ankara Örfi İdare Kumandanı derhal değiştirilmesi, tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılması, mevkuf gazeteciler, bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmesi, son hadiselerde tevkif edilen talebeler, serbest bırakılmalı ve ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçirilmesi, antidemokratik kanunların derhal kaldırılması, vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmesi, ordunun meseleleri süratle halledilme, din istismarcılığından vazgeçilmesi, varsa suiistimallerden vazgeçilmesi ve müstesna zamanlar ve günler haricinde, hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde, sun'i büyük vatandaş toplulukları ile karşılanmaları usulünün terk edilmesi isteniyordu. Gürsel mektubunu şöyle bitiriyordu: "Sayın Vekilim, bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiri ile yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için, arzedilmiştir."[1646]

2.13. 555K Olayı

Demokrat Parti'nin ileri gelenleri, özellikle Menderes, arkalarındaki halk desteğini kaybetmediklerini düşünüyorlardı. Onlara göre muhalefet hırçınlaşmıştı. Olaylarda tahrik vardı. Olanlardan halk rahatsızdı ve muhalefeti suçlu görüyordu. D.P. iktidarı bu düşüncelerle Ankara Kızılay Meydanı'nda 5 Mayıs 1960'te saat 17.00'de bir miting düzenlemeye karar vermiştir. Mitingde C.H.P. ve İnönü halka şikâyet edilecek; hükümetin Tahkikat Komisyonu ve öğrenci olayları konularında kendisini savunma imkânı doğacaktı.[1647] Milli İstihbarat Başkanı Celalettin Tevfik Karabasan Başbakanlığa gelerek Başbakan'la görüşerek istihbarat

[1643] **Zafer** 3 Mayıs 1960
[1644] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 80
[1645] Bu mektup 14 Haziran 1960 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. **Tercüman** 14 Haziran 1960
[1646] Fahri Giritlioğlu, *a.g.e.*, C. II, s. 136-137
[1647] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 143

raporlarını okumuştur. Karabasan, Başbakan'a 555K dolaşan bir şifre olduğundan ve öğrencilerin yarın Kızılay meydanında olacağını söylemiştir.[1648]

Sıkıyönetim gereği toplantı ve miting yapmak yasaktı. Ancak Demokrat Partililer, iktidarda olduklarından bu tür yasakların kendilerine uygulanamayacağı görüşündeydiler. Mitingin duyulması üzerine başta C.H.P. olmak üzere iktidara muhalif kesimler 555K parolası ile mitingi provoke etmeye karar vermişlerdir. 555K, Beşinci Ayın Beşinci Günü, Saat 5'de Kızılay'da buluşalım demekti. Herkes parolanın anlamını biliyordu. Ankara'da insanlar birbirlerine selam verirlerken bile 555K demeye başladı. 5 Mayıs günü saat 5 olmadan Kızılay hınca hınç dolmuştu. Protesto için gelen insanlar kadar, tankların ve güvenlik güçlerinin sayısı da azımsanamayacak boyuttaydı. Kızılay Meydanı "Menderes istifa" sloganlarıyla inlerken Ulus ve Cebeci'den Kızılay'a akan insan seli bitmemişti. Binlerce insan gelmeye devam ediyordu.[1649] Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes toplanan halkla konuşmak ve çözüm yolu bulmak için Kızılay Meydanı'na gelmişlerdi.[1650] Menderes o gün Kızılay Meydanı'nda yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: "Gerçekten meydanda çoğu öğrenci olan gençler vardı. Kalabalığın arasına daldım. Beni görenler birkaç kez, "İstifa, istifa!" diye bağırmaya başladılar. Hükümetlerin ancak Meclis tarafından yenileneceği, her önüne gelenin bağırıp çağırmasıyla hükümetlerin değişmeyeceğini haykıra haykıra anlatmaya çalıştım, ama nafile. Dikkat ettim, gençlerin tümü bizim aleyhimizde değildi, yer yer alkışlayanlar ve "yaşa!" diye bağıranlar da vardı. Bir ara topluluktan iri yarı bir genç yaklaşarak yakama yapıştı. "İstifa et!" diye bağırdı. "Sen kim oluyorsun? Öldür beni öyleyse!" dedim. İtişip kakıştık. Dengemi kaybedip, yere düşer gibi oldum. Kravatım kaymış, gömleğimin üst düğmeleri kopmuştu. Korumalar, genci yaka paça uzaklaştırdılar. Kalabalıkta birdenbire ani bir dalgalanma oldu. Celal Bayar'da gençleri yara yara ilerliyor ve yanıma yaklaşmaya çalışıyordu. Korumalar bizi oradan uzaklaştırıp, hemen bir arabaya attılar, hızla olay yerinden uzaklaştık. Elim ayağım titriyordu. Bayar'ın yüzü bembeyazdı."[1651] İçişleri Bakanlığı yayınladı tebliğde bir merkezde idare edilen olaylara öğrenci ve işsiz güçsüz takımının birleşmesiyle yapılmak istenilen kanunsuz teşebbüslerinin akim kaldığı belirtilmiştir.[1652]

6 Mayıs 1960'ta, Zafer gazetesi, 555K'ya ilişkin haber ve fotoğrafları yayımlamış ve bunun üzerine D.P. iktidarı, haber ve fotoğraflara sinirlenerek, kendi yayın organı olmasına

[1648] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 313
[1649] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 143
[1650] Süleyman Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 255
[1651] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 314
[1652] **Zafer** 6 Mayıs 1960

rağmen Zafer gazetesini 14 Mayıs 1960 tarihine kadar kapatmıştır. M. Serhan Yücel'e göre 555K olayının ilginç bir yönünde konunun D.P. Grubuna yansımamış olmasıdır. Yücel devamla şöyle demiştir: "Başta Adnan Menderes ve Namık Gedik, İstanbul ve Ankara Olayları'ndaki gelişmeleri günü gününe ayrıntılarıyla grupta anlatırken 555K hakkında tek bir söz bile söylememişlerdi. İşin vahametinin D.P. Grubundan saklanmak istendiği açıktı."[1653]

2.14. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Son Perde

T.B.M.M. 11 Mayıs 1960'ta on bir gün süreyle tatil edilmiştir.[1654] Başbakan Adnan Menderes'te aynı gün Ankara'dan İstanbul'a hareket etmiştir.[1655] 12 Mayıs 1960'ta İstanbul Örfi İdaresi yayınladığı tebliğde gizli olarak basılan ve el altından dağıtılan halkı mevcut kanun ve nizamlara karşı harekete teşvik edici beyannamelerin varlığından bahsedilmiş ve bu tür beyannameleri ele geçiren vatandaşların zabıta mercilerine bildirmeleri istenmiş ve bunları üzerlerinde veya evlerinde bulunduranların yapılacak aramalarla yakalanacağını ve cezalandırılacağını bildirmiştir.[1656] Başbakan Adnan Menderes el altında dağıtılan beyannamelerle ilgili şöyle demiştir: "Sanki savaş halindeymişiz gibi, yeraltı faaliyetleri ile halkı kışkırtan, yeni yeni örgütler türedi. Bunlar, halka yasalara itaat etmemeleri konusunda, bazı gizli beyannameler dağıtıyorlarmış. Polis peşlerinde, ama ana sorun şu: Bu çeşit gizli faaliyetlerin arkasında kim var? Muhalefet mi? KGB mi, yoksa CIA mi?"[1657]

Muhalefet ve iktidar arasındaki çekişmeler, İstanbul ve Ankara'da yaşanan olaylar siyasi ortamı oldukça gerginleştirmiştir. Partiler arasındaki bu gerginliğe Sıkıyönetim Komutanlıklarının aldıkları tedbirler toplum içerisinde ciddi endişelere neden olmuştur. Olayların basın tarafından yayınlanmasının yasaklanması ise fısıltı gazetesinin yaygınlaşmasına neden olmuş, bu da olayların halk arasında abartılı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Toplumsal gerginliğin artmasına yol açan nedenlerden bir tanesi de iktidar yanlısı ve muhalefet yansılı basının çekişmeleridir. Bu gerginlik içersinde Forum dergisi, "Yol Kavşağında" başlığı ile yayınladığı yazıda Türkiye'nin siyasi olarak nihai bir yol kavşağında olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Aralarında bir seçim yapmak zorunda olduğumuz iki yol şudur: Fikir hürriyeti ile ferdi hakların gelişebileceği çok partili demokrasi yolu ile hürriyetleri yok eden ve kısa bir fasıla hariç (1930'daki Serbest Fırka denemesi), 1925 ile 1946 arasında memleketimizde tatbik edilen tek partili idare yolu! Son yılların siyasi

[1653] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 143
[1654] **Cumhuriyet** 12 Mayıs 1960
[1655] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 315
[1656] **Cumhuriyet** 13 Mayıs 1960
[1657] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 315

inkişafları neticesinde, bu iki istikametten birine kati olarak yönelmek artık kaçınılmaz bir zaruret haline gelmiştir." Forum, D.P.'nin 1954'ten itibaren hukuki demokrasi rejimini adım adım kaldırdığını belirterek: "D.P. iktidarının arzu ettiği sistem, muhalefetin mevcut olmadığı, hür basının susturulduğu, fikir hayatına müsaade edilmediği bir sistemdir. Oysa, bu sistem tek parti sistemi değil de nedir?" demiştir. Forum ayrıca iyi kötü uygulanmaya çalışılan demokratik rejimin halk kitleleri tarafından benimsemiş olup olmadığı ve halkın bu rejimi muhafaza edip etmediğin önemi üzerinde durmuştur.[1658]

14 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti iktidara gelişinin onuncu yılını doldurdu. Başbakan onuncu yıl nedeniyle şöyle demiştir: "Bugün iktidara gelişimizin onuncu yılını doldurduk. 14 Mayıs 1950'den itibaren her gün şiddetini arttıran muhalefet-iktidar kavgasından bıktım usandım."[1659] Gün geçtikçe giderek artan bu gerginlik üzerine, Başbakan Menderes, Ankara ve İstanbul'da meydana gelen olayların C.H.P. yanlıları tarafından düzenlendiğini ve halkın kendisini desteklediğini göstermek amacıyla, yurt gezileri yapmaya karar vermiştir.[1660] Bu amaçla Başbakan Adnan Menderes ilk olarak İzmir'e gitmeye karar vermiştir. Başbakan, Fatin Rüştü Zorlu, Samet Ağaoğlu ve Dr. Mükerrem Sarol birlikte "Ordu" vapuru ile 14 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul'dan İzmir'e hareket etmiştir. Vapur gece saat 02 sıralarında Çanakkale'ye ulaşmış ve Çanakkale açıklarında feribot, motorlar, kayıkçı motorları ve teknelerle binlerce Çanakkaleli ellerinde meşalelerle Başbakan Adnan Menderes'i karşılamıştır.[1661] Başbakan, Ankara ve İstanbul'daki üniversite hocalarından ve öğrencilerinden görmediği desteği Türk halkından görüyordu.[1662]

Başbakan Adnan Menderes 15 Mayıs 1960 tarihinde İzmir'e geldiğinde kendisini 300.000 kişiyi[1663] büyük bir kalabalık karşılamıştır.[1664] D.P. için büyük bir moral kaynağı olan bu kalabalığa Başbakan Adnan Menderes yaptığı konuşmada İsmet İnönü'ye, C.H.P.'ye ve basına isim vermeden sert eleştirilerde bulunmuştur. Başbakan Adnan Menderes konuşmasında şunları söylemiştir: "Ankara ve İstanbul'da bir avuç vatandaş ne yazık ki, istemeyiz diye bağırdılar; fakat bunu yaparken neyi istediklerini ve neyi istemediklerinin farkında bile değildiler, bu işler onların istemesiyle mi olur? Onlar mı bizi iktidara getirdi? Onlar bizim küçük çocuklarımız ve çoğunun daha rey haklarını kullanmağı dahi hakları yok Onlar masumdur. Asıl suçlular, bir takım politikacılardır. Bu çocukları ateşe atarlar sonra da

[1658] **Forum**, C.XIII, S. 147, s. 1-2
[1659] Taşkın Tuna**,** *a.g.e.*, s. 315
[1660] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 538-539
[1661] **Zafer** 16 Mayıs 1960
[1662] Süleyman Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 255
[1663] Bazı kaynaklarda bu sayı 200.000 olarak verilmiştir. (Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s.539, Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 159)
[1664] **Zafer** 16 Mayıs 1960

ihtilâli biz yapmıyoruz deyip çekilirler. Ham bu hareketleri tasvip etmemek şöyle dursun bunları tasvip ve teşvikten kendilerini bir türlü kurtaramazlar… "Kimi istemiyorsunuz? Bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? iktidar iş başına getiren siz değilsiniz ki. Menderes'i Başvekil yapan siz değilsiniz ki. Gelin de görün İzmir'deki şu manzarayı. Yüz binlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla "isteriz" diye haykırıyorlar. Bizi bağırlarına basıyorlar. Bu memleketin siyasi kaderi sokaklardaki ayak patırtıları ile mi kararlaşacak? Bu nümayişçiler bilmelidir ki, biz milletin reyi ile iş başındayız. Ve milletin reyi olmadıktan sonra bir santim kımıldamak niyetinde değiliz... Bunlar unutmuşlarsa öğrensinler ki, üç seçimle on seneden beri iktidardayız. Ve yeni yapılacak seçimlerin eşiğinde ve hazırlıkları içinde bulunuyoruz. Seçimler yapılmayacakmış gibi, bir uydurulmuş yalan iddiayı, faraziyeyi ortaya koyarak, bunun üzerinde bir isyan bir kıyam, bir fitne fesat hareketi oturtmak, seçimlerden ümidi olmayan, demokrasinin ne olduğunu hile anlamayan bir avuç gürültücü ve çığırtkan zümre ile seçimleri ve milli iradeyi yok etmeyi siyasetleri için tek çıkar yol sayanların hüneri ve eseridir."[1665] Başbakan'ın konuşmasına cevap veren C.H.P. Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, Menderes'in konuşmasının bir oyalama taktiği olduğunu iddia etmiştir.[1666] C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'de Başbakan'ın İzmir nutkunu eleştirmiş ve şöyle demiştir: "İçinde bulunduğumuz durumun çıkış yolu tabiatıyla eşit, serbest ve dürüst seçimdir. Seçimin eşit hür ve dürüst olmasına ciddi olarak karar vermişse bunun gerektirdiği tedbirleri millete hemen ilân etmesi lâzımdır. Bunun yarılması bile bir dereceye kadar huzur ve sükûn sağlayabilir."[1667] İnönü ayrıca 1957 seçimlerine hile karıştığını, yeni seçimler için normal koşulların bulunmadığını söylemiştir.[1668] Menderes ise şöyle demiştir: "1957 seçimlerinin hileli yapıldığını iddia etmek, kelimenin tam anlamıyla saçmalıktır. Hiçbir iddia ve isnat bu kadar dayanaktan mahrum olamaz. İkincisi, gelecek seçimler için normal koşullar mevcut değilmiş! Ne demek "normal koşullar"? Yani seçim yapılmayacak mı? İsmet Paşa bunu mu istiyor? Zamanı gelindiğinde gayet doğal olarak halk istediği partiyi seçim sandığında değerlendirecektir." Seçimler mümkün olan en yakın zamanda yapılırsa, bunalım sona erecektir."[1669]

Başbakan Adnan Menderes 17 Mayıs 1960'ta Bergama'da yaptığı konuşmada sokaktan iktidara gelem yolunun tamamen kapandığını belirterek şöyle demiştir: "Hiç bir sergerde bugün etrafına bir miktar insan toplayarak bu memleketin kaderine hükmetmek

[1665] **Zafer** 16 Mayıs 1960, **Cumhuriyet** 16 Mayıs 1960
[1666] **Cumhuriyet** 17 Mayıs 1960
[1667] **Cumhuriyet** 18 Mayıs 1960
[1668] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 210
[1669] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 316

rüyasına dalamaz." Başbakan, olaylara hiçbir vatandaşın katılmadığını, olaylara katılanların Halk Partisi gençlik kolları ile devrim ocakları denilen teşkilattan ibaret olduğunu ve bunların tamamının bile olaylara karışmadığını belirtikten sonra Halk Partisi içinde de bu olayları tasvip etmeyenlerin çoğunlukta olduğunu söylemiştir.[1670]

Başbakan Adnan Menderes 18 Mayıs 1960 tarihinde Turgutlu'da yaptığı konuşmada üniversitelere ve profesörlere, özellikle tek parti döneminde, pasif rol oynamış olmalarından dolayı çatmış[1671] ve hürriyet devrini Demokrat Parti'nin getirdiğini belirtmiştir.[1672] Menderes aynı tarihte Salihli'de yaptığı konuşmada üniversite hocalarına eleştirerek şöyle demiştir: "Siz o üniversite hocalarına bakmayın. Onlar kara cübbelidirler. İstanbul'da boğaza bakan evlerinde oturup, ülkenin geleceği için ideoloji üretirler, gerçek anlamda söz sahibi sizlersiniz.". Başbakan konuşmasının bitiminden sonra "kara cübbeliler" sözünü düzletmiştir.[1673] Manisa'daki konuşmasında ise Menderes, Irak'ta yaşanan durumun Türkiye'den tamamıyla farklı olduğunu ve Irak'ta baskı rejimine dayanan salt bir krallık olduğunu belirtmiştir. Başbakana Güney Kore'deki durum ise Türkiye'nin 1946'da içinde bulunduğu duruma benzetmiş ve Cumhurbaşkanı Syngman Rhee ile C.H.P. başkanının durumları aynı şekilde tanımlanabileceğini belirtmiştir.[1674] Menderes ayrıca Türkiye'de "artık bundan sonra zorla ve kuvvetle iktidara gelemeyeceğini" belirtmiş ve şöyle demiştir: "Biz, hakiki millet iradesiyle 10 seneden beri iktidar dayız. Ben, o irade ile Başvekil bulunuyorum... Bizi, seçimden başka hiçbir kuvvet iktidardan uzaklaştıramaz. Ayak patırtıları ile sokakta, aldatılmış, şaşırtılmış ve hatalı yollara saptırılmış insanlarla iktidara geleceklerini zannediyorlarsa, kendilerini vahim akıbetlerin beklediğini bilmelidirler." Tevfik İleri ise yaptığı konuşmada şahsi ihtirasların, fitne, fesat, yalan ve iftiraların ancak bu milletin davalarına zarar vereceğini belirtmiştir.[1675]

Türkiye yaşanan tüm gerginliklere rağmen Hükümet dış temaslarını sürdürüyordu. Hindistan Başbakanı Pandit Nehru dört günlük ziyaret amacıyla 20 Mayıs 1960'ta Türkiye'ye gelmiştir. Nehru'yu havaalanında Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu karşılamıştır.[1676] Nehru 24 Mayıs'ta çalışmalarını bitirerek Türkiye'de ayrılmıştır.[1677] Nehru'nun temasları sürdüğü bir sırada 21 Mayıs 1960'ta Ankara'da sıkıyönetim olmasına rağmen Harp Okulu öğrencileri sessiz bir yürüyüş yapmışlardır. Harp Okulu öğrencileri

[1670] **Zafer** 18 Mayıs 1960
[1671] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 210, **Cumhuriyet** 19 Mayıs 1960
[1672] **Zafer** 19 Mayıs 1960
[1673] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 316
[1674] **Zafer** 19 Mayıs 1960, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 210-211
[1675] **Zafer** 19 Mayıs 1960
[1676] **Cumhuriyet** 21 Mayıs 1960, **Tercüman** 21 Mayıs 1960
[1677] **Zafer** 25 Mayıs 1960

Kızılay'la Sıhhiye arasında Zafer Çarşısı önüne gelip, Atatürk heykeli önünde İstiklal Marşı'nı söylemişlerdir.[1678] Bu sırada Harp Okulu Komutanı Tuğgenaral Sıtkı Ulay'dı.[1679] Bu olay sonrasında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı sıkı tedbirler aldığına dair tebliğler yayınlamışlardır. Sıkıyönetim Komutanlığı Ankara'da mektup ve telgraflara sansür koymuş, şehirde gezinti maksadıyla 5 kişinin dahi bir araya gelerek dolaşmaları yasaklanmış, sokağa çıkma yasağı saat 20'den 05'e kadar uzatılmış, bütün toplantılar kat'i şekilde yasaklanmış, gece ve gündüz herkesin hüviyetini ibraz etmesi mecbur edilmiş ve sivillerin askeri yerlere girmeleri yasaklanmıştır.[1680] Durumu görüşmek üzere 23 Mayıs 1960'ta Çankaya'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun arasında bir toplantı yapılmıştır. Bayar, Erdelhun'a: "Bana kumanda zincirinin sağlam olduğunu, ordunun avuçlarınızın içinde bulunduğunu birçok vesilelerle söylediniz. Bunun bazı belirtilerine ben de şahit oldum. Ancak şu kadar zamandan beri İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim hüküm sürdüğü halde olaylara hâkim olamadınız. Bunu nasıl izah edersiniz?" diye sormuş. Erdelhun'da Ordu birliklerine hâkim olduğunu belirtmiş ancak Sıkıyönetim Komutaları'nın doğrudan Başbakan'a bağlı olduğunu belirtmiş ve aktif bir tasarrufta bulunabilmesi için Başbakan'ın tam yetki vermesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Menderes, yetkiyi verdiğini açıklamıştır.[1681] Feroz Ahmad'a göre Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü Hükümet'in prestijine ağır bir darbe vurmuştur. Ahmad bunun nedenini şöyle açıklamıştır: "Öğrenci gösterileri sorumsuz gençliğin faaliyetleri olarak gözardı edilebilirdi; fakat silahlı kuvvetlerin gelecekteki subaylarının bir gösterisi başka bir şeydi."[1682] Bu arada Başbakan ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle 24 Mayıs 1960'ta 26-30 Mayıs 1960 tarihleri arasında Yunanistan'a yapacağı ziyareti ertelemiştir.[1683]

23 Mayıs ve 24 Mayıs 1960'ta yapılan son D.P. Genel İdare Kurulu toplantıları Menderes'e yönelik eleştirilerle geçmiştir. Hükümet'in istifası, erken seçimlere gidilmesi gibi teklifler bir tarafa, birkaç bakanın değiştirilmesi gibi tekliflere bile Bayar ve Menderes şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak gidişattan memnun olmayan milletvekilleri D.P. Meclis Grubu'nu yeniden toplamak için harekete geçtiler. Giresun Milletvekili Dr. Ali Naci Duyduk iki gün içinde topladığı 98 imza ile D.P. Meclis Grubu'nun 25 Mayıs 1960'ta toplanmasını sağlamıştır.[1684] Grup'ta konuşan Menderes, son olayla nedeniyle C.H.P.'nin Meclis Tahkikatı

[1678] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 317
[1679] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 210
[1680] **Cumhuriyet** 23 Mayıs 1960, **Zafer** 23 Mayıs 1960
[1681] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 317-318
[1682] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 80-81
[1683] **Zafer** 25 Mayıs 1960
[1684] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 155

açılması için verdiği önergeyi eleştirmiş ve bu konuşma sırasında, söz alan bazı milletvekilleri Grup'tan tepki görmüşlerdir Gösterilen tepkilerin artması ve Başbakan'ın olaylar hakkında görüşme açılmasına karşı çıkması üzerine de, grupta zaten var olan gerilim giderek tırmanmış ve Başbakan, "Bu gürültüyü, parti Reisiniz sıfatıyla şayanı teessüf bulmaktayım..." diyerek, toplantıyı yine terk etmiştir. Bu toplantı, D.P.'nin son Grup toplantısı, Menderes'in de Grup'ta yaptığı son konuşma olmuştur.[1685] D.P. Meclis Grubu toplantısında imzacıların hiç beklemediği bir sonuç çıkmıştır.[1686] Meclis 20 Haziran 1960'a kadar tatile girdi.[1687] Meclis dağılmadan önce, muhalefetçe seçim kanununun değiştirilmesini öngören önerge, gündeme konmuştur. Muhalefet; iktidar partisini, ülkede bugün halkın sesini duyurabileceği tek yer olarak kalan Meclis'i kapatmakla suçlamıştır.[1688] T.B.M.M.'nin kapanmasına rağmen imza sahibi 98 milletvekili o gün ve ertesi gün bir araya gelerek D.P.'nin ve dolayısıyla ülkenin kaderine yön çizmek istemişlerdir.[1689] Milletvekilleri ülkenin içinde bulunduğu durumun ıslahı Kabine'de tadilât yapılmasını, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun kaldırılmasını, basın hürriyetinin sağlanmasını ve derhal seçimlere gidilmesini önermişlerdir.[1690]

Başbakan Adnan Menderes tartışmalı geçen D.P. Meclis Grubu toplantısından sonra aynı gün, 25 Mayıs 1960'ta, askeri bir uçakla Eskişehir'e gitmiştir. Uçak askeri havaalanına indiğinde Başbakan Adnan Menderes büyük bir sürprizle karşılaşmıştır. Havaalanında Başbakan Menderes'e saygı duruşunda bulunması için görevlendirilen subaylar, tam Menderes aralarına gelince, "Geriye dön" diye emir almış ve subaylar aniden Başbakan'a arkalarını dönerek onu protesto etmişlerdir.[1691] Hatta bu subaylardan bazıları elleriyle Başbakan Adnan Menderes hoş olmayan işaretler yapmışlardır. Havalanın da yaşadığı sürprizden sonra Başbakan havaalanından şehre doğru hareket etmiştir.[1692] Eskişehir'de kendisini yaklaşık 150.000 kişilik büyük bir halk kitlesi karşılamıştır.[1693] Başbakan Adnan Menderes Eskişehirlilere hitap ederken başka bir sürprizle karşılamıştır. Hem sivil, hem askeri makamlarının kurdukları hoparlörlerin telleri, daha konuşmanın yedinci dakikasında kesilmiş ve tamir de edilememiştir.[1694] Oldukça sinirlenen Başbakan Adnan Menderes konuşmasını

[1685] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 540
[1686] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 155
[1687] **Cumhuriyet** 26 Mayıs 1960
[1688] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 211
[1689] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 155
[1690] **Cumhuriyet** 27 Mayıs 1960
[1691] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 514, Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 160, Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 319-320
[1692] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 320
[1693] **Zafer** 26 Mayıs 1960
[1694] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 155

mecburen bağıra bağıra yapmak zorunda kalmıştır.[1695] Menderes konuşmasında şöyle demiştir: "Maalesef bir aydan beri memlekette çok vahim hâdiseler cereyan etmektedir. Bu hadiselerin manası zorlama yolu ile iktidara gelinebilir mi yoklamasıdır. Milletin olgunluğuna ve demokrasinin basiretine inanıyoruz. Bu hadiseler hareketlerimizin nefretle karşılandığı iddiasına istinat etmektedir. Türk milleti demokrasiye ve Demokrat Partiye sadıktır. Yolumuz seçim yoludur. Seçimden başka yollarla iktidara gelmenin imkân ve ihtimal dâhilinde olmadığını herkesin bilmesi lâzımdır… Nizamın muhafazası için ittihazı zaruri olan tedbirler, günün şartları nazara alındığı takdirde, hiçbir suretle demokrasiye karşı alınmış tedbirler olarak gösterilemez… Bir takım sokak hareketleriyle Milli iradenin iptal edilebileceği kanaati hâkim olursa, bugün için ve istikbal bakımından çok tehlikeli bir vaziyet hâsıl olur."[1696] Menderes, Anadolu Ajansına verdiği demeçte ise T.B.M.M.'den üç ay süre almış olan Tahkikat Komisyonu'nu görevi bir ay içerisinde bitirdiğini, komisyonun görevinin sona erdiğini ve raporunu Meclis'e vereceğini açıklamış ve şöyle demiştir: "Bu koparılmış, olan bunca gürültünün hakikatle hiçbir alakası bulunmadığı ve Komisyonun bir mahkeme olmadığını açığa koymuştur."[1697] Bu demeç Başbakan Adnan Menderes'in vermiş olduğu son demeçti. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, Menderes'in Eskişehir nutkuna cevap vermiş serbest ve eşit seçimlerden bahsetmiş ve şöyle demiştir: "Bunlar yapıldığı takdirde bir hafta zarfında memlekete gelecek huzurun derecesini görmekle hayrette kalacaklardır."[1698]

Başbakan geceyi Eskişehir Şeker Fabrikası lokalinde geçirmiştir. Burada verilen yemekte bazı milletvekilleri Adnan Menderes'e Konya'ya gitmesini ve orada bir konuşma yaptıktan sonra konvoy halinde Ankara'ya dönmesini teklif etmişler. Menderes'te bu teklifi ne reddetmiş ne de kabul etmiştir. Menderes, yemekte "Dağbaşını duman almış" marşını dinledikten sonra Şeker Fabrikası misafirhanesinde kendisine ayrılan odaya geçmiştir.[1699]

2.15. 27 Mayıs İhtilali ve İhtilal Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri

Türkiye'de çok partili sistemin ilk genel seçimleri olan 1946 seçimlerinde, yolsuzluk yapıldığı yolundaki iddialar, orduda bazı subayların kıpırdanmalarına yol açmış, C.H.P. iktidarına karşı oluşan tepki giderek büyümüştü. Bu subayların, 1946 yolsuzluklarını, 1950

[1695] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 320
[1696] **Zafer** 26 Mayıs 1960, **Cumhuriyet** 26 Mayıs 1960
[1697] **Zafer** 26 Mayıs 1960
[1698] **Cumhuriyet** 27 Mayıs 1960
[1699] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 320

genel seçimlerinde de yapılması durumumda iktidara karşı bir askeri darbe yapılması konusu üzerinde durdukları iddiası ortaya atılmıştır.[1700]

1945-1950 arasındaki süreçte ordu Demokrat Parti'ye nispeten sıcak bakmış ancak paradoksal olarak Demokrat Parti'nin 1950 genel seçimleriyle iktidara gelişiyle beraber ordu ile siyasiler arasındaki ipler gerilmeye başlamıştır.[1701] Seçimler sonucundan C.H.P.'nin iktidarı D.P.'ye devretmesinden sonra bazı subayların Çankaya'da, İsmet İnönü'ye giderek, "herhangi bir emirlerinin olup olmadığına dair" bir soru sordukları yolunda iddialar ortaya atılmıştır.[1702]

14 Mayıs Genel seçimleri üzerinde henüz bir ay geçmeden, Haziran ayı başında, C.H.P. yanlısı bazı üst düzey subayların kendilerini devirmek üzere bir darbe hazırlığında olduğunu öğrenen Başbakan Adnan Menderes, aralarında Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman'ın da bulunduğu pek çok üst düzey[1703] C.H.P. yanlısı[1704] komutanın emekliye sevk edilmesini sağlamıştır. Bu geniş çaplı tasfiye harekâtı ordu içinde genel olarak destek bulmuştur. Ancak tasfiyeler orduda farklı hiziplerin bulunduğu ve bunların amaçları ile beklentilerinin değiştiğini de göstermiştir.[1705]

Demokrat Parti iktidarının ilk uygulamaları arasında; Arapça ezan yasağını kaldırılması, Atatürk Devrimleri'nden verilen bir ödün olarak değerlendirilmiş ve ordu içindeki bazı subaylar, bu uygulamadan dolayı adeta irkilmişlerdir.[1706] Daha sonra iktidarın, Halkevleri'nin mallarına el koyması ve bu kurumların kapanmasına yol açması, C.H.P.'nin mallarını hazineye devretmesi, dilde geriye dönüş sayılabilecek uygulamalar yürürlüğe koyması, muhalefete karşı sert önlemler alması ve subayların içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, bu rahatsızlıkların giderek artmasına yol açmıştır.[1707] Bu da ordu içerinde kıpırdanmaların başlamasına neden olmuştur. Ancak D.P. döneminde sivil otorite-ordu ilişkileri, ordunun sivil otoriteye kesin ve bir bütün olarak itaati veya karşı çıkışı şeklinde keskin çizgilerle ifade edilemeyecek kadar girifttir. Daha 1950'de genç subaylar arasında ihtilalci örgütlerin kurulması için Faruk Ateşdağlı isimli subayın çalışmalarda bulunmuş,

[1700] Abdi İpekçi - Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, Uygun Matbaası, İstanbul, 1965, s. 15-18'den Aktaran: Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 541
[1701] Hamit Emrah Beriş, "Ordu ve Siyaset", Ed. Mümtaz'er Türköne, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2003, s. 437
[1702] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 541
[1703] Hamit Emrah Beriş, a.g.m., s. 437
[1704] Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 25
[1705] Hamit Emrah Beriş, a.g.m., s. 437
[1706] Mehmet Ali Birand - Can Dündar - Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 112'den Aktaran: Mustafa Albayrak*a.g.e.*, s. 541
[1707] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 541

1952'de Harp Okulunda kurulan örgüt 1960'ta ihtilale kadar varlığını diğer gruplarla birleşerek korumuştur.[1708]

D.P.'nin ilk yıllarında ordu ile çatışmaya girmekten kaçınmış ve orduyu görece özerk bırakmıştır. Ancak 1954 yılında kazanılan seçim zaferi ile Parti'nin iktidarını perçinlemesi D.P.-Ordu ilişkilerinin yeni bir temayül kazanmasına neden olmuştur. Siyasi iktidar artık orduyu tam anlamıyla denetimi altına almak istemiştir. Bunun yanında orduya kendilerinin siyasi otoriteye bağlı bir mekanizma olduklarının ve hükümetten bağımsız hareket edemeyeceklerinin mesajı verilmek istenmiştir. Bu dönemde D.P. içinde orduya karşı bir güvensizlik sezilmektedir. Özellikle Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, muhalefet lideri İnönü'nün ordu üzerinde etkisi bulunduğunu düşünmekteydiler.[1709]

Ordu içerisinde bireysel olarak başlayan tepkiler, daha sonra gizli ihtilal komitelerinin oluşmasına yol açmıştır.[1710] Ordu içinde oluşturulan gizli örgütlerin başında Tuzla Uçaksavar Okulu Gizli Örgütü gelmektedir. Bir nevi 27 Mayıs Müdahalesi'ni gerçekleştiren genç subayların nüvesini teşkil eden örgüt, 1954 sonbaharında Tuzla Uçaksavar Okulunda Yüzbaşı Dündar Seyhan ile Yüzbaşı Orhan Kabibay tarafından kurulmuştur. Kendilerini "İhtilal Komitesi" olarak tanımlayan örgüt kurucuları genişleme faaliyetlerini ilk olarak Uçaksavar Okulu'nda gerçekleştirmişlerdir. Dündar Seyhan 1955 yılında Harp Akademisi'nde öğrenime başladıktan kısa bir süre sonra, Binbaşı Faruk Güventürk ve yine Orhan Kabibay'ın yer aldığı "Harp Akademisi Örgütü"nü kurmuştur.[1711] 1956 yılında Yüksek Kumanda Akademisi'nde ise aralarında; Talat Aydemir, Osman Köksal, Sezai O'kan ve Adnan Çelikoğlu, Rafet Aksoyoğlu, Fahrettin Ermutlu, Halil Kayalı, Şeref Olcay, Rauf Gökçe, Halim Menteş, Mustafa Postalcıoğlu ve İsmail Akgün'ün de bulunduğu bir grup subay ise, başka gizli komitenin kurulmasına öncülük etmişlerdir.[1712] O'kan-Aydemir örgütü amacını Cumhuriyeti, Atatürk ilkelerini ve demokrasiyi korumak ve kollamak olarak tespit etmiştir. Buna, gerekirse silahlı bir müdahaleyle de olsa ulaşılacaktı.[1713] Bu iki örgüt fiilen 1957 Ağustos ayında birleşmişlerdir. Örgütlerin birleşmesinden sonra Komite Başkanlığı'na Faruk Güventürk, Genel Sekreterliğe de Dündar Seyhan getirilmiştir.[1714]. Bu komiteye daha sonraki günlerde, Ahmet Yıldız, Baha Vefa Karatay, Alpaslan Türkeş, Sadi Koçaş, Necdet Üruğ, Fikret Kuytak,

[1708] Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 53
[1709] Hamit Emrah Beriş, a.g.m., s. 437
[1710] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 542
[1711] Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 89-90
[1712] Talat Aydemir, *Ve Talat Aydemir Konuşuyor*, Nurettin Uycan Basımevi, İstanbul, 1966, s.25-27'den Aktaran: Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 542
[1713] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 91
[1714] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 97

Ekrem Acuner, Turan Yavşan ve Suphi Karaman da katılmışlardır.[1715] Örgüt üyeleri generalleri örgüte katma girişiminde bulunmuşlar ancak başarısız olmuşlardır. Bunun üzerine örgüt üyeleri İsmet İnönü'nün desteğini sağlamaya çalışmışlar ancak İnönü'den de bekledikleri desteği görememişlerdir. Arayışlarını sürdüren örgüt üyeleri D.P. milletvekilleri ile de görüşmeler yapmışlardır. Örgüt üyeleri devirmek istedikleri hükümetin Milli Savunma Bakanı'na ihtilal liderliği teklif etmişlerdir. Ancak Bakan Şemi Ergin bu teklifi reddetmiştir.[1716] Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in ihtilal hazırlığında bulunan subaylar hakkında yasal işlem yapmaması ise oldukça dikkat çekicidir.

Ordu içerisindeki örgütlenme çalışmaları kamuoyuna Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'nun ordu içerisinde bazı subayların darbe hazırlığında olduğuna dair D.P.'ye ihbarda bulunmasıyla yansımıştır.[1717] İhbar sonrasında Samet Kuşçu'nun da aralarında bulunduğu dokuz subay tutuklanmıştır. Ancak Samet Kuşçu iddialarını yeterince ispatlayamayınca iki yıl hapis cezası almıştır. "Dokuz Subay Olayı"nda bir sonuç alınamamasına rağmen D.P.'de bu olaydan yeterince ders çıkartmamıştır. D.P.'liler üst rütbeli subaylardan emin olmaları nedeniyle kendilerine ordudan bir tehlike geleceğini düşünmüyorlardı. Bu arada Dokuz Subay Olayı ayrıca Hükümet içerisinde ilk çatlağa neden olmuş ve Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa etmek zorunda kalmıştır.

Muhalefetin özellikle 1958'den itibaren iktidara yönelik söylemlerinde ihtilale sık sık temas etmesi ve C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün ihtilali sık sık vurgu yapması iktidar tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Muhalefetin söylemleri sürerken Hükümet ordu içerisinde ciddi bir araştırma yapmamıştır. Şemi Ergin'nin yerine Milli Savunma Bakanı olan Ethem Menderes, Başbakan Adnan Menderes emri ile ordu içerisinde bir düzenleme yapmaya çalışmış ancak bu kısa sürede gerçekleşmemiştir.

Dokuz Subay Olayı'ndan sonra Askeri Komite çalışmalarına 1959 Şubat'ına kadar ara vermiştir.[1718] D.P.'nin muhalefete yönelik baskılarının artması, Uşak olayları Komite üyeleri arasında yeniden işbirliği yapılmasında etkili olmuştur. Ayrıca peşi sıra yaşanan Uşak, Kayseri, Topkapı, Ankara ve İstanbul olaylarında subayların Hükümet emirlerinin dışına çıkması ordunun eğilimlerini ortaya koyması bakımından yaşanan önemli gelişmelerdi. Ancak D.P. liderleri orduya o kadar güveniyorlardı ki subayların bu tavırlarında bir ders alamadılar.

Askeri Komite, 1959 yılına kadar yaptığı çalışmalar sonucunda, üyelerinin önemli bir bölümünü ordunun kilit noktalarına getirmeyi başarmıştır. Komiteci subaylardan Sadi Koçaş,

[1715] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 542
[1716] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 99-100
[1717] M. Serhan Yücel, a.g.m., s. 843
[1718] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 107

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel ile diyalog kurmayı başarmış ve üyelerinden Osman Köksal'ın Erkan Şubesi Müdürlüğü'ne atanmasını sağlamıştır. Bu arada yeni örgütlenmenin merkezi yine Ankara ve İstanbul olmuştur. Ankara'daki ilk toplantılar Suphi Karaman, Sezai O'kan ve Osman Köksal'ın katılımları ile Sadi Koçaş'ın evinde yapılacaktı. Daha sonra üç yıldır Ankara'da yapılan çalışmalar, ürünlerini vermeye başlamış Erkan Şubesi Müdür Osman Köksal'ın yerine Suphi Karaman'ın atanmıştır.[1719] Osman Köksal ise ihtilal için kilit noktalardan biri olan Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanlığı'na 1 Aralık 1959'da atanmıştır.[1720]

1959 yılı sonuna gelindiğinde ise, Ankara Grubu'nda; Sadi Koçaş, Osman Köksal, Sezai O'kan, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Rıfat Baykal, Alpaslan Türkeş, Suphi Karaman, Rafet Aksoyoğlu, Vehbi Ersü, Fikret Kuytak ve Ekrem Acuner gibi subaylar yer almışlardır. Bu listeye daha sonra da Fazıl Akkoyunlu, Muzaffer Yurdakuler ve İrfan Solmazer de katılmışlardır.[1721]

Hedeflerini bir bir gerçekleştiren Komite üyelerinin darbe yolundaki en önemli adımlarından biri Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in saflarına katmak olmuştur. Cemal Gürsel "Faik Bey" kod adı ile Sadi Koçaş'ın aracılığı ile komiteye katılmıştır. Gürsel'in gizli örgüte girişi ihtilal hazırlıklarını derinden etkilemiş, örgütlenme faaliyetlerine daha büyük bir hız, moral ve boyut katmıştır.[1722] Bu arada İstanbul'daki Komite Orhan Erkanlı üyelerinden Orhan Kabibay tarafından yeniden toparlanmıştır. 1960 yılı Mart ayı içinde, Ankara ve İstanbul Komiteleri arasındaki görüş ayrılıkları giderilmiş ve güç birliği sağlanmıştır.[1723]

İktidar ve muhalefet ilişkilerinin sertleştiği 1960 Nisan'ı Komite üyelerinin ihtilal hazırlığında bulunmaları için uygun bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu gergin ortam içerisinde 13 emekli General ve Amiral C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'yü ziyaret etmiştir. İnönü emekli subayların kendisi ziyareti sırasında şöyle demiştir: "Cemiyetin ordu grubu karakter sağlamlığını muhafaza etmektedir… Milletin bünyesinde kuvvetli bir varlıksınız, sizinle arkadaşlık bizim için baha biçilmez bir bahtiyarlıktır."[1724] Emekli generallerin İsmet İnönü'nün ile görüşmesi Ordu'nun İnönü'nün yanında olduğu şeklinde, bir yoruma yol açtığı söylenebilir.[1725]

[1719] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 544
[1720] Şevket Süreyya Aydemir, *Menderesin Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 323
[1721] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 544
[1722] Doğan Akyaz, *a.g.e.*, s. 109
[1723] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 545
[1724] **Ulus** 17 Nisan 1960
[1725] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 545

Ülke içerinde giderek artan gerginliğin sebepleri araştırmak üzere Tahkikat Komisyonu'nun kurulduğu sıralarda iktidarı muhalefete yönelik ihtilal suçlamaları da devam etmiştir. Muhalefet ise iktidarın suçlamalarını şiddetle reddetmiştir. İsmet İnönü'nün ihtilal sözcüğünü sık sık vurgulamasına rağmen D.P.'liler bu söylemin Ordu içerisinde yaşanan gelişmelere işaret ettiği kavrayamadılar. Demokrat Parti liderleri özellikle Başbakan Adnan Menderes Ordu içerisinde D.P.'ye yönelik bir darbe girişimi olacağı akıllarından bile geçirmişlerdir. Başbakan Menderes, bu yüzden Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in 3 Mayıs 1960'ta kendisine gönderdiği mektubu yeterince ciddiye almamış ve bu mektubun varlığından Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bahsetmemiştir.

29-30 Nisan 1960'ta İstanbul'da meydana gelen olaylarda, komite üyesi olan Orhan Erkanlı'nın öğrencilere ve halka ılımlı davranması; Ankara'daki, S.B.F. olaylarında yine komite üyesi Vehbi Ersü'nün, öğrencilerin üzerine ateş açılması yolundaki Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç'ün emrine uymaması gibi gelişmeler ihtilalcilerin adım adım ilerlediklerinin açık işaretleri olmuşlardır. Bu arada Hükümetle arası açılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel emeklilik süresinin bitimi tarihi olan 15 Temmuz 1960 tarihine kadar Milli Savunma Bakanlığı'ndan izin talebinde bulunmuş ve 3 Mayıs 1960 tarihinde izne çıkarak İzmir'e gitmiştir.[1726] Cemal Gürsel'in İzmir'e gitmesi "başsız" kalan Komite üyeleri kendilerine yeni bir General arayışına girmişlerdir. Komite Orgeneral Fahri Özdilek ve Orgeneral Cevdet Sunay'a yaptığı tekliflerde olumlu yanıt alamamış ve bunun üzerine Tümgeneral Cemal Madanoğlu'ya teklifte bulunulmuştur. Madanoğlu bu teklifi kabul etmiştir. Cemal Madanoğlu liderliğinde Komite, ilk toplantısını, 18 Mayıs 1960 tarihinde yapmıştır. Bu toplantıda genel bir durum değerlendirilmesi yapılmış ve darbenin 21 Mayıs'ta önce yapılmaması ve 26 Mayıs'ta sonraya da bırakılmaması üzerinde anlaşılmaya varılmıştır.[1727]

Komite'nin toplantısından birkaç gün sonra 21 Mayıs 1960'ta Harp Okulu öğrencileri Ankara'da sessiz bir yürüyüş yapmışlardır.[1728] İktidar tarafından bu yürüyüşe oldukça sert tepki verilmiştir. Bu arada Komite üyeleri iktidarın çalışmalarını yakından izliyordu.[1729]

Darbeden iki gün önce, 25 Mayıs 1960'ta askeri komitenin sekiz üyesi; Albay Mithat Ceylan, Albay Muzaffer Yurdakuler, Albay Ekrem Acuner, Albay Fikret Kuytak, Yarbay Sezai O'kan, Yarbay Sami Küçük, Yüzbaşı Rıfat Baykal, Yüzbaşı Suphi Karaman'ın katıldığı bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda; çok sert tartışmalar olmuş, tartışmalar sırasında, beş üye

[1726] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 545-546
[1727] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 546-547
[1728] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 317
[1729] **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1960

toplantıyı terk etmiştir. Geriye kalan üyelerden Albay Ceylan, Yarbay Küçük ve Yarbay O'kan, darbenin bir an önce yapılması konusunda görüş birliğine varmışlardı. Bu arada General Cemal Madanoğlu'nun da, komite üyelerine haber göndererek, onlara "ihtilalin bir an önce yapılması" konusunda baskı yaptığı öne sürülmüştür. Askeri darbenin kesin tarihi ve saati ise, 26 Mayıs1960 günü, saat;11.00'de kesin karara bağlanmış ve bu son toplantıda, harekât gruplarının görev yerleri ve sorumlulukları belirlenmiş ve harekât merkezi olarak Harp Okulu seçilmiştir.[1730] İhtilal gecesi Ankara'da bulunmayan Başbakan Adnan Menderes, Eskişehir'de temaslarda bulunuyordu.

Başbakan Adnan Menderes Eskişehir Şeker Fabrikası misafirhanesinde kendisine ayrılan odada uyurken Ankara'da darbe için son hazırlıklar yapılıyordu. 27 Mayıs 1960 tarihinde başkanlığını Orgeneral Cemal Gürsel'in yaptığı ve Milli Birlik Komitesi adı altında toplanmış olan bir subay grubu, emirleri altındaki askeri birliklerle birlikte Ankara ve İstanbul'daki bazı önemli yerleri ele geçirmiştir.[1731] Sabah 04.36'da Albay Alparslan Türkeş, Ankara Radyoevi'nde[1732] okuduğu bildiri ile Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koyduğunu duyurmuştur. Türkeş bildiride şöyle diyordu: "Dikkat. Dikkat. Muhterem Vatandaşlar. Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silâhlı Kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir. Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadı ile Türk Silâhlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekete Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır..."[1733]

Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğunu Başbakan Adnan Menderes'e Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp haber vermiştir. Menderes haberi alır almaz Ankara ile temas kurmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Menderes, Yurtiçi Savunma Komutanlığı'na gitmiştir.[1734] Daha sonra Menderes'in yanına Kore Savaşı'nın unutulmaz komutanı ve D.P. İstanbul Milletvekili emekli General Tahsin Yazıcı ile Nevşehir Milletvekili emekli General Zihni Üner gelmiştir. Bu arada Bölge Komutanlığı'na darbecilerin duruma hâkim olmaya başladıkları haberi

[1730] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 548
[1731] Nihat Erim, *Günlükler 1925–1979*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, C. II, s. 784
[1732] Haluk Besen, *İsmet Paşa ve Devlet*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, tarihsiz, s. 37
[1733] **Ulus** 28 Mayıs 1960, **Her Gün** 27 Mayıs 1960, **Milliyet** 27 Mayıs 1960, **Vatan** 27 Mayıs 1960, Ali Esen Minkari, *Demirkırat Belgeseline Dair*, Demokrat Kulübü Yayınları, yayın yeri yok ve tarihsiz, s. 54
[1734] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 321-322

gelmişti. Saat 05.30'da Menderes, küçük bir kafile ile Kütahya'ya hareket etmiştir. Kaçmaya çalışması söz konusu değildi, zira yanında darbecilerden emir alan subaylar ve bir manga asker vardı. Menderes'e son derece nazik davranılıyordu. Saat 06.30'da Kütahya'ya gelen Başbakan, Hükümet Konağı'na geçmiş ve burada 15 dakika kaldıktan sonra Hava Garnizonu'na gitmiştir. Ne yapacağını bilmez haldeydi. Devamlı Celal Bayar'ı aramış ama ne ona, ne de bir başkasına ulaşabilmiştir. Saat 07.00'ye geldiğinde Kütahya Askeri Havaalanına bir uçak inmiştir. Uçaktan inen beş subay Menderes'i selamladıktan sonra,[1735] başlarındaki Kurmay Albay Muhsin Batur Silahlı Kuvvetlerin hükümet idaresini ele aldığını ve kendisini salimen Eskişehir'e götürmeğe memur edildiklerini bildirdi. Menderes ve yanında bulunan Hasan Polatkan, Tahsin Yazıcı, Menderes'in özel kalem müdürü ve korumaları C47 nakliye uçağına bindirilerek birkaç gün önce Başbakan olarak indiği Eskişehir Havaalanı'na götürülmüştür. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra başka bir uçakla Ankara'ya götürülmüştür. Menderes'i taşıyan uçak Güvercinlik Havaalanı'na iniş yapmış ve Menderes buradan Harp Okulu'na getirilmiştir.[1736] Darbe sırasında Çankaya Köşkü'nde bulunan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise silâh seslerinin gürültüsü ile uyanmış ve hemen giyinmiştir. Telefon hatlarının kesik olduğunu anlayan Cumhurbaşkanı kabul salonunda, sinirli bir halde dolaşmaya başlamış bu sırada Köşkü çevirmiş bulunan topların namlularını görmüş ve o zaman cereyan etmekte olan hâdiselerin vehametini anlamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar salonda beklerken birden bire kapı şiddetle açılmış ve Veteriner General Burhanettin Uluç ve Komite üyesi Ahmet Yıldız'ın idare ettiği genç subaylar içeri girmiştir. Önde, elinde otomatik silâh olduğu halde, General Burhanettin Uluç ile subaylar Celal Bayar'a doğru ilerlemeye başlamış ve General, Bayar'ın önünde durmuştur.[1737] Celal Bayar elindeki silahı kendisine yaklaşan subaya doğrultmuş ancak Bayar "katil olmayacağı ve Cumhuriyet'in bir subayına ateş edemeyeceği" için silahını bırakmıştır.[1738] Bu sırada subaylar Bayar Muhafız Alayı Kumandanı Osman Köksal'ı görmüş ve ona: "Albayım sizin vazifeniz beni muhafaza etmek değil mi?" Köksal: "Ne yapmamı, istiyorsunuz, ateş mi açayım?" demiş, Bayar ise şöyle demiştir: "Sadece vazifenizi yapmanızı, hatırlatıyorum." Bu konuşmadan sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar adeta kollarından sürüklenerek askeri ambulansa bindirip Harp Okulu'na götürmüştür.[1739]

[1735] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 157
[1736] Taşkın Tuna, *a.g.e.*, s. 324
[1737] Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1966, s. 163
[1738] **Vatan**, Çikolata Eki, 27 Mayıs 2006
[1739] Ali Fuat Başgil, *a.g.e.*, s. 164

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile Demokrat Partisi iktidardan uzaklaştırılmış, Orgeneral Cemal Gürsel'in yönetiminde askeri bir iktidar oluşturulmuştur.[1740] İhtilalle birlikte Orgeneral Cemal Gürsel, Türk Silâhlı Kuvvetleri Başkomutanı ve Millî Birlik Komitesi Başkanı olmuş, Meclis feshedilmiştir. Darbeciler demokrasinin en kısa zamanda serbest seçimle kurulacağını açıklamışlardır.[1741] Milli Birlik Komitesi üyeleri uzun hazırlık dönemi geçirmelerine karşın ihtilal sonrası uygulamalarda ortak bir fikre sahip olamamışlar ve düşüncelerini kafalarında taşıyarak ihtilal yapmışlardı.[1742] "Biz, ihtilali Akis dergisini okuyarak yaptık" diyen M.B.K. üyesi Orhan Erkanlı darbeden sonraki durumlarını şu sözlerle dile getirmiştir: "İhtilalden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi olarak toplandık. Ne yaracağımızı, nasıl davranacağımızı, birbirimize bakarak, soruyorduk. İçimizden biri "yahu bu adamların anayasayı çiğnediğini iddia ediyoruz, getirelim şu Anayasayı da bir bakalım ne menem şeymiş" dedi. Anayasa'yı getirdik, D.P.'lilerin çiğnediği küçük kitabı işte böylece gördük."[1743] ""Ne yapacağız yahu" diyorum. 5-10 subayla koca devleti nasıl hale yola sokacağız. Bütün düşünce kafamda. Bu düşünceyle geziniyorum. Adeta neşem kaçtı." diyen General Cemal Madanoğlu, önce Bayar'ı istifaya zorlayarak eski rejime bir nokta koymayı planlamış ve yanına yeni ordu komutanlarını alarak Harbiye'ye Bayar'ın yanına gitmiştir. Madanoğlu, Bayar ile görüşmesini şöyle anlatır: "Ben getirdim generalleri, dizdim. Dedim, Efendim, işte kara ordusunun, işte hava ordusunun, işte deniz ordusunun general ve amiralleri. Şu anda duruma hâkimiz. Sizden istifa etmenizi istemeye geldik. Celal Bayar şöyle oturduğu koltuktan bir kaykıldı. Elini, parmağını uzatarak alnına getirdi. "Ben" dedi, "iradei milliye ile bu devletin Cumhurbaşkanı oldum. Alnıma tabanca sıksanız dahi istifa etmem." Bayar'ın bu net tavrı üzerine istifa planından vazgeçilmiştir. O sırada Madanoğlu daha önceden aklında olan bir formülü hatırlamış ve Üniversiteyi devreye sokmuştur.[1744] Bu nedenle Darbe'den hemen sonra M.B.K. üniversitelerin desteğini almak ve geçici bir Anayasa hazırlamak amacıyla İstanbul Üniversitesi Ord. Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında bir heyet kurulduğunu açıklamışlardır.[1745] Sıddık Sami Onar, 27 Mayıs 1960'ta Cemal Gürsel'le yaptığı görüşmede yapılan hareketi övmüş ve D.P. iktidarının anayasa dışı hareketlerle meşruiyetini kaybetmiş bulunduğunu, bu bakımdan ordunun müdahalesinin bir hükümet

[1740] İhsan Süreyya Sırma, *Alaturka Demokrasi Alaturka Laiklik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 18
[1741] **Ulus** 28 Mayıs 1960, **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1960, **Tercüman** 28 Mayıs 1960
[1742] Ömer Lütfü Mete, *Asker Devrim Darbe*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003, C. I, s. 175
[1743] Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1984, s. 185-186
[1744] Mehmet Ali Birand - Can Dündar - Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 206
[1745] **Ulus** 28 Mayıs 1960, **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1960, **Tercüma**n 28 Mayıs 1960

darbesi olmayıp, tamamen meşru bir hakkın kullanılması olduğunu belirtmiştir.[1746] M.B.K. üyesi Orhan Erkanlı "ilim adamlarının şiddet ve sürat taraftarı" olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: "Meselâ Muammer Aksoy idarenin tasfiye edilmesini, eski iktidar mensuplarının ve yakınlarının mallarının müsadere edilmesini istiyordu."[1747]

28 Mayıs 1960'ta İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığını yaptığı ve D.P. iktidarına karşı muhalefetleriyle ünlenmiş olan profesörlerden oluşan bir bilim heyeti toplanmıştır. Yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirilen bu bilim heyeti, ilk iş olarak "Anayasa Komisyonu Raporu" adıyla bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, D.P. iktidarının meşruiyetini yitirdiği ve yeni yönetimin meşru olduğu belirtilerek[1748] şöyle denilmiştir: "Bugünkü durum adi ve siyasi hükümet darbesi değildir... Hükümet ihtiras ve şahsi nüfuz aleti halindeydi... Büyük Millet Meclisi de siyasi iktidar tarafından şahıs ve zümre menfaatine hizmet eden bir parti grubu haline getirilmiş olmak suretiyle fiilen münfesih hale gelmişti."[1749]

Orgeneral Cemal Gürsel darbenin yapılmasında sonra yaptığı ilk konuşmada memleketin kardeş kavgasına doğru gittiğini, D.P. iktidarına yaşanan durumundan çıkılması için yollar gösterdiğini fakat kendisini dinlemediklerini ve işi zorla yürütmek sevdasına düştüklerini belirtmiş ve şöyle demiştir: "10 yıldan beri memleket idaresini unutup parti kavgalarına katılan hükümet, Ordu tarafından kan dökülmeden devralınmış ve Türk Milleti vakar içinde tarihinin mutlu bir bayram gününü daha kutlamıştır."[1750] Orgeneral Cemal Gürsel Ordu'nun yönetime el koymasından bir gün sonra 28 Mayıs 1960'ta C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'yü telefonla aramıştır. Gürsel konuşmasında İnönü'ye "Size karşı kusurluyuz Paşam. Hareketimizi size önceden haber vermedik. Fakat verseydik, bizi bundan caydırmak isteyeceğinizi biliyorduk. Yapacak başka bir şeyimiz kalmamıştı. Bizi affetmenizi rica ediyoruz. Emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur, Sayın Paşam." demiştir. İnönü'de karşılık olarak: "Memleket ve millet için hayırlı bir iş yaptınız. Büyük bir iş yaptınız. Mutlu ve uğurlu olmasını dilerim. Asıl, başarınız için ben sizin emrinizdeyim Paşa Hazretleri. Sizleri anlıyorum. Ne zaman bir arzunuz olursa, emrinize amadeyim." Demiştir.[1751]

[1746] Hanife Kuru, "27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar Muhalefet İlişkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi*, İzmir, 1999, C. III, S. 8, Yıl:1998, s. 243-244
[1747] Recep Şükrü Apuhan, *Öteki Menderes*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 170
[1748] Nihat Erim, *a.g.e.*, C.II, s. 785
[1749] **Ulus** 29 Mayıs 1960, Ali İsmet Gencer (Haz.), *Hürriyet Yolunda*, Milli Türk Talebe Birliği Yayınları, Ankara, 1960, s. 97-99
[1750] **Ulus** 28 Mayıs 1960
[1751] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 21; Mehmet Ali Birand - Can Dündar - Bülent Çaplı, *a.g.e.*, s. 213

27 Mayıs 1960'ta meydana gelen yönetim değişikliği özellikle kentlerde Menderes karşıtlarının alkışlarıyla ve başlangıçta kırsal nüfusun pasif kabulüyle karşılandı. Her zaman D.P.nin güç merkezi olmuş Ege bölgesinde küçük ölçekli bazı başkaldırılar yaşanmıştır. 29 Mayıs 1960'ta Ankara'da D.P. merkezinin önünde D.P. yanlısı bir gösteri de olmuş ve gösteri kısa sürede bastırılmıştır.[1752]

İhtilalinin yapılmasından hemen sonra Milli Birlik Komitesi 22 tebliğ yayınlamıştır. Yayınlanan tebliğlerde Meclisin feshedildiği, yeni anayasa hazırlanması için profesörler heyetinin kurulduğu, İsmet İnönü ve arkadaşlarının durumunun iyi olduğu, sabık hükümet erkânın tamamen emniyet altına alındığı, tutuklu basın mensuplarının serbest bırakılacağı, bütün basın davalarının iptal edileceği, memurların 28 Mayıs 1960'tan itibaren normal mesailerine devam edecekleri, kapatılmış bütün gazetelerin 28 Mayıs 1960'tan itibaren yayınlarına başlayabilecekleri, darbecilerin ideolojilerine hareket etmeyen tutuklu bulunan subaylarla bütün öğrencilerin serbest bırakılacağı, 9 Haziran 1960'ta sonra üniversitelerin tekrar açılacağı, bankaların 30 Mayıs 1960'ta açılacağı, silahlı kuvvetler dışındaki bütün telsizlerin faaliyetlerine son verileceği, jandarmanın ordunun emrinden olduğu, kordiplomatik dâhil bütün vatandaşların sokağa çıkamayacakları bildirilmiştir.[1753] Ayrıca yeni Anayasa hazırlanıncaya kadar siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmıştır.[1754]

27 Mayıs İhtilali ile beraber C.H.P.'lilere bir gurur gelmiş ve sanki bu İhtilali onlar hazırlamışlar, onlar başarmışlar gibi davranmışlardır.[1755] Çoğu C.H.P.'li D.P. iktidarını deviren ihtilalin, muhalefet partisi C.H.P. için ve onun adına yapıldığına inanıyordu.[1756] Bu inancın yol açabileceği gelişmeleri dikkate alan parti yönetimi, derhal frenleme hareketine geçmiş ve ihtilalden bir gün sonra İnönü imzasıyla örgüte bir genelge gönderilmek[1757] zorunda kalınmıştır. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü C.H.P. teşkilatına gönderdiği mesajda: "C.H.P. teşkilâtı böyle nazik devirlerde sirayet istidadı gösteren intikam hislerinden, hususi garaz temayüllerinden ciddi olarak sakınmalı; vatandaşları da bu gibi his ve temayüllerden korumak için çalışmalıdır." demiştir.[1758] Burhan Felek ise halkın sükûnete çağrılmasının önemi üzerinde durmuştur.[1759]

Ordu'nun yönetime el koyması C.H.P. ve muhalif basın tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bayram sevinci yaşayan fanatik partililer, gençler ve meraklılar İsmet Paşa'nın

[1752] William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 109
[1753] **Ulus** 28 Mayıs 1960, **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1960, **Akşam** 28 Mayıs 1960
[1754] **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1960
[1755] Kadircan Kaflı, "C.H.P.'nin Durumu", *Tercüman* 20 Haziran 1960
[1756] Hikmet Bila, *CHP 1919–1999*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 1999, s. 185
[1757] Hikmet Bila, *a.g.e.*, s. 185
[1758] **Ulus** 29 Mayıs 1960, **Her Gün** 29 Mayıs 1960, **Tercüman** 29 Mayıs 1960
[1759] Burhan Felek, "Vazifemiz", *Cumhuriyet* 28 Mayıs 1960

evinin önünde öyle bir kalabalık oluşturdular ki, ihtilâl karargâhındaki subaylar bile endişelenip bir tank birliğini güvenliği sağlamak üzere Ayten sokağına sevketmişlerdir.[1760] Yönetime Silahlı Kuvvetler tarafından el konulmasını büyük bir memnuniyetlikle karşılayan Bülent Ecevit, karanlık günlerin geride kaldığını ve hürriyetin geldiğini belirterek Ordu'ya teşekkür etmiş[1761] ve darbenin meşru olduğunu ve D.P. Meclis Grubu'nun istisnasız bütün üyelerinin, D.P. Hükümeti ile suç ortağı olduğunu ileri sürmüştür.[1762] Ecevit ayrıca 27 Mayıs İhtilali'ni "bir halk hareketi" olarak yorumlamıştır.[1763] Tarihin garip bir cilvesi olarak darbeyi büyük bir memnuniyetlikle karşılayan Bülent Ecevit'in kendisi bir darbeye maruz kalacaktır. Ecevit'in aksine Süleyman Demirel ise 27 Mayıs İhtilali'ni "halkın elinden devleti alma hareketi" olarak değerlendirmiştir.[1764] 27 Mayıs Askeri Darbesi ile birlikte D.P. muhalif basın tarafında çok ağır suçlamalar getirilmiştir. Menderes'in yurtdışında 32 milyon TL'lik lüks villası olduğu[1765], "sabıkların gizli çamaşırları ve yolsuzluk yapıldığı"[1766], Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un silah deposu[1767] ve "gizli fuhuş çiftliği" olduğu iddiaları[1768] ile üniversite öğrencilerinin kuyulara atıldığı, hayvan yemi makinelerinde toz haline getirildiği, bu dolaplarında saklandığına yönelik iddialar[1769] D.P.'ye yönelik suçlamalardan bazılarıydı. Gazeteci Bedii Faik İhtilal'den sonra D.P. karşı tavırlarını şu sözlerle dile getirmiştir: "İhtilâl sonrası tek taraflı hürriyet içinde alabildiğine yazdık... İnsan zehirlenir böyle bir hava içinde. Yalan da olsa alabildiğine yazmak. Şuursuzca yazıyoruz... Şu mebus kaçakçı... Diğeri hırsız.."[1770]

Darbenin yapılmasını memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendiren Akis dergisi sahibi ve başyazarı Metin Toker, 27 Mayıs Hareketi'nin askeri bir ihtilal olduğunu, askeri ihtilallerin ise kötü diktatörlüklere yol açtıklarını ve milletlerine ıstıraptan başka bir şey sağlayamadıklarını belirtikten sonra Türk milletinin bu olan hareketi başarıya ulaştırdığı takdirde bütün tarih içinde şereflerin en büyüğünü kazanacağını iddia etmiş ve şöyle demiştir: "27 Mayıs Hareketi meşruiyet yoluyla kurulmasına rağmen gayrimeşru bir fiili idare haline düşmüş Menderes rejimine karşı meşru bir fiili idarenin kurulması hareketidir."[1771] Toker

[1760] Rahmi Ekşi, *Yassıada Çığlığı*, Kızıl Elma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 47
[1761] Bülent Ecevit, "Günaydın", *Ulus* 28 Mayıs 1960
[1762] Bülent Ecevit, "D.P.'nin Durumu", *Ulus* 30 Mayıs 1960
[1763] Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi*, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul, Mart 2006, s. 85
[1764] Mehmet Altan, *a.g.e.*, s. 67
[1765] **Her Gün** 16 Haziran 1960
[1766] **Her Gün** 19 Haziran 1960
[1767] **Her Gün** 30 Mayıs 1960
[1768] **Her Gün** 16 Haziran 1960
[1769] **Vatan** 4 Haziran 1960
[1770] Recep Şükrü Apuhan, *a.g.e.*, s. 168
[1771] Metin Toker, "Bugünkü Vazifemiz", *Akis* C. XVIII, S.301, 30 Mayıs 1960, s. 5

ayrıca 27 Mayıs Hareketi'nin basit bir askeri harekât olmadığını belirtmiş ve harekâtın aynı zamanda "Namuslu Aydın Hareketi" olduğunu iddia etmiştir.[1772]

İsmet Bozdağ 27 Mayıs Hareketi'nin hakkında şunları söylemiştir: "27 Mayıs vakıası, bir ihtilal değildir! Bir hükümet darbesi değildir! 27 Mayıs, reddi mümkün olmayan bir vakıa, bir fiili durumdur. Tarihimizin çok eski geleneklerine ve devlet karakterine dayanmaktadır. Bu ölçüler içinde kalmıştır."[1773] Ahmet Yücekök 27 Mayıs Hareketi'nin sadece özgürlüklerin korunması ve rejimi muhafaza amacıyla yapılmadığını belirterek şöyle demiştir: "27 Mayıs burjuvazi karşısında siyasal bakımdan olduğu kadar enflasyonist bir kalkınma modeli içinde, sabit gelirli olarak ekonomik bakımdan da ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören asker-sivil bürokratların düzene tepkisidir."[1774] Atilla İlhan'da 27 Mayıs Hareketini bürokrasinin seçimle olamayacağını anlayınca iktidarı zorla ele geçirme girişimi olarak değerlendirmiştir.[1775]
Darbe öncesinde muhalefet partilerinin D.P.'ye karşı kurmaya çalıştıkları birlikteliğin temel gayesi demokrasiyi yeniden tesis etmekti. Ancak muhalefetin tüm dayanakları darbe ile tamamen ortadan kalkmıştır. Her ne kadar darbe çıkmaza düşen demokrasiyi kurtarmak gayesi ile yapılmış olduğu ileri sürülmüşse de bu gaye sağlam temeller üzerine oturmaz. Çünkü 1961 yılında zaten bir seçim yapılacaktı ve var olduğu iddia edilen demokrasi çıkmazı yine bir demokratik yol olan ve demokrasinin en büyük teminatı seçimlerle aşılabilecekti. Ancak Ordu 1960 darbesini kendi mantığı içinde koruma ve kurtarma harekâtı olarak gerçekleştirmiştir. Darbecilerin halkı ve ülkeyi halkın seçtiği bir iktidarın kötülüklerinden "korumak ve kurtarmak" iddiasının ne anlama geldiğini izah etmek ise güçtür.[1776] İlginç bir tesadüf olarak 27 Mayıs İhtilali'nin yapıldığı gün "Koyun kırpma zamanına"[1777] denk gelmiş ve Milli Birlik Komitesi bu dönemde darbe yaparak demokrasiyi kırpmıştır.

27 Mayıs 1960 Darbesi Türk siyasi hayatında çok önemli bir gerçeği ortaya koymuştur. Bu da Türkiye'de ordu hesaba katılmadan siyaset yapılamayacağı idi. Siyasiler bu gerçeği 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra göz ardı etmemişlerdir. Ancak bu gerçek Ordu'nun sık sık kışlasından çıkıp siyasete müdahale etmesini teşvik edici bir unsur olmuştur. Bu da yeni yeşeren ve gelişen Türk demokrasinin her defasından budanması neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 Darbesi siyasi hayatı alt üst etmenin yanında Ordu'da da ciddi kırılmalara yol açmıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesi orduları ayakta tutan ve disiplinin en temel direği olan emri

[1772] Metin Toker, "Hatalı Teşhisten Sakınalım", *Akis* C. 18, S.303, 9 Haziran 1960, s. 5
[1773] İsmet Bozdağ, *Celal Bayar Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali*, Emre Yayınları, İstanbul, 1991, s. 16
[1774] Ahmet N. Yücekök, *a.g.e.*, s. 131
[1775] Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 142
[1776] Mehmet Doğan, *Halka Karşı Demokrasi*, İz Yayınları, İstanbul, 1997, s. 86
[1777] İsmet İnönü, *Defterler*, C. II, s. 781

komuta zincirini tamamen yıkmıştır. Genç subaylar bu Hareket'ten beslenerek Türkiye'de yönetimi değiştirmeye yönelik faaliyetlere sık sık heveslineceklerdir.

Milli Birlik Komitesi 28 Mayıs 1960 tarihinde yeni hükümeti kurduğunu ilan etti. 3 asker ve 14 sivilin yer aldığı yeni kabinenin[1778] üyeleri ve görevleri şöyleydi:[1779]

Başbakan ve Milli Savunma Bakanı	:	Org. Cemal Gürsel
Devlet Bakanı	:	Amil Artus
Devlet Bakanı	:	Şefik İnan
Adalet Bakanı	:	Abdullah Gözübüyük
İçişleri Bakanı	:	Tümg. Muharrem İhsan Kızıloglu
Dışişleri Bakanı	:	Selim Sarper
Maliye Bakanı	:	Ekrem Alican
Millî Eğitim Bakanı	:	Prof. Fehmi Yavuz
Bayındırlık Bakanı	:	Daniş Koper
Ticaret Bakanı	:	Cihat İren
Sağlık Bakanı	:	Prof. Nusret Karasu
Gümrük ve Tekel Bakanı	:	Fethi Aşkın
Tarım Bakanı	:	Feridun Üstün
Ulaştırma Bakanı	:	Tuğg. Sıtkı Ulay
Çalışma Bakanı	:	Prof. Cahit Talaş,
Sanayi Bakanı	:	Muhtar Uluer,
Basın - Yayın ve Turizm Bakanı	:	Zühtü Tarhan
İmar ve İskân Bakanı	:	Orhan Kubat

Yeni kabine açıklanmasına rağmen Milli Birlik Komitesi'nde yar alan üyelerin adları açıklanmamış ancak Askeri Harekât'tan 15 gün sonra Milli Birlik Komitesi'nde yer alan üyelerin adları açıklanmıştır.[1780] Değişik rütbelerden 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi'nin üyeleri şunlardı: Başkan: Orgeneral Cemal Gürsel, Orgeneral Fahri Özdilek, Tümgeneral Cemal Madanoğlu, Tuğgeneral İrfan Baştuğ, Tuğgeneral Sıtkı Ulay, Albay Ekrem Acuner, Albay Mucip Ataklı, Albay Osman Köksal, Albay Fikret Kuytak, Albay Sami Küçük, Albay Haydar Tunçkanat, Albay Alparslan Türkeş, Albay Muzaffer Yurdakuler, Yarbay Refet Aksoylu, Yarbay Fazıl Akkoyunlu, Yarbay Orhan Kabibay, Yarbay Mustafa Kaplan, Yarbay Suphi Karaman, Yarbay Sezai O'kan, Yarbay Ahmet Yıldız,

[1778] **Cumhuriyet** 29 Mayıs 1960
[1779] **Ulus** 29 Mayıs 1960, **Her Gün** 29 Mayıs 1960, **Akşam** 29 Mayıs 1960, **Milliyet** 29 Mayıs 1960, **Vatan** 29 Mayıs 1960
[1780] **Akşam** 13 Haziran 1960

Binbaşı Emanullah Çelebi, Binbaşı Orhan Erkanlı, Binbaşı Vehbi Ersü, Binbaşı Suphi Gürsoytrak, Binbaşı Kadri Kaptan, Binbaşı Muzaffer Karan, Binbaşı Mehmet Özgüneş, Binbaşı Şükran Özkaya, Binbaşı Şefik Soyuyüce, Binbaşı Dündar Taşer, Yüzbaşı Münir Köseoğlu, Yüzbaşı Selahattin Özgür, Yüzbaşı Rıfat Baykal, Yüzbaşı Ahmet Er, Yüzbaşı Numan Esin, Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu, Yüzbaşı Muzaffer Özdağ ve Yüzbaşı İrfan Solmazer[1781]. Darbeyi gerçekleştiren subayların yaş ortalaması 40'tı.[1782] İdris Küçükömer'e göre "Milli Birlik Komitesi Batı değerler sistemini benimsemek isteyen tarihi bürokrasinin bir devamı idi ve bürokratlar gelişen yerli güçler karşısında kendi varlığını savunmak" istemişlerdir.[1783]

Yeni kabine ilk toplantısını 30 Mayıs 1960'ta yapmıştır.[1784] Aynı gün C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü ve C.K.M.P. Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Orgeneral Cemal Gürsel'i ziyaret etmişlerdir.[1785] Osman Bölükbaşı 30 Mayıs 1960'ta evinde yaptığı basın toplantısında şöyle demiştir: "Bir iktidarın menşeinin meşru olması kâfi değildir. Devamının da meşru olması lazımdır. Yıllardan beri tekrarladığımız bu hakikati ne çare ki, hırslı politikacılara anlatmak mümkün olmadı. D.P. iktidarı Anayasa dışı icraatı ile meşru bir iktidar olmaktan çoktan çıkmış ve kaba bir kuvvet saltanatı haline geçmişti. Milletimizin bekasını dahi tehlikeye düşürebilecek facialarn birbirini takip etmesi, son hadiselerde artık mukadder gözüküyordu, Gayrimeşru bir kuvvet saltanatı karşısında ihtilal milletler için insan hakları beyannamesine de geçmiş meşru bir haktır. Şanlı Türk Ordusunun yaptığı hareket bir ikbal ve ihtiras hareketi değil, gayrimeşrua irca etmek hareketidir."[1786] İsmet İnönü ise 1 Haziran 1960'ta evinde yaptığı basın toplantısında Harekât'tan haberi olmadığını belirtmiş ve D.P.'nin durumuna temasla şöyle demiştir: "D.P.'nin önümüzdeki seçimlere iştirak edeceğini tahmin ediyorum. Bütün mesela bugün tevkif edilmiş olan liderlerin vaziyetinde kalıyor. Milli Birlik hareketini teyid ederek, yüksek ilim heyeti sabık idarenin gayrimeşru olduğunu ve mesullerinin suçlu olduklarını bildirmiştir."[1787] İsmet İnönü C.H.P. İl Başkanlıklarına gönderdiği tamimde de C.H.P. 27 Mayıs Hareketi ile alakası bulunmadığını belirterek şöyle demiştir: "Cumhuriyet Halk Partisi 27 Mayıs Hareketi'nin ne başındadır, ne de içindedir. Cumhuriyet Halk Partisi büyük vatandaş çoğunluğu ile beraber 27 Mayıs'tan önce memleketin içinde bulunduğu şartları müşahede, tespit ve teşhis hususunda inkılâbı

[1781] **Her Gün** 13 Haziran 1960, **Tercüman** 13 Haziran 1960, Enver Durmuş, *Yassıada'dan İmralı'ya*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 20-21
[1782] **Akşam** 13 Haziran 1960
[1783] İdris Küçükömer, *"Batılaşma" Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 108
[1784] **Cumhuriyet** 31 Mayıs 1960, **Tercüman** 31 Mayıs 1960
[1785] **Her Gün** 30 Mayıs 1960, **Milliyet** 30 Mayıs 1960
[1786] **Akşam** 30 Mayıs 1960
[1787] **Tercüman** 2 Haziran 1960, **Milliye**t 2 Haziran 1960

planlayarak tatbike koymuş bulunan idealistlerle aynı görüş ve düşüncelere ve aynı inanca sahiptir."[1788] İsmet İnönü, C.H.P.'nin İhtilal'le ilişkisi olmadığını belirtirken, M.B.K. Üyesi Alparslan Türkeş, "İhtilal hazırlığında İsmet Paşa'nın haberinin kanaatinde olduğunu" belirtmiştir. M.B.K. Üyesi Orhan Erkanlı ise şöyle demiştir: "İhtilâl bir bakıma... Halk Partisi'nin yaptığı muhalefet neticesinde meydana geldi... Akis dergisi vardı. Orduda çok okunurdu... O kadar bunların aleyhine yazmıştır ki biz daha işe başlarken kafamızda bunları zaten mahkûm etmiştik. Halk Partisi ve Halk Partisi'nin organları bu ortamı meydana getirmişti." 27 Mayıs'tan sonra İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Kurmay Başkanı Emin Aytekin ise: "27 Mayıs'ın mimarları arasında İsmet Paşa'yı ve onun kudretli ekibini ihmal etmek, doğruyu tahrif etmek olur." demiştir.[1789]

Darbeden sonra tutuklanan Demokrat Partililer Harp Okulu'nda tutulmuşlardır. 30 Mayıs 1960 eski İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik 22.55'te Harp Okulu'nda gözaltında tutulduğu dördüncü kattaki odadan atlayarak intihar etmiştir.[1790]

27 Mayıs Hareketi'nden sonra Demokrat Parti'nin durumunun ne olacağı tartışma konusu olmuştur. Partinin lider kadrosunun tamamı tutuklanmıştı. Ancak sorun geriye D.P.'lilerin ve D.P.'nin durumunun ne olacağı idi. Metin Toker, 27 Mayıs Hareketi'nden hemen sonra çok önemli bir noktaya temas etmiş ve D.P.'nin yaptığı hataların cezasını çekmesi gerektiğini belirtikten sonra Demokrat Parti'nin tüm hatalarına rağmen devamının gerekli olduğunu ortaya ifade ederek şöyle demiştir: "Açık şekilde ortadadır ki memleketimizde yerleşmiş, ananesini yapmış sadece iki büyük parti vardır, bunların biri C.H.P. ve öteki D.P.'dir, her hangi birine dokunmak çok partili sistemi tahrip etmekten başka şey değildir… D.P.'nin bir milli parti olarak kalmasında zaruret vardır. Bu partinin mesuliyet yüklenmemiş, tesirli rolü olmamış mensupları arasında nöbeti devralacakları bulmak imkânsız değildir. Elbette ki D.P.'nin Meclis Grubu sıralarında oturanlar böyle bir haktan kendilerini mahrum etmişlerdir... Ancak D.P.'nin siyasi parti olarak yaşama hakkını kaybetmiş bulunduğunu söylemek haksızlıktır. Yeni idarenin taraf tutmayan murakabesi altında seçim günü gelip çattığında D.P.'yi yarışçılar arasında görmemek tarafsız herkesi üzecektir. Bu partinin o ilk seçimlerde bir varlık göstereceğini ve bir itimadı sağlayacağını sanmak elbette ki hayaldir. Ama ne olursa olsun, D.P.'ye hayat hakkı tanımak çok partili sistemin samimi

[1788] **Tercüman** 22 Haziran 1960, **Her Gün** 22 Haziran 1960
[1789] Recep Şükrü Apuhan, *a.g.e.*, s. 170-172
[1790] **Milliyet** 31 Mayıs 1960, **Cumhuriyet** 31 Mayıs 1960, **Tercüman** 31 Mayıs 1960, **Vatan** 31 Mayıs 1960 (Melahat Gedik'e eşine Namık gedik'i cesedi gösterilmemiş sadece ayakları gösterilmiştir. Sonrada Melahat Gedik'e gönderilen Namık Gedik'in pijamasının arkasında büyük bir delik olduğu görülmüş ve Namık Gedik'in süngülenerek öldürüldüğü iddia edilmiştir. (**Vatan**, Çikolata Eki, 27 Mayıs 2006))

taraftarları için vazifedir."[1791] Kadircan Kaflı'da 27 Mayıs Hareketi'nden sonra D.P.'nin durumuna temas ederek D.P.'nin hatalarının partiye üç defa oy veren milyonlarca vatandaşa yüklemeye kimsenin hakkı olmadığını belirttikten sonra şöyle demiştir: "Demokrat Parti ölmemiştir ve öldürülemez. Beş seneden beri kongre yapmadığı için feshedilmiş sayılıyorsa imkân verilince yeniden kurulması, yalnız temiz ve şerefli vatandaşlardan ibaret olarak vatan hizmetine girmesi tabiidir, hatta lüzumludur."[1792] Bu arada 27 Mayıs İhtilali'nin hangi düşüncelerle gerçekleştiğini, İhtilali'nin felsefesinin ne olduğunu Kurmay Albay Kenan Kocatürk açıkça ortaya koymuştur. Kocatürk İhtilal'den sonra yapmış olduğu konuşmasında şöyle demiştir: "Atatürk'ün Gençliğe hitabesi bütün okulların ve fakültelerin başköşelerinde asılıdır. Harbiye'ye girerken de herkes, kapının üzerinde mermerlere oyulmuş, Atatürk'ün bu emrini okur. Camie girerken çektiğimiz besmele gibi... Bizler, asker kafamızla bunu bir harekât emri olarak da tahlil ve kabul ederiz… Türk gençliğine karşı gaflet ve dalâlet ve hatta hıyanet içinde bulunan iktidar sahipleri ilk iş olarak bütün okulları kapatıyorlar... Şu gaflete bak, aziz milletim! Şu hıyanete bak! Bir otuz ağustos sabahı bütün Türkler bir kumanda duydular : "Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir. İleri!" Aradan 38 sene geçmişti. Bir 27 Mayıs sabahı şafak sökerken yine bir kumanda : "Gençler! İlk Hedefiniz Hürriyettir, ileri!"[1793] Forum ise "İhtilallerin En Centilmeni" başlığı ile yayınladığı makalede D.P.'nin siyasetin dışında kalmaya çalışan orduyu kendi emelleri uğruna siyasete itmekle suçlamış ve D.P. iktidarı döneminde gitgide azalmaya başlayan dış itibarımızın ihtilalle birlikte tarihimizin en yüksek seviyesini çıkardığını iddia etmiştir.[1794]

27 Mayıs'la ilgili tartışmalar sürerken Milli Birlik Komitesi'nin hukuki temele oturtan Geçici Anayasa 12 Haziran 1960 tarihinde açıklanmıştır. Geçici Anayasa ile Birlik Komitesi'ne oldukça geniş yetkiler verilmiştir. Buna göre; Bakanları murakabe ve kanun yapma yetkisi verilmiş, muhakeme kararı vermek üzere "Yüksek Soruşturma Kurulu", sabıkları yargılamak için de "Yüksek Adalet Divanı" kurulacaktı. Soruşturma Kurulu'nun yeni bir kanuna göre çalışması öngörülüyordu. Geçici Anayasa göre Milli Birlik Komitesi'nin başkanı aynı zamanda devlet başkanı ve bakanlar kurulu başkanı idi.[1795]

27 Mayıs İhtilali'ni izleyen ilk beş ay içinde M.B.K., bir dizi karmaşık sorunu çözmek zorundaydı. İlk olarak, silahlı kuvvetlerinin geri kalan kısmı ile ve kabineyle ilişkisi nasıl olacaktı? İkincisi, D.P.'nin liderlerinin ve milletvekillerinin durumu ne olacaktı? Üçüncüsü,

[1791] Metin Toker, "D.P. Kalmalıdır", *Akis* C. XVIII, S.302, 5 Haziran 1960 s. 5
[1792] Kadircan Kaflı, "D.P.'nin Durumu", *Tercüman* 25 Haziran 1960
[1793] **Akis**, C. XVIII, S.302, 5 Haziran 1960 s. 19
[1794] **Forum,** C. XIII, S.148, 1 Haziran 1960, s. 1-2
[1795] **Akşam** 13 Haziran 1960, **Milliyet** 13 Haziran 1960, Ali İsmet Gencer (Haz.), *a.g.e.*, s. 101-104

askerler yeni bir anayasanın oluşturulması taahhüdünde bulunduklarına göre, bu nasıl yapılacaktı, iktidarın seçilmiş bir meclise devri ne zaman tamamlanacaktı? Ayrıca M.B.K. için ekonomik sıkıntılarda önemli bir sorundu.[1796] M.B.K. önünde bu önemli sorunlar dururken M.B.K. içinde de önemli sıkıntılar yaşanmaktaydı. İhtilal'den sonra yönetimin nasıl bir şekilde gerçekleştirileceğinin daha önceden karara bağlanmaması Darbe'den sonra M.B.K. içinde görüş farklılıklarını ortaya çıkmasına neden olmuştur.

27 Mayıs Askeri Hareketi'nden hemen sonra M.B.K., olabildiğince çabuk, iktidarı sivillere devretmek isteyenler ile partilerin politik faaliyetine izin verilmeden önce ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek isteyenler olarak ikiye bölünmüştür. İkinci gruptakilerin planı askeri yönetimin en azından dört yıl, gerekirse daha fazla sürmesini gerektirirdi. Gürsel'in ve generallerin yönettiği birinci grup ılımlılar, albay ve daha aşağı rütbeli subaylardan oluşan ikinci grup radikaller ya da aşırılar olarak anılmıştır.[1797]

M.B.K.'nin radikal kanadı Türk toplumunun aşırı politizasyonunu engellemek için siyasi partilerin Ocak-Bucak teşkilâtlarını kapatmayı uygun görmüştür. 6 Temmuz 1960'ta yürürlüğe giren 8 No'lu 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'na ek geçici kanun ile partilerin Ocak-Bucak teşkilâtları kapatılmış, gençlik ve kadın kollan örgütlenmesi sınırlandırılmıştır. Üç partinin 140.000 ocak ve 14.000 bucak teşkilâtının kapatılması kararı karşısında C.H.P. uygulama ile köylülerin siyasal katılım sürecinin dışına itileceğini, D.P. iktidarı döneminde yaşanan olumsuzlukların nedeninin Ocak-Bucak teşkilâtlan olmadığını ileri sürmüştür. Gelişmeler üzerine İnönü erken seçimlere gidilmesini önermiş ve "seçimlerin biran önce yapılmasında, sayılamıyacak kadar çok milli menfaat" olduğunu belirtmiştir. İnönü ve C.H.P.'in seçim istemi, Gürsel'in karşı tavır almasına yol açmıştır. Ancak 6 Ağustos 1960'ta Gürsel'in İnönü'yü, 26 Ağustos 1960'ta İnönü'nün Gürsel'e iade ziyareti aradaki soğukluğun giderilmesini sağlamıştır.[1798] M.B.K. bir yandan sivil baskı altında iken diğer yandan da ordu içerisinde sorunlarla uğraşmaktaydı. M.B.K.'nın 3-4 Ağustos 1960'ta 235'i general olmak üzere yaklaşık 5.000 subayı zorunlu emekliye sevketmesi[1799] M.B.K.'nın silahlı kuvvetlerin geri kalan kısmıyla ilişkileri daha da sertleşti. 27 Mayıs 1960'ta Rüştü Erdelhun'un yerine Genelkurmay Başkanlığına atanan eski Üçüncü Ordu Komutanı General Ragıp Gümüşpala'da görevden alınanlar arasındaydı. Emekliye sevk edilen subaylar görevlerine geri dönme

[1796] William Hale, *a.g.e.*, s. 112-113
[1797] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 167
[1798] Hanife Kuru, a.g.m., s. 245-247
[1799] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 169

çabasıyla İnkılâp Subayları'nı (EMİNSU) kurdular. Ancak çoğunun devlet kurumlarındaki sivil görevlere atanmasına bu tepkiyi susturmuştur.[1800]

M.B.K.'de rakiplerine karşı inisiyatifi ilk ele alan generaller olmuştur. 21 Eylül 1960'ta üyeler (Gürsel'in grubu, Madanoğlu, Ulay, Özdilek, Koksal ve Acuner hariç), Mayıs Devrimi'ni halka açıklamak için Anadolu'ya bir propaganda turuna çıkmışlardır. Ertesi gün, radikallerin de facto lideri olan Türkeş Başbakanlık'taki görevinden alınmış; yerine valilik yapmış olan sivil bir yönetici, Hilmi İncesu getirilmiştir.[1801] M.B.K. içindeki çekişmeler sürerken M.B.K. ve hükümetin reform çabaları içinde yer alan 114 sayılı Üniversitelerde reform yapılmasını öngören yasal uygulama, 147 öğretim üyesinin tasfiyesi ile sonuçlanmış ve bu uygulama, basın, üniversite ve siyasi çevrelerde tepkiye yol açmıştır.[1802] Celal Ertuğ'a göre bu ciddiyetten uzak bir karardı.[1803]

M.B.K. içersinde çekişmeler sürerken D.P.'nin durumu ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Yassıada yargılamalarında Demokrat Parti'nin tüzel kişiliği ile ilgilenilmiyordu. Yassıada'da D.P.'nin iktidara taşıdığı aktörler ve D.P.'lilerin faaliyetleri yargılanıyordu. Demokrat Parti'nin hukuki durumu, 27 Mayıs'tan itibaren darbeciler arasında tartışılmaya başlanmış ve Demokrat Parti ile ilgili ilk karar, 1 Eylül 1960 tarihinde Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi'nden gelmiştir; Demokrat Parti, faaliyetten men edilmiştir. Karar, D.P. karşıtı yayın organlarında sevinçle karşılanmış, bir kısmı verilen kararın geç verildiğini ve yetersiz olduğunu söylerken, bir kısmı da başlangıç için iyi bir karar değerlendirmesini yapmıştır. Demokrat Parti'nin feshiyle sonuçlanan davaya ise Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi bakmıştır. 27 Mayıs'ın üstünden 20 gün geçtikten sonra, 18 Haziran 1960 tarihinde Mustafa Geygel tarafından avukatı Cemal Özbey aracılığı ile D.P.'nin beş yıldan beri Büyük Kongre'ni yapmadığı gerekçesi ile kapatılması için dava açmıştır. Mahkeme 29 Eylül 1960'ta Demokrat Parti'nin feshine karar vermiştir.[1804]

Üniversitelerde gerçekleştirilen tasfiyesinin gerçekleştiği günlerde C.H.P. ile Türkeş arasındaki çekişmeler ve Milli Birlik Komitesi görüş ayrılıkları da büyüyordu. 13 Kasım 1960'ta 27 Mayıs 1960 İhtilali'ni gerçekleştiren M.B.K. içinde bir ihtilal yapılmış[1805] ve Alparslan Türkeş ile diğer radikal 13 üye,[1806] geçici anayasa hükümleri görmezlikten

[1800] William Hale, *a.g.e.*, s. 113-114
[1801] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 168
[1802] Hanife Kuru, a.g.m., s. 246
[1803] Celal Ertuğ, *Çözümsüz Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 43
[1804] M. Serhan Yücel, *a.g.e.*, s. 171-173
[1805] Ülkü Arman, "27 Mayıs'tan 12 Eylül'e", *Hürriyet,* 8. Gün Eki, s. 4
[1806] William Hale, *a.g.e.*, s. 119

gelinerek tasfiye edilip yurt dışına gönderilmiştir.[1807] Yönetimin sivillere devrine karşı çıkan radikal kanadın tasfiyesi ile İsmet İnönü ve C.H.P.'nin dediği olmuş ve yönetimin sivil iradeye devri için önemli bir adım atılmıştır.

"Ondörtler"in atılmasıyla birlikte M.B.K. bir konsensüs sağlayabilirdi, Gürsel ve generaller, kendi politikalarına karşı çıkan herkesi uzaklaştıramamıştı; bunu yapsalardı azınlıkta kalacaklardı. Esas sorunları, M.B.K. üzerinde tam bir otorite sağlamak ve kısa süre içinde siyaseti askerlerden kurtaracak politikaları hayata geçirmekti. Kurucu Meclis'in kurulması ile ilgili yasayı M.B.K. 7 Aralık 1960'ta kabul etti ve 16 Aralık'ta yayımlanıp yasalaştı. Kurucu Meclis ilk toplantısını 6 Ocak 1961'de yapmış ve yasama görevlerini M.B.K. ile paylaşmaya başlamıştır. Böylece sivil yönetime doğru ilk önemli adım atılmıştır.[1808]

Kurucu Meclis'in açılışının hemen ardından 12 Ocak 1961'de Hükümet, siyasal partilerin yeniden faaliyetlerine izin vermiştir. C.H.P.'liler, bu kararı soğukkanlılıkla karşılamışlardır. Kapatılan D.P.'nin aynı ad altında kurulması ve D.P. ileri gelenlerinin siyaset yapmaları yasaklanmıştı. Bu da siyasal yaşamda önemli bir boşluk meydana getirmiştir.[1809] Siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmesi ile siyasal yaşam yeniden hareketlenmiş ve D.P.'nin tabanına hitap eden yeni partiler kurulmuştur.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmasına rağmen Türk siyasi hayatında sadece C.H.P. ve C.K.M.P. kalmıştır. D.P.'nin kapatılmasından sonra bu partinin dört buçuk milyona yaklaşan seçmenin durumu muğlâk bir hal almıştır. D.P.'nin lider kadrosu tasfiye edilmesine rağmen seçmen kendisinin temsil edecek bir siyasi oluşuma ihtiyaç duymuştur. Bu siyasi ihtiyacın hissedildiği ortamda siyasi partilerin faaliyetlerini izin verilmesi halkın istediği kendisi dışa vurmuştur. Bu dışa vurum ilk olarak kendisini 11 Şubat 1961'de Türkiye Adalet Partisi (T.A.P.) kurulması[1810] ile göstermiştir. Bu, Türkiye'de giderek kapitalizmin yeni programını oluşturacak gücün sahneye ilk çıkışıydı. Ancak, Demokrat Parti'nin bütün öncü kadrolarının etkisiz kılındığı ve siyasal haklarından yoksun bırakıldığı bir ortamda yeni açılan alan ancak ya D.P.'nin ikinci ya da üçüncü düzeydeki kişilerin ya da D.P.'lilerin kendilerine siper edecekleri -27 Mayıs'la farklı nedenlerle de olsa çelişkiye düşmüş bulunan- başka kadrolara kalacaktı. Adalet Partisi, kuruluş aşamasında bu olasılıkların ikisini de bir arada yaşamıştır. Yassıada'da yargılanan D.P.'lilerin bazan en

[1807] Mete Tuncay, "Siyasal Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul ,1983, C. VII, s. 1981
[1808] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 169
[1809] Hanife Kuru, a.g.m., s. 247
[1810] Hanife Kuru, a.g.m., s. 247

uzaktaki yakınlarına bile böylece bir siyasal savaş ve iktidara tırmanma kapısı aralanmaktaydı. Buradan, acılı eşler, hırslı ve kinli çocuklar gelip geçeceklerdir. Ancak, A.P.'nin ilk genel başkanı, tarihin bağrındaki çelişkiyi yansıtmak istercesine, 27 Mayıs sonrasının ilk genelkurmay başkanıyken M.B.K. tarafından girişilen büyük tasfiye sırasın da görevden uzaklaştırılan Orgeneral Ragıp Gümüşpala olmuştur. Gümüşpala, A.P. kuruluşunda yalnız da değildi. 27 Mayıs'çıların tasfiye ettiği Eminsu'cu emekli subayların çoğu, yüksek bürokrat ve teknokratların bazıları da, A.P. liderliğinin destek güçlerini oluşturmuşlardır. Gümüşpala, son derece yumuşak ve gösterişsiz kişiliğiyle, o günlerde kuyruklar diye karalanan düşük D.P.'lilerin yakınlarına destek olmuş; onların, yeniden Türkiye'yi bir politik muhalefet halinde örgütlemelerine yardım etmiştir[1811].

Adalet Partisi'nin kurulduğu gün Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi, Mutedil Liberal Partileri de İçişleri Bakanlığı'na kuruluş başvurularını yaptılar. 13 Şubat 1961'de de Yeni Türkiye Partisi (Y.T.P.), Düstur Partisi, Güven Partisi, Millete Hizmet Partisi kurulmuştur. Çoğu kısa ömürlü olan yeni partiler arasında A.P. ve Y.T.P., D.P. tabanına dayalı siyaset gütmüşlerdir. A.P., kapatılmış D.P. tabanına dayalı doğal bir muhalefet örneği oluşturmasına karşın Y.T.P., M.B.K'nin görevlendirmesi sonucu ortaya çıkmıştır[1812]. D.P. tabanını hedef alan siyasal oluşlarla ilgili Ali Gevgilili şöyle demiştir: "C.H.P. ve M.B.K. arasındaki bir güç paylaşımına dayalı iktidar uzlaşımına duyulan tepkiler yavaş yavaş suların yüzüne taşmak üzereydiler. Kendilerine aylardır kuyruk denilen, suçlanan, küçük düşürülen ve en önemlisi belli bir dönem boyunca siyasal tepkilerini ortaya koymaktan alıkonulan güçler, alanı, İnönü'ye de, C.H.P.'ye de, 27 Mayıs'ı simgeleyen her şeye de bırakmamaya hazırdılar."[1813]

Hem yeni Millet Meclisi, hem de M.B.K. üyesi askerlerin de doğal üye olarak katılmasıyla kurulması kesinleşen Senato için seçimlerin gerçekleştirilmesi aşamasını hızla yaklaştığı bir ortamda Meclis seçiminin bundan böyle nisbi temsil sistemiyle yapılmasını öngören yeni Seçim Kanunu, Kurucu Meclis'çe 25 Mayıs 1961'de onaylanmıştır. Eylemin ilk yıldönümünü oluşturan 27 Mayıs 1961'de 1961 Anayasası da Kurucu Meclis'ten çıkmıştır. 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuştur. Halkoylamasına 11.7 milyon seçmenin 10.3 milyonu katılmış ve tam 6.348.191 kişi 1961 Anayasası'na evet demiştir."[1814] Yani oylamaya katılanların % 61.7 evet, % 38.3 hayır demiştir. 1961 Anayasası'nın kabulünden yaklaşık üç ay sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonraki

[1811] Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s. 185-186
[1812] Hanife Kuru, a.g.m., s. 247-248
[1813] Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s. 187
[1814] Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s. 189

ilk genel seçimler yapılmıştır.15 Ekim 1961'de nisbi temsil sistemi ile milletvekili ve çoğunluk sistemine göre yapılan seçim sonuçlarına göre C.H.P. 173, A.P. 158, Y.T.P. 65, C.K.M.P. 54 milletvekili kazanmıştır. Senato seçimlerine göre ise A.P. 71, C.H.P. 36, Y.T.P. 27, C.K.M.P. 16 sandalye sahip olmuştur. C.H.P. ile A.P. arasındaki oy farkı yüzde 2'den ibarettir.[1815]

27 Ekim1957'de yapılan seçim sonuçları ile kıyasladığında; D.P.'nin yüzde 47.70 oyu, C.H.P.'nin ise 40.82 oyu vardı. Muhalefetin (C.H.P.+ Hür. P.+ C.K.M.P.) toplam oyu yüzde 51.87 idi. Oysa 15 Ekim 1961 seçim sonuçlarına göre C.H.P.'nin yüzde 36.7; D.P.'nin yerine kurulan A.P.+Y.T.P.'nin yüzde 48.5 oyu mevcuttu. Muhalefetin ise (A.P.+Y.T.P.+C.K.M.P.) toplam oyların % 62'sine sahip olması önemlidir. C.H.P., Meclis'te 173 milletvekili ile en büyük parti haline gelmiş gibi gözükmesine karşın A.P. ile arasındaki fark sadece 15 olup, D.P.'nin devamı olan A.P.+Y.T.P. milletvekillerinin sayısı 223'ü bulmaktadır.[1816] Kısacası 1961 seçim sonuçları M.B.K. açısından tam bir yenilgi olmuştur. Rıfkı Salim Burçak'a göre: "15 Ekim 1961 seçimleriyle Türk halkı kullandığı oylarla İhtilali ret ve Demokrat Parti'ye bağlılığını ilan etmiştir."[1817] Seçim sonrasında M.B.K. Orgeneral Cemal Gürsel 27 Ekim 1961'de 607 oyun 434'nün alarak Cumhurbaşkanı olmuştur.[1818] Seçim sonrasında hiçbir partinin tek başına iktidar olamaması Türkiye'de koalisyonlar dönemini başlatmış A.P. ve Y.T.P. bir koalisyon oluşturmaya çalışmış ancak Ordu'nun buna karşı çıkması sonucunda 20 Kasım 1961'de A.P. ve C.H.P. koalisyonu kurulmuştur.[1819]

2.16. Yassıada Mahkemeleri

27 Mayıs Askeri Hareketi'nden sonra en önemli sorunlardan bir tanesi Demokrat Partililerin durumu idi. Darbeden sonra Demokrat Partilerin büyük bölümü gözaltına alınmıştı. Harp Okulu'nda tutuklu bulunan D.P.'lilerin durumu tartışılırken Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel D.P'lilerin suçlu olduklarına inandıklarını açıklamıştır. 31 Mayıs 1960'ta yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında sanıkların Yüce Divan'da yargılanacağı açıklanmış ve suiistimallerin süratle tespiti için hâkimlerden oluşan bir tahkikat heyetinin kurulması kararlaştırılmıştır.[1820] Bu amaçla 12 Haziran 1960'ta Geçici Anayasa'ya bu konuda maddeler eklenmiş ve muhakeme kararı vermek üzere "Yüksek

[1815] Hanife Kuru, a.g.m., s. 255
[1816] Hanife Kuru, a.g.m., s. 256
[1817] Rıfkı Salim Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, Çam Matbaası, Ankara, 1976, s. 295
[1818] Hanife Kuru, a.g.m., s. 257
[1819] Hanife Kuru, a.g.m., s. 258
[1820] **Akşam** 1 Haziran 1960

Soruşturma Kurulu", "sabıkları" yargılamak için de "Yüksek Adalet Divanı" kurulması ve Soruşturma Kurulu'nun yeni bir kanuna göre çalışması öngörülmüştür.[1821]

Harp Okulu'nda tutulan sabıkların tamamı 18 Haziran 1960 tarihine kadar Yassıada'ya sevk edilmiştir. Tutuklanan D.P.'lilerin Yassıada'ya getirilmesi ile Yassıada'daki tutukluların sayısı 460'ı bulmuştur.[1822] D.P.'lilerin Yassıada'ya sevki devam ederken Bakanlar Kurulu tutukluların ne şekilde yağılacağına ve bu amaçla ceza kanununda yapılacak olan değişikliklerle ilgili bir kanun tasarısını görüşmüş[1823] ve bu kanun tasarısı 18 Haziran 1960 tarihinde yasalaşmıştır. 26 maddelik kanuna göre sabıkların yakınları da mal beyanına tabi tutulabilecek ve yurt dışındaki servetler geriye getirilebilecekti. Duruşma aleni ve aralıksız yapılacak, sanıklar 3 avukat tutabileceklerdi. Sorgu Kurulu'nun kararı kesin olacak, ancak M.B. Komitesi, men'i muhakeme; kararına bir defa itiraz edebilecekti.[1824]

27 Mayıs Askeri Hareketi'nden beş ay sonra Yassıada'da duruşmalara 14 Ekim 1960'ta başlanmıştır.[1825] Kararın açıklandığı 15 Eylül 1961'e kadar geçen 11 ay 1 gün içinde toplam 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açılmıştır. Başsavcı, bu davalarda 228 sanık hakkında idam cezası istemiştir. Toplam 202 oturum yapılmış, 1000'i aşkın tanık dinlenmiştir. Ancak Mahkeme Heyeti, savunma tanıklarının neredeyse tamamını "gereksiz" gördüğünden dinlemedi. Tanıkların çoğu, kendilerine ezberletilen metinleri mahkeme salonunda tekrar etti. Yassıada Davalarının adları, açılma ve karar tarihleri ile verilen kararlar şu şekilde özetlenebilir:[1826]

1- Köpek Davası (14 Ekim 1960-24 Ekim 1960): Celal Bayar ve Tarım eski Bakanı Nedim Ökmen, Afganistan kralı tarafından Bayar'a hediye edilen bir Afgan tazısını zorla Hayvanat Bahçesi'ne satmaktan yargılandılar. Köpek Davası önce "Anayasayı İhlâl Davası" ile birleştirilmiş, daha sonra da Celal Bayar 4 yıl 2 ay, Nedim Ökmen de 5 yıl ağır hapis ve müebbeden memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırılmışlardır.

2- 6-7 Eylül Olayları Davası (20 Ekim 1960-5 Ocak 1961): Bu dava 1955'te halkı İstanbul'da yaşayan Rumlara karşı ayaklanmaya azmettirmek ve can ve mala zarar vermek iddiasıyla açıldı. Sanıklardan Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu 6'şar yıl, İzmir eski Valisi Kemal Hadımlı ise 4 ay 15 gün hapis cezası almıştır. Diğer sanıklar ise beraat etmiştir.

[1821] **Akşam** 13 Haziran 1960
[1822] **Akşam** 19 Haziran 1960
[1823] **Her Gün** 16 Haziran 1960
[1824] **Akşam** 19 Haziran 1960
[1825] Cevdet Akyan, *Bir Psikiyatrist ve Siyaset Adamı Gözüyle Demokratik Süreç ve Anılar*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003, s. 167
[1826] *Cumhuriyetin 75 Yılı*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, C. II (1954-1978), s. 484-485; Gül Tuba Dağcı, *Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*, İlgi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 96-104; Rasih Nuri İleri, *27 Mayıs Menderes'in Dramı*, Yalçın Yayınları, İstanbul, s. 16-21

3- Bebek Davası (31 Ekim 1960-22 Kasım 1960): Adnan Menderes gayri meşru çocuğunu öldürmeye azmettirmek iddiasıyla yargılandı. Beraat etti.

4- Vinileks Şirketi Davası (4 Kasım 1960-26 Kasım 1960): Hasan Polatkan, kişisel çıkar karşılığı Vinileks Şirketi'ne usulsüz kredi vermek iddiasıyla yargılanmıştır. Dava "Anayasayı İhlâl Davası" ile birleştirilmiş, Hasan Polatkan 7 yıl ağır hapis cezasına çarptırılırken, Necati Dölay, Hüseyin Altan ve Ragıp Sipahi de 3 yıl 6 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır.

5- Dolandırıcılık Davası (8 Kasım 1960-3 Aralık 1960): Eski bakanlardan Hayrettin Erkmen ve Zeyyat Mandalinci A.B.D.'ye yaptıkları geziden artan dövizleri geri vermemek iddiasıyla yargılandılar. Her ikisi de beraat etti.

6- Arsa Davası (11 Kasım 1960-26 Kasım 1960): Tarım eski Bakanı Nedim Ökmen, hükümeti, eşine ait arsaları fahiş fiyattan satın almaya zorlamaktan yargılanmıştır. Dava "Anayasayı İhlal Davası" ile birleştirilmiş; sonunda Ökmen'e 5 yıl ağır hapis cezası ve ebediyen memuriyetten men cezası verilmiştir.

7- Ali İpar Davası (15 Kasım 1960-19 Ocak 1961): Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Medeni Berk ve Hayrettin Erkmen ile İpar Transport Şirketi'nin sahibi armatör Ali İpar döviz yasasını ihlal etmek iddiasıyla yargılandılar ve mahkum oldular.

8- Değirmen Davası (18 Kasım 1960-3 Aralık 1960): Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı yolsuz kredi kullanımı suçuyla yargılandı. Zaman aşımına uğradığından dava düştü.

9- Barbara Davası (21 Kasım 1960-20 Aralık 1960): Hasan Polatkan ve Refik Koraltan, bir Alman hizmetçi getirmek ve kendisine döviz tahsis ederek Döviz Kanunu'nu ihlal etmekten yargılandı. Her ikisi de mahkûm oldu.

10- Örtülü Ödenek Davası (25 Kasım 1960-2 Şubat 1961): Adnan Menderes ve Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Başbakanlık örtülü ödeneğini yasalara aykırı biçimde kullanmaktan yargılanmışlardır. Adnan Menderes 11 yıl 2 ay ağır hapis cezası alırken, Salih Korur 5 yıl 10 ay hapse mahkûm olmuştur.

11- Radyo Davası (29 Kasım 1960-26 Aralık 1960): Adnan Menderes ve yedi eski bakan devlet radyosunu, siyasal amaçlarına alet ederek partizanca kullanmak, muhalefete radyoyu kullanma hakkını tanımamak ve bu suretle anayasayı ihlal etmek suçuyla yargılandılar ve mahkum oldular.

12- Topkapı Olayları Davası (2 Aralık 1960-17 Nisan 1961): Celal Bayar, Adnan Menderes, eski bakanlar ve eski milletvekillerinden oluşan toplam 60 sanık, 4 Mayıs 1959'da Topkapı'da İsmet İnönü'ye karşı bir suikast düzenlemek amacıyla halkı kışkırttıkları

gerekçesiyle yargılandı. Aralarında Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de bulunduğu 17 sanık mahkûm oldu, 43 sanık beraat etti.

13- Çanakkale Olayları Davası (27 Aralık 1960-10 Mart 1961): Adnan Menderes ve üç eski bakan, C.H.P.'li iki milletvekilinin seyahat özgürlüğünü engellemek suçuyla yargılandılar ve mahkum oldular.

14- Kayseri Olayı Davası (9 Ocak 1961-20 Nisan 1961): C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün seyahat özgürlüğünü engellemek suçuyla yargılanan 13 sanıktan 8'i beraat etti, içlerinde Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de bulunduğu 5 sanık mahkum oldu.

15- Demokrat İzmir Davası (12 Ocak 1961-5 Mayıs 1961): 2 Mayıs 1959 tarihinde halkı "Demokrat İzmir" gazetesinin matbaasını tahrip etmeye teşvik iddiasıyla yargılanan 24 sanıktan 8'i beraat etti, içlerinde Adnan Menderes'in de bulunduğu 16 sanık mahkum oldu.

16- Üniversite Olayları Davası (2 Şubat 1961-27 Temmuz 1961): 28 Nisan 1960'da İstanbul'da ve 29 Nisan 1960'da Ankara'da meydana gelen olaylarla ilgili açılan bu davada 118 sanık yargılandı. Demokrat Partili bakanların yanı sıra bazı Silahlı Kuvvetler mensupları ile Emniyet görevlileri bu davada sanık sandalyesindeydi. Kanunlara aykırı olarak üniversiteyi basmak, halka ateş açmak ve yasalara aykırı olarak sıkıyönetim ilan etmek suçuyla yargılanan 118 sanıktan 84'ü mahkûm olurken, 34'ü de beraat etti.

17- İstimlak Davası (17 Nisan 1961-21 Haziran 1961): Adnan Menderes ve 9 eski devlet memuru, İstanbul'da birçok vatandaşın mülkünü bedelini tam olarak ödemeden istimlak etmek iddiasıyla yargılandı. Menderes, mahkûm oldu.

18- Vatan Cephesi Davası (27 Nisan 1961-21 Haziran 1961): Demokrat Parti'nin önde gelenlerinden 22 kişi, Vatan Cephesi'ni kurarak, bu örgütü bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde tahakkümü için araç olarak kullanmak suçlamasıyla yargılandı. Aralarında Bayar ve Menderes'in de bulunduğu 19 sanık mahkûm olurken, 3 sanık beraat etti.

19- Anayasanın İhlali Davası (11 Mayıs 1961-5 Eylül 1961): Başsavcı bu davanın iddianamesinde, Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesini ihlal eden 8 suç saydı:

a- 1951 ve 1953 yıllarında CHP'nin mallarına el konulması,

b- Kırşehir'in C.K.M.P.'ye oy verdiği için 1954 yılında ilçe yapılması, böylelikle halkın siyasal inançlarından dolayı cezalandırılması,

c- 1953 yılında, hükümete 25 yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkı tanıyan kanunu çıkartarak yargı bağımsızlığının ihlal edilmesi,

d- 1954 ve 1957 yıllarında Seçim Kanunu'nun demokrasiye aykırı olarak değiştirilmesi,

e- 1956'da toplantı ve gösterileri kısıtlayıcı kanunların çıkartılması,

f- 1960 yılında art niyetle Tahkikat Komisyonu'nun kurulması,

g- Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler verilmesi,

h- Tahkikat Komisyonu'na verilen olağanüstü yetkilerle anayasanın fesih ve ilgasına yeltenilmesi.

Anayasanın İhlali Davası'nda 400'ü aşkın sanık yargılandı ve hemen hemen hepsi mahkûm oldu.

Sonuç olarak, Yüksek Adalet Divanı, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı oybirliği ile[1827] Refik Koraltan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun oyçokluğu ile idam cezasına, Medeni Berk, İzzet Akçal, Celâl Yardımcı, Tevfik İleri, Vacit Asena, Kemal Biberoğlu, Hilmi Dura, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dincer, Ekrem Anıt, Hüseyin Ortakçıoğlu, Reşat Akşemsettinoğlu, Murat Ali Ülgen, Selim Yatağan, Sadık Erdem, Necati Çelim, Selâhattin İnan, Mazlum Kayalar, Nuri Togay, Enver Kaya, Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Hadi Tan, Cemal Tüzün, Samet Agaoğlu, Sezai Akdağ, Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün'ü ömür boyu hapis cezasını çarptırdı.[1828] Ayrıca 418 sanık da, 6 ayla 20 yıl arasında değişen çeşitli hapis cezaları aldı. 123 sanık beraat ederken, 5 sanık hakkındaki dava düştü.[1829]

Yüksek Adalet Divanı'nın almış olduğu idam kararları M.B.K. tarafından onaylanmıştır. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, 13 Eylül 1961'de infazları durdurmak için Cemal Gürsel'e bir mektup göndermiş ve infazların durdurulmasını istemiştir. Ancak bu istek kabul edilmemiştir.[1830]16 Eylül 1961 Cumartesi günü Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmişlerdir.[1831] Adnan Menderes'inde aynı tarihte idam edilmesi düşünülüyordu ancak Menderes karardan bir gün önce hasımlarını, kendisini ipe çekmek zevkinden mahrum etmek ümidi ve temennisi ile o zamana kadar biriktirdiği uyku haplarının hepsini birden yutarak[1832] intihar etmek istemiştir. Adnan Menderes'i muhafız subayı Mehmet Taşdelen, intihardan kurtarmıştır.[1833] Adnan Menderes tedavisinden sonra 17 Eylül 1961'de bir hücum botla

---

[1827] M. Serhan Yücel, a.g.m., s. 847
[1828] Rasih Nuri İleri, *a.g.e.*, s. 22-23
[1829] M. Serhan Yücel, a.g.m., s. 847
[1830] Gül Tuba Dağcı, *a.g.e.*, s. 106
[1831] Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Hun Yayınları, İstanbul, 1978, s. 427
[1832] İsmet Bozdağ, *Darağacında Bir Başbakan Menderes… Menderes*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004, s. 258
[1833] Fatih Uğur, "Asılacağını Bilseydim Kurtarmazdım", Aksiyon, 22.05.2006, S. 598, http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=24327 (15 Eylül 2006)

Yassıada'dan İmralı'ya getirilmiş ve burada saat 13.23'te idam edilmiştir.[1834] Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez bir Başbakan idam sehpasında can ermiş oldu. Yüksek Adalet Divanı eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar hakkında da idam cezası vermişti ancak bu karar M.B.K. tarafından Bayar'ın yaşlılığı nedeniyle müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. 7 Kasım 1964'e kadar Kayseri Cezaevi'nde kalan Celal Bayar sağlık sorunları sebebiyle serbest bırakılmıştır.[1835]

[1834] Turhan Dilligil, *İmralı'da Üç Mezar*, Dem Yayınları, İstanbul, 1988, s. 99; Celal Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, YKY, İstanbul, 1999, s. 13
[1835] Davut Dursun, "Bayar, Celal"; *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul, 1992, s. 217

SONUÇ

Türkiye'de çok partili yaşamın en önemli aktörlerinden biri olan Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kurulmasından kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimlerde açık oy gizli tasnif sistemine rağmen önemli bir başarı elde etmiştir. D.P.'nin bu başarısı C.H.P.'deki aşırı kanadın hırçınlaşmasına neden olmuştur. Ancak Sovyet tehdidi Türkiye'nin Batı'ya yakınlaşmasını ve liberalleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu durum Türkiye'de çok partili yaşamın yerleşmesinde oldukça önemli rol oynamıştır.

14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'nde D.P. büyük bir zaferle iktidara gelmiştir. D.P. iktidarının ilk yıllarında demokrasinin yerleşmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. C.H.P. ise iktidarda düşmenin şaşkınlığını bir kaç yıl üzerinden atamamıştır. C.H.P.'nin mallarının Hazine'ye devri C.H.P. ile D.P. ilişkilerinin oldukça gerginleşmesine neden olmuştur.

D.P. iktidarını pekiştirmek amacıyla muhalefeti kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu durum muhalefet partilerini birbirine yaklaştırmıştır. 1954 Genel Seçimleri'nden önce C.H.P. ile C.M.P. arasında işbirliğine yönelik görüşmeler yapılmış ancak partilerin politikalarının ve taleplerinin farklılığı bu işbirliği çabasının sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri'nde D.P. çok partili yaşamda bir partinin aldığı en yüksek oy oranı ile yeniden iktidara gelmiştir. D.P.'nin bu seçimlerde gücünü daha da artırması D.P.'nin politikalarını etkilemiş ve D.P.'nin muhalefeti dikkate almamasına zemin hazırlamıştır. D.P.'nin muhalefete yönelik baskılarını artırması parti içerisinde de çekişmelere neden olmuştur. D.P.'den ayrılanlar 1955'in son günlerinde Hürriyet Partisi'nin kurmuşlardır. Hürriyet Partisi kuruluşunu takip eden aylarda C.H.P. ile işbirliği çabalarını aramış ve Anadolu'da D.P.'ye karşı toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Muhalefetin işbirliğine yönelik çabaları ve iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmaları Başbakan Adnan Menderes'in muhalefeti ihtilalcilikle suçlamasına neden olmuştur. Muhalefet Nisan 1956'dan sonra eleştirilerini daha da artırmış ve ülkede bir rejim krizi yaşandığını ileri sürmüştür. Muhalefetin bu tutumu D.P.'nin muhalefete yönelik baskılarını daha da artırmasına neden olmuştur.

Muhalefet D.P.'nin baskılarının artığı günlerde ülkede rejim buhranının yaşadığına dair söylemini daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. Muhalefet D.P.'nin üniversitelere, adalet mekanizmasına, basına ve muhalefet partilerine yönelik baskılarını sert bir şekilde eleştirmiş ve D.P.'nin bu politikalarının ülkede rejim buhranı yarattığını ileri sürmüştür. Muhalefetin sertleşen söylemlerine D.P.'de aynı sertlikte cevap vermiştir. D.P. Basın Kanunu ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yaptığı değişikliklerle basını ve muhalefeti sıkı bir kontrol altına almak istemiştir. Muhalefet ise bu değişikliklerin antidemokratik olduğunu ve D.P.'nin 1946 ruhu ile çeliştiğini ileri sürmüştür. Çıkarılan kanunlar muhalefet partilerini birbirine daha çok yaklaştırmış ve muhalefet partileri D.P.'ye karşı birlikte hareket etmek amacıyla işbirliği yapmaya çalışmışlardır.

Muhalefet partileri, özellikle C.H.P., D.P.'ye karşı rejim buhranını bir koz olarak kullanmıştır. C.H.P.'nin 1956 yılının ortalarında itibaren Türkiye'de rejim buhranı bulunduğunu ileri sürmesi ve kendisini rejimin koruyucusu olarak göstermeye çalışması diğer muhalefet partilerinin tepkisine yol açmıştır. C.H.P. diğer muhalefet partileri ile kurmaya çalıştığı işbirliği çabalarının sonuçsuz kalması üzerine iktidarla ilişkilerinin giderek kötüleşmesinin zararına olduğunu düşünmüş ve 1957'nin bahar aylarında D.P. ile yakınlaşma çabalarına girmiştir. Ancak C.H.P.'nin bu çabaları Hür. P. ve C.M.P. tarafından yadırganmıştır. Bu partiler C.H.P.'in savunduğu davalara ters düştüğünü düşünmeye başlamışlardır.

C.H.P. ile D.P. arasındaki bahar havası uzun sürmemiştir. Bunda iki parti arasındaki rejim tartışmaları ve Kıbrıs Meselesi etkili olmuştur. Bahar havasının sona ermesinden sonra C.H.P. muhalefet partileri ile yeniden yakınlaşma çabasına girmiştir. Bu süreçte C.H.P.'nin önce muhalefet partileri ile daha sonra iktidarla ve en sonunda tekrar muhalefet partileri ile yakınlaşmaya çalışması C.H.P.'nin net bir parti politikası olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. C.H.P. bu süreçte kendisine en çok fayda getirecek oluşumlar içerisine girmeye çalışmıştır.

Bahar havasının sona ermesi ve seçimlerin 1957'de yapılacağının kesinleşmesi muhalefet partileri arasındaki işbirliği sürecini hızlandırmıştır. C.H.P. seçimlerden önce ortak bir muhalefet cephesi oluşturmaya çalışmıştır. İşbirliği görüşmeleri öncesinde muhalefet partileri ayrı ayrı yaptıkları açıklamalarda rejim buhranı üzerinde durmuşlar ve ana davalarının bu buhranı sona erdirmek olduğunu ve kesinlikle amaçlarının iktidara gelmek olmadığını belirtmişlerdir. D.P. ise Seçim Kanunu'nda yaptığı değişiklikle muhalefet partileri arasındaki işbirliğini önlemek istemiştir. İşbirliği görüşmeleri sırasında muhalefet partileri ülkede rejim buhranı bulunduğu ve bunun halledilmesi gerekliliği üzerinde anlaşmalarına

rağmen seçimlerden sonra iktidara geldiklerinde iktidarın nasıl şekilleneceği konusunda anlaşamamaları işbirliği görüşmeleri sonuçsuz bırakmıştır. Bu durum kamuoyunda iktidara gelmenin muhalefet partileri içim rejim buhranından önce geldiği izleniminin oluşmasına neden olmuştur. İşbirliği görüşmelerinin sonuçsuz kalmasından sonra Hür. P ve C.M.P.'nin C.H.P.'ye yönelik sert eleştirileri C.H.P.'nin rejimin koruyucu olduğuna yönelik iddialarına ciddi bir şekilde zarar vermiştir.

C.H.P.'nin D.P.'yi normal yollarla iktidardan deviremeyeceğini 1957 Genel Seçimleri'nde oy oranını artırmasına rağmen anlaması C.H.P.'nin D.P.'ye karşı tahrikçi bir politika izlemesine zemin hazırlamıştır. C.H.P.'nin D.P.'yi rejimin en büyük tehdidi gibi yansıtmaya çalışması D.P.'nin ağır eleştiri ve sert tedbirlerine yol açmıştır. D.P., C.H.P.'nin tahrik edici politikalarına alet olmuş ve muhalefeti daha baskıcı yöntemlerle kontrol altına alabileceğini düşünmüştür. Ancak D.P.'nin bu politikası C.H.P. ile Hür. P. ve C.M.P. ile T.K.P.'nin birleşmesine neden olmuştur.

Muhalefet partileri arasında ortak bir Milli Muhalefet Cephesi oluşturma çabalarına D.P. Vatan Cephesi ile karşılık vermiştir. Vatan Cephesi'nin kurulmasından sonra iktidar ve muhalefet ilişkileri daha da gerginleşmiştir. C.H.P. Vatan Cephesi'ne karşı koymak amacıyla Aralık 1958'de Genel Başkanları İsmet İnönü'nün katılımıyla Anadolu'da yurt gezileri düzenlemiş ve bu gezilerde iktidara yönelik ağır suçlamalarda bulunmuştur. D.P., C.H.P.'ye karşı etkin önlemler almak amacıyla Tedbirler Komisyonu kurmuştur. Bu da siyasi tansiyonu daha da yükseltmiştir.

C.H.P. 1959'un ilk günlerinde yayınladığı İlk Hedefler Beyannamesi ile tıpkı D.P.'nin muhalefet yıllarında olduğu gibi iktidara geldiğinde bütün antidemokratik kanunları kaldıracağını ve demokrasiyi yeniden tesis edeceğini vaat etmiştir.

Şubat 1959'da Başbakan Adnan Menderes'in Londra'da geçirdiği uçak kazası iktidar muhalefet ilişkilerinde kısmî yumuşamaya neden olmuş ancak yumuşama uzun sürmemiştir. C.H.P. 1959'un bahar aylarında iktidara yönelik bir taarruz hareketine girişmiş ve bu mücadelesinde yeni bir stratejiyi ön planda tutmuştur. C.H.P., D.P.'ye karşı olan mücadelesinde İsmet İnönü'nün Kurtuluş Savaşı'ndaki rolünü ön plana çıkarmıştır. İsmet İnönü bu stratejiyi pekiştirmek amacıyla Ege'ye bir gezi düzenlemiştir. İnönü'nün bu gezisi sırasında ve sonrasında yaşanan olaylar siyasi tansiyonu oldukça yükseltmiştir. Siyasi tansiyonu düşürmeye yönelik çabalarında sonuçsuz kalmasından sonra Türkiye 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne doğru hızla sürüklenmiştir.

C.H.P. darbe ile her ne kadar organik bir bağı olmadığını ileri sürmüşse de C.H.P.'nin darbeden önce ülkede ihtilal olabileceğine yönelik açıklamaları, C.H.P.'nin yayın organı Ulus

başta olmak üzere İnönü'nün damadı Metin Toker'in sahibi ve başyazarı olduğu Akis dergisinin ve C.H.P. yakın basın organlarının yayınları ile askerlerin İnönü'yü ziyaret etmeleri ciddi soru işaretlerine neden olmuştur. C.H.P.'nin 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra zafer kazanmış bir edayla konuşması bu kuşkuları daha da artırmıştır.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Türkiye'de demokrasinin işleyişini zedelemesinin yanında ordu içerisinde de ciddi sorunlara neden olmuş ve darbenin etkilerini ordu uzun süre üzerinden atamamıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Türkiye'de askerin hesaba katılmadan siyaset yapılamayacağı gerçeğini açıkça ortaya koymuştur. Bu darbe C.H.P. + Ordu = İktidar formülünün ortaya çıkması neden olmuş ve C.H.P. ileri yıllarda bu formülü denemeye çalışması Türk demokrasisi için ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

EKLER

EK – I

DÖRTLÜ TAKRİR[1836]
7 Haziran 1945

CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış, ve Türk milletinin ancak bu prensiplerin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki, milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin Meclis Gurubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti, ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en Demokratik Anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri, gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkânı vermiştir.

Memleketi, Ortaçağ'dan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticaı kırmak maksadıyla, 1925'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını, biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış, ve Cumhuriyet Kurucusu Büyük Atatürk'ün, bunu temamı ile demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber, Cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardır. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nisbette yer ayrılması tecrübesini, buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşının belirmeye başlamasını ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması, pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaştırılmıştır. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde müstakil bir grup teşkili, milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber, kuruluşundaki gayri tabiilik sebebiyle bundan da müspet bir netice alınamadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de, cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin ayni demokratik ülküleri taşıdığından hiç şüphe edilemez.

[1836] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 597-598

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurlu kullanacak bir seviyede bulundukları inkâr edilemez bir hakikattir.

Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamları yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nispetle çok daha yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan, iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan, bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilat-ı Esasiye kanununuzda hâkim olan demokratik ruhu bu günkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülasa ediyoruz:

1. Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini, Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerinin, daha ilk Teşkilat-t Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği kullanılabilme imkânlarının sağlanması.

3. Bütün Parti çalışmalarının, yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri hâkimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamı ile inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında: "Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve ifadesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi, kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder, ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica eyleriz.

İzmir	Kars	İçel	Aydın
Celal Bayar	Fuad Köprülü	Refik Koraltan	Adnan Menderes

EK – II

HÜRRİYET MİSAKI (ÖZGÜRLÜK ANDI)[1837]

(7 - 11 Ocak 1947 tarihleri arasında toplanan D.P. Birinci Büyük Kongresi'nde kabul edilmiştir.)

Yüksek heyetimiz dört maddeyi ihtiva eden takririn incelenmesini ana meseleler diye adlandırarak ve diğer dilekler ve meselelerden ayırmak suretile hususi bir heyete atfederek ayrıca seçtiği komisyonumuza havale etmiştir.

Bu takririn ana meseleler diye ayrılmasının ve adlandırılmasının çok yerinde olduğunu bildirmekle söze başlayalım.

Dört maddelik bu takrire dikkat edilecek olursa, bütün olarak mütalaayı icabettirecek ve birbirine bağlı ve birbiri içinde bulunan meseleleri ihtiva ettiği kolayca görülebilir. Filhakika takririn ihtiva ettiği maddeler anayasaya aykırı kanunlar, idare cihazı karşısında partimizin durumu, seçim kanununun değiştirilmesi ve Demokrat Parti Meclis Grubu'nun durumu gibi meseleler olduğuna göre bunların birinin halli diğerinin halline bağlı ve müessir olduğu açıktır.

Bu takririn verilmesini icap ettiren sebepler olarak kısaca, partimizin kuruluşundan beri karşılaştığı gayri tabii şartlar gösterilebilir. Bunlar üzerinde partimiz genel başkanının açış konuşmasında da ehemmiyetle durulmuştur.

Kanunlar arasında Anayasa'nın ruhuna ve metnine aykırı olan kanun hükümlerinin mevcut olduğuna ve bunların vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakta ve milli iradenin serbestçe tecellisine engel teşkil etmekte olduklarına şüphe yoktur.

İdare cihazının tek partili devrede olduğu gibi kayıtsız şartsız iktidar partisi emrinde çalışmakta devam ettiği ve partimizin kurulmasını önlemeğe, geciktirmeğe ve partimiz mensupları ile partimize taraflar olan vatandaşlar üzerinde her türlü tazyiklere tevessül ettiği, kuruluşundan beri partimizin muhtelif faaliyetlerinde vazifeler almış olan sizlerce de gayet iyi bilinmektedir.

Devlet faaliyet ve idaresine milletçe el konmamasına ve topluluk hayatımızda millet murakabesinin bir türlü tahakkuk ve bir kelime ile millet hâkimiyetinin teessüs edememesine başlıca amil olan vatandaşın reyini kullanırken her türlü tesirden azâde olarak vicdanının emrettiği gibi reyini kullanabilmesi ve kullandığı reyin de emniyet altında bulunması ve amme vicdanının buna inanması şartlarının temin edilememesine sebep olan seçim kanununun değiştirilmesinin bütün milleti alakalandıran bir mesele haline geldiğini takdir etmeyen kalmadığı gibi taşıdığımız temsil sıfatı dolayısiyle hepiniz bu meselenin halini başta gelen bir vazife olarak deruhte etmiş bulunuyorsunuz.

Grubumuzun Meclisteki durumuna gelince: Tek parti zihniyetinin devam etmekte olmasının türlü tecellileri, bilhassa milletvekili seçimlerinin malûm şartlar altında cereyan etmiş olması neticesi olarak grubumuzun Meclisteki durumunun nezaket ve ciddiyet arzetmekte olduğu hiç kimsenin gözünden kaçmıyacak açıklıktadır. Son günlerde grubumuzun Meclisi terketmek mecburiyetinde kalması bu halin yeni bir delilini teşkil etmektedir ki, yüksek heyetinizin henüz bu hadisenin tesir ve teessürü altında bulunduğunu da bugüne kadar devam eden İdare cihazının vatandaşları ve muhtelif partileri tesir altına alabilmesi anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan bir takım kanuni hükümlerin meriyette bulunmasına; vatandaşlar ve muhtelif partiler üzerindeki böyle bir baskının ise; seçimlerde vatandaş iradesinin serbest tecelli edememesine, reylerin masum bulunmamasına sebep olduğu ve bunun ise doğrudan doğruya millet hakimiyetinin tamamen tahakkuk edememesine ve hatta devletin kuruluşuna kadar tesirler icrasına yol açtığı ve nihayet bütün bunların da partimizin grubunun Meclisteki vaziyetini ağırlaştırarak tehlikeler doğurduğu, reddine imkan

[1837] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 612-613

bulunmayacak bir hakikat olarak ortada durmaktadır. Görülüyor ki takririn ihtiva ettiği meseleler tamamen birbirine bağlı ve birbirinin sebep ve neticesidir.

Yüksek Heyetinizin Ana davlar diye adlandırdığı ve bir bütün teşkil eden bu meselelerin hal yolunun bulunması partimizin kuruluş maksatlariyle doğrudan doğruya alakalı olduğu kadar Türk demokrasinin gerçekleşebilmesi için de halli mutlak zaruri meseleler olarak ortada durmaktadır. Kongremizin ruznamesine dahil diğer meseleler bugün arzettiğim manzara karşısında tali bir ehemmiyette kalmaktadır.

Diğer tarafından yukarıda da temas ettiğimiz gibi kongre açılış nutkunda üç maddede ifade edilen ve her hangi bir partinin görüşü olmaktan ileri, milli vicdanda şuûrlaşan davalar olarak ele alınan üç meseleyi hatırlatmak isteriz.

1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,

2- Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlariyle seçim kanununda değişiklikler yapılması,

3- Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü.

Kongre açılış nutkunun ve binnetice bu üç esasın yüksek heyetinizce tasvibedilmiş olması ve takrir muhteviyatının da bu meselelerle sıkı sıkıya bağlı ve hatta aynı mahiyet taşımakta bulunmasını bir defa daha müşahade etmek yerinde bir iştir.

Asıl kayda şayan olan nokta gene yukarda da temas ettiğimiz veçhile vilayetlerden gelen delegelerin ekserisinin de komisyonumuza tevdi edilen takririn ihtiva ettiği dört meseleyi ele almış olmasıdır. Nitekim bu delillerin hemen hepsinde seçim kanununun vatandaş iradesinin serbest tecellisini, reylerin masuniyetini teminat altında bulunduracak şekilde tadilinin temini, Anayasaya uygun olmayan kanun hükümlerinin ortadan kaldırılması ve idare cihazının tarafsızlığından doğan ve bir arada mütalaası her vatandaşın yüreğini sızlatan, endişeye düşüren idari tasarrufların nihayete ermesinin ilk şartı olmak bakımından da Devlet Reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zatın uhdesinde birleşmemesinin kabulü milli hâkimiyet esasının zaruretleri olarak tesbit edilmiş ve bu meseleler karşısında parti grubumuzun Meclisteki durumunun günün şartlarına göre mütalaa edilerek bu hususta bir karar alınması yüksek heyetinize bırakılmış bulunmaktadır.

Bu itibarla komisyonumuz takririn ihtiva ettiği ilk üç mesele hakkında ayrıca bir mütalaa serdine lüzum görmiyerek üç günlük çalışmalarını parti meclis grubumuzun durumu üzerinde toplamıştır.

Çok kısa bir zamanda yurdun her köşesinde, geniş ölçüde vatandaşların partimiz etrafında toplanmış olması ve bilhassa seçimlerde milyonlarca vatandaşın reylerini partimiz lehinde kullanması ve seçimlerden sonra da cereyan eden hadiselerin ümit kırıcı ve üzücü olmalarına rağmen parti içinde çalışmalarına azimle devam etmesi ve bu azim kararını yüksek heyetimizle temsil edecek kadar bütün bir varlık meydana getirmesi elbette ve elbette muayyen milli maksatların elde edilebilmesi için yapılmış fedakârlıklardır. Grubumuzun Meclisteki faaliyetleri bu maksatlar istikametinde en küçük bir inkişaf elde edilmesi şöyle dursun bilakis tek parti zihniyetinin bütün devlet faaliyetlerini tanzim edecek olan Büyük Millet Meclisi'nde de eskisi gibi hüküm sürmekte olduğu meydandadır.

Demokratik gelişmemizin uzun bir sürüncemeye düşmesi demek olan ve parti faaliyetlerimizin akâmete uğraması gibi bir netice doğurabilecek bu hali daima göz önünde bulundurmak lazım gelmektedir. Doğuşundan beri her istikametteki faaliyetlerini kanunlara ve meşrûiyet esaslarına göre devam ettirmekte olan, her hal ve karda daima bu yolda yürümek azminde olan partimizin, Meclis Grubumuz'un durumunu ciddiyetle ele alması bir zarurettir.

Tek parti zihniyetinin milli vicdana malolan meseleler karşısında gidiş istikametinde memleketin demokratik inkişafını sağlayacak mahiyette küçük belirtiler göstermemekte

devam etmesi karşısında Grubumuzun Meclis'ten çekilmesi Partimiz için içtinabı mümkün olmayan tabii bir karar olacaktır.

Partimiz kuruluş maksatlarını sürüncemeye ve sürüklenmeye bırakmak suretiyle memleketimizde demokratik inkişafın gecikmesine göz yummak Demokrat Parti'nin asla kabul edemeyeceği bir neticedir. Bu sebeple böyle bir kararın devlet kuruluşunda meydana getireceği akisler üzerinde durmıyarak bu tarihi kararı almak Partimiz için zaruret olacaktır.

Yüksek heyetimizin toplanmasiyle ve Parti faaliyetlerine el koymasiyle bir dönüm noktasına ulaşmış olan Partimiz Grubunun Meclisteki faaliyeti hakkında bugünden kati bir karar almayarak hadiselerin inkişafını bundan sonra da sıkı sıkıya takip ederek her yolda bir karar alması salhiyetini seçiminizle teşekkül edecek Genel İdare Kuruluna vereceğimiz bu selâhiyet ve bu selhiyetin gerektiği zaman kullanılması keyfiyeti Parti Meclis Grubumuzu demokrasi aleyhindeki tecellilerine şahitlik etmek mevkiinde kalmak gibi bir durumdan kurtaracak ve yüksek heyetimizde tam ve kati ifadesini bulmuş olan Türk demokrasisi davasının mutlak gelişmesini temin yolundaki azim ve kararımızın bir ifadesini teşkil edecektir.

Hadiselerin icabettirdiği zaman karar almak üzere yüksek heyetimizin toplanabilmesindeki müşkülatın bu yetkinin Genel İdare Kuruluna kayıtsız ve şartsız olarak verilmesi hususunda ayrı bir sebep teşkil ettiğini arz etmek isteriz.

Karar yüksek heyetinizindir.

EK – III

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ[1838]
(12 Temmuz 1947 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yayınlanmıştır.)

Hükümet Reisi ile ve muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde, görüşmek için çağırdığım Bay Celal Bayar bana: Demokrat Parti'nin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi.Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim.

Başbakan ve yardımcısı Devlet Bakanı ile, Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ihtimalleri reddetti. Hükümet reisi, mekanizmasının baskı yaptığı, iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikâyet vesikalarını takip ve tetkike hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım geldiği iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Celal Bayar'ı tekrar kabul ettim; Bana vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassis olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını teyit etti. Bunun üzerine, iki defa görüştüğümü Başbakan, iktidar partisi ile muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, "Biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz. Size söz veriyorum!" dedi ve iki ay sonra, Büyük Meclis toplanıncaya kadar partileri münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilave etti.

Bu beyanatı Bayar'a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana fiili neticeye intizar edilmesi lazım geldiğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar, muhalefet liderinin Sivas nutkunda ve hükümet reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülasa olunursa, iki taraf şikâyet ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında, karşılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan, bazı tatmin edici parçalar hatırlarda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendilerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak durum, muhalefet partisinin liderinin: "fiili bir netice bekleme" şeklinde ifade ettiği hükümde görünüyor. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet, karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben bu düğümü çözmeğe çalışacağım. İki tarafın şikâyet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar, umumi efkârca da kâfi miktarda bilinmektedir. Görüyorum ki, taraflardan hangisinin haksız veya hangisi dava evvel karşısındakini kırmaya başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını hükümet reisinin kabul etmemesini, böyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katiyetle beyan eylemesini, bir teminat ifadesi olarak aldım; ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Sen, muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair, tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve başbakana

[1838]Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 615-617

bunu söyledim. Her iki tarafla da yaptığım uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum, Bizi, bu inanışa getiren bugünkü durumu, memleketteki siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine, kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar memlekette geçen İktidar-Muhalefet tecrübesinin muvaffak olmasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübelere, onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazan ümit kırıcı olmuştur ama, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir.

Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dileğim, karşılıklı şikâyetleri için mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi partinin metotlarıyla çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yanı vekillerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin, huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki, hükümet reisi ile muhalefet lideri arasındaki son tartışmada, iki taraf, sebat ettikleri noktadan ayrılmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma hükümet ile ve iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani, emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakıma, memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmekten başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise, iktidarın şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini, vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman, yalnız ruhi mahiyette millerdir.

Bu güçlükleri yenmek için, siyasi hayatımızı idare eden iktidardaki ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim.

Bu beyanatımı, neşrinden önce, Başbakan ile muhalefet lideri görmüşlerdir.

Cumhurbaşkanı
İsmet İnönü

EK - IV

MİLLİ TEMİNAT MİSAKI (MİLLİ HUSUMET MİSAKI)[1839]

(20 - 25 Haziran 1949 tarihleri arasında toplanan D.P. İkinci Büyük Kongresi'nde kabul edilmiştir.)

Kongremize sunulan Genel İdare Kurulu raporunun "antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eden bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metodlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa ne olacaktır?"

Suallerini inceleyen komisyonumuz birinci büyük kongrede tesbit edilen Hürriyet Misakı ruhuna sadık kalarak aşağıdaki hususatı yüksek kongrenin tasvibine arzeder.

1- Seçim kanununun ve seçimlerde alkalı hükümlerin vaz'ından maksat millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzuu kanunlara ve müesses nizama aykırı hareket kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlali neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşrû müdafaa halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu'nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partililere ve Türk umumi efkârına bildirilmesi, ayrıca hükümetin ve vazifelilerin keyfıyetten haberdar edilmelerinin temini zaruri görülmüştür.

2- Ancak tek parti zihniyetinin ve Halk Partisi iktidarının, kanunların ihlali pahasına da olsa, devamını kararlaştırmış olanlar kongremizin bu kararı almış olmasını, ihtilale teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler. Halbuki ihtilal mevcut ve müesses içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matûf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilal tabirinin tamamiyle şumulü dışında, meşru hakların ve meşrûiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hâkimiyet esaslarının tahakkukuna her hangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakki olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz. Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm olacakları muhakkakdır.

[1839] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 618

EK - V

TAHKİKAT KOMİSYONU KURULUŞU HAKKINDA KANUN[1840]

Cumhuriyet Halk Partisinin yıkıcı, gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tesbit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerinin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesi ile adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere Meclis tahkikatı açılmasına dair

(Resmi Gazete ile ilanı: 19. IV.1960- Sayı- 10484) No: 2247

Cumhuriyet Halk Partisi'nin:

A) Meşru iktidarı, alelûmum Devlet vazifelerini, Türk kadınlarını, dost ve müttefiklerimizi en iğrenç isnatlarla kötüleme usulleri de dahil olmak üzere,çeşitli gayri meşrû ve kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlale, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, Hükümete, idari ve adli mercilere karşı galeyan ve fiili tecavüzlere teşvik ve tahrik etmek,

B) Müsait telâkki ettikleri mahallerde kendi partilerine mensup bazı şahısları silahlandırmak suretiyle iktidar partisinin mensup ve taraftarları aleyhine münferit veya toplu şekilde baskı yapmaya ve suç işlemeye teşvik suretiyle memlekette kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere başvurmak,

C) Orduyu siyasete karıştırma teşebbüsleri de dahil olmak üzere, memleketin emniyet ve asayişini korumakla vazifeli olanları çeşitli propaganda, baskı ve vâitler yolu ile vazifelerini ifadan alıkoymaya cüret ve teşebbüs etmek,

Ç) Bizim Radyo namındaki komünist radyosunu Halk Partisine ait bir radyo olarak göstermek suretiyle halkı bu yayınları dinlemeye sevk etmek ve umumi efkârı bu vahim neşriyatın zararlı tesirlerine marûz bırakmak,

D) Bütün bu kanun dışı faaliyetlerini umumi efkâra karşı haklı gösterebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisinin, onun itimadına mazhar Hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürecek ve bundan da ileri olarak, gelecek seçimlerin de meşruiyetini şimdiden muallel imiş gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak iktidarlar aleyhine vatandaşları gayri meşru yollarla tahrik etmek suretiyle itimatsızlığa ve huzursuzluğa sevk etmek,

E) Hücre teşkilatı ile işleyen gizli kollar kurmaya çalışarak yukarda maruz faaliyetleri daha müessir bir hale getirmek; Suretleriyle giriştiği yıkıcı, kanun dışı ve gayri meşru faaliyetleriyle;

F) Aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ile faaliyette bulunarak, Cumhuriyetimizin ve genç demokrasimizin fikri ve mânevi temellerini tahrib eden, Devletin ve cemiyetin ana müesseselerini şantaj, baskı ve tehdit suretiyle işlemez bir hale getirmek, hakikatleri tahrif etmek, yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin siyasi, iktisadi ve mali, içtimai hayatını tehlikeye maruz bırakan bir kısım basının;

Bünyesini, çalışma tarz ve metodlarını ve kanunlar muvacehesindeki tutumunu ve bu kanunları işlemez hale getirmek hususundaki gayri meşru faaliyetlerinin ve yukardan beri tafsilâtı ile arz edilen ahvalin önlenmesini gayri mümkün kılmakta olan sebeplerin mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek üzere, Dahili Nizamnamenin 177'nci maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasına; bu encümenin Türkiye Büyük Millet Meclisinden veya adli mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dahili Nizamnamenin 16'ncı babında yer almış bütün salâhiyetlerle techiz olunmasına, tahkikatın selametle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve munhasır olmak üzere Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dahil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmaya yetkili

[1840] Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s. 619-620

kılınmasına ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesine. Umumi Heyetin 18.IV. 1960 tarihli inikadında karar verilmiştir.

EK – VI

3 MAYIS 1960'TA KARA KUVVETLERİ KOMUTANI CEMAL GÜRSEL'İN MİLLİ SAVUNMA BAKANI ETHEM MENDERES'E GÖNDERDİĞİ MEKTUP

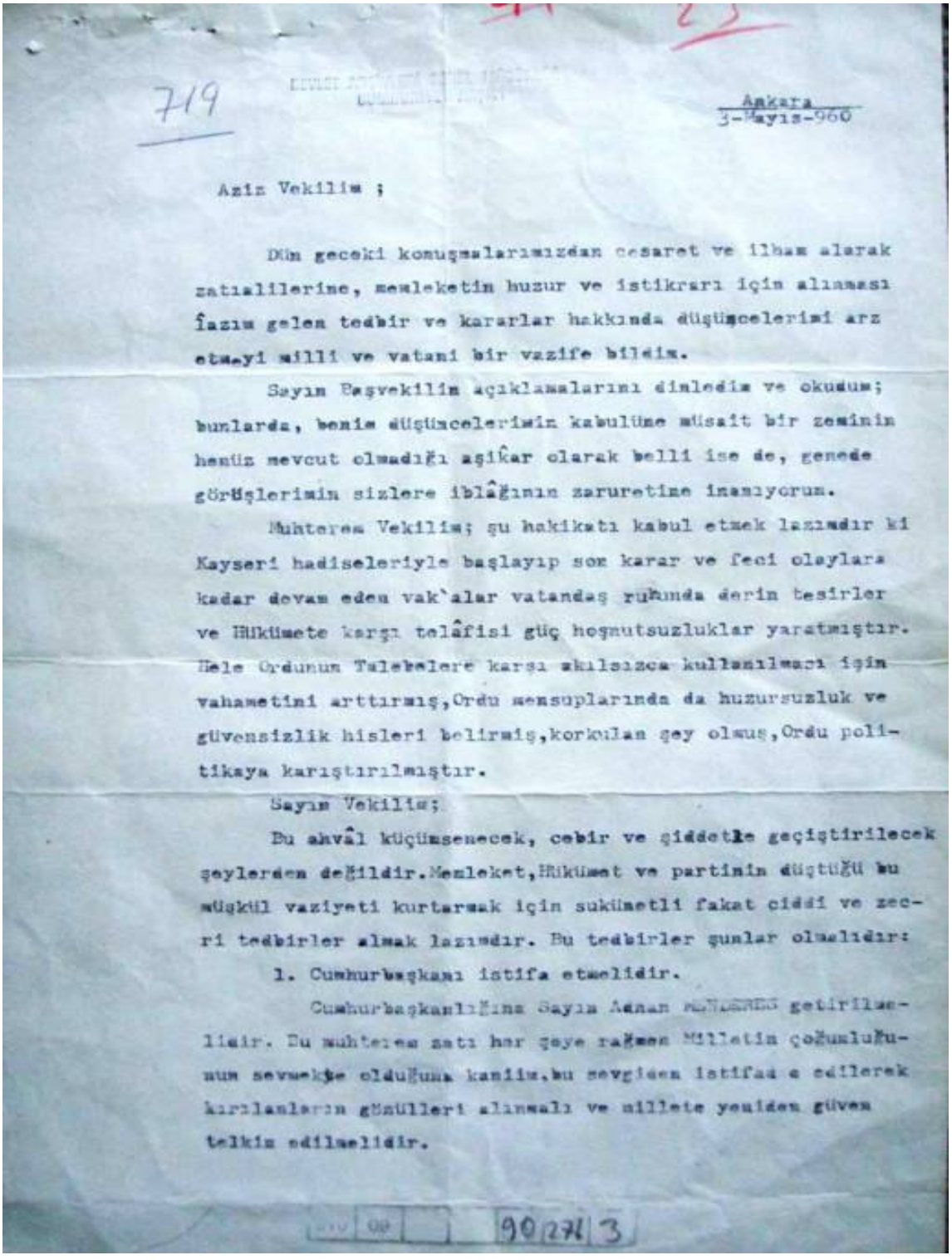

719

Ankara
3-Mayıs-960

Aziz Vekilim ;

Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak zatıalilerine, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bildim.

Sayın Başvekilim açıklamalarını dinledim ve okudum; bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zeminin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de, genede görüşlerimin sizlere iblâğının zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim; şu hakikatı kabul etmek lazımdır ki Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vak'alar vatandaş ruhunda derin tesirler ve Hükümete karşı telâfisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele Ordunun Talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vahametini arttırmış,Ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş,korkulan şey olmuş,Ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim;

Bu ahvâl küçümsenecek, cebir ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir.Memleket,Hükümet ve partinin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükûnetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir.

Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan MENDERES getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen Milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim,bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

90/271/3

2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suçlulları bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak dürüst,makul zarcu emîn adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3. İstanbul,Ankara Valileri ve Emniyet Müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden Kanun kaldırılmalıdır.

5. Ankara Örfi İdare Kumandanı değiştirilmelidir.

6. Partilerin Ocak,Bucak teşkilatı kaldırılmalı sadece Vilayet merkezlerinde mümessiller bulundurulmalıdır.

7. Parti faaliyetleri aramî zemînde iki defa Vilayet merkezlerinde ve mahdut partililerle yapılmalıdır.

8. Mevkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.

9. Son hadiseden tevkif edilen talebeler tedricen serbest bırakılmalıdır.İlim müesseseleri yeniden faaliyete geçirilmelidir.

10. Şimdiye kadar çıkarılan bütün Antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

11. Vatandaş Hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

12. Ekonomik meseleleri süratle hal edilmelidir.

13. Dış istikrazlardan vazgeçilmelidir.

14. Suistimaller oluyorsa bilmiyorum. Fakat olduğu hakkında umumî bir kanaat mevcuttur ve milletin Hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır.Bu gibi kötülüklerin ıslahatla bertaraf edilmesi lazımdır.

15. Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet muhalefet ve memleket gezilerinde serbest suyuk vatandaş toplulukları ile karşılaşmalar yapmak usulü kaldırılmalıdır.

Çok Muhterem Vekilim;

Bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiriyle değildir.

Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasının zaruri kıldığına inandığım için arz ediyorum. Sizlerin Vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. Memlekette çok şeyler yaptığımız muhakkaktır, fakat bu da asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke idareleride yapar, yapıyor ve yapmıştır.

Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığımızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı, idarecilerin hatası yüzünden kıtalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri profösörleri ile beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi feci bir şeydir.

O hengâmede kız talebeleri yürekler parçalayan çığlıklarının analar, Babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük hata olduğuna kaniim. Bizim, gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbali hissiz, duygusuz müstemleke ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlarını bırakmak istiyoruz.

Sayın Vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkârânedir. Fakat memleket için, millet için, hükümet ve hatta partiniz için selameti için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır.

Derin ve sonsuz hürmetlerimi sunarım.

Kara Kuvvetleri Kumandanı
Orgeneral
Cemal GÜRSEL

010 08 90 2763

EK – VII

SİLAHLI KUVVETLER BİLDİRİSİ (27 Mayıs 1960)[1841]

Dikkat! Dikkat! Muhterem Vatandaşlar,

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra size hitap edecektir.

Bugün, demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır.

Bu harekete, Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun, her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esasına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde, aynı milletin aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıkız. NATO'ya, inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız.

Tekrar ediyoruz, düşüncelerimiz, yurtta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlardaki garnizon komutanları o yerin mülkî ve askerî idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.

[1841] **Ulus** 28 Mayıs 1960

EK - VIII

TÜRK ORDUSU VAZİFE BAŞINDA

Silâhlı kuvvetlerimiz bütün Yurtta idareyi fiilen ele aldı

Cuma 27 MAYIS 1960

Hürriyet

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

İstanbul Askerî Valisi

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Millete Tebliğleri

İstanbul'un fetih yılında hiçbir tören yapılmayacak

Bayram sevinci İstanbul bayraklarla donandı

Milli Müdafaa Istişare Konseyi dün toplandı

Mahrumiyet bölgeleri arttırıldı, 3 yıllık albaylar üst rütbeden maaş alacaklar

Fas'ta Veliaht bütün Kabine adına and içti

İsrail'liler denizaltı ile adam kaçırmış

Orfi İdare dün iki tebliğ neşretti

Fren patlamasını önleyecek bir sigorta icat etti

9 pilâjın suları "temiz.. çıktı

Amerikan uçağı ile alâkalı Rus notasına cevap verildi

Yağmur Ege'de zarar yaptı

Yunanistan güzellik kraliçesi seçildi

Amerika Radyo bombardımanı açtı

İKE'ın son beyanatının Rus halkına duyurulmasına çalışılıyor. Güvenlik Konseyi Rus teklifini reddetti

Parasız yatılı imtihan günleri

Taşındığı gün yani evinde öldü

EK - IX

30 MAYIS 1960
SAYI: 301
Bütün Hâdiselerin Hikâyesi
AKİS
HAFTALIK AKTÜALİTE MECMUASI
ADNAN MENDERES
Sabık Başbakan
FIYATI 125 KURUŞTUR

EK – X

İÇİŞLERİ BAKANI NAMIK GEDİK'İN 27 MAYIS ASKERİ DARBESİ'NDEN SONRA BİNDİRİLDİĞİ ÇÖP ARABASI[1842]

Gedikin bindirildiği çöp kamyonu

[1842] **Akis**, C. XVIII, S. 301, 30 Mayıs 1960, s. 8

EK - XI

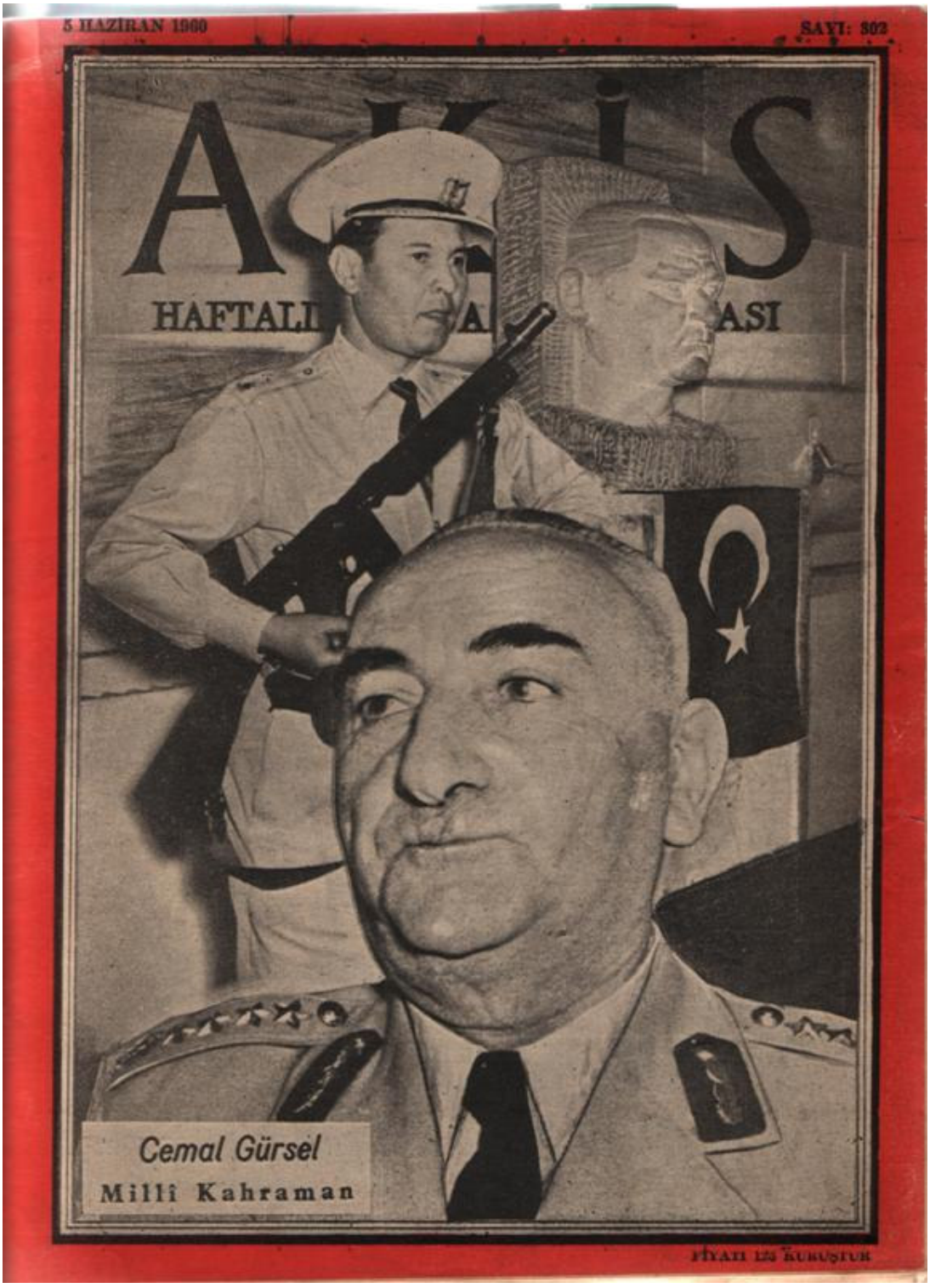
5 HAZİRAN 1960
SAYI: 302
AKİS
HAFTALIK SİYASİ
Cemal Gürsel
Milli Kahraman
FİYATI 125 KURUŞTUR

EK - XII

İHTİLÂLİN FELSEFESİ[1843]

(27 Mayıs Harekâtı'ndan hemen sonra Kurmay Albay Kenan Kocatürk tarafından hazırlanan ve radyoda okunan bu konuşmada 27 Mayıs Harekâtı'nın hangi hadiselerin ve hangi düşüncelerin mahsulü olduğu açık şekilde ortaya çıkmaktadır.)

Aziz Vatandaşlarım

Atatürk'ün Gençliğe hitabesi bütün okulların ve fakültelerin başköşelerinde asılıdır. Harbiye'ye girerken de herkes, kapının üzerinde mermerlere oyulmuş, Atatürk'ün bu emrini okur. Camie girerken çektiğimiz besmele gibi... "Ey Türk Gençliği. Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir."

Millî kitabımızın kelime kelime ezbere bildiğimiz bu parçası şöyle biter : "Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

Bizler, asker kafamızla bunu bir harekât emri olarak da tahlil ve kabul ederiz. Bütün faktörleriyle tamam, düşman ve dost maddeleriyle, maksat, vazife ve ikmal maddeleriyle mükemmel ve sarih bir emir! Aziz Türk Milletine ve bütün dünyaya haykırarak soruyorum: Yedisinden yetmişine kadar Atatürk gençliği, bu emri tam zamanında ifa etmedi mi? O halde ona geçmişte, şimdi ve gelecekte, her zaman inanınız ve güveniniz.

Atatürk'ten emir almış, Atatürk'ten vazife almış Türk gençliğine karşı gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunan iktidar sahipleri ilk iş olarak bütün okulları kapatıyorlar. İkbal ve saltanat şarabiyle sarhoş hükümetin çılgın kafası Turgutluda nara atıyor. Vaktiyle üniversitelerde inkılâp dersleri okuttukları için rektörleri, dekanları suçlandırıyor. Şu gaflete bak, aziz milletim! Şu hıyanete bak! Harp Okuluna da son emir verildi : "Acele imtihan edip talebeyi çok uzak bir yere, kampa götürün!"

Harp Okulunda yalnız fizik, elektronik yahut tabiye, topçuluk ve piyadecilik okunmuyordu ki... İnkılâp Tarihi, Siyasî Tarih, Devletler Hukuku, Esas Teşkilât Hukuku da okunuyordu.

Otuz yedi çeşit dersten beş gün içinde alelacele imtihana giren Harbiydiler imtihan kâğıtlarına doldurdukları zamansız, nazari cevapları beğenmediler. Asıl amelî imtihanın tam sırası gelmişti. Kalemleri bıraktılar ve tüfeklere sarıldılar. Bütün dünyanın tanıdığı Mehmetçiğin süngüsü tüfeklerin uçlarında parladı. Bilek o bilek, yürek o yürek, beyinlerde irfan, kalblerde iman...

Tanrım bu ne kudret?.. Atatürk mü dirildi?... Hayır. Bu kuvvet? Tarihî kuvvet!

Bir gün Tuna boylarından bir Alemdar Mustafa Paşa kopup gelir ve Bab-ı Aliyi basar. Bir başka gün Mustafa Kemal Samsuna ayak basar. Dün de, bıçak milletin kemiğine dayanınca başta yine bir Paşa var. Bir otuz ağustos sabahı bütün Türkler bir kumanda duydular : "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!"

Ve sonra, Atatürk, Ankara'nın en yüksek bir yerine en büyük harflerle, kayalara şunu hak etti : "Hayatta En Hakiki Mürşid İlimdir." Aradan 38 sene geçmişti. Bir 27 Mayıs sabahı şafak sökerken yine bir kumanda : "Gençler! İlk Hedefiniz Hürriyettir. İleri!"

Ve hemen arkasından o gün, daha aynı güneş gökyüzünde duruyor ve henüz susan namluların ucundan dumanlar semaya süzülüyordu ki Ankara'da Başkumandanın karargâhından çıkanları gördüm. Bütün milletin ve bütün dünyanın saydığı ve sevdiği ilim adamları vazife ve talimat almış, çalışmıya gidiyorlardı. Nemli gözleriyle, güler yüzleriyle yüzbinlerin alkışları arasında çıkıp gidişlerini seyrettim. O mübarek insanlar, o beyaz saçlı ve gözlüklü başlar benim kullandığım en modern silâhlardan, jetlerden ve Honest John bataryalarından daha kuvvetti idiler.

[1843] **Akis** C. 18., S. 302, 5 Haziran 1960, s. 19

İçeride ve dışarıda, dost ve düşman herkes sunu İyi anlamalıdır ki bizim asıl kuvvettiniz bu hareket ve bu düşünce tarzımızdır.

EK – XIII

ADNAN MENDERES'İN İDAMINDAN SONRA AİLESİNDEN İSTENEN İP, MEZAR VE KEFEN PARASININ ÖDENMESİNE DAİR ÖDEME EMRİ[1844]

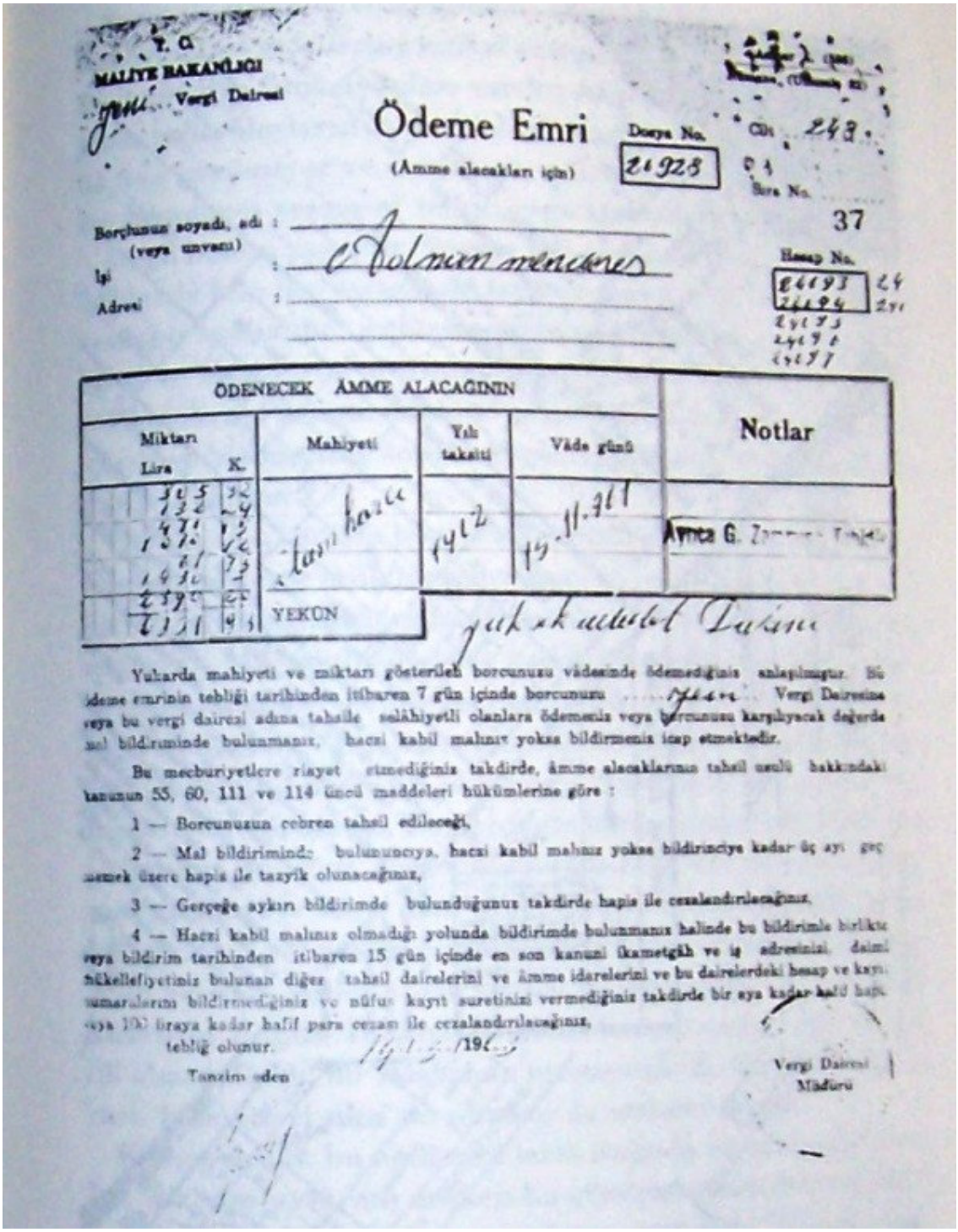

T. C.
MALİYE BAKANLIĞI
Vergi Dairesi

Ödeme Emri
(Amme alacakları için)

Dosya No. 21923
Cilt 243
Sıra No. 37

Borçlunun soyadı, adı (veya unvanı) : Adnan menderes
İşi :
Adresi :

Hesap No. 24193 24194 24195 24196 24197

ÖDENECEK AMME ALACAĞININ				Notlar
Miktarı Lira	K.	Mahiyeti	Yıl taksiti	Vâde günü	
305	32				
132	44				
471	13				
1531	42	tazmi hacz	1962	15.11.961	Amme G. Zamm...
61	73				
1431	72				
2539	27				
6311	93	YEKÛN			

yukarıda mebleğ Dahilinde

Yukarıda mahiyeti ve miktarı gösterilen borcunuzu vâdesinde ödemediğiniz anlaşılmıştır. Bu ödeme emrinin tebliği tarihinden itibaren 7 gün içinde borcunuzu ..... Vergi Dairesine veya bu vergi dairesi adına tahsile salâhiyetli olanlara ödemeniz veya borcunuzu karşılayacak değerde mal bildiriminde bulunmanız, haczi kabil malınız yoksa bildirmeniz icap etmektedir.

Bu mecburiyetlere riayet etmediğiniz takdirde, âmme alacaklarının tahsil usulü hakkındaki kanunun 55, 60, 111 ve 114 üncü maddeleri hükümlerine göre :

1 — Borcunuzun cebren tahsil edileceği,

2 — Mal bildiriminde bulununcuya, haczi kabil malınız yoksa bildirinciye kadar üç ayı geç mamek üzere hapis ile tazyik olunacağınız,

3 — Gerçeğe aykırı bildirimde bulunduğunuz takdirde hapis ile cezalandırılacağınız,

4 — Haczi kabil malınız olmadığı yolunda bildirimde bulunmanız halinde bu bildirimle birlikte veya bildirim tarihinden itibaren 15 gün içinde en son kanuni ikametgâh ve iş adresinizi, daimi mükellefiyetiniz bulunan diğer tahsil dairelerini ve âmme idarelerini ve bu dairelerdeki hesap ve kayıt numaralarını bildirmediğiniz ve nüfus kayıt suretinizi vermediğiniz takdirde bir aya kadar hafif hapis veya 100 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılacağınız,

tebliğ olunur. 19/ /196

Tanzim eden

Vergi Dairesi Müdürü

[1844] Turhan Dilligil, a.g.e., s. 181

EK – XIV

YASSIADA

BİBLİYOGRAFYA

I. Yayınlanmış Belgeler

Millet Partisi Program ve Tüzük, Nefaset Matbaası, İzmir, 1948
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi
Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları

II. Süreli Yayınlar (Gazeteler ve Dergiler)

Akis
Aksiyon
Akşam
Birikim
Cumhuriyet
Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi
Forum
G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi
Havadis
Her Gün
Hürriyet
Kudret
Marmara İletişim Dergisi
Milliyet
Popüler Tarih
Tanin
Tercüman
Toplumsal Tarih
Ulus
Umran
Vatan
Yeni Şafak
Zafer
Zafer Akşam Postası
Zaman

III. Kitap ve Makaleler

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996
———— **İttihat ve Terakki 1908–1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999

———— **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002
———— *"Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri",* **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. VII, İstanbul, 1983
AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976
AĞAOĞLU, Samet, **Arkadaşım Menderes**, Rek-tur Kitap Servisi, İstanbul, 1967
———— **Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, Yay. Haz. Cemil Koçak, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
AKANDERE, Osman, **Milli Şef Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998
AKBULUT, Dursun Ali, *"Çok Partili Döneme Geçiş Denemeleri ve İnkılâba Tepkiler"*, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, C. II
———— *"Çöken Devlet",* **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, C. I
———— *"Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos–17 Kasım 1930)"*, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, C. II
AKIN, Rıdvan, "*Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945–1960)*", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XVI
AKSAL, İsmail Rüştü,"*Sivas Nutku*", **Ulus** 29 Mayıs 1957
AKSOY, Muammer, "*Halk Partisini Kapatmağa Kimsenin Gücü Yetmez*", **Forum**, C. XIII, S.147, s.5-6
———— *"Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir"*, **Forum**, C. X, S. 110, s. 7–10
AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,** Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987
AKYAZ, Doğan, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
AKYILDIZ, Ali, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836–1856)**, Eren Yayınları, İstanbul,1993
AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004
ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004
ALTAN, Çetin, **Kahrolsun Komünizm Diye Diye Globalleşme**, Haz. Solmaz Kamuran, MAG Kültür Dizisi–1, İstanbul, 2001
ALTAN, Mehmet, **Darbelerin Ekonomisi**, Hemen Kitap, İstanbul, Mart 2006
APUHAN, Recep Şükrü, **Öteki Menderes**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996
ARCAYÜREK, Cüneyt, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1984
ARMAN, Ülkü, "*27 Mayıs'tan 12 Eylül'e*", **Hürriyet** 8. Gün Eki
ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994, C. I
ARTVİNLİ, Fatih, **Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı**, Y.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004
ASILSOY, Abdülkerim, "Demokrat Partililerin Hatıratlarında İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1954)", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, M.Ü. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 1999)
ASLAN, Yavuz, "*TBMM Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)",* **Türkler Ansiklopedisi,** Ankara, 2002, C. XVI
ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2001
"*Atatük*", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B. Yayınları, İstanbul
ATAÜNAL, Aydoğan, **Öğretmenlik Mesleğine Giriş Veya Nasıl Bir İnsan?**, 20 Mayıs Eğitim, Kültür Ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayınları, Ankara, 2000
ATAY, Falih Rıfkı, "*Yeni Bir Parti Kuruldu*", **Ulus** 8 Ocak 1946

———— "*Yeni Parti Etrafında"*, **Ulus** 9 Ocak 1946
AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968
AVŞAR, Abdülhamit, **Bir Partinin Kapatılmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998
AYDEMİR, Ş. Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993
———— **İkinci Adam (1938–1950)**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991, C.II
———— **İkinci Adam (1950–1964)**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988, C. III
———— **Menderesin Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989
AYDEMİR, Talat, **Ve Talat Aydemir Konuşuyor**, Nurettin Uycan Basımevi, İstanbul, 1966
AYDIN, M. Akif, "*Kanun-ı Esasi*", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, C. XXIV
AYHAN, Evren, **Osman Bölükbaşı'nın Siyasi Faaliyetleri (1913–2002)**, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
AKYAN, Cevdet, **Bir Psikiyatrist ve Siyaset Adamı Gözüyle Demokratik Süreç ve Anılar**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003
BARLAS, Cemil Sait, "*Elâdlü Esasel-Mülk*", **Ulus** 3 Mayıs 1956
BAŞGİL, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1966
BAYAR, Celal, **Kayseri Cezaevi Günlüğü**, YKY, İstanbul, 1999
BERİŞ, Hamit Emrah, "*Ordu ve Siyaset*", Ed. Mümtaz'er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2003
BESEN, Haluk, **İsmet Paşa ve Devlet**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, tarihsiz
BİLA, Hikmet, **CHP 1919–1999**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 1999
BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908–1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998
BOZDAĞ, İsmet, **Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar**, Emre Yayınları, İstanbul, 2005
———— **Celal Bayar Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali**, Emre Yayınları, İstanbul, 1991
———— **Değişimin Şafağı**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993
———— **Darağacında Bir Başbakan Menderes… Menderes**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004
BURÇAK, Rıfkı Salim, "*İş Birliği*", **Zafer** 9 Eylül 1957
———— "*İş Birliği!..*", **Zafer** 7 Eylül 1957
———— **On Yılın Anıları (1950–1960)**, Nurol Matbaacılık, 1.Baskı, Ankara, 1998
CEBESOY, Ali Fuat, **Bilinmeyen Hatıralar**, Temel Yayınları, İstanbul, 2001
CERRAHOĞLU, Piraye Bigat, **Demokrat Parti Masalı**, Milliyet Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1996
Cumhuriyetin 75 yılı, Yapı Kredi Yayınları, C. I (1923–1953), C. II (1954–1978), 2.Baskı, İstanbul 1999
ÇAVDAR, Tevfik, "*Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. VIII, İstanbul,1983
———— "*Demokrat Parti*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. VIII, İstanbul,1983
ÇELİKBAŞ, Fethi, "*Meclis Çalışmaları*", **Akis,** C. XIV, S. 240
ÇETİN, Halis, *"İktidar ve Meşruiyet*", Ed. Mümtaz'er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2003
ÇEVİK, İlhan, "*Halk Partisi İçinde Post Kavgaları*", **Zafer** 12 Mayıs 1956
ÇOLAK, Filiz, "*Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)*, **Türkler,** Ankara, 2002, C. XVI
DAĞCI, Gül Tuba, **Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İlgi Yayınları, İstanbul, 2006

DANILOV, Vladımır I., "*Çok Partili Sisteme Geçiş Türk Demokrasisinin Gelişmesinin Önemli Bir Safhası"*, XI. TTK Kongresi Kongrede Sunulan Bildiriler, TTK Yayınları, Ankara, 1994
———— "*Türkiye'de Siyasi Yapının Evrimi ve Siyasal Mücadelenin Özellikleri*", X. TTK Kongresi Kongrede Sunulan Bildiriler, TTK Yayınları, C. VI, Ankara, 1994
DEMİREL, Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003
DEMİRER, Mehmet Arif, **6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995
DİLİPAK, Abdurrahman, **İnönü Dönemi**, Beyan Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1989
DİLLİGİL, Turhan, "*Birleşemeyen Muhalefet*", **Zafer** 10 Ekim 1956
———— *"H.P. + C.M.P. = ?"* **Zafer** 7 Nisan 1957
———— "*Muhalif Parti Liderleri Anlaşmadı*", **Zafer** 3 Ekim 1956
DOĞAN, Mehmet, **Halka Karşı Demokrasi**, İz Yayınları, İstanbul, 1997
DURMUŞ, Enver, **Yassıada'dan İmralı'ya**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990
DURSUN, Davut, "*Bayar, Celal*"; **TDV**, C.V, İstanbul, 1992
———— "*14 Mayıs Bir Beyaz Devrimdir*", **Yeni Şafak** 17 Mayıs 2005
EDWARD, Weisband, **2. Dünya Savaşı ve Türkiye**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002
EKİNCİ, Necdet, *"İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları",* **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, C. XVI
EKŞİ, Rahmi, **Yassıada Çığlığı**, Kızıl Elma Yayınları, İstanbul, 2005
ERASLAN, Cezmi, "*Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası*", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004,
———— "*II. Abdülhamid'in Hilafet Anlayışı*", Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri Bildiriler 27–29 Mayıs 1992, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994
ERDEM, Azmi, "*Uzun Uyku ve CHP*", **Forum**, C. IX, S. 99
ERDOĞAN, Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1976
ERER, Tekin, **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963
ERGİN, Feridun, "*Hürriyet Partisi*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. VIII, İstanbul,1983
ERİM, Nihat, Günlükler 1925–1979, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, C.I ve II
EROĞUL, Cem, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71", Irvın Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990
———— **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara,1990
ERTEM, Barış, "Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın Askeri Kişiliği", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi** M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006
ERTUĞ, Celal, **Çözümsüz Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997
ERTUNÇ, Ahmet Cemil, **Cumhuriyetin Tarihi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004
———— "*Türkiye Siyasetinde Merkez-Kenar İlişkisi veya Cumhuriyetin Tarihi-I*", **Umran**, S. 100, Aralık, 2002
———— "*Türkiye Siyasetinde Merkez-Kenar İlişkisi veya Cumhuriyetin Tarihi-II*", **Umran**, S. 101, Ocak, 2003
ESATOĞLU, Salahattin Hakkı, "*Vatan Cephesi'nin Bedeli*", **Ulus** 14 Şubat 1959
ESİRCİ, Şükrü (Haz.), **Menderes Diyor ki…**, Demokrasi Yayınları, Birinci Kitap 7 Ocak1946-14 Mayıs 1950, İstanbul, tarihsiz
FELEK, Burhan, "*Radyo Dinliyenler ve Dinlimeyenler*" **Cumhuriyet** 2 Aralık 1958
———— "*Vazifemiz*", **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1960
FERSOY, Orhan Cemal, **Adnan Menderes**, Mayataş Yayınları, İstanbul,1971

———— **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, Hun Yayınları, İstanbul, 1978
FEYZİOĞLU, Turhan, "*Basının Çektikleri*", **Ulus** 11 Mayıs 1958
———— ,"*Muhalefete Saygı ve Demokrasi*", **Ulus** 5 Temmuz 1957
GENCER, Ali İsmet (Haz.), **Hürriyet Yolunda**, Milli Türk Talebe Birliği Yayınları, Ankara, 1960
GEVGİLİLİ, Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987
GİRGİN, İsmail(Haz.), **Adnan Menderes**, Radyo Gazetesi Yayınları, 2.Baskı, İzmir, 1959
GİRİTLİOĞLU, Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965
GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş 1946–1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982
———— **Milli Şef Dönemi (1939–1945)**, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1974
———— **Tek Partili Cumhuriyet (1931–1938)**, Kalite Matbaası, Ankara 1974
GÖKYOKUŞ, Metin, "*Köy Enstitülerinden Mesleki Teknik Eğitime*", **Köy Enstitülerinden Kent Enstitülerine Eğitim Sorunları Kurultayı Bildirileri 17–19 Nisan 2001**, İstanbul
GÜLCAN, Yılmaz, **CHP (1923–1946)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001
GÜLER, Yavuz, "*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi"*, **G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. V, S. 1, (2004), s. 104
GÜNGÖR, Süleyman, **Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi**, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004
GÜVEN, Ali Murat, "*Menderes'in Mucizevî Kurtuluşu*", **Yeni Şafak** 20 Şubat 2006
HANİOĞLU, M. Şükrü, "*İttihat ve Terakki Cemiyeti*" **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, C. XXIII
———— "*Meşrutiyet"*, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, C. XXIX
HAYTOĞLU, Ercan, *"1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Bir İlk: Milli Kalkınma Partisi"* , **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, C. XVI
———— "*Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Projeleri*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi**, C. I, S. 2, Yıl: 1992, İzmir
HUNTİNGTON, Samuel, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turhan ve Y.Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2004
İLHAN, Attila, **Hangi Atatürk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004
İLERİ, Rasih Nuri, **27 Mayıs Menderes'in Dramı**, Yalçın Yayınları, İstanbul
İNAN, Süleyman, "*Toprak Reformunun En Çok Tartışıdan maddesi:17. Madde*", **Journal of Historical Studies***,* 3 (2005)
İnönü'ye Atılan Taş ve Akisleri, C.H.P. Yayınları, Rüzgarlı Matbaası, Ankara, 1959
İNÖNÜ, İsmet, **Defterler**, C. 2 (1919–1973), Haz: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 2001
———— **İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1983
İNUĞUR, Nuri M., "*1923 – 1950 Dönemi Basınında Vatan-Tan Gazeteleri ve Ahmet Emin Yalman"*, **Marmara İletişim Dergisi**, M.Ü. İletişim Fakültesi Yayını, S. 1, Aralık 1992, İstanbul
İPEKÇİ, Abdi-COŞAR, Ömer Sami, **İhtilalin İçyüzü**, Uygun Matbaası, İstanbul, 1965
KARACA, Emin, **Sintinenin Dibinde (T.C.'nin Hukuksal Öyküsü)**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2000
KABASAKAL, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908–1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991
KAFLI, Kadircan, "*D.P.'nin Durumu*", **Tercüman** 25 Haziran 1960

———— "*C.H.P.'nin Durumu…*" **Tercüman** 20 Haziran 1960
KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984
KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım "*Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Hikâyesi*" **Birikim,** Mart 1998, S. 107
KARATEPE, Şükrü, **Tek Parti Yönetimi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997
KARPAT, Kemal, **Turkey's Politics, The Transition to a Multi-Party System**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1959
———— **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996
KEYDER, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993
KILIÇ, Cemil, **Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri**, Y.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995
KILIÇDERE, Arzu *"İzmir'de 6/7 Eylül Olayları"*, **Toplumsal Tarih**, Şubat 2000
KIRÇAK, Çağlar, Türkiye'de Gericilik 1950–1990, İmge Kitapevi, 2.Baskı, Ankara, 1993
KISAKÜREK, Necip Fazıl, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1986
KİLİ, Suna, **1960–1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976
KOÇAK, Cemil, "*Siyasal Tarih (1923–1950)"*, Ed. Sina AKŞİN, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908–1980)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, tarihsiz
———— **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1996
KOÇLAR, Bekir, "*Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi*", **Türkler**, Ankara, 2002, C. XVI
KOLOĞLU, Orhan, *""Abdülhamid Basın Rejimi" Deyimi Üzerine"*, **Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri Bildiriler 27–29 Mayıs 1992**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994
KURU, Hanife, "*27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar Muhalefet İlişkileri*" **Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi**, C. III, S. 8, Yıl: 1998, İzmir, 1999
KÜÇÜK, Cevdet, "*Abdülhamid II*", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1988, C. I
KÜÇÜKÖMER, İdris, **"Batılaşma" Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002
LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000
MAKAL, Mahmut, "*Köy Enstitüleri ve Yazınımız***", Köy Enstitülerinden Kent Enstitülerine Eğitim Sorunları Kurultayı Bildirileri 17–19 Nisan 2001**, İstanbul
MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006
MAZICI, Nurşen, **Belgelerle Atatürk Dönemi Muhalefet (1919–1926)**, Dilmen Kitapevi, İstanbul, 1984
METE, Orhan (Haz.), **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947**, Ticaret Dünyası Matbaası, İstanbul, 1947
METE, Ömer Lütfü, **Asker Devrim Darbe**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003, C. I
NUR, Rıza, **Hayat ve Hatıralarım**, Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul 1992
NUTKU, Emrullah, DP **Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-958**, Fakülteler Matbaası, tarihsiz
OKÇUOĞLU, Mustafa Nuri, "*Vatan Cephesi'nin Hukuki Mahiyeti*", **Ulus** 19 Şubat 1959
OKUMUŞ, Ejder, **Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat**, İnsan Yayınları, İstanbul,1999
OKYAR, Ali Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu**, **Nasıl Feshedildi?**, Yayınevi yok, İstanbul, 1987

———— **Üç Devir'de Bir Adam**, Yayına hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul,1980
OKYAR, Osman-SEYİTDANOĞLU Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997
ÖKMEN, Mehmet Nazım, "*Soğuk Savaş Türkiye Meydan Okuyor"*, **Popüler Tarih**, Temmuz-Ağustos 2001, S. XIV
ÖZÇETİN, Burak – DEMİRCİ, Sibel, "*Hürriyet Partisi*", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, C. VII (Liberalizm)
ÖZÜÇETİN, Yaşar, *"Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri",* **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, C. XVI
ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997
ÖZTÜRK, Cemil, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996
———— **Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998
ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM IX. Dönem 1950–1954, C. II ve IV, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2000
SALAN, Yalçın, *"6–7 Eylül, Tarihi Aklanma Peşinde"*, Aksiyon, 31.08.1996, S. 91, http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=19603 (15 Eylül 2006)
SATAN, Ali, **Halifeliğin Kaldırılışı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001
SIRMA, İhsan Süreyya, **Alaturka Demokrasi Alaturka Laiklik**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996
SİMAVİ, Sedat, "*Değişen Nöbet*", **Hürriyet** 21 Mayıs 1950
SORGUN, Taylan, **İmparatorluktan Cumhuriyete (Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor)**, Kamer Yayınları, 2. Baskı, İstanbul,1998
SUNAR, İlkay, "*Demokrat Parti ve Popülizm*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. VIII, İstanbul,1983
ŞAHİNGİRAY, Özel (Derleyen), **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarında ki Söylev ve Demeçleri 1946–1950–1954**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Basım, İstanbul,1999
ŞAHİNLER, Menter, **Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti**, Yeni Karar Matbaası, İstanbul 1979
ŞENŞEKERCİ, Erkan, **Türk Devriminde Celal Bayar (1918–1960)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
TABAK, Serap, *"Serbest Cumhuriyet Fırkası",* **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, C. XVI
TANÖR, Bülent, **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**, YKY Yayınları, İstanbul, 1998
TEZEL, Yahya. S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994
TİMUR, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991
TOKER, Metin, "*Bugünkü Vazifemiz*", **Akis**, C. XVIII, S.301, 30 Mayıs 1960
———— **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973 Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991
————**Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973 DP Yokuş Aşağı 1954–1957**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991
———— **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991
———— "*D.P. Kalmalıdır*." **Akis**, C. XVIII, S.302, 5 Haziran 1960

———— "*Hatalı Teşhisten Sakınalım*", Akis C. XVIII, S.303, 9 Haziran 1960
———— "*İnsan Olarak İnönü*", **Hürriyet** 22–23 Şubat 1974
———— **İsmet Paşa İle 10 Yıl**, Birinci Cilt (1954–1957) Akis Yayınları, y.y., 1966
———— **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970
TONGUÇ, Engin, "*Köy Enstitüleri'nin Amacı*", **Köy Enstitülerinden Kent Enstitülerine Eğitim Sorunları Kurultayı Bildirileri 17–19 Nisan 2001**, İstanbul
TOPRAK, Zafer, "*Türkiye'de Muhalefetin Doğuşu*", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Ocak 2004, S. 121
TOPUZ, Hıfzı-ÜNSAL, Hüsamettin, **Cumhuriyetin Beş Dönemeci**, Sergi Kitabevi, 1. Baskı, İzmir, 1984
TÖKİN, Füruzan Husrev, **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişimi 1839–1965**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965
TUNA, Taşkın, **Adnan Menderesin Günlüğü**, Şule Yayınları, İstanbul, 2002
TUNA, Yalçın, "*Hazırlandığını İşittiğimiz Yeni Üniversiteler Kanunu Tasarısı Münasebetiyle*", **Ulus** 15 Şubat 1958
———— "*Radyo Dinlememek Bir Suç Sayılmaz*", **Ulus** 13 Aralık 1958
TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul,1952
TUNCAY, Mete, "*Cumhuriyet Halk Partisi (1923–1950)*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. VIII, İstanbul,1983
———— "*Siyasal Gelişmenin Evreleri*" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. VII, İstanbul,1983
TUNÇKANAT, Haydar, **27 Mayıs 1960 Devrimi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996
TÜRKER, Nil, Türk Siyasal Yaşamında Bir Dönemin Sonu: 1946, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991
———— TÜRKER, Nil, Türkiye'de seçim propagandaları (1908–1946), YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998
TÜRKOĞLU, Pakize, "*Köy Enstitülerini Başarıya Ulaştıran Belirleyici Etkenler*", **Köy Enstitülerinden Kent Enstitülerine Eğitim Sorunları Kurultayı Bildirileri 17–19 Nisan 2001**, İstanbul
UĞUR, Necdet, **İsmet İnönü**, YKY Yayınları, İstanbul, 2002
UYAR, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998
UZUN, Turgay, *"Atatürk Dönemi Muhalefet Hareketleri"*, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, C. XVI
ÜNAL, Oğuz, **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları,1. Baskı İstanbul, 1994
ÜNAL Semra-ADA, Sefer, **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2001
YALÇIN, Aydın "*Altın Fiyatlarındaki Dalgalanmalar*", **Forum**, C. XIX, S. 99, s. 13–14
YALÇIN, Hüseyin Cahit, "*Bahar Âşıkları*", **Ulus** 9 Haziran 1957
YALMAN, Ahmet Emin, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. IV (1945–1970) Rey Yayınları, tarihsiz
YERASIMOS, Stefonas, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye** (k.3:Dünya Savaşından 1971'e), Belge Yayınları, İstanbul, 1989
YEŞİLYURT, Süleyman, **Bayar Gerçeği**, Serajan Stratejik Arıştırma Kültür Yayınları, Ankara, 1997
YETKİN, Çetin, **Atatürk'ün "Vatana İhanetle" Suçladığı S.C.F. Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul,1984
YÜCEKÖK, Ahmet N., **Siyaset Sosyolojisi Bakımından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara,1983
YÜCEL, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001

YÜCEL, M. Serhan, "*Menderes Dönemi (1950–1960)*", **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, C. XVI
YÜKSEL, Ahmet Cemal , "*Güç Birliği ve Yıkılan D.P.*", **Ulus** 25 Ekim 1958
ZÜMRÜT, Şenol, **Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi**, Y.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004
ZÜRCHER, Erık Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
———— **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Adıyaman Samsat'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini aynı yerde yaptı. 1998 yılında girdiği Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 2002 yılında bitirdi. Aynı yıl girdiği Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı'nı 2004 yılında bitirdi. 2004 yılında girdiği Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı'nı 2007 yılında bitirdi. 2004 yılında M.E.B. tarafından öğretmen olarak atanan Mehmet Gündüz halen Kadıköy'de Tarih Öğretmeni olarak görev yapmakta ve T.C. Siyasi Tarihi, Türk Demokrasi Tarihi, Çok Partili Yaşama Geçiş ve Adıyaman'ın Sosyo-Kültürel Yapısı ve Tarihi üzerine araştırmalarını sürdürmektedir.